This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på http://books.google.com

05.

Digitized by Google

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF
CALIFORNIA

05

Digitized by Google

INDUSTRIFORENINGENS
* BIBLIOTEK *

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DANSK TIDSSKRIFT · NY RÆKKE

GADS DANSKE MAGASIN

TOOGTYVENDE AARGANG

1928

REDIGERET AF ERIK RINDOM

G. E. C. GADS FORLAG · KØBENHAVN 1928

Digitized by Google

KØBENHAVN - NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)

Digitized by Google

AP42
G3
1928

INDHOLD

	Side
Aas, L., Høstens norske Bøger	54
Arnskov, L. Th., Panamerikansk Politik	225
— , Dansk Skolepolitik paa Færøerne	645
Bang, Fridtjof, Lidt om vor nuværende Viden om Kræftsygdommen	656
Berlin, Knud, Er vor Forfatning brugbar?	65
Berthing, Th., Tragikomiske Bedragerier	327
Birck, L. V., Om Kritik af Regnskaber	35
Bonnesen, Merete, »Zwei Tausend Totenköpfe —«	542
— , Jakob Wassermann og hans nye Bog	602
Byskov, J., Rousseau som Pædagog	417
Christensen, Arthur, Er vor Forfatning brugbar?	71
Christiani, Rud., Er vor Forfatning brugbar?	74
Clausen, Julius, Af J. L. Heibergs Teatercensurer	209, 290
Drachmann, Povl, Det graa Danmark	1
Flindt, Henrik E., Det franske Femtal	333
Foltmann, J., Hvad Flyvemaskinen kan anvendes til	404
Freuchen, Peter, Fremtidens Polarforskning	426
Friis-Møller, Kai, Thøger Larsen og Omar Khayyam	414
Grundtvig, V., Den første Spaadom om N. F. S. Grundtvigs Berømmelse	175
Hammerich, L. L., Aarhus Universitet	337
Hansen, C. E., Ti Aar Czekoslovakiet	507
Hertz, Poul, En original Familie	185
Hjortø, Knud, Musik og Folkekarakter	246
— , Jean Philippe Rameau	533
Høffding, Harald, Sokrates	129
— , H. P. Hanssen: Et Tilbageblik	622
Jacobson, Daniel, Kan Sindssyge helbredes?	93
— , Om Nervøsitet	443
Jensen, Adolph, Karaktergivningen ved Universitetets Eksaminer	382
Jerrild, Holger, Hos Valdemar Poulsen	27
— , Hos Betty Hennings	86
— , Hos Nina Grieg	148
— , Hos Holger Begtrup	202
— , Hos Vilhelm Herold	270
— , Hos Adam Poulsen	359
— , Hos Borgmester Kaper	455
— , Hos Direktør Chr. H. Olesen	498
— , Hos Censor Rosenberg	570
— , Hos Karl Madsen	628

M766265

Digitized by Google

Side
Johansen, P., Indledning til Gothiken 234
Jung, S. A., Sainte-Chapelle 179
Kjerulf, Axel, Franz Schubert 587
Koch Schiøler, Anna, Spaniens Kvinder 462
Krarup, F. C., Rene Linjer 257
— , Religiøs Erkendelse 481
Lehmann, Edv., En Bog på Moden 156
— , I Folkekøkkenet 367
— , En Samfundstænker 436
— , Litterær Katolicisme 545
Magnussen, Rikard, Det store Relief 581
Nielsen, Harald, Er vor Forfatning brugbar? 76
Olesen, Chr. H., Er vor Forfatning brugbar? 77
Paludan, Hans Aage, Moderne Antikviteter ude og hjemme 537
Passburg, Hans, Herbert Hoover 665
Rasmussen, Gustav, Kellogg-Pagten 556
Rimestad, Chr., Harald Høffding og hans nye Bog 166
— , Eduard Geismars Værk om Søren Kierkegaard 281
— , Harald Kidde 473
— , Af Efteraarets Litteratur 594
— , Af Efteraarets Litteratur 637
Rindom, Erik, Raad til Russen 478
Rubow, Paul V., Henrik Ibsen 136
Rønning, F., Skovgaard Højskole 346
Simesen, Ingeborg, Breve fra P. Chr. Skovgaard til Svend Grundtvig 391
Thalbitzer, Carl, Er vor Forfatning brugbar? 11
Tholle, Johannes, Vore Herregaardshaver og deres Fremtidsmuligheder .. 313
Thomsen, Ejnar, Valdemar Rørdams to sidste Dramaer 61
— , To Bøger om H. C. Andersen 252
Thomsen, Oluf, Wilhelm Johannsen 107
Vasegaard, Søren, Naar de gamle Himmerlandsbønder døde 518
Warming, Jens, Beskæftigelsesspørgsmaalet 609
Weis, Fr., Er vor Forfatning brugbar? 80
Wolfhagen, Fritz, Afvikling af Statsgæld 121
Østrup, J., Islams Helvede og Dantes 45
— , Er vor Forfatning brugbar? 83
— , Forgængelighedens Forkynder 193
— , Samlingen i Skammekrogen 374
— , Og hvad saa —? 488

Digitized by Google

DET GRAA DANMARK.

TANKER PAA TÆRSKLEN TIL DET NYE AAR.

Af Povl Drachmann.

Vi havde gjort hinandens Bekendtskab paa Færgen over Østersøen. I den stille, solklare Decemberdag havde vi begge negligeret den hvidklædte Steward, der med sin Klokkeringning og sit: »Bitte Platz nehmen zum Mittagessen« fik trukket næsten alle de øvrige Medrejsende ned i Dybet til Table d'hôte Bordet, og i Tillid til, at Adgang til Mad under Rejsens videre Forløb vilde stille sig ulige lettere end til frisk Luft, havde vi foretrukket den sidste Nydelse. Fra det mennesketomme Promenadedæk havde vi saa betragtet Skibenes Træk over den glitrende Sø — vinkelret paa Færgens Kurs, der var stik Nord—Syd, og var kommet i Snak sammen.

— Trafiken synes at glide udenom gamle Danmark, var hans Indledning, og af hans Stemme og Ordvalg var med eet Slag mit første Indtryk af ham blevet bestyrket. Han var en af dem, der selv var »gledet udenom« det gamle Land — en Oversø-Mand med Danmark trofast i sit Hjerte, men med fjerne, fremmede Lande som Hjem og Virkefelt. Ældet og ligesom gulnet og vissen af Tropernes Klima stod han ved Rælingen, lidt duknakket af Livets Slid og dog høj og rank i sin udanske Magerhed, men med vaagne, skarpe Øjne, der af Skibenes Røgskyer søgte at gætte Kursen for Verdenshandelens Veje.

Jeg havde taget Emnet op om Kieler-Kanalens voksende Indflydelse paa Østersøfarten og ledsaget mine mere nationaløkonomiske Betragtninger med nogle alt andet end kristelige Ønsker om, at en eller anden vulkansk Naturkatastrofe for Tid og Evighed vilde sætte Stopper for samme Kieler-Kanal, saa at de danske Bælter og Sunde atter kunde komme til Ære og Værdighed som Trafikled til Østersøen. Og det viste sig, at vi begge — udover at finde hinanden i nævnte mere patriotiske end just menneskevenlige Ønske — med passende Antal Aar som Skel kunde huske Barndommens Tid med den brogede Sværm af stolte Sejlere gennem Sundet, særlig naar kontrær Vind samlede Skibene sammen nord eller syd for Kronborg Pynten i mægtige Flaader, mens Master og Spær stod som Skove udefter.

Digitized by Google

Ganske rigtigt: Som ung var han draget ud — havde arbejdet sig frem et Steds i Østen, nu paa Vej til sin Baad i Antwerpen efter nogle Maaneders Orlov — Gentagelse hvert fjerde Aar — for at friske sit Evropa-Kendskab op og navnlig besøge det gamle Land.

— Slægt og Venner?

— Mest Grave og Minder, var Svaret, og de dybe Furer omkring Pande og Mund blev som en Kende dybere, mens i næste Nu et Utal af Smaarynker i Øjenkrogene mobiliseredes som Modvægt i et Smil, der vidnede om sund Forstaaelse af et ensomt Livs uundgaaelige Status.

Og nu sad vi da overfor hinanden i Spisevognen, mens Suppen hældede i vore Tallerkner, følgende de stærke Ryk i Kurverne, og Tjenerne manøvrerede og voltigerede frem og tilbage mellem de fuldt besatte Borde. Over Servicets Klirren og Samtalers Kaos laa som en jevn, syngende Tone af Staal og Sten fra Hjul og Boggier, der hamrede i Banelegemets svære Skinner og Skærvelag.

Vi var i Samtale om danske Forhold, og jeg mærkede hurtigt, at han havde brugt sit Ferieophold godt. Han havde som sædvanlig taget hele Skandinavien med i sit fireaarlige Repetitionskursus. Paa mødrene Side stammede han fra Sverige, og hans Sammenligninger mellem de tre Lande vidnede om Friskhed og Dømmekraft skærpet under større Forhold.

Sverige bedst placeret, Norge mest medtaget, Danmark mest indadvendt, det var hans knappe Karakteristik, og via den danske Landbrugseksport til England, Vilkaar og Muligheder for dens Bevarelse sprang Tankerne over til det britiske Riges mægtige Kamp mod Efter-Krigstidens og Verdensøkonomiens Udvikling.

Den hvide Races Fremtid syntes at være min Rejsefælles Kæphest — og Bekymring. Evropas ufattelige Mangel paa Forstaaelse af, hvad der stod paa Spil ude i den Verden, hvis Indordning under evropæiske Interesser var denne Verdensdels Livsbetingelse, fyldte ham med Forfærdelse — og det var kun alt for aabenlyst, at denne »splendide« Ligegladhed med alt udenfor ens egne fire Vægge for ham kulminerede i hans eget Hjemland — hvor tilmed Afstanden til Væggene var særlig kort.

Digitized by Google

— Man kan elske England eller hade det. England er den hvide Races Politibetjent paa Verdenshavene — den Dag, han forlader sin Post eller løbes over Ende, kan den hvide Mand og Evropa pakke sammen! Baade de, der gør Forretninger ude omkring i Ly af Betjenten, og de, som sælger Mad til hans Familie derhjemme, gjorde klogt i at forstaa det!

Han slog Vægten af sine Ord fast med et Slag i Bordet, saa Gafler og Knive klirrede og hidkaldte en tysk-paapasselig Tjener. Mens Fejltagelsen blev opklaret og Tjenstivrigheden resulterede i Bestillingen af en »Mitropa-Gold« til Fiskeretten, fortsattes Monologen.

Jeg havde taget Turen til Hamborg blot som en Week-end, et lille Jule-Trip ned over Gedser—Warnemünde og hjem over Flensborg—Fredericia for at ryste Rigsdagslivets Støv og Graahed af mig og møde det nye Aar med friske Kræfter, og sad nu og slugte denne Oversø-Landsmands Budskab fra andre Verdener og Problemer end de, der til daglig staar paa Folketingets Dagsorden.

Det svundne Aars Begivenheder i Kina, i Østen overhovedet — og Østen begynder i vore Dage allerede i Moskwa, er kort sagt kun skilt fra Østersøen ved en svag Barrière af saakaldte Randstater — blev gennemgaaet, og det var klart, at min Rejsefælle trods Tilfredsheden med Shanghais Forsvar og Hævdelse saa alt andet end lyst paa Situationen derude.

— Jeg kender Østen, og jeg kender Afrika, vedblev han, mens han tømte sit Glas Mineralvand og overlod den gyldne »Mitropa« Rhinskvin til sin Bordfælle, og jeg forudsiger den hvide Mands definitive Detronisering derude, hvis Evropa ikke tager Skeen i en anden Haand. Det var galt nok, at vore Missionærer i deres naive Bravhed kom og lærte de gule og sorte, at de ogsaa var Mennesker — jeg siger Dem, det var galt nok — men da saa selve Wilson, 140 Millioners mægtige hvide Høvding, under Krigen startede Løsenet om alle Nationaliteters og Folkeslags frie Selvbestemmelsesret — da man i Afrika lod sorte skyde paa hvide og i Kina lod de gule konfiskere tysk, d. v. s. hvid Mands Ejendom — ja, ved De, da blev Begrebsforvirringen hos de stakkels Djævle total. En vanvittig og forbryderisk Handling, først og fremmest mod os, der er sat til at arbejde derude, arbejde for Evropa, men mest mod den hvide Race selv. *Magten* er vort

Digitized by Google

Grundlag derude, Magt er Forudsætning for vor Indsats og Sukces, Magt er den hvide Mands Væsen og Rygrad.

Bliv os fra Livet med Socialisme og Forstaaelse mellem Racer og Folk — eller rettere behold det for dem selv, hvis der virkelig kan gøres Stemmer paa dét til Evropas Parlamenter, men for Guds Skyld fald os ikke i Ryggen med at fortælle andre Folkeslag sligt! Saa send dem hellere Vaaben og Ammunition, hvis galt skal være. Det ved man, hvad er, og det giver da endelig ogsaa Penge hjem igen, selv om det er en beskidt Forretning, men vil Evropa blive ved at være Evropa — og jeg synes oprigtig talt, at det stadigvæk trækker lovlig stærke Veksler indadtil paa sin formodede Rigdom — lad os saa udenfor dets Grænser blive fri for Hymner til Lighed, Frihed og Broderskab og Nationernes Forbund og alt det. Enten *hersker* Evropa, eller det gaar nedenom, d. v. s. som Begyndelse praktiseres det nye Folke-Broderskab med, at de hvide bliver myrdet, ædt og fordrevet ude omkring i Verden. Siden kan vi saa æde hinanden indbyrdes som passende Fortsættelse, naar vi skal leve af vore egne Græsgange alene.

— Ja, saadan ligger Landet eller rettere Verden. Endnu kan Stillingen maaske rettes op og Evropa bevare Fundamentet for sit Arbejde og sin Kultur, men send os igen Kanoner og Mad og ikke flere Budskaber om Fred og Forsoning, der omgaaende gaar i de gale Halse og blot bliver Blade i det store Hadets Evangelium, hvis Alfa og Omega er den hvide Mands Udryddelse.

Han standsede med et Suk, kastede ligesom et undskyldende Blik paa mig, et Blik, der syntes at omfatte hele den støjende Spisevogn, og genoptog saa sin Spisning.

Heller ikke jeg havde rørt hverken Tallerken eller Glas, medens mine Tanker fulgte hans Ord ud over Havene og tilbage igen ind i min Tids og min egen Slægts inderste. Med dyb Følelse forstod jeg Rækkevidden af denne Tale, med Gru konstaterede jeg det bundløse Svælg mellem den og det Milieu, jeg til daglig levede i — Danmark i Deflationens Tegn, det offentlige Liv, Pressen, vor Politik i Rigsdagen og paa Møderne ude i Landet, de faa og fortærskede Emner, den samme March paa Stedet — og Skyklapperne, Skyklapperne!

Tage hjem og raabe alt dette, hvis Sandhed jeg følte, hvis

Digitized by Google

Syn jeg delvis kendte fra Venner, som jeg selv havde derude — hinsides Suez og Dakar — hinsides godt og ondt — raabe det ud for Vind og Vejr? Hm, lad os saa smage den Rhinskvin! Kold, lidt ung, men ren og frisk. Ak, raabe til Danmarks Folk, naar selve de store Nationer i Evropa stikker Hovedet i Busken og taler Genève, hvor Løsenet er Evropas Herredømme eller Fald.

— Ja, nu kender De mit Program, afbrød min Ledsager mig i mine Betragtninger. Lad os nu høre lidt om danske Forhold.

Han vidste, at jeg gav mig af med Politik, og da hans egne Kundskaber øjensynlig ikke naaede ind paa det Gebet, var jeg snart under en Krydsild af videbegærlige Spørgsmaal. Deflationen og dens Følger kom paa Tale, og jeg fik et levende Indtryk af, at i al Fald ikke hele Verden, forsaavidt den overhovedet kender nogetsomhelst til os, deler vor egen Opfattelse af det storartede ved den ærlige Krones noget vel forcerede Genrejsning, saa sandt Stigningen besørgedes af fremmed Spekulation, medens vi selv sidder tilbage med Ruinerne. Det var klart, at han ved dette sidste Besøg hjemme var blevet stærkt berørt af Forandringen i alle Forhold.

Vi var nu færdige med Maden, fik Kaffe og Cigarer serveret inde i vor Kupé, som vi havde for os selv, og hvor vi frit kunde fortsætte vor Samtale. Manden fra Østen havde sat sig tilrette i sit Hjørne. Hvad han nægtede sig i Retning af Vin, tog han øjensynlig ind igen i Forbrug af store, kulsorte Cigarer. I den tætte Røgtaage lyste hans Øjne, som om alt Liv i denne mærkelige fremmede Skikkelse, klædt i et yderst sletsiddende Sæt Tøj — sikkert af god Kvalitet, men præget af Skødesløshed som hos den, der aldrig har blivende Hjem — koncentrerede sig i dette Blik, paa een Gang smilende og vagtsomt, præget af Evne til hurtig Sansning og af tung Eftertanke. Mens jeg talte, følte jeg hele Tiden hans Øjne, der lyste gulligt, naar vore Blikke mødtes, hvile paa mig, søgende, som gjaldt det at tage de sidste Ord fra det gamle Land med ud for den næste Fireaars-Tørn med saa god Forstaaelse som muligt. Og bag denne intense Interesse følte jeg det, som sad jeg overfor en Bokser, et stadig kampberedt Væsen, hvis hele Virkning fuldendte Billedet af selve den hvide Race derude paa sin fremskudte Vagtpost i Verdensbrændingens Malstrøm.

Digitized by Google

— Danmark er vel nok det lykkeligste Land i Verden i sin indre Struktur, havde han sagt, men forklar mig denne besynderlige Graahed, der synes at have lagt sig overalt derhjemme. Hvor var det smilende Danmark med det sunde Humør blevet af? Kunde virkelig finansielle Tab og økonomisk Modgang skabe en saa paafaldende Forandring i et Folks Psykose?

Jeg søgte, saa godt jeg kunde, at klarlægge Krisens forskellige Konsekvenser for ham, den Krise, der var blevet langt haardere end ventet, ja, som mange maaske slet ikke havde ventet i lykkelig Uvidenhed om en Deflations Virkninger, og som derfor havde ramt dobbelt haardt, denne Krise, der definitivt gjorde op med alle de Fiktioner, man havde levet paa lige fra hine forvirrede Sommerdage i 1914, da det første mægtige Stød rettedes mod Danmarks normale Balance. Krisen, som man først fornægtede, saa proklamerede som midlertidig, indtil man efterhaanden forstod, at den gik ind til Marv og Ben, at den rejste alle de Problemer, der var blevet skudt til Side i godt en halv Snes Aar — Problemet om Danmarks Placering i en ny og barskere Verden. Instinktivt laa Angsten for denne Placerings Art bag alle Forhold til Trods for, at næppe mange bevidst gjorde sig Alvoren klar.

Han imødegik mig med, at ogsaa andre Lande havde haft deres endda meget store økonomiske Besværligheder, at han havde set en Række forskellige Lande, men intet Steds følt den besynderlige Modløshed som hjemme.

Fra Forholdene i de store Lande faldt Talen naturligt paa Tidens Virkemidler, og naar man saa hen til, hvorledes Tiden i sig selv var ugunstig for det lille Format, for den lille Bedrift i økonomisk Henseende, for de smaa Dimensioner overhovedet, baade i den ene og anden Forstand, mente jeg, at ogsaa dette ubevidst virkede slappende paa vort Folk Sind og Vilje.

Han var ingenlunde uenig med mig, gav mig tvertimod Ret, gik ind paa Emnet og gav selv Bidrag til dets Belysning, men jeg saa, at det alligevel ikke var ham tilstrækkelig Forklaring paa det Problem, vi drøftede.

— Hvis De har Ret, hvorfor da ikke gøre Folket større? Giv det nogle store Opgaver at løse, og det vil af sig selv vokse med dem. Saadan gaar det med det enkelte Individ — saa maa det ogsaa gælde Nationerne. Vel, der maa være Opgaver nok for et

Digitized by Google

saa foretagsomt Folk udover at køre sig ihjel paa Afbetaling i amerikanske Biler, som stjæler den sidste Rest af Landets Velstand og Spareevne. Man kunde overhovedet passende lade baade Amerikanerne og andre beholde deres Sager for sig selv og i Stedet sætte ind paa at bygge Danmarks eget Erhvervsliv op, bygge det op, som Befolkningens Dygtighed berettigede til. — Ogsaa han vidste, at den danske Arbejder, skønt direkte stammende fra Landet, hvor underligt det end lyder, er den fødte Industriarbejder, og han kendte udefra dansk Virke og Forretningsdygtighed. I Samklang med hans hele Syn paa det britiske Rige stillede han sig skeptisk overfor Landbrugets fortsatte Ekspansion. *Beskæftigelsesproblemet* vilde fremtidig blive det alt dominerende.

Vi vendte tilbage til de politiske Forudsætninger herfor, og jeg var nødt til at forklare ham, at ogsaa i vor Politik var Tidens Surhed afgørende, saa sandt den psykologiske Baggrund for vor Negativitet i Henseende til Erhvervspolitik netop bestod i, at Landbruget — i al Fald det, som repræsenteredes af Regeringspartiet — ikke i denne Omgang var at faa med til Støtte til Industrien, simpelt hen fordi Landbruget denne Gang selv var ude for Krisens Modgang. Ja, saaledes gik det samme Træk stadig igen i Deflationens Danmark: Fordi man selv sad daarligt i det, maatte andre ikke hjælpes, fordi man selv var i Nedgang, maatte andre ikke være i Fremgang. Følgen var blevet Surhed, Kritiksyge og Mistænkeliggørelse, hvor de stik modsatte Egenskaber var paakrævet. Ikke mindst det politiske Liv var præget heraf.

For at trænge til Bunds i Problemet og om muligt faa alle Sider frem og bl. a. ogsaa undgaa Skin af ensidig Beklagelse søgte jeg at fremstille ogsaa disse Træk som Udslag af de smaa Forholds Herredømme: en Udjevningstrang, der dybest inde skyldtes en skæv Udvikling af en Solidaritetsfølelse, der under den rette Paavirkning kunde blive værdifuld, men som nu var forkrøblet og laa som Torne paa Nationens Vej. Landet var saa lille, at det hele føltes som een stor Familie med denne Livsforms Hygge, men ogsaa med Faren ved at leve saa tæt op ad hinanden. Den evige Trang til Sammenligning og Tagen Maal af hinanden med Nivelleringen nedad som det letteste og derfor naturlige var altsammen Udslag af et og samme Moment. Al-

Digitized by Google

ligevel var der mange værdifulde Kræfter i Folket, der arbejdedes i det stille langt bedre og mere, end man anede, der manglede blot det friske Incitament fra en virkelig samlende Kraft.

— Altsaa Appellen, indskød min Genbo pludselig.

Jeg mindedes mine egne Betragtninger fra før, da han udmalede den hvide Races truede Stilling for mig. Ja, Appellen!? Et Landbrug i Modgang og Mistænksomhed, af ansvarsløse Agitatorer hidset op mod Byernes Liv og Vilkaar, et Borgerskab i Mismod og Splittelse uden Tillid og Fællesfølelse, og en Arbejderstand kørt fast i politiske Blindgyder — jo, i Sandhed, Arbejdsfelter var der nok af, men hvordan skabe det forløsende Signal?

Jeg fremsatte nogle forsigtige Indvendinger, men han blev ved med sin Fastholden af, at det *maatte* være muligt i et saa lille Land at skabe Samling, indblæse en ny Folkeaand. Jeg forstod, at han var fuldkommen uklar over den almindelige Valgrets Konsekvenser for politisk Virksomhed — særdeles forstaaeligt iøvrigt, al den Stund mangen god Medborger derhjemme, som ikke havde tilbragt sit Liv tusinde Mile borte, den Dag i Dag ikke forstod dette Problem og de Vilkaar, det bl. a. stiller Borgerskabets eget politiske Arbejde.

Naar han talte, var det saa afgjort *den fremmedes* Tale om danske Forhold. Mine pessimistiske Modbetragtninger — der udstrømmede ikke af min egen Mangel paa Tro, men blot var baseret paa mit mere nøgterne Kendskab til Land og Folk — syntes at gøre hans Blik endnu mere spørgende, som om han vilde ransage ogsaa mit inderste for Tvivlens Gift. Den aabenbare Træthed i Folket overfor den økonomiske Side af Forsvarsspørgsmaalet var ham navnlig uforstaaelig paa Baggrund af hans eget Syn paa Evropa, paa Østersøen og tilhørende Problemer. Her syntes al Forstaaelse at glippe for ham, og jeg var atter i den ulykkelige Situation ikke at kunne give Forklaring.

— Hvorfor ikke tage en mægtig Agitation op, spurgte han, tale til Folket, forklare den menige Mand Sagernes Sammenhæng? Hvorfor ikke? Folket var sundt i sig selv, det saa man jo, blot vildført!

Jeg fandt mig tilsidst hensat i Rollen som Defensor for Egenskaber i mit Folk, som jeg selv var absolut Modstander af, ja som jeg intet højere Maal havde end at bekæmpe paa enhver

Digitized by Google

Maade, fordi jeg i dem alle saa Negativitetens Aand gaa igen. Det var mig blot samtidig om at gøre, at denne Mand forstod Vanskelighederne, de faktiske Vilkaar.

— Han maatte blot forstaa —.

— Nej, min Herre, *netop ikke* forstaa. Nu er De selv paa Skraaplanet! — Han mildnede Skarpheden i sine Ord ved et af sine vindende Smil. Ser De, det er netop denne vor ulykkelige Trang til at forstaa alt og alle, der er ved at koste den hvide Race dens Position ude i Verden. Forstaa alt, betyder at tilgive. Jeg ved det, men at forstaa andre, betyder ogsaa at tvivle paa sig selv — og mine kære Landsmænd tvivler saamænd mere end tilstrækkeligt paa sig selv baade indadtil og udadtil.

Der blev en Pause, og strengt taget var Samtalen logisk afsluttet. Sandelig om jeg vilde diskutere mere med en Mand, som jeg var fuldt ud enig med, og faa Skin af at repræsentere det modsatte af min egen Overbevisning, blot fordi jeg skulde klarlægge Forholdene hjemme, som de var. Men medens vi sad tause, og Larmen fra det jagende Tog fyldte Kupéen og ligesom blev staaende sitrende i Tobaksrøgen oppe under Lamperne, sneg der sig over mig en Følelse af noget uendelig trykkende. Den store Brist i Evropas Sind og dermed i dets Vilje og Kraft, som Krigen havde efterladt — farligere end alle andre Følger — stod for mig i sin hele Alvor. Og Surheden, Kævlet og Smaatskaaretheden i mit Land, der kunde være saa lykkeligt, hvis det selv vilde, fortonede sig paa en ny og mørkere Baggrund. Havde vi Troen, eller var det *Tvivlens* endelige Sejr, der nu brød igennem i den bitre Deflationskrises Virkninger? Jeg saa paa den stærke, kantede Mand overfor mig, urokkelig i sit Ydre som i sin Mening, saa hans Danskhed gennem det fremmedartede Tilsnit. Fra ham gik Tankerne til dansk Dygtighed og Skaberevne, strejfede Smilet, der trods alt vandt og glattede ud — Lysets Smil — og jeg valgte at besvare Spørgsmaalet med et: Nej. Men jeg forstod ogsaa, at den Udvikling, der truede vor Races Herredømme over Verden og Havene, i Sandhed truede mit eget Folks Karakter i ikke mindre Grad. En Opvaagning, et Kæmpetag i Kraven paa sig selv var nødvendigt, om vi ikke skulde bukke under i Tidens Strøm. —

Hjulene hamrede i Takt: Selvtillid, Selvtillid — ikke i Form

Digitized by Google

af Selvgodhed og Selvglæde, det havde vi just ikke Mangel paa, men positiv Tro, Tro paa os selv og indbyrdes.

Saa flængedes pludselig Lyd og Tankebilleder sønder og sammen. Toget jog raslende over de første Sporskifter i Indkørslen til Hamborgs vidtstrakte Baneterræner. Der blev Uro og Skraben ude i Gangen og i Nabokupéerne. Vi fik travlt med vor Bagage og med at tage Afsked. Min Rejsefælle skulde direkte videre med Sovevogn til Belgien.

— Naa, min Herre, sagde han muntert, idet vi trængte os gennem Gangens Trængsel, De fik alligevel ikke svaret mig paa Spørgsmaalet: *Hvorfor er Danmark blevet saa graat?*

I det samme faldt Bremserne hvinende til, og med et Ryk gik Toget i Staa. Døre smækkedes op. Udefra strømmede et Lysvæld ind gennem alle Ruder, medens Bulderet fra Lokomotivernes Dampsøjler gav Ekko under Banegaardshallens mægtige Hvælving. Paa den menneskemyldrende Perron skiltes jeg fra min Landsmand uden at have givet ham en fyldestgørende Forklaring.

Digitized by Google

ER VOR FORFATNING BRUGBAR?

Af CARL THALBITZER.

Nedenstaaende Artikel, som er fremkommet paa Redaktionens Opfordring, er tænkt som Indledning til en Enquête om Spørgsmaalet.

I.

STILLER man Problemet saa kategorisk op, nødes man til at svare bekræftende; den danske Forfatning er brugbar, selv i sin nuværende Form, men derfor kan man godt mene, at den lider af saadanne Mangler, at en Reform vil være ønskelig. Var den ikke brugbar, maatte man formentlig helt slaa Haanden af den og gaa over til de andre moderne Statsformer saasom Fascismen eller Bolsjevismen. Ingen, som gennemtænker Sagen nærmere, vil mene, at et saa voldsomt Skridt er nødvendigt.

Det gælder om vor Forfatning som om vore Statsbaner, der ogsaa kan bruges i Mangel af bedre. Vi kører slideligt med Statsbanernes Rystevogne og finder os om end med sure Miner i Systemets Kineseri. Tiden er løbet fra dem og har skabt nyere og bedre Befordringsmidler, men derfor kan vi ikke med een Gang kassere det vidtløftige Jernbaneapparat; kun kan vi stræbe efter at reformere det saa godt som muligt.

En Forfatning har altid dybe Rødder i et Folks Historie, gradvis vokser den frem og antager Skikkelse af Folkets Sædvaner, Kultur og Udvikling. Ingen Revolution kan i Længden ændre Retningslinien; dertil vilde kræves en hel Opløsning af Staten, en Lemlæstelse som den f. Ex. det østrig-ungarske Monarki blev Genstand for i 1919, eller som Danmark i det 19. Aarhundrede, i 1814 og 1864 var truet af. Den Forfatning, vi nu har, er voxet organisk frem fra den ældste Tid gennem Enevælden til 1849 og har tilpasset sig efter de skiftende Slægtleds Tarv, men den er undergaaet stadige og hyppige Omformninger, og en saadan Omformning er det, at den efter min Mening ogsaa nu kunde have nødig.

Inden jeg nærmere behandler Spørgsmaalet om, hvordan det bør ske, maa jeg fremsætte et Par Betragtninger om *Forudsætningerne* for det parlamentariske System i al Almindelighed.

Digitized by Google

Parlamentarismen kræver en paa bredt demokratisk Grundlag udbygget *Folkeoplysning*. En Negerstamme, som vilde praktisere Parlamentarisme, vilde gøre sig latterlig, og selv Befolkninger, der har naaet en vis Grad af den hvide Races Samfundskultur, men som tæller talrige Analfabeter eller stagnerer i religiøs og social Underkastelse, kan ikke hævde et fast parlamentarisk Styre. Kresen af Lande, som er modne nok til det parlamentariske System, er derfor meget begrænset. Parlamentarismen er ikke det ene saliggørende System, men et for visse Dele af den hvide Races Lande særegent Regeringssystem. Maaske egner det sig kun for de ikke katolske Lande, maaske endda kun for de vesteuropæiske Lande. I hvert Fald opnaar det kun en praktisk Skikkelse, hvor den frie demokratiske Oplysning har naaet et passende højt Udviklingstrin.

Siden Bogtrykkerkunstens Opdagelse har man ivret for at sprede Oplysningen til de flest mulige Samfundslag. Som alt nyt og godt er det en Kapitalistinteresse, som herigennem er søgt fremmet. Den nye Opfindelse krævede nemlig til sin økonomiske Udnyttelse et læsekyndigt Publikum, altsaa maatte man lære Folk at læse; det var Begyndelsen, hvorfra den vældige Bog-, Tidsskrift-, Avis- og Papirindustri er opstaaet. Takket være den er Befolkningen bleven selvtænkende og etisk ansvarlig. Men samtidig med, at der saaledes gaves Individerne Adgang til en aandelig Frigørelse, skabte man den Frase i Menneskerettighedernes Evangelium, at Menneskene fødes lige. Man stillede de to Begreber Stat og Individ overfor hinanden, Staten som noget uhaandgribeligt, Individet som et statistisk Begreb. At Staten opløser sig i en Sum af Personer, knyttet til visse Institutioner og Lovparagraffer, og at Individet kun er en Fiktion, det fæstede man sig ikke ved. Hvad er et Samfunds Individer? Noget yderst forskelligt, umuligt at definere. Ligesaa lidt som Menneskene nogensinde fødes lige allesammen i et Samfund, ligesaa lidt er de ens i Fysik eller Intelligens.

Her finder vi strax en *Grundfejl* i det parlamentariske System, der bygger paa et Vælgerfolk af jevnbyrdige Enere. Man udregner, at Landets Folketal er saa og saa mange Millioner. Af disse skærer man de voxne ud og gør dem til Vælgere, og hver Vælger tillægger man samme Værdi overfor Statens Styrelse. Tanken er smuk paa Papiret, den svarer til Kravet om

Digitized by Google

Ligheden for Loven, men i Virkeligheden er det kun en kvantitativ Bestemmelse. Man kan vel nok sige, at den Indflydelse, den enkelte øver paa Statsstyrelsen, er minimal, og at jo mere demokratisk man gør Valgloven, des mere illusorisk bliver den enkeltes Stemme, men det er en Sag for sig. Individet som saadant er i denne Forbindelse kun et statistisk Begreb uden Hensyntagen til dets Kvalitet. Den rige og fattige, den kloge og dumme, den stærke og svage, den hæderlige og uhæderlige tæller akkurat lige meget i Stemmeurnen.

Under hele Parlamentarismens Opvæxt har der hersket meget ringe Forstaaelse af denne individuelle Kvalitetsforskel. Paa dette Omraade er Videnskaben kun lige begyndt at forske. Men de hidtidige Iagttagelser gaar i Retning af, at der kvalitativt findes et Mindretal i enhver Befolkning, som udmærker sig ved en særlig høj Intelligens og Samfundsaand, mens Resten fordeler sig i talrigere Grupper af mindre kvalificeret Art. Dette kan forklare, at de parlamentariske Styrer, som i Historien har hævet sig til størst Fuldkommenhed, det græske, det romerske og det britiske, i deres Glansperioder var begrænset til den snævre Klasse af udvalgte Individer, som ved naturlige Evner og Begavelse syntes nærmest til at tage Del i Afgørelsen af Statens Anliggender. Jo mere Vælgerkresen udvidedes, des svagere maatte Statsstyret blive, indtil det i Grækenland og Rom helt mistede sin Kraft.

Noget lignende genfinder man i Nutidens England og iøvrigt hvor Parlamentarismen er taget i Brug. Englands Verdensherredømme byggede i ældre Tid paa de 10,000 Citymænd og Godsejere, som faktisk besatte Parlamentet og Ministerpladserne. Denne lille Kres beherskede Verdensriget, idet Regeringsmagten svingede fra Toryer til Whigger men altid som en exklusiv Overklasse, fuld af Kundskab, Velstand og Samfundsaand. Ingen vil vist mene, at det var en ideel Ordning, den havde sine store Skavanker, men for Statsstyret var den alt i alt formaalstjenlig. Den muliggjorde en fast og hurtig Ledelse, uden hvilken det ikke havde været muligt at bygge det store, spredte Rige op.

Jo flere Krese af Samfundet der drages ind i Folkestyret, des mere kompliceret bliver dette. Skridt for Skridt, efterhaanden som Oplysningen spreder sig i videre Ringe, marcherer

Digitized by Google

Folkestyret længere ud, til de 21 aarige, til Kvinderne, formentlig ogsaa en Dag til de konfirmerede, men selv om dette er i fuld Overensstemmelse med Parlamentarismens Idé, undergraver det i Praxis dens Betydning. Saalænge der er en herskende Klasse, som kan vælte Byrderne over paa andre, er Parlamentarismen i dens Haand et ligesaa brugbart Regeringssystem som ethvert andet. Men naar alle bliver ligeberettigede overfor Statstyret, og Afgørelsen skal træffes mellem et Flertal af Interessenter, der alle søger at vælte Byrder og Ansvar fra sig, opstaar uundgaaeligt et Kaos. For at regulere Systemet indfører man da nye Valgmetoder, Forholdstalvalget f. Ex., men netop heri maa man se en væsentlig Aarsag til den opstaaede Svækkelse i Systemet.

II.

Naar Tilfældet da er dette, at Parlamentarismen som sin Forudsætning har den folkelige Oplysning, og derpaa er naaet til sin yderste Grænse i Samfundet, maa man spørge, hvorledes Oplysning og Statsstyre forholder sig til hinanden. Det var en meget enkel Sag at dirigere en Befolkning, naar denne var analfabetisk og helt i en enevældig Adels Vold. Dette System genfinder man i engelske Besiddelser udenfor Europa, hvor det synes at virke mønsterværdigt. Langt sværere bliver Forholdet, naar Befolkningen er proppet med Oplysning og kan give sit Besyv med om enhver Sag. Man oplever nemlig saa, at Statsanliggenderne enten gribes af Folkelidenskaben og hvirvles ind i en Drøftelse, der river dem i Stumper og Stykker, drukner dem i Vrøvl, eller at de helt listes udenom den offentlige Kontrol og gennemføres af Lovgivningsmagten efter dens Forgodtbefindende. I det ene Tilfælde svækkes Regeringsmagten til Afmagt, i det andet Tilfælde sættes Parlamentarismen ud af Funktion.

Det er her, at Parlamentarismen løber Fare for at køre ud i et Hængedynd. Den kræver et Underlag af folkelig Oplysning, men jo bredere dette Underlag bliver, des mere indsnevres dens Bevægelsesfrihed. Det er altsaa ikke enhver Form for Oplysning, der er heldbringende for Parlamentarismen, og Spørgsmaalet er, om ikke for lidt og for meget er lige uheldigt for den. Naar Parlamentarismen i England har kunnet bevare

Digitized by Google

sig gennem Aarhundreder og udfolde en sund Tradition, skyldes det muligvis den Særegenhed i den angelsaksiske Folkekarakter, at den er let paavirkelig af Massesuggestionen. I de angelsaksiske Lande tænker de brede Folkelag i store Linier og fælles Cirkler, overfor det politiske Problem bliver Standpunktet et Enten—Eller, et For eller Imod, ikke som i Frankrig og i de nordiske Lande en Mangfoldighed af Særstandpunkter. Politikeren har derfor et taknemligt Instrument at spille paa og kan samle sine Tilhængere i en Hær, for hvilken det bliver som *en Sport* at staa Last og Brast.

Naturligvis genfinder man noget lignende overalt, hvor politiske Partier lader sig danne, men mer eller mindre udpræget. Der skal baade en bestemt Form for Oplysning og en vis Grad af Disciplin til for at frembringe den Massesuggestion, Politikeren maa regne med, om han skal kunne opnaa et Resultat. Overskrider Oplysningen det rette Punkt, risikerer man, at den opløser sig i et Utal af personlige Meninger, hvorved det politiske Spil slaas over Ende. I sin Bog om »Folkestyrets Fremtid« behandler Professor *Arthur Christensen* Suggestionsbegrebet med indgaaende Forstaaelse. »I *Politik* er Suggestionen en af de vigtigste Faktorer,« skriver han, »og den dygtigste Politiker er den, som forstaar behændigst dels at dirigere, dels at følge de forhaandenværende Suggestioner. Den enkeltes politiske Standpunkt bestemmes dels af Temperament, dels af Profithensyn. Hos nogle særlig lykkelige Individer virker begge disse Faktorer i samme Retning og saaledes i skøn Harmoni, hos andre viger Temperamentet for Profithensynet eller rettere, der indgaas et Kompromis, hvorved Profitten bliver bestemmende i det væsentlige, medens Temperamentet reserverer sig nogle Punkter, hvor dets Særstandpunkt ingenting koster. . . . Jo mindre udviklet det Publikum er, som et Partis Presse henvender sig til, des mere dogmatisk og ufordrageligt bliver Partiet, des mindre taales Kætterier indenfor Rækkerne. Et saadant Parti kan kræve og finde blind Lydighed hos sine opfanatiserede Masser.«

Voxer en Befolkning sig nu ud af Suggestionens Svøb og gaar over til at blive *halvdannet*, da kommer hele det Kulturliv, som hviler paa Folkeoplysningen, ud for en Krise. Men en saadan Krise er det, at de moderne Samfund for Tiden

Digitized by Google

gennemgaar. Naar man derfor taler om en særlig parlamentarisk Krise, maa dette ses i Sammenhæng med hele den Krise, vort Kulturliv er midt ude i; det er ikke blot Parlamentarismen, der er i Støbeskeen, og hvis forældede Former vækker Kritik og Uvilje, det er ogsaa det øvrige Kultnrliv, som er ved at iklæde sig nye Moder og derfor møder en ganske anden Vurdering hos Publikum end før. Det er ikke længere saaledes, at Dannelse og Aandsinteresser er et Privilegium for en Overklasse. I Middelalderen havde Kulturen muret sig inde i Klostrene, senere spredte den sig til Gejstlighed, Embedsmænd og det velstaaende Bourgeoisi. Nu er det, som en Storm gaar over Verden og fejer denne særlige Form for Aandskultur til Side for en ny og stærkere, man tør vel ogsaa sige brutalere Livsform, som har sit Rygstød i den moderne Teknik. Men den moderne Tekniks Problemer byder intet Privilegium for de Befolkningskrese, der ifølge Opfostring og Uddannelse har indstillet sig paa det saakaldte klassiske Aandsliv. Langt snarere appellerer de til de Befolkningslag, som er fortrolige med Plov og Hammer; selv de farvede Racer, Negre, Kinesere og Malajer er den hvide Races Overklasse overlegen i Brug af den moderne Teknik. Biler, Flyvemaskiner, Radio og Biografer har givet Stødet til en kulturel Revolution, til en Kamp mellem den »forfinede« Aandskultnr og den demokratiske, internationale tekniske Kultur, der stiller helt andre Fordringer til Intelligens og Sjæleliv end den ældre Kultur.

Det politiske Liv er hvirvlet ind i denne Krise, og det er umuligt at se, hvor den bærer hen, og hvorledes den lader sig afklare. Da Parlamentarismen fødtes paa det europæiske Kontinent, havde det levende Ord sin Magt over Sindene. Presse og Bøger var kun primitivt organiserede, nærmest forbeholdt Overklassen. Enhver Henvendelse til »Folket« skete gennem det levende Ord, ved Præsterne fra Prækestolen, ved Proklamationer fra Kongens Slot, ved Taler paa Møder. Parlamentarismen fik endog Navn af dette System, og dens Udførelse i praktisk Politik prægedes ogsaa deraf. Rigsdagssalens Taler blev Glanspunktet i den frie Forfatning, og ude i Landet rejste sig Forsamlingshuse og Foreninger, der foranstaltede Folkemøder med Taler og Sang.

Hvor forældet forekommer ikke dette Billede i Belysning af

Digitized by Google

vor Tids mekaniske Lyd- og Billedfrembringere. Som vore Forfædre for 1000 Aar siden staar den Dag idag vore Politikere paa Tinge og taler. Og styrer Land og Rige gennem deres Tale paa Tinge. Mens Højttalere brøler over Pladser og Gader, Lysplakater giver Jordklodens sidste Nyt, Biograferne hensætter Menneskene i amerikanske Perspektiver, og Negermusikken bruser paa Restauranter og i Danseklubber. Griber man en Avis, møder der Øjet en Række Sanseindtryk, uforstaaelige for dem, som ikke har gjort de sidste ti Aars Udvikling med. Hvis en af vore Forfædre stod op af sin Grav, vilde han ikke forstaa mange Ord af Avisernes Indhold.

Og vi selv, vi andre, vi, som tilfældigvis lever just nu, hvad forstaar vi af det hele? Hvad skal vor stakkels, omtumlede Hjerne ikke holde til? Den menneskelige Hjerne er ude for en Belastningsprøve som aldrig nogensinde før i Verdenshistorien. Det er en ny Renæssance, hvor blot Hjernen og ikke Maven skal overfyldes med Bjerge af tungtfordøjeligt Stof, uden at der endnu er opfundet nogen Hygiejne for den. Er det da underligt, at mange foretrækker at søge Livets Mening i Benene i Stedet for i Hovedet? Og giver baade Politik og Parlamentarisme en god Dag.

Dette er naturligvis kun et Stadium paa Udviklingens Vej; Jazz og teknisk Legetøj har ogsaa deres Tid, og Sjælelivet vaagner en Dag af sin Bedøvelse og higer imod de Idealer, som intet Kulturliv kan undvære. Menneskene kan berusede af Tidens støjende Toner kaste sig viljeløst ud i Øjeblikkets Tumlen, dukke ned i den, saa Vejret gaar fra dem, men en Dag krystalliserer den nye Kultur sig i den *Higen* efter noget varmere og dybere, som altid har hævet den hvide Race op over den øvrige Menneskehed. Da fødes ogsaa det nye politiske Ideal, som skal give Parlamentarismen et levedygtigt Indhold.

Som det i Øjeblikket er, er den folkelige Oplysning ikke mere et Fundament for Statens Ledelse. Alt det gærende, famlende i den er i sit Væsen uforeneligt med de Principper, hvorefter et Samfund skal styres. Saa gold, tom, passiv den folkelige Oplysning indsuges af Folkemasserne, gør den Politiken til et værgeløst Offer for den sensationslystne Presse, for Valgmaskineriet og de halvdannede Sagkyndige, som alle er ligesaa kloge som Politikerne. Fundamentet for Parlamentaris-

Digitized by Google

men vakler, og før den folkelige Oplysning har fundet sig selv, vil heller ikke den politiske Gæring falde til Ro. Det Slægtled, som førte Folkeoplysningen og den fri Forfatning frem og satte Livet ind paa deres Gennembrud, maa vige Pladsen for en Ungdom, som selvfølgelig ikke vil trække i dets aflagte Klæder.

Andet Steds har Tiden fundet sit politiske Ideal — Tiden, det vil sige nogle udvalgte Krese indenfor de store Folkereservoirer. Bolsjevismen har i 10 Aar haft sine fanatiske Tilbedere i Rusland, hvor den synes at trives frodigt paa Arbejderklassernes Suggestion og Bøndernes Indifference, Fascismen har betaget den italienske Ungdom. I de parlamentariske Lande staar Ungdommen raadvild overfor den gældende Form for Statsstyret, betragter vel nærmest det politiske Liv som et Kuriosum og de meget talende Politikere som gamle Gedebukke, hvis Slagfærdighed den morer sig over. I næste Generation vil baade Bolsjevisme og Fascisme være udbrændte, saaledes som Parlamentarismen allerede er det, og Opgaven bliver da ogsaa i Rusland og Italien at finde den Forfatning, som i Pagt med den historiske Tradition tilfredsstiller Nutidens Krav.

Herhjemme, hvor de politiske Udsving altid foregaar sindigere, maa Opgaven være at indpuste en ny Tids Tanker i det fra Fædrene arvede System, men før det kulturelle Kaos, som nu hersker, har fortaget sig, bliver det neppe muligt at naa videre end til at *paapege* Brister og *anvise* nye Retningslinier. Hvad selve Fundamentet angaar, kunde der blive Spørgsmaal om at foretage et Udvalg indenfor den brogede Vælgermasse, hvis Individer ikke blot bør tælles efter Tal men ogsaa vejes efter Indhold. Der kunde blive Spørgsmaal om at finde et Kriterium, der sondrede de mere kvalificerede ud fra de andre. De fleste Overvejelser er inde paa denne Tanke, dog synes ingen at ville genoptage Fortidens sædvanlige Kriterium: Skatteindtægten og Formuen; nærmere vilde man ogsaa komme det rigtige, om man valgte en intellektuel Modenhedsprøve. De fleste Overvejelser standser dog ved et andet Begreb, nemlig *Erhvervsinteressen*. Man stiller Erhvervsorganisationen op ved Siden af Individet som en Faktor, der bør have Medbestemmelsesret overfor Statens Styrelse. Og dette er ikke blot i Harmoni med Fortidens, men ogsaa med vor Tids politiske, økonomiske og sociale Tendens.

Digitized by Google

III.

Kritikken mod Parlamentarismen er af ny Dato, ja den er saa ny, at der er dem, som blot vil se en Modebevægelse i den. Denne Anskuelse har navnlig Tilhold hos Politikerne, som føler sig forstyrrede i deres behagelige Selvophøjelse ved den nye Tidsaand. Med Beklagelse ser de, at man vækker Misfornøjelse og bringer Tvivl i Sjælen hos de rettroende. De føler nok, at deres bedste Tid er omme, og at de er ved at vaagne op til en trist Virkelighed, men de klamrer sig til Haabet om, at det kun er en Overgang. At denne Opfattelse er forkert, kræver ingen nærmere Paavisning. Aarsagen til den mod Parlamentarismen rejste Uvilje bunder dybere end i en Modes Luner, er som ovenfor paavist en naturlig Konsekvens af en ny Indstilling overfor Tidens Problemer, og Spørgsmaalet er da blot at finde den Form for Parlamentarismen, som svarer til Tidens Krav. Kun i den Betydning tillægger jeg Kritikken nogen Evne til at virke forbedrende.

Man har et klart Holdepunkt for dens Alder her i Landet. I Aaret 1915 fik vi den reviderede Grundlov, i glad Ihukommelse af Fortidens fri Forfatning. Man indrettede det saaledes, at Loven dateredes den 5. Juni, og for en Gangs Skyld enedes alle Partier i Festglæde. Rundt om i Landet plantedes smaa Egetræer som Symboler paa den nye Forfatnings Uforgængelighed. Tusindaarig Existens skulde de spaa den. I Rigsdagsbygningen maltes et vældigt Lærred fuldt af den højtidelige Handling efter Forbillede af Constantin Hansens bekendte Maleri paa Frederiksborg Slot af den grundlovgivende Forsamling. Det var altsaa i 1915. Almindelig Folkeglæde over hele Linien under Verdenskrigens drønende Salut.

I de følgende Aar saa man undrende, hvorledes Forfatningen mere og mere sattes ud af Funktion. Paa een Nat havde man slaaet en Streg over en 100aarig Bank- og Pengelovgivning, idet man havde erklæret Nationalbankens Sedler uindløselige, man krænkede Ejendomsretten, man berøvede Erhvervslivet dets frie Initiativ, og man væltede umaadelige Skattebyrder paa Befolkningen samtidig med, at man tillod den vildeste Børssvindel. Regeringen handlede efter sit og sine private Raadgiveres Skøn saaledes som Krigssituationen moti-

INDUSTRIFORENINGENS BIBLIOTEK

Digitized by Google

verede, og Rigsdagen sad dér og varmede Bænke som en rigtig Tøffelhelt.

Nu maa man erindre, at den fri Forfatning i 1849 indførtes for at beskytte Befolkningen mod en tyrannisk Enevældes og en forstokket Funktionarismes Overgreb. Aanden fra 1849 gik ikke videre i sine Drømme end at skabe et Værn mod Hof og Embedsstand. Og Resultatet var da, at nu, efter at man havde reformeret Grundloven i moderne Skikkelse og netop faaet den efter sit Hoved, svigtede den saa fuldstændigt, at den praktisk kunde siges at vende sig fjendtligt mod Befolkningen. Fra alle Samfundsklasser lød Protester og Beklagelser over den daglige Stillen til Klø, som Regeringens haardhændede Politik betød. Man gjorde sig imidlertid ikke bevidst, hvor Ondet laa. Man vendte sin Uvilje mod det siddende Ministerium og gav sin Uvilje Luft ved dets Fjernelse i 1920. Derefter skulde atter en Dag oprinde i Dannevang.

Ude i den store Verden havde Bolsjevismen sejret i Rusland 1917; 5 Aar efter marcherede Mussolini mod Rom og førte Fascismen til Sejr. Herhjemme mærkedes endnu kun i vage Dønninger den nye Tid, men Tilstanden affødte en levende Misfornøjelse. Baade politisk, økonomisk og socialt var Samfundet ude af Ligevægt. Da Freden kom, føltes vel nok en stor Lettelse, men der var ingen egentlig Fredsglæde, neppe heller nogen rigtig varm Glæde over Genforeningen, og de store Drømme om Konjunkturopgang slog ud i Bankkrak, Valutamisere og forbitrede Arbejderkampe. Overfor Uroen kom Regering og Rigsdag tilkort. Lovforslag væltede frem i Vognlæs, og Rigsdagssalen sitrede af Snak. Hele Landet var en Summen af Stemmer om de offentlige Anliggender. Ingen syntes at vide ud eller ind, men med korte Mellemrum lød øredøvende Brag ud over Landet, naar en Skandale eller et Krak eksploderede.

I 1923 udsendte jeg sammen med Kai Fr. Hammerich og Andreas Boje en Pjece om en dansk Forfatningsændring, som vakte en ikke ubetydelig Opmærksomhed i Landet. Tidligere var Problemet om Parlamentarismens Mangler bleven rejst baade herhjemme og i Udlandet, men Pjecen kom i det rette psykologiske Øjeblik og fik derigennem sin Betydning. Den latente Følelse af Ubehag i Befolkningen overfor Landets Re-

Digitized by Google

geringsforhold blev paa eengang bevidst, og nu voxede Kritikken sig frem med stigende Styrke. Impulser fik den ikke blot fra de hjemlige politiske Forhold men ogsaa udefra, hvor en lignende Uvilje overfor Parlamentarismen flere Steder og ikke mindst i vore Nabolande, var kommen til Orde. Tilsidst blev den saa højlydt, at Rigsdagens egne Medlemmer maatte tage Hensyn dertil. Dermed er vi naaet frem til det Stadium, hvor en Drøftelse i Enkeltheder kan begynde. Før denne Rigsdagssamling rettede jeg i Berlingske Tidende (18. August 1927) den Opfordring til *Rigsdagen*, at den skulde afgive et Responsum til Sagen, inden Kritikken antog urimelige Former. Selv om en saadan Fællesudtalelse ikke foreligger, og vel ogsaa ifølge Sagens Natur vanskeligt kan tilvejebringes, har Politikere af de forskellige Partier udtalt sig om Problemet. Synderlig Klarhed er ikke vunden derved; de ældre har ganske taget Afstand fra Kritikken og forfægter den Anskuelse, at alt ved det nuværende er saare godt; hos de yngre gør der sig en større Forstaaelse gældende, men en Løsning af Problemet er heller ikke fra dem bleven funden og fremsat. Flertallet af Rigsdagens Medlemmer forholder sig endnu tavse overfor det, antagelig i Haab om, at Krisen af sig selv vil drive over.

Udelukket er det for saa vidt heller ikke, at det sker. Den Mangel paa Interesse for det indre Rigsdagsarbejde, som Befolkningen er grebet af, gør det naturligt, at Problemet om vor Forfatnings Brugbarhed, naar Samfundsforholdene efter Krigsaarenes og Krisens Ophidselse falder til Ro, vil gaa ud af Diskussionen. I saa Fald vil det nuværende politiske System kunne lunte videre, men om Parlamentarisme eller Folkestyre bliver der saa heller ikke Tale. Det bliver saa en lille Kres af valgte Damer og Herrer, der mellem sig selv indbyrdes i al Hyggelighed kan lovgive og administrere, indtil den Dag oprinder, da Landets Ungdom atter faar Trang til at slaa et Slag for Fædrelandets Forfatning.

IV.

I en Række Artikler »Mod Parlamentarismen« i Jyllandsposten (Oktober 1927) har Folketingsmand Dr. *A. Fraenkel* gjort gældende, at Bevægelsen er et *Overklassefænomen*, og samme Betragtning docerer Folketingsmand Borgbjerg. Noget

Digitized by Google

rigtigt er der heri. En Del af den Ærgrelse, der føles over Nutidens Folkestyre er vendt mod det Demokrati, som i Kraft af sit Flertal dikterer de besiddende Klasser sin Vilje. Saalænge Bourgeoisiet under ældre Tiders mere begrænsede Valglove og mindre udbredte Oplysning kunde dominere i Regering og Rigsdag, var Parlamentarismen god nok. Fine Herrer og oratorisk begavede Professorer kunde behage sig i fædrelandske Ord og tale formanende til Landets Børn. Det var en Eliteparlamentarisme i Samklang med den akademiske Dannelse. Vældigt kæmpede disse Samfundslag for deres Privilegier, indtil Demokratiet løb dem over Ende i 1901. Som Dr. Fraenkel med Rette gør opmærksom paa, var Valgdeltagelsen tidligere meget ringe i Forhold til Nutiden. Den politiske Interesse har siden 1849 tilsyneladende været i stadig Vækst og har at dømme efter Statistikken aldrig været saa stor som nu, hvoraf dog ikke lader sig drage nogen Slutning om Parlamentarismens Art, thi den større Valgdeltagelse skyldes hovedsagelig det stærke Valgmaskineri. Det er mere sportslig end politisk Interesse, der driver Vælgerne til Valgurnerne.

Kritikken mod Parlamentarismen faar stærk Næring fra denne Opfattelse og har sikkert nok ogsaa sit fasteste Arnested hos de misfornøjede Klasser. Men derfor at affeje Kritikken som ubeføjet, eller som *alene* værende et Overklassefænomen er alligevel altfor letkøbt. Selvfølgelig vil det Parti, der øjeblikkelig er ved Magten, eller venter snart igen at komme til den, ikke kritisere, men derfor kan der dog godt være en Følelse af Utryghed overfor Systemet i disse Krese, ligesom Kritikken, der saa levende rører sig hos dem, der udefra bedømmer Forholdene, kan have sin Berettigelse. At afvise den med, at »Rønnebærrene er sure«, er i hvert Fald forkert.

Men lad dette nu være, hvad det vil, saa er der et andet Punkt, hvor Politikerne snarere vil indrømme Systemets Svaghed, og det er, naar Talen bliver om *det overvældende Lovgivningsarbejde.* Lige saa kraftigt Befolkningen vil protestere mod Lovparagraffernes Syndflod, lige saa meget vil Rigsdagsmedlemmerne klage over Overbebyrdelsen med Arbejdet. Kan der monstro ikke opnaas Enighed om, at der paa dette Punkt er et Misforhold til Stede mellem Evne og Vilje?

Den store Produktion af Love kom som en Overraskelse efter

Digitized by Google

Krigen. Under Krigstilstanden tog man det mere som en Tilskikkelse, at en Hoben Love omgaaende ekspederedes gennem Rigsdagen; i Virkeligheden var det oftest kun administrative Viljesakter motiverede af Krigens Undtagelsestilstand, men for Skams Skyld skjulte man deres Nøgenhed under Lovens Kappe. Paa den Maade fik Landet sit Skattesystem endevendt og talrige nye Lovregler at rette sig efter, som de extraordinære Tidsforhold nødvendiggjorde. Det fik være, men efter Krigen, da Rigsdagen atter ønskede at hævde sig overfor Regeringsmagten, opstod der Konfusion i Arbejdet. Nye Love væltede ud af Kommissioner og Nævn og fandt en frugtbar Jordbund i den opsvulmende Funktionarisme, som Tiden havde givet Existens. I det Øjeblik, Rigsdagen vilde gennemgaa Lovforslagene efter samme sindige Metoder som før 1914, slog dens Kræfter ikke til. Yderligere forøgedes Vanskeligheden derved, at Problemerne var nye, og at der foregik en Omvæltning i Befolkningens hele Tænkemaade, som ogsaa Rigsdagsmedlemmerne paavirkedes af. I Belysning af Krigens Oplevelser og navnlig af de tekniske Fremskridt, maatte Synspunkterne paa talrige Omraader helt lægges om. Man behøver blot for at gøre dette forklarligt at nævne Valutaproblemet, Færdselsproblemet eller Industriens tekniske Rekonstruktion. Desforuden var der Afviklingen af de forstyrrede Krigsregnskaber, Sønderjyllands Genforening og det sociale Overdrevs Love. Mens Rigsdagen i den gode, gamle Tid kunde tage ét Storproblem ad Gangen, Forsvarssagen, Skattereformerne, Valglovsændring o. s. v. og lade hver Samling nøjes med sin Besværlighed, stormede nu Problemdiskussionen ind over Rigsdagen fra alle Sider, mens hele Befolkningen sang med paa Omkvædet.

Vor brave veltjente Forfatning kunde virkelig ikke holde til den Omgang. Det er muligvis rigtigt, som Politikerne selv vil hævde, at der i vor Tid findes mere Dygtighed og Flid indenfor Rigsdagen end tidligere. Kvaliteten af Rigsdagsarbejdet staar vistnok højt, men alligevel strækker Evnerne ikke til og vil ikke kunne gøre det, før der sker en Ændring i Tilstandene. Denne Ændring kan saa ske derved, at Arbejdsmaterialet mindskes eller derved, at Arbejdsmetoden moderniseres. Begge Dele maa overvejes, og det er kun i den Betydning, at jeg anser en Reform (eventuelt en Forfatningsændring) for paakrævet.

Digitized by Google

Lad os tænke os, at en lignende Stagnation indtræffer for Lovproduktionen som for Landets økonomiske Produktion. Ogsaa i saa Tilfælde vilde det være naturligt at *simplificere* Rigsdagens Arbejdsmetoder og at skride til en lignende Nedskæring af dette Regeringsorgan som af de andre »produktive« Kræfter. Er det ikke ganske urimeligt, at saa mange Sager skal overgives en hel Rigsdag til Drøftelse? Det er virkelig ikke i Overensstemmelse med Grundlovens oprindelige Tanke og ikke heller med Parlamentarismens Idé, som blot er, at Befolkningen gennem valgte frie Repræsentanter skal kunne *føre et Tilsyn* med Statens Virksomhed. Det har aldrig været Meningen, at selve Arbejdet skulde paabyrdes de Folkerepræsentanter, som er sat til at overvaage det. Arbejdet skal selvfølgelig gøres i Embedskontorerne under Ministrenes Ansvar. Det Forhold, at Rigsdagen sidder inde omtrent hele Aaret rundt og minutiøst følger med i Kontorabejdet, er barokt. Det svarer til, at en Generalforsamling i et Aktieselskab vilde konstituere sig som en permanent Institution og kigge Direktører og Bestyrelse i Kortene fra Morgen til Aften. Det er i den Grad stridende mod det praktiske Livs Principper og den frie Forfatnings Aand, at det næsten kan siges at være ensbetydende med en Forfatningsændring, som ubemærket har indsneget sig i Systemet.

Mængden af Arbejdsstof i Forbindelse med den uheldige Arbejdsdeling er de to Hovedaarsager til den vanskelige Stilling, Rigsdagen er kommen i. Det skulde ikke synes svært at rette paa Systemet saa meget, at Forfatningen atter blev helt brugbar.

Der er i saa Henseende henvist til den schweiziske Forfatning som et Forbillede. Idet man har villet tilføre Regeringen større Fasthed og Handlekraft og samtidig forenkle Systemet, har man foreslaaet at hæve Regeringen op over Partierne og at aabne Adgang til, hvor Talen er om Principspørgsmaal, at faa disse afgjort ved en Folkeafstemning. Professor, Dr. *Knud Berlin* har slaaet til Lyd for denne Tanke, som i Forvejen har haft Tilhold i radikale og socialistiske Lejre. Efter min Formening, finder man dog næppe nogen Løsning ad denne Vej. De konstitutionelle Forhold i Schweiz er vidt forskellige fra de danske og kan ikke tages til Forbillede uden at gøre fuldstændig Brud paa hele den historiske Udvikling her i Landet. Bortset fra, at den schweiziske Ordning ved nærmere Betragtning vistnok ikke er

Digitized by Google

ideel, og i Praxis lider af store Mangler, lader den sig ikke overføre paa danske Forhold, der staar i uløselig Samklang med Folkekarakteren og den historiske Tradition.

I hvilken Udstrækning man i vor Historie kan finde brugbare Elementer til at indføje i den nuværende Forfatning kan der strides om. Man kunde gaa saa vidt at mene, at en Forfatning for at være anvendelig i alle Situationer burde være *meget smidig*. Under en Krig f. Ex., hvor den størst mulige Handlekraft bør lægges i Regeringens Haand, kunde en Slags Enevælde være paa sin Plads. Under jevne rolige Tidsforhold er og bliver Folkestyret den mest forsvarlige Statsform. Man kunde altsaa tænke sig, at Forfatningen i Undtagelsestilfælde kunde sættes ud af Kraft ved Indførelsen af et generelt Provisorium. Hvis man i Tiaaret 1914—1924 havde haft et saadant Provisorium, altsaa et lovfæstet Diktatur, tilstrækkelig hæderligt og dygtigt selvfølgelig, var Landet bleven forskaanet for megen unødig Forvirring. Tilbøjelighed i den Retning har der som bekendt været, men da der ingen Lovhjemmel var for en klar, bevidst Diktaturledelse, reagerede Befolkningen, uden at tage Hensyn til, at Landet kastedes ud i et politisk Uføre midt i den værste Opløsningsperiode.

Sandsynligheden taler nu for, at vi gaar en dødere politisk Tid imøde, i hvilken Lovproduktionen vil blive indskrænket og Rigsdagsarbejdet antage mere normale Former. I saa Fald maa Rigsdagens kontrollerende Virksomhed hævdes ligesom før, men Opgaven vil da blive ligesom ved Bankinspektørens Embede at finde *den rette Begrænsning*. Ligesaa lidt som Bankinspektøren skal være Overgeneraldirektør over samtlige Landets Banker, skal Rigsdagen, eller noget af dens Udvalg, være Overregering i Landet. »Ingen over og ingen ved Siden af Rigsdagen« er en hovmodig og farlig Sætning, ikke mindre udæskende end Enevældens »Vi alene vide«. Nej, Rigsdagen er som en autoriseret Revisor et kontrollerende Organ, intet mere. Det og kun det er Grundlovens Aand, og den er for klog og god til at krænkes. Det faste Punkt i den danske Forfatning er gennem Historien Kongemagten og dens Stab af Embedsmænd. Det er denne, som skal udføre Arbejdet ligesom Funktionærerne i et privat Foretagende. Rigsdagen har at overvaage dette Arbejde, intet andet.

Derfor burde en stor Del af de Lovparagraffer, som i disse

Digitized by Google

Aar er udspyet af Rigsdagen aldrig have været andet end administrative Bestemmelser. Kun Principspørgsmaalene og Finansloven tilkommer det Rigsdagen at behandle selvstændigt. Og det lod sig selv i den travleste Periode sikkert gøre i nogle faa af Aarets Maaneder og ikke som nu i endeløse Samlinger. Et Skridt videre kunde man gaa ved at opdele Rigsdagen i ministerielle Udvalg, som fører en fortløbende Kontrol med Administrationens Arbejde og skaber den fornødne Forbindelse mellem Administration og Lovgivningsmagt. Ser man nærmere til, vil man finde, at der allerede er tydelige Spor i den Retning i vor Forfatnings Praxis. Og det er ikke blot i den historiske Udviklings og i vor Forfatnings Aand, men ogsaa i hele Tidens Aand, der kræver rationel Udnyttelse af Arbejdskraften, Koncentration og Forenkling.

Digitized by Google

HOS VALDEMAR POULSEN.

EN SAMTALE.

Ved Holger Jerrild.

VALDEMAR POULSEN ligner som alle betydelige Mænd ingen anden. Han har sit eget Væsen, der ligesom bæres af en aldrig hvilende Spænding mellem hans videnskabelige Saglighed og hans fyrige Temperament. Det er, som han var kommet til Verden i et Grænseland mellem Videnskab og Kunst og havde taget Arv fra begge Sider. Derfor er en Samtale med ham rig paa skiftende Indtryk og Stemninger: Pludselig kan en Tankerække føre ham saa langt bort fra Udgangspunktet, at det er vanskeligt for en læg Hjerne at følge ham, men i næste Øjeblik vender han med et lille undskyldende Smil tilbage til det almenmenneskelige, som interesserer ham ikke mindre end Videnskabens Subtiliteter, og som i Virkeligheden er den frodige Jordbund, hvoraf hans stolte videnskabelige Træ suger sin Næring . . .

— Hvorfor begyndte De at studere Medicin? spørger jeg.

Valdemar Poulsen svarer:

— Min Far betragtede Lægerne som »Menneskeslægtens Heroer«, og han kunde ikke tænke sig noget bedre for mig end at vælge dette Studium, for hvilket han — maaske med Rette — mente, at mine Anlæg passede bedst. Som medicinsk Studerende hørte jeg Julius Thomsens kemiske Forelæsninger. Thomsens blændende Eksperimenter og interessante Personlighed gjorde et stærkt Indtryk paa mig, der som Dreng havde interesseret mig mere for »Tingenes Natur« end for Lektierne til Skolen og tidligt havde foretaget primitive kemiske og fysiske Eksperimenter. Særlig havde dog de *elektriske* Fænomeners gaadefulde og ejendommelige Natur optaget mig, der jo med Rette maatte imponeres af de Virkninger, jeg kunde opnaa ved Gnidning af en af de røde Lakstænger fra min Fars Skrivebord. Min Interesse for *Elektriciteten* var ingenlunde flygtig; jeg eksperimenterede med selvlavede elektriske Apparater, mens Fysikundervisningen i Skolen endnu var ved Afsnittet om den mekaniske Fysik. — Julius Thomsens Forelæsninger bevirkede altsaa, at jeg brød med Medicinen, og efter et Par

Digitized by Google

Aars spredte Studier blev jeg ved Kammerherre *Suensons* velvillige Bistand til min store Glæde ansat som Ingeniørassistent ved Københavns Telefonselskab, hvor jeg fandt rig Lejlighed til at gøre Erfaringer netop paa Omraader, hvor de elektromagnetiske Kræfter betød alt.

— Har Deres første Opfindelse, Telegrafonen, faaet praktisk Betydning?

— Langtfra i den Grad, man ventede, da Opfindelsen i sin Tid kom frem. Maaske vil det komme, nu da Radiofonien har fremskaffet de Forstærkningsapparater, der er nødvendige, hvis en ikke for stor Telegrafon skal gengive Tale, Musik o. s. v. objektivt, altsaa hørbart ud i Rummet. Jeg faar i de senere Aar mange Forespørgsler, særlig fra Udlandet, om hvor man kan købe Telegrafoner, eller om hvordan man kan fremstille dem. Paa to, om jeg saa maa sige institutionsmæssige, Omraader, som jeg mente Telegrafonen egnet til, er den i den nyere Tid virkelig blevet taget i Brug: Her i Danmark har Københavns Telefon-Aktieselskab indført Telegrafonen saaledes, at den, naar der ringes op, svarer: Central, Byen, o. s. v., hvad der betyder en stor Lettelse for Telefondamerne, som ellers Tusinder af Gange daglig maatte gentage det samme Ord, hvilket i høj Grad trætter og slider paa Tungens Muskulatur. Københavns Telefon-Aktieselskab, der er kendt som Foregangsinstitution paa det telefontekniske Omraade, er ogsaa her i Spidsen; jeg er glad ved at kunne anføre dette og maa samtidig anerkende den smukke tekniske Udførelse. — I Amerika har et Jernbaneselskab — det bør maaske kun nævnes som et Kuriosum — telegrafonisk ladet nedskrive Signaler paa Staalskinnerne, der altsaa, naar Togene passerer de paagældende Steder, telegrafonisk adviserer Togpersonalet og Passagererne gennem en paa Togene anbragt Elektromagnet m. m.

— Er der nogensomhelst Forbindelse mellem Deres Telegrafon og Deres Opdagelse af de kontinuerlige Bølger, som fik saa epokegørende Betydning for den traadløse Telegrafi og Telefoni?

— Ikke Spor. Mine Bueforsøg maa vel nærmest betegnes som en Videreførelse af den engelske Fysiker Duddells. Duddell opfandt den »syngende Buelampe«, men fik gennem sine Eksperimenter den Opfattelse, at Lysbuen ikke kunde komme op

Digitized by Google

Digitized by Google

paa en tilstrækkelig høj Værdi af Forholdet mellem Frekvensen og Intensiteten af de kreerede Svingninger til at faa Betydning for Radioteknikken.

Gennem ret simple Anordninger, som det dog kostede mig noget Arbejde at udfinde, lykkedes det mig omkring 1903 ved Hjælp af den elektriske Lysbue at frembringe kontinuerlige elektriske Svingninger med relativ høj Frekvens og tilstrækkelig Konstans og Intensitet til i Praksis at vise, at de Forventninger, man i Forvejen nærede med Hensyn til de kontinuerlige Bølgers Overlegenhed i Forhold til Gnistbølgerne, var berettigede. *Nu* kræver, som De maaske véd, den moderne Radiotelegrafi og -telefoni Betingelser, som Lysbuen kun paa visse Omraader er i Stand til at opfylde. Udviklingen gaar med rivende Fart. Vi hylder med Rette *Elektronrøret*, der gennem et ikke særlig stort Spand af Aar har virket som en Tryllestav i Radiofoniens og -telegrafiens Udvikling.

— Arbejder en Opfinder »kontinuerligt«?

— Jeg kan naturligvis kun svare for mig selv; jeg arbejder mest i Perioder, idet jeg daglig arbejder, til jeg er saa træt, at jeg maa sige Stop, og har Arbejdet staaet paa en Maanedstid eller halvanden, trænger jeg til Udhviling gennem maaske flere Uger, alt noget afhængigt af Forholdene.

— De er altsaa irrationel i Deres Arbejdsmetode?

— Ja, jeg kan ikke respektere Tiden, Klokkeslettet, vi Mennesker er jo ikke Maskiner, enhver maa følge sit Temperament. Og er man stærkt interesseret paa et vist Stadium af en Undersøgelse, vil man gerne have sine Iagttagelser saa tæt knyttede sammen tidsmæssigt som muligt.

— Kan man ane, hvor de næste store tekniske Fremskridt vil finde Sted?

— Man *véd* allerede nu, at Postforbindelsen mellem Verdensdelene vil blive simplificeret i Fremtiden, man vil engang naa frem til at udveksle Telegrambreve til en Pris, der maa betegnes som overkommelig; det vil sige, at en fynsk Gaardmandskone kan sende sin Datter i Amerika et Brev, som ad telegrafisk Vej naar Datteren et Døgn eller to senere og fremtræder med den oprindelige karakteristiske Haandskrift. Denne Besparelse i Tid fra 10—14 Dage til 1—2 Dage er naturligvis af stor Betydning og vil, naar Systemet bliver alment, bidrage til

Digitized by Google

at bringe Prisen yderligere ned. Allerede nu er Problemet løst af forskellige Opfindere som *Karolus* og *Korn,* men der vil naturligvis gaa en Del Tid, før den nødvendige Organisation vil være tilendebragt. En Brev- og Billedtelegrafi kræver nemlig til sin Gennemførelse betydelig kortere Bølger end de hidtil almindeligvis anvendte og nu har det, drilagtigt nok, vist sig, at disse korte Bølgers Anvendelighed er afhængig ikke blot af Aarstiden og Døgntiden men ogsaa i høj Grad af Bølgelængden. Det vanskelige Arbejde at finde Lovmæssighederne i disse Komplikationer var ikke hidtil lykkedes — indtil den fremragende, danske Videnskabsmand, Ingeniøren og Fysikeren Professor P. O. Pedersen, min udmærkede Arbejdsfælle gennem mange Aar, i et nylig udsendt, stort Arbejde gav en genial fysisk-matematisk Udredning af de nævnte Forhold. De vil let forstaa, at det er en i høj Grad beundringsværdig og betydningsfuld Indsats, P. O. Pedersen her har gjort for Udviklingen af den rationelle Radio-telegrafi og -telefoni. At Pedersens Arbejde i samme Grad maa antages at faa Betydning for Geofysiken (herunder Meteorologien) skal jeg blot nævne for at antyde dets overordentlige Karakter. Og saa meget tror jeg, jeg tør sige, at Udbredelsen af det ovennævnte Brevsystem vil ske adskilligt hurtigere end Telefonens Popularisering i sin Tid . . .

— Har det aldrig undret Dem, at Elektriciteten, der gaar som en Livstraad igennem det moderne Samfunds Teknik, først for ca. 150 Aar siden blev opdaget?

— Jamen er det rigtigt? svarer Valdemar Poulsen. Jeg er ikke saa sikker paa, at Opdagelsen skete paa Franklins eller Ørsteds Tid! Man ved i alt Fald med Sikkerhed, at de græske Kvinder i Lilleasiens Væverier allerede i Oldtiden havde gjort den Iagttagelse, at Rav-Skytterne blev elektriske ved Gnidningen mod Traadene.

— Tror De, der findes lignende Naturkræfter, som vi endnu ikke har opdaget, men engang vil lære at tage i vor Tjeneste?

— Det forekommer mig ikke usandsynligt. For mig er f. Eks. Tanken en Kraft, som er lige saa fysisk som Elektricitet og rummer uanede Muligheder, og jeg vil ikke benægte, at der kan være andre fysiske Kræfter, som vi endnu ikke har lært at styre. Hvad Hjernekraften angaar, saa mener jeg, at den er en væsentlig Del af vor Livskraft, og jeg er tilbøjelig til at tro, at der

Digitized by Google

dør flere Mennesker i sovende eller sløv Tilstand end i vaagen — naturligvis bortset fra Ulykkestilfælde og Arbejdsrisiko. Endvidere maa man regne med, at vi paa de fleste Omraader endnu befinder os paa Barnestadiet, udviklingsmæssigt set, og at alene Tilegnelsen af større Rutine vil udrette store Ting. Nu kan man jo allerede kalde et Menneske til Live, som er død af Blodprop, blot Operationen sker med tilstrækkelig Hurtighed. Og jeg kunde meget godt tænke mig, at man engang kunde naa til at konstruere kunstige Lunger.

— Men vor Kultur er dog aartusindgammel?

— Vi maa i Jordens Tilværelse regne med Milliarder af Aar, og et enkelt Aartusinde er altsaa for en Bagatel at regne. Jeg er, føjer Valdemar Poulsen til med et lille Smil, nu 58 Aar, — det er allerede mere end en Tyvendedel af et Aartusinde!

— Kan Udviklingen ikke tænkes at staa i Stampe?

— Joe, alt foregaar jo i Perioder, men man maa dog ikke glemme, at Udviklingen paa det tekniske Omraade følger en meget stejl Kurve, og at enhver ny Opfindelse i Forbindelse med de foreliggende aabner stadig nye Muligheder. Det er noget lignende som en Infektion, der breder sig med rivende Fart, naar »Smittemulighederne« er tilstede.

— Bliver vi lykkeligere af alle de tekniske Fremskridt?

Valdemar Poulsen tier et Øjeblik, og Videnskabsmanden ligner nu mere en Kunstner, da han svarer:

— Ingen faar baade i Pose og Sæk, Plus og Minus ophæver hinanden. Det kan ikke nægtes, at det evige Velvære, som ad teknisk Vej kan fremskaffes, faar en noget flad Karakter, *variatio delectat,* sagde de gamle Romere, og det er jo sandt, man mister saa let Nydelsen ved Bekvemmeligheden, naar Kontrasten — Ubekvemmeligheden — mangler. Man bliver overmæt af teknisk Velvære. Men Udviklingen kan ikke standses, bl. a. fordi Videnskabsmænd og Opfindere vil have den Tilfredsstillelse at udfolde deres Talent og den personlige Chance, som ligger i den nye Opfindelse. Vi er under Tvang af vor Natur, vore Evner, vor Drift mod stadig større Erkendelse, og den sande Videnskab vil ustandselig søge at foretage de nødvendige Rettelser, der kan bringe ham stadig nærmere mod det simpleste Billede for vor Naturerkendelse. Derfor slaar en stor Forsker som Niels Bohr sig aldrig tilfreds med de eengang vundne store

Digitized by Google

Resultater, fordi han sikkert føler, at der ligesom er en Grænse, som er uhyre vanskelig at overskride, en Grænse, der skiller os fra en Verden, hvor de Begreber, vi hidtil har arbejdet med, ikke længere er tilstrækkelige. Hvor man før saa en Mur, ser man nu ind i et Rum, hvortil man foreløbig mangler Koden.

— Kan det tænkes, at den romantiske Naturfilosofi kan faa en Renæssance?

— Det var vistnok lettere at være romantisk Naturfilosof paa Ørsteds Tid end nu. Men var mon ikke det romantiske hos Ørsted et tidsbestemt lyrisk Vedhæng, mens han som Naturvidenskabsmand var rationel, det er mit Indtryk. En anden Sag er, at Naturfilosofien *kan* faa befrugtende Betydning igen, alt gaar jo i Svingninger, og som Arvelighedsforskeren W. Johannsen engang sagde til mig: »En Forsker kan ikke undvære Fantasi«. Det mener ogsaa jeg, — selvom man naturligvis ogsaa kan have *for* megen Fantasi.

— Har Kunst betydet andet end Adspredelse for Dem?

— Ja, det var netop det, jeg vilde sige i denne Forbindelse: *Musiken* har efter min Mening en mærkelig Evne til at forøge Hjernens Frugtbarhed — ogsaa en videnskabeligt indstillet Hjernes. Jeg husker saaledes, fra dengang min Hustru levede, at det bevirkede en ganske tydelig Fremgang i mine Spekulationer, naar jeg sad ved mit Arbejde og hun ved Flyglet. Det var virkelig, som om Musiken blev transformeret til Arbejdsfantasi.

— Tror De, det hænger sammen med det, Feilberg kalder »Slip-Stemninger«, en Tilstand, hvori vi er frigjort fra alle Hæmninger og al bevidst Villen, og som efter hans Mening rummer den største Mulighedsværdi?

— Jeg kender intet nærmere til Feilbergs Filosofi, men jeg synes, der er noget rigtigt i det, De dér refererer. Jeg tror paa de gunstige, frugtbare Øjeblikke ogsaa for Videnskabsmanden saavel som for Kunstneren, jeg tror, at man i saadanne Øjeblikke ofte kan naa videre end igennem Aars Arbejde, selv om man efter min Mening ikke maa undervurdere den Stimulering af Arbejdsfantasien, som et intenst Arbejde kan fremkalde, paa samme Maade som en Strøm kan suge Bistrømme til sig . . .

— Maa jeg stille Dem et sidste Spørgsmaal: Mener De, at vi selv vælger vor Opgave her i Livet?

Digitized by Google

Valdemar Poulsen svarer hurtigt, som paa et Spørgsmaal, han forlængst har overvejet og taget Stilling til:

— Nej, jeg er Determinist. Den Enkelte kan vel føle sit Ansvar og tro paa sin Handlefrihed, men i Virkeligheden »fortjener« jo intet Menneske Ros eller Dadel for, hvad han udretter . . .

Saadan talte den berømte danske Opfinder, hvis Navn »kontinuerligt« vil være knyttet til en af den moderne Tids største Opfindelser.

Det er kun faa i hvert Land, hvem det lykkes ved aandeligt Snille at naa udover de nationale Grænser og blive Navne for hele den civiliserede Verden.

En af disse faa er Danskeren Valdemar Poulsen, der nu allerede er en graanet Pioner i Kampen med Naturkræfterne, men trods sine store Resultater uden Hovmod, uden Formaliteter, i sit Væsen endnu intimt forbundet med den lille Københavnerdreng, der sad paa sin Fars Kontor og gned den røde Lakstang mod sit Trøjeærme . . .

Digitized by Google

OM KRITIK AF REGNSKABER.

Af Professor, Dr. polit. L. V. Birck.

Er end Driftsherrens Midler teknisk reale Produktionsgoder og Maalet Varefrembringelse, er Midlet økonomisk en Del af hans Formue og Maalet Pengegevinst; hans Bogholderi meddeler ham, om Maalet er naaet.

Enhver økonomisk Handlen i Bedriften afsætter sig regnskabsmæssig i en dobbelt Kontering, en Credit og en Debet; (ved Varesalg: pr. Kassekonto som debiteres, an. Varekonto (Salgskonto) som krediteres); hver Konto opfattes som en Person, der faar Forpligtelser og Rettigheder; ved det dobbelte Bogholderi skal Indførslerne svare til hinanden, saaledes at alle Bøgers sammenlagte Debetsummer dækker deres sammenlagte Kreditsummer.

I Bogholderiet skelner man mellem

1) Grundbøger (Memorial, Primanota eller Journal og Kassebog).
2) Hjælpebøger (Reskontro, Vareind- og Udgangsbog, Vekselbog, Lagerbog o. s. v.) samt
3) Hovedbogen.

Hver Postering bogføres først i Memorialen, eller saafremt det drejer sig om en kontant Indtægt eller Udgift (inkl. Checks, Overføring fra Girokonto o. lign.) i Kassebogen. Fra disse Grundbøger føres Posteringerne over i Hjælpebøgerne, hvis Summationer enten i Slutningen af Regnskabsperioden eller maanedsvis indføres i Hovedbogen. Ved Regnskabsperiodens Slutning optages *Inventuret*, d. v. s. alle Beholdninger tælles, vejes eller maales. Differencerne mellem de faktiske Beholdningers Værdi og Hovedbogens Saldi føres dernæst over paa Gevinst- og Tabskonto, hvortil ogsaa Overførelsen af de saakaldte »rene« Omkostningskonti foretages. Derefter opføres Status og Driftsregnskab; det sidste meddeler den periodiske Drifts Handlinger i Talform, samlede efter Art; dets Resultat overføres paa Gevinst- og Tabskontoens Kreditside.

Status. Lad os begynde med et Aktieselskabs Statusbalance; jeg tager ikke et dansk Selskabs, men den Opstilling, som en god engelsk Bank eller en af det amerikanske »Federal reserve«-

Digitized by Google

Systems Banker foretager, naar den paa Basis af den af Laangiver opgivne Status efter supplerende Oplysninger for sig selv opstiller den Status, der bliver afgørende for, om den tilstaar Laanet; Posterne opstilles efter Likviditetsgrad (og reduceres efter Vurdering i Marginen).

Aktiva.

A. Likvide.

1) Rede Penge (og Checks). Coupons og Fordring paa Seddelbank.
2) Negotiable Obligationer.
3) Skatkammeranvisninger, Bankaccepter, Fordringer paa Banker.
4) Udenlandske Veksler.
5) Veksler fremgaaet af legitimt Salg.
6) Kontokourant, fremgaaet af legitimt Salg.
7) Andre Veksler, anden Kontokourant.
8) Diverse Debitorer.
9) Lager af a) færdige og
   b) halvfærdige Varer.
   c) Raavarelager og Reservedele.
10) Fordringer, dækkede ved 1. Kl. Sikkerhed.

B. Bundne Midler.

1) Fast Ejendom.
2) Maskiner og Inventar.
3) Aktier og Obligationer i andre Selskaber.
4) do. i Datterselskaber.
5) Fordringer paa do.
6) »Goodwill« og Rettigheder.

C. (Faule og frosne Kreditter).

Passiva.

A. Kortsigtede.

1) Veksler og Kontokourant, fremgaaet af legitimt Køb.
2) Egne Accepter og andre forfaldne Forpligtelser.
3) Udenlandsk Gæld.
4) Bankgæld.
5) Deklareret Udbytte og Tantièmer.
6) Anden Vekselgæld og Kontokourantgæld.
7) Diverse Kreditorer.
8) Gæld til Datterselskaber.

B. Langtidige.

1) Hypothekgæld.
2) Obligationer.
3) Langtidig Bankgæld.
4) Kapitaliserede Forpligtelser, der strækker sig over en Aarrække.

C. Egen Kapital.

1) Aktiekapital.
2) Reservefonds.
3) Andre Fonds, heri Udbytteudligning.
4) Amortisations- og Afskrivningsfonds.
5) Overført i ny Regning.

Digitized by Google

Under Stregen (eller indenfor Linien) opføres Varer i Konsignation, paatagne Garantier (heri diskonterede Veksler, for saa vidt disse ikke indgaar som Status paa begge Sider) samt et Depreciationsfond til Dækning af det Beløb, hvormed Lager og Maskiner menes at være værdiforringede siden Anskaffelsen, og som ikke er opført i Status; alt dette sker ikke ofte i danske Selskaber.

Med Hensyn til de likvide Aktiver forlanger Banken at vide Forretningens gennemsnitlige Omsætning, og, da den kender Handelens Art og Omfang, kan den bedømme, hvilken Gennemsnitsstørrelse der er naturlig for en Veksel eller en Kundes Skyld efter Kassekredit og Kontokourant (her forlanges ofte Debitorfortegnelse). Er Beløbene større end naturligt, flyttes det overskydende ned under andre Fordringer; de øverste 10 pCt. af Debitorernes Konti kan blive Genstand for Granskning, eventuelt Reduktion; mere behøves i Reglen ikke, fordi de omfatter den større Halvdel af Fordringerne. Ligeledes sammenholder man Opgørelsen af Lagerets forskellige Afdelinger med det Lager, der skønnes naturligt for Forretningen. I visse Tilfælde foretages der en Stikprøve i enkelte Dele af Lageret for at danne et Skøn, om Lagerbøgerne stemmer med Virkeligheden; synes Lageret for stort, foretages en Undersøgelse af Vurderingen; endelig vil man over en Aarrække undersøge Forholdet mellem Lager og Fordringer. I Bankkommissionen brugte jeg en ogsaa af Bankerne benyttet Sammenstilling af Posterne over flere Aar, og aftvang saaledes selv karrige Regnskaber Oplysninger, der ledte mig paa Sporet. Med Hensyn til bundne Midler undersøger man, om der er afskrevet paa Ejendelene, deres Anskaffelsesværdi (og -tid) og om, hvorvidt Konjunkturer har gjort dem til Genstand for Depreciation eller det modsatte. Megen Skepsis udvises overfor Forholdet til Datterselskaber. En dygtig Generaldirektør kan faktisk afkontrollere sine Datterselskabers Forhold; men her sker der saa megen urigtig Postering og Forsømmelse med Hensyn til Kontrollen, at Forsigtighed paabydes. Man regner da ikke Fordringer paa Datterselskaber som likvide, og undersøger, hvorvidt Beholdning af Datterselskabers Papirer ikke afbalanceres af disses Beholdning af Moderselskabets (Versur). Paa Aktivsiden spejder man efter »Vinduespynt« o. s. v., som

Digitized by Google

naar man ved et meget kort Laan skaffer sig likvide Midler for at have dem ved Aarsafslutningen o. lign.

Det er den kortsigtede Gæld, man interesserer sig for, og her skelnes atter efter, om den er fremgaaet af en naturlig Handel eller ej. Her er to Regler, som er vigtige, og som danske Selskaber til Tider krænker. De individuelle Kreditorer og Debitorer skal opføres og maa ikke udlignes indbyrdes. Naar efter den danske Landmandsbankkommissions Beretning Svovlsyrekoncernen fra 1915—21 ved at udligne A's Kreditsaldo mod B's Debetsaldo saaledes reducerede sin Statusbalances Beløb med over 50 pCt., vilde dette i England og U. S. A. blive betragtet som vildledende Bogføring, fordi den skjuler, *hvilken Risiko* Selskabet løber; ingen autoriseret Revisor vilde i disse Lande have ladet sligt passere. Den anden Regel er den, at likvide Midler og Anfordringsgæld skal staa i det Forhold til hinanden, at hin skal være 1½ à 2 Gange saa stor som denne, medens den i Danmark ofte kun er det halve; thi den korte Bankgæld maa ikke bruges til Dækning af normalt Lager og Raastof; den er forudsat at være midlertidig. Ligeledes bør der være ret Forhold mellem langfristet og kortfristet Gæld.

Med Hensyn til Egenkapitalen undersøges særlig, om de forskellige Fonds virkelig er til Stede, eller de blot er forsømte Afskrivninger, og hvilket Forhold den staar i til Forpligtelser og Garantier.

Paa Aktivsiden sondrer Banken imellem »frosne« Kreditter, som, selv om de er formelt kortvarende, ikke kan inddrives ved Forfaldstid, og man lader sig ikke narre af, at en »frossen« Kontokourantfordring laves om til en Veksel; medens »frosne« Kreditter karakteriseres ved manglende Likviditet, karakteriseres »faule« Kreditter ved Insolvens. Kontoen Aktionærernes Forskrivning regnes aldrig til Pari, fordi det kun er en Garanti, man intet ved om uden at kende den individuelle Garantis Personlighed. Paa samme Maade staar man overfor Aktivet »Goodwill«, ikke blot naar dette dækker Startningsudgifter, men ogsaa naar dets Basis er Rettigheder eller en Aarrækkes gode Udbytter; her forlanger man ligesom ved den egentlige Inventar hurtig Afskrivning. Vigtigt er at man sammenligner de forskellige Posters relative Betydning, løs Gæld ctr. fast, Gæld ctr. Egenkapital, o. s. v.

Digitized by Google

Medens man kun undtagelsesvis finder sig i skjulte Forpligtelser eller rettere manglende Afskrivning, naar der kan paavises en fremtidig sandsynlig Indtægt, der kan dække dem, ser man gerne hemmelige Reserver, selv om disse kan bruges til, at en indviet Aktionærgruppe bedrager de uindviede ved at afkøbe dem deres Andele under reel Værdi. Hemmelige (»stille«) Reserver skjuler sig ved, at man ikke opfører Værdistigninger, ved at man er meget kritisk ved andre Aktivers Opførelse (f. Eks. Fordringers), ved stærke Afskrivninger og ved, at man paa Driftskontoen afholder Udvidelser og Fornyelser, som var det blot Vedligeholdelse. (De kan oftest opdages, naar man sammenligner de enkelte Omkostningsposter fra Aar til Aar.)

Dette kaldes at »fede« Selskabet; her betaler man mindre Dividende, siden det regnskabsmæssige Overskud bliver saa meget ringere; det modsatte, at »udsulte« Selskabet, sker, naar man opfører egentlige Vedligeholdelser paa Kapitalkontoen for at kunne udbetale høje Dividender og incidenter drive Kursen i Vejret; dette sidste sker, naar Direktionskredsen vil af med sine Aktier, det første, naar den vil opkøbe Aktier og ved fortsat svigtende Dividende udtømme deres Besidderes Taalmod; Københavns Børs har haft Eksempler paa begge Fremgangsmaader. Undertiden sker »Fedning« i en legitim Konsolideringspolitiks Tjeneste, som i de danske Sukkerfabriker ved dette Aarhundredes Begyndelse, men man løb den Fare, at en Børsspekulant opdagede de hemmelige Reserver (jvf. Edw. Rées Sukkeraktion).

Driften. Af Driftsbalancen fremgaar Omsætningen og Driftens Bruttoverskud. Konteringen vil her paa Indtægtssiden være Varesalget; for at finde, hvad dettes Netto er, maa man have Lageret ved Aarets Begyndelse + Produktionen i Aarets Forløb ÷ Lageret ved dets Slutning ÷ Svind. De solgte Varer optages til Udsalgspris, fradragen Rabatter og Provisioner, medens alle andre Vareposter optages til Erhvervelsespris (uden Tillæg af Generalomkostning).

Paa samme Maade vil paa Udgiftssiden Raastofudgiften blive opført som en Differens: Stoffer, Halvfabrikata og Reservedele ved Aarets Begyndelse tillagt Indkøbet, hvorfra drages Værdien af Raavarelageret ved Aarets Slutning. Svindet paa Raavarer føres til Udgift; men Svindet paa det færdige Lager føres ikke

Digitized by Google

til Udgift, fordi det efter den valgte Beregningsmaade er fradraget Indtægten. Raavarerne opføres til Erhvervelsespris, baade naar de ind- og udgaar af Beholdningen; for Halvfabrikater tillægges de variable Udgifter ved at føre Raavaren saa langt frem. Driftens Udgiftskonti er:

Dr.		*Cr.*
Variabler	1) Raavarer.	Varesalg (som ovenfor udregnet)
	2) Arbejdsløn.	
	3) Hjælpestof.	
	4) Fragt, Emballage.	
	5) Returtab.	
Relative Fixer	6) Funktionærløn.	
	7) Vedligeholdelser.	
	8) Modeller, Reservedele etc.	
	9) Forsikring.	
	10) Skatter (dog ikke Indkomstskat).	
	11) Kontorhold incl. Rekvisitter og Inventar.	
	12) Propaganda.	
	13) Andel i Husleje. Lys, Renlighed.	

Ofte vil der være flere Afdelinger, hver med sit Driftsregnskab. Saldoen paa Afdelingernes Driftsregnskab overføres til Gevinst- og Tabskontoen. Renten opføres ikke paa Driftsregnskabet, der jo ikke er en Kalkule, men gaar oftest paa Gevinst- og Tabskontoen, hvor ogsaa Amortisationskvoterne og Afskrivninger som Regel opføres samt de fleste Generaludgifter. Denne Opstilling, hvor Indtægten altsaa er Aktivernes Afkast, Udgifterne Passivernes Rente, ser saaledes ud:

Dr.	*Cr.*
1) Renter af Gæld.	1) Fra forrige Aar overført.
2) Direktion og Administration, heri Andel i Husleje etc.	2) Overskud af Afdeling A.
	3) » » » B.
	o. s. v.
3) Regelmæssige Afskrivninger og	
4) Licensudgifter, Aarsforpligtelser og Pensioner.	4) Renter af Fordringer.
	5) Indtægt af andre Anbringelser.
5) Tab paa Garantier og konstaterede Tab samt Kurstab paa Værdipapirer.	6) do. af Datterselskaber.
	7) Opskrivninger og Kursgevinst.
	8) Licensindtægter o. lign.
6) Overskud:	
a) Aktionærer.	
b) Tantièmer.	
c) Extra Afskrivninger.	
d) Indkomstskat (hensat).	
e) Fondshenlæggelser.	
f) Overført i nyt Regnskab.	

Digitized by Google

Indkomstskat er en Del af *Overskuddet*, der ikke maa indgaa i Kalkulen.

Ogsaa paa Driftsregnskabet undersøger Banken, om Forholdet mellem de forskellige Konti er rimeligt og lægger bl. a. Mærke til Vedligeholdelseskontoen; denne afhænger af Anlæggets Art og Størrelse; er Vedligeholdelsen forsvarlig, kan man nedsætte Amortisationskontoen betydeligt; hvor man som ved koncessionerede eller andre Virksomheder, som er det offentliges Kontrol undergivne, administrativt fastsætter Afskrivningsregler, maa den fastsatte Procent omfatte Amortisation og Vedligeholdelse, idet disse to Størrelser rettelig skal variere omvendt. Paa Gevinst- og Tabskontoen undersøger man, om Indtægten af Datterselskaber er en Papirindtægt eller reel, og har Opmærksomheden henvendt paa Tilstedeværelsen af Versurposter, og hvorvidt et Datterselskabs Indtægt delvis er fremkommen ved Salg til et Søsterselskab. Modtagne Renter sammenlignes med erlagte, Udgift til Direktion og Administration kritiseres. Med Hensyn til Tantièmer og Dividender fordres det, at disse tages af Kontanter i Behold og ikke ved Gældsstiftelse og ikke gives, før Afskrivningerne har fundet Sted. Undertiden udbetales Udbytte i Form af Friaktier og Friobligationer; disse er efter Sagens Natur lige saa skattepligtige som kontant erlagte Dividender; Hensynet til Ønskeligheden af at begunstige Opsparing indenfor Selskaberne synes dog ikke at kunne hjemle Skattefrihed for Friaktier, fordi disse begrebsmæssigt er lidet ønskelige Foreteelser og ofte udstedes for at skjule et Foretagendes fortrinlige Rentabilitet, og endelig svarer til ikke udbetalte (og ikke beskattede) Dividender.

Amortisation. For Anlægget opføres ikke nogen Rente paa Driftskontoen, idet denne ligger paa Gevinst- og Tabskontoen dels som Rente af Gæld og dels som Dividende; men mange anser det for rigtigt at beregne Rente paa Driftens Udgiftsside og saa paa Gevinst- og Tabskontoens Kreditside føre et tilsvarende Beløb til Indtægt (Driftens Overskud formindskes saaledes med det beregnede Rentebeløb). Nogle lignende Betragtninger gælder Amortisationskvoterne.

Forandringer i Anlæg og Raastofbeholdningen indgaar paa Kapitalkontoen; en Forøgelse paa disse Konti kan være dækket ud af Aarets Overskud eller ved Laan. Medens Afskriv-

Digitized by Google

ning paa Lageret som Regel ikke er stor, naar vi ikke er ude for stærke Konjunktursvingninger, fordres stærke Afskrivninger paa kapitaliserede Differentialrenter, Patent- og Monopolrettigheder samt Startningsudgifter.

Banker holder stærkt paa, at det kreditsøgende Selskabs Kapital skal være til Stede i det Omfang, Status angiver. Skønner man, at dette ikke er Tilfældet, nægter man Laan selv mod de fineste Sikkerheder, forstaaende at man ved et sikret Laan blot *begunstiger nogle Kreditorer* paa andres Bekostning samt skaber et falskt Indtryk paa Aktiemarkedet til Gavn for indviede Aktionærer.

En klog Direktion afskriver straks ekstraordinært alt for flotte Anlæg og dyrt købt Grund. Yderligere forandrer Prisniveauet sig; hvis et Anlæg er anlagt i et højt Prisniveau, skal det have en hurtig Afskrivning. I 1924 afskrev den amerikanske Farvetrust paa sin tekniske Kapitals 153 Mill. Dollars de 84, idet man fulgte Reglen, at det er Reproduktionsudgifter, der skal dækkes; er Sandsynligheden for, at Opslidningstidspunktet møder et højere Prisniveau end Dagens, maa jeg forhøje Amortisationssummen og kan egentlig nedsætte den, naar jeg venter et lavere Prisniveau; men her kommer den Omstændighed ind, at vi ikke blot skal se paa Foretagendet som et evigt og upersonligt Anlæg, men ogsaa fra Ejerens Standpunkt; han vil bevare sin Formue intakt og derfor helst afskrive efter den højeste af de tvende Værdier, Anskaffelses- og Reproduktionsværdien. Afskriver han efter den højere Anskaffelsesværdi, er det godt, hvis han ikke gør det paa Driftsregnskabet; men beregner han den stærkere Afskrivning som en over flere Aar strakt Driftsudgift, kommer han til at kalkulere højere Driftsomkostninger og svækker sin Evne til at konkurrere (Dansk Industri 1921—27). Iøvrigt henviser jeg til Dr. *Leitners* Afhandling i Grundriss der Socialøkonomie (IV Afdl.), der resumerer en rig Diskussion om Afskrivninger i skiftende Prisniveau.

Det er lettest at fordele Amortisationen med samme Beløb over Aarene; men rigtigst er det at afskrive mest i Begyndelsen, fordi der imellem en ny Maskine og en selv meget lidt brugt, om ikke i Effektivitet saa i Pris er en meget stor Forskel; ofte bruges en procentvis Afskrivning, der giver absolut

Digitized by Google

faldende Beløb. Teknisk set skulde der egentlig ikke gives Udbytte, førend Aarenes akkumulerede Overskud var tilstrækkeligt til at betale Maskinen, thi *før er der teknisk set intet Overskud.* Afskrivningskvoten er i sit Væsen kun et Hjælpemiddel i Kostberegningen. Mindst er Afskrivningen ved Beboelseshuse, hvor iøvrigt den stigende Jordrente dækker Slidet; størst er den for Skabeloner, Modeller og Specialmaskiner, anskaffet med en særlig Ordre for Øje; mange lader ogsaa den Slags Udgifter indgaa direkte paa Driftskontoen.

Hovedbogens mange Konti er som en Flod, hvortil de andre Bøgers Indhold afgiver Tilløb, og hvorfra Afløbet sker til Status og Driftsregnskab; men ikke alle Konti angaar Driften, fordi de blot fortæller om Kapitalens Omplacering og Størrelsesforandring. Nogle, f. Eks. De Danske Statsbaner, fører et særligt Regnskab over *Formuebevægelsen*, som ikke blot viser os kvantitative og kvalitative Forandringer i Aktiver og Passiver, men ogsaa hvorvidt Statusbalancen er forøget ved Opskrivninger, Henlæggelse af Fortjeneste eller Gæld.

Disse Principper for Regnskabskritik, som fornuftige udlandske Banker strængt haandhæver, er de samme, som enhver ansvarsbevidst edsvoren Revisor *(»chartered accountant«)* anvender, naar han som valgt af Generalforsamlingen skal sige god for Regnskabet, for saa vidt han ikke fortolker Udtrykket »at den forelagte Regnskabsextrakt er i Overensstemmelse med Bøgerne« paa den rent formelle og efter mit Skøn letfærdige Maade, nogle danske Revisorer har gjort det. Hvis man blot holder sig til Ordlyden af denne Erklæring, kan man til Revisor bruge en Skomager. Jeg mener ikke at burde tilbageholde den Paastand, at danske Selskabers offentliggjorte Regnskaber er ganske utilstrækkelige, ja oftest misvisende; paa disse Regnskaber kunde ikke ret mange om vel noget dansk Selskab faa noget Medlem af Reservesystemets Banker til at afgive den moralske Erklæring, som New York Børs forlanger for at tilstaa et udenlandsk Selskabs Papirer Noteringsadgang. De Oplysninger, en amerikansk Systembank forlanger, forekommer de danske Selskaber ligesaa krænkende, som de faktisk er berettigede. Om vi nogensinde igen vil have vort Erhvervsliv paa en sund Basis, maa i det store som i det smaa — i Foreninger, i Kommuner, i Andels- og Aktieselskaber, hos Bank-

Digitized by Google

direktører og autoriserede Revisorer — Principperne for ret og aaben Regnskabsførelse gaa i Blodet, saaledes at alle forstaar, at endog blot tilslørende Regnskabsførelse er en Forbrydelse. Og det hjælper ikke blot at henvende sig til Overklassens Institutter: Bondens og Arbejderens er ikke bedre. Vor Lovgivning er her for facil, men vor Retsanvendelse end mere. Den strafskærpende Betingelse »til egen Fordel« har Retspraksis m. H. t. urigtige Regnskaber givet en stærkt indskrænkende Fortolkning. Det synes som den danske Almenhed ikke forstaar Karakteren af »betroede Midler«. Det er ikke Fortielsens Ro, vort Erhvervsliv trænger til, men Sundhedens Ro. Med Tavshedens Morfin kan man for en Tid dulme Smerten, men ikke hindre Koldbrand i at brede sig.

Digitized by Google

ISLAMS HELVEDE OG DANTES.

Af Professor, Dr. phil. J. Østrup.

FRA det første Øjeblik, da Menneskeaanden havde kæmpet sig frem til Forestillingen om en fortsat Tilværelse efter Jordelivets Afslutning, har Jordens Børn været levende interesserede i at faa Besked om, hvorledes der nu ogsaa saa ud i denne anden Verden hinsides Dødens mørke Forhæng. Noget maatte der jo være, men hvad? Den tilsyneladende fuldstændige Mangel paa Retfærdighed i denne jordiske Tilværelse bestyrkede Antagelsen af en hinsidig Gengældelse, baade for godt og ondt; hver Religions Forestillinger om denne blev Udtryk for noget af det ejendommeligste i vedkommende Folks Livsanskuelse.

Menneskenes Iver for at faa noget rigtigt at vide om Livet efter Døden er bleven imødekommet i meget forskellig Grad af de forskellige Religioner, men hvor selve disses kanoniske Kilder svigter, der træder som oftest Legendedigtningen til, hjælpende og udfyldende. Og det er et ganske ejendommeligt Træk, at man i saa godt som alle Fremstillinger har adskilligt mere at fortælle om de Ondes fremtidige Opholdssted end om de Godes; Udmalingen af Straffene har for Fantasien været et mere tiltrækkende Stof end Skildringen af Lyksalighedens Egne; paa dette sidste Omraade er den gamle nordiske Gudelære vistnok den, der indlader sig mest paa Enkelthederne; hvorledes det gaar til blandt Heltene i Valhal, ved man her ret nøjagtigt, medens Beskrivelsen af Niflheim (Taageverden) holdes i en til selve Navnet svarende ubestemt Almindelighed.

Af Verdensreligionerne er Islam den, der er bedst underrettet om Forholdene baade i Paradiset og i Helvede, men ogsaa Muhammeds Religion kender dette sidste absolut bedre end det første. Det er dog ikke Koranen selv, der i det fyldigste Omfang bringer denne Kundskab, men derimod den overmaade frodige Legendedigtning, der er vokset op netop for at afhjælpe den hellige Bogs Mangler. Profetens egen Forkyndelse dvæler med særlig Forkærlighed ved selve Dommedagen, og Skildringen af dens majestætiske Rædselsfuldhed udgør nogle af de bedste Stykker i Koranen. Om hvorledes det bagefter gaar baade de Salige og de Fordømte, ved Koranen selv naturligvis

Digitized by Google

ogsaa en Del, men endnu mere ved som sagt de i de følgende Aarhundreder tilføjede Legender og foregivne Overleveringer.

Indenfor den profane Digtnings Omraade er den i Dantes »Divina Commedia« givne Fremstilling af de hinsidige Verdener baade den mest udførlige og den ubestridt mest fuldendte. Ogsaa her gentager sig det samme som i Religionernes Fremstillinger, at Helvede er det, der er baade klarest udformet og rigest nuanceret. Saa omhyggelig og gennemtænkt er Skildringen af hin Verden, hvor de, som træder ind, maa lade Haabet fare, at man har kunnet tegne formelige Kort over disse uhyggelige Egne, som Digteren gennemvandrer under Vergils Førerskab: Dante forestiller sig Helvede som en Række koncentriske, trinvis ordnede Lag under Jorden, saaledes at Pinslerne bliver bestandigt stærkere, jo dybere man kommer ned; der er ialt ti Lag, og nederst, i Jordens Midtpunkt, sidder Djævlen, holdende de tre største Syndere, Verden har set, Judas, Brutus og Cassius, i sit Gab. De tildelte Straffe er, som man ved, udførligt beskrevne og ofte fint udtænkte som et Slags Modstykke til selve den Synd, der skal straffes, som naar Hyklerne maa vandre nedtyngede af Blykapper, der er udvendigt forgyldte. Karakteristisk er det, at Straffen ved at fryse fremstilles som strængere end de ved Ild frembragte Pinsler.

Den plastiske Klarhed, der er over den store italienske Digters Skildring af de Fordømtes Verden, har til alle Tider vakt Beundring. Den tyske Kommentator, Karl Vossler, har med megen Lærdom sammenstillet, hvad der i forskellige ældre og yngre Religioner foruden Kristendommen findes af Stof, der kunde antages at have paavirket Dantes Fremstilling; kun een Religion er der, som han — mærkeligt nok — slet ikke har ment at burde tage Hensyn til; det er Islam. Og nu viser det sig ved nærmere Undersøgelse, at det er netop her, ikke saa meget i Koranen selv, som i den muhammedanske Overlevering, at der findes en Række af Enkeltheder, i hvilke Fremstillingen af Helvede stemmer overens med Dantes, og Lighedspunkterne er saa talrige og saa slaaende, at enhver Tanke om tilfældigt Sammentræf maa betragtes som udelukket.

Efter Konstateringen af et saadant Forhold kan der kun opstilles to Muligheder: enten har den ene Fremstilling laant af den anden, og Sammenhængen kan da klares ved Fastsættelsen

Digitized by Google

af, hvilken af de to der er ældst, eller begge kan gaa tilbage til en fælles ældre Kilde. I det foreliggende Tilfælde er denne sidste Mulighed udelukket, og da de muhammedanske Fremstillinger af Helvede er ældre end Dantes, og Overensstemmelserne i Enkelthederne som sagt er saa paafaldende, at man ikke har Lov til at tro paa tilfældigt Sammentræf, saa bliver der kun den Slutning tilovers, at Dante har kendt de muhammedanske Forestillinger om Helvede og i sin Digtning har ladet sig paavirke af disse.

Denne ved første Øjekast overraskende Betragtning er for otte Aar siden bleven fremsat af den spanske Orientalist Asin y Palacios i en paa Spansk udkommen Bog »Den muhammedanske Lære om de yderste Ting i den guddommelige Komedie« (La escatologia musulmana en la Divina Comedia); af dette Værk blev der i 1926 udgivet en, lidt forkortet, engelsk Oversættelse. Da baade det litterære Æmne i sig selv er saa fængslende og de kulturhistoriske Spørgsmaal, som inddrages i denne Undersøgelse, er saa vidtrækkende, har jeg ment, at det kunde være af Interesse ogsaa for danske Læsere at lære Hovedpunkterne i denne Teori nærmere at kende.

Koranens syttende Kapitel begynder med de mærkelige Ord: »Priset være Han, som har ladet sin Tjener foretage en natlig Rejse fra den hellige Moske (i Mekka) til den fjærne Helligdom (i Jerusalem), hvis Omgivelser vi har velsignet, for at lade ham se vore Undere«.

Med denne uklare Udtalelse som Udgangspunkt har den muhammedanske Legendedigtning udformet hele to udførlige Skildringer; i den ene fremstilles, hvorledes Profeten paa en natlig Rejse besøgte baade de Fordømtes og de Saliges Opholdssteder, i den anden, hvorledes han paa et Ridedyr med Vinger, den saakaldte Borak, fløj gennem de syv Himle og naaede frem til Guds Trone; det er til denne Beretning, der er knyttet det bekendte Træk, at det Hele gik saa hurtigt, at efter at Profeten ved sin Bortflyven havde væltet en Vandkrukke, kom han tilbage saa betids, at han naaede at faa den rejst igen, uden at en Draabe Vand blev spildt.

De muhammedanske Teologer, der — som Folk af den Slags ofte har været det, ogsaa i andre Kulturer — er tilbøjelige til at strides med størst Iver om det, som det i Følge Tingens Natur

Digitized by Google

er principielt umuligt at vide noget om, har diskuteret vidt og bredt om, hvorvidt denne mærkelige Fart nu blot skulde betragtes som et Syn eller som noget, der virkeligt og rent legemligt var foregaaet. De, der vilde hævde det første, støttede sig navnlig paa Udtalelser af Muawijah, den senere første umajjadiske Kalif (661—680), og af Aisha, Profetens Yndlingshustru, men selve den Omstændighed, at disse to, i manges Øjne ilde ansete Personer hævdede Et, var nok til at gøre den modsatte Mening antagelig i vide Kredse. Og det blev da denne Opfattelse, der ogsaa trængte igennem i Menigmands Betragtninger, hvor man jo altid tager mere haandfast paa Tingene, ligesom det blev den, der udførtes videre i de senere Mystikeres Skildringer.

Man tænker sig her ligesom hos Dante Helvede anbragt under Jordens Overflade; Indgangen dertil er i Jerusalem, bagved den østlige Mur af Salomons Tempel. Helvede er saa dybt, at en Sten, som kastes derned, bruger halvfjerdsindstyve Aar om at naa til Bunden, og det er ligesom hos Dante delt i koncentriske, kredsformede Lag; blot er der ikke ti, men syv Lag, svarende til de syv Himle. Til denne Paastand fandt man en Støtte i en Udtalelse i Koranen, hvor det hedder (XV,44): »Helvede har syv Porte, og hver Port har sin særskilte Flok«. Om dette Udtryk siger Fortolkerne, at der hermed ikke skal forstaas Indgange, men netop horizontale Lag, og det berettes, at Kalifen Ali, der jo var baade Fætter og Svigersøn til Profeten Muhammed, en Gang spurgte de Tilstedeværende: »Ved I, hvorledes Helvedes »Porte« er?« og da de svarede, at de vel var som andre Indgange, sagde han: »Nej, det er de ikke, for de er saaledes«, og dermed lagde han den ene Haand fladt ovenpaa den anden.

De forskellige Lag i Helvede har deres særskilte Navne, og hver af dem er bestemt for en bestemt Slags Syndere. Det muhammedanske Helvede tænkes ligesom Dantes som en Række forrevne Landskaber med Klipper og Floder; det er overhovedet karakteristisk for dette Helvede ligesom for det af Profeten skildrede Paradis, at det har en udpræget jordisk Karakter. Og det er jo netop dette samme, der ogsaa præger Dantes Inferno; dette er ikke Hjemstedet for nogen højere Metafysik med Forflygtigelse af Straffene til sjælelige Lidelser; det er altsammen

Digitized by Google

i højeste Grad til at tage og føle paa, og hele Inferno er et middelalderligt Torturkammer i grandiost Format.

Medens Asin y Palacios med Grund lægger stor Vægt paa Overensstemmelsen i Enkeltheder, synes han ikke at tildele Fællesskabet i Opfattelsen i Almindelighed den samme Betydning, hvad den dog utvivlsomt maa siges at have. Det er altid med Føje bleven fremhævet om Islam, at den var massiv i sine Forestillinger, og bundet til Kødets Verden, men netop det samme gælder ogsaa om Dantes Inferno.

Og dette staar i sin rige Brogethed i afgjort Modsætning til den Nøgternhed, der paa dette interessante Punkt præger den tidligere Kristenhed. Den hellige Augustinus nøjedes med at sige: I hvilken Del af Verden Helvede er beliggende, tror jeg, at ingen har nogen Kundskab om, og endnu mere forsigtigt udtrykker St. Gregorius sig, naar han siger, at om den Slags Ting vover han ikke at sige noget med Bestemthed. Men naar dette er den tidligere kristne Opfattelse, hvor skulde saa den detaillerede Præcision, der er i Dantes Helvedesskildring, kunne forklares, hvis den ikke beroede paa andet Steds fra hentede Forbilleder. Ja, den store Florentiner kunde jo have fundet paa det altsammen af sig selv. Men for denne Antagelse træder Rækken af Overensstemmelser i Enkeltheder mellem Dantes Skildringer og de muhammedanske hindrende i Vejen.

Ogsaa i disse sidste er de kolde Straffesteder frygteligere og derfor længere nede end de hede. Og dybest nede, i det isnende Centrum, sidder Eblis (Djævlen) ganske ligesom Lucifer i Inferno. Djævlen har ellers i Islam paa Grund af dennes udpræget monoteistiske Karakter, ikke meget at skulle have sagt; der eksisterer i Tilværelsen ikke anden Vilje end Guds egen. Naar han her anbringes i Helvedes Midte, som om han virkelig kunde drages til Ansvar for noget Stort, synes øst fra kommende Forestillinger at have været bestemmende; thi heller ikke Islams Helvede er en original Aandsfrembringelse; man skal helt over til Buddhismen for at finde Oprindelsen til disse Forestillinger.

Det var navnlig de muhammedanske Mystikere, der yndede at udbrede sig i Skildringer af de Verdener, som ligger bagved Dødens Grænser. Og fremmest blandt disse Mænd staar den uhyre frugtbare Forfatter Muchji-eddin ibn el-Arabi; han var født i Murcia 1165 og døde i Damaskus Aar 1240, fem og tyve

INDUSTRIFORENINGENS BIBLIOTEK

Digitized by Google

Aar, før Dante kom til Verden. I sin umaadelige Produktion — der anføres som stammende fra hans Pen halvandet hundrede forskellige Værker — lader han sin Fantasi tumle sig i den vildeste Frihed. I et af sine berømteste Værker, som handler »om Kendskabet til Englenes Hemmeligheder«, giver han en udførlig Beskrivelse af Helvede, der i det væsentlige stammer med den i Islam vedtagne: en Afgrund med syv cirkelrunde Lag. I disse er Synderne fordelte i Henhold til, med hvilken Del af deres Legeme de i det jordiske Liv begik Synden. De koncentriske Lag aftager i Diameter, efterhaanden som man kommer længere ned, saa at hele Helvedesafgrunden bliver en Kegle med nedadvendt Spids, og dette hænger naturligt sammen med, at der er flest Syndere af de mildere Grader, altsaa anbragte i de øvre og bredere Kredse. Set lige ovenfra kommer disse koncentriske Kredse til at tage sig ud som Snoningerne af en sammenrullet Slange.

Men hele denne arabiske Tankeverden, hvorfra havde en italiensk Digter og Vismand som Dante Lejlighed til at lære den at kende? Hertil var der flere Veje, og netop de Aarhundreder, som gik umiddelbart forud for Dantes egen Tid, havde her frembudt en betydningsfuld Udvikling. Det er en Fejl ved ældre kulturhistoriske Synsmaader, at man undervurderer eller undertiden rent fornægter Berøringen mellem Øst og Vest; først nu i vore Dage begynder man tilfulde at værdsætte den muhammedanske Kulturs Betydning ogsaa for Europa.

For det første gjorde Korstogene meget som Formidlere mellem Øst og Vest. De Krigerskarer, der i det tolvte Aarhundrede med nogenlunde Regelmæssighed kom til Palæstina om Foraaret for atter at forlade Landet om Efteraaret, kunde naturligvis ikke blive meget paavirkede, men de Smaastater, som det kristne Ridderskab dannede trindt om, i Antiochia, i Tripolis, i Tyrus o. s. v., og i hvis Ledelse de politiske Hensyn meget snart helt fortrængte de religiøse, de undgik ikke at blive arabiserede.

Og endnu stærkere virkede Indflydelsen fra Sicilien og Spanien. Den førstnævnte Ø var, allerede da den i det ellevte Aarhundrede erobredes af Normannerne, gennemtrængt af Islam; og ved Normannerkongen Roger II's Hof levede Kristne og Muhammedanere Side om Side; Kongen selv læste og talte Ara-

Digitized by Google

bisk, holdt Harem som en østerlandsk Sultan og gik klædt i orientalsk Dragt. Endnu mere typisk er Middelalderens mærkeligste Skikkelse, Frederik II af Hohenstaufen (1220—1250). Denne Mand havde Muhammedanere til Lærere og Studiefæller, til Hofmænd og Ministre; han korresponderede med arabiske Lærde om allehaande filosofiske Spørgsmaal; han holdt et Harem i Palermo og et andet i Italien og lod dem paa rigtig orientalsk Vis bevogte af Evnuker; han havde arabiske Deviser broderet paa sin Dragt; han var Muslim af Udseende og Fritænker i Hjærtet, derfor ogsaa banlyst af Paven, og dog, som den overlegne Diplomat, den, der udrettede mere paa sit Korstog end nogen anden enkelt Fyrste før eller efter ham. Han var den arabiske Kulturs betydeligste Elev i Middelalderens Europa, og fra Hohenstauferhoffet gik den arabiske Kulturpaavirkning viden om.

For Italien var den arabiske Paavirkning fra Sicilien særlig stærk paa Grund af den geografiske Beliggenhed, for hele det øvrige Europa blev Kulturudviklingen i Spanien endnu mere betydningsfuld. Det var de spansk-arabiske Højskoler, der, navnlig i Naturvidenskab og Medicin, skabte Grundlaget for hele den europæiske Videnskabelighed, inden Renæssancen lærte denne at søge direkte tilbage til de klassiske Kilder. Og med de meget svævende Grænser for de enkelte Fag sneg adskilligt Fantasteri og Mystik sig ind ogsaa paa de eksakte Videnskabers Omraade.

Vi ved fra forskellige Kilder, at Kendskabet til den muhammedanske Kulturs Erhvervelser har været meget udbredt i hele det kristne Sydeuropa paa Dantes Tid, og hvad særligt angaar Beretningen om Profeten Muhammeds Besøg i Himmel og Helvede, er det konstateret, at den har foreligget i en spansk Gengivelse i det trettende Aarhundrede, saa at det er en ret nærliggende Antagelse, at den ogsaa har været kendt i Italien, da Berøringen mellem de to Lande netop i denne Periode var meget livlig. Og nu kan det yderligere godtgøres, at den Mand, til hvem Dante selv stod i saa stor Gæld for hele sin litterære Udvikling, nemlig Brunetto Latini, har haft ret indgaaende Kendskab til islamisk Videnskabs Resultater og til muhammedanske religiøse Traditioner. Om det saa er selve Navnene paa Brunetto Latinis to encyklopædiske Værker, »Tesoro« (Skatten) og »Teso-

Digitized by Google

retto« (den lille Skat), saa synes de laante fra Arabisk, hvor man kan paavise talrige Paralleler. Den nævnte italienske Forfatter havde haft rig Lejlighed til fra første Haand at øse af den arabiske Kulturs litteræere Rigdomme; han var i Aaret 1260 Gesandt for sin Fødeby Florens hos den spanske Konge Alfonso den Vise, Beskytteren og Lederen af det berømte Institut i Toledo til Oversættelse af arabiske Værker til Latin; paa denne Færd opholdt Brunetto Latini sig baade i Toledo og i Sevilla, to af den spansk-arabiske Kulturs Midtpunkter.

Det er, naar disse Omstændigheder tages i Betragtning, en nærliggende Slutning, at ogsaa Dante selv har været bekendt med muhammedanske Forestillinger, baade fra det videnskabelige og det religiøse Omraade. Den store Florentiner stod paa Højden af sin Tids Dannelse, men ved det fjortende Aarhundredes Begyndelse var virkelig Dannelse uden islamisk Paavirkning, direkte eller indirekte, utænkelig. Det er ikke uden Betydning, at Dante sætter ikke blot den ædle Sultan Saladin, men ogsaa de arabiske Filosofer og Forskere Avicenna og Averrhoes udenfor de egenlig Fordømtes Kreds og anbringer dem i Limbo: Profeten Muhammed selv fordømmer han ganske vist til Helvede, men det er, hvad der er karakteristisk, ikke som falsk Profet og Bekæmper af Kristendommen, men som Anstifter af Uroligheder og Tvedragt, altsaa en langt mildere Bedømmelse, end man egenlig udfra et middelalderligt, katholsk Standpunkt skulde vente. Af Dantes egne mindre prosaiske Skrifter fremgaar det, at han har været bekendt med adskilligt af den arabiske Videnskabs Resultater.

— Naar man paa Baggrund af alt dette opstiller det som en paa stærk Sandsynlighed hvilende Antagelse, at Dantes plastiske og sindrige Fremstilling af de Fordømtes Rige ikke er et Værk af hans egen Digterfantasi, men at den i sine Hovedtræk hviler paa Foresillinger, der er hentede andet Steds fra, saa er dette for saa vidt ikke andet, end hvad man kunde vente i Kraft af den menneskelige Opfindsomheds stærke Begrænsning; ogsaa i Digtningens Verden ligesom i den eksakte Videnskabs lægger man Sten paa Sten og skaber ikke et Aladdins-Palads ved et enkelt Trylleslag af Fantasien. Men det er paa den anden Side ikke underligt, at denne Hypothese ved hele sin overraskende Karakter har vakt adskillig Tvivl og Modsigelse.

Digitized by Google

Ogsaa Forskningen har sin Patriotisme saavel som Politiken. Og det er da navnlig i Dantes eget Fødeland, Italien, at Modsigelsen er kommen til Orde mod den af den lærde Asin y Palacios opstillede Teori. Man har ment, at der gik Skaar i den store Florentiners Digterglorie, hvis det blev slaaet fast, at det storslaaede Fantasibillede af Helvedes uhyggelige, farverige Verden ikke udelukkende var hans eget Værk. Og de italienske Litteraturhistorikere har derfor haft travlt med at søge at reducere den spanske Forskers Beviser til Intet.

Ogsaa denne er paa sin Side ikke uden en videnskabelig Lokalpatriotisme; det er, som det ogsaa kommer til Syne i Slutningen af hans Bog, en Tilfredsstillelse for ham, at det netop er Ibn el Arabi fra Murcia, en Muhammedaner ganske vist, men dog en født Spanier, hvem en ikke ubetydelig Andel i Dantes litterære Hæder som Skildrer af Helvede maa tilkendes.

For os Udenforstaaende vil hele denne Side af Spørgsmaalet forekomme ret betydningsløs. Vi maa efter det foreliggende skønne, at saa vel ved Forestillingen af de Fordømtes Rige i dets Helhed som ved adskillige Enkeltheder har den florentinske Digter været afhængig af ældre Forestillinger, der har udviklet sig paa muhammedansk Jordbund, men vi vil næppe synes, at Dantes digteriske Storhed derved bliver mindre. Forestillingen om Helvedesriget, dets Form og Indretning, ligesom ogsaa adskillige af de der anvendte, i udpræget Grad legemlige Straffe har Dante taget fra Islam og særligt fra de spansk-arabiske Mystikeres Udformninger af dette ejendommelige Stof, men de talrige Figurer, hvormed Dante har befolket Haabløshedens Rige, og hvorved det Hele først faar Liv og Farve — de er i højeste Grad den temperamentsfulde Digters egne; hans Medfølelse og hans Had, alt, hvad han føler og tænker om sit eget Land, dets Fortid og Samtid, har i hans orgelbrusende Skildring faaet det højeste Udtryk. Dante selv bliver ikke ringere ved den spanske Forskers skarpsindige og overbevisende Undersøgelser, men det bliver mere forstaaeligt, hvorledes hin uhyggelige og dog saa dragende Fantasiverden, der altid vil staa som et af Verdenslitteraturens Storværker, fra først af er bleven til.

Digitized by Google

HØSTENS NORSKE BØGER.

Av Docent L. Aas.

I.

HØSTEN 1927 vil længe mindes som en av de rigeste bogsæsonger i moderne norsk litteratur. I roman, novelle og lyrik, næsten alle digtarter forøvrigt, har der været en almindelig mønstring av de beste kræfter i vor litteratur. Betegnende nok har alle de virkelig berømte navne været at finde i forlagenes annoncer. *Hamsun* begyndte sæsongen med sin glimrende roman »Landstrykere«, og *Sigrid Undset* og *Johan Bojer* fulgte snart efter. Deres verker er blit utførlig omtalt i den danske presse, og det vilde virke lidt »post festum« at komme sterkt ind paa disse romaner nu efter sæsongens slutning. Sigrid Undsets »Olav Audunssøn og hans Børn« er vel det mest *monumentale* verk, betagende ved sin rigdom og sin dybe, indtrængende sjælekundskab. Det lider av en overdreven bredde i skildringen og er ikke saa kunstnerisk fuldkomment som Hamsuns verk, men det er dybt alvorlig, gribende menneskelig og præget helt igennem av den store forfatterindes syn paa tilværelsen. Bojers fortællende evne, der har gjort hans bøger saa velkomne overalt i verden, fornegter sig heller ikke i »Det Nye Tempel«. Med spænding og interesse følger man bogens handling og skikkelsernes skjæbne, men det maa dog paapeges, at hvad der denne gang skulde være romanens nerve — dens religiøse idéer — ikke formaar at gribe en. Bojer er en stor skildrer og fortæller, men neppe en særlig dybtgaaende tænker, og den kompromisaand, der særkjender bogens teologiske hovedperson, har været gjenstand for en tildels temmelig skarp kritik.

Av sæsongens mangfoldige bøger er det kun enkelte, som her kan nævnes. Og da først og fremst en række romaner og fortællinger.

Gabriel Scotts sidste bøger har i stigende grad beskjæftiget sig med det religiøse problem, som han har behandlet med større inderlighed og dybere forstaaelse end Johan Bojer. I »Sven Morgendug« (1926) stillet han kunstnerens frie opfatning og kritik op imod kirkens indbyrdes strid og mistænkeliggjørelse av anderledes tænkende. I »Hyrden« (Gyldendal. Norsk Forlag) faar vi saa spørgsmaalet behandlet ud i fra prestens standpunkt. Han forklarer sit forhold til prestegjerningens alvorlige kald, gir os et indblik i religionens dybeste væsen — lærer os at »Guds rige er inden i eder« og at presten i ydmyghed skal hjælpe menneskene til at bære tilværelsens byrder og ikke gjøre sig til en dogmatisk dommer og tordnende revser. »Hyrden« er ikke en roman i almindelig forstand, den har ingen handlingens spænding, ingen udførlig fortælling som Bojers bog. Det er en dæmpet, egte følt og tillidsvækkende ærlig skildring av den foredragelige prest, menighedens hyrde, der forstaar tidens vanskeligheder og forkynder religionens fred.

Digitized by Google

Peter Egges »Drømmen« (Gyldendal. Norsk Forlag) er en folkelivsskildring, der fortæller om to mennesker som rammes haardt og bittert af kjærligheden. Den er skrevet i Egges solide og tilforladelige stil, lidt sentimental undertiden, men aldrig overdreven i sin folkelige rorelse. Et dybt og overlegent menneskeskildringens mesterværk som Egges »Hansine Solstad« er denne roman ikke, men man læser den dog med interesse og sympati.

Som vanlig hos Egge er baade miljø og menneskeskildringen god. Særlig præger den mandlige hovedpersons billede sig fast i erindringen. Mange fortræffelige enkeltheder kunde ogsaa fremhæves. Bogens sprogtone er farvet av den brede, friske og kraftige trønderdialekt, men dog ikke slig, at det vil volde danske læsere bryderi.

Av de ældre forfattere har ogsaa *Jacob B. Bull*, den altid produktive, udgit en fortælling. Kritikken har faret slemt med hans senere bøger, og hans engang saa friske talent som folkelivsskildrer har været i stadig forfald. »Viddens Herre«, som nu foreligger (paa Gyldendals forlag) er dog mere vellykket. Danske læsere vil kanske vige tilbage for de mange samtaler paa østlandsk bygdedialekt, men bogen er ellers meget underholdende og fuld av hændelser og optrin. Vakre er de farverike billeder av høifjeldet i de skiftende aarstider — under vilde vinterstormer og i deilige, varme sommerdage med sæterliv og bjeldeklang og multeblomster over de lange myrer.

Efter sine vandringer omkring i vikingetiden med dens vildskab, had og bloddryppende feider, er *Andreas Haukland* i »Ane Marie Arnaas« (Gyldendals forlag) atter vendt tilbage til nutidens liv. Det er en svag og temmelig langtækkelig fortælling, der ikke staar paa høide med Hauklands bedste bøger.

John Falkberget — Rørosmesteren, bergstadens trofaste skildrer færdes atter paa gamle tomter. »Christianus Sixtus«. »De første Geseller« (Aschehoug & Co.) er en roman om Røros i svunden tid, om kobberverket, verksarbeiderne og distriktet henimot midten af det 18de aarhundrede. Falkberget har elsket sin hjembygd; atter og atter har han dvælet ved de store fjeldvidders ensomme vælde og eiendommelige skjønhed. Høiest naadde han i den stort anlagte fortælling »Den Fjerde Nattevagt«. Saa virkningsfuld er »Christianus Sixtus« ikke, men den gir os dog et livfuldt billede av tiden efter den store nordiske krig. Han fremfører en hel række skikkelser, men hans psykologi gaar ikke i dybden, det er selve historien om grubens traditioner, skildringen av arbeidslivet og folkelivet, der er fængsler mest. Her er Falkberget den øvede og sikre mester.

Sven Elvestad har denne gang forladt sensationsromanen og detektivfortællingen — han sidste bog er en samling noveller med titelen »Himmel og Hav« (Gyldendal, Norsk Forlag). I dette bind kommer Elvestads bedste egenskaber som fortæller, naturskildrer og stilist til sin ret. Flere av novellerne er skrevet med en mesterlig og fantasifuld kunst, der kan minde om selve E. A. Poe.

Digitized by Google

II.

Olav Duuns bøger er for mange aarets store litterære begivenhed. I løpet av høsten udkom hans berømte hovedverk, den omfattende slegtshistorie »Juvikfolke« i to store bind (Olaf Norlis forlag). Kort efter udsendte samme forlag ogsaa hans nye roman »Olsøy-gutane«. Her er han atter paa kjendte tragter — ude i havskjærene oppe ved Namdalen. Ingen nordisk digter er vel i samme grad bundet til sit miljø, som han kjender ud og ind. »Olsøy-gutane« er en kortfattet bog, klar og knap, mesterlig i formen, glimrende fortalt. Danske læsere, som vil ha vanskelig for at gi sig i kast med »Juvikfolke«, kan her faa et godt indtryk av de litterære egenskaber, der har gjort denne forfatter til en av de mest fremstaaende i norsk digtning.

Sigurd Christiansens talent er særpræget og originalt. Han kjender de smaa borgerhjem tilbunds — miljøet, ungdommens haarde strid for at klare sig i livskampen, den sterke, personlige selvhævdelse og naturlige idealisme midt i al kulde og disharmoni. Med »Indgangen« i 1926 vandt Sigurd Christiansen frem til almindelig anerkjendelse. Det litterære publikum og kritikken var enige om at rose denne fine, alvorlige skildring. Hans sidste bog *»Sverdene«* (Gyldendal) er en fortsættelse av fortællingen om sloidlærernes barn. Den er skrevet med en egen, varm intensitet, der er saa karakteristisk for Christiansens fortællemaate. Disse almindelige hændelser og menneskerne i smaabyen blir aldrig ligegyldige.

Av en ganske anden type er *Mikkjel Fønhus*'s bog »Vandringen mot Nord« (Aschehoug & Co.). Her er vi langt borte fra smaabyens mennesker og hovedstadens promenade. Som vanlig fører Fønhus os til den store natur med dens uendelige strækninger, dens dyreliv og ensomme jægere. Der er en mageløs friskhed og oprindelig kraft over disse skildringer og fortællinger om fangstmænd og eventyrlyst, jakt og fiskeri.

Til den samme verden av fangstmænd og ishavsskippere er det ogsaa *Lars Hansen* fører os. Den 60aarige forfatter kjender sit miljø og sine mennesker fra et livs erfaringer deroppe fra det nordligste Norge og Spitsbergen. Han debuterede i 1926 med den merkelige bog »I Spitsbergens Vold«, der med et slag vandt kritikkens ros og det store publikums interesse. I »Jens Sørskar«, Lars Hansens nye bog, fortæller han ganske enkelt og storslaaet om fangstlivets mennesker, deres kampe, seire og skuffelser.

Det kan synes at være en dristig sag at opta lofotfisket til litterær behandling efter Johans Bojers »Den Siste Viking«, *Sigurd Sivertsen* har vovet forsøket i sine sidste bøger »Kaspar Rise og hans Hus« og dens direkte fortsættelse »Mands Færd« (Gyldendal, Norsk Forlag). Reisen til fiskeværet, opholdet der, det daglige liv under fisket, storm og uveir — alt er skildret med betydelig fortællende evne, fængslende og interessant.

Ganske underholdende og livlig fortalt er ogsaa *Sjur Lothes* bog

Digitized by Google

»Byen og Banken« (Some & Co.s forlag) — en roman, hvis miljø er den driftige handels og sjøfarts og fiskeriby Haugesund i den begyndende nedgangstid efter krigen. Bankmiserer, konkurser og elendighed har længe hørt til vor faste kost i litteraturen saa vel som i livet, men forfatteren, som selv er sildeeksportør, har førstehaands kjendskab til vestlandets livlige vaarsildsfiske og har ogsaa git os et friskt billede av det brogede liv i byen, mens fisket og omsætningen av fangsten foregaar.

Kristian Elster d. y. er vel vor mest alsidige forfatter. Han har skrevet en svær litteraturhistorie, en lang række romaner, fortællinger, skuespil, litterære essays, og i mange aar har han været en flittig anmelder i dagspressen. En saare habil skribent, en dyktig fortæller, kundskapsrig, intelligent med betydelig formel evne. Han kan se tilbage til mange litterære seire; fra senere aar vil man dog særlig erindre hans »Hellige Andreas« med dens rigdom paa glimrende billeder, scener og skikkelser, dens livlige kolorit og raske fortællekunst. Efter et par mindre heldige grep ifjor møter nu Kristian Elster atter med en stor roman »Skibe i Drift« (Aschehoug & Co.). Det er intet nyt problem, han har optat til behandling. Bogen gir os en underholdende fremstilling av modsætningen mellem gammelt og nyt, mellem traditionens repræsentanter og opkomlingerne. Elsters psykologi byr ikke paa mange overraskelser, det er menneskenes sociale indstilling og ikke deres dybere sjælsrørelser, han har magtet at klarlægge i denne bog.

III.

Fru *Barbra Ring*, som i senere aar er blit mere og mere utflydende i sin form og kunstnerisk utilfredsstillende i sin fortællemaade, er nu atter kommet i et sundere spor med sin roman »Kvinde« (Aschehoug & Co.). Her er den kvindelige hovedpersons livsskjæbne fortalt med en rigdom av karakteristiske smaatræk som tilsammen danner et levende skarpt og klart billede. Der er baade handling og komposition i bogen, og selv om man reagerer ligeoverfor psykologiske enkeltheder og flere av de merkværdige kvindelige impulser som tillægges Mette i forholdet til den syge godseier og den mand, hun virkelig elsker, maa man dog anerkjende forfatterindens kunstneriske vilje og stræben i denne roman.

Adskillig betydeligere, relativt betragtet, virker dog *Nini Roll Ankers* »Under Skraataket« (Aschehougs forlag). For et par aar siden vandt forfatterinden en smuk seir med »Huset i Sogaten«, der gav os en række fortræffelige interiører og skildringer fra det gamle Trondhjem omkring midten av forrige aarhundrede. Vi stiftet her bekjendtskap med den strenge og pliktopfyldende lovens mand assessor Stampe og hans familie. I »Under Skraataket« møter vi en yngre generation av slegten. Miljøet er meget forskjellig — forbi er den gamle embedsfamilie-atmosfære. Vi befinder os i Oslo midt under verdenskrigen og jobbetiden med dens svindel og fantastiske mammonsdyrkelse. Det er

Digitized by Google

ikke lykkes fru Anker at gi fortællingen fast komposition og indre sammenhæng, men skildringen av jobbetidens fenomener og især av Bristol-restaurantens publikum og den hektiske stemning under »det glade vanvid« er fortrinlig og gir romanen værd som tidsbillede.

Blandt vore øvrige kvindelige forfattere har *Regine Normann* denne gang fortalt en række sagn og eventyr fra Nordland. Deroppe lever endnu eventyr og sælsomme historier paa folkets mund, gjentat fra mand til mand i mørke, lange vinteraftener og i dagklare sommernætter. »Nordlandsnatt« (utgit av Aschehoug & Co.) omfatter mange fortrinlige sagn og eventyr, men de fleste av forfatterindens læsere vil vel sætte »Da Jesusbarnet kom til Tussefolket i Stormyrhammeren« høiest i samlingen. Den er overmaade vakkert og fint fortalt.

Cora Sandel debuterte i 1926 med »Alberte og Jacob« og vandt med et slag plads blandt vore aller bedste forfattere. Nu har den unge forfatterinde befæstet sit ry som fremragende fortæller med »En Blaa Sofa« (Gyldendal. Norsk Forlag). Hun skildrer i denne novellesamling enkle, usammensatte mennesker av gjennemsnitstypen. Hun vælger ogsaa ganske enkle midler, søger hverken efter »interessant miljø« eller spændende handling, men hvor det er lykkes hende at gjøre disse fattige skjæbner betydningsfulde. Nu i de svære romaners tid er det en sand glæde at møde en forfatterinde som i den grad magter at beherske det lille format og faar sagt alt med faa og velvalgte ord.

Vederheftig, alvorlig og ærlig, men kunstnerisk svak er *Katharina Gjesdahls* »Toves Mand« (Aschehoug & Co.). Her er ikke gnist av humor, kun tungt og bittert livsopgjør og anklage mod den egoistiske kvinde, som bare kræver uden at give vederlag. Miljøet og Toves forhold til sine omgivelser (især da mandens slegt) er skildret med solid iagttagelsesevne og udpræget sans for alle de smaa detaljers betydning.

Svært lidet vellykket er *Hulda Garborgs* sidste roman »Tholdheim« (Aschehoug & Co.). Det er en usikkert fortalt, løst komponeret, temmelig usammenhængende bog opfyldt av polemik med statskirkelærens »trolheim«. Personerne er talerør for meninger og retninger — ingen av dem er psykologisk skildret.

Det vil sikkert ikke falde ganske let for danske læsere at læse *Ingeborg Rifling Hagens* bøger. Hun har ialt skrevet fem ganske smaa fortællinger paa et underlig, sterkt særpræget norsk, der svulmer av kraftige adjektiver og sjeldne dialektuttryk — alt i en rytmisk prosastil saa fjern fra almindelig dagligtale som vel mulig. Hendes sidste bog »Brudgommen« (Aschehoug & Co.) er et stemningsbillede henlagt til sortedødens Norge. Forfatterinden har en merkelig evne til at vække en fantastisk stemning av vild uhygge hos læseren. Sammenhængende fortælling er der ikke meget av i hendes bøger og heller ikke i denne. Det er billedsyner, prosalyrik, sortedødens herjinger malt med mørke, uhyggelige farver.

I *Aase Kristofersens* »Skrugaard« (Gyldendal) er helten en polarforsker, der foretar en eventyrlig færd, blir feiret og hædret for saa

Digitized by Google

at rammes av alskens ulykker indtil han dør som en ensom mand. Der er enkelte virkningsfulde kapitler i bogen, og den er uden tvivl den betydeligste fortælling forfatterinden hidindtil har git os.

IV.

Høsten 1926 begyndte *Vilhelm Krag* at udgi sine barndoms og ungdomserindringer. »Min Barndoms Have« var en overordentlig indtagende bog — en nydelig skildring av barndomshjemmet i den gammeldags koselige gade i Kristiansand. Smil og vemod, humor og mild ironi, dybe toner fra et fint avstemt digtergemyt, et fortryllende kulturbillede fra provinsbyens stille liv, en atmosfære av lun hygge og blomsterduft fra en gammel have, poesiens skjønhet og skjelmeri — for en glæde det var at læse disse skildringer! I »Dengang Vi var Tyve Aar« (Aschehoug & Co.) har vi nu faaet fortsættelsen. Han fortæller her om opbruddet fra fødebyen, indtrykket av Kristianiafjorden og byen, gymnasietiden og de første studenteraar — nærmere tidsfæstet aarene 1889—1892. Et memoireverk i egentlig forstand er bogen ikke — snarere er det, som Yeats har kaldt sine erindringer, »Reveries over Childhood and Youth«. Krag er ikke saa udførlig og indgaaende som Johannes Jørgensen i »Mit Livs Legende«. Han vælger enkelte episoder og dvæler ved dem i tilbakeskuende kjærlighed. Stemningslyrik kan man si, altid skrevet med udsøgt artistisk sans og den fineste formelle evne, uden overdrevne virkningsmidler. Han fortæller med inderlighed om sine forældre og deres død, han dvæler ved minderne om Sigbjørn Obstfelder, broren Thomas P Krag og vennerne fra russeaaret og den begyndende nyromantiske bevægelse. Bogen har her og under skildringen av hans eget litterære gjennembrud og udgivelsen av hans første digtsamling betydelig værd som litteraturhistorisk dokument.

V.

I moderne norsk lyrik vil aaret erindres for herlige digtsamlinger som *Nils Collet Vogts* »Vind og Bølge« og *Olaf Bulls* »Metope« — begge verker av blivende værd. Overordentlig smukke ting indeholder ogsaa *Alf Larsens* »I Vindens Sus«. *Wildenvey* har ikke git os en ny bog, men hans »Samlede Digte« er begyndt at udkomme paa Gyldendal, Norsk Forlag. En posthum digtsamling av *Hans E. Kinck* bør ogsaa nævnes, skjønt den neppe vil faa en synderlig høi plads blandt den avdøde mesters mange verker. Landsmaalslyrikken er udmerket repræsenteret av en dybsindig digter som *Ørjasæter*.

I dramaet har *Nordahl Grieg* næsten raadet grunden alene med sine to meget diskuterede skuespil »Barrabas« og »En Ung Mands Kjærlighet«, der blev opført omtrent samtidig i Oslo og Bergen. Der kan gjøres flere indvendinger mod forfatterens dramatiske form og enkeltheder i hans stykker, men de gir dog rige løfter.

Blandt folke- og reiseskildringerne falder det naturlig at fremhæve *Fridtjof Nansens* ypperlige »Gjennem Armenia« (Jacob Dybwads Forlag). Baade paa grund av emnets natur og forfatterens mesterlige

Digitized by Google

fremstillingsevne er dette en bog av de sjeldne — en interessant, stemningsfuld, dybt menneskelig skildring av et folk og et land, der i særlig grad vækker ens medfølende interesse. I et vakkert bind »Kinesiske Dage« (Gyldendal, Norsk Forlag) har Nordahl Grieg samlet sine livlige og sterkt aktuelle artikler i »Tidens Tegn«. Det er journalistik i bedste forstand — underholdende, oplysende, fængslende baade ved sit indhold og sin friske stil. Til en ganske anden kant av verden føres vi i *Odd Dahls* »Med Muldyr og Kano gjennem tropisk Syd-Amerika« (Gyldendal, Norsk Forlag) — en meget morsom bog om to eventyrlystne nordmænds færd gjennem lidet kjendte tragter i Syd-Amerika. Endelid maa jeg i samme forbindelse nævne *Tryggve Grans* »Mellem Himmel og Jord«, der i lighed med Roald Amundsens sidste bog er en selvbiografisk skildring.

Av kritik og litterær biografi har der ikke været meget, men *Sigurd Høst*'s »Ibsens Digtning og Ibsen selv« (Gyldendal, Norsk Forlag) er et vigtig, personlig skrevet og temmelig frugtbringende bidrag til Ibsenforskningen. I modsætningen til det gjængse billede av Ibsen som den moralske forkynder og vækker har Sigurd Høst forsøgt at fæste sig ved drømmeren, lyrikeren og den fantasifulde, formende og skapende artist. I *Ronald Fangens* indholdsrige og betydelige essayssamling »Tegn og Gjerninger« er der ogsaa en række litterære artikler om Brandes, Garborg og Nils Kjær, Thomas Mann, Grazia Deledda, Dostojewski og Wilde, foruten en mesterlig avhandling om nordisk salmedigtning.

Digitized by Google

VALDEMAR RØRDAMS TO SIDSTE DRAMER.

Af Ejnar Thomsen.

I en af sine fortroligste og mest gribende Poesier, *En Digters Stue* (Postludiet til *Taktløs Tale*, 1924), finder Vald. Rørdam Grunden til sin Upopularitet i sin »mangfoldige Tanke«, der ikke kan tilfredsstille Tidens Krav om »Sandhed opsat med et stivnet Armsving«, men i øvrigt hænger nøje sammen med hans Væsens »Sangbund, som ingen Luftnings Gaade gik forbi«. Og Aaret efter giver han i Dramet *Buddha* et næsten grelt Exempel paa, i hvilken Grad man maa være forberedt paa Overraskelser fra ham. Man har jo — og med nogen Ret — vænnet sig til i første Række at betragte ham som den nationale Selvhævdelses Skjald; atter og atter har han ydet sin Kunst som Indsats i Døgnets Strid og bl. a. stillet den i Forsvarsagitationens Tjeneste, mest virkningsfuldt maaske i det alt for lidet paaagtede gammeltestamentlige Drama *Kampen mod Bál* (1914), der handler om Makkabæerne. Men i *Buddha* skildrer han med største Sympati og Ærefrygt og med udtrykkelig Adresse til Nuets hvide Race en Aandspersonlighed, i hvis Budskab Forsvarsnihilismen indgaar som et centralt Træk, der ingenlunde fordølges.

Denne iøjnefaldende Modsætning til det Helhedsbillede, de fleste har af Rørdams tidligere Produktion, bør imidlertid ikke overskygge den dybe Forbindelse mellem *Buddha* og Digterens Fortid.

Karakteristikken af den store Vismand samler sig navnlig om tre Felter: hans ubarmhjertigt gennemførte intellektuelle Kritik af Tilværelsen, hans absolutte Selvbeherskelse og hans fuldkomne Godhed.

Med Hensyn til den intellektuelle Kritik af Tilværelsen har der allerede dæmret noget i den Retning for den unge Rørdam. Hos baade Helt og Heltinde i hans umodne Højsang *Gudrun Dyre* (1902) bliver Elskov Vej til Selvforstaaelse og Livsforklaring; Lidenskaben og Erkendelsen danner et harmonisk Forbund, — der dog efterhaanden opløses i Rørdams senere Digtning, indtil han omkring 1910 er naaet til væsentlig at opfatte Menneskelivet som en Brydning mellem Jegets erotiske Drift paa den ene Side og Slægtens tilbage- og fremadpegende Lov paa den anden Side. Opfyldelsen af denne Lov er betinget af den forstandsledede og uselviske Viljes Herredømme over Passionerne.

Her er Udgangspunktet for den Linje i Rørdams Arbejde, der kan betegnes som »Kampen mod Afrodite«, og som vel nok er kraftigst optrukket i Digtet *Afrodites Boldspil* (i Samlingen af samme Navn fra 1920), men som for Resten en halv Snes Aar før tydeligt spores i hans Hyldest til Fr. Paludan-Müller, hvem han tegner som *Manden*, der »købte Aand for Blod, klart Lys for Brand«. Det er næppe tilfældigt, at der er saavel indre som ydre Lighed mellem Rørdams paa én Gang skrøbeligste og rigeste Storværk, den mægtige Versroman *Jens Hvas*

Digitized by Google

til Ulvborg (1922—23), og *Adam Homo*, og da det omsider bliver ham nødvendigt at drage de yderste Konsekvenser af »Kampen mod Afrodite«, gør han det i *Buddha*, der minder lidt om *Kalanus*, skønt her sikkert ikke er Tale om nogen direkte litterær Paavirkning, men kun om sjæleligt Slægtskab mellem de to Digtere.

I *Jens Hvas* ser vi Virkelyst, Fremdrift og Overflade i Krig mod Kulturtræthed, Nirvanalængsler og Selvfordybelse, og i *Buddha* er det blot tilsyneladende, at de sidste har sejret. Lige i Dramets Slutning optræder over for Hovedpersonen, hvis Rige er ham selv, og som i sig selv behersker Alverden, den jordbundne og udadvendte Devadatta med Kraft og Værdighed.

Det skal du vide, du og dine Mænd,
og dine stakkels Kvinder: at din Lov,
den ler jeg ad, for den gør Liv til Løgn.
Den Fred, du lover, den foragter jeg
som Faneflugt! Ved Fødslen er jeg dødsdømt —
ja ja. Men se, saa længe som jeg lever,
slaas jeg af al min Kraft mod Rigets Fjender
og mine; blomstrer af det Blod, jeg spilder;
elsker at styre stærke Mænd og styrkes
af Kvinders Elskov! Ogsaa dèr er Kamp,
som kvæger Hjertet.

Og da Buddha hentyder til Ting, som Devadatta maa skamme sig ved, svarer denne, at han just i sin Skam elsker sin Ære:

...... selve Saarene og Smerten,
i Krig, i Elskov, og i indre Strid,
alt hører med til Livet, og jeg elsker
det alt for Livets Skyld. Det hører sammen
som Faklens Olie med Faklens Blus.
Og jeg vil flamme, til jeg styrter, Buddha!

Egentlig en heroisk Parallel til det »middelmaadige Særsyn« Jens Hvas, for hvem der fremskød »ny Ære, født af selve Skammen«.

Men det er først paa Dramets sidste Sider, at Devadatta faar en saadan Vægt; indtil da virker han ringe og frastødende. Og dette er beklageligt, for saa vidt som det netop er Savnet af en nogenlunde jævnbyrdig Kontrast til den ubevægelige Titelfigur, der gør *Buddha* forfejlet som Drama i gængs Forstand.

Forfatterens Ærbødighed over for sit ophøjede Stof har sagtens været bestemmende for hans udramatiske Behandling af det. Men naar han for sent fremhæver Devadatta, skyldes det maaske ogsaa, at han — ubevidst — har været angst for at sprænge sig selv og sit Digt ved sex Akter igennem at skifte Sol og Vind lige mellem to Livssyn, som begge bunder dybt i hans Hjerte.

Dog er der i *Buddha* Rigdom nok til at udgøre et af den Slags Værker, man i et større Land vilde regne til Verdenslitteraturen. Trods sit Præg af Legendens eller Traditionens Stilisering staar

Digitized by Google

Hovedpersonen ikke dødt, og hans Visdom er formet saaledes, at den kommer os ved. I Skildringen af hans Godhed lader Rørdam høre Toner, han ellers ret sjældent har kunnet give Afløb, fordi hans hele Stilling i Dagens Kamp har været fjendtlig mod de Humanitetskarikaturer, som vor Tid strømmer over af.

Til Dramets ædle Ro svarer den ubrudte rimløse Femfodsjambe. Dens Gennemførelse forlener Arbejdet med en monumental Rejsning, samtidig med at dens Variationsmuligheder er udnyttet i et Omfang, der afværger Enstonighedens Fare. Alligevel er Versene ikke lette — og bør heller ikke være det. Men den, som tager sig Stunder til at tilegne sig dem med Øre og Sind, vil erfare, at de opvejer Snese af Sofabøger, og at de er af den Art Læsning, man ikke bliver færdig med i én Omgang.

Just i dansk Litteratur, der i Øjeblikket er saa rig paa Talent og saa fattig paa Aand, er det fornødent at fæste sig ved de faa, som foruden at være Kunstnere ogsaa er vidtspændende Kulturdyrkere, indlevet i Verdens uforgængeligste Tanker. Der er Næring i *Buddha*; den rummer intet ligegyldigt, men drejer sig udelukkende om afgørende Spørgsmaal.

Det forekommer dog Anmelderen, at Rørdam — Efterskriften til Trods — ikke fremstiller »Asiens Lys« som et endegyldigt Svar, snarere derimod som en vægtig Replik i et gigantisk Universaldrama. Et og andet kunde tyde paa, at den eventyrligt frodige Digter agter at afslutte sin Bane med en Række dramatiske Værker, der saa at sige skal forme sig som en Dialog mellem de forskellige Afskygninger af hans »mangfoldige Tanke«. I hvert Fald har han nu to Aar efter *Buddha* udsendt et nyt Drama, *Kongeofret*, hvis Midtfigur er Hrolf Krake.

Emnet frister jo en Kritiker til at snakke Litteraturhistorie og til at drage Sammenligninger med Ewalds og Oehlenschlägers Behandling af Danmarks mest tragiske Sagnkonge. Men dette er næppe Vejen til den centrale Forstaaelse.

Imidlertid bør det fremhæves, at Rørdam — støttet til de nyeste Forskninger — i Modsætning til sine Forgængere har skabt et virkelig olddansk Drama og hermed præsteret en uomtvistelig Nyindsats i vor Litteratur. Til Gengæld har han ikke overalt formaaet at omsætte sine — vistnok yderst indgaaende — Studier i Poesi; navnlig første Akt er noget »lærd«.

Ikke desto mindre er *Kongeofret* — modsat *Buddha* — ubetinget dramatisk. Rigtignok er Handlingens sikkert beregnede Stigning og Kulmination ikke Rørdams Sag; men de fleste af de enkelte Situationer er sat op med glimrende Virkning, der yderligere forhøjes ved de festlige og malmfulde urimede Femfodsjamber.

Stykkets heroiske Lyrik er vel dets rigeste kunstneriske Værdi. Den gennemlyser Hrolfs Skikkelse med sublim Skønhed, hvis Grundstemning kan samles i disse dejlige Linjer fra Rørdams Ungdomsepos *Bjovulv:*

> De følte sig fyldt med udødeligt Liv
> og havde dog Hu til at dø.

Digitized by Google

Anmelderen skal ikke nægte, at for ham fortoner Hrolfs Tragik sig i en Harmoni, der dels er den mandige Offerviljes, dels fremgaaet af Sammensmeltningen mellem Humanitet og Heltemod. Kongens Oprindelse fra et Blodskamsforhold og hans Tronovertagelse gennem et Drab er jo nok ridset op som Baggrund for en tragisk Figur, men virker, synes jeg, som et noget udvendigt Laan fra en tilfældig Overlevering. Her er Tragediens Befrielse, men kun lidet af dens Knug; her er mere nationalt Festspil end Sørgespil.

I Almindelighed er Rørdam ikke udstyret med nogen større Evne til at danne Skikkelser, og Hrolfs Psykologi er ikke klar. Men i Kraft af sin Lyrik lever denne lyse Konge et overbevisende Liv paa et heroisk Plan, et Liv, der er som en Syntese af en modificeret Buddha og Devadatta. Indtrykket af ham aflejrer i Hjertet en egen glad Styrke. Er der i *Buddha* Forstandens Livsfornægtelse, saa er der i *Kongeofret* Følelsens og Viljens Livsbekræftelse.

Hvad enten det her givne Syn paa Vald. Rørdams to sidste Dramer er rammende eller ikke, saa vil de ikke dæmpe de Røster, der — muligvis med et Skrabud for den store Digter — ynder at tale om hans forvirrede Aand.

Maa jeg heroverfor sætte en anden Opfattelse, som jeg tror med Udbytte lader sig anlægge paa det meste af hans Produktion.

Rørdam har i sig optaget hele sin kaotiske Tidsalder, men frelst sit Selv gennem *at ville* noget. Hans omfattende Erkendelse svimler; men — forpligtet mod de tusende Aar — vælger hans Personlighed, hvad den *maa* vælge for at redde sig som et lille Kosmos ud af det store Kaos. Han forstaar uden at blive slap og tager sit Parti uden at blive snæver. Ved denne sin Livskunst er han en ganske ejendommelig og helt uundværlig Tone i moderne dansk Aandsliv.

Digitized by Google

ER VOR FORFATNING BRUGBAR?

Redaktionen har opfordret en Række kyndige og interesserede Personligheder til at udtale sig i Anledning af Redaktør Carl Thalbitzers Artikel i Januarhæftet om ovenstaaende Spørgsmaal og har haft den Glæde at modtage Udtalelser fra følgende: Professor, Dr. jur. Knud Berlin, Professor, Dr. phil. Arthur Christensen, Dr. Ing. Rud. Christiani, Forfatteren Magister Harald Nielsen, Direktør Chr. H. Olesen, Professor. Dr. phil. Fr. Weis og Professor, Dr. phil. J. Østrup.

NAAR Spørgsmaalet stilles saaledes: »Er vor Forfatning brugbar?«, saa kan der ikke for mig være Tvivl om Svaret. Hvilken ikke altfor forældet Forfatning vil ikke være brugbar, hvis den bruges paa forstandig Vis? Og omvendt: hvilken selv nok saa moderne og nok saa udmærket konstrueret Forfatning vil ikke, som Exemplerne fra Grækenland og Portugal viser, komme til kort i Praxis, naar det Folk, der skal bruge den, ikke har politisk Modenhed nok til at bruge den paa forstandig Maade?

Skade kun, at man ikke herhjemme har rejst dette Spørgsmaal for længe siden; saa havde vi maaske kunnet spare mange af de i de sidste Tider foretagne Grundlovsændringer. Den Gang der under Grundloven af 1866 kæmpedes for og imod Parlamentarismen, var det jo det staaende Omkvæd fra Venstres Side, at den gældende Forfatning i og for sig var god nok, blot man vilde bruge den paa en bedre og mere forfatningsmæssig Maade. Og naar det alligevel efter Parlamentarismens Sejr kom til den store Grundlovsrevision af 1915, saa var det da heller ikke oprindelig. fordi man indenfor Flertallet af Befolkningen mente, at Grundloven af 1866 slet ikke mere var brugelig, men det var tværtimod, fordi det regerende Venstre af Frygt for at miste Flertallet ikke vilde bruge den gældende Forfatnings Bestemmelse om Folketingets Sammensætning og gaa med til en rimelig Omlægning af Valgkredsene, men foretrak at gaa til en Forandring af Grundloven, som man rigtigt regnede med ikke vilde være helt let at gennemføre. Det var Grunden til, at man efterhaanden kom ind paa en omfattende Revision af hele Grundloven, hvor tilsidst alle Partier — til aller sidst kom jo ogsaa Højre med — formelig overbød

Digitized by Google

hinanden i at lave om paa selv de mest ærværdige gamle Grund lovsbestemmelser. Selv blotte vilkaarlige Navneforandringer veg man ikke tilbage for — som om Grundloven ellers ikke blev tilstrækkelig brugbar! »Konsejlspræsident« lavedes om til det egentlig meningsløse »Statsminister« — som om de andre Ministre ikke ogsaa er Statens Ministre! — og det gamle hævdvundne Udtryk »Kongens Civilliste« døbtes om til det flove «Statens Ydelse til Kongen«, der navnlig i Sammensætninger, jfr. f. Ex. »Personer, der lønnes af Statens aarlige Ydelse til Kongen« i Ulykkesforsikringsloven af 1916 § 2, lyder ganske tungvindt og hæsligt.

Havde man dengang for Alvor rejst Spørgsmaalet, om den gældende Forfatning ikke endnu et Stykke Tid kunde være brugbar, havde Resultatet maaske blevet et andet. Ja, hvem véd, om man saa maaske ikke havde kunnet bruge selv det saa udskældte gamle Landsting endnu den Dag i Dag. I England har man jo bevaret Overhuset i dets rent middelalderlige Sammensætning næsten i uforandret Skikkelse, og vort Landsting fra 1866 vilde netop ved Tidens Udvikling have vundet i naturlig Tilpasning til Folketinget. Der var jo ganske vist det frygtelige, at Halvdelen af Landstingets folkevalgte Medlemmer udgik af saakaldet privilegeret Valgret. Men nu, som Pengenes Værdi er faldet, vilde den Indkomst, der gav privilegeret Valgret: 4000 Kr. i København og 2000 Kr. i Købstæderne, ikke henlægge Afgørelsen til en ren faatallig Rigmandsklasse — 2000 Kr. er jo i Købstæderne nu endog under den Grænse, der i Henhold til Sygekasseloven gør den paagældende kvalificeret til som »ubemidlet« at optages i en statsunderstøttet Sygekasse! Hvem véd, om det gamle Landsting ikke nu vilde have været nok saa godt som det nuværende, som der jo fra ingen Side er rigtig Tilfredshed med?

Men vi fik jo alligevel i 1915 en helt revideret Grundlov, og saa var der til at begynde med ogsaa i alle Rigsdagskredse skøn Enighed om, at nu havde vi da endelig faaet en rigtig brugbar Grundlov. Denne Tilfredshed i Rigsdagskredse var da ogsaa forstaaelig nok, thi den ny Grundlov blev med fuld Ret af en af Grundlovsordførerne betegnet som *Rigsdagens* Grundlov, idet det ikke blot var Rigsdagsmændene alene, der havde lavet denne Grundlov, — Folkets Andel i Grundlovsændringen redu-

Digitized by Google

ceredes til et saakaldet »Fredsvalg«, hvor Partierne opstillede samtlige tidligere Rigsdagsmænd til Genvalg — men den ny Grundlov gik jo ogsaa paa adskillige Punkter, saaledes med Hensyn til Rigsdagsmændenes Beskyttelse mod Fængsling og den ligelige Fordeling af Kommissioner og Hverv, ligefrem ud paa at styrke Rigsdagens og Rigsdagsmændenes Magt og Indflydelse.

Alligevel skulde det vise sig, at da vi kun to Aar efter den nye Grundlovs Ikrafttræden paa Grund af Nordslesvigs Indlemmelse maatte gaa til en ny Grundlovsændring, rejstes der fra radikal og socialdemokratisk Side Krav om en hel Række andre Grundlovsændringer som aldeles nødvendige, hvis vor ny Grundlov af 1915 virkelig skulde være rigtig brugbar. Og hvis ikke Kongen i Paasken 1920 havde grebet ind og fjærnet det radikale Ministerium, er det ikke godt at vide, hvor mange »Forbedringer« Grundloven vilde være blevet underkastet for igen at blive fuldtud »brugbar«. Endda kom adskillige overflødige Ændringer med, deriblandt f. Ex. den, der fremstilledes som den efter Verdenskrigens Erfaringer allermest paatrængende nødvendige i § 18, og hvorefter Kongen ikke mere kan erklære Krig uden Rigsdagens Samtykke. Som om en dansk Konge virkelig nogensinde med det Krigsapparat, Danmark nu har, skulde kunne tænkes at ville erklære nogen Stormagt eller blot nogen mindre Magt i Verden Krig uden at spørge Rigsdagen! Men selv med de i 1920 tilføjede ny Ændringer var der et mægtigt dansk Parti, der endda ikke ansaa vor saa meget omkalfatrede Grundlov for tilstrækkelig brugbar, men vilde have lavet den helt om fra Grunden af. Det var Socialdemokratiet, der i Folketinget i 1920 fremsatte et helt udarbejdet Grundlovsforslag, hvorefter Danmarks tusindaarige Kongedømme skulde erstattes med en Republik, og Etkammersystem, Folkeafstemning og Folkeinitiativ indføres med det samme. Dette revolutionære Forslag synes de socialdemokratiske Førere dog nu at have opgivet, efter at de selv har været udnævnte til Kongens Ministre, og det altsaa har vist sig, at den gældende Forfatning endog bedre end en ny efter svejtsisk Mønster tillader Partiet at komme til Roret. Nu har derfor »Social-Demokraten« fornylig udgivet den Parole: »Brug den Forfatning, vi har«, hvilket nærmere forklares saaledes, at den skal bruges til Erobring af Landstinget — for at

Digitized by Google

faa Landstinget afskaffet! Hvilket dog egentlig endnu synes en noget unænsom Maade at bruge en gældende Forfatning paa!

Det er derfor kun Skade, at Spørgsmaalet: Er vor Forfatning brugbar? først stilles nu og ikke blev stillet og alvorligt drøftet allerede før 1915 og før 1920. Men naar det først stilles nu, saa kan jeg naturligvis ikke svare andet end bekræftende. Og naar jeg ifjor i en Artikel i »Skatteborgeren«: »Parlamentarismens Afløsning« rettede en Kritik mod den nuværende Mindretalsparlamentarisme, da tilsigtede jeg, som jeg klart udtalte, heller ikke mindste formelle Ændring af den nugældende Forfatning, men ønskede den kun brugt paa en anden og formentlig bedre Maade, hvilket vilde kunne ske blot ved en forandret Regeringspraxis, idet Folketingsparlamentarismen saa langt fra er grundlovfæstet i vor Forfatning, at et i 1920 fra radikal og socialdemokratisk Side i den Retning stillet Grundlovsforslag endog udtrykkeligt blev forkastet i begge Ting. Ikke en eneste Bestemmelse i Grundloven ønskede jeg ændret, ikke af særlig Beundring for Grundloven i dens nuværende Skikkelse, men fordi vi efter min Mening har haft Grundlovsændrindringer nok i dette Land, og fordi man bør søge at udnytte alle en gældende Grundlovs Muligheder, inden man forhaster sig med at ændre den. Det beror derfor ogsaa paa en Misforstaaelse, naar Redaktør Thalbitzer har opfattet mit Forslag om at søge at faa en mere stabil Samlingsregering i Lighed med den svejtsiske saaledes, at jeg ogsaa vilde have indført Folkeafstemning ved almindelige Love. Det sidste tog jeg udtrykkelig Afstand fra af flere Grunde, af hvilke den første og i og for sig tilstrækkelige var den, at saadan Folkeafstemning ikke vilde kunne indføres uden formel Grundlovsforandring, hvilken jeg ansaa for praktisk uigennemførlig og ikke engang for ønskelig i Øjeblikket.

Altsaa vor Forfatning er utvivlsomt endnu for en rum Tid brugbar, blot vore Politikere vil bruge den paa en bedre Maade. Dertil hører efter min Mening, at de vil gaa bort fra den doktrinære Mindretalsparlamentarisme og søge at slaa ind paa mere stabile Samlingsregeringer, byggede paa Partikoalitioner, der virkelig har Flertal i Rigsdagen. Hvor langt man vil kunne naa ad den Vej, skal jeg ikke udtale mig om. Til saa stabile Samlingsregeringer som i Svejts kan man maaske næppe naa, og

Digitized by Google

jeg skal gærne overfor den mod mit Forslag rejste Kritik indrømme, at dette maaske heller ikke engang vilde være helt ønskeligt, navnlig fordi det i for høj Grad vilde kunne indskrænke og derfor vel heller ikke være helt forenelig med Kongens grundlovsmæssige Ret til at udnævne og afskedige Ministrene.

Ligeledes vilde det formentlig være heldigt, om man vilde opgive ogsaa andre ikke virkeligt i Grundloven hjemlede parlamentariske Doktriner, som Tiden nu er løbet fra. Deriblandt tænker jeg f. Ex. paa den gamle fra England hentede Doktrin om det ene Tings, Folketingets, dominerende Fortrinsstilling som det formentlig egentlige Folkekammer, og paa den i Provisorietidens Kampaar oparbejdede Magtstilling for Folketingets Finansudvalg næsten som en lille Over-Rigsdag eller Over-Regering ved Siden af den virkelige Regering. Saaledes som de to Ting nu er sammensatte, begge helt udgaaede af Folkevalg, er de begge i lige Grad folkelige og smaaborgerlige Ting — den eneste Greve i Rigsdagen sidder endda i Folketinget — saaledes at man egentlig ligesaa godt kunde kalde Folketinget for Landstinget og Landstinget for Folketinget. Og desuagtet fremdeles at ville udgive Landstinget for et aristokratisk »Overhus« i Lighed med det engelske Lordernes Hus, der bestaar af selvskrevne arvelige Hertuger, Marquiser, Jarler, Viscounter og Baroner, og at ville drage parlamentariske Konsekvenser af en saadan Sammenstilling, hvad man endnu af og til kan støde paa i den radikale og socialdemokratiske Presse, det er i hvert Fald helt hen i Vejret.

Og hvad Folketingets Finansudvalg angaar, da har Folketinget vel stadig ifølge Grundlovens § 47 den Forret, at Finanslovforslaget først skal forelægges det. Denne Førsteret er utvivlsomt oprindelig kun ved en ren historisk Misforstaaelse indført fra engelsk-belgisk Ret. I England er Underhusets Forret med Hensyn til finansielle Bevillinger naturlig, fordi kun Underhuset repræsenterer hele det britiske Folk, Overhuset derimod alene et faatalligt Højaristokrati. I Belgien derimod, hvor begge Kamre er folkevalgte, var Reglen en Anomali, og den er da ogsaa nu i 1921 slettet i Belgien, idet man ved Grundlovsrevisionen her erkendte, at den »mest skyldtes en historisk Reminiscens og ellers ikke i nogen Maade kan rationelt begrundes«. I flere Lande som Sverige og Svejts, hvor begge Kamre er folke-

Digitized by Google

valgte, er disse da ogsaa ganske ligestillede ved Finansloven ligesom ved alle andre Love. Og efter vor Grundlovsændring af 1915, hvorefter Hovedforskellen mellem de to Ting er reduceret dertil, at Landstinget fremgaar af noget ældre og altsaa formentlig noget besindigere, forstandigere og sparsommeligere Vælgere, er der i Virkeligheden ikke mere mindste Grund til at antage, at Folketinget skulde egne sig bedre til at behandle Finansloven end Landstinget; snarere skulde vel det modsatte antages.

Men selvom Folketingets irrationelle Forret endnu bestaar efter vor Forfatning, saa er der ingen Grund til at give den den urimelige Udstrækning, som den nu har i Praxis. Folketinget har kun Ret til at faa Finanslovforslaget først til Behandling, men deri ligger ikke, at det bør kunne hindre Landstinget i paa fuldt forsvarlig Maade at behandle Finansloven. I Frankrig og Amerika udøver da ogsaa Senatet fuld lige Medvirkningsret ved finansielle Love, skønt disse ogsaa dér efter det engelske Exempel først skal forelægges det andet Kammer. Og da nu Grundloven af 1915 § 47 udtrykkeligt har grundlovsfæstet midlertidige Bevillingslove, hvis Finansloven ikke bliver færdig i rette Tid, lægger Grundloven selv altsaa nu ikke mindste Hindring i Vejen for, at Landstinget tager sig den nødvendige Tid til selvstændig Behandling af Finansloven. Men deraf følger ogsaa, at Folketingets Finansudvalg, der jo slet ikke nævnes i Grundloven, ikke har nogen grundlovsmæssig Hjemmel til at fastholde den alt for store Magtstilling, som det i Praxis har tiltaget sig, og som nu ogsaa af og til synes at falde selv Medlemmer af Folketinget for Brystet.

Ogsaa paa andre Punkter er det ikke Grundloven selv, der hindrer, at den bruges paa en anden og bedre Maade. Naar det saaledes synes helt umuligt at faa Folketingets Medlemsantal nedsat, hvor mange Lovforslag der end fremsættes derom, skønt det nok kan siges at kunne taale nogen Nedsættelse fra de nuværende 149 Mandater — i Holland, der alene i Europa har over dobbelt saa mange Indbyggere som Danmark, kan man klare sig med et Andet Kammer paa kun 100 og et Første Kammer paa kun 50 Medlemmer — saa er det heller ikke Grundlovens Skyld, men alene Folketingsmændenes, der, hvad der naturligvis kun er menneskeligt, ikke kan overvinde sig til at bruge den blodige Slagtekniv overfor deres egne kære Mandater.

Digitized by Google

Til disse Bemærkninger skal jeg indskrænke mig. Deri, at Grundloven, som den nu er, altsaa meget vel er brugbar, ligger naturligvis ingenlunde, at den efter min Mening ikke kunde tænkes anderledes eller bedre, eller at den ikke en skøn Dag alligevel vil blive ændret. Utvivlsomt har hele den doktrinære Liberalisme, som vor Grundlov navnlig i dens nuværende Skikkelse er et Udtryk for, nu kulmineret; den lige og almindelige Valgret har nu løbet Linen ud og er efter manges Opfattelse skruet over Gevind. Et Tilbageslag vil derfor utvivlsomt før eller senere komme, hvad Bolsjevismen i Rusland og Fascismens Sejr i flere Lande ogsaa varsler om, og naar Tiden er moden dertil, vil vor Forfatning da antagelig ogsaa blive ændret efter de ny Tiders Tarv og Trang og det rimeligvis ligesaa stille og fredeligt, som de tidligere Omslag i vort Regeringsstyre har fundet Sted herhjemme. Men Tiden er endnu næppe moden dertil, og saalænge er det raadeligere at blive ved den gældende Forfatning, brugt paa forstandig Vis, fremfor at haste efter ny uklare Forfatningsændringer, der i bedste Fald altid er et Spring ud i Mørket.

Knud Berlin.

*

REDAKTØR *C. Thalbitzer* undersøger i Januarheftet af »Gads danske Magasin« det Spørgsmaal, om vor Forfatning er brugbar, og kommer til det Resultat, at den er brugbar, naar den blot bliver underkastet visse Ændringer, som tildels synes at ligge i Forlængelsen af det nuværende Parlamentstyres Linjer. Iøvrigt indeholder Red. Thalbitzers Artikel adskillige suggestive Enkeltheder, saaledes bl. a. om Forholdet mellem Folkeoplysning og Folkestyre, om Halvdannelsens store Del i Ansvaret for den politiske Misere.

Om en Forfatning er brugbar eller ej, er et vanskeligt Spørgsmaal at afgøre, fordi Begrebet »Brugbarhed« kan forstaas paa mange Maader. Saa længe en bestemt Forfatning bestaar, viser den sig eo ipso at være »brugbar«. Naar den er løbet over Ende af Udviklingen, kan enhver fortælle os, at den ikke duede. Spørgsmaalet om en Forfatnings Brugbarhed er ofte et Spørgsmaal om Graden af politisk Nøjsomhed hos det Folk, der bruger den.

Digitized by Google

Det gælder for os som for de fleste Folk, der styres parlamentarisk — efter dette Udtryks mere specielle Betydning —, at vi har en Forfatning, der er ideologisk opbygget paa Basis af Tidsaand og politiske Idéer fra det 18. Aarh.s sidste Halvdel og overtaget temmelig raat, uden synderlig Forsøg paa Tilpasning efter særlige lokale og nationale Forhold, og at denne Forfatning med sin snævert doktrinære Karakter ikke er i Stand til at lempe sig efter de stadig og hastig skiftende Forhold i det levende Liv. Man tænke blot et Øjeblik paa Forskellen i Samfundsforhold, Samfærdselsmidler, Teknik og Økonomi 1789 og 1928, Ændringerne i Arbejdsforhold, Trustdannelser og Fagforeningsbevægelse, den permanente Arbejdsløshed, der bl. a. hænger sammen med Verdens-Overbefolkningen, o. s. v. Større og mere gennemgribende Forandringer i et Aarhundrede, end man tidligere havde oplevet i et Aartusinde! Med en besynderlig Mangel paa Logik mente disse Fremskridtsmænd, der jublede over den hastige Udvikling paa alle Omraader, at der var et eneste Punkt, hvor Fremskridtstanken maatte gøre Holdt, nemlig i Politik, idet man i den demokratiske Parlamentarisme — i dens fuldt gennemførte Form — havde fundet det for Tid og Evighed gyldige Udtryk for den højeste menneskelige, saa at sige guddommelige Visdom.

Forfatningen er ganske vist endnu brugbar, men ikke egentlig til det Formaal, hvortil den oprindelig var skabt, nemlig at sikre et retfærdigt Folkestyre, der har Samfundshelets Vel for Øje. Den omformer sig vel efterhaanden, bl. a. under Paavirkning af Erhvervsinteressernes stigende Krav, men da den demokratiske Teoris Dogmatisme virker som en Spændetrøje, bliver Resultatet af denne Tillempning højst mangelfuldt og paa en Maade værre end intet, fordi det medfører skrigende Uretfærdigheder. Vi ser da her en Forfatning, der har hejst Frihedens Banner, systematisk undergrave den borgerlige Frihed, en Forfatning, der grundlovsmæssigt fastslaar Ejendomsrettens Ukrænkelighed, arbejde flittigt paa at udhule Ejendomsretten, indtil den tomme Skal er tilbage, en Forfatning, hvis raison d'être er Flertalsstyret, frembringe en skiftende Række af Mindretalsregeringer. Forfatningen er bleven et Redskab til Klassekamp, et Middel i Hænderne paa visse Samfundsklasser til at undertrykke andre Samfundsklasser og tilrive sig materielle

Digitized by Google

Fordele paa deres Bekostning. Under vor Forfatning, som den har udviklet sig, er al Politik mer eller mindre Klassepolitik og Klassekamp-Politik, og den vil blive det endnu mere absolut, hvis Udviklingen fortsætter i samme Spor som hidtil. Saa længe dette Forhold vedvarer, maa vi være belavede paa, at Erhvervslivets Tilbagegang vil fortsættes, Arbejdsløsheden vedvare, Forarmelsen brede sig, Uføret blive stadig værre.

Og Kampen for det rene Demokrati er endda ikke endt. Fra Tid til anden blæses der op til Kamp mod Landstinget. Nu er denne Institution jo efterhaanden blevet til noget af en Karikatur, men dens principielle Eksistensberettigelse ligger deri, at den understreger Nødvendigheden af en eller anden Skranke for Massesuggestionens absolute Herredømme, som er en af de mest fundamentale Skader ved hele Systemet. Naar saa Etkammerordningen en Gang er gennemført, vil det vel fra et renlivet demokratisk Standpunkt være logisk at arbejde for Valgrettens Udvidelse til Umyndige og Aandssvage, en Udvidelse, som vi forøvrigt kan tage med Sindsro; den vil neppe gøre meget fra eller til; de Umyndige og de Aandssvage vil vistnok fordele sig nogenlunde ligelig paa de forskellige Partier.

I det hele vilde de af Red. Thalbitzer antydede Ændringer vel nok betyde en Forbedring, dersom Mentaliteten hos dem, der skal bruge Forfatningen, dermed blev en anden end nu. Men en Ændring i Mentalitet kan kun — i nogen Grad — ventes af en eller anden Forandring i Styreskik, hvorved der skabes noget helt nyt, med nye Mænd. Paa ét Punkt gaar Red. Thalbitzer videre end jeg turde gaa, idet han vil give Adgang til Etablering af lovfæstet Diktatur i Undtagelsestilfælde. Jeg tror, at det er for farligt. Det revolutionære Diktatur vil ifølge Sagens Natur i Reglen bero hos en magtfuld Personlighed, der i hvert Fald evner at rydde op, men hvem ved, i hvilke Hænder et lovfæstet Diktatur vilde falde?

Saadanne Drøftelser har jo foreløbig kun akademisk Interesse. Jeg har hørt Borgbjærg udvikle det Standpunkt, at Venstre og Socialdemokraterne, vore to største Partier, ikke vil af med den nuværende Parlamentarisme, hvoraf følger, at der ingen Bukser bliver af det Skind. Naturligvis. Det er Kraftspild at ville overbevise Katten, der sidder paa Flæsket, om, at vi ikke alle sidder godt. Forløsningen skal komme ude fra, i den Stund,

Digitized by Google

da den nu raadende Form for Folkestyre er malet ned under Udviklingens Hjul i alle Lande omkring os; men der kan jo gaa en Del i Løbet forinden.

Arthur Christensen.

*

HVIS man kunde tænke sig, at vort Erhvervsliv atter kom i normal Gænge — hvorved jeg i det mindste vilde forestille mig en Tilstand, som lignede den, vi kendte før Verdenskrigen, og dernæst, at vi paa en eller anden mærkelig Maade til en Begyndelse blev forsynet med en Række gode, tidssvarende Love — jeg indrømmer, at dette blev et stort Arbejde — og vi saa endvidere kunde regne med en fortsat rolig Udvikling gennem en længere Aarrække, f. Eks. en halvtredsaarig Fredsperiode som den, der faldt umiddelbart foran Verdenskrigen, saa tror jeg, at vor nuværende Forfatning i det Hele og Store indtil videre vilde kunne gøre Fyldest og sikre lykkelige Udviklingsforhold for vort Folk.

Hermed være dog ikke sagt, at jeg ikke kan se Mangler ved denne Forfatning; men jeg vilde altsaa mene som Redaktør Thalbitzer, at den under de nævnte Betingelser var »brugbar«.

Den lige og almindelige Valgret er baade et solidt og et retfærdigt Grundlag for Udvælgelsen af Landets Styrelse — selv om Soliditeten og Retfærdigheden maaske i Praksis ofte viser sig mindre, end den teoretisk skulde synes — Vælgerbefolkningens — særlig i Byerne — manglende politiske Interesse og dermed Oplysning, Pressens altfor ofte tendentiøse Omtale af politiske Meningsfæller som Modstandere og Levebrødspolitikernes Afhængighed forflygtiger Resultatet og skaber paa Rigsdagen et Vrangbillede af Folkeviljen.

Den »retfærdige« Forholdstalsvalgmaade har affødt de mange Mindretal og dermed yderligere svækket Systemets — i Forvejen ikke altfor store — Betingelser for at gennemføre Lovforslag, der gaar ud over den meget »lille Politiks« Grænser.

Mindretalsregeringer eller Regeringer af flere Partier vil karakterisere Fremtiden, og endnu er det denne forbeholdt at finde Former og Praksis for saadanne Regeringers frugtbare Virkemaade.

Naar man heroverfor har hævdet, at en Omdannelse af

Digitized by Google

Landstinget til et Erhvervsting vilde betyde en Forbedring af den nuværende Tilstand, saa ser jeg dog en Vanskelighed i Udvælgelsen af et saadant Erhvervsting. Vilde ikke derved vore Erhvervsorganisationer, hvor allerede nu det økonomiske altfor ofte fremhersker over det faglige, yderligere blive til politiske Foreninger?

Nej, de store og egentlige Vanskeligheder for vor nuværende Forfatning kommer først rigtigt frem, naar »Landet staar i Vaade«, naar overordentlige Begivenheder indtræffer, og hvor derfor Statsstyrelsen — om den da skal betyde nogen virkelig Hjælp for Befolkningen — ikke kan nøjes med som til daglig efter kendte Toner at vedtage en Finanslov eller Smaaændringer i eller Tilføjelser til de almindelige Love, lidt til den ene eller lidt til den anden Side alt efter det eller de øjeblikkelige Flertals »Farve« — men derimod maa lægge »Roret haardt om« og gøre usædvanlige Indgreb i Tingenes Gang — da er et Ministerium og 2 Ting af Omfang som vore et altfor tungt og langsomt arbejdende Apparat.

Eksempler herpaa har vi oplevet som nogen — det skete under Krigen, efter Krigen og nu under Deflationsperioden. Under rolige Forhold er Regeringens Opgave Hævdelsen — eventuelt Forbedringen af de almindelige administrative, økonomiske og sociale Love, som danner Rammen om vort Erhvervsliv, der iøvrigt bør være saa frit som muligt — og ordne sine egne Forhold efter Tidernes skiftende Krav og efter Princippet om Kræfternes frie Spil, der bedst trækker alt i rette Lave, men naar en Verdenskrig eller lignende Begivenheder indtræffer, hvorved Dele af Befolkningen pludselig faar en Chance til at skære sig en bred Rem ud af deres uskyldige Naboers Ryg, ja da kan Staten ikke længere nøjes med at se til og ordne »sine Forhold«, da rækker dens Opgaver ud i Erhvervslivet, hvor den bør gribe ind og hindre de værste Misbrug — men dette gør ondt, ingen gaar frivillig fra »Fadet«, og dog maa der handles resolut og kraftigt.

For saadanne Tilfældes Vedkommende burde vor Forfatning indeholde omtrent følgende Bestemmelse: Under overordentlige Begivenheder kan Rigsdagen beslutte, at Nationalforsamlingen (bestaaende af de 2 Ting i Forening) træder sammen for at udpege en enkelt (eller simpelt sammensat) Magtfaktor, som for

Digitized by Google

et nærmere begrænset Tidsrum faar overdraget samme Myndighed som Regering og Rigsdag tilsammen i alle eller et enkelt nærmere præciseret Spørgsmaal.

Under og *efter* sin Funktionstid kan vedkommende ikke være Medlem af noget politisk Parti, Rigsdag eller Regering, men han kan genvælges til Magtfaktor, dog ikke umiddelbart efter Udløbet af den Periode, for hvilken han er valgt.

Ved Periodens Udløb nedlægges den fulde Magt atter i Nationalforsamlingens Hænder. — Valget skulde eventuelt bekræftes af en Folkeafstemning.

Forholdet er nemlig ikke dette, at det er saa vanskeligt at løse de Opgaver, som de overordentlige Begivenheder stiller, at man maa være mange derom, tværtimod Løsningen kan ligge soleklart for Dagen, uden at det derfor er muligt at bringe alle under een Hat — thi Løsningen gør, som før sagt, altid øjeblikkelig ondt til visse Sider — selv om disse *ogsaa* i Længden vil være hjulpne deraf — hvad de naturligvis aldrig straks selv kan se. Derfor vilde det heller ikke være vanskeligt at finde egnede Personligheder — alene i den nuværende Rigsdag vilde der indenfor alle Partier være mere end een, som jeg med Tryghed vilde overdrage at løse Erhvervskrisen, naar blot Vedkommende for al Fremtid forblev — fuldkommen uafhængig — Nationens Mand!

Rud. Christiani.

*

DA min Tid ikke tillader mig at gaa nærmere ind paa de Betragtninger, Redaktør Thalbitzer har anstillet om vor Forfatnings Brugbarhed, skal jeg blot tillade mig at fremhæve, at en Diskussion som den, der i længere Tid har fundet Sted herhjemme om nye Forfatningsformer, meget let — uanset dens Interesse iøvrigt — ender med at tilsløre Blikket for, hvad der er Hovedsagen: Magtspørgsmaalet. Man kan ikke lave en Silkepung af et Griseøre. Man kan ikke af en Valgret saa udstrakt som den, vi har faaet her til Lands, ved nogen Slags Opfindsomhed lave en Forfatning, der opfylder de Krav, et Borgerskab maa stille til en saadan. I Stedet for at ofre saa megen Tid og Eftertanke paa dette i sig selv uløselige Problem skulde man derfor hellere bestræbe sig for at samle Borgerskabet i videste

Digitized by Google

Forstand til Forsvar for sine Interesser. Er det sig disse bevidst og staar det samlet om dem, vil det nemlig altid under en hvilketsomhelst Forfatning udgøre en Magt, man maa regne med, og en Magt, man maa regne med, er en Forfatningsfaktor, som i Kraft af uskrevne Love paavirker de skrevne.

Harald Nielsen.

*

REDAKTIONEN af »Gads Danske Magasin« har sendt mig Redaktør *Carl Thalbitzer's* Artikel med Anmodning om en Udtalelse. Selvom det er vanskeligt for os, der staar udenfor »det parlamentariske Liv«, tilbunds og altsaa tillige retfærdigt at bedømme det stillede Spørgsmaal, skal jeg dog imødekomme Opfordringen.

Da jeg for Aar tilbage spurgte en efter min Mening særlig kyndig Mand, hvad han mente om et da udarbejdet Forslag til en ny dansk Banklov, fik jeg det Svar: »Man kan udarbejde ligesaa mange fortræffelige Banklov-Forslag, man vil; det hele afhænger i første Omgang ikke af Lovparagrafferne, men i Hovedsagen deraf, at man har de *rigtige* Bankdirektører.«

Jeg tror, at denne Mand havde megen Ret. Selvfølgelig gælder det under alle Forhold om at have et Grundlag at virke paa, der giver en vis Sikkerhed for, at ydet sagligt Arbejde ikke uventet viser sig at være forgæves; men i *alle* Forhold bliver det uden Tvivl i højeste Grad Personspørgsmaalet, der er det afgørende.

Ikke mindst gælder dette, hvor Talen føres paa de politiske Omraader, og for mig staar det saaledes, at man navnlig her først og fremmest tilbunds burde undersøge, hvorledes de givne Betingelser udnyttes, forinden man gaar ind paa en Kritik af de gældende Systemer.

Hvis man forsigtigt søger at se paa de forskellige Magtgrupper i Danmark, forekommer det mig, at man kommer til det Resultat, at Partilidenskaben lovlig ofte gaar den enkelte saa stærkt i Blodet, at Partiinteressen sættes over Landsinteresserne.

Som det gaar indenfor de politiske Grupper, gaar det ogsaa indenfor Erhvervs-Grupperne. Det mere midtpunktsøgende (det samfundsmæssige) undgaaes; man tør ikke risikere at give Luft for ny Tanker. Linien er lagt efter Teorierne; den skal følges.

Digitized by Google

Dette er sikkert forkert, idet det kvæler Ordet, og man vil — hvis Udviklingen fortsættes — efterhaanden ende i to eller flere Grupper, der hver for sig er lige kloge, og som blot paa Valgdagen slaas om Stemmerne uden at have givet den store Vælgermængde *den* fornødne Orientering, som det netop er Organisationernes Opgave at give.

Uden Tvivl er det rigtigt, saaledes som Redaktør *Thalbitzer* fremhæver det, at vore Politikere misforstaar deres Opgave, naar de mener at skulle gøre hele Arbejdet. Politikerne skal være som en Slags Dommere og Vejledere for Befolkningen, men ikke Personer, der ud fra en forudfattet partipolitisk Mening i Enkeltheder skal skalte og valte med f. Eks. Erhvervsproblemet, der jo netop nu spiller en mere afgørende Rolle end nogensinde.

Lad os blive ved det for mig mest nærliggende: Erhvervsproblemerne. I visse Kommissioner, som jeg har haft Lejlighed til at deltage i, er det saglige i altfor høj Grad skudt tilside. Politikeren er traadt frem. Han, der skulde sidde og senere vilde komme til at sidde som Dommer i Sagen, er mødt frem og har fra første Færd blandet sine politiske Særinteresser ind i det saglige Arbejde. Derved er Arbejdet blevet hæmmet og tildels ødelagt, og paa denne Maade har det været umuligt at faa det paagældende Problem lagt frem for Offentligheden sagligt belyst af de Experter, der burde behandle Spørgsmaalet, og som netop i Kommissionerne skulde dømme uden nogensomhelst partipolitiske Hensigter eller Standpunkter. Man opnaar herigennem 1) politisk at betone de Kommissionsbetænkninger, som burde være rent saglige. 2) at spilde mange dygtige Politikeres Tid og Arbejdskraft med Undersøgelser, som burde være de saglige Kommissioner og disses Sekretariater forbeholdt. Medens jeg jo ingenlunde undervurderer den fremragende Betydning af, at nøgterne Politikere og Erhvervs-Repræsentanter faar god og rigelig Lejlighed til at forhandle ogsaa indenfor blandede Kommissioner, skønner jeg dog, at visse uheldige Tilfælde har bevirket, at man i vide Kredse har opnaaet at faa Politik og Saglighed til at glide ud i en Masse, som den brede Befolkning er ganske ude af Stand til at dømme i, og man har tillige trukket Kommissionsarbejdet over i et Plan, hvor det intet har at gøre.

Fremgangsmaaden maatte være den, at Kommissioner blev sammensat af Personer, om hvilke man paa Forhaand vidste,

Digitized by Google

at de i deres Kommissionsarbejde satte Sagligheden over Partipolitiken. De offentliggjorte Kommissionsbetænkninger kunde da komme til den Behandling blandt Politikerne, som er nødvendig for at give de fra de forskellige Befolkningslag efter disses Interesser og Synspunkter valgte Repræsentanter den endelige Afgørelse. Men forinden kunde »Vælgermassen« have haft Lejlighed til at studere Betænkningerne og gennem Pressen eller paa anden Maade at udtale sig om Betænkningernes Indhold. Saa vidste dog de paagældende Politikere — hvis de ikke ifølge særlig Sagkundskab vidste det i Forvejen — hvor de havde at sætte ind.

Jeg tror, vi maa op til disse Linier, der ogsaa vil gøre det muligt at afholde en kort Rigsdagssamling. Herigennem vilde man tillige opnaa at faa mange af de Mænd med i Rigsdagsarbejdet, som dette har Brug for. Thi først da vilde det blive overkommeligt; det forekommer mig, at vi herhjemme har et saa typisk Exempel paa, hvorledes en Rigsdagsmand kan slides op netop gennem partipolitisk Tovtrækkeri indenfor Kommissioner, i Personen *Alexander Foss,* at vi alene af dette Exempel burde lære, at *Arbejdet* maatte lægges om.

Enkelte Interessegrupper kan til Stadighed bevæge dygtige Kræfter til at paatage sig Rigsdagsarbejdet paa de givne Vilkaar; men ejheller disse Magtgrupper vil ret beset være tjent med at holde de fornødne Elementer fra det praktiske Erhvervsliv ude fra Rigsdagen. Thi vi kan sikkert alle være enige om. at det politiske Arbejde først da vil bære de rette Frugter — samfundsmæssigt set — naar alle Parter høres; ellers ender vi alle i Suppedasen, selvom vi maaske idag kan have Succes. Saa megen Retfærdighed er der dog tilstede.

Hvor stort eller hvor lille Antallet af Rigsdagsmænd bør være, er efter min Mening underordnet. Nedskæring paa dette Omraade spiller ikke den store Rolle økonomisk set, som mange aabenbart tror; men muligt vilde en Nedskæring af Rigsdagsmændenes Antal have Betydning i Retning af at underbygge bedre Arbejdsmetoder.

Nogen egentlig Omvæltning i det danske politiske Liv har vist næppe nogen Ønske om at gennemføre; men der turde være al Anledning til at faa rejst Spørgsmaalet om en bedre Udnyttelse af det bestaaende.

Chr. H. Olesen.

Digitized by Google

Om vor Forfatning er brugbar?

Ja, jeg mener endog, den *kunde* være et ypperligt Instrument for Folkestyret at virke igennem, og den tjener til Ære for den radikale Regering og de forskellige Partier paa Rigsdagen, der i Samdrægtighed gennemførte den i 1915.

Maatte man da ikke for hurtigt glemme, at store Sager under Situationer, der er saa alvorlige, at de truer vort Lands Selvstændighed, *kan* løses i Fællig! Og er mon ikke den nuværende økonomiske Depression af saa stor Alvor, at den maner til et lignende Samarbejde i gensidig Forstaaelse mellem Partierne?

Thi naar der dog er noget, og aabenbart noget meget alvorligt i Vejen med vort politiske Liv, saa bunder dette ikke i selve vor Forfatning, men i den Maade, hvorpaa vore Politikere bruger, eller rettere misbruger, denne.

Aldrig saa snart var Krigen forbi, og Faren for vor truede *politiske* Selvstændighed dreven over, før dansk Politik igen sank ned i Partikævlets Morads. Vel bygger vor Forfatning paa Parlamentarismen, og denne forudsætter igen Partier, men den foreskriver intet om, at Partier skal være sammentømrede just saaledes, som vore er det, eller at Partipolitik altid skal sættes over Hensynet til Landets Velfærd.

Her er det, vi maa søge Malheuren, og ikke i Forfatningen som saadan.

Det er heller ikke Folket, der er noget i Vejen med. Ikke en Gang Pressen, der vist hellere end gerne vilde fri sig for de sidste af Partipolitikens Baand, som den vel i det hele taget ikke længere lader sig snære af saa stærkt nu som tidligere. Men det er selve Aanden og Traditionen paa Rigsdagen — indenfor de Partier, der her dominerer — som der er noget galt med.

Og dette er for saa vidt et Lyspunkt. For kunde de gode Rigsdagsmænd selv faa Øje for, hvordan de misbruger vor Forfatning, og havde de blot en Forstaaelse og Følelse af den Mangel paa Respekt og Tillid, hvormed Vælgerne nu ser paa dem, kunde de i Virkeligheden saa let afbøde Skavankerne.

Rigsdagsmændene maa lære at forstaa, at de i intet Tilfælde har Lov til at sætte Hensynet til deres Parti over Hensynet til Landet. Og hvor meget de end vil protestere imod, at de gør dette, saa vil Folket dog i Almindelighed stadig mene, at dette

Digitized by Google

er Tilfældet, indtil de i deres Praksis giver anderledes slaaende Beviser for det modsatte, end de nu gør under deres daglige Tovtrækkeri.

En god Lejlighed hertil vil de bl. a. have, naar de skal til at behandle det af Regeringen forelagte *Valglovs*forslag. For er der noget, der har forkvaklet vor Forfatning, saa er det foruden den Praksis og Aand, som efterhaanden er bleven den herskende under Rigsdagsarbejdet, i ganske særlig Grad de Valglove, efter hvilke Rigsdagen er bleven sammensat i de senere Aar. De er jo nemlig — og ikke blot de, der hidtil har været gældende, men ogsaa den, der nu er forelagt — just Symbolet paa, hvordan *Partiet* er og skal være det vigtigste for en Rigsdagsmand.

Alene dette, at et nyt Parti skal anmeldes paa Forhaand af 10,000 Vælgere, og at Løsgængere har langt ringere Rettigheder end »Partifæller«, udelukker jo praktisk talt, om ikke just absolut al ny Partidannelse, saa dog afgjort Valg af Rigsdagsmedlemmer, som ønsker at staa uden for Partierne. Vælgerne tør simpelthen ikke stemme paa en Løsgænger, af Frygt for at deres Stemmer helt skal gaa til Spilde.

Saadanne, der netop ofte vilde repræsentere de mest selvstændige og mest sagkyndige Personer, *ønskcs ikke* paa den danske Rigsdag!

Slipper endelig en enkelt »Løsgænger« ved det Tilfælde, at der virkelig staar 10,000 Vælgere bag ham, ind i Rigsdagen, saa er hans Skæbne her ikke misundelsesværdig. Hvor dygtig han (eller hun) end monne være, saa boycottes han her, kommer ikke i noget Udvalg, der betroes ham intet, hans Arbejdskraft har man ingen Brug for, og naar han siger noget under Rigsdagens offentlige Forhandlinger, bliver han enten tiet ihjel eller Genstand for Partiordførernes Spot og Forfølgelse — med mindre hans Stemme ved vigtige Afgørelser maaske kunde blive Tungen paa Vægtskaalen.

Det sørgelige, og mod vor Forfatning ganske stridende, er jo nemlig, at Rigsdagens offentlige Forhandlinger er uden nogen virkelig Betydning for Sagernes Afgørelse. De reelle Forhandlinger føres, og Beslutningerne tages, i Partiernes hemmelige Møder, og kun undtagelsesvis tør et eller nogle faa Medlemmer — sjældent tilstrækkelige til, at de faar nogen Indfly-

Digitized by Google

delse paa Afgørelsen — tage Afstand fra Partibeslutningerne, og det Medlem, der viser Tilbøjelighed i saa Henseende, sætter let sin Indflydelse paa Spil, eller han kan endog risikere at blive ekskluderet af Partiet eller ikke at blive opstillet ved det næste Valg.

Paa denne Maade er de offentlige Rigsdagsforhandlinger blevne rent agitatoriske Paradeforestillinger, ofte beregnede paa at stikke godtroende Vælgere Blaar i Øjnene. Den Offentlighed, der skulde være en af Grundpillerne i en demokratisk Forfatning (ligesom i vor Retspleje), er bleven en Karikatur, skudt tilside af de hemmelige Forhandlinger i Partimøderne eller mellem Partiførerne indbyrdes.

Og heller ikke den i Princípet saa retfærdige Forholdstalsvalgmaade er bleven nogen Støtte for det virkelige Folkestyre, snarere det modsatte, i Kraft af den Maade, hvorpaa Kandidater til Rigsdagsvalg opstilles, hvor det er Partibestyrelserne, der opstiller Kandidaterne, og Valget, i Stedet for at give Vælgerne Lejlighed til frit at stemme paa selvstændige Personer, i Virkeligheden kun giver Mulighed for at stemme paa saadanne, der med nogenlunde Sikkerhed vides ikke at ville blive Partiledelsen besværlige.

Paa Reformer i den Retning burde en ny Valglov sætte ind. Der burde gives enhver, der har en Opgave at kæmpe for og Evne til at vinde Vælgernes Øre, en Chance for at stille sig og blive valgt, uden at hele det besværlige Partimaskineri først skal sættes i Bevægelse. Og saa burde der skabes Respekt og »fair play« for Selvstændigheden og Dygtigheden hos en Rigsdagskandidat — ogsaa efter at han (eller hun) eventuelt var bleven valgt ind paa Rigsdagen.

De er dog tillige noget skævt i — og dette strider sikkert ogsaa mod vor demokratiske Forfatnings Aand — at nogle af de for Politik mest interesserede Vælgere Gang paa Gang ved Valgene ikke har nogen Kandidat, hvem de af deres fulde Hjerte kan give deres Stemme. Og endnu værre er det, at stadig færre og færre af dem, Vælgerne helst vil stemme paa, vægrer sig ved at lade sig opstille som Kandidater — hvilket blot er altfor forstaaeligt efter de Kaar, der i bedste Fald venter dem paa Rigsdagen.

Fr. Weis.

*

Digitized by Google

I Januarhæftet af »Gads danske Magasin« har Redaktør Thalbitzer givet en Besvarelse af ovenstaaende Spørgsmaal. Med den Klarhed og den stilfærdige, men just derfor saa virkningsfulde Logik, som kendetegner denne Forfatter, gør han Rede, dels for Manglerne i det parlamentariske System i Almindelighed, dels for de formentlige Fejl ved den danske Rigsdags specielle Virksomhed. Han finder disse sidste hovedsageligt i den valgte Folkerepræsentations stigende Tilbøjelighed til at tilrive sig en væsenlig Del af den administrative Myndighed og mener, at naar Rigsdagens Arbejdsstof indskrænkedes, og den fik en mere systematisk og praktisk Arbejdsdeling, vilde det Hele gaa bedre.

Dette er i og for sig utvivlsomt rigtigt, men der er dog Anledning til at gøre opmærksom paa, at selv om de af Redaktør Thalbitzer forelsaaede Forbedringer blev gennemførte, er der næppe Grund til at haabe, at den ved den nuværende Tingenes Tilstand fremkaldte Misfornøjelse bragtes til at forsvinde. Thi Aarsagen til denne ligger dybere. En Forfatning er, naar alt kommer til alt, kun en Ramme, en Form, men det er ikke — eller i alt Fald kun i ringe Grad — Glassets Form, der er afgørende for Vinens Virkning og Velsmag. Det, som det kommer an paa, er Forfatningsrammens Indhold, det vil sige, de optrædende Personer, deres Idéers Vingefang og deres Morals Lødighed.

Man er misfornøjet med Forfatningen, fordi Resultatet af de forfatningsmæssige Organers Arbejde, og af disse navnlig Rigsdagens, er utilfredsstillende. Den parlamentariske Mølle klaprer men den giver intet Mel, og nu som til alle Tider er det Brød, som Folket raaber paa. Men Fejlen ligger her ikke i Forfatningen, men hos de arbejdende Politikere. Redaktør Thalbitzer bemærker forsigtigt, at »det er muligvis rigtigt, som Politikerne selv vil hævde, at der i vor Tid findes mere Dygtighed og Flid indenfor Rigsdagen end tidligere«. Folk, der ikke føler sig forpligtede til at udtrykke sig saa forsigtigt, vil mene, at med Fliden er der sikkert ikke noget i Vejen — Rigsdagen paatager sig, som fremhævet, snarere for meget — derimod kniber det med den Dygtighed, der skaffer positive Resultater, og — som altid, naar der er Tale om de store Ting i Livet — det er ikke saa meget den intellektuelle, som den moralske Brist, der er afgørende. Saa længe det til enhver Tid herskende Parti — og det

Digitized by Google

vil i den Fremtid, der kan overskues, her i Landet være enten Venstrebønderne eller det socialdemokratiske Arbejderparti — kun er optaget af at bruge Magten til at skubbe den størst mulige Del af Byrderne over paa andre Samfundsklasser og redde de flest mulige Fordele for sig selv, vil selv en af Erkeenglen Gabriel dikteret Forfatning ikke kunne bringe Udviklingen videre.

Naar Redaktør Thalbitzer begrænser sin Besvarelse af det opkastede Spørgsmaal til at foreslaa formelle Ændringer, Formindskelse af det parlamentariske Arbejdsstof og Ændring af Arbejdsmetoden, er derfor kun en Del af Besvarelsen givet. Hvorledes skal man indenfor den bestaaende Forfatning, sikre sig, at det Arbejdsstof, der, med fuld Føje, fratages Rigsdagen, behandles tilfredsstillende? Den Krise, som ogsaa Danmark stønner under, er hovedsageligt af økonomisk Natur, og det er derfor kun selvfølgeligt, at, saaledes som det ogsaa fra flere Sider er gjort gældende, Tanken om en Repræsentation for Erhvervsinteresserne som en medbestemmende Faktor i Statens Styrelse træder stadigt stærkere frem. Det springende Punkt bliver, hvorledes denne Erhvervsrepræsentations paa saglig Indsigt støttede Krav skal kunne hævde sig mod selve Flertallets gennem lange Tider opelskede Klasseegoisme, og før dette Punkt er klaret, vil alle formelle Forfatningsændringer kun være til liden Nytte.

Kravet om den behørige Plads for en Erhvervsrepræsentations Sagkundskab maa blive saa meget stærkere, naar man ser, hvorledes den folkevalgte Rigsdag, trods dens af dens egne Medlemmer paastaaede Dygtighed, har svigtet paa de mest afgørende Punkter i den nyere Tid. Det ene, særligt iøjnefaldende Tilfælde var ved den berømmelige, endda af alle Partier vedtagne, Rigsdagsbeslutning af 23. Oktober 1918, da man med en enestaaende historisk Naivetet troede at kunne bringe en tusindaarig Grænsekamp til Ophør blot ved den ene Parts Opgivelse af nationale Krav. Det andet er af endnu nyere Dato, Miskendelsen af, at de af den økonomiske Krises Aarsager, som skyldes Paavirkning fra Udlandet, kun kan bekæmpes ved en mod dette Udland rettet aktiv Handelspolitik. Det skal her retfærdigvis bemærkes, at paa dette sidste Punkt har det konservative Parti ikke gjort sig medskyldig.

Digitized by Google

Det ligger i Tingenes egen Logik, at en Krise af økonomisk Natur kun bekæmpes ved Forholdsregler af samme Art. Først naar disse bringes til Anvendelse, vil Forfatningen, endda ogsaa som vi har den nu, vise sig at være brugbar. Men saa længe Krisen trykker, vil ogsaa de, tildels med fejl Adresse afgivne Klager vedblive at høres. En konsekvent og maalsikker Udenrigspolitik og en paa rigtig Erkendelse af Landets geografiske Betingelser bygget økonomisk Diagnose er de hovedsagelige Forudsætninger for at føre Udviklingen videre frem. Kun altfor længe har vi troet, at Danmark, udelukkende eller i alt Fald overvejende, maatte være et Landbrugsland; Danmark er et Land, der ligger ved Havet, og kun i den rette Forstaaelse og Anvendelse af denne Kendsgerning ligger Muligheden for en rationel Løsning af Befolkningsproblemet og dermed for en Lettelse af den økonomiske Krise. Dette er det Ene Fornødne, og hvis det bliver bragt i Lave, vil det meste af Resten give sig af sig selv.

J. Østrup.

Digitized by Google

HOS BETTY HENNINGS.

EN SAMTALE.

MAN kan sige, at det hele Livet vedblev at præge Betty Hennings, at hun begyndte sin Teaterbane i den heibergske Epoke. Den romantiske Følelse af Kunsten som et Kald, en Udvælgelse, som var karakteristisk for denne Tidsalder, forlod ikke siden Betty Hennings, hun blev aldrig saa kras realistisk i sin Kunst, selv da Realismen var paa sit højeste, at hun glemte sin Ungdom i Fru Heibergs og Bournonvilles Alfeland, der var altid en vis Fjernhed over hende, derfor skrev den unge J. P. Jacobsen, som ogsaa i al Hemmelighed var Romantiker, et af vor Litteraturs mest blufærdige Kærlighedsdigte netop til

Digitized by Google

hende. (Det var jo karakteristisk for den naturalistiske Periode, at det romantiske Sværmeri, som er en uudryddelig Del af vort Væsen i alt Fald i de unge Aar, førte en Smuglertilværelse i den herskende Kunst i disse Aar) ....

Naar man besøger den nu 78-aarige Betty Hennings i hendes Hjem paa Frederiksberg, hvor Christian IX-Tidens Stil præger de hyggelige Stuer, møder man i Væggenes Malerier baade romantiske og naturalistiske Motiver, men slet intet af den moderne Tids Træk.

Derfor overraskes man ved i Samtalens Løb at opdage, at det ikke mindst er Nutidens Liv og Problemer, som optager hendes Tanker:

— Jeg synes, det er en uhyre interessant Tid at leve i! siger hun. Men naturligvis er den *meget* forskellig fra min Ungdomstid, baade mere urolig og mere overfladisk. Tænk blot paa noget saa *vidunderligt* som traadløs Telegrafi og Telefoni og Radio og Flyvning; og jeg læste forleden en Artikel om nogle Eksperimenter ovre i Sverige, hvor man vilde opvarme Jorden kunstigt ved Elektricitet og saaledes gøre Gartneriet uafhængigt af Aarstidernes Lunefuldhed. Al den Slags er jo Eventyr, som bliver til Virkelighed og fortæller os om, hvor langt tilbage vi endnu befinder os i Udviklingen. Jeg tror, at den Magt, som raader for alt, stadig leder os frem til at kunne forstaa og modtage mere end de forrige Generationer, men de nye Fremskridt faar vi ikke Lov at gøre, før vi efterhaanden er modne til at optage dem i os.

— De tror paa et Forsyn, som har sin Hensigt med alt og alle?

— Ja, hvordan skulde man kunne tro paa andet? Derimod finder jeg Spiritisme og alt den Slags uforstaaeligt, og jeg kan ikke lide det, for mig er det ligesom at lege med det ophøjede. Og saa er det jo overflødigt. Vi véd jo allesammen — naar vi da er ærlige over for os selv — meget godt, hvad der er det rette i alle Forhold, hvad der er Forsynets Vilje med os, og hvilke Magter vi bør tjene. Og hvor skulde vi vide det fra, hvis det ikke blev os indgivet af en højere Magt?

— Har De aldrig fundet Ibsen dunkel?

— Nej, han giver jo overalt i sine Skuespil de tydeligste Anvisninger paa, hvad han har ment. Der er virkelig ikke noget

Digitized by Google

at tage fejl af. Tag f. Eks. Fru Alving. Nogle har sagt om mit Spil som Fru Alving, at man ikke rigtig forstod hende, ikke rigtig blev fortrolig med denne Kvinde, — nej, men det er netop heller ikke Meningen. Ibsen har saa tydeligt, som det kan ønskes, tilkendegivet, at der skal være en Mur af Reservation omkring hende, hun skal netop gemme sin Sorg og Bitterhed og Angst bag Fornemheden, skjule sit sande Jeg bag Kammerherreindens Formalitet, lige til Følelsen tilsidst tager Magten fra hende og viser hende, som hun er. Men jeg forstaar godt, at Fru Nansen søgte at forny Rollen ved at se bort fra dette og fra første Færd anlægge den mere følsomt og moderne, jeg saa' selv Forestillingen med Glæde og synes, at Fru Nansen gennemførte sin Opgave beundringsværdigt, saadan som hun nu eengang havde lagt den an.

Men hvor har jeg ondt af dem, der skal skabe Kunst i disse nervøse, urolige Aar. Jeg synes jo nok, at min egen Tid i *den* Henseende var dybere og rigere, gav os mere Ro og mere Tillid. Intet var forjaget, intet forceredes frem og intet udefra greb forstyrrende ind. Omtale af Stykker, der var under Indstudering, kendtes ikke, saa lidt som daglige Teaternotiser eller Interviews; nej naar man var indenfor Teatrets Porte, saa var man isoleret fra alt det derudenfor, hundrede Mile borte fra Hverdagslivet. Og man var under stadig Opsigt og Opdragelse, Bournonville var den omhyggeligste og strengeste, men tillige ridderligste Vogter af alle os Balletbørn.

— Var der ikke enkelte, der som Lucile Grahn havde en anden Opfattelse af ham?

— Joe, jeg hørte nok fortælle om det, men *hvormeget* der var Sandhed og hvormeget Digt i Beretningen om hendes Trængsler, véd jeg ikke. Selv har jeg aldrig iagttaget noget hos Bournonville, der kunde nedbryde min ungdommelige Ærbødighed for ham. Vi fik indprentet en ubrydelig Respekt for Arbejdet, for Kunsten og Idealerne, og vi var for saavidt fritaget for Bekymringer og indbyrdes Konkurrence, som vore Overordnede suverænt bestemte, hvilke Partier vi skulde indstudere, og hvilke Roller vi skulde debutere i. Ja, vi fik nemlig hele tre Debutroller, som vi arbejdede med i Maaned efter Maaned, før de omsider blev fundet værdige til Offentligheden. For mit Vedkommende kan jeg sige, at alt udviklede sig saa at sige

Digitized by Google

Privatbillede af Fru Betty Hennings
i Trediveaarsalderen.

Digitized by Google

af sig selv, uden at jeg kæmpede for at komme frem; man gav mig Opgaverne, og jeg gjorde mit yderste for at løse dem. Jeg maa vel altsaa have haft visse Anlæg, som Teatrets Ledere havde Interesse for, og det har fra første Færd gjort min Teaterbane ret sorgløs; men jeg forstaar meget godt, at der kan være endog betydelige Talenter, for hvem Vejen er tornefuld, fordi de mangler et eller andet, som man knapt véd, hvad er, maaske er det Stemmens Klang, maaske noget i Holdningen, i Smilet, i Blikket, men i alt Fald noget, der er en stor Hjælp for den, som skal sejre paa en Scene.

— Hvad er den vanskeligste Periode i en Skuespillerindes Liv?

— Det er de Aar, da hun føler sig for gammel til de unge Kvinderoller, som Digterne i Reglen ofrer mest paa, og for ung til de helt gamle Roller. Midt imellem ligger saa de halvgamle Roller, som er vanskelige at faa noget ud af, fordi de som oftest ikke har nogen central Betydning for Stykket og dets Idé.

Den Periode indtraadte for mit Vedkommende i de første Aar af det nye Aarhundrede, og derfor besluttede jeg i 1908 at forlade Teatret.

— Altsaa ikke, fordi De følte Dem træt, men fordi De var utilfreds?

— Aaja, jeg *var* utilfreds, ikke blot med Teatret, ogsaa med mig selv. Det var vel en naturlig Reaktion. Og træt — det har jeg *altid* følt mig! Selv da jeg var ung, var jeg altid træt og maatte opbyde al min Viljestyrke for at gennemføre mine Roller. Og — her smiler Betty Hennings pludselig som Prinsessen i »Der var engang« — jeg *har* nu altid haft en meget stærk Vilje og en ukuelig Energi!

Og der anes i dette Smil endnu en Glæde over at have overvundet Livets Vanskeligheder ogsaa i sin egen Natur.

— Saa gik De, lidt træt og utilfreds, over i Privatlivet?

— Ja, men saa skete der det mærkelige, at jeg netop i den Periode begyndte at føle mig stærkere end nogensinde. Jeg husker, at jeg sagde til min Mand en Dag: Er det ikke forunderligt, men nu føler jeg mig for første Gang i mit Liv *helt* rask?

Saa var det, at Mantzius blev Direktør for Det kgl. Teater, og han bad mig spille Fru Arvik i Bjørnsons »Naar den ny Vin blomstrer«, en yndig Rolle, synes jeg, og jeg sagde ja, og saa

Digitized by Google

— ja saa gik det saa underligt, at jeg næsten uafbrudt kom til at give Gæstesepil og tournere i halvandet Tiaar til — lige til 1923, da min Mand døde. Saa syntes jeg ikke, jeg kunde mere. Kun et Par enkelte Gange ved særlige Lejligheder har jeg siden optraadt, sidst ved Midnatsforestillingen paa Det kgl. Teater i Wieds »Skærmydsler«, som jeg altid har holdt saa meget af, men det var nu kun, fordi det var min gamle Scene, som bad mig, ellers har jeg sagt nej, naar man har opfordret mig. Min Tid er forbi, og jeg savner egentlig ikke min Kunst, jeg synes, at selve det at følge med i og søge at forstaa Tiden og Livet, som det leves nu, er fuldt saa interessant. Det er jo en Skueplads, hvor hver Dag har sine Tragedier og Lystspil. Og for Resten har Livet og Menneskene altid interesseret mig lige saa meget som Teatret. Det er jo fra Livet, Kunsten søger sin Næring og Kraft og Fornyelse, og derfor har jeg altid ment, det var en Fare for Skuespillere og Skuespillerinder at leve i den Grad i Teatrets Verden, at de blev hjemløse i Livet. Det gjaldt jo en saa dygtig Kunstnerinde som Fru Phister, at hun paa sine gamle Dage kun følte sig lykkelig og levende, naar hun var i Selskab og kunde tale om Teater og deklamere af sine gamle Glansroller eller fortælle Teateranekdoter. Var hun derimod alene, saa blev hun trist og træt og følte sig gammel og forladt.

Den Følelse har jeg slet ikke, og det er jeg taknemmelig for. Jeg synes, det er dejligt at blive gammel. Jeg kan sidde alene i mine Stuer og føle mig i Forbindelse med Tidens Liv, og samtidig synes jeg aldrig, jeg kan blive færdig med at se hele mit eget svundne Liv i ny Belysning. Det er, som om jeg nu først forstaar alt, hvad der er hændet mig, forstaar, at det maatte gaa netop saadan, og hvorfor det altsammen skete. Erindringen er jo en vidunderlig Gave til Alderdommen: I faa Sekunder kan den føre En tilbage til hvilketsomhelst Afsnit af Ens Liv, og selv om man nærmer sig de firs, kan man føle nøjagtig som da man var Barn eller ung Pige, samtidig med at man nu véd, hvad alting førte til — det glider forbi Ens indre Øje, som en Film kan man næsten sige.

— Hvad er Deres Stilling til Filmen?

— Filmen har efter min Mening sin store Betydning ved Siden af Teatret netop i en saa urolig og enerverende Tid som vor, — den befrier Hjernen for at tænke, siger dens Fjender

Digitized by Google

ironisk, ja, det er rigtigt, jeg har netop hørt et Par unge Piger sige det samme som en ubetinget Ros om Filmen.

Men er der ikke Øjeblikke i vor Tid, hvor man trænger til denne Hvile for Hjernen? Jeg tilstaar ærligt, at jeg selv kan føle Behag ved denne fuldkomne passive Modtagen af de stadigt skiftende, roligt glidende Indtryk.

— Men De har aldrig selv følt Trang til at gaa til Filmen?

— Nej, jeg har hele mit Liv — bortset fra Aarene ved Balletten — tjent Ordets Kunst, og Ordet er for mig uadskilleligt forbundet med det, der for mig er egentlig Skuespilkunst. Film det er noget helt andet, — jeg mener blot, at ogsaa dette andet har sin Berettigelse.

— Hvad var Teatret for Dem?

— Min Kunst var for mig et Kald, som var givet mig, *min* Opgave her i Livet skulde nu være at gøre en Indsats i Teatrets Tjeneste uden at ofre det mit eget Liv. Jeg skulde vise, at man kan begge Dele ......

Disse Ord siger Betty Hennings med en rolig Overbevisning, hvori der ikke spores Tvivl, og som hun sidder foran mig, med et lille ungdommeligt Smil paa det smalle Ansigt, der omrammes af de graanede Haar, er det, som Romantikens Aand et Øjeblik igen gæstede Realismens store, beundrede Scenekunstnerinde.

Ved *Holger Jerrild.*

Digitized by Google

KAN SINDSSYGE HELBREDES?

Af Professor DANIEL JACOBSON.

BLANDT de Spørgsmaal, som hyppigst rettes til mig, er dette: Kan En, der har været sindssyg, nogensinde igen blive rask, — saadan fuldstændig rask, at den Paagældende bagefter atter kan gaa og gælde for et fuldstændig normalt Menneske? Det er vel et meget betydningsfuldt Spørgsmaal, og jeg kan ikke tro rettere, saavidt da min Erfaring rækker, end at mange vil imødese dets Besvarelse ikke blot med Interesse, men ligefrem med Spænding. Dette gælder formentlig ikke blot dem, som selv har maattet igennem et Anfald af Sindssyge, men ogsaa mange, mange andre, enten man nu har haft en Sindssyg blandt sine nærmeste Paarørende og Venner, eller man tæller en tidligere Sindssyg blandt sine Medhjælpere. I al Almindelighed tør man vel nok sige, at det er gængs Mening, at det Menneske, som blot én Gang har overvundet et Anfald af Sindssyge, ogsaa senere hen bestandig vil bære Spor deraf gennem hele sit øvrige Liv. Det er vel atter Grunden til, at der saa ofte møder den, som har været sindssyg, Mistillid fra Omgivelsernes Side. Ja, hvem tør vel egentlig sige sig helt fri herfor? Har vi ikke alle nu og da grebet os selv i at smile overbærende eller trække overlegent paa Skuldrene, naar et saadant Menneske taler eller handler udenfor det helt almindelige, og dermed villet tilkendegive, at helt godt staar det dog ikke til i Paagældendes øverste Etage? Det er jo desværre saa nemt at se Skæven i Næstens Øje, eller som et gammelt arabisk Ord saa morsomt udtrykker det: »Kamelen ler ad sine Kammeraters Pukler, men bemærker ikke Puklen paa sin egen Ryg«. Den, der aldrig selv har været sindssyg eller i hvert Fald været betragtet som sindssyg, føler sig vel desværre paa Forhaand altid fristet til at se skeptisk paa hver den, som har haft denne triste Skæbne. Hvor ofte har ikke en stakkels Ægtefælle beklaget sig over evig og altid at faa revet i Næsen af sin unænsomme Ægtehalvdel: »Aah, Dig kan man jo ikke regne med! Du har jo været tosset.« Vi véd imidlertid alle, omend heldigvis ikke af personlig Erfaring, at der gives uhelbredelige Sindssyge, at der paa vore

Digitized by Google

store Sindssygehospitaler findes hele Afdelinger, som er fyldte med saadanne, hvis tunge Lod det er aldrig mere at kunne komme ud i Livet igen. Men er det virkelig rigtigt, at der paa den anden Side ogsaa gives Sindssygdomme, som kan kureres, i dette Ords fulde Betydning? Kan med andre Ord et Menneske, der engang har været ude for et Anfald af Sindssyge, igen vende tilbage til sin Plads i Samfundet som et ligesaa raskt og normalt Menneske som han var, før Sindssygdommen ramte ham? Enhver forstaar, at den fyldestgørende Besvarelse af dette Spørgsmaal har vidtrækkende menneskelig og social Betydning. Thi forfærdeligt er det dog at tænke paa, at et Menneske skulde have faaet sort Kokarde for hele Resten af sit Liv, blot fordi han i en forbigaaende Periode af sit Liv har været sindssyg. Det er jo klart, at er dette Tilfældet, vil et saadant Menneske kun vanskeligt kunne tilbageerobre en passende Plads i Samfundet, og han vil kunne risikere at blive udelukket fra alle saadanne Stillinger, som han ellers paa Grund af sine Evner og øvrige Udvikling og Uddannelse med Berettigelse kunde gøre Fordring paa. Eller med andre Ord: Vil den, som ønsker at benytte et Menneske, som tidligere har været sindssyg, udsætte sig for ubehagelige Overraskelser eller løbe en betænkelig Risiko, naar man vil benytte sig af dennes Hjælp? Ja mon man ikke yderligere kan pointere det ganske simpelt saaledes: Vil enhver, der engang har været sindssyg, selv om han nu, tilsyneladende i alt Fald, er fuldstændig normal, vil han ikke altid være udsat for at blive sindssyg igen? Enhver, som imidlertid blot et Øjeblik vil give sig til at tænke over Svaret, vil ogsaa hurtigt kunne sige sig selv, at dette eller disse Spørgsmaal ikke saadan uden videre lader sig besvare under ét med en enkelt altomfattende Bekræftelse eller Benægtelse. Selv Lægmænd véd jo godt, at sindssyg og sindssyg kan være Udtryk for vidt forskellige Lidelser, at Sindssyge kan ytre sig under mange og vidt adskilte Former, og at Lægerne taler baade om helbredelige og uhelbredelige Sindssygdomme. Ja de fleste har sikkert selv gjort den Erfaring, at *eet* Anfald af Sindssyge kan være af ganske kortvarig og forbigaaende Natur, medens et *andet* kan strække sig ud over et længere Aaremaal, og at endelig visse Sindssygdomme hos et og samme Individ kan optræde med perio-

Digitized by Google

disk tilbagevendende Anfald og saa mellem Anfaldene fuldstændig frie Mellemrum, snart af kort, snart af meget lang, ja mange Aars Varighed. Enhver kan sikkert straks indse. at der maa gælde forskellige Muligheder for de forskellige Sygdomsformers Helbredelighed, og derfor kan vi straks fastslaa som en Kendsgerning, at ligesaa sikkert som der gives uhelbredelige Sindssyge, og ligesaa sikkert som der gives Individer, der paa Grund af særlige Anlæg atter og atter kan rammes af forbigaaende Anfald af samme Sindssygdom, ligesaa sikkert gives der talrige Tilfælde af Sindssygdomme, som kan helbredes fuldstændig. Det er disse sidste, som det her skal være min Opgave at fortælle Dem noget om, saaledes at jeg haaber, at De efter Læsningen føler Dem overbevist om, at mange Sindssyge kan blive ligesaa raske, efter at deres Sygdom er overstaaet, som de var forud derfor, og blive ligesaa skikket til Kampen for Tilværelsen efter som før Anfaldet. Jeg har valgt dette Emne, fordi jeg mener, der her tiltrænges et borgerligt Ord ikke blot for at gengive dem, der engang har været ramt af et Tilfælde af Sindssygdom, deres Selvtillid og Livsglæde, men ogsaa for at fjerne den Fordom og Utryghed, som desværre, kan man nok sige, saa ofte møder den, der har været sindssyg.

Nu maa man dog ikke vente sig, at jeg i det følgende skal gennemgaa alle de helbredelige Sindssygdomsformer, men det er jo da heller ikke nødvendigt. Kan jeg blot faa Dem alle til at indse, at der gives helbredelige Sindssygdomme, helbredelige i dette Ords fuldeste Betydning, har jeg jo opnaaet min dobbelte Hensigt: at belære og berolige.

Lad os da begynde med det, som ligger allernærmest, det, som vist ingen af os kommer helt udenom paa et eller andet Tidspunkt i vor Tilværelse, en *sjælelig Depression.* Vi kender jo alle til, hvad det vil sige at være i daarligt Humør, og de fleste af os har sikkert ogsaa lagt Mærke til, at det ikke altid er muligt at paavise en bestemt Aarsag til, at vort Humør pludseligt slaar om fra at være let og lyst til at blive trist og tungt, at vort Stemningsbarometer falder! Dette er i Virkeligheden ganske normalt. Hos os alle svinger Humøret noget indenfor visse, ret usikre Grænser, og derfor er vi allesammen godt med, naar der bliver Tale om, at en af vore Bekendte

Digitized by Google

eller Paarørende er bleven angrebet af et Anfald af Tungsind, af sjælelig Depression eller, som det ogsaa kaldes, Melankoli. Spørgsmaalet bliver nu: Findes der i det givne Tilfælde en paaviselig Aarsag hertil? Er der en eller anden bestemt Begivenhed, som har givet Stødet til et saadant Depressionsanfald, eller kan der ikke paavises nogen saadan, saaledes som det just oftest er Tilfældet med de med Mellemrum tilbagevendende Depressioner? Om disse sidste, de saakaldte periodiske Depressioner, gælder det saa at sige altid, at saa saare Depressionsanfaldet er forbi, kan den Paagældende igen vende tilbage til sin Gerning som et fuldstændig normalt og raskt Menneske, og dette gælder ikke blot efter det første Anfald, men ogsaa efter de senere i Livet optrædende, ja endog, selv om Anfaldene optræder helt hen i den høje Alderdom. I Mellemrummene mellem Anfaldene er disse »Periodikere« fuldstændig Situationens Herrer og fuldtud i Stand til at hævde en Standardplads i det sociale Maskineri. Der er ikke Spor af Grund til at vise saadanne Mennesker Mistillid. Kun naar Anfaldet er over dem, maa de for en Stund trække sig til Side paa samme Maade som en Influenzapatient eller en Gigtfeberlidende.

Hvor mange Kvinder véd ikke af streng Erfaring, at de, hver Gang deres *Menstruation* indfinder sig, ligesaa sikkert og regelmæssigt som selve Menstruationen faar et Par Dages Tungsind, som hos nogle naturligvis kan være ganske let, men hos andre rigtignok til Gengæld kan være saa svært, at man er berettiget til i de syge Dage at karakterisere dem som sjælslidende. Og dog er der næppe nogen, som vil falde paa at kalde disse Damer for sjæleligt unormale ogsaa i det Tidsrum, som ligger imellem Menstruationsfaserne. Havde dette noget paa sig, vilde det i Sandhed se sort ud for et meget stort Antal arbejdsomme og livsmuntre Kvinder, som ellers i enhver Henseende fylder deres Plads i Tilværelsen.

Men saa er der den tredie store Gruppe af Tungsind eller Melankoli, hvor Anfaldet opstaar i nøje Tilknytning til det, vi kalder for et *sjæleligt Traume* (Beskadigelsesmoment), en eller anden stærk Sindsbevægelse, og om disse Depressionstilfælde gælder det uden Undtagelse altid, at de, engang overstaaet, forsvinder uden at efterlade sig det mindste Spor, selv om de

Digitized by Google

har været baade voldsomme og langvarige. Disse Depressioner skal vi dvæle noget nærmere ved, fordi de kan møde enhver af os og slaa os ud for en Tid. De kender alle godt, naar De tænker Dem lidt om, i Deres Familie eller Omgangskreds Mennesker, som en Tid brød sammen under Knuget af en stor Sorg, en katastrofal social eller økonomisk Omvæltning i deres Tilværelse, og som derfor mistede deres sjælelige Balance, tabte deres glade Humør og Tro paa Livets gode Magter, gav Ævret op og sank sammen i Angst og Fortvivlelse, og det samtidig med at Appetiten og Søvnen forsvandt.

Hvor ofte har jeg ikke staaet overfor et saadant Menneske og sagt til mig selv: Hvor er det muligt, at hun (eller han) kan rette sig igen, slagen, som hun (han) synes, af Ulivssaar? Men alligevel! Hvis den Paagældende da ikke i et desperat Øjeblik kommer til at berøve sig Livet, vil hun trods det ved første Øjekast utænkelige paany en vakker Dag staa oprejst, parat til med fuldt Orkester at hilse Livet paany, med tilbagegivet Livsmod og Livsglæde, i fuld Besiddelse af sine Evner og Kræfter. Det har med andre Ord kun drejet som om et i Virkeligheden normalt og sundt Menneske, som har faaet sit *sjælelige* Sygdomstilfælde, et akut Tilfælde af Sindssygdom, men som saa efter overstaaet Sygdom genopstaar sund og frisk paany, og et saadant Menneske er virkelig rask og vil heller ikke senere igen blive sygt, naar da ikke Livet paany langer hende en større Lussing ud, end hun kan holde til. Hun er saaledes med Hensyn til Sygdomsmulighed i Virkeligheden ikke stillet en Smule anderledes end et hvilketsomhelst andet sundt og raskt Menneske. Det er derfor fuldt berettiget at vise hende fuld Tillid og støtte sig til hende eller bruge hende i sin Tjeneste, uden at man ængsteligt behøver at spørge sig selv: Kan jeg nu ogsaa stole paa dette Menneske?

Jeg har staaet overfor Kvinder, hyppigst vistnok yngre, men, desværre dog, ikke sjældent ogsaa ældre, som paa Grund af *ulykkelig Kærlighed*, dette Ord taget i videste Omfang, har ligget sønderknust hen, har, som det hedder populært, faaet Hjertet knust, og som ingenting vil, ingenting gør, ingenting orker, ingenting ønsker undtagen dette ene: at dø. Jeg har haft at gøre med Tilfælde, hvor jeg for fuldt Alvor har spurgt mig selv, om det ulykkelige Menneske, der laa som et saa at

Digitized by Google

sige levende Lig foran mig, overhovedet endnu havde Kræfter til at leve til den næste Dag, stivnet, lammet, som hun var paa Sjæl og Legeme. Og dog, dog har alle disse Mennesker rejst sig paany, dog er Livskraften, som syntes saa fuldstændig ebbet ud, vendt tilbage, hos nogle langsommere, hos andre hurtigere, men altid vendt tilbage, og Hjertet, der næsten syntes at være ophørt at slaa, har paany givet sig til at banke og paany drevet Blodet op i de ligblege, kolde, indfaldne Kinder. Jeg mindes ikke et eneste Tilfælde, hvor den paagældende Kvinde (og Mand for den Sags Skyld ogsaa) er død af ulykkelig Kærlighed, selv om jeg ikke rent ud tør benægte, at dette, efter hvad man jo hører nu og da, virkelig kan ske. Efter en vis Tids Forløb, Maaneder maaske, adskillige Maaneder endda, er de alle kommet fuldstændig over det, og selv om nogle maaske senere hen gennem Livet bevarer et vist vemodigt Præg, saa har de dog alle kunnet tage Livet op igen og fylde deres Plads, ja ikke faa af dem har giftet sig og er blevet lykkelige Mennesker, der i enhver Henseende har været normale i deres Tanke- og Følelsesliv som i deres Gerninger.

Hvem af os har ikke i vor Bekendtskabskreds truffet Mænd, som paa Grund af *økonomisk Misère* er klappet fuldstændig sammen, er gaaet over Stag, er blevet forvandlet til jamrende, grædende, ynkværdige Stakler, endda de før Katastrofen stod for os som rankryggede og energiske Erhververe? Deres Tanker og Tale kredser kun om Ruinen, Sulten, Døden, de lader alt i Stikken, tager mindst mulig Næring til sig, er hændervridende bogstaveligt talt Døgnet igennem og har fuldstændigt givet blankt op med Hensyn til at overveje, ordne, afbøde Katastrofen. De maa indlægges et eller andet Sted, hvor man kan overvaage dem, ernære dem og give dem beroligende Midler. Man ryster paa Hovedet og siger til sig selv: Hvor er det muligt, at der igen kan komme et virkeligt Menneske ud af et saadant sjæleligt og legemligt Vrag? Og saa alligevel? En Dag fungerer Maskineriet igen normalt, Energien er vendt tilbage, og den Paagældende kan igen tage sine Sager i egen Haand. Han er rask, han er glad, han pines ikke mere af Angst og indre Uro, han er som vi andre, og han er selv den, der staar mest uforstaaende overfor sit Sammenbrud: At *Han* virkelig kunde gaa saaledes i Stykker!

Digitized by Google

Lad mig endnu blandt mange Eksempler tage et, som de fleste formentlig ogsaa selv paa følelig Maade har stiftet *personligt* Bekendtskab med. Jeg tænker paa det Shok, som *Tabet af Ens Allerkæreste*, en Ægtefælle, en Forlovet, et Barn, en Søster eller Broder, en trofast Ven kan bibringe den Efterlevende. En Tid lang ser man den ramte saa overvældet af Tabet, at han synes forstenet. Han er som bedøvet af Slaget, gaar fuldstændig i Staa og taber enhver Interesse for dem og det, der lever omkring ham. Trækkene stivner, Bevægelserne bliver automatiske, Stofskiftet nedsættes, han er søvnløs og maa mades som et viljeløst Barn. Kun en klynkende, taareløs Tryglen om at maatte faa Lov til at dø røber den dybe sjælelige Fortvivlelse. Det er en Sindssyg, vi har for os. Kan han virkelig igen blive til Menneske? Jo, om føje Stund udfolder trods alt de lammede Livsaander sig paany. Lidt efter lidt kommer Livsfunktionerne igen i Orden, og en Dag ser vi igen et Menneske imellem os, som har optaget sine Pligter og paataget sig sine Forpligtelser, ja i Parentes bemærket ser man netop ofte, at en Ægtefælle, som i Sorgens Øjeblik ramtes allerheftigst og laa mest sønderknust paa Valen, ikke blot genopstaar til nyt Liv, men endogsaa gør Brud paa Sørgeetiketten ved altfor hurtigt at søge Erstatning for den table Livspartner og gaa hen og gifte sig paany, inden Sørgeaaret endnu er tilende. Det gælder netop om de Ægtefæller, som har været mest bedrøvede og fortvivlede ved Tabet af deres elskede Mage, at de hurtigst finder Erstatning. Jeg mindes med ganske særlig Tydelighed et saadant Tilfælde, som hændte for en Del Aar siden. Intet ondt anende gaar jeg paa Gaden, da pludseligt en forpustet Herre kommer styrtende imod mig og udbryder stakaandet: »De er Læge, følg mig,« og i Løb fører han mig hen til en mindre Kirke i Nærheden, i hvilken der endnu var Gudstjeneste. Jeg fandt Menigheden i heftigt Oprør, en sydende, bølgende, ganske hovedløs Masse. Og Aarsagen hertil faar jeg straks Øje paa. Midt paa Gulvet ligger en midaldrende Dame, sunken livløs sammen uden forudgaaende Varsel. Hun var alt død. Jeg havde desværre kun at konstatere dette, men jeg glemmer aldrig Ægtefællens umaadelige Fortvivlelse! Han var fuldstændig fra Sans og Samling og gebærdede sig som en Afsindig. Ægteskabet havde ogsaa været det lykkeligst mulige,

Digitized by Google

og i lang Tid efter Konens Død var han forstaaeligt nok derfor ganske utrøstelig. Men alligevel — Aaret efter var han gift paany. Mon ikke netop, fordi de Mennesker, hvis Følelsesliv reagerer paa saa voldsom en Maade, hurtigere trættes ud og hurtigere trænger til Erstatning end mindre heftigt bevægede, mere beherskede Naturer? De har just været lykkelige, fordi de altid har været vant til at dele Lykken med en anden, og derfor kan de ikke bære Ulykken alene, men maa hurtigst muligt igen have En, med hvem de kan være lykkelig, og — det bliver de selvfølgelig ogsaa!

Jeg skal ikke trætte med yderligere Eksempler paa Tilfælde af helbredelig Melankoli. Vi Læger kalder saadanne Tilfælde for psykogene, d. v. s. Tilfælde, der opstaar som Følge af et sjæleligt Shok, et sjæleligt Traume, som rammer et hidtil raskt og uforberedt Individ, og som derfor virker saa meget desto voldsommere, men som netop ogsaa, just fordi det rammer et sundt Menneske, har Betingelser for igen at forsvinde fuldstændig sporløst og efterlade — et sundt Menneske!

Mange Forældre har sikkert med dyb Bekymring været Vidne til, at deres hidtil sunde og kvikke Barn, nu det er naaet frem i Modningsalderen, Udviklingsalderen, i *Puberteten*, har forandret sin Karakter og sin Optræden, nogle paa den Maade, at de deres Ungdom tiltrods bliver melankolske og livstrætte og følger en Trang til evig og altid at kredse om Dødstanken, medens atter andre faar det saaledes, at de hvirvles ind i alvorlige religiøse Kriser, der for en Tid endog fuldstændig kan ryste deres sjælelige Organisme. Omvendt ser andre Forældre med Undren, hvorledes et hidtil stilfærdigt og ligevægtigt, pligtopfyldende, artigt og flittigt Barn gaar hen og bliver overgivent, ustadigt, uligevægtigt, kaadt, snakkesaligt, ivrigt efter Fornøjelser, ødselt, næsvist, selvfølende og respektløst. Er der nu Grund for disse Forældre til at bekymres, er der Grund for dem til at frygte for disse Børns sjælelige Fremtidsudsigter? I visse Tilfælde kan man vel ikke benægte, at det virkeligt her drejer sig om et Anfald af Sindssyge, det første Udslag af en begyndende og ikke rent forbigaaende sjælelig Abnormtilstand. Som oftest er der imidlertid — heldigvis dog — ingen Grund til en saa uhyggelig Frygt. De fleste af Børnene vender efter nogen Tids Forløb igen tilbage til deres Normaltilstand

Digitized by Google

og kan derefter igen ganske uanfægtet fortsætte Skolen, eller hvad Gerning de nu ellers er sat til. Naar Pubertetsperioden og de til den knyttede fysiologiske Omvæltninger, der hænger sammen med Kønskirtlernes Modning, er forbi, svinder ogsaa den sindssygelige Tilstand og det for bestandigt.

Det er af stor Betydning at vide Besked hermed! Thi hvor let vil Forældre ikke kunne komme til at gøre deres Børn ubodelig Skade, hvis de ogsaa senere hen ser paa Ungdomssindets naturlige Sprælskheder med bekymrede Miner og misbilligende Hovedrysten og efterhaanden paa Grund af Uforstand gaar hen og forskertser Barnets Tillid og Fortrolighed. Jeg mindes blandt flere netop et saadant Tilfælde, hvor det nær var gaaet galt. Den Exaltation eller, som vi kalder det, lette Mani, som kom til Udbrud hos en velbegavet og hidtil i enhver Henseende normal 14 Aars Pige, medførte en saadan Rystelse af hendes moralske Grundvold, at hun gav sig til at rapse Penge fra Forældre og Kammerater og saa naturligvis fabrikerede Løgnehistorier for at dække over sine Misgerninger. Forældrene, prægtige Mennesker, blev selvfølgelig dybt fortvivlede, men vilde længe kun høre Tale om Forbrydelse og Straf og ikke om Sindssyge. Tilsidst fik jeg dem dog overbevist herom, og Tiden gav mig Ret. Under en rationel Nervepleje faldt hun til Ro, og dermed ophørte hendes umoralske Tilbøjeligheder. Senere hen i Livet er hun blevet et fortræffeligt Menneske. Men hvis hun ikke var blevet erkendt og behandlet som Sindssyg — hvad saa?

Mangen en Moder har siddet bekymret ved sit Barns Seng, naar Barnet laa i *Feber* og kæmpede med sine Feberfantasier. I Virkeligheden er jo disse en Slags akut Sindssyge, som skyldes Bakteriegiftens Indflydelse paa Barnets Hjerne. Dog, hvor bekymret Moderen end har siddet anspændt lyttende Nætter igennem og været angst for sit Barns Forstand, saa er Bekymringerne dog forsvundet i samme Nu, som Feberen hørte op. Thi med den forsvandt ogsaa Sindssygen, og i Stedet for det omtaagede, hallucinerede, delirerende Barn ligger der nu i Sengen ved hendes Side et klarhovedet, normalt tænkende, normalt opfatteude og normalt handlende Barn, hendes egen rigtige Unge.

Der er imidlertid *Infektionssygdomme*, som ogsaa hos Voksne

Digitized by Google

kan give Anledning til højst alvorlige Tilstande af Sindssyge, til hallucinatoriske Forvirringstilstande, som vi kalder dem, f. Eks. ved Influenza, Tyfus, Barselfeber og forøvrigt ved mange andre baade akute og kroniske Infektionssygdomme. Disse Sindssygeanfald kan undertiden være saa voldsomme og saa dybtgaaende, at de kan vedvare endogsaa lang Tid efter, at Infektionsfeberen er hørt op. Vi tvinges nødvendigvis til her at tale om virkelige Sindssygdomme, fordi de Paagældende gennem længere Tidsrum er fuldstændig løsnede i deres sjælelige Berøring med Yderverdenen, fordi de for en Tid lever i en Drømme- eller Taageverden, hvor Hallucinationer skaber Syner, Stemmer og sære Fornemmelser, som ganske fylder det syge Sind. Men efter en Tids Forløb svinder Hallucinationerne lidt efter lidt, Bevidstheden vender mere og mere tilbage, og tilsidst viser det sig, at den Syge, i de fleste Tilfælde da, igen befinder sig i Virkelighedens Verden med fuldtud normalt Sjæleliv og uden nogen som helst blivende sjælelig Defekt.

Anderledes kan det gaa med *andre kroniske Infektionssygdomme* som f. Eks. Syfilis, der — som Dem maaske bekendt — efter flere, ja undertiden adskillige Aars Forløb, selv om Sygdommen iøvrigt synes fuldstændig standset, kan give sig Udslag i dybt alvorlige Sindssygeformer, fordi Mikroberne (Spirochæterne) har fundet Boplads i Hjernevævet og derved har kunnet dække sig mod de Modgifte, Behandlingen indfører i Legemet med Bakteriernes Drab for Øje. Bestierne kan derfor i Aarevis føre en udadtil skjult og upaaagtet Tilværelse, før deres hemmelighedsfulde Virksomhed afsløres ved, at en Sindssygdom kommer til Udbrud. Efterhaanden svækker denne baade Intelligens og Moral i tiltagende Grad og ender med at omskabe sit Bytte til et Individ, der er paa det dybeste nedbrudt baade paa Sjæl og Legeme. Hvorfor da omtale denne Sindssygdom her? Fordi denne Sindssygdom, som endnu for faa Aar siden blev betragtet som fuldstændig uhelbredelig, og som, det vidste man, i Løbet af forholdsvis faa Aar maatte medføre Døden, nu, takket være den sidste medicinske Nobelpristager, Wienerlægen Wagner von Jauregg's genialt udtænkte Malaria-Behandling, i et forholdsvis større Antal Tilfælde kan helbredes fuldstændig eller saa godt som fuldstændig. Han indpoder Koldfeber i den Syges Legeme og bekæmper saaledes

Digitized by Google

Syfilismikrob, altsaa Spirochæten, med Malariamikrob, altsaa Malaria-Amøben, udfra den Erfaring, at de Giftstoffer, denne sidste under de opstaaede Feberanfald frembringer, er dødbringende for Spirochæten, enten det nu er, fordi Giften direkte dræber denne eller tilintetgør dens Næringskilder i de Hjernevæv, hvor den logerer. — Odense-Overlægen Knud Schroeders Svovlbehandling giver lignende Resultater.

Det er nu ikke blot i *Puberteten*, men ogsaa i den kvindelige Overgangsalder, *Klimakteriet*, at vi stifter Bekendtskab med forbigaaende og helt helbredelige Sindssygdomsanfald. Den Omkalfatring i det kvindelige Stofskifte, som finder Sted i denne for Kvinderne saa kritiske Livsperiode, den kvindelige Middelalder, medfører vel hos de fleste Kvinder forbigaaende sjælelige Uligevægtstilstande, baade i Form af Exaltation og Depression eller af Svingninger frem og tilbage fra den ene til den anden Tilstand. Men man kan ogsaa træffe saa alvorlige sjælelige Forstyrrelser, at man ikke altid paa Forhaand tør berolige sig selv med, at det nok gaar over igen. Jeg tænker her paa Anfald af, hvad man maa betegne ved det ubarmhjertige Ord: Jalousiforrykthed, som har en mærkelig Forkærlighed for denne Aldersperiode — for Kvindernes Vedkommende i alt Fald. Det er en Selvfølge, at der ikke bliver hyggeligt i et Hjem og ikke Harmoni i et Samliv, hvor Hustruen er saa rent ud sagt besat af den Vrangforestilling, at hendes Gemal er hende utro, og Notabene, ikke med en enkelt, bestemt Person, men med samtlige de Kvinder, der, selv i ligegyldigste og ganske forbigaaende Hensigt, optræder paa den hjemlige Arena. Efter hyppige og tit yderst oprivende Scener gaar det tilsidst op for Omgivelserne, at det her drejer sig om Sindssygdom, for hvilken der maa søges Behandling udenfor Hjemmet. Saa mærkeligt det maaske ogsaa lyder, kan disse Tilfælde helbredes, naar den med dem forbundne maniske Grundtilstand falder til Ro, og jeg har set adskillige Tilfælde, hvor de paagældende Syge har kunnet vende i enhver Henseende helbredet tilbage til Hjemmet og bagefter har kunnet fortsætte deres Ægteskab under fuldstændig normale Former.

I denne Sammenhæng kan maaske lige berøres, at vi saavel i *Svangerskab* som *Barselseng* kan træffe baade *Melankolier og Forvirringstilstande*, som forsvinder med Grundtilstanden og for-

Digitized by Google

svinder saa grundigt, at de slet ikke behøver at komme igen, selv om der ogsaa bliver Tale om nye Svangerskaber.

Heller ikke for Mænds Vedkommende er det forøvrigt saa ganske sjældent, at man føler sig fristet til at tale om et *mandligt Klimakterium*. Dette optræder dog gerne en halv Snes Aar senere end det kvindelige, omkring Midten af Halvtredserne, oftest hos Mænd, der har arbejdet strengt og vedholdende gennem en lang Aarrække. Pludseligt er det da, som om Mekanismen bliver træt — vel sagtens fordi den Paagældende har gjort sig døv overfor Træthedsvarslerne — og sakker af, og der udvikler sig saa efterhaanden en typisk sjælelig Depression med sort Humør, Hovedpine, Søvnløshed og Ulyst til Arbejdet, ja maaske en komplet Evneløshed til overhovedet at kunne bestille noget. Ogsaa disse Sindssygetilfælde, som hyppigt forfærder Omgivelserne, fordi der her drejer sig om tidligere netop særligt virksomme og tilsyneladende uopslidelige Mænd, har en helt god Chance, en god Prognose, siger vi.

I det Hele taget spiller Forstyrrelser i *Stofskiftet* tit ind i Fremkomsten af sjælelige Lidelser. Baade ved den Basedowske Syge, hvor Skjoldbruskkirtlen udfolder en for stor Aktivitet, og ved Myxødemet, hvor det modsatte er Tilfældet, ser vi jævnlig alvorligt sjælelige Abnormtilstande, men heldigvis gælder ogsaa om disse, at de forsvinder og forsvinder for bestandig, naar blot det lykkes os at raade Bod paa Grundlidelsen ved passende Behandling af selve denne.

Lad mig ogsaa et Øjeblik dvæle lidt ved *visse Sindssygdomsanfald*, som man træffer *i Fængslerne, iblandt Fanger,* og som ligeledes kun er af forbigaaende Art og uden blivende Følger, og det uanset at disse Anfald jo i dette Tilfælde hyppigst optræder hos Individer, hvis Sjæleliv i Forvejen strejfer det abnorme. Det hænder saaledes, at en iøvrig rolig og behersket Fange pludseligt kan gaa »amok«, pludseligt kan gribes af et fuldstændig ubændigt Raseri, hvorunder Fangen, uden Hensyn til Følgerne, mister enhver Selvkontrol. Og det ejendommelige er, at der som oftest ikke er Spor af fornuftmæssig Sammenhæng mellem Aarsagsmomentet og Udslaget. Det er jo noget, som ofte maa hænde, at en Fange tror sig krænket eller forurettet, gerne som Følge af de barnligste Bagateller, og saa kan give noget ondt af sig, men nu og da taber han (hun)

Digitized by Google

imidlertid fuldstændig Styret over sig selv og glemmer alle Hensyn. Disse »Tugthusknald«, som man efter tysk Sprogbrug benævner dem, har jeg selv som Fængselslæge haft Lejlighed til flere Gange at iagttage, saavel hos Mænd som Kvinder. Jeg mindes en Kvinde, der blev ganske desperat, fordi hun, som var ked af sit Arbejde, ikke paa Kommando kunde faa anden Beskæftigelse. Man maatte isolere hende hurtigst muligt i en nøgen og mørk Kælder i flere Døgn, eftersom hun slog drabeligt løs paa alle og knuste og sønderrev alt omkring sig, og man, trods det at man ikke var i Tvivl om, at hun i de Dage var splittergal, ikke havde andre Midler til Raadighed, hvis man da ikke skulde anvende Vold og Tvangsmidler. Bagefter var hun ganske uden Erindring om selve sin Sygdomsperiode og meget ulykkelig og angergiven. Anfaldet gentog sig heller ikke senere, og hun blev senere gift, endda lykkelig gift, saavidt jeg da véd.

En anden kvindelig Fange havde atter og atter fuldstændig sindssyge Vredesraptus af flere Døgns Varighed, naar hun ikke straks kunde faa sin Vilje, men saa fandt man paa at tilstaa hende som daglig Medicin det, som for hende var Livets kæreste og mest uundværlige Nydelse, en — Skraa! og se, straks faldt hun til Ro og det endda for bestandig. Ogsaa hun skal være bleven lykkeligt gift!

Endelig mindes jeg en yngre, hidtil fredelig Mand (nogle faa Aar under Krigen blev der paa Grund af Pladsmangel andet Steds oprettet en Mandsafdeling i Kvindefængslet), der en Morgen, hvor jeg tilfældigvis netop var til Stede i Fængslet, pludselig gik »amok«, rev sin tunge Træstol, der var fastnaglet til Gulvet, løs og truede enhver, der nærmede sig, med at slaa ham ihjel, idet han svang Stolen som en Slagterkølle. Fængselsbetjentene vilde ugerne gaa løs paa ham for ikke at gøre ham Fortræd, og derfor fandt jeg det klogest selv at optræde paa Arenaen. Jeg stillede mig uden Ledsager, alene, i Døren og sagde saa roligt, som jeg i min ærlige Angst formaaede: »Rolig, min Ven, jeg kommer jo som Ven og Læge for at hjælpe Dem, da jeg hører, De er bleven syg.« Et Øjeblik stod han fortumlet stille, ophørte saa brat med sine Stolesvingninger, stirrede ganske maabende paa mig og satte saa, øjensynligt ganske aandsfraværende og forvirret, Stolen fra sig. I samme

Digitized by Google

Nu smuttede jeg ind i Cellen og anbragte mig paa Mordvaabnet, paa Stolen, for at gøre dette ukampdygtigt. Faremomentet var dog allerede forbi, det blinde Raseri udløst, og foran mig stod en sølle, fortabt, tilsidst grædende Mandsling, et absolut uskadeligt og fredeligt Væsen. Bagefter fik jeg ud af ham, at Aarsagen til hans Galho'dethed var den latterlig ringe, at han den Morgen havde faaet en cmt. mindre Mælk i sit Krus, end der tilkom ham. Og denne Forurettelse kunde han, der dog selv var en Samfundsforuretter i større Stil, ikke taale. Senere var der intet i Vejen med ham, han kom godt ud af det med alle.

Lad mig saa til allersidst lige berøre, at *Misbrug af Alkohol* jo, som De sikkert alle ved, kan give Anledning til Sindssygdom. Jeg tænker mindre paa den almindelige *Rus*, som de fleste af os vel nok ved en enkelt Lejlighed har været Offer for, men som kun er et flygtigt Onde, selv om man kan være nok saa sjæleligt paavirket, men jeg tænker paa den saakaldte *Delirium tremens* eller Drankergalskab, som imidlertid dog kun (heldigvis da) opstaar hos kroniske Alkoholister. Talen er her om en akut Sindssygdom med Hallucinationer paa Syn og Hørelse og ganske særligt Dyrehallucinationer. Efter en 2—3 Døgns Forløb, under hvilke den Syge er rystende, i stadig pillende Bevægelse, fuldstændig søvnløs og badet i Angstens Sved, indtræder ret pludseligt en lang og dyb Søvn. Naar Patienten omsider vaagner op heraf, er han vel meget legemlig sløj og rystende, men han er klar og fri for sine Hallucinationer.

Naar jeg har ment det rettest at tage Delirium tremens med her, er det ud fra den Kendsgerning, at denne Sygdom er fuldstændig helbredelig, ikke blot hvad selve Anfaldet angaar, men ogsaa med Hensyn til mulige Gentagelser, hvis blot den Paagældende vil afholde sig fuldstændigt fra at drikke spiritusholdige Drikke.

Jeg haaber, at De i Fremtiden, hvis De faar med Sindssyge at gøre, vil finde Bekræftelse paa mine Betragtninger og Oplysningers Rigtighed, og tillige Støtte og Trøst, saa at De kan handle og hjælpe med større Forstaaelse og Nænsomhed.

Kun den, der véd, forstaar, og kun den, der forstaar, kan vise Overbærenhed.

Ædelt være Mennesket, hjælpsomt og godt, siger *Goethe*, thi det alene adskiller Mennesket fra alle de Væsener, som vi kender.

Digitized by Google

WILHELM JOHANNSEN.

Af Oluf Thomsen.

For netop et Aar siden fortalte vor berømte Arvelighedsforsker og Plantefysiolog, Professor Wilhelm Johannsen paa dette Sted — i Anledning af sin 70 Aars Fødselsdag — Træk fra sit Liv og sin Gerning og fremsatte sit Syn paa den nu saa stærkt omdiskuterede Udviklingslære.

Nu giver hans Kollega, Professor Oluf Thomsen, i nedenstaaende Artikel en Karakteristik af den afdøde Forskers Personlighed og fortæller om hans betydningsfulde videnskabelige Indsats.

WILHELM JOHANNSEN var en Naturens Elsker, en af dem der i Vuggegave har faaet den sjældne Evne til at omfatte hver Livets Ytring med Kærlighed. Han havde den dybe Trang til at lære Tingene at kende indefra. Man havde ofte det Indtryk, at han saa at sige levede med i og selv var en Del af de Livets Processer, som han med saa stor Hengivenhed helligede sit Arbejde. Han var altid helt og holdent med i det, han gav sig af med. Derfor var der ogsaa omkring ham og i hans Selskab ligesom en Zone, hvor Klimaet — endog her i vor lange mørke, nordiske Vinter — var mildere, og jeg har ofte tænkt, naar jeg sad i hans Stue i jævn og hyggelig Samtale med ham om et eller andet af Livets store eller smaa Problemer, at det var som at sidde i et Drivhus, hvor Luften var ren og mild, og fine og sjældne Blomster lyste i brogede Farver og gjorde En en ganske lille Smule svimmel.

Dertil kom en kostelig Evne hos ham, en *sjælden* Evne for Resten ogsaa: at han selv i Alvoren aldrig blev højtidelig, hans Munterhed var saa rig og ægte, saa menneskelig og saa varm, at man uvilkaarligt smittedes, og var man muligvis kommen i daarligt Humør, lidt trykket af de Livets store og smaa Fortrædeligheder, som de fleste af os har saa vanskeligt ved at frigøre os for, saa kunde man være sikker paa, at naar man gik fra ham, saa saa al Ting mere solbeskinnet ud, og mere end een Gang er det hændet mig, at jeg — aandeligt talt i al Fald — har glemt mine Galoscher i hans Entré.

Men var *han* aaben og favnende overfor Livet, saa maa man ogsaa indrømme, at Livet havde taget imod ham som mod En

Digitized by Google

af sine Udvalgte. Og dette følte han selv med dyb Taknemmelighed, naar han sad i Kredsen af sin Slægt og sine Venner — ikke mindst maaske, naar han efter sin elskede Hustrus Død samledes med sine Børn, mens Slægtens alleryngste red Ranke paa hans Knæ eller de noget ældre lyttede til hans rige Skat af Historier og Fortællinger, der samtidig havde Virkelighedens Nærhed og Æventyrets fjerne Glans. Han var en lykkelig Mand og han fortjente at være det.

Om denne Mand er det, der her skal meddeles, hvad jeg ved, saaledes som jeg har lært det at kende dels ved personlig Samtale med ham selv og med hans Søn, Dr. Johannsen, dels ved Studiet af de videnskabelige og mere populære Afhandlinger, som han har skrevet, og som har gjort hans Navn bekendt i hele den Del af den videnskabelige Verden, der beskæftiger sig med Studiet af Arvelighed.

Hvad de fleste af os ved om Arvelighed er jo vistnok temmelig mangelfuldt, men naar vi overhovedet til en vis Grad har faaet Orden i vore Begreber, saa skyldes det for en meget væsentlig Del *Wilhelm Johannsen,* fordi han blandt saa mange andre sjældne aandelige Egenskaber ogsaa besad den at være en Ordner og en Organisator. Han var jo Søn af en overordnet Militærperson, og han er absolut den blandt samtlige Arvelighedsforskere, der udmærker sig mest ved Præcision og Nøjagtighed. Ligesom han i sit private Liv var bekendt for sin Punktlighed — han indfandt sig ved Møder, i Selskaber ved sine Forelæsninger o. s. v. nøjagtig paa Slaget, og en af de faa Ting, der kunde gøre den ellers saa milde Mand vred var at komme for sent — saaledes var han ogsaa i sin Videnskab en Hader og Forfølger af det omtrentlige, det næsten rigtige, de halve Sandheder. Han elskede ogsaa her Klarhed og at man nøjagtig vidste — naar man skulde diskutere — hvad det egentlig var, man skulde tale om. Det lyder maaske for mange som temmelig selvfølgeligt, men det er nu engang saadan, at mange af de vanskeligst tilgængelige Dybsindigheder skyldes, at Folk egentlig ikke har klaret deres Begreber tilstrækkeligt, før de begynder at tale om dem, ja endog at meddele dem til Offentligheden. Al den Slags var ham ganske fremmed. Hans Definitioner var virkelig i Ordets egentlige Forstand Afgrændsninger.

Digitized by Google

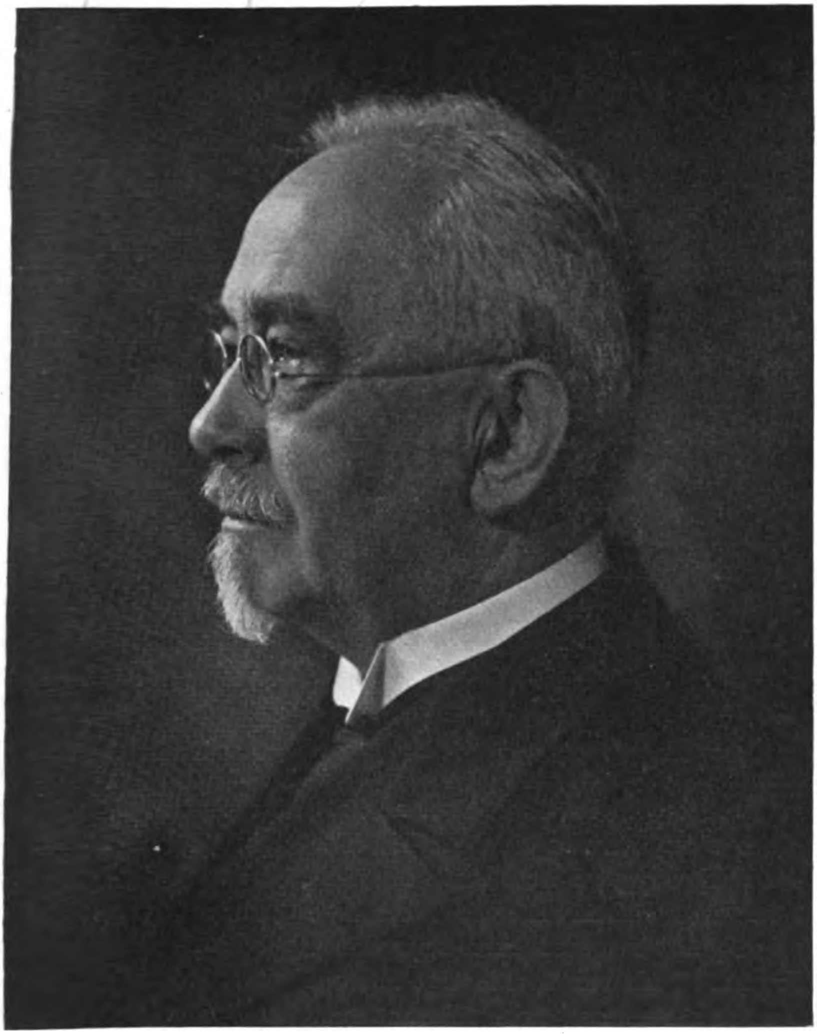

for han trak saa kraftig en Skillelinie op omkring det, der var Kærnen i enhver Sag, at Skallerne ligesom af sig selv visnede og faldt af, saa at enhver kunde se tydeligt og klart, hvad det var Sagen drejede sig om.

Det er da heller ingen Tilfældighed, at de nye Ord han dannede, og som aldrig før havde staaet at læse i noget Leksikon, med Iver blev grebet af enhver, der beskæftigede sig med de samme Emner som han, og han havde et mærkeligt Talent til at

Digitized by Google

vælge Ordene saaledes, at de let kunde internationaliseres og benyttes i ethvert Sprog. Hermed staar ogsaa i intim Forbindelse, at han hadede den meget udbredte Tilbøjelighed til at lade overfladiske eller *tilsyneladende* Lighed være ensbetydende med indre Samhørighed, alt det som han kaldte for »falske Analogier«, der i Parentes bemærket har skaffet fler end een Filosof Ry for fin Aandrighed og sjælden Tankerigdom.

Johannsens hele aandelige Fysiognomi var af en saadan Beskaffenhed, at der var visse Stillinger man ikke kunde have tænkt sig ham anbragt i, men der var langt flere, som man har Indtryk af, at han kunde have udfyldt bedre end de fleste, og dette Indtryk har man straks, den første Gang vi omkring Aaret 1870 møder Ynglingen Wilhelm Johannsen i Helsingør, hvortil Faderen var bleven forflyttet og hvor han gjorde Tjeneste som Kaptejn og senere som Oberst.

Helsingør paa det daværende Tidspunkt maa nu ogsaa rigtig have været en By efter Johannsen's Hoved. Indtil 1857, hvor Sundtolden blev ophævet, var Byen jo et Centrum for Skibsfart og Handel; det var nu naturligvis taget noget af i Tiden omkring 1870, hvor tilmed Sejlskibene var godt paa Vej til at blive fortrængt af Dampskibe, men Byen var dog til Stadighed fyldt med fremmede Søfolk, der livede op ved Kajerne og prægede Gaderne, hvor man hørte al Verdens forskellige Sprog. Paa det gamle Apotek, hvor Johannsen nu havde begyndt sin Bane som Medhjælper, var der rig Lejlighed til at drøfte fremmede Landes Forhold og gøre praktiske Studier af deres Sprog. Her har Johannsen sikkert allerede faaet lagt Grunden til den store Færdighed, hvormed han bevægede sig i Tysk, Engelsk og Fransk. Tysk var han iøvrigt allerede bleven fortrolig med i Barndomshjemmet, hvor Mormoderen, en levende og begavet Dame fra Nordslesvig, havde haft en stor Indflydelse, mest maaske paa Wilhelm, som ofte talte om alt hvad han skyldte hende og hele den mødrene Slægt, der var præget af tysk klassisk Kultur.

Det, der interesserede Johannsen mest ved Arbejdet i Apoteket, var det som sker — eller i al Fald paa det daværende Tidspunkt, da Apotekerne selv lavede al Medicinen, skete bag det for Publikum tilgængelige Lokale, i det lidt skumle Laboratorium, der endnu som Rester fra en fjern Fortid, da Apotekeren

Digitized by Google

ogsaa beskæftigede sig med Guldmageri og andre magiske Sysler, var udstyret med Kolber og Retorter af længst forsvunden Form, og hvor Luften var fyldt med denne mærkelige Blanding af flygtige Stoffer, som den kyndige kan analysere alene gennem Lugtesansen. Her yndede Johannsen paa egen Haand at drive videnskabelige Studier, kemiske og pharmakognostiske, og her vaktes ogsaa hans Haab og Længsel efter at komme ud til fremmede Lande, til at studere Kemi og Planternes Fysiologi, deres Livsytringer under Hvile og Vækst, hele deres Stofskifte — altsammen Ting, der herhjemme endnu var ganske nyt og vel egentlig kun dyrkedes paa Carlsberglaboratoriet, hvor en ung højt begavet Mand, *Johan Gustav Kjeldahl* — paa Anmodning af Carlsbergbryggeriernes Chef, *J. C. Jacobsen* — havde lagt Grunden til den senere saa kendte og skattede kemiske Afdeling. Det faldt snart i Johannsen's Lod at blive ansat som Assistent hos Kjeldahl, en Tildragelse i hans Liv, der skulde blive af den allerstørste Betydning for ham og dermed ogsaa for den Videnskab, det blev hans Lod at tjene. Men først maa vi følge ham paa en Afstikker til Aalborg, hvor han blev Medhjælper paa den kendte Apoteker Strøybergs Apotek. Her viste han sine udmærkede Evner og sin Dygtighed i Analyse, og ikke mindst nød den stedlige Stiftsfysikus, der i Embeds Medfør skulde aflægge Apotekerne en aarlig Visit for at kontrollere deres Varers Godhed og deres Præparaters Renhed, godt af Johannsens Færdigheder. Johannsen, der vel nok var mere dreven i Analyse end den fortræffelige Stiftsfysikus, udførte alt Arbejdet med Eftersynet paa Strøyberg's Apotek. Stiftsfysikus spiste den fine Middag og skrev Protokollerne under, og det kan vel ikke undre, at Fysikus derefter fandt Præparaterne fuldt tilfredsstillende og opfyldende alle Pharmakopeens strengeste Fordringer. En Gang var det dog ved at gaa galt: et Naboapotek havde om Morgenen, da det havde erfaret, at Fysikus var under Opsejling, anmodet Strøybergs Apotek om at faa overladt en Portion af et nødvendigt Præparat, der netop var sluppet op, og som de nu stod og manglede. Præparatet kom og blev anbragt paa sin rette Plads. Om Formiddagen havde Johannsen og Fysikus i Forening undersøgt det hos Strøyberg og fundet det udadleligt, om Eftermiddagen undersøgte Fysikus det alene paa Naboapoteket, og uden at kende til dets Herkomst og

Digitized by Google

Oprindelse, antegnede han i Visitatsprotokollen, at dets Kvalitet var middelmaadig. Den brave Stiftsfysikus var tilfreds med at have udført saa omhyggeligt et Arbejde paa bægge Apoteker; Johannsen var antagelig heller ikke utilfreds.

I 1881 søgte Johannsen Pladsen som Assistent hos Kjeldahl paa Carlsberglaboratoriet. Han var nu bleven klar over, at al hans Interesse fremtidig maatte være knyttet til det videnskabelige Arbejde. I 1883 udgav han sit første lille videnskabelige Skrift, om de saakaldte »Glutenceller«, nogle Celler i det yderste Lag af Græsfrøets Frøhvide, og der fulgte nu i hurtig Rækkefølge Arbejder af plantefysiologisk Art, særlig vedrørende Planternes Stofskifte under forskellige Forhold først og fremmest under Modning og Hvile. To Mænd har i denne Periode haft en stor Indflydelse paa Johannsen, den ene hans Chef, *Johan Kjeldahl*, den anden *Emil Christian Hansen*, en Mand, der var begyndt som fattig Haandværkssvend, derpaa havde taget Skolelærereksamen, senere Studentereksamen og endelig gennem Studier af Fysiologi hos den medicinske Professor *Panum* var naaet til at udarbejde en epokegørende Doktorafhandling: »Om Organismer i Øl og Ølurt«. Denne Afhandling havde i 1879 skaffet ham Pladsen som Forstander for Carlsberglaboratoriets *fysiologiske* Afdeling, og ham skyldtes det i første Linie, at Ølindustrien, takket være de af ham angivne Rendyrkningsmetoder af Gærsvampe, tog et mægtigt Opsving baade her hjemme og i Udlandet. Det er en kendt Sag, at *Pasteur* i høj Grad var interesseret i *Emil Chr. Hansen's* Arbejde.

For Johannsen betød det umaadeligt meget at komme under saa klog og kyndig Vejledning, og han har da ogsaa altid selv — sidst ved den smukke Fest, hvormed Kolleger, Venner og Beundrere af Johannsen hyldede ham ved hans 70-Aars Fødselsdag — omtalt, hvor meget han skylder disse to Mænd, hver paa sin Maade.

Efter forskellige Studierejser til Tyskland blev Johannsen i 1892 ansat som Lektor i Plantefysiologi ved Landbohøjskolen, en ny Lærerplads, der blev oprettet netop med Johannsen for Øje, i 1903 blev Lektoratet ophøjet til Professorat og i 1905 gik Johannsen over til Universitetet, hvor Professoratet i Plantefysiologi var bleven ledigt ved Professor Rasmus Pedersens

Digitized by Google

Død. Det er vel ikke uden Sidestykke, men dog ejendommeligt, at en Mand uden Studentereksamen og dermed følgende akademisk Borgerbrev ansættes i en af Universitetets højeste Lærerstillinger, og selv om der naturligvis ikke i og for sig kan lægges nogen større Vægt paa Indehavelsen af et akademisk Borgerbrev, saa viser det dog, *hvor* højt man allerede nu ved Universitetet vurderede Johannsen. I 1910 udnævnte Universitetet ham iøvrigt til Æresdoktor i Medicinen, bl. a. i rigtig Erkendelse af, hvad han gennem sine Arvelighedsstudier havde faaet at betyde ogsaa for den medicinske Forskning. Nogle Aar senere viste Lunds Universitet ham den samme Ære, og i Mellemtiden havde Universitetet i Freiburg hædret ham ved at gøre ham til Æresdoktor i Filosofi, og Universitetet i Groeningen havde givet ham Doktorgraden i Botanik og Zoologi. Johannsen nærede iøvrigt hele sit Liv en meget varm Interesse for Universitetet og havde en Aarrække Sæde i Universitetets Raadsforsamling, Konsistorium.

Første Gang Johannsen tiltrak sig Opmærksomhed udenfor den snævrere Fagvidenskabs Kreds, var da han i 1894 offentliggjorte en lille Afhandling om Muligheden af at forkorte Planternes Hvileperioder; i 1896 var disse Studier ført videre og som overraskende Resultat af dem havde det vist sig, at man ved at udsætte Planter midt i Vinterhvilen for den bedøvende og berusende Damp af Æter eller Kloroform, kunde fremskynde deres Blomstring. Johannsen viste gennem en smuk Række systematiske Undersøgelser, at umodne Frø, der udsættes for en let Æterpaavirkning, kan bringes til at spire, længe før de under normale Forhold bliver i Stand dertil. Saaledes kan man f. Eks. faa æterbehandlede grønne Byg-Aks, lige taget fra Marken, til at spire, naar man samtidig lægger dem fugtigt. Eller et andet Forsøg: Anbringer man afskaarne Pilegrene i September eller Oktober uden Vand i en lukket, tæt Beholder og her udsætter dem for Æterdamp af en vis Styrke, og derpaa udtager dem, lufter og stiller dem i Vand, saa vil de store Knopper snart springe ud og naa til Blomstring. Knopperne hos ikke æteriserede Kviste vil derimod ikke vise mindste Spor af Vækst. Det er Æteren selv, der her virker æggende og ansporende, Spiringen er ikke en Eftervirkning, den er, som Johannsen siger, ikke at betragte som »Tømmermænd« efter

Æterrusen. Er Æterpaavirkningen meget stærk, Dampene koncentrerede, saa lammes Spiringen eller Planten dør helt.

Med Hyacinther, Tulipaner og andre Løg gaar det ikke saa glat; ætheriserer man dem passende, før de i August eller September lægges i Jorden eller sættes paa Løgglas, saa fremskyndes ganske vist Roddannelsen, men Planterne bliver ædru igen, før Roddannelsen er tilstrækkelig fremskreden til, at man kan drive Løgene. Senere kan man dog igen ved Æterpaavirkning fremskynde Blomsterskuddenes Fremvækst fra Løgene, naar først Rodudviklingen er fuldendt, og paa denne Maade *kan* man faa Løgene til at blomstre ved Juletid. Det moderne Gartneri tog naturligvis med Glæde Sagen op og har jo ogsaa høstet Fordel deraf.

Med mange Planter — Liliekonvaller f. Eks. — kan man dog ved helt andre Metoder langt bedre opnaa den tidlige Blomstring. Mange træagtige Prydplanter, Syren, Guldregn, Azalea, Mandel, Prunus, Deutzia o. s. v. faar man gennem Æterbedøvelsen let i Blomst ved Midvintertid. Desværre vil man jo til sin Skuffelse snart erfare, at de saaledes fremnarrede Blomster hurtig slappes og »falder«, saasnart man har faaet dem hjem i sin Stue.

Bag disse for det store Publikum let iøjnefaldende Fænomener ligger imidlertid en Række teoretiske Problemer, der berører Periodiciteten i alle Livsytringer, Vekslen mellem Vækst-, Hvile- og Dvaleperioder, der atter staar i Forbindelse med Omdannelsen og Lejringen af de forskellige Stoffer, Sukker, Stivelse o. s. v. Men alle disse Ting interesserer vel nok *Forskeren* mere end *Publikum*.

Imidlertid var der i Johannsen's private Liv sket den glædelige Begivenhed, at han havde giftet sig, og under Paavirkningen af den Blomstring i en Mands Sind, der kan foregaa under lykkelige ægteskabelige Forhold, er det som om hans Produktionsevne og Produktionstrang nu rigtig foldede sig ud. En lille Anekdote, der knytter sig til Johannsens Forlovelse, tør maaske anføres her, da den illustrerer Tidens endnu patriarkalske Forhold. Johannsen var da endnu ansat paa Carlsberglaboratoriet, og den gamle Brygger Jacobsen, Kaptajnen, som han i Reglen kaldtes, Bedstefaderen til det nuværende Dynasti Jacobsen, saa ikke med alt for velvillige Øjne paa, at hans yngre

Digitized by Google

Medarbejdere delte deres Interesse for Bedriften paa Carlsberg med Noget eller Nogen. Johannsen opsatte derfor Meddelelsen, indtil han først kunde indlede med at vise sin Chef nogle nye og vellykkede Forsøg med spirende Byg. I umiddelbar Tilslutning dertil sagde Johannsen: »Saa vil jeg for Resten fortælle Kaptajnen, at jeg har forlovet mig«. I Stedet for den traditionelle Lykønskning svarede Jacobsen kort: »Hvor gammel er De?« »28 Aar«, sagde Johannsen. — »Saa kunde De gerne have ventet, til De blev 30«. Mere blev der saa ikke talt om den Ting, men for Johannsen blev Ægteskabet, indtil Hustruen døde 8 Aar før sin Ægtefælle, den Have, hvori alle hans Aands og Karakters smukkeste Blomster spirede og satte Frugt. Han omtalte det altid selv med den dybeste Taknemmelighed.

I Aarene omkring 1900 udførte Johannsen de Undersøgelser, der har skaffet hans Navn Verdensberømmelse og som paa en Maade har givet Studierne af Arvelighedens indviklede Forhold fast og solid Bund. Det er Undersøgelserne over Arv i saakaldte *rene Linier* og i *Samfund*. De offentliggjordes første Gang i 1903 i Videnskabernes Selskabs Forhandlinger.

Man kan sige, at de Tanker, der ligger til Grund for dem — nu 25 Aar senere — snarest lyder som selvfølgelige, men dette er jo ofte Tilfældet med Idéer, der i det Øjeblik de sættes frem, føles som nye og omvæltende og siden saa at sige bliver Kød og Blod af den næste Generation og derfor paa en Maade bærer Præg af altid at have eksisteret.

Men som det nu engang er, saa skabte de for første Gang Klarhed og Orden i de overalt fremmyldrende Variationers Væsen og Natur.

Jeg skal søge nærmere at forklare dette saa populært som muligt:

En Gartner dyrker en Samling Bønneplanter, og vi vil nu antage, at der er forlangt af ham, at han skal præstere 3 Partier Bønner hver af en bestemt Størrelse. Han dyrker derfor 3 Sorter Bønner: store, mellemstore og smaa, og disse tre Sorter er arvemæssigt forskellige og Forskellen viser sig netop ved, at deres Frø, altsaa »Bønnerne«, henholdsvis er store, mellemstore og smaa. Naturligvis maa han holde sine 3 Racer rene, d. v. s. han maa hindre, at Blomsterstøv (hvilket er = hanlige Kønsceller) fra den ene Slags bestøver = befrugter den anden Slags.

Digitized by Google

Det gaar nu her hos Bønnerne nemt, fordi Bønnernes Blomster har den Ejendommelighed — i Modsætning til saa mange andre Planters Blomster — paa samme Tid at være hanlige og hunlige, og da de endvidere har for Sædvane at befrugte sig selv, saa kommer der ikke noget »fremmed Blod« ind i Racerne.

Vi faar nu fra hver af de 3 forskellige Bede 1000 Bønner, og vi maaler nøjagtigt deres Størrelse. Vi opdager da, at indenfor *hver* af de 3 Sorter er Bønnerne ikke akkurat lige store. Ganske vist viser Hovedparten af hver af de 3 Sorter en vis Middelstørrelse, der er karakteristisk netop for den paagældende Sort, men tillige findes der et vist Antal, der i Størrelse overstiger denne Middelstørrelse, og ligeledes et vist Antal, der er noget mindre end Gennemsnitsstørrelsen. Hvis f. Eks. Gennemsnitsstørrelsen for den lille Sort er 10 mm, saa finder vi blandt de 1000 Bønner ogsaa en hel Del, der er 6, 7, 8, 9 mm, og ligeledes en Del, der er 11, 12, 13 og 14 mm. Paa samme Maade: hvis Gennemsnitsstørrelsen for Mellemsorten er 15 mm, saa finder vi dog nogen, der er 11, 12, 13 og 14, og ogsaa nogen, der er 16, 17, 18 og 19 mm, og endelig: hvis Gennemsnitsstørrelsen for den store Sort er 20 mm, saa finder vi dog blandt de 1000 Bønner af den store Sort nogen, der er 16, 17, 18 og 19 mm og andre, der er 21, 22, 23 og 24 mm. Til Trods for, at vi har benyttet fuldstændig rene Racer, saa finder vi dog en vis Variation indenfor Racen. Hvoraf kommer nu det? Svaret er: det kommer af, at det er umuligt at give alle Planter af hver Sort nøjagtig lige gunstige Livs-Betingelser. Nogen har faaet mere Lys og Varme, maaske ogsaa mere Næring fra Jorden end andre, og derfor er de ikke faldet helt ens ud, men Hovedparten har været under nogenlunde samme Forhold, og de viser altsaa den for Racen karakteristiske Gennemsnitsstørrelse.

Men vi ser af det lille Forsøg en anden vigtig Ting, nemlig, at naar Gartneren præsenterer os en Bønne paa f. Eks. 13 mm Størrelse, uden at fortælle os, fra hvilket Bed den stammer, saa kan vi ikke have nogen Anelse om, hvorvidt det drejer sig om et lille Eksemplar af den mellemstore Race eller om et stort Eksemplar af den lille Sort, og paa samme Maade: hvis han viser os en Bønne paa 18 mm, saa kan vi ikke vide, om vi har for os et stort Eksemplar af den mellemstore Race eller et lille Eksemplar af den store Race.

Digitized by Google

Vi ser altsaa, at to Individer — for Bønner er jo ogsaa Individer — der ser ganske ens ud, dog kan have en indre, arvemæssig forskellig Beskaffenhed. Og nu vil vi foretage en Kontrolprøve af, hvad vi her har sagt. Vi tager nogle af de Bønner, som Gartneren har overgivet os, *og som alle er 13 mm.* Vi saar dem ud, og naar Planterne er vokset op og har baaret Frø, høster vi dem og maaler for hver Plante Størrelsen af Afkommet, »Bønnerne«. Vi finder saa, at *en* Plantes Bønner i Gennemsnit er 10 mm store. Vi ved da, at Moderbønnen til dette Afkom — til Trods for at den selv maalte 13 mm — hører til den lille Race. En anden Bønne paa 13 mm giver Afkom, Bønner, hvis Gennemsnitsstørrelse er 15 mm. Dette viser, at denne Moderbønne paa 13 mm, der saa ganske ud som den første, tilhører den mellemstore Race. Og dette Forsøg viser os paa en smuk og overbevisende Maade, at den *personlige Egenskab,* enten at være større eller mindre end det for Racen karakteristiske, ikke gaar i Arv til Afkommet. Paa tilsvarende Maade gaar det naturligvis, hvis vi havde udsaaet forskellige Bønner af 18 mm's Størrelse; de vilde gennem deres Afkom vise os enten at være personlig store Eksemplarer af den mellemstore Race eller at være forholdsvis smaa Eksemplarer af den store Sort.

Hvad vi umiddelbart kan se er, hvad vi kalder *Fremtoningstypen,* men denne kan dække over to anlægsmæssig helt forskellige Typer, nemlig — i Tilfældet med 13 mm's Bønnerne — dels den lille og dels den mellemstore Sort. Og vi forstaar herefter ogsaa, hvad Fremtoningstypen er, den er tydeligvis det givne Arveanlægs Reaktionsprodukt under de netop foreliggende Vilkaar — i dette Tilfælde: Sol, Varme, Næringstilførsel o. s. v. Det, der arves, er altsaa ikke selve Egenskaben stor, mellemstor eller lille, men det er Evnen til at reagere paa en ganske bestemt Maade. I det foreliggende Tilfælde med Bønnestørrelsen er det — for de tre Sorter — altsaa Evnen til *paa ensartede Vilkaar* at svare med Udvikling af smaa, mellemstore eller store Bønner.

Et andet klassisk Eksempel, der illustrerer det samme, at det ikke er selve de haandgribelige Egenskaber, der gaar i Arv, men Evnen til — paa en bestemt Paavirkning — at reagere paa en bestemt Maade, viser det smukke Eksempel med den kinesiske Primula. Der findes af denne Primula to Racer, der i eet og

Digitized by Google

alt ligner hinanden, men den ene frembringer altid røde Blomster, medens den anden sætter røde Blomster, naar Planten holdes ved forholdsvis lav Temperatur, men hvide Blomster, naar Planten vokser i Drivhusvarme. Lader man nu en Plante af den sidste Slags hele sit Liv vokse i Drivhus og saaledes faa hvide Blomster, kommer dette ikke i mindste Maade til at paavirke dens Afkom, der som sædvanlig blomstrer rødt, saasnart Temperaturen holdes lav. Forældreplantens personlige Egenskab har altsaa ikke i ringeste Maade haft Indflydelse paa Afkommet; det, der arves, er Evnen til at reagere med en Slags Blomster i Varme og en anden Slags i Kulde. Kun den ene af de to, hinanden nærstaaende Racer har et Anlæg, der tillader denne Reaktionsmaade, medens den anden — om man vil — er fattigere udrustet, den svarer paa Omgivelsernes Temperatur altid ens, nemlig med Udvikling af røde Blomster.

Alt dette, der nu lyder saa simpelt og ligetil, ja næsten selvfølgeligt, er jo de mer eller mindre direkte Frugter af *Wilh. Johannsen's* berømte Undersøgelser over hvad han kalder Arv i »Samfund« og »rene Linier«. Vi ser da, at indenfor »en ren Linie«, saaledes som den repræsenteres f. Eks. af den selvbefrugtende Bønneplante og dennes Afkom og Afkoms Afkom i fortsatte Generationer — indenfor denne rene Linie nytter det ikke at vælge de særlig store Eksemplarer ud for ved at fortsætte med dette Slægt efter Slægt at opnaa en ny Race, der er særlig ydedygtig — noget som, hvis det lod sig gøre, jo vilde være af stor Betydning i økonomisk Henseende.

Indenfor et »Samfund« derimod — i dette Tilfælde et Bønnesamfund — dér er Forholdene helt anderledes. I en saadan tilfældig Handelsvare som en Sæk Bønner — selv om det er af en bestemt Slags —, findes nemlig en hel Mængde forskellige Linier, Racer eller Varieteter eller hvorledes man nu vil udtrykke det, det kommer an paa, og disse adskiller sig indbyrdes i arvemæssig Henseende, f. Eks. saaledes, at nogle Linier giver Bønner af højere Gennemsnitsstørrelse end andre. Her betyder Udvalget virkelig noget, thi hvis man bestandig fra Høst til Høst vil frasortere de største Bønner, saa dem ud og af Høsten paany søge de største ud til fortsat Avl, saa vil man efterhaanden kunne naa til at have faaet udvalgt den eller de Linier, der giver det bedste Udbytte og at have udskudt dem.

Digitized by Google

der kun giver et magert Resultat. Er vi først naaet til det Punkt, saa nytter Udvalget ikke mere, vi har efterhaanden faaet en Renkultur eller ren Linie, og indenfor denne er, som vi jo saa, Udvalget ganske uden Betydning.

Mange af disse Ting havde naturligvis været *anet,* før *Johannsen* tog fat. Hans uforgængelige Fortjeneste ligger i, at han saa skarpt og præcist formulerede de Spørgsmaal, der skulde besvares og stillede Problemet op paa en saadan Maade, at al tidligere Uklarhed dampede bort som Taage, naar Solen bryder igennem.

For den praktiske Forædling særlig af Planteavl blev Undersøgelserne af stor Betydning. De fleste Steder havde man — i al Fald hvad forskellige Kornsorter angaar — opnaaet hvad der kunde naaes gennem simpelt Udvalg, der maatte forsøges nye Metoder, og her viste da særlig de skaanske Arvelighedsforskere *Nilsson-Ehle* og *Heribert-Nilsson* nye Veje, idet de krydsede Planter (Hvede f. Eks.), der havde *forskellige,* men i *samme Retning virkende* Arveanlæg, der var gunstige f. Eks. for Kornets tidlige Modning, for dets Evne til at modstaa Vinterkulde og forskellige Svampes Angreb o. s. v. Efter Krydsningen fremkom Afkom, der da havde faaet opsummeret bægge Forældreplanters gunstige Anlæg og derved viste en *høj Grad* af den eftertragtede Maade at reagere paa overfor de nævnte Indvirkninger: Vinterkulde, Svampeangreb etc. I Løbet af de sidste 20 Aar har Sverige derved faaet forøget sin Hvedehøst med indtil 50 pCt. Den nationaløkonomiske Værdi heraf andrager adskillige Millioner.

Ogsaa paa andre Omraader skaffede Johannsens Undersøgelser Klarhed. Saaledes var man tidligere uenige om, hvordan det gik til, at Plantevækst (Korn etc.), der fra sydligere og mildere Egne saaedes ud mod Nord, efterhaanden taalte det barske og kølige Klima bedre, alt som Aarene gik. Nogle vilde jo heri se ligefrem et Bevis paa, at »Tilpasningen«, som vi møder saa udbredt i Naturen, skyldes, at saakaldte erhvervede under Paavirkningen frembragte individuelle Egenskaber langsomt men sikkert gaar i Arv.

Johannsen's Undersøgelser maatte gøre det i høj Grad sandsynligt, at det ikke var *dét,* der var Tale om, men at den Aar efter Aar voksende Tilpasning skyldtes, at de mest modstands-

Digitized by Google

løse Linier i den oprindelig i arvemæssig Henseende meget blandede Bestand døde ud, og de bedst egnede bredte sig paa deres Bekostning. Det var jo *een* af de Faktorer, som Darwin havde tildelt saa stor Betydning: de Svageres Undergang i Kampen for Tilværelsen og den Stærkeres Overtag: »the survival of the fittest«, som Darwin havde kaldt det.

Johannsen har haft den Tilfredsstillelse at se selve sine Grundidéer anerkendt overalt. At han i mange Sidespørgsmaal, f. Eks. vedrørende Betydningen af Darwin's Arbejder og den Kritik, Johannsen rettede mod visse Dele af dem, ogsaa har mødt afvigende Meninger, er kun naturligt. Hvor Videnskaben blomstrer, maa der til en vis Grad herske Strid. Og *Johannsen* var selv aldrig bange for at sige sin Mening klart, han brugte ofte den Vending, naar han omtalte en Anden anerkendende, *at han havde sine Meningers Mod,* og denne Egenskab var netop i høj Grad karakteristisk for ham selv.

Johannsen har flere Gange ytret omtrent følgende Ord: »Man kommer frem og naar opad til Toppen ved at gøre sig uundværlig, men saa snart man har naaet dette Maal, er det Ens første og fornemste Pligt at gøre sig uundværlig.«

Saaledes har han ogsaa selv handlet; naar der nu i Dag her i Landet findes en Række dygtige og fuldt skolede Arvelighedsforskere, saa skyldes det for en meget væsentlig Del Johannsens Arbejde, hvortil ogsaa maa regnes hans udmærkede Lære- og Haandbøger, hvori han med stor Kritik og enestaaende Kendskab til den omfattende Literatur har sammenstillet vor nuværende Viden.

Til en vis Grad har han saaledes gjort sig selv undværlig. Men der gives ogsaa en anden Paavirkning, den rent personlige, der er og bliver uerstattelig. Her kan vi i Virkeligheden ikke undvære Johannsen uden at føle et dybt Savn. Med saa meget mere Omhu vil vi da værne om alt, hvad han uforgængeligt har præget i vor Erindring.

Han var en Videnskabens og Sandhedens Ridder, og karakteristisk for ham var det Valgsprog, han ofte yndede at anføre i sin Mormoders Sprog: »*Thue recht, scheue Niemand*«. Saaledes vil vi altid mindes ham som den, der i Videnskaben og i Livet søgte at gøre det rette og som gjorde det uden Frygt.

Digitized by Google

AFVIKLING AF STATSGÆLD.

EN FINANSIEL STUDIE.

Af Sekretær i Finansministeriet cand. jur. Fritz Wolfhagen.

I flere Aarhundreder har Staternes Finansledere, bistaaet af nationaløkonomiske Videnskabsmænd, været beskæftiget med at udfinde Metoder, hvorefter Statsgæld kunde bringes til Afvikling paa den for Staten lempeligste Maade, og de ejendommeligste og ofte indbyrdes modstridende Metoder har været bragt i Anvendelse. — Nogle er blevet gennemført med delvis Held — de fleste med afgjort Uheld.

Som naturligt er, frembringer de Perioder, hvor Statsgælden er størst og mest trykkende, de fleste Forslag til en Afviklings- og Administrationsplan for denne. Her er det særlig England, der for godt 100 Aar siden gik i Spidsen, da de store Laan fra Napoleonskrigenes Tid hvilede tungt og trykkende paa Statslegemet.

De fleste af de Skrifter, der dengang kom frem, maa nu betragtes som forældede og har ikke megen Interesse for Nutiden, hvor vi igen er inde i en Periode, da Statsgældens Afvikling er et af de vigtigste Punkter i den offentlige Debat og paany har fremkaldt en Række Skrifter, som behandler Gælden ud fra forskellige Synspunkter.

Et enkelt af disse gamle Skrifter, der fornylig har kunnet fejre 100 Aarsdagen for sin Fremkomst, har opstillet forskellige almengyldige Regler for en Amortisationsplan, der ved deres Klarhed og Logik rager langt op over Samtiden, og fremdeles maa anerkendes som hørende til Grundpillerne i den moderne Amortisationslære, selv om en streng Overholdelse af dem ofte i Praksis vilde føre til et noget negativt Resultat, saaledes som det senere skal paavises.

Der sigtes her til en »Essay om Gældsafdrag«, som Lord *Grenville* udgav i Slutningen af 1827. Det, han bekæmpede, var det meningsløse Forhold, at England vedblev med aarlig at foretage store Afdrag paa sin Gæld, samtidig med at det saa godt som hvert Aar maatte optage nye Laan til Dækning af sit Driftsunderskud. Man faktisk laante for at kunne betale tilbage, og ofte laante man til en højere Rente, end den man gav for den Gæld, man frivillig afdrog paa.

Digitized by Google

Netop derfor blev hans Kritik saa skarp og klar, naar han hævdede følgende Synspunkter:

1) Frivillig Gældsafdrag bør ikke foretages, naar der ikke i Indtægterne er fuld Dækning for samtlige Udgifter.
2) Frivillig Gældsafdrag, der foretages ved Hjælp af Laan, eller blot samtidig med at man optager nye Laan, bør være forbudt.
3) Et Amortisationssystem, der ogsaa virker i Krigs- og Krisetid, er kun skadeligt.

Ved sin Fremkomst vakte dette Essay den største Opmærksomhed og foraarsagede, at England i 1829 helt opgav sin Gældsafvikling ved Hjælp af en Amortisationskasse og samtidig lagde hele sin Statsregnskabsform om til det System, der i det store og hele gælder den Dag i Dag.

For at de fremsatte Synspunkter kan anerkendes maa bl. a. forudsættes, at der er en vis Stabilitet i Indtægter og i Udgifter, saaledes at en Regering ikke efter Forgodtbefindende kan lade Indtægten stige over eller synke under Udgiften, alt eftersom den ønsker at foretage Gældsafdrag eller ej. En saadan Stabilitet var til Stede dengang, men senere i Aarhundredet opstod der ret store Svingninger paa Statsbudgetterne, saaledes at man ikke kunde overholde Lord *Grenvilles* Teorier, og da samtidig Gældsafviklingsspørgsmaalet paa Grund af den dalende Statsgæld traadte tilbage i anden Række, gled de i sin Tid saa anerkendte Teorier ind under Glemselens Slør. Desværre synes de der saavel bevarede, at da Verdenskrigen med sine mægtige Gældsstiftelser pludselig satte ind, og man skulde bestemme, hvorledes de nye Laanetyper nu skulde se ud, havde man helt glemt dem og begik ved en ganske planløs Gældsstiftelse de samme Fejl, som vore Fædre havde gjort godt 100 Aar før.

I Danmarks Statsfinanser er der i Nutiden en lignende Stabilitet til Stede som i de engelske for 100 Aar siden, idet hverken de aarlige Indtægter eller Udgifter — trods ihærdige Forsøg derpaa fra skiftende Regeringers Side — synes at ville forandre deres Størrelse noget nævneværdigt. Betingelserne for at overføre Lord *Grenvilles* Teorier paa vor Gældsafvikling synes saaledes at være tilstede, og der skal her kort undersøges, hvorledes en streng Overholdelse af disse vilde indvirke paa denne.

*

Digitized by Google

Vor faste Statsgæld kan deles i tre Grupper:

Den uamortisable, der er .... ca. Kr. 216,6 Mill.
Den tidsbegrænsede, der er .... » » 346,8 »
Den amortisable, der er .... » » 587,6 »

Ialt.... ca. Kr. 1151,0 Mill.

Den uamortisable Gæld kan betragtes som en evig løbende Renteydelse. Staten er frit stillet med Hensyn til, hvorvidt den nogensinde maatte ønske at tilbagebetale den eller ej.

Den tidsbegrænsede Gæld bestaar af følgende 6 Laan:

%	Optagelsesaar	Sum	Forfaldsaar
5	1916	Kr. 50 Mill.	1931
5	1917	— 60 —	1932
5	1918	— 60 —	1928
6	1921	— 30 —	1942
4½	1924	Sv. Kr. 10 —	1929
5	1927	Kr. 30 —	1932

Den amortisable Gæld bestaar af 12 forskellige Laan, der amortiseres efter forskellige Metoder. De enkelte Laan oprindelige Størrelse varierer fra Kr. 9 Mill. til Kr. 145 Mill. og deres Amortisationsperioder strækker sig fra 15 Aar til 60 Aar. Efter den nugældende Amortisationsplan vil det sidste Afdrag paa denne Gæld først finde Sted i 1991.

Den samlede Amortisation er:

I Finansaarene 1927/28—1929/30....... Kr. 13,946,200 aarlig
— 1930/31—1931/32....... » 18,446,200 —
— 1932/33 og indtil videre.. » 19,412,200 —

*

Den første af Lord *Grenvilles* Grundsætninger: At Gældsafdrag ikke bør foretages, naar der ikke i Indtægterne er fuld Dækning for samtlige Udgifter, har særlig Interesse ved Afgørelsen af, hvorvidt vor tidsbegrænsede Gæld skal helt eller delvis dækkes af Driftregnskabet i det Aar, i hvilket Laanet forfalder, eller om det skal indfries ved Hjælp af et nyt Laan.

De tidsbegrænsede Laan, der er forfaldne siden Verdenskrigens Afslutning, har vi været nødsagede til at indfri ved Hjælp

Digitized by Google

af nye Laan, saa der har vi, tvunget af den bitre Nødvendighed, holdt os Teoriens Forskrifter efterrettelige. Og der er ingen Udsigt til, at vi ved de Laan, der i de kommende Aar forfalder, vil se os i Stand til at fravige denne Fremgangsmaade.

At dette imidlertid slet ikke stemmer med Princippet for de tidsbegrænsede Laan, er en anden Sag. Naar man for Eks. optager et 10aarigt Laan, er det netop, fordi man agter at træffe saadanne Dispositioner, at man ved eller har Grund til at mene, at man om 10 Aar er i Stand til at tilbagebetale Laanet.

Den anden Sætning: At Gældsafdrag, der foretages ved Hjælp af Laan eller blot samtidig med, at man optager Laan, bør være forbudt, sigtede særlig til det dengang i England brugte Princip, at der af Statsindtægterne aarlig benyttedes et vist Beløb til Opkøb af Statsobligationer, der henlagdes til en Amortisationskasse.

Men overført paa vore hjemlige Forhold kritiserer det f. Eks. det Forhold, at vi i disse Aar benytter Omsætningsafgiften af Automobiler til ekstraordinære Afdrag paa Statsgælden.

Den tredie Sætning: At et Amortisationssystem, der ogsaa virker i Krigs- og Krisetid, er skadeligt, kan vel teoretisk anerkendes som rigtig, men den har været praktisk uigennemførlig i de sidste Menneskealdre, hvor de længeløbende amortisable Laan har spillet saa stor en Rolle. Reglen har dog Bud til vor Tid, idet den advarer mod, at man nu i disse saa vanskelige Aar optager længeløbende amortisable Laan, saaledes som vi herhjemme i de sidste 10 Aar har gjort 7 Gange til et samlet Beløb af Kr. 489 Mill. En stærkere Benyttelse af tidsbegrænsede Laan, Statsveksler eller løbende Bankkreditter vilde sikkert have bragt en stærkt tiltrængt Elasticitet ind i vort Amortisationssystem. Det synes kun at skyldes en utidig Konservatisme hos vore Finansledere, naar de gamle Metoder fremdeles er blevet benyttet i saa overdreven en Grad. Nogen teoretisk eller praktisk Undskyldning derfor synes i al Fald ikke at foreligge.

*

Resultatet af en streng Overholdelse af disse Teorier vil herefter blive, at saa længe vort Statsbudget kun kan vise Balance ved Hjælp af haardt trykkende Skatter og Afgifter, maa ingen Afdrag af Gælden finde Sted udover de 13—19 Mill., vi ifølge Laanekontrakterne er pligtige at afdrage. Men naar den nu-

Digitized by Google

værende Gæld er ca. Kr. 1150 Mill. og denne i de kommende Aar vil vokse med et Par Hundrede Mill., naar vi bl. a. skal opgøre hele Landmandsbankens Gæld, vil man se, at et Afdrag paa en Snes Mill. aarlig aldrig vil kunne opveje Stigningen, endsige overgaa denne. Altsaa vil Resultatet vise sig negativt, og vi maa nøjes med at betragte Lord *Grenvilles* Teorier som Idealet, mod hvilket vi skal arbejde os frem, naar vi nu skal se os om efter Udveje til at nedbringe Gælden.

Under vor Søgen herefter, støder vi paa det gamle i sin Tid ligesaa forgudede som senere forkætrede Princip med »et synkende Fond«, som adskillige Stater har eksperimenteret med med større eller mindre Held. Det, at saavel England som Frankrig kan opvise uheldige Resultater af Forsøg med disse Fonds, har gjort, at mange stadig ser med Mistro paa Muligheden af at kunne bruge disse, og glemmer, at de flere Steder, som f. Eks. i Prøjsen og tildels i Danmark, fuldt ud har svaret til Forventningen.

Princippet i disse Fonds er følgende:

Naar Staten stiftede et Laan, blev en vis mindre Del af dettes Beløb,, f. Eks. 5 % af Hovedstolen, lagt til Side som et særligt Fond, der som Regel bestod af Laanets egne Obligationer. For Renterne af dette Fond opkøbtes Statsobligationer, der henlagdes til Fondet, som derved voksede sig større og større for hvert Aar. Naar Fondet havde vokset sig ligesaa stort som det oprindelige Laan var, opsagdes dette og Fondets Midler benyttedes til Indfrielsen. Altsaa betaler de 5 %, der én Gang for alle var unddraget Statens Dispositionsret, de resterende 95 % uden synlig Udgift for Staten.

Den Hovedfejl, der synes at være begaaet ved Benyttelsen af disse Fonds, er, at man har ønsket at føre Princippet helt til Bunds og forlangt, at den lille Procent af Laanet, der straks henlægges, skal opkøbe hele Laanet, hvilket ikke kan ske under et halvt Hundrede Aar eller mere. Nøjes man med at forlange en Konsumering af 5—10 eller højst 20 % af Laanet, vil man kunne afvæbne hele den Kritik, der er fremkommet imod Metoden, og den vil vise sig særdeles brugbar, navnlig hvis man vil undlade — hvad alt for ofte er sket — at lægge Bestyrelsen i tilfældige Politikeres Hænder, men overlade den til Administrationen.

Digitized by Google

Hvis Danmark i 1915 — da man begyndte paa den Række Gældsstiftelser, der fulgte Slag i Slag i de paafølgende 6—8 Aar hvor man kun tænkte paa at laane for at dække sit Driftsunderskud, men kun sjældent paa, hvordan man atter skulde faa Laanet indfriet, havde oprettet et synkende Fond, og til dette henlagt 5 % af alle de Laan, man efterhaanden optog, og forrentet disse med 5 % aarlig Rente, vilde man i 1925, da det første af Krigstidslaanene — 5 % Laanet af 1915 paa Kr. 60 Mill. — forfaldt, have haft et Fond paa ca. Kr. 53 Mill., hvoraf man kunde have benyttet en vis Brøkdel til Indfrielsen. En Fejl er blevet begaaet ved, at man ikke paa denne eller anden Maade i Tide har sørget for at henlægge Midler til Hjælp ved Indfrielsen af disse Krigstidslaan, der næsten alle indgik i Driftsregnskabet, uden at efterlade sig noget Spor paa Statens Aktivside. Men Fejlen kan endnu rettes, hvis man nu i de kommende Tider, hvor disse Laan forfalder, og man bliver nødsaget til at optage nye Laan til at indfri de gamle med, vilde indføre et synkende Fond for disse nye Laans Vedkommende.

Man maa ikke forveksle et synkende Fond med en Amortisationskasse. Selvom begge har samme Formaal, er de i deres Væsen bundforskellige. En Amortisationskasse modtager som Tilskud af Staten aarlig en vis Del af dennes Indtægter, der benyttes til Opkøb af Statsobligationer, og som nedlægges i Kassen. Renterne af disse bruges i Forbindelse med de aarlige Tilskud til Opkøb af nye Statsobligationer, saaledes at Kassen vokser og vokser uden Begrænsning. Det, at man hvert Aar maa tage af Indtægten for at kunne afdrage paa sin Gæld, tvinger Staten til at holde Skatterne højere oppe end strengt nødvendigt og ofte til at laane for at kunne faa Budgettet til at dreje rundt. Det er dette, som Lord *Grenville* saa stærkt bekæmpede i sit Essay, hvori han yderligere paapegede den store Fristelse til enten at undlade at yde det aarlige Tilskud eller til at forgribe sig paa Kassens Midler, som en Regering er udsat for, naar det kniber med at dække Statens Udgifter. Historien har givet Lord *Grenville* Ret. Til Dato har endnu aldrig nogen Amortisationskasse eksisteret, uden at enten et af de nævnte Forhold eller de begge er indtruffet.

Det, der netop berettiger til at benytte et synkende Fond i en Situation, hvor man ifølge Finanslærens Grundregler ikke maa

Digitized by Google

afdrage paa sin Gæld, idet man derved forhøjer den i Forvejen for tunge Skattebyrde, men paa den anden Side ikke tør undlade dette, fordi Gælden trykker saa stærkt paa Statslegemet, er det, at Afdraget paa Statsgælden tilsyneladende ikke tages af de aarlige Indtægter udover det enkelte Aar, hvor Fondet blev oprettet.

Man er derfor ikke her, som ved en Amortisationskasse, udsat for Fristelsen til at undlade at betale de aarlige Tilskud, og en Regering kan ikke, uden at maatte bemægtige sig hele Fondet, forgribe sig paa Midlerne, idet Fondet er bygget op efter en forud beregnet matematisk Plan, der ikke taaler noget Indgreb.

For at se, hvorledes et synkende Fond vilde komme til at virke herhjemme i Nutiden, kan vi tage et skematisk Eksempel igennem og dertil benytte det tiaarige 5 % Laan paa 60 Mill., vi optog i 1918 til Kurs 98¾ og som nu skal indfries den 15. Juni 1928. At dette Laan vil blive indfriet ved Hjælp af et nyt Laan paa 60 Mill., kan vist betragtes som givet. Man kan forvente, at Staten til den Tid vil kunne optage et nyt 10aarigt 5 % Laan til en Kurs af omkring 98, hvilket vil sige, at Staten ikke faar udbetalt fulde Kr. 60 Mill., men kun Kr. 58,800,000. De resterende Kr. 1,200,000 er et Kurstab, man maa skaffe Dækning for ad anden Vej.

Hvis man nu lod, som om man ikke havde opnaaet Kursen 98, men kun 95 — til hvilken Kurs Staten gentagne Gange i de senere Aar har optaget Laan — vilde man kun faa udbetalt Kr. 57,000,000, og der vilde have været et Kurstab paa Kr. 3 Mill., der skulde skaffes Dækning for ad anden Vej. Nu kunde man benytte den Difference, der er mellem det fingerede Kurstab Kr. 3 Mill. og det virkelige paa Kr. 1,200,000, nemlig Kr. 1,800,000, som Basis for Oprettelsen af et synkende Fond. Disse Kr. 1,800,000 skulde benyttes til straks at afkøbe Laangiverne en Post af de nys udstedte Statsobligationer til en Kurs af 98, og man vilde da faa Obligationer til et Paalydende af Kr. 1,836,700. Dette er det synkende Fonds Grundfond, og de halvaarlige Renter benyttes til at opkøbe nye Poster af Statsobligationer, som vi forudsætter erhvervet til Kurs 100. Efter 10 Aars Forløb paa den Dag, da Laanet forfalder til Betaling, ligger Fondet inde med Statsobligationer til en paalydende Værdi af

Digitized by Google

Kr. 3,009,600. Staten skal da ikke indfri Kr. 60 Mill., men kun Kr. 56,990,400. Gælden er altsaa nedbragt 5 %, uden at Staten har mærket noget dertil. Da der er Udsigt til, at Obligationerne i Aarenes Løb kan erhverves til Priser under Pari, vil der derved yderligere opstaa en Gevinst, der er til Raadighed ved Indfrielsen. Mener man, at det opnaaede økonomiske Resultat er for lille, kan man sænke den fingerede Kurs til f. Eks. 92 — hvilken Optagelseskurs heller ikke har været Staten ukendt — og det dobbelte Resultat vil opnaaes.

*

Selv om Matematikeren ryster paa Hovedet overfor den »Fortjeneste«, der opnaaes ved Benyttelsen af et synkende Fond — thi i sin inderste Kærne hviler i Virkeligheden hele Systemet paa en Fiktion — saa syntes dog denne Vej i Praksis at være den mest farbare til at søge vor altfor store Statsgæld nedbragt. Dette System frembyder den Fordel fremfor de længeløbende amortisable Laan med deres faste Afdrag, der skal tages af de aarlige Indtægter, at man hver Gang et Laan udløber og maa indfries med et nyt Laan, er Herre over, hvorvidt man paany ønsker at knytte et synkende Fond til dette eller ej. En Undladelse heraf kan nemlig begrundes, enten ved at Statsbudgettet er saa haardt spændt, at det ikke kan undvære en Øre til Etableringen af Fiktionen med den lavere Optagelseskurs, eller at Statsgælden alt er bragt saa langt ned, at Renter og Afdrag ikke virker generende paa Budgettet.

Men hvad der synes at være det afgørende, er det, at Budgettet ved Brug af det synkende Fond aflastes for en Del af de store Beløb, som Staten aarlig maa tage af sine Indtægter til Brug ved de aarlige Amortisationer, og som er en alvorlig Hindring for de Skattenedsættelser, der er en absolut Betingelse for, at Landets Handel, Industri og Landbrug igen skal kunne komme paa Fode og optage Konkurrencen paa det internationale Marked.

Digitized by Google

SOKRATES.

Af Harald Høffding.

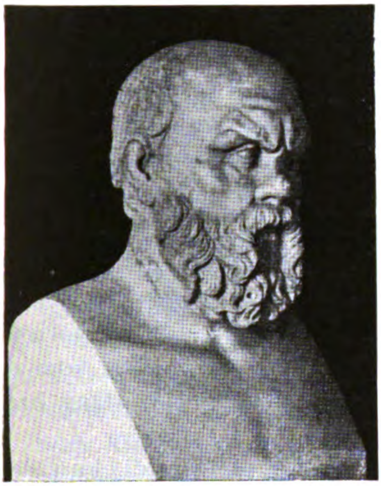

Professor Harald Høffding, som den 11. Marts fylder 85 Aar, har vist »Gads danske Magasin« den Ære her at ville offentliggøre det Sokrates-Foredrag, han holdt paa Borups Højskole den 28. Februar 1928, det fjerde i en Række Foredrag, i hvilke andre Forskere talte om Buddha, Moses og Zarathustra.

SOM den fjerde og den yngste af de fire Oldtidsskikkelser, der behandles i den Foredragsrække, som i Aften slutter, fremtræder Atenienseren Sokrates (f. 469, d. 399). Med ham kommer vi fra Orienten til Europa, fra Verdensreligionerne med deres i store Billeder udtrykte Svar paa Livets Gaader til den Enkeltes ensomme Spørgen og Søgen. Zaratustra, Buddha og Moses staar i Historien som Grundlæggere af Religioner, der gennem Aarhundreder, lige til den Dag idag, paa afgørende Maade har bestemt store Menneskegruppers aandelige Liv. Overfor dem stiller vi nu den jevne ateniensiske Borger Sokrates, der midt under det rige Kulturliv, som i hans Fædrenestad havde udfoldet sig i Kunst, Tænkning og Politik, anvendte den halve Del af sit Liv, og ikke skyede Døden, for at vække sine Landsmænd til klar Forstaaelse af de Opgaver, der er stillet Mennesker, hver Enkelt for sig, og til Forstaaelse af deres Evne og Trang til at arbejde for disse Opgaver.

Naar vi kalder de tre andre Mænd Profeter, hvad skal vi saa kalde Sokrates? — Han omtales fordetmeste i Filosofiens Historie, men deraf følger ikke, at han selv kan kaldes Filosof. Hvis man ved Filosofi forstaar videnskabeligt Arbejde med visse Problemer, passer Benævnelsen ikke. Sikkert forudsætter hans Virksomhed, at der i Grækenland havde udviklet sig en intellektuel Kultur, ogsaa paa Filosofiens Omraade. Men den førsokra-

INDUSTRIFORENINGENS

Digitized by Google

tiske Filosofis Hovedopgave kan udtrykkes ved Buddet: Kend Verden! — og den staar derved som Forløber for videnskabelig Naturopfattelse. Sokrates' Slagord var derimod: Kend dig selv! Og dette Buds Efterfølgelse førte ham ikke til videnskabelig Psykologi, men til praktisk Selvprøvelse, det vil sige til at forstaa sig selv i sin Gerning og sin Tro gennem at prøve, hvorvidt Evne og Trang svarer til, hvad man paatager sig, og hvad man holder sig til. Sokrates' Grundtanke falder egentlig sammen med, hvad man i nyere Tid har kaldt Personlighedsprincipet, det Princip, ifølge hvilket Maalestokken for den enkelte Personligheds Værdi ikke blot ligger i at høre til et Samfund og følge dets Sædvaner, men tilsidst ligger i den Maade, paa hvilken hans Evne og Trang, hans Tænken og Tragten forholder sig til hans Gerning og hans Tro. Sokrates' verdenshistoriske Betydning er, at han har banet Vejen for — og staar som et stort Forbillede for — Personlighedsprincipet. Her staar han som en profetisk Skikkelse.

Da Selvforstaaelse er Forudsætning for al Filosofi, kan Sokrates ogsaa kaldes Filosof. Den, der lader Tanken prøve alle Veje, maa først og fremmest kende sin Tanke, dens Evne og Rækkevidde. Man man kan filosofere, uden i speciel Betydning at være Filosof. Og det er Filosoferen i Betydning af alvorlig, indtrængende og konsekvent Eftertanke, der karakteriserer Sokrates' Væsen og Viden.

*

Men lad os nu tale om Mandens Liv, Færd og Skæbne.

Sokrates' Fader var Billedhugger, hans Moder var Jordemoder. Han skal selv have sagt, at han drev sin Moders Haandværk, som aandelig Fødselshjælper. Om hans første Ungdom vides intet Bestemt. Vi véd ikke, hvorledes han har udviklet sig til det enestaaende Menneske, han blev, og til den Gerning, han øvede i den sidste Halvdel af sit Liv. Grækerne havde overhovedet ikke Interesse for psykologisk-biografisk Forsken. Deres historiske Karakterer staar for os som fuldt færdige, helstøbte, uden at vi faar noget at vide om Støbningen. Adskilligt tyder dog paa, at Sokrates har gennemgaaet indre Kampe med stærke Drifter, inden han vandt den fuldkomne Selvbeherskelse, der tillægges ham. Platon lader ham endog etsteds sige, at naar han ikke indlader sig paa teologiske Spekulationer, er det, fordi

Digitized by Google

han endnu ikke kender sig selv, ikke er klar over sin egen Natur, om den er ædel og mild eller opfyldt af Brynde og Voldsomhed. Han har havt et indre Arbejde, før han skred til at hjælpe Andre. I det indre Arbejde har han havt en Støtte i den mærkelige Evne til Selvfordybelse, til Koncentreren, han har besiddet. Han kunde staa en hel Nat igennem fordybet i en Tanke, der havde grebet ham. Ogsaa paa Aténs Gader kunde det hændes ham at blive staaende stille, indtil han havde fundet ud af, hvad han grublede over. Tillige har han besiddet en instinktiv Takt (han kaldte det sit »Daimonion«), som advarede ham, naar han var ifærd med at indlade sig paa noget, der ikke stemmede med hans Velfærd, den indre eller den ydre.

Den rige Kultur, hans Fædreland havde naaet, stillede efter hans Overbevisning en Opgave for dets Borgere til hver for sig paa selvstændig Maade at tilegne sig de aandelige Goder, der var vundne, — til at lade en indre Rigdom svare til den ydre, en indre Klarhed svare til den ydre Glans. Naar han opfordrede til Selverkendelse, mente han, at man skulde skelne mellem sande og indbildte Værdier, — mellem det, der virkelig svarer til Evnen og fyldestgør Trangen, og det, der kun skyldes Vane og Indbildning. Af egen Erfaring har han vidst, at slige Spørgsmaal maa Enhver tilsidst afgøre paa egen Haand. Hvad Andre kan gøre for os, kan kun være at lokke Trangen til Selvforstaaelse frem hos os. Sokrates forudsatte i sine Samtaler, at den, han talte med, havde gjort sig Rede for, hvad han gav sig af med, for sin Gerning og sine Meninger. Han optraadte ikke som den, der vilde belære, men som den, der søgte Belæring, — som en Uvidende, der søgte Kundskab. Deri bestaar den sokratiske Ironi. Han stillede Spørgsmaal og rejste Vanskeligheder overfor det, der stod som givet og selvindlysende for Andre. Det var Politikere, Veltalenhedslærere, Digtere og Haandværkere, han talte med, og det viste sig da saare ofte, at Mennesker tror at vide Besked om Alt, fordi de er kyndige i en enkelt Retning. Sokrates søgte saa at faa dem til at skelne mellem, hvad de vidste, og hvad de ikke vidste. Der kunde da gaa Problemer op for dem, som de hidtil ikke havde anet. Saadanne Samtaler efterlod ofte en smertelig Brod, som ved et Stik af en Bremse, en Følelse af aandelig Nøgenhed. Platon lader Statsmanden og Feltherren Nikias sige, at hvad man saa talte om

Digitized by Google

med Sokrates, saa kom man tilsidst til at gøre Rede for sig selv, sin Evne, sin Stræben. Gennem Selverkendelsens Skærsild vilde Sokrates indirekte føre Mennesker til Selvstændighed og Ejendommelighed i Tanke og i Færd. Og det var derved, han kunde sige, at han øvede sin Moders Gerning. Jordemødre som saadanne føder ikke, men hjælper Andre at føde. Sokrates vilde ikke selv fremsætte nogen Visdom, men hjælpe Andre til at søge Visdom ad deres egen Vej. —

Det Billede af Sokrates og hans Virken, jeg her har antydet, skyldes væsentlig Platon's Dialoger. Sokrates selv har ikke skrevet noget. Især maa den Forsvarstale (Apologi), Platon nogle Aar efter sin Lærers Død lagde ham i Munden, regnes for en vigtig Kilde. Platon hørte selv Sokrates' Forsvarstale for Domstolen og har sikkert gengivet de vigtigste Udtalelser, selv om der ikke kan være Tale om en bogstavelig Gengivelse. Jeg anfører et Sted af den, hvor Sokrates udtrykker, hvad han især lagde en ung Mand paa Sinde i sine Samtaler:

»Min bedste Mand, du, som er fra Atén, denne store By, der staar saa højt i Ry for Visdom og Dygtighed, skammer du dig ikke over, at du nok bryder dig om Penge og Ære og Anseelse og stræber efter at faa saa meget deraf som muligt, men derimod ikke beflitter dig paa eller bryder dig om Indsigt og Sandhed og om din Sjæl, at den kan blive saa god som muligt?«

Ogsaa i et senere Skrift af Platon, det berømte »Symposion«, er der en Udtalelse, som med Rette anses for at udtrykke det Centrale i Sokrates' Virken. Platon lader der den bekendte Politiker Alkibiades udtale, hvad han i sin Ungdom havde følt, da han var under Sokrates' Paavirkning.

»Han bringer mig til at indrømme, at uagtet jeg selv endnu har saare mange Mangler, forsømmer jeg dog mig selv for at befatte mig med Ateniensernes Politik . . . Han er det eneste Menneske i Verden, overfor hvem den Følelse er opstaaet, som man ikke skulde tro kunde findes hos mig, at skamme mig for nogen; men overfor ham skammer jeg mig virkelig. Ti jeg er mig fuldt bevidst, at skønt jeg ikke kan sige ham imod, . . . saa bukker jeg dog, saa snart jeg er gaaet bort fra ham, strax under for Lysten til Mængdens Æresbevisninger.« —

Man har med Rette betragtet disse to Udtalelser som karakteristiske for Sokrates' Virksomhed. Han vilde arbejde for al-

Digitized by Google

vorlig Søgen og for aandelig Selvomsorg, for personlig Kultur i Modsætning til blot Nyden af, hvad der en Gang for alle var lagt til Rette: Han henvendte sig til de Enkelte for at gøre dem til levende og selvvirksomme ateniensiske Borgere. I denne Aand samtalede han især med unge Mennesker, hvor han traf dem, paa Øvelsespladserne, i Forsamlinger eller i snevrere Kredse. Selv opfyldte han sine Borgerpligter i Krig og i Fred. Han deltog som ihærdig og tapper Soldat i flere Krige og tog, naar hans Borgerpligt krævede det, Del i det politiske Liv. Han var en Dag efter Tur Formand i Folkeforsamlingen, da Mængden imod Loven vilde dømme flere Anklagede under Et, men han vægrede sig ved at lade dette ske og fastholdt trods voldsomme Trusler, at hver Enkelts Sag skulde forhandles for sig. Og da senere det aristokratiske Parti havde faaet Magten, under de saakaldte »tredive Tyranners« Regering, vægrede han sig, skønt han blev truet paa Livet, ved at foretage en ulovlig Arrestation. Da Demokratiet paany kom til Magten, efter at store Ulykker udefra og indefra var overgaaet Atén, vilde man gerne have de gode gamle Tider tilbage, da Folk ikke søgte eller prøvede, men uden videre og som en selvfølgelig Sag levede i Fædrenes Tro og i de gamle Skikke, og da blev Sokrates, 70 Aar gammel, anklaget for ikke at tro Statens Guder og for at fordærve Ungdommen. Dette sidste Punkt har været det afgørende. Sokrates var bleven betragtet som Repræsentant for alle opløsende Kræfter, de virkelige og de formentlige. Hvad Religionen angaar, havde Sokrates, som alle gode atenienske Borgere, deltaget i den offentlige Gudsdyrkelse, og mere forlangte Lovene ikke. Grækerne havde intet Dogmesystem, der skulde anerkendes af alle.

I den Forsvarstale, Platon har skrevet nogle Aar efter Sokrates' Død, og som antages at gengive de vigtigste Træk af den virkelig holdte Tale, hævdede Sokrates, at han har virket til Forædling af Ungdommen, og at han havde Ret til at betragte sin Virken som en religiøs Mission. Han var maaske ogsaa bleven frikendt, hvis Dommerne ikke var blevne forargede over hans frimodige Optræden, og hvis de ikke havde frygtet for, at en Frikendelse skulde blive betragtet som Billigelse af de nye Aandsretninger. Hans sidste Ord til Dommerne, da Dødsdommen var fældet, var (ifølge Platon): »Nu er Tiden kommen, da

Digitized by Google

vi skal gaa herfra, I til Livet, jeg til Døden; men hvem af os der gaar til den bedste Lod, det er skjult for Enhver undtagen for Guden«.

Han sad længe i Fængslet derefter og kunde daglig tale med sine Venner, og da den sidste Dag var kommen, tømte han Giftbægeret under Bøn til Guderne og med roligt Sind.

*

Inden vi forlader Sokrates og hans Tankegang, maa vi dvæle lidt ved to Spørgsmaal.

Naar han opfordrede til Selverkendelse som en Betingelse for at leve og virke paa rette Maade, forudsætter han egentlig, at Eftertanke, Selvprøvelse og Selvbeherskelse er Et og det Samme. Synd er for ham Uvidenhed, og — hvad der for ham er af største Betydning — Uvidenhed er Synd. Kun naar Livet føres i klar Forstaaelse af sig selv og af sine Forhold, føres det paa rette Maade.

For at forstaa Sokrates her maa vi ikke anvende vore skarpe moderne Distinktioner mellem Erkendelse og Villie. Dersom En vilde sige til Sokrates, at han nok indser det Rette, men ikke vil det, vilde Sokrates svare: Saa forstaar du ikke det Rette med fuld Klarhed! Det gennemtrænger ikke hele dit Væsen! — Ved denne Vægt paa inderlig Sandhedserkendelse staar Sokrates som Forløber for europæisk Aandsliv.

Det andet Spørgsmaal fremkaldes ved en Uoverensstemmelse mellem to af Sokrates' Venner, der begge har skrevet om ham. Foruden Platon, der maa anses for Hovedkilden, har ogsaa Xenofon skrevet Beretninger om Sokrates, og han lader sin Mester sige, at en Mands Dygtighed viser sig i, at han kan overgaa sine Venner i at gøre dem godt, sine Fjender i at gøre dem ondt. Platon lader derimod Sokrates lære, at det er bedre at lide Uret end at øve Uret, og at man ikke skal gengælde Ondt med Ondt. Vi maa her sikkert stole mere paa Tænkeren Platon end paa Krigeren Xenofon. Hvis Platon har Ret, har Sokrates rejst et stort Princip, der den Dag idag endnu møjsommelig arbejder sig frem i Verden. Platon har klart set, at der her staar to Livsanskuelser imod hinanden. I sin mest elementære Form bestaar Retfærdighed i Hævnens »Lige for Lige«, men en højsindet Tankegang fører til et ædlere Begreb om Retfær-

Digitized by Google

dighed. Og Sokrates nævnes da ogsaa hos Aristoteles som Eksempel paa Højsind.

*

Naar Talen er om et stort Menneskes Betydning, vil man først se hen til den Indflydelse, han har havt paa sin nærmeste Eftertid, da Erindringen om ham endnu var frisk. Og her staar Sokrates som Forgænger og Forbillede for en hel Række af selvstændige og ejendommelige Personligheder i Oldtidens Slutning, først hans umiddelbare Disciple, Platon i første Række, senere de stoiske Filosofer, der især i den romerske Kejsertid stod som en ædel Humanitets Repræsentanter. — Men vi maa ogsaa se hen til, om der ikke under lignende aandelige Forhold som de, under hvilke et stort Menneske virkede, opstaar Personligheder af lignende Art som han. Hvad Sokrates angaar, var det jo Trang og Evne til Selverkendelse, til ærligt og oprigtigt aandeligt Regnskab om sin Viden, sin Tro og sit Arbejde, han vilde vække. Og til forskellige Tider i det europæiske Aandslivs Historie er der da ogsaa opstaaet Bevægelser i Lighed med den sokratiske. Naar Kirkefaderen Augustinus i Begyndelsen af sine Konfessioner spørger: hvad er det, jeg elsker, naar jeg elsker Gud? — saa er det ganske i Sokrates' Aand. Skikkelser som Luther, Rousseau og Kant, og i det nittende Aarhundrede Carlyle og Kierkegaard, faar — trods de store Modsætninger, der er imellem deres Standpunkter — et aandeligt Slægtskab ved den sokratiske Aand, Redelighedens og Oprigtighedens Aand, som besjæler dem. Holder vi os til Kierkegaard, saa sagde han jo i sin sidste store Kamp: »Der er kun Ét, jeg vil; — jeg vil Redelighed!«

*

Sokrates maatte gaa i Døden, fordi han vilde vække til fri personlig Forstaaelse af Livet og dets Opgaver. Han har her i Europa indledet den store Brydning mellem Erkendelse og Autoritet, mellem Individ og Samfund, — mellem Kræfter, der begge er nødvendige, men hvis indbyrdes Forhold stedse paany maa gøres op.

Digitized by Google

HENRIK IBSEN.

1828 — 1906 — 1928.

Af Dr. phil. PAUL V. RUBOW.

I.

MANGEN en vil blive overrasket ved at erfare, at Ibsen i denne Maaned har Hundredaarsdag. Der er jo fuldt op af udmærkede Samtidige, som lever og virker i deres bedste Kraft, der har overværet Premierer paa hans store Stykker og deltaget i disse bevægede Diskussioner, der fulgte ovenpaa ethvert af dem som mægtige Efterdønninger. Tiden gaar ubarmhjertig hurtigt.

Tiden har ikke været venlig ved Ibsen selv. Det er forbavsende, saa hans Stjerne er dalet. Medens flere af de berømte Forfattere fra hans Tidsalder har overstaaet Verdenskrigens Ildprøve, som Tolstoj, Renan, Nietzsche eller Anatole France, er Ibsen saa at sige ude af Sagaen. I Norge træder han i Skygge for Bjørnson, i Danmark, hvor han havde sit bedste Publikum, læses og spilles han nu kun lidet, og Tyskland, som han skylder sit europæiske Ry, har ganske slaaet Haanden af ham. Det

Digitized by Google

er imidlertid dog muligt, at han kan komme op igen; det er i al Fald Umagen værd at beskæftige sig med en Forfatter, som i mere end en Menneskealder har øvet en overordentlig Indflydelse paa det europæiske Teater, og som psykologisk set er saa gaadefuld.

Ibsen er født i Skien, hvor hans Fader var Købmand. Navnet er dansk: hans Farfars Farfar var indvandret til Bergen fra Stege. Faderen gik fallit 1836, det Hjem, han beredte Sønnen, var aldrig hyggeligt: den trykkende Atmosfære, Ibsen indførte i sine Familiedramaer, var ikke en litterær Fiktion, men noget oplevet. 1844—50 kom han paa Grimstad Apotek som Lærling. Af Apotekervidenskaben er vist kun den bekendte Recept-Paaskrift *rp. q. s.* »indtag saa meget som tilstrækkeligt« gaaet over i hans Digtning: man husker »Mandeviljens quantum satis« fra *Brand*. Det er derimod blot Ondskab, naar Ibsens Modstandere har kaldt hans Værker »Apotekerpoesi«. Det var ellers hans bitreste Aar, han følte sig som Geniet mellem Filistrene.

1850 kom han til Kristiania og tog Artium fra Heltbergs bekendte Studenterfabrik, sammen med Bjørnson og Vinje. Her udgav han sit første Drama *Catilina*, som man nu ikke læser uden Bevægelse. Thi vel betyder eller forklarer dette Gymnasiast-Arbejde aldeles Intet, dramaturgisk set, i hans modne Produktion; til Gengæld har man egentlig den hele Ibsen som Personlighed nærværende i dette Ungdomsforsøg, der med Rette er blevet sammenstillet med Schillers *Røverne*, som det sikkert er paavirket af. Det har de samme tragiske Frihedskrav som Schillers Stykke; men Tiden skulde vise, at Ibsens Kærlighed til Friheden stak dybere end hans navnkundige Forgængers. I denne lidt barnagtige Bearbejdelse af Cicero og Sallust har han indlagt »Aanden fra 48«, som var en meget stærkere Realitet, end de fleste af Ibsens Kommentatorer tænker.

Fra 1851 til 1857 var den unge Dramaturg Sceneinstruktør i Bergen. Det blev ikke nogen Succes for ham som Teaterleder, men nogle meget vigtige Læreaar, hvori han lagde Grunden til sin store Lærdom som Kender af Mimens Kunst. Han indstuderede henved et Hundrede Stykker, og blev sendt paa Stipendium til København og Dresden, hvor han fik den tyske Æstetiker Hettners Bog *Das moderne Drama* at læse.

Digitized by Google

Her er det, han begynder at digte sine norske nationale Dramaer. En Række af dem er paa Vers, det bekendteste er *Gildet paa Solhaug,* et norsk Sidestykke til *Svend Dyrings Hus,* et typisk Udslag af den Nationalromantik, Welhaven havde indvarslet.

Den Række, der er i Prosa, og som løb jævnsides med Bjørnsons, er langt betydeligere. I *Fru Inger til Østraat* (1855) viste Ibsen sig som en raffineret teknisk Expert. Han var paa dette Tidspunkt Elev af Scribe, Stykket minder om dennes historiske Skuespil *Le Réquisitionnaire.* Her indfører Ibsen igen med Fynd og Klem de klassiske tre Enheder. Stykkets stærkt komplicerede Handling foregaar i Løbet af en eneste Nat. Ibsen var allerede den Gang Mesteren i dramatisk Teknik; han havde vel ikke da, og opnaaede vel aldrig, sine franske Forgængeres Smidighed og raske Haandelag, men han overgik alle Samtidige og Senere i koldblodig Kalkule og exakt Motivering af Handlingens Gang.

Mere tiltrækkende end dette kolde Pragtstykke er *Hærmændene paa Helgeland* (1857). Ibsen læste i disse Aar med glødende Begejstring N. M. Petersens skønne Sagaoversættelser og lod sig af dem inspirere til et Sagadrama. Han »skovede«, som Goldschmidt sagde, i den gamle islandske Romanlitteratur. Her finder vi for første Gang en Hovedskikkelse i Ibsens Digtning: Kvinden, som sætter Manden høje Maal i Livet. Det er karakteristisk for denne Pessimist, at han i Reglen undtager Kvinden fra sin universelle Tvivl og Mistro. Den bitre Skeptiker havde et Trubadurhjerte.

Med *Kongsemnerne,* hvis Idé allerede er fra 1858, men som først blev nedskrevet i Løbet af to Efteraarsmaaneder 1863, naaede Ibsens Digtning op i et højere Luftlag. Dette Middelalderdrama er maaske hans mest gedigne Værk. Stykket om den lykkelige Kong Hakon og Hertug Skule, som raner hans Kongstanke, knytter sig til den danske Guldalderlitteraturs Digtninger om Lykken, Retten og Kaldet; det er en Slags Modstykke til *Aladdin,* og stærkt paavirket af Shakespeares Kongedramaer og Snorre Sturlesøns Kongesagaer — den ene Bog var hans dramaturgiske Forbillede, den anden hans Stofkilde, i dem begge fandt han Ideen om den udkaarne Konge, den som fødes til det høje Kald.

Digitized by Google

I endnu nærmere formal og ideal Tilknytning til dansk Litteratur staar de store Digtninger paa Vers, Ibsen udgav i 1860'erne: *Kærlighedens Komedie,* i Hertz's og Heibergs Stil (planlagt i Ibsens Bryllupsaar, 1858, udkom 1862), er et Angreb paa de anerkendte Former for Forlovelse og Ægteskab, i Skønhedens og Poesiens Navn; en ny, men tragisk Udgave af *De Uadskillelige. Brand,* i Stil med Paludan-Müllers dramatiske Digtninger (udkom Marts 1866) er en stor rimet Traktat, religiøst set rettet imod den officielle Kirkelighed, moralsk set overhovedet imod »Akkordens Aand«, i begge Henseender et Forsøg paa at popularisere Kierkegaard. Det er en Jernviljens Dommedagsprædiken, som Paludan-Müllers *Ahasverus.* Om dette Drama minder *Brand* ogsaa i sine enkelte Scener: Optrinnet med den døde Fader paa Kirkegaarden, de to Elskendes Dans, Diskussionen om den strenge og den overbærende Gud; ja i sin hele Diktion lige til det gebrokne Latin. Anledningen var ogsaa for de to Digtere den samme. Paludan-Müller havde i sin Tid ønsket at digte noget rigt og festligt, men blev kaldt tilbage til Askesen ved Indtrykket af den store Kolera i København; Ibsen havde i Rom følt Kald til Skønhedsdyrkelse, han havde »vendt sit Syn mod Sydens Pinjer« (se den saakaldte *Episke Brand),* da han modtog Efterretningen om den dansk-tyske Krig 1864 og Norges Frafald, som vakte hans Harme (jfr. ogsaa Digtet *En Broder i Nød).* Han havde før forherliget sit Fædreland, nu angreb han med Raseri »det lille, men klippefaste Klippefolk«, som han i patriotisk Selvtugtelse kaldte »stærkt i at give Løfter« eller haanligt »meget lovende«. Han var personligt med i dette Digt: »Brand er mig selv i mine bedste Øjeblikke«, skrev han i et Brev; han havde »trods alt Vrøvl og Svineri« bestandig været tro mod Kaldet. — Det tredie Hovedværk i denne Cyklus var *Peer Gynt,* hurtig skrevet i Sommeren 1867 paa Ischia og i Sorrent. Det kom efter *Brand* »ganske af sig selv«. I det ene Digt skrev han den store offervillige Personligheds Tragedie, i det andet den smaalige Selvtilstrækkeligheds Farce. Modsat Brand, der gaar paa, gaar Per Gynt »udenom«. Ogsaa her er Sammenhængen med dansk Litteratur tydelig: *Aladdin, Adam Homo, En Sjæl efter Døden,* Schacks *Phantasterne,* ligger bagved.

Ibsens Teater var gaaet fallit 1862, to Aar efter fik han ved

Digitized by Google

Bjørnsons Hjælp Rejsestipendium og begav sig til Italien, hvor han kæmpede med trange Kaar, indtil han blev reddet ved den store Succes, *Brand* opnaaede, især i Danmark. I 1866 indgav han en Ansøgning til Kong Karl XV om Digtergage, hvori han satte som sin Opgave at lære det norske Folk »at tænke stort«. Det norske Storting bevilgede ham den aarlige Understøttelse, vist i Erkendelse af, at Ingen havde gjort mere for at naa dette Maal end han.

Ibsen forblev i Udlandet fulde 27 Aar. De første fire Aar boede han i Rom, optaget af sit store dramatiske Diptykon *Kejser og Galilæer*. Heri nedpakkede han sin religiøse Grublen, sin Tvivl og sin Tro. Modsætningen mellem Kristendom og Hedenskab meldte sig naturligt nok i den evige Stad. Den blev for den norske Digter til Konflikten mellem den naturlige Livsudfoldelses Lære og Forsagelsens Religion. Noget Skønt kom der ikke ud af hans aarelange Sysselsættelse med Kejser Julian den Frafaldnes Tragedie, navnlig er hans Billede af Hellas godtkøbs og plat — Gratierne havde ikke staaet ved hans Vugge. Men heller ikke fra Ideens Side havde Ibsen Held med sig. Paa Baggrund af de to kæmpende Livsmagter tegner han med vag Dybsindighed Billedet af »et tredie Rige«. Han saa' egentlig med samme Sympati paa Hedenskab og Kristendom, al Kamp mellem Idealer havde hans Hjerte, men han troede, som han mange Aar senere skrev, »ikke paa Idealernes Evighed, men paa deres Forplantningsevne«; Kristendommen slap da bedst fra det.

I en Pause under Forarbejderne til dette store Misfoster af en Digtning skrev han Lystspillet *De Unges Forbund*, ikke noget meget betydeligt Arbejde, men interessant som hans første Angreb paa Liberalismen — han var en Fjende af al politisk Taktik, det galdt for ham om »Menneskeaandens Revoltering«, som han i 1870 skrev til Georg Brandes. Den norske Ungdom svarede med at pibe Stykket ud. Nuomstunder interesserer det især ved nogle nye Paavirkninger, som viser, at Ibsen er i Færd med at ændre paa sin dramatiske Mekanisme. Han er kommet under Indflydelse af Datidens dueligste Teaterforfatter, Augier, specielt af Stykkerne *Les Effrontés* og *Le fils de Giboyer*.

Dersom Ibsen havde endt sin Produktion med disse to Værker og med den skønne Samling *Digte*, han udgav 1871, da

Digitized by Google

vilde han næppe staa som nogen ringere Digter eller Aand i de nordiske Folks Øjne. Han havde udøst al sin rige Poesi, lagt sin gærende, aldrig afklarede Digtersjæl blot, og viser sine storartede tekniske Evners Mangfoldighed og Soliditet.

Men hans følgende Værkers Historie er ikke mindre interessant. Da han var op imod de halvhundrede Aar gammel, bestemte han sig til endnu at erobre Verden, inden han hængte sin Harpe til Side. Han skrev en god halv Snes Skuespil, som i Løbet af mindre end en Snes Aar skulde gøre ham til Enehersker paa Europas Scener.

II.

Denne forbavsende Produktion, en allerede aldrende Mands utrolige *tour de force*, kan passende sammenlignes med Kants filosofiske Hovedværker, der jo ogsaa er skrevne af en Forfatter, som længst havde gennemgaaet alle de Emner, han skulde behandle. Det er nogle ganske faa beskaaret at komme til at glimre som Elever af sig selv.

Der traadte ingen nye Elementer af Poesi eller Tanke ind i hans nye dramatiske Værker, de er som en anden Udgave af Ungdomsskrifterne, men med betydningsfulde Rettelser.

Som en Forløber for den hele Serie udsendte han 1877 *Samfundets Støtter*, hvis haanlige Angreb paa det gode Selskabs Grundpiller brat gjorde det af med de Konservatives Forhaabninger til den landflygtige Digter. Det er et typisk Tendensdrama af Augiers Konstruktion, analytisk, tydeligt (Titelen forekommer 15, Ordet »Samfund« 52 Gange i Stykket), noget af en Folkekomedie med voldsomme Denunciationer mod »Overklassen«. Endnu i dette Værk var Ibsen ikke for stolt eller for gammel til at tage Lære i fremmed Litteratur, og det vil for hans Vedkommende sige franske tekniske Greb og danske Tanker (han var kraftigt paavirket af Georg Brandes' *Emigrantlitteraturen*). Stykket ender for Resten, ligesom Bjørnsons beslægtede *En Fallit*, i forsonende Aand, og er kun et Tilløb. Det laa ikke for Ibsen at angribe et Problem ligetil og forfra, ikke heller at konstruere et Drama efter den traditionelle Metode, med stadig fremaddrivende Momenter.

Men nu fulgte 1879—86 fem Stykker, som skulde sætte Verden paa den anden Ende. Den store Digter lagde de social-

Digitized by Google

politiske Tendenser paa Hylden og satte sig for at fremstille og drøfte sin dybe Nihilisme in optima forma.

Et Dukkehjem har endnu en »Tanke« af Tendenskomedie. Det er Ægteskabet, der sættes under Debat, Ibsen blev derefter overalt applauderet og forkætret som Tilhænger af »Emancipationen«. Kvindesagen som politisk Fænomen interesserede ham ikke stort, men den kunde anvendes som Emne i et Skuespil, hvori han forfægtede sin store Grundidé, Personlighedens Ret til at leve sit eget Liv. Det er som det forrige Stykke en Afsløring, men af en langt aandrigere Slags. Samfundsstøtten er her en virkelig honnet og bravttænkende Mand, og den »ideale Fordrings« Bærer hans egen Hustru, denne navnkundige Nora, som Digteren med stor Kløgt har tegnet i fine Skygger: hun lyver i Smaating, er letsindig, skriver Falsk o. s. v., men hun er en lille Heltinde, der har reddet sin Mands Liv.

Gengangere diskuterer med Skarphed og Dybde det samme Spørgsmaal om den sociale Konventions Farer, men kombinerer det med en Fremstilling af Arvelighedens Betydning for Menneskets Skæbne. Kaptajn Alvings ryggesløse Existens har medført, at hans Hustrus Liv blev forspildt, Sønnen en Værkbruden, Datteren en Tøjte, og de to Søskende drevet mod hinanden i et Blodskams-Forhold. Men ved en af disse glimrende dramatiske Manøvrer, som var Ibsens Specialitet, drejer han henimod Stykkets Slutning Lyset: Fru Alving forstaar, at hendes Mand har været et Offer for dette Samfund, som har givet ham Embede, men ikke Arbejde, Svirebrødre, men ingen Venner. Hun fatter, at hans Livsglæde er bleven hæmmet og fordærvet. Stykket kan læses og ses som en Diskussion, hvori den strenge asketiske Moralist Ibsen taler sig til Rette med sit Alter Ego, den haardnakkede Individualist af samme Navn.

En Folkefjende er et Intermezzo, Ibsens anden Afregning med de liberale i Norge og Europa. Det hører til den Litteraturart, man i Oldtiden kaldte »Invectiver«, en ordentlig Livfuld Hug givet af den vrede Digter til hans Modstandere. Her staar Moralisten og Individualisten paa samme Side. Kræftskaden i Samfundet, det er »den forbandede kompakte liberale Majoritet«, som holder Løgnen ved Lige.

Vildanden fortsætter den Tankebevægelse, som var indledet med *Samfundets Støtter*. Stykket foregaar, ligesom *Peer Gynt*,

Digitized by Google

mellem Fantaster, kun hos de tre Kvindeskikkelser findes ærlig solid Tankegang. Hovedpersonen, Hjalmar Ekdal, den stakkels skørhovede og forskruede Fotograf, er vistnok Ibsens heldigste Menneskeskildring, den hvori han er kommet nærmest ind paa det virkelige Liv. Det er i det Hele taget hans rigeste og mest aandsoverlegne Stykke. Her repræsenteres »den ideale Fordring« af en troskyldig Sværmer, som ved uforsigtig Omgang med den dyrebare Sandhed afstedkommer en forfærdelig Tragedie. Moralen er den ironiske, at Gennemsnitsmennesker ikke er solvente over for den ideale Fordring; tager man Livsløgnen fra dem, saa tager man Lykken med det samme. I *Samfundets Støtter* havde Ibsen udtalt som Forvisning, at Sandheden kunde frelse Menneskene; i *Et Dukkehjem* var det ogsaa en Forudsætning, selv om det indrømmedes, at det kunde være vanskeligt nok at faa de rette Vedkommende indgivet Sandheden. I *Gengangere* viste Pessimisten sit Ansigt, og nu til sidst brød han Staven over den hele godtroende Forkyndelse af Idealerne.

Rækken sluttes med *Rosmersholm*, der samtidig danner Overgangen til Ibsens sidste dramatiske Digtninger. Stykket er skrevet under Indtryk af et Sommerbesøg, Digteren havde aflagt i sit Fædreland 1885. Han var blevet meget misfornøjet med en Del af det, han saa', og i en af de hvasse Taler, han en sjælden Gang holdt, henvendt sig med Varme til Arbejderne i Trondhjem. Efter lang Fraværelse havde han genset Norge, sagde han, og skønt han havde følt megen Livsglæde, havde Besøget ogsaa beredt ham Skuffelser: »de uundværligste individuelle Rettigheder« var endnu ikke saaledes betryggede, som han havde ventet under den nye Regeringsform. Ytrings- og Trosfrihed var endnu ikke sikrede; og det var ikke sandsynligt, at det daværende Demokrati kunde bedre Forholdene. Der maatte et nyt »adeligt Element« til. Herom digtede han sit nye Skuespil, der oprindelig skulde have heddet *Hvide Heste*, Symbolet paa de Spøgelser af uovervunden traditionel Tænkemaade, der har nedfældet sig i Samvittighedslivet hos den, som tror sig frigjort. Experimentet gaar her ud paa at lade Sandheden virke hos det udvalgte, ægte Adelsmenneske. Den Moral, her forkyndes, er netop ikke asketisk: Rosmer vil aabenlyst »proklamere Lykken som Livsmaal«. Scenen er henlagt til en norsk Herregaard (saadanne findes som bekendt ikke), men maa nok

Digitized by Google

snarere forstaas som Forgaarden til dette »tredje Rige«, hvor den hedenske Livsglæde og det kristne Samvittighedsliv ikke mere bekæmper hinanden. Rosmer er en kristen Natur, som har forladt Kristendommens Lære, Rebekka en Hedning, som er blevet lutret i hans Samkvem. Men imellem dem rejser sig den mørke Skygge af Rosmers første Hustru, hvis Død de ikke føler sig uskyldige i. »Salig Fruen tager dem« og driver dem i Møllefossen.

Denne Gruppe Dramaer maatte nødvendigvis interessere rundt om i Europa, thi dens Problemer var de samme som man alle Vegne tumlede med: Samfundsordningens Brøst, den Enkeltes Kamp for at være til paa sin egen Maade, den gamle Tros Undergang og Vanskelighederne ved at befæste et nyt Livssyn. Ibsens Hoved var en Tumleplads for alle disse Tanker — han kunde ikke løse Problemerne, men han forstod at fremstille dem paa en pirrende Maade.

Han tilegnede sig den mest drevne samtidige Teaterteknik og førte den endnu nogle Skridt frem imod Fuldendelsen — eller Fordærvelsen, vilde vel nu Mange sige. I de fire store Dramaer anvender han sin Metode til det sidste Extrem. Alt Tilfældigt er undgaaet i Skuespillets Opbygning: det er som et Regnestykke, hvori Intet maa blive til Rest. Med den ydre Sandsynlighed tog han det vel undertiden let, men den omhyggelige Motivering, den jernhaarde Sammenbinding af Scenerne, er gennemført som aldrig hos nogen tidligere Teaterdigter. Replikkerne er korte, Scenerne falder Slag i Slag, alle Monologer og alle Bemærkninger af Typen »Men der ser jeg Pernille komme« er undgaaede. Særlig raffineret bliver hans Kunst ved den Omstændighed, at Emnerne er rent sjælelige; de gammeldags (og evigunge) Vanskeligheder, der ellers sætter Handlingen i Gang — Forelskelser, Pengespørgsmaal, Fjendskaber, Misforstaaelser — har han ladet falde. Men til Gengæld har han frembragt Spænding ved et Middel, som mangen anden Dramatiker har forsmaaet, men som her er blevet til de Vises Sten: Stykkerne er konstruerede baglæns, een Akt frem vil sige eet Stadium tilbage i Forhistorien, det man ellers kalder Exposition indarbejdes i Handlingen, ja bliver dens egentlige Sjæl. Mest blændende er i saa Henseende den ellers af saa megen Teatereffekt fordærvede *Gengangere*, hvor Forhistoriens fjerneste Præmisser er Dramaets Gaade, og paa den Maade Kaptajn Alving, som er død længe før Handlin-

Digitized by Google

gen begynder, bliver dens virkelige Hovedperson. Man mindede, da dette Stykke kom ud, om *Kong Ødipus,* der ganske vist er noget af et Unikum blandt de overleverede græske Tragedier. Men der er rigtig nok den Forskel paa Sofokles' og Ibsens Tragedie, at Forhistorien kun er en Gaade for de agerende Personer hos den gamle Græker, mens Spændingen hos den moderne Nordmand ligger i, at Tilskuerne lige til det Sidste holdes i Uvidenhed. Allerede Georg Brandes advarede Ibsen mod denne Fremgangsmaade og henviste til, at den var forkastet saa tidligt som i Aristoteles' Poetik, den ældste dramaturgiske Afhandling vor Civilisation besidder. Men det maa indrømmes, at tager man den væk fra Ibsens Drama, bliver der ikke Meget tilbage at glæde sig over. Den er utvivlsomt fordelagtig i videnskabelige Afhandlinger, hvor et elegant pædagogisk Blændværk letter Tilegnelsen, den er den hele Charme ved Kriminalnovellen, hvis fornemste Egenskab er en intellektuel Manøvre, der skjuler, at det Mysterium, hvis Opklaring Læseren bliver Vidne til, er af Forfatterens eget Fabrikat. Man bør vel heller ikke være dogmatisk og nægte dens Berettigelse i en bestemt Slags Roman eller Skuespil — men i den alvorlige Genre føles den nærmest som en Taktløshed. Det er og bliver betænkeligt at diskutere alvorlige Livsspørgsmaal ad modum *Mordet i Rue Morgue.* Man kan ikke nægte Ibsens Modstandere, at han bestandig lægger et Skær af falsk Dybsindighed over sine Ideer ved at anbringe dem i et saadant Perspektiv. Betænker man, hvor utrolig ligefrem, ja skødesløst en Shakespeare ryster sin Livsvisdom ud af Ærmet i Stykker som *Hamlet* eller *Stormen,* faar man nærmest Medynk med den store Nordmand, der ikke kunde servere den simpleste Tanke uden i næsten bogstavelig Forstand at endevende Teatret. Det er en god gammel Sceneregel, at jo vægtigere Tanker, des enklere Intrige; man komplicerer Handlinger i *Scapins Skalkestykker* eller *Henrich og Pernille,* men man simplificerer den i *Den Gerrige* eller *Erasmus Montanus.*

Et ærligere Middel til at fastholde Interessen var Indblandingen af humoristiske Elementer i de tragiske Stykker. Ibsen var her i god Overensstemmelse med Tidens almindelige Praxis. I størst Udstrækning og med størst Kunst er det Komiske anvendt i *Vildanden,* som overhovedet er hans Mesterstykke. Ibsen havde et lille, men sikkert komisk Talent, som navnlig kom

Digitized by Google

ham til Gode, naar han skulde skildre forhutlede eller simple Personer, hvorpaa hans dramatiske Værker ikke har nogen Mangel.

Endnu et Træk bør fremhæves: Ibsens Forkærlighed for Symboler. Den findes overalt i hans Digtning, men kom først rigtig frem med *Vildanden,* hvor Symbolet endog blev sat paa Titelbladet. Endnu var han dog ikke ganske Herre over denne Metode (Andens Historie løber jevnsides med Handlingen, men umuligt var det i og for sig ikke at omarbejde Stykket saaledes, at det lille Fjerkræ ganske forsvandt og dog Karakterer og Scenegang blev de samme). Heller ikke i *Rosmersholm* er Symbolismen aldeles assimileret. Den skulde komme til at indtage en fremragende Plads i Ibsens senere Dramaer.

Denne sidste Gruppe — *Fruen fra Havet, Bygmester Solness, Lille Eyolf, John Gabriel Borkmann, Naar vi Døde vaagner* — gjorde Ibsen til en Slags Forløber for den symbolistiske Poesi, som skød op i 1890'erne. I en vis Forstand er han her naaet tilbage til sin Ungdomsdigtning, i al Fald har han vendt Realismen Ryggen. Kun et enkelt Stykke fra denne Periode, *Hedda Gabler* (1890) er i Stilen fra omkring 1880, men det er ikke et Problemdrama, nærmest en Studie efter Alexandre Dumas fils. Det indtager ogsaa for saa vidt en Særstilling i Ibsens Digtning, som det er det eneste Misogyne, han har skrevet: det er en meget uvenlig — og disgraciøs — Skildring af en moderne Kvindes Livslede og Skønhedshunger, ideale Higen og lave Ondskab.

Hele denne Del af Ibsens Forfatterskab har vist allerede nu kun historisk Interesse. Han vilde skildre Undtagelsesmennesker, de særlig benaadede Naturer. Men Personkarakteristikken havde altid været hans svage Side, han konstruerede sine Stykker indefra, begyndte med de teoretiske Elementer, de nøgne Ideer, klædte dem saa paa, og satte endelig den lærde Teatermekanisme i Gang. Fra nu af bliver der næsten ikke Plads for det andet Stadium i Udarbejdelsen, Forvandlingen af de vandrende Teoremer til levende Væsener. Slagord og Orakelsprog hænger ud af Munden paa hans Personer, han havde aldrig misbrugt Refræner som i disse Aar: »Frihed under Ansvar«, »dø i Skønhed«, »Vinløv i Haaret«, »Forvandlingens Lov«, »Krykken flyder« etc. Diktionen bliver mere og mere trompetagtig. En Gravalvor, som for en Nutidslæser let slaar over i det Parodiske, er udbredt over Scenen, saa længe der spilles. Den

Digitized by Google

Humor, som før havde frisket op, er udelukket. Det er en tyk, klam Taage, hvori nu og da Glimt af Poesi, Vragstumper af et lyrisk Digterskib dukker op.

Det smukkeste af disse Stykker er det allersidste, *Naar vi Døde vaagner*. Det kaldes »en dramatisk Epilog«. Ibsen havde egentlig lovet at skrive en Bog om sine Værkers Historie, men opgav det til Fordel for dette Drama, der handler om Forholdet mellem Kunst og Liv, og tillige mellem realistisk og idealistisk Digtning. Den gamle Kunstner — han er her fremstillet som Billedhugger, men kaldes bestandig Digter — han er pint af Tanken om at have forladt sin Ungdoms høje Stræben for at hugge Portrætbuster, »Menneskehoveder med Dyrefjæs«. Da møder han sin Model, som har inspireret ham til hans Hovedværk »Opstandelsens Dag«. Hun har forladt ham, da »deres Barn« var fuldbaaret; i de fire Aar, hun stod nøgen for ham, har han aldrig nærmet sig hende, hendes Sjæl er bleven hende berøvet. Nu gaar hun om som en Død med Mindet om Kunstneren, som hun hader, og Barnet, som hun tænker en Gang at valfarte til. Efter et Opgør, hvorunder det viser sig, at han har forandret paa Kunstværket, efter at deres Veje skiltes, og forraadt den oprindelige Plan — søger de Døden paa Vidderne, som Brand i Iskirken.

Trods Svulst og Forrykthed er denne Epilog den værdige Udgang paa Ibsens Livsværk. Netop saa raadvild og fuld af indre Konflikter viser Digteren sig i alt, hvad han har frembragt. I denne forvirrede Verden af Askese og Livsbegær, og af høj Himmelflugt og klejnmodig Hængen ved Støvet, af Jubel og Verdenssmerte, Tro og Tvivl, havde hans Aand hjemme. Han var en Stürmer-und-Dränger, der efterlod sig en Anarkiets Bibel lagt til Rette for de dannede Klasser. Uagtet al hans tekniske Lærdom var han aldrig nogen lykkelig Kunstner. Modellen Irene siger medynksfuld til Billedmesteren Rubek, at han dog kun er »Digter«: hans Stof er for vegt. Han *var* en virkelig Digter. Han vil altid blive æret i de nordiske Litteraturers Historie som den store Urolige[1]).

[1]) Litteraturen om Ibsen er umaadelig, og dens danske Afdeling sikkert den værdifuldeste. Hovedskrifterne er af *Georg Brandes* (1868—1916, æstetisk og aandshistorisk), *C. Lambek* (1899, moralsk og psykologisk) og *Henning Kehler* (i Tidsskriftet *Edda* 1915—16, dramaturgisk).

Digitized by Google

HOS NINA GRIEG.

EN SAMTALE.

NINA GRIEG, Norges store Komponist Edvard Griegs Enke, er nu toogfirsindstyve Aar.

Men man tror det ikke, da hun med lette, hurtige Skridt kommer Intervieweren imøde i sin store Trefags-Stue paa Hotel »Kongen af Danmark«, hvor hun har sin Bolig. Det er, som om Kunsten har befriet hende for alle den høje Alders Byrder og givet hende den sjældne Gave at kunne smile uforandret under de snehvide Haar.

Selv vil hun sikkert forklare det ved den Harmoni, der fyldte hendes lange Samliv med den store Kunstner, som betød alt for hende, og hvis Musik jo var fyldt til Randen af Ungdom og Romantik.

Digitized by Google

— Hvordan er det egentlig gaaet til, at De har slaaet Dem ned blandt os Danske, skønt Deres Mand var saa norsk i sit Væsen og sin Musik?

— Det er vel, fordi jeg elsker Munterhed og Livsglæde, og Danskerne er saa forfærdelig snille, det er den mest elskværdige og indtagende Nation, jeg har mødt, ja, det er min oprigtige Mening, og jeg har jo gennemrejst Europa mange Gange med Grieg paa hans Koncerttourné'er, saa jeg kender lidt til det. Og saa er Landet saa smilende. Ikke fordi jeg ikke elsker Norge, jeg har levet de lykkeligste tyve Aar af mit Liv deroppe, paa vor Villa »Troldhaug« ved Bergen, og jeg rejser hjem til Norge hver Sommer, men Landet er mere tungt og barskt, og Befolkningen er mere dyster og alvorlig. Naa, saa er det ogsaa lettere at komme omkring hernede, hvor Afstandene er mindre, og saa — ja saa *er* der jo mere Kunstliv i København end i Oslo, selv om det for Resten er blevet meget bedre paa de senere Aar. Desuden er jeg jo selv halvt dansk, — min Mor var dansk, hun var født Falck fra Tranekjær og blev først gift med en dansk Skuespiller Werligh og optraadte selv — jeg saa fornylig nogle ældgamle Provinsblade, hvori hun kaldtes »Provinsens Fru Heiberg«, og det glædede mig meget.

Men saa blev Mor gift med Far, som hed Hagerup, og flyttede til Norge og hørte op med at spille Komedie.

Vi boede i Bergen, paa Tyskebryggen, hvor min Far havde en Købmandsforretning, men han klarede det ikke og gik fallit, og saa købte min Bedstefar, som var meget velhavende, en Gaard til ham i Nærheden af Bergen.

— Og der traf De saa Edvard Grieg?

— Nej da, der skete meget forinden. Efter en Del Aars Forløb rejste mine Forældre til Danmark og overtog Kronborg Ladegaard, og de sidste Aar, de levede, boede vi i København. Og her i Danmark traf jeg Grieg, som var min Fætter. Han var kun femten Aar gammel blevet sendt til Konservatoriet i Leipzig, og efter nogle Aars Forløb kom han saa til København for at studere under Niels W. Gade, som jo da var den store Fører i dansk Musik.

Jeg husker, som om det var i Gaar, den Fest og Begejstring, Grieg bragte med sig, han kom ligesom med hele den tyske Romantik, Schumann og Schubert og alle disse herlige Tone-

Digitized by Google

mestre. Saa begyndte Grieg selv at komponere, men han fik meget at kæmpe med, megen Modgang, som alle, der vil bryde nye Baner. Det var jo helt nye Klange, nye Harmonier, han arbejdede med, og man syntes ikke om det.

Men vi var unge og lykkelige og tillidsfulde, vi blev netop da forlovede, og Grieg boede oppe i Rungsted, hvor han skrev sin første Violinsonate, der var en Del paavirket af Gade. Den gjorde Lykke.

— Ja, sagde Gade, det er udmærket, men for »norsk«.

— Aah, det bliver meget værre næste Gang, Hr. Professor, svarede Grieg.

Og det blev det! For Grieg *er* saa norsk, og den norske Folketone var hans naturlige Sprog. Og det forstod efterhaanden Gade, og han var meget sød imod Grieg og siden, da vi blev gift, mod mig ogsaa. Jeg fik Lov at synge i Musikforeningen, hvad der var en meget stor Ære.

Ogsaa med Familien Hartmann var vi gode Venner i de Aar. Gade *kunde* være meget ubehagelig, men han bekæmpede det efter Evne, og med Aarene blev han mere venlig og mindre skarp i sine Domme, — det gælder vel for Resten alle, tror jeg, man ærgrer sig mindre, man ser mere stort paa det og hæfter sig mindre ved Fejlene end ved det gode.

Mine Forældre boede nu paa Dosseringen, og Grieg og jeg blev gift fra Johannes-Kirken i 1867, og saa rejste vi til Norge. Og dèr fik Grieg igen meget at kæmpe med: slet ingen vilde anerkende ham. Men han vilde nu have sin Kamp og sin Sejr dèr. Det var trange Aar, hvor vi havde det meget smaat, men vi tog det med Humør, mest maaske jeg. Grieg blev saa Dirigent for Musikforeningen i Christiania og udfoldede en vældig Energi, skønt han allerede da var meget svag. Han havde været alvorligt syg allerede i Leipzig og havde siden da kun een Lunge; men han holdt sig oppe ved en enorm Viljestyrke hele sit Liv, arbejdede til sin sidste Stund.

Men i disse første, trange Aar havde han een stor Oplevelse, der kastede en Solstraale over hans Tilværelse: Fra Rom fik han et Brev fra Liszt, som havde set hans første Sonate, den fra Rungsted, og han skrev: »De skal ikke lade Dem drive bort fra den Bane, som er ejendommelig for Dem, dèr skal De gøre Deres Indsats«. Grieg var dybt bevæget. Og han sendte

Digitized by Google

Brevet til Stortinget sammen med en Ansøgning om Statsstipendium — og det fik han. Siden traf Grieg Liszt i Rom, og Liszt var umaadelig elskværdig imod ham; men han var jo meget aparte. De véd, han var katolsk Gejstlig og gik rundt i Roms Gader i den sorte Præstekjole, — men nogen Asket var han ikke!

— Hvornaar flyttede De til »Troldhaug«?

— Det var i Begyndelsen af 1880'erne, og dèr fik Grieg mere Arbejdsro og vidunderlige Forhold at leve under. »Troldhaug« ligger mellem Bergen og Voss, og vi blev Naboer til den senere Statsminister Michelsen, som havde sit prægtige Landsted dér og blev vor gode Ven og senere efter Griegs Død hjalp mig med at ordne mine Forhold. Hans Landsted staar nu som et nationalt Museum over ham. Nu vil man ogsaa lave »Troldhaug« til et Museum, men det er næsten lidt for sent, for meget er spredt i Mellemtiden, jeg havde ikke Raad til at beholde det. Men Griegs Arbejdshytte nær ved Fjeldets Fod staar dog urørt, som da han levede.

— Var det ikke i Tyskland, han havde sin største Sukces ogsaa økonomisk?

— Aajo, paa sine Kompositioner tjente han i disse Aar mange Penge i Tyskland, hans Forlag Edition Peters i Leipzig var mageløst imod ham og gav ham 6000 Kr. fast om Aaret, saalænge han levede, og efter hans Død i 1907 har jeg haft den samme Gage, selv i de værste Krigsaar, og har det stadig. Men ogsaa paa sine Dirigent-Gæstespil rundt i Europa tjente Grieg betydeligt. Hvert Efteraar rejste vi ud, og hvert Foraar vendte vi hjem til »Troldhaug«, og da var Grieg lykkelig, naar vi med Skyds drog fra Christiania de fem Dages Rejse til Bergen. Det var romantisk, — men anstrengende.

— Var Bjørnson Gæst paa »Troldhaug«?

— Ja vist var han, og han var straalende, betagende. Han var den fødte Høvding, som maatte tage Têten overalt, men det føltes naturligt, for han var saa aandfuld og saa overstrømmende rig — og saa god!

Desværre skiltes han og Grieg i nogle Aar, de blev uenige om en Opera »Olav Trygvason«, som de vilde skrive sammen, og kun Forspillet blev færdigt. Lang Tid efter, da de mødtes

Digitized by Google

igen, sagde jeg til Bjørnson: — Kunde du ikke tænke dig at gøre Operaen færdig nu?

— Nej, svarede han, nu kan jeg ikke finde Traaden!

— De kom ogsaa sammen med Lie og Kjelland?

— Ja, og navnlig Kielland var ligesom Bjørnson aandfuld og inspirerende. Lie derimod var mere stilfærdig og borgerlig hyggelig — ikke nær saa dyster som hans Bøger. Men Bjørnson var den store festlige, brusende Skikkelse, overalt hvor han kom. Han var som selve det norske Flag for os alle. For Resten holdt han uhyre meget af Danmark ogsaa.

— Og Ibsen?

— Han omgikkes ingen. Men naturligvis fulgte vi hans Værker med den største Spænding. Naar han havde Première i København, sad vi og lyttede spændt paa Efterretninger dernedefra. Og jeg husker, hvor betaget jeg selv var af »Vildanden« med Betty Hennings som Hedvig. Det var vidunderligt. Betty Hennings er en af de Kunstnerinder, jeg har beundret mest.

Jeg tror næsten, jeg sætter hende over Fru Heiberg, som jeg bl. a. har set i »Ninon de l'Enclos«, hvor Michael Wiehe spillede Chevalier'en, der lidenskabeligt elsker hende uden at vide, at hun er hans Moder, og som Lady Teazle i »Bagtalelsens Skole«, hvor hun var straalende og helt kunde lade sit Koketteri brillere som et helt Fyrværkeri. Ogsaa i »Tilfældet har Ret« var hun glimrende, gnistrende som en Diamant, men pludselig kunde der komme noget mærkeligt uægte over hendes Betoninger, — det hændte derimod aldrig hos Michael Wiehe, hans kunstneriske Noblesse var uden Rift, og han var i det hele taget den største og mest betagende Skuespiller, jeg har set, saa ophøjet og dog saa dybt menneskelig! Han var vidunderlig! En Oplevelse, man aldrig glemmer! Og vèd De for Resten, hvad jeg ogsaa ofte har tænkt paa, naar jeg har været i et dansk Teater i de senere Aar? Hvor talte de et langt smukkere og mere karakterfuldt Dansk paa Scenen i min Ungdom! Nu udvidskes og forfladiges Sproget lidt for meget, efter min Mening, selv om jeg godt forstaar, at det sker for at komme Livet, Hverdagslivet nærmere. Men det *er* nu Synd for Sproget, for Dansk kan være saa smukt, saa klangfuldt og dog blødt og smidigt, naar det tales som Michael Wiehe talte det. Og Teater- og Hverdagsliv bliver dog aldrig eet! Og jeg maa sige, at det norske Teater-

Digitized by Google

sprog har holdt sig langt mere frit for den Paavirkning af Hverdagsjargon'en, Slang'en, end det danske. Maaske kan det lyde arrogant af mig at sige det, men det er jo i Virkeligheden, fordi jeg holder lige saa meget af det danske Sprog som af det norske og gerne vilde, at det skulde bevare sin Vellyd og Kraft og Fylde lige saa uformindsket som det norske.

— Er det ikke en fremmed Følelse for Dem at opleve den moderne Kunst?

— Jo da, der er ligesom kommet noget ind i Kunsten nu, som gør den urolig og utilfredsstillende. Det maa vel være saadan, men jeg tror nu kun, det bliver et Gennemgangsled til det store almene, ja jeg er ikke bange for at sige: til den evige Romantik. For Kunsten er nu eengang udadskillelig fra Romantiken.

Man skal ikke være »stabejset«, som vi siger paa Norsk, det betyder stædig, men jeg tror ikke, de Unge slipper for et Tilbagetog. Engang troede jeg ligefrem, de malede og digtede og komponerede mod deres bedre Overbevisning, det mener jeg ikke mere, de tror virkelig paa det. Men det bærer ikke i det lange Løb.

Og det var jo en skønnere og rigere Tid, da vi andre var unge. Hvor elskede vi Kunst, hvor fyldte den os med Rigdom, — nu slaar de hverandre til Blods i Boksning! Det er jo dumt og ubegavet, synes jeg. Saa hellere en Tyrefægtning, den er da smukkere og mere malerisk. Og Tiden er *for* demokratisk nu, synes jeg, alt udjævnes, og Festglansen gaar over i Graat. Radioen gavner heller ikke Kunsten, selv om man forstaar, at Folk fristes af den. Radioen har gjort det umuligt at give en Koncert med Udbytte — naar lige undtages et Eventyr-Fænomen som Brailowski. Naar Grieg og jeg i gamle Dage gav Koncerter, var vi altid sikre paa at tjene mange Penge paa dem. Paa saadan en Tourné traf vi for Resten ovre i Vejle for første Gang Vilhelm Herold. Han var Lærer paa en Højskole, men han sang for Grieg, og Grieg var begejstret og sagde: — De bliver ikke længe ved med at være Lærer!

Under vort Ophold i Vejle boede vi paa Herregaarden Lille Grundet hos Godsejer Olsen og Fru Orpheline Wexschall Skram Olsen, Kammersanger Skrams Adoptivdatter, en meget livlig

Digitized by Google

og begavet, men meget ekscentrisk ung Dame og en fortræffelig Pianistinde.

— Kendte Grieg Carl Nielsen?

— Ja, han naaede at se hans første Arbejder og saa' en stor Begavelse i ham. Og jeg kommer stadig i hans Hjem, det er en dejlig Kunstnerfamilie, og Svigersønnen Telmanyi er en gudbenaadet Violinmester og et uimodstaaeligt, charmerende Menneske, saa oprindelig og saa frisk som en stor Dreng med et Par Øjne, som er fulde af Sjæl. Har De ikke lagt Mærke til, at alle ægte Kunstneres Øjne er anderledes end andre Menneskers. De er lutter Sjæl.

— Hvad var Deres største Oplevelser i Deres og Griegs Kunstnerliv?

— Det var vel Koncertrejserne i Europa. Jeg husker, da han første Gang skulde give en Koncert i London. Det var i St. James' Hall, og jeg sad sammen med en engelsk Kunstner og var meget nervøs. Vilde det blive en Sejr for ham? Saa kom Grieg ind, og i samme Nu brød et øredøvende Bifald løs, det vilde slet ikke tage Slut, og jeg sad aldeles overvældet og stridgraat. Det kom jo saa aldeles uventet. . .

Og jeg husker en anden Oplevelse i Paris, hvor Grieg skulde give en Koncert. Han havde forinden skrevet en Artikel, hvori han tog Parti for Dreyfus, og den var blevet aftrykt i Frankrig. og da han viste sig, peb og hyssede Folk og skreg »Des excuses, Monsieur!«

Det var frygtelige Øjeblikke, jeg sad og var angst for, at han skulde blive skudt deroppe paa Podiet, men han stod bleg og urokkelig. Og omsider fik han Lov at begynde — og efter Koncerten blev han hyldet med Ovationer, og Tusinder stod udenfor og raabte Leveraab for ham — men der var desuden to Rækker Politi for at holde Orden.

— Vil Du se, sagde Grieg smilende til mig, der er to Rækker Betjente, det er det stolteste Øjeblik, jeg endnu har oplevet!

— Var der ikke ogsaa i Deres Ungdom Brødnid og Jalousi i Kunstnerverdenen?

— Aajo, men Grieg afskyede den Slags. Selv var han glad som et Barn, naar han fandt Talent hos en af de Unge. Jeg husker, at en Kollega engang i de unge Aar i Christiania sagde til Grieg: — Ja De kan sagtens holde paa den frie Konkurrence,

Digitized by Google

De som har Elever nok, men hvis nu Rubinstein kom til Christiania, hvad saa?

— Saa vilde jeg straks gaa til ham og tage Undervisning! svarede Grieg. Saadan var han — saa beskeden. Jeg husker, at vi engang i Semmering i Tyrol mødte nogle Bønderbørn, som spillede Cither og sang Solvejgs Sang.

— Kan *Du* forstaa det? sagde Grieg. *Jeg* forstaar det ikke! Og saadan var det overalt, hvor vi kom, paa Markuspladsen i Venedig og paa Monte Pincio i Rom hørte vi Militærmusiken spille hans Kompositioner, og Grieg stod ukendt i Mængden og syntes, det var et Eventyr og ikke Virkelighed.

— Skrev Grieg sine Sange for Dem?

— Ja, det gjorde han, og de ligger allesammen for min Stemme, og jeg har sunget dem atter og atter paa Koncerter til Griegs Akkompagnement. — —

Aaja, siger Nina Grieg og ryster den hvide Haarkrone, hvor er det dejligt at sidde og mindes alt det skønne og rige, man har oplevet. Og saa er jeg glad for den Tanke, at Griegs Aske nu er ført fra Kirkegaarden i Bergen til »Troldhaug«, hvor den er sat ind i Fjeldet. Der skal ogsaa engang min Askeurne staa sammen med hans. Og det er det skønneste Sted, De kan tænke Dem: Hele Forgrunden er een stor Bregneskov, og dybt nede synger Havbruset sin Evighedssang.

Det er saa skønt, saa skønt . . . . . .

Ved *Holger Jerrild.*

Digitized by Google

EN BOG PÅ MODEN.

Af Edv. Lehmann.

MAN sidder sløv i sit kupéhjørne og døjer den lange dagsrejse fra Paris til Toulouse. Ingenting at se efter ud ad vinduet, såsnart Orleanskatedralens tårne har fortonet sig i Loirens flodtåger. Afhøstede marker og magre fyrreskove, stundom så stenede og tørre, som var det Småland, man kørte igennem. Vinmarker med deres pindeværk af stativer og sorte, krogede ranker under det gulnede løv. Man mindes gamle Ole Brøndsteds undrende ord, da han, italiensvant som han var, havde rejst gennem Frankrig: »Gud veed, hvorfor man altid kalder dette land »La belle France«?«

Så er der ikke andet for end at gi sig til at læse. Alle læser de i kupéen, når de ikke sover. Bøger er der nok af i Frankrig, og billige er de at få; 12 francs er den sædvanlige romanpris: en krone og femoghalvfjerds. Og det endda for en god bog, trykt i dette år.

Skrås overfor mig sidder en dame og læser i en af dem til tolv med billede udenpå. Læser med damefart. Ubegribeligt som de kan! Jeg lister mig til at lure hende med uhret i hånden, ligesom når Sherlock Holmes regner farten ud efter telegrafstængerne. Gennemsnitligt halvtreds sekunder om siden; det blir små halvfjerds sider i timen. Før vi kom til Limoges, var bogen færdig, og fortrydelig kaster hun den hen på sædet. Billedet vender opad; jeg kendte den. Og da fortrydeligheden åbenbart kom af, at hun ikke havde mere at sluge, vågnede det galante pindsvin i mig med en lysende idé. Jeg skævede efter titelen og så, at det just var første del af en serie, som jeg havde fortsættelsen på i min pose. Så da hun havde summet sig lidt, trak jeg bogen frem og spurgte med en let bøjning, om hun kunde have lyst til at fortsætte. Det lod hun sig ikke sige to gange og kilede på med fornyet fart: 43 sekunder pr. side.

Det værk, vort lille andelsforetagende enedes om, var just de bøger, alle læser i dette øjeblik i den franske verden; den mest yndede bog af den mest yndede forfatter: Vautels *Mon curé chez les riches* med dens fortsættelse: *Mon curé chez les pauvres* — »Præsten hos de rige« — og »hos de fattige«.

Digitized by Google

Clement Vautel — øjeblikkets mand, fordi det er øjeblikket, han sigter på, og øjeblikket, han har ramt. At tænke sig, at denne bog, som jeg holder her i hånden, bærer nummeret 409de tusinde, en bog, der først udkom for 3—4 år siden! Om nu forfatteren blot får en af de tolv francs for exemplaret!

Dog er det vanskeligt at bedømme hans succes, og man kunde ligesom i historien om den svenske præst og Johannes den Døber fristes til at spørge: Hvor skulle vi sætte ham? Dèr var det spørgsmålet, om pladsen var mellem profeterne eller apostlene. Her kunde det spørges, om den verdensberømte skribent skal placeres mellem profeterne eller pornograferne, og om det rivende salg skyldes den dom, hans bøger fælder over den franske beau-monde og dens demi-monde, eller den ublu afsløring af disse to verdeners liv og levned, som enhver af hans bøger har at byde på.

Der er nu hans *Amour à la parisienne*, der strax med sin titel sætter ind på det »ømme« punkt og drager det tynde slør tilside, som dækker den erotiske trafik i kontorernes og stormagasinernes personale, — denne gang ikke den »smukke« verdens extravagancer, men det lige så smukke småborgerliv, hvori alle disse små frøkener hører hjemme, eller hvori de går ud, når de strømmer fra forretningerne, trænges i »Metro«, den underjordiske jernbane, eller på endnu mere lyssky steder.

Eller bogen om den store borgermand, *Je suis un affreux bourgeois* — en mand, der tror på bourgeoisiet, dets historiske, økonomiske og politiske betydning, og som ender tragikomisk med et forsøg på at lave borgerlig kontrarevolution mod arbejdere og socialdemokrati. Det komiske og det tragiske er dog ikke denne enkelte begivenhed, men hele figuren, der træder frem med denne parfumefabrikant, der begyndte med at sælge dåser ved dørene, og nu skaber det ene verdenserobrende mærke efter det andet og har sin væsentlige andel i den parisiske kvindes, ja i den halve kvindeverdens duft og farve. Hans skæbne bliver det nye mærke, som hans bogholder, der er specialist i etiketter, har døbt *Moi toute*, »helt mig«, eller hvordan vi nu skal oversætte disse ord, »fulde af charme, koketteri og mysterium«. Men også et reklamebillede kræver denne nye »verden af duft og vellyst«, og dette billede, der tillige skal pryde flacon'en, kræver en model, der svarer til indholdet. Hun søges

Digitized by Google

og hun findes. Og medens parfumen erobrer verden, erobrer reklamedamen parfumefabrikanten. Hun udsuger ham ved sin ambition at blive filmsprinsesse og bereder ham sidenhen alle de ydmygelser, som en agtet og særligt i egne øjne højagtet mand kan undergå, når han først kommer ud for skandalepressen, og elskerinden forsyner hans strejkende arbejdere med alt det stof, som er nok til at lægge ham for had og gøre ham til grin.

Stor sensation har en bog vakt om fruen, der ikke vil ha børn, *Madame ne veut pas d'enfant*, og som nu som en lystig film går over alle biografscener. Men i sin litterære form er den sandelig »ej blot til lyst«, men en meget bidende satire over barnløshedens evangelium, der måske fremstiller beau-monden fra dens allermest degenerede side: *l'amour pour l'amour* på den ene side og fjantede teorier om kønsforskellens udslettelse på den anden, — altsammen til glæde for en ulykkelig ægtemand, der for en medgift af en halv million har solgt sig til et individ af denne slags eller rettere undergivet sig en for det nye program fanatisk svigermoders regimente. Indtil hans maitresse — det eneste fornuftige menneske i bogen — får den unge frue talt til rette og jaget dem begge ud på en udenlandsrejse, der da tilsidst får de ønskede følger. — Kostelig er i denne bog satiren over statens magtesløse forsøg på at stanse affolkningen ved belønning af barnrige ægteskaber. — denne scene, hvor jævne koner får deres præmie, medens de fine fruer står og gyser ved tanken om alt det børnerod, — hvilket ikke forhindrer dem i lydeligt at applaudere de officielle forsikringer om frugtbarhedens velsignelser, serverede af hygiejneministerens souschef med ministerielle fraser.

*

Utvivlsomt behager denne kyniske moralist sig i de scener, som han udmaler, og sikkert veed han, at de parisere, som han smæder for at læses af dem, læser ham desto hellere, jo mere han lader dem se deres pikante laster. Dog er der ikke mindste tvivl om, at det er hans agt at afklæde sin tid for at stille den nøgen for dommen. Selv må han — skulde man synes — være helbefaren i denne sfære, ja altfor velkendt med dens vrangside; dog er han hele tiden ovenover den. Han er en vittig mand

Digitized by Google

og har et aldrig svigtende greb på at gøre sine personer komiske, når det behøves, sine scener lystige, sin fortælling morsom. Men dette vid er ironiens, satirens. Han gør dem latterlige dèr, hvor de er jammerlige, og hans mening er vel snarest den, at det er jammerligt det hele, hvad enten man vil le eller græde over det, sådan som de gamle domsprædikanter græd over jammerdalen. Nu prædiker man ikke længere, lige så lidt som det kan nytte at græde over det uafvendeligt virkelige. Bedre at vise det frem som det er og vende vrangen ud af det liv, som alle lever i og tørster efter.

Han prædiker ikke — og dog er den mest bekendte og den betydeligste af hans skikkelser en prædikant, ja en præst. Midt i det hele har den skæmtende forfatter følt trang til at give ordet til en person, der kan stå som den egentlige kritiker og sige et alvorsord til høje og lave, et retfærdsord i dette samfund, hvor alle øver uret, medens de råber på deres ret. En mand, der er ægte midt i forlorenheden, naiv og førstehånds, med godt humør og munter tale, med et hjærte fuldt af ømhed og en vrede fuld af ringeagt, alt efter de mennesker, han møder, og de forhold, som han stedes i.

Sådan er landsbypræsten i Sableuse, abbed Pellegrin; sådan ser man ham på omslagsbilledet, halvt bondeklædt i sin præstedragt og de jærnbeslagne sko, med sin shagpibe i munden strakt i sin primitive lænestol, medens han sidder og klør sin trofaste Poilu, sin store puddelhund, i panden. De er krigskammerater, de to, venner fra skyttegravene, hvor han var ude at hjælpe og trøste, at sanke sårede op i den yderste ambulance, bekymret for hver eneste af dem men ubekymret af kugler og granatstumper, ubekymret også af det krigskors, han fik til tak for sin dåd. Der er for os danske noget af en jydekarl, af en »rekrut fra 64« over den gemytlige, heroiske flegma, hvormed han går gennem tykt og tyndt, gennem krig og fred, mellem høje og lave. Han er en folkepræst, der skøtter sin menighed, tager sig af alle og enhver og veed, hvorledes han skal tage dem: legende børn og døende koner, tvære bønder og den gamle fine greve deroppe fra slottet.

Ikke på slottet mere! Det måtte sælges under krigens elendighed, sælges til en af dem, der har tjent sig op på krigens elendighed. Og dermed begynder spillet: »Præsten hos de rige«.

Digitized by Google

Dog først et lille forspil. Pellegrin har været stævnet op til biskoppen. Monseigneur, en spidsnæset herre med gejstlige principer, er meget misfornøjet med ham: han ryger shagpibe og han bruger grimme gudsbespottelige ord, denne for en kirkens mand aldeles uværdige jargon derude fra skyttegravene med tilhørende manérer. Stakkels Pellegrin kan ikke tale andet; han har glemt den gamle façon, og selv i biskoppens fine stue fremturer han med sin platte tale.

Monseigneur er rasende og sender ham bort i unåde. Men der er høj over høj, og abbeden søger i sin kvide ind til kardinalen, en gammel, blid og forstandig mand, der har et ganske andet syn på sagerne og just beklager, at kirken ikke har flere af den slags førstehånds prædikanter, som kan få folk i tale, sådan som det var i gamle tider, da man ikke havde fået al den fine præstedannelse. Derfor befaler kardinalen, at han vil høre abbeden prædike i domkirken. Og nu får vi en prædiken at høre, som har både næb og klør og skæmt og alvor i bred jargon og folkelig munterhed. Han skåner hverken rige eller fornemme, kirke eller præster i sin udlægning af lignelsen om farisæeren og tolderen, og forargelsen kæmper med beundringen i den åndeløst lyttende skare.

Dog er han ingenlunde bedst, når han prædiker. Nej, man skal høre de små, uvilkårlige grynt, hvormed han reagerer på den rigdommens sfære, hvori han nu plumper ned, da slottets nye ejermand begynder at bejle til ham for at få kirken på den rigtige side, når han nu skal føre sit leben. Skikkelig er han som dagen er lang, monsieur Cousinet, den store tykke parvenu med pengeposen, som så dårligt forstår at få noget ud af det hele. Men hvad han ikke forstår, det forstår hans kone, den skønne Lisette de Lizac, den fejrede stjerne fra Casino i Paris, som han har købt for rede penge og som koster ham endnu flere. Det er hende, der driver spillet også her på den afsides egn, som hun forfærder med sine toiletter og sin frivolitet. Lige så interesseret som sin mand i at få abbedens medhold, henter hun ham op i sin mondæne sfære, hvor han efterhånden oplever de græsseligste scener, og ser det hele komediespil udfolde sig, som en udlært komediant kan sætte i scene.

Det gælder jo nu for madame Cousinet om at få sin mand på gled, det store fæ som han er med alt sit forretningstalent. Han

Digitized by Google

skal pusseres; og hvilken vej står mere åben for en mand med millioner nutildags end politiken i et demokratisk land? »Religionen, familien og ejendomsretten«, hvilket herligt program for en samfundsbevarer, der er mere interesseret i det sidste end i det første, men tager det hellige med ligesom det familieliv, hvis hellighed han efterhånden skal få at erfare. Det er denne trikolore, han kæmper under sammen med en kreds af disse politiske programmagere, der blot søger et offer af tilstrækkelig fedme for at kunne leve deraf ved alteret. Cousinet må gøres til deputeret, koste hvad koste vil. Og det koster ham meget, ak ja hvad det koster!

I Frankrig er der listevalg, og man må skaffe et par brugbare navne på listen, om man selv vil frem. Brugbar er den unge greve og løjtnant de Sableuse, søn af slottets forrige ejer, der var så fuldtro konservativ, at han endnu til sin død troede på greven af Chambord, orléanisternes tronprætendent. Den unge mand må vindes, og madame Lisette vinder ham, vinder ham på det gyseligste, i det skjulte og åbenbare. Han kender fra sin barndom smuthullerne rundt i slottet; og da de efterhånden glemmer at være forsigtige, og gemalen opdager dem, — så er det jo »den gode sag« det gælder. Og desuden: er der noget, en fransk ægtemand er bange for, så er det at være til spot og spe, særligt når han snart skal fremstå på en valgtribune, udsat for almenhedens spottegloser.

Også præsten har fået mere at se, end han skøtter om; men det ligger nu ikke for ham at gøre skandale. Og så har han jo sine fattige i sognet. Det veed de deroppe på slottet og sender ham stadigt de tunsindfrancslapper, som han må tænkes at behøve til sine ædle formål; de reparerer hans kirke for ham med deres dårlige smag, som han ikke kan bedømme, gør alt muligt for at holde ham varm.

Nu gælder det jo desuden om at få den populære præst på sin politiske side; uden hans hjælp kan arbejdernes stemmer ikke vindes. Og han gør sit bedste, det gode skind, for at tro på programmet om religion og familie og lader ejendommensretten glide ned med det samme, skønt hans hjærte og natur er på de ejendomsløses side, og skønt disse hans fordums venner giver ham drøje sandheder at høre. Men der er jo stadigt de fattige i sognet, som han får penge til: og endnu ét begår han

Digitized by Google

i sin enfoldighed af samme grund: han sælger et gammelt kristusbillede i kirken til en omrejsende slubbert af en antikvitetshandler.

Således bereder hans gode hjærte og hans jævne forstand ham det ene nederlag efter det andet. Og da nu fruen på slottet behager at stikke af med sin løjtnant, medens gemalen er på vælgermøde, kulminerer præstens godmodighed i, at han lader sig mobilisere af den fortvivlede ægtemand for at finde hende i Paris og tale den unge mand til rette. Han plumper ned i verdensstaden som Anders Tikøb i København; han må afsøge Casino og falder ind på endnu fælere steder, naivt uvidende om hvad han i sin præstedragt udsætter sig for.

Men så har han også fået nok. Han har set, hvad det hele er både med religion, familie og ejendom; han er færdig med det hele og lægger ikke skjul derpå. Men dermed er han også selv færdig. Beskyttelsen, han nød fra oven, også fra kirken, sålænge man i ham håbede at finde et redskab, svigter nu med eet, og alle hans naive forsyndelser vælter over ham i en almægtig anklage, tilmed da han nu har stedt sin gamle ven Poilu til jorde som et andet menneske og talt et par taknemlighedens ord over ham, da han blev gravet ned i haven.

Monseigneur har udspejdet alt og fælder den endelige dom; den gamle kardinal er blevet imbecil og kan ikke hjælpe længere. En gejstlig i Casino mellem skuespillerindernes kamre; en præst, der begraver en hund, så noget nær med kirkens velsignelse; en præst, der sælger kirkens helligdomme — hvilke velkomne påskud for at fjerne en kirkens ulydige søn, der ikke vil støtte dens alliance med kapitalen.

Pellegrin er færdig med de rige, og de rige med ham. Så er der kun de fattige tilbage. De fattiges sag, d. v. s. arbejdernes krav, socialismens program. Han går til Paris og modtages med åbne arme af det forsultne parti, der hungrer, ikke efter brød men efter førere, efter nye farver på plakaterne. Hvilken fangst at gøre: en kirkens mand og ovenikøbet en udstødt! En folketaler af rang, med ildhu og knyttede næver og med skyttegravenes sprog!

Det går ham blandt dem som blandt de rige. En skønne dag opdager han, at han er kommet til at spille med i en stor komedie; at også her er det partiet og lidenskaberne, æresyge mænd

Digitized by Google

og fanatiske kvinder — heller ikke de uden kvindebegær — der taler barmhjærtighedens sag, den som han vilde give sit liv for at tjene. Også her må han forsvinde fra scenen, bort fra Paris, bort fra Frankrig. Bort fra kulturen — nu vil han forsøge sig hos de vilde folk. Dèr er vel endelig brug for lidt kristendom. Det går ham vel næppe bedre dèr, — men endnu er tæppet ikke gået op for 3die akt af forestillingen.

*

Kristendom, — det mærkelige er, at Parisernes Vautel i denne bog gør fælles sag med evangeliet, ja med evangelisk kristendom. Thi den forkyndelse, med hvilken den troskyldige landsbypræst træder frem, vender sig ikke blot mod verden men også mod kirken. I virkeligheden er denne polemisk anlagte bog tillige en kampbog mod katolicismen, dens præsteskab og dens praxis. Og denne gang ikke — som ellers i Frankrig — i ateismens navn og med positivismens program, men øst af samme kilde som reformationen hentede sin kraft fra: Jesu egne ord om hvad der er Guds mening med menneskene.

For denne enfoldigt skarptseende landsbypræst er kirkens væv af ceremonier og paternostre kristeligt ugyldigt. Han fik sin dåb i skyttegravene, og dèr handlede det om noget andet. Da han første gang stævnes for biskoppen, er det værste af anklagepunkterne de fæle ord, som han har sagt i en prædiken: »Det kommer ikke an på at remse paternostre og ave marier, at plapre litanier, medens man har tankerne andre steder. Man må bede med sit hjærte, vende sig til den Højeste, som en soldat vender sig til sin general. En general har ikke tid til at høre på snik-snak. Gud Herren heller ikke. Sådanne bønner som I afleverer uden engang selv at forstå dem, — om jeg skal tale rent ud, mine brødre: den gode Gud ....« Her standsede monseigneur oplæsningen med et udtryk af modbydelighed: »Mine læber vægrer sig ved at udtale de skrækkelige, vanhellige ord«. Men Sableusepræsten forklarede ganske rolig: »Velan, monseigneur, jeg sagde: Den slags bønner, dem blæser den gode Gud en lang marsch«. »Sådanne ord«, skriger biskoppen op, »er gudsbespottelse. De krænker den guddommelige majestæt!« Men præsten svarer roligt: »Gud tager sig ikke sådanne småting nær«.

Digitized by Google

Den store prædiken, han holder i katedralen, udfolder det samme program i større stil. Ganske vist går denne straffetale i sig selv ikke udenfor den katolske kirkes ramme — der er holdt mange af den slags af ivrige prædikanter — især af munkene. Men gentaget her i en moderne bog bliver denne udlægning af lignelsen om farisæeren og tolderen dog en betydningsfuld protest mod kirkelig farisæisme og verdsligt bigotteri, som er ganske særligt møntet på de katolske forhold, mod hvilke den jo også retter sig.

Den munder ud, denne strenge straffetale, i en simpel og naturlig fordring på menneskelig retsindighed og tro på en frelsende Gud, en kristendom, der kan øves uden kirke og præster, helgener og sakramenter i den Frelserånd, der sagde: »mine bud ere ikke svære«. »I grunden er det ikke så meget, der forlanges af jer: en smule godhed, en smule retfærdighed, en smule mod. Det kan vel ikke være så svært, når man er en kristen, — ellers var det jo ikke umagen værd at være det. Og selv den gode vilje rækker til. Det er en stor ting at have villet forsøge. Blot at I ikke støder den hjælpende hånd tilbage, som er rakt ud imod jer. Grib efter den, selv om det koster overvindelse, og det skal regnes jer til gode af ærlige folks Gud.«

Hvad han kun strejfer i katedralen, giver han det glatte lag som agitator i Paris blandt arbejderskarerne. Nu har han forstået det, nu da han har oplevet det og er strandet på det: denne alliance mellem kirken og kapitalen, det er samfundets ulykke; og han skåner hverken den ene eller den anden: »Vor frygteligste fjende«, udråber han, »det er kirken. Kirken er det sande værn for dette kapitalist- og borgersamfund, som er dumt nok til at fornægte og forfølge den«. Og denne kirke kæmper med en hær, som i virkeligheden burde høre os til: de menige kristne, hvis de da ellers vil bære navn efter Ham, der sprængte et kapitalistsamfund, stærkere rustet end vort. Det var slaver og arbejdere, samfundets små, der først med begejstring modtog evangeliet. Det skal atter vise sin kraft og frigøre kirkens og kapitalismens slaver.

Utvivlsomt er det forfatteren selv og ikke blot en opstillet figur, som taler både disse og de forrige ord. Thi der er også andre i denne bog, der taler i samme retning. Den gamle kardi-

Digitized by Google

nal har gennem sit lange liv i kirkens tjeneste fået afsmag for dens ydre væsen, dens forfinede kultur, dens blødagtige kultus. Og Pellegrins fortrolige ven, den ateistiske og republikanske doktor Profilex, vender også sit had, ikke mod Kristus men mod kirken. »Evangelierne er gode nok, og der er intet andet evangelium end Eders« — siger han. Den gode sag er deres og ikke det nuværende samfunds.

Men hvilket samfund, siger dr. Profilex, har kunnet realisere et ideal. Idealet lever en tid i ædle sjæle, så søles det til af menneskemassen, såsnart det er blevet virkeligheden. Selv hans elskede Revolution, Republiken, — hvordan er det gået den? Nu er Frankrig jo en republik! Dette Frankrig!

Nej, det er uhjælpeligt det hele; det er vel det, som bliver Clement Vautels sidste ord.

Eller lad os vente og se, om den ærlige evangelist fra Sableuse har bedre lykke med sig blandt de Vilde end blandt kulturens værdige bærere!

Digitized by Google

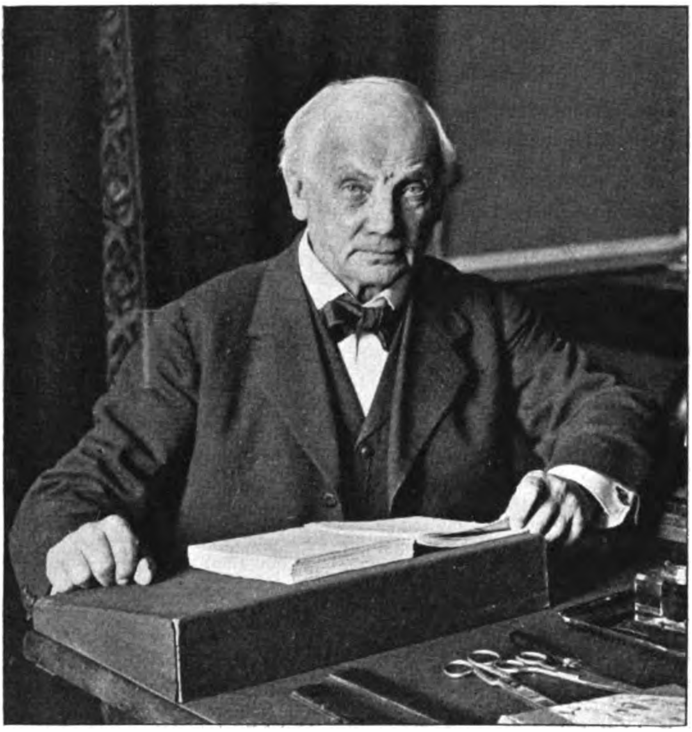

HARALD HØFFDING OG HANS NYE BOG.

Af Chr. Rimestad.

I den meget fængslende Afhandling *Om min Forfattervirksomhed,* som Harald Høffding har optaget i sin nye Bog *Religiøse Tanketyper,* skriver han paa dens næstsidste Side:

›Det har været mit Livs store Lykke, at jeg har kunnet hellige mig til filosofiske Studier. Hvad har da Filosofien været for mig? — Overfor den Tvivl og den Taage, der plagede mig i min første Ungdom, har jeg vundet Klarhed over, i hvilken Retning de store Opgaver for Tænken og Handlen ligger, og hvorledes der maa arbejdes paa deres Løsning (hvad enten denne er mulig eller ikke). I selve Tankearbejdet har jeg fundet den bedste Hjælp mod Mismod og tungt Sind. Som Spinoza har jeg erfaret, at Vanskeligheder og Bekymringer forsvandt, naar jeg blot kunde fordybe mig i Eftertanke. Men Filosofien har dog ikke blot været mig et Husmiddel. Den kan nu engang

Digitized by Google

ikke være et Husmiddel, naar den blot er et Husmiddel. Jeg har vundet Ærefrygt for Tankens Verden, hvorsomhelst den aabenbarer sig under Tidernes Kamp og Uro og peger hen mod de store Opgaver for vor Stræben. Jeg tror mere paa Idealer end paa Ideer. Naar vi ikke kommer ud over stadig Stræben, burde dette maaske finde sin Forklaring deri, at Tilværelsen selv ikke er færdig. Om den Del af Verden, der rører sig i Menneskelivet og i Menneskelanken, gælder det i hvert Tilfælde.«

Meget vægtige Ord, der giver et langt Indblik i Harald Høffdings Eksistens, i selve hans Indstilling overfor Tilværelsen. Det er saadanne Eksempler, vi trænger til, thi det er en Hæder for de menneskelige Vilkaar, at en Livsfølelse, en Glæde af denne Art kan fremstaa og holde sig usvækket gennem mere end et halvt Aarhundrede.

Thi denne Glæde, denne Livsfølelse gaar paa Tværs af de Former for Glæde og Livsfølelse, der sædvanligvis fylder Menneskene. Det overordentlige ved en Skæbne som Harald Høffdings beror paa, at den har fundet ikke blot Lykkens Drivkraft, men Lykken selv i en uophørlig Søgen efter Sandheden — thi den store Majoritet af Mennesker føler ingen nævneværdig Tilfredsstillelse i en Søgen, de finder den kun i en Opfyldelse. Majoriteten af Mennesker vil have fuld Vished, — og paa denne Vilje er Religionernes enorme Magt over Menneskenes Gemytter grundet.

Der vil ganske utvivlsomt lige til Klodens Ende være Mennesker, som for selve deres Sinds Lykkes Skyld er ude af Stand til at leve i metafysisk Uvished, og derfor vil de taknemmeligt gribe den altomfattende Forklaring, som en Tro paa en bestemt Religions Sandhed giver. Religionen er Gemyttets suveræne Postulat, og da intet menneskeligt Væsen tror, at den menneskelige Aand i de kommende Hundredtusindaar skulde naa til at kunne udsige noget afgørende om Universets Oprindelse og Maal, saa vil af den Grund Religionen heller aldrig kunne blive forældet — saalænge der da er Mennesker til, som er konstitutionelt ude af Stand til at leve i metafysisk Uvished. Det er usandsynligt, at Menneskene skulde forandre sig saa radikalt, at de naaede til at kaste den sidste metafysiske Bekymring over Bord. Maaske vil Mængden af dem, der, oven i Købet med en vis jævn Tilfredshed, er i Stand til at leve Livet

Digitized by Google

uden nogensomhelst Tanke for dettes »Hensigt«, uden nogensomhelst Angst overfor Mysteriet, hvori ikke blot vor, men hele Tilværelsen dykker, maaske vil den stadig forøges, men ligesaa plausibelt er det, at der vil blive Mennesker igen, som aldrig vil ophøre med at lade sig forurolige af dette Mysterium.

Det kan ikke nægtes, at Mængden af de Ligegyldige er steget ret kraftigt i vor Tid. Det er virkelig, som om der er foregaaet en Vending med det nye Aarhundrede, og ganske i Særdeleshed i Aarene nu efter Krigen. Sportslidenskaben og de haarde økonomiske Vilkaar har vendt Tusinder og atter Tusinder af unge bort fra den helt uegennyttige Interesse for Aandslivet. Man kan tage et enkelt Fænomen til Rettesnor for sin Vurdering.

Endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede var Interessen for en Skribent som Søren Kierkegaard særdeles levende i Ungdommen. Selv blandt unge Jurister, unge Medicinere var der en næsten almindelig Trang til at lære denne Skribent at kende. Og vel at mærke: det var ikke den samme Trang, som gjorde sig gældende hos de unge i Halvtredserne, Treserne og Halvfjerdserne. Dengang var Stillingen til Kierkegaard af meget mere personlig Art, det var et Spørgsmaal om Tilslutning til eller Afvisning af hans Ideer (saadan har det bl. a. været for Harald Høffding, der fortæller derom netop i denne Afhandling: *Om min Forfattervirksomhed).* For Generationen i Slutningen af forrige Aarhundrede var det meget mere en rent kunstnerisk og rent intellektuel Passion, som Kierkegaard vakte. Det store afgørende Arbejde med Hensyn til Kierkegaards Ideer, det var allerede gjort — af Høffding og af Brandes. Særligt overbevisende havde Høffding i Slutningen af sin udmærket klare og præcise Monografi fremstillet Grundene til, at Kierkegaards Kristendomsopfattelse ikke i den Forstand, den store Tænker selv mente, kunde have absolut Betydning. Hundreder og atter Hundreder af unge Mænd i de Tiaar lod sig paavirke af Høffding i dette kapitale Spørgsmaal — og de fleste af dem er neppe senere kommet til andre Resultater, hvor ofte og lidenskabelig de end har beskæftiget sig med Kierkegaard.

Men Ens Erfaringer nu peger i Retning af, at de unge overhovedet slet ikke beskæftiger sig med Kierkegaard. De ved, at det er en sær og vanskelig Skribent, og de agter ingenlunde at

Digitized by Google

bryde deres Hjerne med ham — de har ganske andre Ting at bruge den til!

Men vi, der begyndte at læse Kierkegaard i 15 Aars Alderen, og bestandig gennem Aarene er vendt tilbage til ham, vi, der anser ham for en af de mest fængslende Intelligenser og en af de smidigste og magtfuldeste Skribenter, der nogensinde har eksisteret, vi har Grund til at være Harald Høffding taknemmelige.

Ikke blot skrev han for en Menneskealder siden denne lysende klare Monografi af Kierkegaard, den Bog, der stadig er den mest anskuelige, den, som giver de fyldigste Redegørelser for Kierkegaards Tankegang, af alle dem, der den sidste Menneskealder er fremkommet. Men Høffding er siden Gang paa Gang vendt tilbage til det samme Emne. I dette sidste Bind findes der endda to Afhandlinger: *Pascal og Kierkegaard, Sibbern og Kierkegaard.* De fleste nulevende kender kun yderst lidt til Sibbern, og denne Sammenligning mellem Kierkegaard og hans Lærer vil for mange Læsere være en Overraskelse: de vidste ikke, at Sibbern var saa moderne en Aand, at han fundamentalt staar os nærmere end Kierkegaard, der slet ikke anerkendte Sjælens Afhængighed af eller Sammenvirken med Legemet. Hør hvad Høffding skriver:

»Psykologien var for Sibbern en Del af en almindelig Livslære, til hvilken ogsaa Fysiologien giver sine Bidrag. Psykologi og Fysiologi hørte for ham nøje sammen. En og samme Grundvirken træder frem for os under to Former. Ordet Sjæl betyder ikke et for sig bestaaende Væsen, men en Leven og Virken, der stadig har et tilsvarende indenfor de organiske Processer. Sibbern var hverken Spiritualist eller Materialist . . . . For Sibbern var i Følge denne Opfattelse Sjælelivet underlagt de samme store Naturlove som alt andet, navnlig Udviklingens Lov. Tidlig blev det ham et Hovedpunkt, at al Udvikling foregaar sporadisk, ud fra forskellige Udgangspunkter, og at Helheden paa alle Omraader bliver til ved Sammensmeltning af Processer, der en Tid kunde synes ikke at have meget med hverandre at gøre. Han belyser det ved Exempler baade fra den uorganiske og den organiske Verden, og paa Sjælelivets Omraade finder han her en Forklaring paa, hvorfor Gæring, Tvivl og Disharmoni saa let optræder.«

Digitized by Google

Ligesaa forbløffende det er, at Sibbern *for et Aarhundrede siden* talte om »vor Tid, i hvilken dels den større Kamp for fysisk og borgerlig Subsistens har virket til Selvreflexion, dels Individerne ikke mere, saaledes som forhen, føle sig, hverken i religiøs eller i borgerlig Henseende, baarne ved en fast Tingenes Orden i Livet« — ligesaa forbavsende er det, at han noget senere, i 1849, »opfordrede Statsmændene til i Tide at sætte sig ind i Kommunismens Ide, som er et Udtryk for højere, fordelende Retfærdighed, i Modsætning til Produktion og Konkurrence, der ikke indeholder nogen Garanti for, at Udbyttet virkelig kommer store Kredse tilgode«.

Saadanne Aandsretninger møder man ikke hos Kierkegaard — men det mærkværdige er, at selv om man ikke paa eet eneste Punkt føler sig i Overensstemmelse med hans Meninger, selv om man tager den hæftigst mulige Afstand fra hans sociale og politiske Anskuelser, og betragter hans Klamren sig til Paradokset som noget urimeligt og unødigt, selv om man anser hans Angreb paa Statskirken for næsten hysterisk, — saa er han ikke des mindre en vidunderligt fængslende Aand, en af de faa, der følger En Livet igennem, en af de ikke mange, det er umuligt nogensinde at blive færdig med.

Grundene hertil er to: hans enestaaende skarpe Intelligens, der forstod at forfølge Tankegangen til de aller yderste Konsekvenser, og hans eminente Fremstillingsevne.

Hans Stil forsøger nu Høffding hverken her eller andetsteds at analysere og karakterisere i dens Mangfoldighed. Brandes har gjort nogle Tilløb, men der er ikke kommet noget fuldstændigt ud af det. Geismar nøjes med Citater og bringer kun et Bidrag til Karakteristik under Omtalen af de religiøse Skrifter. Der er her et stort Land, hvor ingen Forsker hidtil er trængt ind, der er her for en taalmodig og følsom Aand en æstetisk Opgave af den allerstørste Betydning.

Det, Høffding giver i denne store Afhandling om *Kierkegaard og Pascal,* er noget andet: den tydeligst mulige Fremstilling af den Kierkegaardske Idéverden. Afhandlingen blev skrevet paa Opfordring af den franske Redaktion af *Revue de Métaphysique et de Morale* til det Pascalnummer, dette Tidsskrift bragte 1923, Trehundredaaret efter Pascals Død.

Der er Grund til at beklage, at Høffdings Afhandling blev

Digitized by Google

optaget i et Tidsskrift, som kun læses af professionelle Filosoffer og eksklusivt filosofisk interesserede Mennesker. Hvis denne fremragende Afhandling, et sjældent fornemt Eksempel paa Kompositionsevne, analytisk Sans, havde staaet i et af de store alment kulturinteresserede Tidsskrifter, hvor Publikum er »L'honnête homme« i det 17de Aarhundredes Forstand, da vilde vi være naaet et betydeligt Skridt fremad i det Arbejde, som nu kun lige akkurat er begyndt: at gøre Kierkegaard kendt i Pascals Fædreland. Man maa sige, at Franskmændene har forstaaet at skatte deres Pascal paa en ganske anden Maade end vi vor Kierkegaard. Pascal vækker en *passioneret* Interesse i en hvilkensomhelst kultiveret Nutidsfranskmands Aand — man fik et eklatant Bevis paa hans Ry netop ved 300 Aars Festlighederne: det var en uoverskuelig Mængde Afhandlinger og Artikler, der vrimlede frem, selv Dagbladene var fyldt til Randen.

Da jeg i Aarene 1922—23 opholdt mig i Paris og kom en Del i den litterært højt kultiverede Kreds, der samler sig om det førende Tidsskrift *La Nouvelle Revue Française,* følte jeg instinktivt og erkendte med min Fornuft, at det eneste, Danmark for Alvor havde at byde disse ligesaa intellektuelt som kunstnerisk raffinerede Aander var Søren Kierkegaard. Jeg talte med Tidsskriftets udmærkede Redaktør, den endnu unge *Jacques Rivière* (der siden døde og efterlod et stort Savn) om, hvad det vilde være hensigtsmæssigst at bringe i Oversættelse, og senere blev jeg kaldt til en anden fremragende Kritiker *Charles du Bos,* der ledede en Serie af Oversættelser af europæisk Litteratur hos den meget kendte Forlægger *Plon;* Charles du Bos bad mig om at fortælle ham noget om Kierkegaards Personlighed og litterære Værk: jeg mindes aldrig at have følt en Opgave veje saa tungt paa mit Hoved! Først nu har *Nouvelle Revue Française* bragt et Bidrag af Kierkegaard: et Udvalg af hans Strøtanker i en, saa vidt vi tør dømme, fortrinlig Oversættelse af Lucien Maury. Det bliver i høj Grad spændende at se, om det skal lykkes at skaffe Kierkegaard Indpas i Pascals Fædreland.

Naar man maa beklage, at det blev i et Fagtidsskrift, at Høffdings Afhandling blev offentliggjort, saa er Grunden først og fremmest denne: Høffding-Artiklen er netop i en eminent Grad skrevet for Lægfolk, der er ikke en Sætning i den, som ikke

Digitized by Google

ethvert almindeligt dannet Menneske vil være i Stand til at forstaa, men ikke des mindre giver den det paalideligste Billede af Kierkegaards Tankeverden, og af Udviklingen i den; dernæst: det var saa fortrinlig en Idé at stille Pascal og Kierkegaard sammen; det gav paa Forhaand Franskmændene Appetit. thi ligesaa uvillig, man paa Forhaand gennemgaaende er til indlade sig med noget helt nyt, ligesaa let er det at faa sin Nyfigenhed (sin *curiosité)* pirret, i samme Øjeblik dette nye bringes i den mest direkte Forbindelse med noget, man ikke blot allerede kender, men som er En dyrebart. Denne Sammenstilling i Titelen med Pascal var præcist det, som var bedst egnet til at vække Franskmændene af den Dvaletilstand overfor det Fremmede, hvori de længe har halvdøset.

Paa en særdeles skarpsindig Maade sidestiller Høffding disse to store Mænd, paaviser Forskellighederne i deres Udgangsstadier, Forskellighederne i deres Udtryksmaader, men ogsaa de saare dybe og afgørende Ligheder i deres Grundsyn paa Kristendommen, og deres dermed følgende Harme over og Foragt for alle Verdslighedens Tilpasningsforsøg. Det er en overordentlig fængslende Fremstilling, og vi føler os overbevist om, at ingen fransk Pascaldyrker vil kunne læse den uden i Længsel efter ogsaa at blive en Kierkegaarddyrker.

Harald Høffdings livslange Interesse for Kierkegaard staar i Forbindelse med noget af det frugtbareste i hans Aand — i Forbindelse med selve dette: at han fremfor alt er Psykolog. Høffding selv maa man vel kalde Rationalist. Det er med Tanken, han arbejder, det er dens Virkemaader, ogsaa dens Begrænsning, han har studeret, hele hans store Produktion staar i Tankens Tegn. Han har aldrig benyttet Følelsen eller Fantasien eller »Intuitionen« til at trænge ind til Forstaaelse af Problemernes eller Menneskenes Væsen. Han har faktisk aldrig *selv* benyttet andre Hjælpemidler end sin overlegent klare og rige Fornuft.

Men paa den anden Side — hvor dybt skeptisk Høffding end er overfor Følelsens eller Intuitionens Forsøg paa at finde væsentlige Sandheder paa det metafysiske Omraade — saa er han dog fyldt af den mest levende Interesse for disse Forsøg, naar det gælder en usædvanlig Følelse eller en overordentlig Fantasi. Kierkegaard prøvede jo nok — som man ser det i hans dialek-

Digitized by Google

tisk blændende Bog *Filosofiske Smuler* — at bevise Kristendommens Nødvendighed og Storhed gennem strenge Følgeslutninger; men hvem kan blot nære en Tvivl om, at i det Store og Hele var hans Tilslutning til Kristendommen ikke en Frugt af Ræsonnement, men et Hjærtets Postulat, et Følelsens kategoriske Imperativ. Det ejendommelige ved Kierkegaard beror jo imidlertid paa, at han *selv* i de Værker, der staar helt i Følelsens Tegn — »Kærlighedens Gerninger«. og alle Talerne — var en stor Dialektiker, og naturligvis maa denne Blanding eller rettere denne Vekselvirkning af Fornuft og Følelse have udøvet en meget betydelig Magt over Høffding, ganske i Særdeleshed fordi der aldrig blev Tale hos Kierkegaard om en ubevidst, en dilettantisk Sammenblanding af uensartede Bestanddele: han var forbavsende klarsynet, og det var netop denne Klarsynethed, der aldrig forlod ham, som fik ham til at definere Springet, Paradoksets Indtræden med en saa uforlignelig Aplomb.

Men selv om Kierkegaard — i Kraft af den baade Fornuftens, Følelsens, Lidenskabens Rigdom, hvormed hans Natur var benaadet — har maattet udøve en ganske særlig Tiltrækning paa Harald Høffding, saa har denne Tænker dog ogsaa følt sig fængslet af digteriske Aander, der i langt ringere Grad var bestemt af Fornuft. Grunden er ikke blot den meget simple, at Høffding foruden at være Tænker ogsaa er et almindeligt Menneske, der med Taknemmelighed har drukket af den Poesis Kilde, som har sit Udspring mindre i de intellektuelle end i de følelsesbetonede og fantasiprægede Egne i Menneskets Indre — men Grunden er ogsaa denne, at han som Psykolog har maattet beskæftige sig fuldt saa meget med Følelsen og Fantasien som med Fornuften. Han har skrevet en anset Religionsfilosofi, han har gransket Mystikernes Personligheder og Værker, han er ikke gaaet af Vejen for noget, der kunde gøre Billedet af Mennesket saa fuldstændigt som muligt. Men altid har det været, i sidste Instans, hans Opgave at klargøre, ordne, henføre det enkelte til den Gruppe af Foreteelser, hvor det hører hjemme, bringe Sammenhæng mellem Fænomenerne. Aldrig har denne Mand, der dog har studeret saa megen Religion, saa megen Mystik, saa megen Poesi, opgivet sit rent intellektuelle Stade. Enhver Læser af Høffding ved, hvilken Ro der falder over En, naar man skrider frem gennem Læsningen, og hvor-

Digitized by Google

dan de talrige Enkeltheder, som Høffding drager frem til Undersøgelse, ikke forstyrrer det harmoniske, fint afrundede Helhedsindtryk.

Vi maa meget bestemt hævde, at det Tidsrum, der ikke ejer en saadan overlegen, overfor alt menneskeligt aaben, men altid aarvaagent vejende Intelligens, er et fattigt Tidsrum. Det er Filosofens Opgave at bringe Orden, Sammenhæng i det rige, ofte saa kaotiske Stof, som Digtere, Mystikere, Visionære og »forrykte« Genier bringer til Verden, det er Filosofens Opgave af de mange enkelte Fænomener at uddestillere noget saa varigt og saa almengyldigt, at man har Ret til at kalde det en Lov. Det er en intens intellektuel Tilfredsstillelse at se det brogede Stof passere en saa fint udviklet Bevidsthed som Høffdings, se hvordan det forenkles, krystalliseres, antager ny Form i den rene Tankes Smeltedigel: genopstaar som noget saa rigt paa almen Substans, at vi aner Tilstedeværelsen af en Sjælens Lov.

Men der er ogsaa det frugtbare ved Harald Høffding, at han aldrig har paastaaet, han havde fundet de positive, absolute Sandheder. Han har altid hævdet, at Filosofi er en uophørlig, en aldrig afsluttet Søgen efter Sandheden. Han, der har arbejdet saa minutiøst indtrængende, der har vejet saa samvittighedsfuldt alle Detaljer, han har ogsaa holdt Portene aabne ind til det Ubekendte, ikke optraadt som Spaamand, men forfrisket sin inderste Bevidsthed ved at vende sin Tanke mod de talløse uforudseelige Muligheder.

Digitized by Google

DEN FØRSTE SPAADOM OM N. F. S. GRUNDTVIGS BERØMMELSE.

Ved Overbibliotekar V. Grundtvig.

DET er vel bekendt, hvad Grundtvig selv fortæller om sine to Aar i Aarhus Katedralskole: hvorledes han »udsov« dem under en kedsommelig og aandsforladt Skolegang og derved indsugede sit Had til den »sorte Skole« og al dens Væsen — hans to Aar i Aarhus skulde derved blive »af skæbnesvanger Betydning for hele Danmark«, som Edv. Lehmann siger i sin nylig udkomne Bog om ham. Grundtvig fortæller dog ogsaa, hvorledes han læste om Danmarks gamle Historie i Bøger fra Skolens Bibliotek og om Aftenen læste gamle danske Krøniker højt for Skomagersvendene i sit Logi. Allerede i disse smaa Træk har man jo Lov til at se Spirer til Fremtidens Væxt.

Kendt er det ogsaa, hvorledes han i Konrektoren, Jens Stougaard, fandt en forstaaende og faderlig Ven, som han altid mindedes med den største Hengivenhed — saaledes i Dagbogsoptegnelserne fra 1804. Sit skønneste Udtryk faar den i Digtet »Udby Have« (1811):

Kære Stougaard! til mig hen
tit du saa med ædel Smerte,
bød som Fader, bad som Ven;
men selvraadigt var mit Hjerte,
lukkede sig fluks igen.
Dog, hvordan end jeg mig skabte,
Haabet du dog aldrig tabte.

Sit første Digterværk, den (utrykte) historiske Fortælling »Ulfhild« (1803), tilegnede han Stougaard: »sine Disciples Fader og min tidligere Ungdoms Lærer, et svagt Beviis paa min Erkendtlighed«.

Rektoren, Thure Krarup, der var en stiv Latiner men en middelmaadig Skolemand, mindedes han derimod kun som »en gammel snurrig Mand«, og han tilføjer, at da han i September 1800 forlod Skolen med »et meget rosende Testimonium«, var »Konrektorens mundtlige Afsked ham mange Procent kjærere og nyttigere end Rektors skriftlige«.

Det er dette Testimonium, som her for første Gang offentliggøres efter Originalen, der findes i den Grundtvig'ske Slægt.

Digitized by Google

Det er af ikke ringe Interesse som den første Udtalelse om Grundtvig, og selv om nogle af de superlative Udtryk vel nok maa tilskrives Tidens gængse Stil, viser det dog utvivlsomt, at Rektor anede de spirende Kræfter hos sin unge Elev og har været andet og mere end en »snurrig« gammel Pedant. Har Grundtvig sovet i Aarhus, som han selv mener, har hans Søvn været af en noget ualmindelig Karakter; det er da i hvert Fald højst karakteristisk, at Grundtvigs Lærere i Aarhus Katedralskole — han havde kun disse to — begge omfattede ham med en ikke almindelig Interesse. Han har da nok i nogen Grad været uretfærdig mod sin gamle Skole og dens Rektor.

Magnifice Rector!
Amplissimi Celeberrimiqve D^ni Professores Univers. Havn.

Haud parva sunt, quæ spe et votis auguramur lectissimo civitatis Vestræ candidato

Nicolao Friderico Severino Grundtvig

annum agenti duodevigesimum; ex qvo enim, jactis privatos intra parietes primis litterarum fundamentis, cura parentis, viri apprime reverendi, D^ni Johannis Grundtvig, sacrorum interpretis oraculorum apud Udbyenses et Ørslevienses in Sialandia, nobis operam dare cœpit anno 1798, ingenium, qvod ei contigit felicissimum, dextre excolendo crescentis aliqvando cum ætate claritudinis præludia dedit sane non puerilia: Qvemadmodum ergo annuis diligentiæ præmiis summam conficientibus qvadraginta imperialium docilitatem ejus magis evocare conatæ sunt Musæ Arhusienses, ita neqve apud Vos, Viri Amplissimi! indotatas fore spero ejus virtutes, qvippe qvem Fautoribus Vobis dignissimum se præstiturum confidam.

Tantorum Nominum
cultor devotissimus
Thuro Krarup
Rect: sch:

Dabam Arhusii
anno 1800
d: 25 Sept:

[Paa Bagsiden:] *Nic. Frid. Grundtvig, e schola Arhusiensi, ord. 3^tius.*

Om Grundtvigs Skolegang i Aarhus maa, foruden til hans Dagbogsoptegnelser (kun trykt i: Udvalgte Skrifter ved Begtrup I) og Digtet »Udby Have«, især henvises til Rønning (Den Grundtvigske Slægt. 1904) og Schrøder (Grundtvigs Barndom og første Ungdom. 1883), der begge, hvad Forholdene i Aarhus Katedralskole angaar, bygger paa Rektor Blaches Optegnelser (Historisk Tidsskrift 4. Række III og Progr. fra Skolen 1838 og 1850).

Digitized by Google

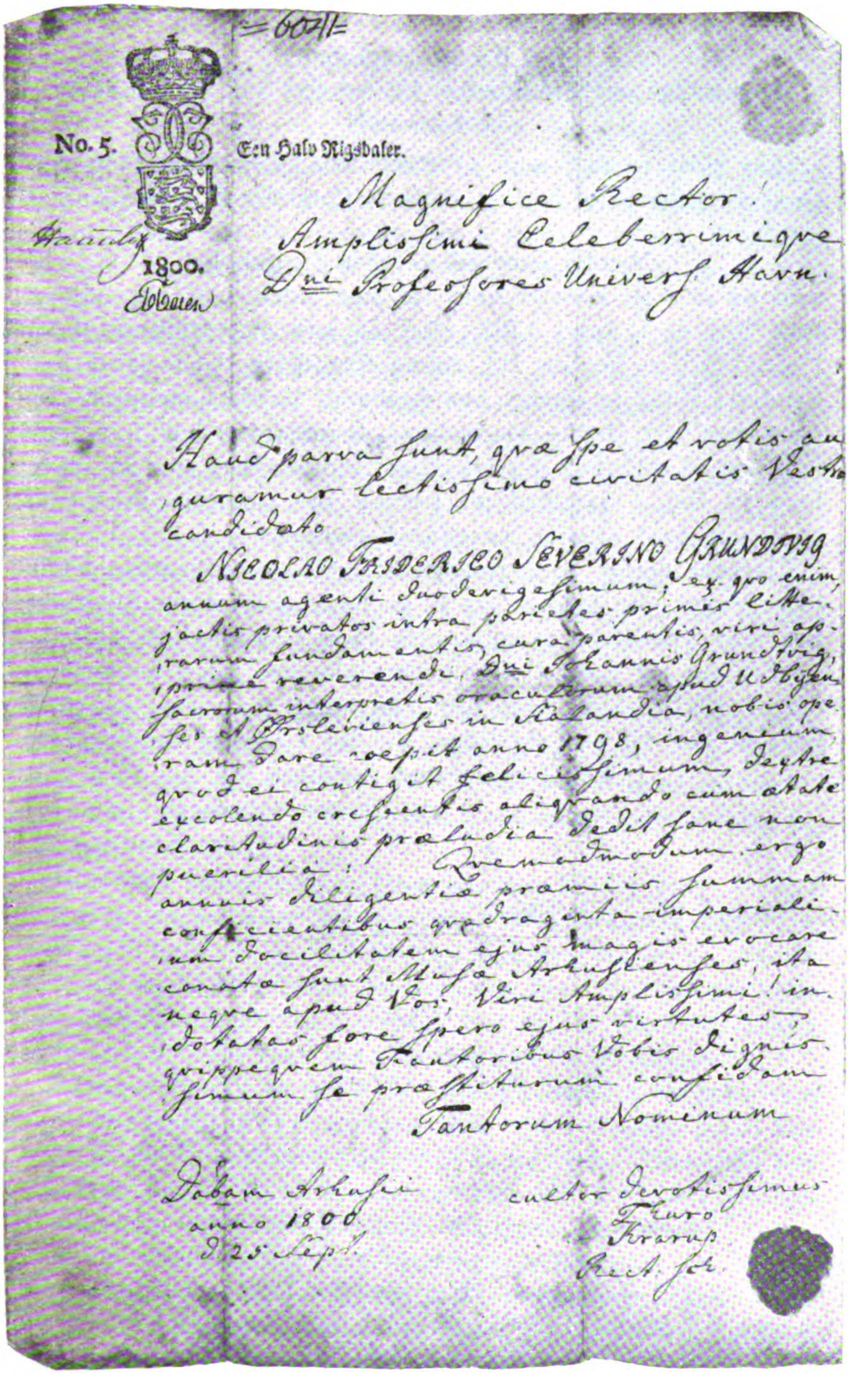

=6071=

No. 5. Een Halv Rigsdaler.

1800.

Magnifice Rector!
Amplissimi Celeberrimique
Dni Professores Univers. Havn.

Haud parva sunt, quæ spe et votis au-
guramur lectissimo civitatis Vestræ
candidato
NICOLAO FRIDERICO SEVERINO GRUNDTVIG
annum agenti duodevigesimum; ex quo enim,
jactis privatos intra parietes primis litte-
rarum fundamentis, cura parentis, viri op-
prime reverendi, Dni Johannis Grundtvig,
sacrorum interpretis oraculorum apud Udbyen-
ses et Orslevienses in Selandia, nobis ope-
ram dare coepit anno 1798, ingenium,
quod ei contigit felicissimum, dextre
excolendo crescentis aliquando cum ætate
claritudinis præludia dedit sane non
puerilia: Quemadmodum ergo
annuis diligentiæ præmiis summam
conficientibus quadraginta imperiali-
um docilitatem ejus magis evocare
conatæ sunt Musæ Arhusienses, ita
neque apud Vos, Viri Amplissimi! in-
dotatas fore spero ejus virtutes,
quippe quem Fautoribus Vobis dignis-
simum se præstiturum confidam.

Tantorum Nominum

Dabam Arhusii
anno 1800
d. 25 Sept.

cultor devotissimus
Thuro
Krarup
Rect. Sch.

Digitized by Google

Hr. Rector Magnificus!
Højanselige og berømmelige Professorer ved Kjøbenhavns Universitet!

Ikke lidet er det, som vi ifølge vor Forhaabning og vore Ønsker venter os af den udmærkede Candidat til Eders Borgersamfund,

Nicolaj Frederik Severin Grundtvig,

som nu er i sit attende Aar; thi lige siden han begyndte at læse hos os i Aaret 1798, efter at han ved Omsorg af sin Fader, den ærværdige Hr. Johan Grundtvig, Guds Ords Forkynder i Udby og Ørslev paa Sjælland, havde i et privat Hus faaet lagt den første Dannelsens Grundvold, har han, ved heldigen at uddanne det lykkelige Aandsanlæg, som er blevet ham til Del, i Sandhed givet mere end Drengens Forspil til en senere med Alderen voxende Berømmelse.

Ligesom derfor de Aarhusiensiske Muser ved aarlige Flidsbelønninger, der beløber sig til en Sum af fyrretyve Rigsdaler, har søgt yderligere at opmuntre hans Lærvillighed, saaledes haaber jeg, at hans Dyder heller ikke hos Eder, højanselige Mænd, skal forblive uden Løn, saa meget mere som jeg stoler paa, at han vil vise sig Eders Velvilje i højeste Grad værdig.

Med Hengivenhed forbliver jeg
de Herrers ærbødigste
Thure Krarup,
Skolens Rector.

Aarhus, 25. Sept. 1800.

Digitized by Google

SAINTE-CHAPELLE.

Af S. A. Jung.

SAINTE-CHAPELLE — et Tegn, der hæves op af Fortids Hænder midt i Hjertet af Paris, paa Øen midt i Floden — dér hvor alle Veje mødes, hvor Roms Cæsarer, Frankrigs Konger, Rigets Parlament og Rettens Pleje havde deres faste Borg . . .

Sainte-Chapelle — bygget eventyrligt hurtigt op som af et eventyrligt Stof, Relikvieskrin af Lys og Farver, rejst til evigt Værn om Kristi Kors og Krone, Klenodierne, som Ludvig den Hellige førte i Triumftog gennem Frankrig og lagde i en Helligdom, der endnu løftes over Borgens lave Masser — glødende i alle Sol og Maanes sprængte Farver Døgnets Timer rundt ...

Sainte-Chapelle — Monument fra hine Tider, der ofte kaldes for »den mørke Middelalder«, dog endnu lysende, i den Grad Del af *os,* at vore Hjerter gribes helt fortroligt — det er intet uforstandigt Hjerte, der elsker dig endnu.

Man har sammenlignet Sainte-Chapelle med selve Parthenon, saa fuldendt skal det være i sin Idé og Harmoni — er det vel troligt, at den Aand, der skabte det, var mørk og ufornuftig?

Det var en *anden* Tid, der skabte Sainte-Chapelle — den absolutte Tros Tid.

Man satte ogsaa dengang Skel imellem Tro og Viden — mellem den overnaturlige Aabenbaring, der ikke kan erkendes ved vore egne Kræfter, og den naturlige Sandhed, der er dens Forudsætning og kan erkendes ad naturlig Vej. Men denne Viden var ikke grundlagt paa Erfaring, i alt Fald ikke i den Betydning, hvori vi nu taler om systematiske Undersøgelser.

Ingen Kikkert var rettet ud mod Rummet, intet Mikroskop var rettet indad mod de mindste Dele. Udover Livets givne Forhold havde Videnskaben kun eet at regne med — Fornuften selv, den rene Tanke. Al Videnskab var Filosofi, al Filosofi den rene Matematik, alle Kendsgerninger konstante Størrelser.

Imidlertid, Sandhed er jo Sandhed, hvad enten den er mystisk aabenbaret eller lader sig gribe af Fornuften. Det maatte da paa det Kulturtrin, man var naaet til i den kristne Verden, blive Opgaven at bygge Bro imellem Tro og Viden, at knytte

Digitized by Google

Hellas' Tænkning til de kristelige Dogmer. Den skolastiske Filosofi udførte dette Arbejde for sin Tid. Den, der herskede, var Kirken — det mere indbefatter jo det mindre. Og den store Thomas fra Aquino var Professor i Paris — hans Høresale i Saint-Jacques laa ikke langt fra Sainte-Chapelle.

Thomas fra Aquino, Sønnesøn af Kejser Frederik Barbarossas Søster, den unge, italienske Greve, der fristedes af Vennerne med Kvinder, af Kirken med et Ærkebispesæde, maaske mere — Benediktineren, der forlod det rige Abbedi paa Monte Cassino og gjorde sig til Tiggermunk, Dominikaner — den store Doktor, Modernisten i stadig Krig med Lærdommen i Paris, med Sorbonnen, netop grundlagt samme Aar, som Frère Thomas blev Doktor . . .

Frère Thomas — vi ser ham svær og svedende og næppe altfor soigneret vandre mellem Klosteret Saint-Jacques og Sainte-Chapelle, eller langs med Seinen rundt om la Cité, — Peripatetikeren, fægtende med Armene, som det var hans Vane, naar han tænkte. Eller dikterende den hele Nat i Klostercellen — i de Tider kunde de Lærde gøre alting færdigt i Hjernen og saa diktere hele Værker ud af Hovedet.

Han vilde aldrig være mer end simpel Munk og Præst, men efter Døden blev han udnævnt til Kirkens Lærer — doctor angelicus — og helgenkronet.

Det var dengang. Nu ved vi, at Sandheden om Uendeligheden ikke kan udsiges i endelige Ord, ikke begrænses i endelige Formler. Vi ved, at om det var Vorherre selv, der vilde aabenbare al sin Sandhed i gylden Skrift paa Himlen — han *kunde* ikke, men maatte bruge endelige Ord, med forgængelig Betydning.

Vi ved, at selv den mest prøvede Erfaring aldrig giver Sikkerhed, men vi ved ogsaa, at den rent spekulative Tænkning *kan* føre ad den rette Vej, thi ogsaa denne Evne stammer fra den store Sammenhæng, al Tænkning forudsætter. Det gør forsigtig.

Tidsskiftets Følger er dog mindre, end nogle Aander tror.

Vi tænker stadig, og af gode Grunde, i endelige Ord og Billeder. Vi tænker sikkert daarligere end de Gamle. Vor Op-

Digitized by Google

mærksomhed forvirres af de stedse flere Enkeltheder, vi er bleven det Uvæsentliges Dyrkere, set fra de store Liniers Synspunkt. Men hvis vi bearbejder vor Erfaring, sker det i den gamle Smeltedigel. Al Nutidsvidenskab har gaaet i Skolastikens Tænkeskole og var intet uden den. Det er en historisk Kendsgerning.

Er det overhovedet muligt at standse Tanken ved vor Erfarings Grænse? Og er det rationelt at regne denne dybe, uudryddelige Trang til Mening — selve Tankens Grundlag — for noget, der meget muligt fører vild tilsidst, blot fordi vi ikke overser dens Rækkevidde? Den er en biologisk Kendsgerning.

Den sikreste af alle Videnskaber, Matematiken, har indført gaadefulde Tegn for det Uendelige, ja selv det mystisk Irrationelle. Man regner altsaa med det.

Og skulde ikke vi, med al vor friske Sans for Relativiteten, forstaa de svundne Tiders Aand, erkende, at Aanden taler flere Sprog igennem Tiderne? At hin Middelalderens Kulmination, med dens forfinede Kultur, aprioriske, bevidste Harmoni og himmelstormende Mystik, maatte skabe *Kunst* som aldrig før og siden — det vilde vi tro, selv om hvert et Monument var skudt i Grus under nye Invasioner af Barbarer. — —

Det er blevet sagt, at vi alle, dybest set, kommer derhen, hvor vi selv vil, hvor vi egentlig hører hjemme. Et Paradoks, der lyder som en bitter Spøg, men Sandhed er det jo, at vor Livsindstilling saavel som Livets aandelige Facit stemmer helt med Karakter og Vilje. Maaske mindre dybt, men ikke mindre sandt er det, at hvis noget giver Indblik i et Menneskesind, da er det, hvad der uvilkaarlig drager os, naar vi søger udenfor Milieuet, ud i Frihed.

Nogle rejser for at virke, for at lære, andre higer efter Glemsel eller Hvile. Maaske et Sted, som ingen kan begribe — blot fordi han dér engang har oplevet noget rent personligt, en indre Kamp, et Møde. Een søger Skønhed, en anden blot den mest pikante dancing. Nogle aner i deres Uskyld ikke, at der findes andet »Liv« end det i Gaaseøjne, andre elsker Gaaseøjne, bedøver sig i Løgnens Døgnliv og forvandles, som ved et Under, til selskabsklædte Cirkusdyr. Der er nogle, der hykler Dyd, men der er muligt flere, som hykler Udyd. Det er svært saa

Digitized by Google

mange, der blinker slemt med Øjnene, naar Talen falder paa Pariserrejsen.

Paris er Verdens Hovedstad som ingen anden By, fordi ingen anden har som denne noget for enhver. De fleste søger lidt af hvert — der er altid noget, der er *det egentlige.*

Sainte-Chapelle har været hærget af Revolutioners Raseri — og Embedsmænd, der byggede Arkiv og Skillerum. Men Skønhed og Godhed sejrede altid. Det blev »désaffectée«, da Stat og Kirke skiltes i vort Aarhundredes Begyndelse. Désaffectée — berøvet Kærligheden — kan det oversættes anderledes til vort jævne Sprog end ved at sige, at det blev forladt?

Det blev *ikke* forladt. Relikvierne blev ført til Notre-Dame, men Sainte-Chapelle kalder endnu paa en Menighed fra hele Verden.

Og en Dag stikker Opsynet os en Koncertbillet i Haanden — *les Chanteurs de la Sainte-Chapelle* — i Overmorgen Kl. 14.

Som til ridderlig Sangerfest er lave, forgyldte Bænke stillet op paa tværs i hele Hallen. Paa de røde Hynder sidder al Slags Folk. Fra det virkelige, kulturelle Selskab i Paris til disse mærkelige, gamle Par — oftest engelske —, der uden Minespil. med samme Andagt eller Lystenhed gengangerisk opsøger alle Steder — Notre-Dame til Paaskemesse saavel som Lastens Huler under Jorden. Vil den evige Jøde dø, og vil der blive en evig Englænder? ...

Der var først musikhistorisk Foredrag af en graanet, lidt bekymret Herre med meget Skæg, sort Jaket og mørkerød Roset — helt akademisk, men, med al Respekt, uhørligt kedeligt og langt. Der var Tid til at betragte Stedet.

Altertrinene staar tomme, men syv Aarhundreders Kultur bæver gennem Rummet.

I Skyggen helt forneden strækker et Panel af lave, tynde Søjler sig, lig en Ungskov, hvor lette Palmekroner rører ved hinanden og danner spidse Buer hele Vejen rundt. De høje Sidevægge er som hele Flader af lutter smaa Krystaller, funklende i alle Spektrets Farver — fra Rubinens mørkerøde Blod til Ametystens violette Gnister — mens Solen flytter sig, og Skyer stemmer Lyset op og ned.

Der er ingen Mure. Kun smalle Sider af de ydre Støttepiller,

Digitized by Google

der runder ind i slanke Søjlebundter, malt i alle Farver og levende belyst fra begge Sider. Højt oppe er det næsten Nat. De fine Linier hvælver sig som Palmeskovens Kroner ind over en mørkblaa Himmel, hvor Stjernerne begynder just at lyse frem.

Og der var Tid til Studium af Programmet.

En stille Musiker og Præst har faaet den Idé at samle en Skare Sangere af begge Køn og fylde Sainte-Chapelle med Toner — kun Sangens Toner. Næsten med Stolthed stod det fremhævet, at saa godt som alle Sangerne var professionelle og hentet alle Steder fra — at alle arbejder uden Vederlag og er velkomne, naar de blot forenes i Interessen for den skønne Sang — og for la Sainte-Chapelle.

Hvor det varmer Hjertet, at læse sligt Program — hvor er det menneskeligt, og hvor guddommeligt!

Der skete engang noget mærkeligt hjemme paa et Teater, efter sidste Prøve inden Jul. Det var en munter Flok Artister — een stod og gøglede med et Instrument, andre underholdt sig med frivole Historier, alle var kaade. Men pludseligt og helt spontant — ingen anede, hvordan det kom — lød den prægtige Korsfarersang, den udødelige Sang om Jordens Dejlighed, først sagte, siden med fuldt Værk — en høj og lys Kvindestemme førte an, og alle Sjæle var forenede i eet.

Det fortælles, at man under Indstuderingen af en bibelsk Storfilm i Kalifornien forlangte, at Primadonnaen kontraktmæssig fraskrev sig Retten til at gøre Skandale i et helt Aar, og at Personalet i en Pause midt i Bjergene, i Stedet for at holde sædvanligt Hvil, istemte en Salme, ja, de fleste faldt paa Knæ.

Det er højst sandsynligt, at der blandt dem, der byggede Sainte-Chapelle, har været mangen gudsforgaaen Krop, der svor sorte Eder paa Stilladset — men de byggede, og, hvorfor ikke, med kærlig Haand. Saadan er vi jo.

Og disse Sangere og Sangerinder fra alle Lag og Lejre i Paris — hvor er det ligegyldigt, hvem de er, og hvem de var, hvad angaar os deres Lidelser og Glæder, Fortællinger om Sult og døde Børn — og Børn, der ikke engang er døde — om Livets Letsind og dets stride Kampe — naar blot de føler sig som Instrumenter og synger rent som Engle, der henriver os?

Digitized by Google

Foredraget er forbi. Præsten rejser sig og trykker Akademikerens Haand, vender sig mod den høje Alterbaldakin og løfter begge Hænder.

Da sker der noget, som maaske har faaet en og anden til at tro, han drømte.

Det er, som om et mystisk Lys frembryder — ind fra den mørke Skygge, fra Lunden paa begge Sider af det tomme Offersted, skrider nu en Skare unge Kvinder i lange, lysgraa Silkeslør, der glider ned om deres blege, smalle Aasyn, helt ned omkring de enkle, mørke Dragter — Lyset fra de høje Kirkeruder strømmer ned i alle Farver, risler i stadig Skiften i de lange Slør — med bøjet Hoved gaar de stille hen og fylder langsomt Trinene og hele Alterstedet. Man kunde tro, at Noderullerne, de holdt i Hænderne, var Liljestængler.

Det er les Chanteurs de la Sainte-Chapelle, der som Engle stiger ned og besætter det forladte Alter. Og de, som ikke ses, men fylder Rummet ind i Mørket, det er de mandlige Sangere.

Saa synger de. Gamle Hymner, Palestrina — Bach, Eslava og Gounod.

Klare, lyse Kilder — og mørke Toner mumler fra det Dunkle.

Ja hvor er det ligegyldigt, hvem de er, og hvem de var. Selv om de sidste Ord før Sangen var et sagte, altfor verdsligt »Husk i Aften« — hvad aner *vi* om dét, der giver Stemmen Varme — og hvad er jordisk Kærlighed saavel som himmelsk andet end en Samklang, en Følelse af noget, som er større end vi selv?

Nej, Menneskene er ikke nær saa slette, som de gerne lader, at de er.

Om alt dette — og meget mere — fortæller Sainte-Chapelle igennem Tiderne . . .

Digitized by Google

EN ORIGINAL FAMILIE.

ERINDRINGER OM FAMILIEN NAYLOR.

Af Dr. med. Poul Hertz.

MELLEM H. C. Andersens ældste æventyr — dem Vilhelm Pedersen har tegnet de dejlige billeder til — findes den stemningsrige historie »Det gamle Hus«, der fortæller om den lille dreng, der besøger en gammel mand, som bor i det fantastiske bindingsværkshus, hvor stuerne er fulde af mærkelige gammeldags møbler, og hvor der på væggene hænger malerier af personer i fortids dragter. Den venlige gamle mand trækker skuffer ud, hvori der er meget at se, bade kridthus og balsambøsse«, og han sætter sig ved klaveret og spiller for drengen.

Hvergang jeg i tankerne har genkaldt minderne om de mennesker og det hjem, jeg her vil søge at tegne et billede af, har trods forskellighederne denne historie indstillet sig for mig, indtrykket af en barndomserindring af en sær, usædvanlig art.

I efteråret 1855 flyttede mine forældre ind i ejendommen Nørrevold nr. 221 (nuværende nr. 8). Dens ejer var filefabrikant *Naylor*, hvis filefabrik lå i Skt. Pederstræde 124. Allerede navnet fortæller, at han var af engelsk afstamning, og det var han også. Undersøgelser, jeg har gjort i arkiverne, har oplyst mig om følgende:

I året 1810 kom filehugger *Thomas Naylor*, der var født i Liverpool, til København for at nedsætte sig der som filefabrikant. *Rawert* i sin bog: Kongeriget Danmarks industrielle Forhold, siger, at der udfordres et særegent håndelag til at hugge file, og deres forfærdigelse hører til de meget vanskelige. I Råvaddam var der et fileværk[1]), men det måtte ophøre med fabrikationen, da værket ikke var heldig dermed. — Det var etatsråd Warburg, professor i astronomi, der fik Naylor indkaldt og skaffede ham tilladelse til at nedsætte sig som filefabrikant i København. Ti det gik dengang ikke så let for en udlænding at slå sig ned og arbejde i Danmark. I protokollen over kongelige resolutioner og danske Cancellies forestillinger findes fra 16de September 1810 følgende:

> »En engelsk Filefabrikant, navnlig Thomas Naylor, som skal være en fortræffelig Arbejder i denne Profession, vil ankomme fra Glückstad til Kiøbenhavn, hvor det skal være ham tilladt at nedsætte sig som Filefabrikant; men da han er Englænder, må han som andre Englændere være underkastet Politiets Opsyn. Den

---

[1]) Ældre folk vil mindes, at Råvad kaldtes »Fileværket«. Man får i tankerne Chr. Richardts skoleskovtursang:

> Vor Skole er et Fileværk,
> hvor vi skal files blanke,
> hvor boglig Kunst og Stileværk
> skal skærpe Sans og Tanke.

Digitized by Google

forbemeldte Naylor udfærdigende Bevilling til at nedsætte sig som Filefabrikant i Kiöbenhavn haver Cancelliet at tilstille Professor Warburg, til hvem Naylor er adresseret. Frederik R.

Hovedquarteer Frederiksberg Slot, 16de September 1810.
Til vort danske Cancellie.«

Læg mærke til ordene i kongens skrivelse, om at Naylor som Englænder må stilles under politiets opsyn. Det var jo kun 3 år efter Englændernes bombardement af København og deres bortførelse af vor flåde, og der var krigstilstand mellem England og Danmark.

Naylor var dengang 40 år gammel. Han nedsatte sig dog ikke straks i København, men tog i nogle år arbejde som filehuggermester på Råvaddam. Dér fødes 1812 hans ældste søn John William, hvis moder var Sophie Magdalene Råslov. I Lyngby sogns kirkebog findes sønnens dåb opført og, skrevet med store tykke bogstaver af den kristeligt forargede sognepræst, står tilføjet »*Uægte*«.

Først 1815 findes Naylor i Københavns Vejviser som filefabrikant i Adelgade 297. Hans virksomhed må have nydt anseelse, ti i 1825 får han ved kongelig resolution et rentefrit lån på 600 Rbd. *Sølv* af industriens og commercens fond »til Materialiers Indkøb for hans Filehuggeries fremdeles Drivt«. Når man vil bedømme dette låns størrelse, må man huske, at sølvpengene dengang i pengekrisens tid var mange
geries fremdeles Drivt«. Når man vil bedømme dette låns størrelse,
og vandel. — I Adelgade er fabrikken indtil 1830, da han køber ejendommen Skt. Pederstræde 124, hvor fabrikken var, indtil den i slutningen af firserne gik over på andre hænder og blev nedlagt.

Medens han bor i Adelgade, føder Sophie Råsløv ham endnu 4 børn: Thomas Christian, Magdalena Wilhelmine, John og Johanne Johnsine. Først 1829 vies han til »jomfru« Sofie Magdalene Råslov i Trinitatis kirke. I kirkebogen står han opført som *enkemand*. Det uregelmæssige i hans familieliv får måske sin forklaring ved denne oplysning. Det ligger nær at tænke sig, at han, den 40årige mand, var gift, da han rejste fra England, at han af ukendte grunde har forladt sin hustru, og at hans første hustru var død netop på det tidspunkt, da han ægtede Sophie Råslov. Men mod denne gisning taler, at han i en anmeldelse til Skifteretten af Sophie Råsløvs død 1849 skriver, at han ligesålidt som hun har været i andet ægteskab, og at han derfor gør fordring på at sidde i uskiftet bo. Dog England ligger langt fra København, hvad der er foregået dér, var ikke let at kontrollere, og han har måske ikke ønsket at gøre Skifteretten rede for sit tidligere liv. At han i officielle forhold kunde gå på akkord med den strænge sandhed, derpå tyder også, at han i den nævnte skrivelse »ansætter Boets Magt til 150 Rbd.«, hvilket må overraske, da ejendommen i Skt. Pederstræde i 1829 er tilskødet ham for 6500 Rbd., og da den året før Sophie Råsløvs død er tilskødet sønnerne John William og Thomas Christian for 9000 Rbd. samt bolig og kost for sælgeren og hans hustru. Endvidere at *Rawert* meddeler, at filefabrikken i 1817 sysselsatte 19

Digitized by Google

arbejdere, at der var en hestemølle med 3 heste, at der i det nævnte år var forfærdiget 2200 dusin ny file og raspe og ophuggede og pány istandsatte 2000 dusin brugte file; at fabrikken var i stadig opkomst og havde stadig afsætning til udlandet. Men disse modsigelser falder godt i tråd med, at der, da han 1850 dør, af den ældste søn Thomas Christian til skiftekommissionen forklares, at den afdøde »nød Ophold og Underhold hos Komparenten og intet efterlod til Skiftebehandling« — hvorfor forretningen blev sluttet. Sligt kunde altså gå i de dage. Nu havde det ikke gået!

Thomas Naylor har sikkert været en energisk, dygtig mand; men det her fortalte sammen med andre træk, der vil blive fortalt i det følgende, tyder pa, at han har været en selvsikker, måske noget hensynsløs og tyrannisk natur, egenskaber, der ikke har været usædvanlige hos Englænderne. Han var en smuk mand; hans datter viste mig engang et billede og sagde: Det er min fader. Da jeg forundret under billedet så navnet: William Pitt og gjorde en indvending mod hendes ord, rettede hun dem til: Jamen, således så min fader ud.

Thomas Naylor var i sine sidste år svag, og allerede flere år før hans død blev filefabrikken ledet af hans ældste søn John William, som fra 1847 i forbindelse med sin broder Thomas Christian overtog den.

John William var utvivlsomt den betydeligste af søskendeflokken. Der fortælles (Brickas leksikon), at han havde stor sands for naturen, og at han tegnede godt. Det skinner igennem meddelelserne, at han selv har havt ønsker om at udvikle disse kunstneriske evner; men faderen vilde, at han skulde være filehugger — og det blev han. For at arbejde i sin profession rejste han 1837 til England, hvor han især opholdt sig i Sheffield og forblev i hele 3 år. Men filehuggerunionen dér så skævt til denne fremmede og lagde ham alle mulige hindringer i vejen for at få arbejde. Det lykkedes dog, og da man så, hvor dygtig en arbejder han var, slog stemningen helt om. Det er betegnende både for Englændernes mentalitet og for den kunstnerisk anlagte Naylor, at han sejrede ved at forfærdige nogle dekorerede file, der vakte så megen beundring, at de blev omtalt i aviserne, ja begejstringen var så stor, at Sheffields filehuggerunion gjorde et festmåltid for ham. Da han kom tilbage, arbejdede han i faderens fabrik; i folketællingslisterne fra 1845 står han opført som filehuggermester, medens faderen benævnes »filefabrikør«. Han indførte så betydelige forandringer og forbedringer ved fremstillingen af file, at der 1842 ved kongelig resolution blev skænket ham 300 Rbd. som bidrag til anskaffelse af en slibemaskine med tilbehør. Først 1846 søger han borgerskab som fabrikant og forhandler af alle slags stål, hvad Cancelliet bevilliger, dog først efter en hel eksamen over hans duelighed. Det stål, han tilvirker, prøves af flere smedemestre og af den polytekniske læreanstalt. En af attestanterne (en smedemester ved Holmen) er så forsigtig, at han i sin erklæring skriver, at han ikke tør sige, at de ham forelagte prøver er Naylors eget fabrikat; »om Naylor kan lave Stål,

Digitized by Google

kan kun bevises ved, at der leveres ham noget Jern med et kendeligt Mærke, som han skal fabrikere til Stål«. Trods denne vantro Thomas' mistænksomhed fik Naylor dog som sagt borgerskabet.

Han beskrives som en kundskabsrig, fordringslos og jovial mand, og han var stærkt interesseret i det offentlige liv. Han var et meget virksomt medlem af Industriforeningen, fra 1852—57 var han foreningens inspektør, fra 1851—57 formand for forevisningsudvalget, og han deltog ivrigt i arbejdet for erhvervelsen og indretningen af foreningens første bygning. 1855 indvalgtes han i Borgerrepræsentationen. Han døde ugift 1859 efter »to års tærende sygdom«.

Jeg har ikke selv kendt denne mand — jeg var 4—5 år, da han døde — men jeg har grund til at tro, at det er ham, der har sat præget på det hjem, han og hans søskende levede i.

Sålænge den gamle fader levede, boede Naylors i Skt. Pederstræde, der hvor fabrikken var. På den tid, da mine erindringer om dem begynder, var de flyttet til ejendommen ved Nørrevold, som de to ældste sønner købte året efter faderens død. Den tidligere store familie var svundet ind, og hjemmet husede nu kun Thomas Christian, Magdalena Wilhelmine og John. Den yngste søster Johanne Johnsine var flyttet hjemmefra; jeg erindrer udtalelser, som lader mig formode, at hun ikke kunde forliges med Thomas Christian. En yngste broder, James, som var født efter at forældrene var ægteviede, var udvandret til Australien. Han skal have havt store anlæg som mekaniker; Wilhelmine fortalte mig, at han istandsatte gamle ure, der ikke kunde gå, hun viste mig engang en smukt ornamenteret støbning, et stativ, som han havde udført, og som må have krævet en meget sammensat støbeform for at kunne give slip. Han kunde ikke komme ud af det med faderen, og derfor forlod han hjemmet — løb han bort? — kun en snes år gammel og kom aldrig tilbage til Danmark.

Forbindelsen med Naylors fortsattes, lige til jeg var 14 år. Mine erindringer om dem står derfor tydeligt for mig.

De beboede stuelejligheden i huset. Til gaden var der to ligestore to fags værelser forbundne ved en fløjdør, der altid stod åben. Møblerne var for største delen skønne Rokokkomøbler: foran pillerne mellem vinduerne stod buede kommoder af gulligt træ med forgyldte ornamenter og dækkede med marmorplader; stolene var lave, brede gæstfri armstole i samme stil. Alle disse møbler stammede, efter hvad der blev mig fortalt, fra Hirschholm slot. Et tungt mahognisøjlebord og en dertil svarende sofa stod ved indervæggen, og ved bordet stod en pragtfuld forgyldt harpe, som sagdes at have tilhørt dronning Hortense. Over sofaen hang et legemstort maleri af Christian d. 6te indrammet i en bred forgyldt rokokkoramme. Hans skævt smilende ansigt var indrammet af en stor pudderparyk, han var iført skarlagensrød frakke med mægtige ærmeopslag og brusende skøder; over hans hoved bugnede et blåt draperi, som var trukket til side bagved ham og gav udsigt til gyngende fregatter på det oprørte hav. Maleriet hang ligeoverfor fløjdøren, og på den modsatte væg i nabostuen hang

Digitized by Google

et pendantmaleri af Dronning Sophia Magdalene i gråblå brokades kjole, nedringet, snort som en nedadvendt kegle ovenover den brede hoftelinje, rigt prydet med perler og ædelstene. Begge disse malerier skrev sig ogsaa fra Hirschholm. På hver side af det sidste maleri stod en mægtig globus i tungt mahogni og messingstativ, den ene over jordkloden, den anden over stjernehimmelen med alle stjernebillederne aftegnede som fantastiske skikkelser og figurer. I et hjørne af den ene stue hang en stor grøn silkefane; selvfølgelig måtte jeg spørge, hvad det var for en fane, og fik at vide, at det var Livjægernes. Fra lofterne hang bugnende prismelysekroner ned. Der var gammeldags aneroidebarometre med termometre i forgyldte indramninger, der var et stort standur i hvid kasse med forgyldte ornamenter; det viste ikke alene klokkeslet, men datoen og solens og månens gang. Og så var der en mængde kuriose småting stillede rundt om. Foruden de to store malerier var der på væggene mange små malerier, hvis indhold jeg ikke tydeligt husker, de fleste vist landskaber. Et gammeldags opretstående fortepiano var der også. Bagved lå spisestuen med kun ét vindue ud til den snævre gård og derfor mørk. Her stod et stueorgel.

I disse omgivelser levede de tre søskende. Thomas Christian var høj, knoklet, let duknakket. Hans glatragede ansigt var skarpt skåret, magert med stor krum næse, hans hår tyndt, han bar det langt, tilbagestroget. Der var over hans ansigtsudtryk og væsen den »spleen«, man dengang tillagde Englænderne. Han talte ikke meget, hans tale var afmålt, alvorlig. Jeg har aldrig set ham smile. Han var en mand med yderst regelmæssige vaner og stor ordenssans, han holdt skrap justits i ejendommen overfor enhver uorden, og vi børn kaldte ham »den strænge hr. Naylor«. Men i virkeligheden var han venlig og altid mild mod os børn. Han havde i sine unge dage havt en uhyggelig oplevelse, som jeg ikke kan lade være med at sætte i forbindelse med hans mørke sind. Begivenheden er blevet mig bekendt ved undersøgelser, jeg foretog i Hærens Arkiv for at finde forklaring af det forhold, at en livjægerfane var i familiens besiddelse. 19 år gammel var Thomas Christian indtrådt i Kongens Livjægerkorps, og han gjorde tjeneste der i 12 år. Den 7de August 1843 havde han det sørgelige uheld, at han ved en skiveskydning på Amager med sit skud dræbte en hornblæser, der fungerede som markør. Ulykken skete ved, at markøren trådte frem foran skydevolden i samme øjeblik som Naylor afgav sit skud. Sandsynligvis er markøren blevet forvirret ved, at der faldt et skud på nabobanen og ved at Naylor brugte temmelig lang tid om at tage sigte. I den krigsretsdom, der blev afsagt, siges: At samtlige Naylors foresatte i tjenesten havde givet ham et for sindighed, orden, påpasselighed og eksemplarisk opførsel yderst hædrende vidnesbyrd, og at, da han ikke efter det oplyste havde gjort sig skyldig i noget brud på de regler, der er at befølge ved skiveskydningen, ej heller i nogen uagtsomhed, vil han være for tiltale at frifinde.

Digitized by Google

Skønt Thomas Christian altså blev fuldstændig frikendt for skyld i markørens død, ligger dog den tanke ikke fjern, at denne begivenhed har kastet en mørk skygge i hans liv. Det må ikke være let at udslette indtrykket af det syn, at en sagesløs mand styrter død om ramt af ens skud, især når ens sind af naturen ikke er let, og forhørene fortæller, at »Naylor aldrig tog del i nogen commerce«.

Helt forskellig fra Thomas Christian var søsteren Wilhelmine. Hun var på den tid, da vi boede i Naylors hus, henved 40 år gammel, men hun hørte til de kvinder, der kæmper en energisk kamp for at bevare skinnet af ungdom. Det får et talende udtryk i folketællingslisterne. På den ældste liste fra 1845 er hendes alder (rigtigt) opgivet til 24 år. På listen fra 1850 er hun kun 25 år. 1855 opgives hendes alder (omtrent rigtigt) til 35; hun har vel ikke været tilstede, da listen blev udfyldt. Men det redresseres i 1860, ti på listen fra dette år opgives hendes alder til kun 32. — Hun var lille, spinkel og fin af bygning, hendes ansigt var blegt, fint tegnet, hun har sikkert været køn i sine yngre år, og var det også, således som jeg erindrer hende, men trækkene var skarpe. Det fremhævedes ved hendes meget livlige mimik og hendes hyppige smil. Hendes temmelig tynde brune hår var kortklippet, skilt på den ene side og sat i en mængde små krøller. Overraskede man hende tidlig på formiddagen, gik hun om med håret fuldt af papilloter. Hendes bevægelser var »zirlige« med beregnet ynde, hendes hænder var små, fine og magre, og hun brugte dem meget, når hun talte. Hjemme gik hun altid i lette hvide kjoler, over hvilke hun bar en luftig halvlang åbenstående sort silkekåbe. Når hun gik ud, var hun altid klædt i sort silke: sort silkekjole, en lang sort silkekåbe stærkt indsnøret i taillen, på hovedet en let opkrammet sort silkehat med store sorte strudsfjer. Hun var meget talende, hendes stemme let syngende og hun betonede ordene stærkt. Mod børn var hun venlig, gav sig af med dem, forstod at gå ind på deres tanker og fortalte dem meget. Hvad jeg ved om deres familieforhold, har hun for en del fortalt mig. Hun spillede på harpe, også klaver og orgel, dog var harpen vist hendes yndlingsinstrument, ti det gav lejlighed til yndefulde stillinger og luftige håndbevægelser. — Hun malede også; de mange små malerier på væggene skyldtes vist for en del hendes pensel. Medens jeg kom hos dem, malede hun sit »hovedværk«, hendes stolthed, et ret stort maleri af *Uranienborg* med nogle små staffagefigurer, der skulde forestille Tycho Brahe og kong Jacob d. 2den af Skotland med følge. Anledningen dertil var, at prof. astronomiæ d'Arrest, der boede i Naylors ejendom, indtil han 1861 flyttede ind i embedsboligen på det ny observatorium, havde udtalt et ønske om at få et maleri af Uranienborg til ophængning i observatoriet og vistnok givet et løfte om, at frk. Wilhelmines maleri skulde få en ærefuld plads dér. Sikkert er det, at hun malede billedet i den forventning. Men hun blev skuffet; det kom i hendes levetid ikke udenfor hendes stuer. Længe efter mødte til min overraskelse mine øjne maleriet i kontoret til en lille privat pigeskole, som jeg på sundhedskommissionens vegne

Digitized by Google

inspicerede. Jeg genkendte det straks og fik at vide, at bestyrerinden havde arvet det efter frk. Wilhelmine. Billedet var fladt og kedeligt; men da jeg som dreng fulgte dets tilblivelse, følte jeg en stor beundring for det.

Wilhelmine Naylor var en kuriøs levning fra den tid, da engelske damer dannede sig efter det Byronske kvindeideal: den yndefulde, æteriske skabning, der er højt hævet over jordiske fornødenheder. Jeg har læst om en engelsk lady, der »aldrig tog anden næring til sig end skummet af champagne. Når hun gik i selskab, havde hun med sig en lillebitte hund, der lå i en kurv, som hang på hendes arm. Hvis hun lod sig friste til at nyde blot en mundfuld af noget mere substantielt, sprang hunden bjæffende op af kurven og rykkede hende i ærmet!« Jeg mindes aldrig at have set Wilhelmine Naylor spise en eneste bid mad. Sad hun som værtinde ved bordet, spiste vi andre, hun ikke.

Hun holdt meget af børn og samlede, da jeg var 11—12 år gammel, om vinteren en mængde børn hos sig til sammenkomster, hun kaldte »klubaftener«. Beværtningen var ganske ligefrem: lidt smørrebrød og tynd rødvinspunsch; men vi morede os godt, fordi vi fik lov til at lege og tumle som vi vilde, og hun morede sig ligeså godt som vi. Legen var dog ikke det, der mest fangede mig ind. Der kom for at fornøje os frem en mængde vidunderlige sager: Et stort kalejdoskop; et drikkeglas, der syntes fyldt med rød vin, men når man vilde drikke vinen, forsvandt den; mærkelige stærkt farvede billeder, ganske uforståelige for den umiddelbare betragtning, men stillede man midt i billedet en lille spejlcylinder, dannede der sig et spejlbillede af en eller anden skikkelse, en mand, et dyr eller lignende. Andre billeder blev forståelige, når de spejlede sig i en lille halvkugle af spejlglas. Der var konkavspejle, der forstørrede, og konveksspejle, der formindskede ens ansigt, og der var cylindriske og koniske spejle, der forvrængede én på den latterligste måde. Og så var der et stereoskop med en mængde transparente glasbilleder fra fremmede lande. Og dengang var stereoskoper sjældne.

Den yngste af de tre var *John*. Han var godmodig, venlig, snaksom, men uhyre ubetydelig. Også han holdt af børn, og børn sluttede sig gerne til ham, da han var så ligetil og gik ind på deres barnlige ønsker.

Ved at tænke tilbage på disse tre mennesker, har jeg forundret mig over, at jeg aldrig hørte et engelsk ord i deres tale. De talte dansk korrekt, alle med en lidt syngende accent. Indbyrdes talte de også kun dansk.

Ude i Overød ved bredden af Sollerød Sø ejede de et landsted »Nøjsomhed«, et beskedent stråtækket enetages hus, der lå i en ret stor, gammel skyggefuld have. Selve huset, dets værelser og deres udstyr var helt almindeligt; men i haven lå en stor rund pavillon med spidst tag og et lille spir. På hver side af den tofløjede indgangsdør stod en stor Stenvase i Rokokkostil; de sagde, at den var fra Hirschholms slotshave. Møblerne i pavillonen var også gamle rokokkomøbler. I

Digitized by Google

doråbningen stod pa et stativ en stor kikkert, og i den kunde man se hver eneste person, der gik på Kringlebakken ovre ved Søllerød eller på skovstien langs den anden side af soen. Nede ved soen var der en bådebro, og dér stod fiskestænger; den godmodige John hjalp os med at grave regnorme op og lærte os at sætte dem på krog. Var vi så lykkelige at fiske nogle aborrer eller skaller, fik vi lov til at få dem stegt; det var herligt at spise dem. Der var også en båd, som John roede os ud på søen i. Selvfølgelig var der noget mærkeligt ved den båd; den var konstrueret således, at den ikke kunde synke, men hvorledes det forholdt sig, mindes jeg ikke længer. Var vi en Søndag i besøg hos dem i Overød, var det en fast regel, at Thomas Christian om eftermiddagen gik en tur med gæsterne til Højbjerg i Rude skov. Når vi var kravlet op på højens top og derfra så ud over Sundet og Hveen, tog Thomas Christian ufravigeligt op af lommen en messingkikkert, der kunde skrues ind i et træ, og han forklarede ligeså ufravigeligt, at det var en *spejl*kikkert. I kikkerten kunde man tydeligt se husene og Skt. Ibs kirke på Hveen.

Min sidste erindring om Naylors er, at Thomas Christian en Søndag morgen sendte bud, om jeg, der dengang var ca. 14 år, vilde tage ud med ham. Jeg troede, at turen gjaldt Overød, og tog med glæde mod indbydelsen. Da jeg kom til ham, gav han mig en lille pakke smørrebrød og stak selv en lignende i lommen, og så førte den sære gamle mand mig en tur rundt til alle byens kirkegårde, hvor han besøgte kære afdødes grave og fortalte mig minder om dem. Vi endte på Naylors familiegravsted på Holmens kirkegård, hvor vi fortærede smørrebrødet siddende hver på en lille jerntaburet. Det var just ikke det, jeg havde ventet.

Thomas Christian døde 1878 og fabrikken blev solgt tilligemed ejendommen i Skt. Pederstræde. Wilhelmine døde 1888. John solgte så ejendommen ved Nørrevold og flyttede derfra. Han døde 1905.

Digitized by Google

FORGÆNGELIGHEDENS FORKYNDER.

I ANLEDNING AF PROF. ARTHUR CHRISTENSENS NYE UDGAVE AF OMAR KHAJJAM.

Af Professor, Dr. phil. J. Østrup.

»Forfængeligheders Forfængelighed! Alt er Forfængelighed! Hvad Gavn har et Menneske af alt det Slid, han paatager sig i Livet?«

Den gamle, hebraiske Tænkers Ord, som det lyder til os i den saakaldte »Prædikerens Bog«, er gennem Aartusinder Gang paa Gang bleven gentaget hos Østens Folk; den Anskuelse, at Menneskelivet, saaledes som dets naturlige Betingelser og Begrænsning nu en Gang er, ikke er synderligt meget værd, — den har altid haft lettere ved at gøre sig gældende blandt de Folkeslag, hos hvem Tilbøjeligheden til at anstille dybsindige Betragtninger var stærkere end Trangen til Virksomhed og Glæden over Bedrift; saalænge man er optaget af selve det at handle, tænker man mindre over, hvorfor man i Grunden handler, og man faar ikke levnet Tid til at overveje, om det maaske alligevel ikke var bedre slet ikke at handle. Just paa dette Punkt, kølig Tvivl kontra ivrig Virksomhedstrang, ligger en af de væsenlige Forskelle mellem Øst og Vest.

Den østerlandske Betragtningsmaade, Tvivlen om Udbyttet, om Nytten af al Livets Besvær, maatte med logisk Nødvendighed føre til et af To: enten en Fornægtelse af selve Livet, saaledes som den har naaet sin højeste Form i den buddhistiske Lære om Nirvana, den fuldstændige Udslettelse som Udtryk for den største Lyksalighed, eller — for Aander af mindre Sjælsstorhed — til et epikuræisk: Nyd Livet og vær glad; thi i Morgen skal Du dø!

Blandt dem, der forkyndte Livets Forgængelighed og Mangel paa Mening og samtidigt anviste den direkte Livsnydelse som den eneste Helsebod for denne bitre Erkendelse, blev den persiske Tankesprogsdigter Omar Khajjâm et af Verdenslitteraturens store Navne. Han levede i Nishapur i Persien i Slutningen af det ellevte og Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede e. Kr.; han var Ungdomsven med den berømte Vezir Nizâm-el-mulk, som ved en beskeden Pension sikrede ham en fredfyldt Tilværelse; hans videnskabelige Fag var Astronomi, og forskellige

Digitized by Google

Forbedringer af Kalenderberegningen skyldes ham, men alt medens han syslede med at maale Stjærnernes Bevægelser og uddrage den praktiske Nytte deraf, henkastede han i smaa firlinjede Epigramvers, de saakaldte »Rubaijjât«, sine Tanker om Umuligheden af at besvare Tilværelsens store Spørgsmaal om hvorfra, hvorhen og hvorfor, og om det tilraadelige i derfor at slaa alle disse golde og unyttige Spekulationer af Hovedet, fylde Bægeret og kysse Pigen eller den dunkindede Mundskænk.

Hvad Omar Khajjâm udtrykte saaledes, var tænkt og sagt mange Gange før, og det blev gentaget atter og atter ogsaa efter ham. Men hvad der skaffede Omar en saa fremskudt Plads trods al hans blide Stilfærdighed, var dels hans mandige Følgestrænghed, dels og navnlig den fuldendte Form, den blændende Pragt i Billeder og Udtryk, hvormed han forsødede Tankeindholdets dybe Bitterhed.

Ogsaa paa dette Punkt stod Omar selv, som saa ofte orientalske Digtere, paa Fortidens Skuldre; det er, for at tage et enkelt Exempel, paavist, at den pragtfulde, ofte citerede Lignelse, i hvilken han sammenligner Menneskene med Skakbrikker, som Skæbnen, Guddommen, spiller med paa Livets Skakbræt, der af Dag og Nat inddeles i hvide og sorte Felter, for saa, naar Spillet er ude, at lægge dem livløse tilbage i Æsken, — at den ikke er af Omar, men allerede tidligere var bleven udformet i Indien, Skakspillets Hjemstavn. Men Omar gav samtidigt nok af sit eget, saa meget, at han for den samlede Eftertid kom til at staa som den ypperste af Forkynderne af den beherskede Livsnydelses nøgterne, i filosofisk Forstand forsagende Evangelium.

I den muhammedanske Verden har det erklærede Fritænkeri, Tvivlen om, hvorvidt man nu ogsaa turde stole paa det Paradis i det hinsidige, som Koranen har afmalet med saa stærke Farver, altid ført en ret lyssky Tilværelse. Islam har ganske vist ikke kendt meget til formelige Forfølgelser for religiøse Meningers Skyld, og det er en af den muhammedanske Orients Stoltheder, at Inkvisition med Pinebænk og glødende Tænger i Jesu Navn bestandigt er forbleven et for den ukendt Begreb. Men dette udelukker ikke, at den offenlige Mening til Kontrol af Rettroenheden altid har været meget stærk; og de, hvis Tænkning var dristig og kraftig nok til at smøge denne Rettroenheds

Digitized by Google

Spændetrøje af sig, holdt altid deres Spekulationers Resultater for sig selv, dels fordi de ligesom saa mange af Renæssancetidens Humanister, der var hedenske Hellenere i Hjærtet, ikke dristede sig til at gaa imod Strømmen, dels ogsaa, fordi de fornuftigvis var Skeptikere, ikke blot overfor Aabenbaringen, men ogsaa overfor deres egen Tvivl om denne. Opfordringen til, »for en Sikkerheds Skyld«, som det hedder i en fransk Kurtisanes Gravskrift, at skabe sig sit Paradis i denne jordiske Tilværelse, da man jo ikke turde stole paa den hinsidige, — den blev derfor ogsaa givet i Digtningens mindre forargelige Form; paa Vers kan der siges saa meget, uden at det behøver at tages altfor strængt, i alt Fald, uden at Forfatteren hæfter derfor saa bogstaveligt som i en metafysisk Afhandling.

At der var mange, der tænkte og følte som Omar Khajjâm, fik ogsaa sit Udtryk derved, at hans oprindeligt lidet omfangsrige Samling af versificerede Tankesprog efterhaanden svulmede op; hans Navn blev Samlingsmærket for en hel bestemt Art af Litteratur; hvad der lignede ham og var tænkt og talt i hans Aand, blev, med eller uden Forsæt, uden videre ogsaa tillagt ham. Men det er ganske betegnende, at skønt det staar fast, at Omar til alle Tider i Persien har været meget kendt og meget yndet, har han dog aldrig der villet give ham Plads blandt de virkeligt Store i Litteraturen. Han kom, ligesom den af ham besungne Vin, til at høre til det, der kun kunde nydes i Smug.

I Verdenslitteraturen opnaaede Omar først i vor egen Samtid en Plads; hans lille Digtsamling er her et af de mest karakteristiske Exempler paa Sandheden af den latinske Digters Ord, at ogsaa Bøger har deres Skæbne. En engelsk Forfatter, Edward Fitzgerald, en smagfuld, men ikke særlig betydelig Skribent, udgav i 1859 et lille, beskedent Hæfte med 75 firlinjede Vers, som var en meget fri Gendigtning af Omars persiske Original. Der var ingen, som lagde Mærke til dette lille, importerede Stykke Østerland; først ni Aar efter var de litterære Finsmageres Antal bleven saa stort, at en ny Udgave, denne Gang forøget til 110 Rubaijjât, kunde udkomme. Men endnu skulde der gaa omtrent tyve Aar, før Omar, i Fitzgeralds Gengivelse, blev for Alvor opdaget af den engelske Læseverden. Men saa gik det ogsaa, fra 1890, Slag i Slag med Oplagene, hvis Antal Epigrammer fra nu var 101; Fitzgeralds Omar blev for Englæn-

Digitized by Google

derne, hvad Goethes »Faust« forlængst var for Tyskerne, en Fundgrube af Tankesprogsvisdom, som udnyttedes i Citater, baade alvorlige og parodierende. Fra England bredte Omar-Begejstringen sig ogsaa til Amerika, hvor den til Tider antog næsten hysteriske Former; der stiftedes Omar-Klubber, som besørgede nye Pragtudgaver og Sammenligninger af de forskellige Bearbejdelser, der forelaa fra Fitzgeralds Haand.

En senere Tids Kritik vil finde et højst ejendommeligt aandeligt Fænomen i dette Valg af Yndlingsdigter hos Slægten, der levede omkring Aarhundredskiftet. Det var en træt og blaseret, næsten modløs Tid; der var i den Del af Samfundet, som hidtil havde været herskende, hverken store Mænd eller store Tanker saa lidt som Tro paa nogen stor Fremtid; man var fuldt paa det Rene med, at der i Grunden ikke var meget ved at leve, men nu var man jo en Gang her i Verden, og saa maatte man vel se at faa det mest mulige ud af Tilværelsen. For alle dem, der ikke følte sig stærke nok til at trodse sig frem med brutal Hensynsløshed overfor den hidtil gængse Moral, blev der da intet andet tilbage end en blid Epikuræisme. Og netop dennes Tanker fandt man nu hos Fitzgeralds Omar udtrykte med en ganske betagende Skønhed i nye og overraskende Billeder, hentede fra et østerlandsk Væld af Lignelser og Ordpragt. Selve den Tiltrækning, som det exotiske, det fremmedartede, har paa de mindre stærke i Aanden, bidrog til at forøge Begejstringen for den hidtil fuldstændigt ukendte persiske Digterskikkelse, som Fitzgeralds nænsomme og smagfulde Gengivelse her lod træde frem i angelsaxisk Tungemaal, og dog stadigt Orientaler helt igennem.

Det var kun naturligt, at den stormende Begejstring for Fitzgeralds engelske Omar Khajjâm ogsaa maatte vække fornyet Interesse for den persiske Original. Hvem var i Grunden denne mærkelige Mand? hvad vidste man om ham? og endelig — det vigtigste af Spørgsmaalene — hvorledes var Forholdet mellem den persiske Digter Omar Khajjâm og den engelske Digter Edward Fitzgerald? havde denne sidste været blot og bar Oversætter, eller havde han lagt adskilligt til af sit Eget, og da i hvilket Omfang?

Man opdagede da strax, at Fitzgerald havde taget ret frit paa den persiske Text; noget havde han lagt til af sit Eget, andet

Digitized by Google

havde han vilkaarligt omstillet; særligt lagde man Mærke til, at den engelske Bearbejder ved at lade samme Tanke fortsættes gennem flere paa hinanden følgende Vers havde brudt med den bestemte, i den orientalske Original altid fastholdte Regel, at hvert enkelt Sæt af fire Linjer udgør et afsluttet Hele for sig, et Forhold, hvorved det epigrammatiske i Omars Digtning træder saa meget skarpere frem.

Men tillige blev man opmærksom paa, at Indholdet i de forskellige Haandskrifter, hvori den gamle Stjærneforskers bittertblide Vers var overleverede, var højst forskelligt i Omfang. Omar havde til alle Tider været mere læst end anset; han var, som sagt, bleven nydt i Smug, og dette førte naturligt til, at senere Efterlignere føjede deres Vers ind ved Siden af hans og lod dem sejle Eftertiden i Møde under hans Navn — eller ogsaa gjorde Afskriverne det. Siden Omar en Gang var kommet til at staa som en bestemt, særpræget Type i den persiske Litteratur — og det synes at være sket allerede tidligt — faldt det naturligt, navnlig under orientalske Forhold, hvor den litterære Ejendomsret aldrig er bleven anset for at være af Betydning, at lade, hvad der fremkom i hans Genre, ogsaa gaa under hans Navn. Her laa der en Opgave, at rydde op i alt dette og udskille, hvad der virkeligt hidrørte fra Omars eget Skriverør, fra alt det øvrige. For en orientalsk Tankegang har Opstillingen af et saadant Problem baade før og nu ligget uendeligt fjærnt, for moderne europæisk Filologi derimod bød det sig frem saa at sige af sig selv, og den Glans, der ved Fitzgeralds Arbejde var kommen til at hvile over Omars Navn, gjorde Opgaven yderligere tillokkende.

Blandt de europæiske Forskere, der har følt sig dragne af den mærkelige gamle Vismand fra Nishapur, er den danske Orientalist, Professor Arthur Christensen en af dem, der har størst Resultater at opvise. Allerede hans Doktordisputats fra 1903 handlede om Omars Rubaijjât og deres Stilling i den samtidige Litteratur; Aaret efter udkom dette Arbejde i en lidt forøget fransk Udgave (Heidelberg 1904). I 1921 udsendte Professor Christensen en pragtfuld udstyret dansk Oversættelse af 150 Epigrammer efter den persiske Original, og nu har han fuldendt Kredsen ved en højst interessant Række Undersøgelser om selve den persiske Text og Overleveringens Ægthed.

Vi ved altsaa med Sikkerhed, at meget efterhaanden er ble-

Digitized by Google

ven tillagt Omar og efterhaanden i Haandskrifterne indføjet under hans Navn uden i Virkeligheden at hidrøre fra ham, og Spørgsmaalet bliver da, hvormeget og hvilket der kan siges at være Omars eget. I en Tidsalder, hvor en anselig Del af Døgnets Timer for mange Mennesker optages af at høre paa ganske ligegyldige Ting, som antages at være interessante, blot fordi de fremføres paa Luftbølger uden Traad, kan det synes naragtigt at ville spilde Tid og Arbejde paa at finde ud af, om en eller anden gammel Perser, hvor aandrig han end ellers kan være, er Forfatter eller ikke Forfatter til dette eller hint Epigram, og det skal villigt indrømmes, at Filologi, selv den lidt mere for det romantiske anlagte orientalske Filologi, hverken rimer med Jazz eller Radio. Ved den Betydning, som Udbredelsen af Fitzgeralds Gengivelse har faaet i hele den engelsktalende Verden, det vil sige, blandt de ypperste Bærere af vor Tids Kultur, har dog ogsaa den originale Omar Khajjam faaet en Plads i Verdenslitteraturen, som man ikke kan undgaa at tage Stilling til. I den nyere Periode efter Verdenskrigen, hvor Arbejdet, ogsaa i Aandens Verden, er indstillet paa det positive, er det ikke netop Omars trøstesløse Given op saa lidt som hans vemodblandede Livsnydelse, der er Brug for, men den absolute Skønhed, som træder frem i hans Form, vil altid bevare sin Betydning, saa længe som æsthetiske Værdier overhovedet anerkendes, og hans alt betonede litteraturhistoriske Stilling giver den paa hans Livsværk anvendte videnskabelige Kritik særlig Berettigelse. Jeg maa tilstaa, at jeg ikke hører til dem, der absolut vil give Plads for enhver videnskabelig Undersøgelse, naar blot dens Metode, Æmnet ganske uanset, er efter Videnskabens Fordringer; baade Valget af Arbejdsstoffet og det deri nedlagte Arbejde maa, synes jeg, staa i et vist rimeligt Forhold til den saaledes indvundne Sum af Erkendelse.

Det hang sammen med den politiske Udvikling i Tiden samtidigt med og efter Omar, at den af ham saa kunstnerisk fuldendt udformede Tankegang fik en særlig Tillokkelse; det blev jo tydeligt paa mange Maader ved den tiltagende Samfundsopløsning og moralske Forkommenhed, at der sandelig ikke var meget ved Livet, men selve det, at denne bitre Erkendelse kunde udtrykkes saa vemodigt-sødt, saa pragtfuldt-betagende — det var allerede, for et æsthetisk saa begavet Folk som Perserne,

Digitized by Google

en mægtig Hjælp til at komme over selve denne Erkendelses Sandhed. Derfor blev Omars Tanker gentagne af Slægt efter Slægt, og tilsidst vidste man ikke, hvad han selv havde sagt, og hvad der skyldtes Efterligning og Gentagelse.

Den moderne europæiske Kritik har forsøgt at udskille det ægte af alt det, der gaar under Omars Navn, fra det af andre tilføjede, ved Hjælp af formentlige indre Kendetegn. Men det er altid, og navnlig da for en fjærntliggende europæisk Tankegang, en vanskelig Opgave at danne sig en bestemt Forestilling om en orientalsk Forfatters aandelige Fysiognomi, ikke mindst naar det drejer sig om en Digter af persisk Nationalitet, hos hvilken man aldrig ved, naar Sandheden hører op og Forstillelsen begynder. Paa ganske enkelte Steder finder man noget mere haandgribeligt at tage fat i, som naar Digteren nævner sig ved sit eget Navn, Khajjâm, men dette gælder kun ganske faa Epigrammer.

Professor Christensen har, i sit Forsøg paa at skille Klinten fra Hveden, brugt en mere nøgtern og mere stringent filologisk Metode. Han har, efter en omhyggelig Undersøgelse af alle de Haandskrifter, hvori de under Omars Navn verserende Epigrammer findes overleverede, indset, at disse falder i to Grupper, hvis fælles Kilde ikke kan have ligget meget fjærnt fra Digterens egen Tid. De Vers, som nu forekommer saa rigeligt repræsenterede i begge Grupper og saaledes ordnede, at de med ganske overvejende Sandsynlighed maa siges at have staaet i den fælles Kilde, de tør antages virkeligt at hidrøre fra Omar selv.

Af en saadan kritisk Undersøgelse, selv naar det drejer sig om de Største, er det kun Resultaterne, der har Interesse for det større Publikum; de Enkelte, ganske Enkelte, hvem det kunde more at kaste et Blik ind i et filologisk Værksted og faa lidt at vide om selve Metoden, dem vil jeg henvise til Professor Christensens egne »Critical studies in the Rubaiyât of Umar-i-Khajjâm« (i Videnskabernes Selskabs historisk-filologiske Meddelelser, XIV, 1, 1927). Den danske Forsker kommer til det Resultat, at af ialt 1213 firlinjede Vers kan 121 med fuld Sikkerhed — saa stor Sikkerhed, som ved den Slags Undersøgelser kan opnaas — hævdes at være ægte og at hidrøre fra Omar selv. Af disse 121 har han paany udgivet den persiske Text med en

Digitized by Google

ny engelsk Oversættelse. Professor Christensen erkender, at det vel er muligt, at der ogsaa blandt det Stof, som han har udskudt, kan forekomme et og andet *ægte;* men vigtigere er det naturligvis, at han tør hævde, at der næppe blandt det, som han har taget med, skal kunne findes noget, som er *uægte.*

Men den Digter, der saaledes træder frem i disse gennem en saa omhyggelig Sigtning fremdragne 121 Epigrammer, hvorledes var da han? Arthur Christensen har ved en Række velvalgte Citater tegnet et Omrids af denne stilfærdige, blide Epikuræer, der paa Bægerets Bund og i den Skønnes Nærhed leder efter en Trøst for Erkendelsens uundgaaelige Bitterhed — efter hans Mening den eneste Trøst, som Livet overhovedet er i Stand til at yde. For Omars Læsere og Beundrere blev den æsthetiske Glæde ved hans Ordpragt og ved hans aandfulde Satire over Spekulationens Goldhed et lidt mindre kraftigt, men nok saa ædelt Nydelsesmiddel.

Og nu viser det sig, at dette Billede af den virkelige Omar, som man efter den omhyggelige Fjærnelse af senere Tiders ret tilfældige Overkalkning endelig er naaet ind til, slet ikke er saa meget forskelligt fra det, som Fitzgerald med alle sine Friheder og Vilkaarligheder har givet os. Dette hænger sammen med, at det persiske Haandskrift, som den engelske Bearbejder hovedsageligt oversatte efter, og som findes i det Bodleyanske Bibliothek i Oxford, netop er et af dem, der har forholdsvis færrest uægte Bestanddele. Men tillige maa, som ogsaa Professor Christensen gør opmærksom paa, en Del af Forklaringen søges deri, at Edward Fitzgerald just ogsaa var en Digter selv, vel ikke en selvstændig og betydelig Aand, men en af de fine Naturer, der ved Tilslutning til noget udmærket, som er beslægtet, bliver i Stand til at yde noget fuldendt; han hørte til den Slags Digterbegavelser, for hvilke i Tyskland Grev Schack og i vor egen Litteratur Thor Lange var saa fortræffelige og indtagende Repræsentanter. Netop som Digter var Fitzgerald med sit sikre psykologiske og æsthetiske Instinkt i Stand til at faa fat i Kærnen i Omars tilsyneladende saa proteusagtige Skikkelse, og det var den, som han fastholdt og gengav i den lille Perle af en Bog, som med sine 101 firlinjede Vers er bleven en af de mest læste og yndede i Verden.

Det er med god Grund, at Professor Arthur Christensen, hvis

Digitized by Google

videnskabelige Produktion ellers hovedsageligt foreligger paa Fransk, netop til dette Arbejde har valgt at benytte Engelsk som internationalt Meddelelsesmiddel. I England og i det engelsk-talende Amerika vil hans, antageligt definitive, Fremdragen af den virkelige Omar Khajjâm og hans ægte Digtning i særlig Grad paakalde Interessen; i hans ordrette Oversættelse vil de, der kan Fitzgeralds Vers udenad, med Glæde genkende de fleste af disses saa pragtfuldt udformede Tanker. Og hans filologisk-kritiske Arbejde vil være et nyt og hædrende Vidnesbyrd om den Iver og Dygtighed, hvormed den orientalistiske Videnskabs for os i sig selv saa fjærne Omraade nu som altid dyrkes i vort lille Fædreland.

Digitized by Google

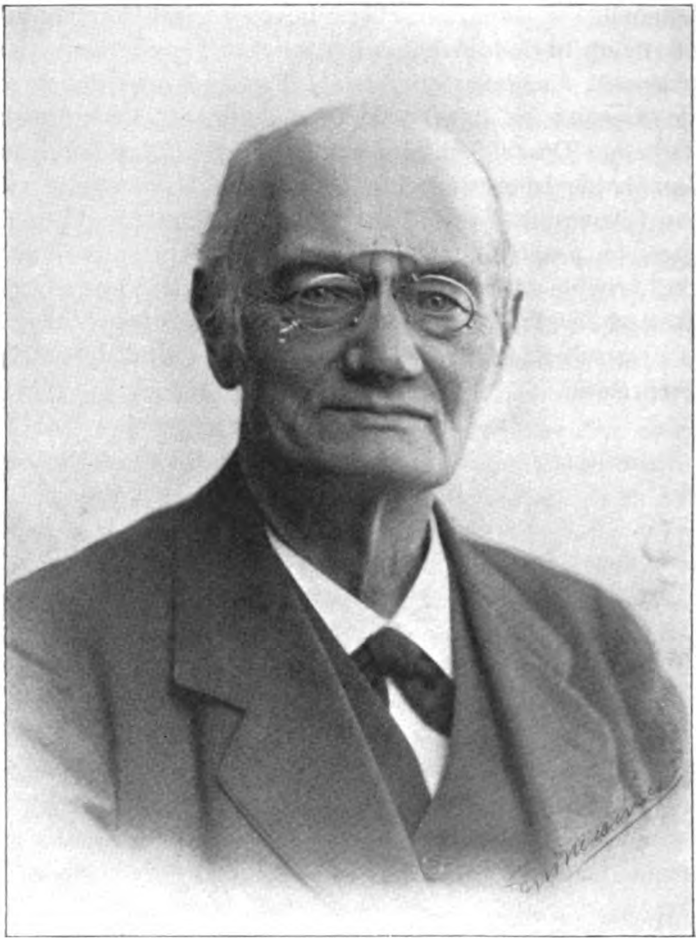

HOS HOLGER BEGTRUP.

EN SAMTALE.

EN Foredragsrejse til Nordjylland forhindrede Holger Begtrup i at modtage mig paa Frederiksborg Højskole, som han selv har stiftet, og som er den monumentale Ramme om hans Livsgerning.

Men der var ligesom noget sindbilledligt i, at Holger Begtrup i Stedet for satte mig Stævne paa Københavns Hovedbanegaard, hvor Strømmen mellem Land og By ustandselig pulserer. Dette

Digitized by Google

strømmende, levende er jo netop i Slægt med noget af det centraleste i hele Højskolebevægelsen.

Og her kom da Holger Begtrup med sin Plaid over Skulderen og sin Kitbag i Haand og lettede den graa bløde Hat med et venligt Smil, — det var som et Billede paa selve Højskolen. der paa Alfarvej kom Byen imøde, aaben og ærlig, djærv og vennesæl. Og mens Strømmen gled forbi og Mennesker skiltes og mødtes, bedede vi en Times Tid ved Danmarks største Korsvej, mens Holger Begtrup lænede sig tilbage i Sofaen og svarede paa de stillede Spørgsmaal med den øvede Talers Lethed. Der er noget af Bjørnsons Bredde over hans Væsen og naturligvis ogsaa af hans livstrygge Optimisme, selv om han ogsaa har modtaget *sin* Paavirkning af den anden store nordiske Digter fra 70'erne og 80'erne, han hvis Hundredaarsdag vi nylig har fejret, Henrik Ibsen, og hvis Formaning om at gaa i Dybden og lære sig selv at kende er et nødvendigt Supplement til den dagglade Arbejdskamp.

— Staar Højskolen ikke paa en Skillevej i disse Aar?

— De tænker paa Kløften mellem By og Land? svarer Holger Begtrup. Men Højskolen staar stærk og levende den Dag i Dag! Den Kløft, De sigter til, fandtes jo allerede i mine unge Aar, den maatte den politiske og sociale Kamp jo føre med sig, saa den er skam ikke noget nyt. Allerede Christen Berg forsøgte at faa Byerne med, men det mislykkedes, og hele min Virksomhed i de første Aar blev uforstaaet og upaaagtet af Byernes Ungdom, det lader sig ikke nægte. Det var først langt senere, at det begyndte at lysne; det var i 1911, da vi første Gang gjorde Forsøget med »otte Dage paa Højskole«, som vi siden har haft stadig mere Glæde af. Vi begyndte med at indbyde 100 unge Bymennesker til en Uges Ophold paa Danmarks Højskoler, og nu er Tallet oppe paa 700 om Aaret, saa det bliver jo efterhaanden mange Tusinder, vi paa den Maade har faaet i Tale og er kommet i personlig Berøring med. Og alle disse Byfolk, hvoraf en stor Del er Københavnere, danner en stor Kreds herinde, og denne Kreds mødes vi jævnligt med i Grundtvigs Hus til Foredrag og Samtaler, og det er til gensidig Glæde og Udbytte.

— Men den store Arbejderbefolkning?

— Ogsaa dér begynder det at lysne for Forstaaelsen af, at

Digitized by Google

den *almenmenneskelige* Oplysning er af ligesaa stor Betydning som den faglige og politiske. For se, Arbejderne de har jo socialt set bygget sig et stort og stolt Hus, men nu forstaar de mere og mere, at det ogsaa gælder om at faa Lys og Varme i Husets mange Etager, Aandens og Sjælens Lys og Varme. De har jo selv dannet en Bevægelse med rent kulturelle Formaal, og her har især den unge Folketingsmand Harald Jensen gjort en dygtig og fortjenstfuld Indsats, og denne Virksomhed har bidraget meget til at lære Arbejderne at komme Højskolen imøde med Sympati og Forstaaelse. Det har vi netop i de sidste trange Aar, da Landet har lidt under Arbejdsløshedens Svøbe, set Beviser paa. Vi har haft stor Glæde af den Bevægelse, der hedder »Arbejdsløse paa Højskole«. Ca. 800 Arbejdsløse har i Vinter haft Ophold paa vore Højskoler med forskellig Understøttelse baade fra det offentlige og fra Fagforeningerne, og jeg tror, der er Fremtid i den Bevægelse.

Vi var jo i Begyndelsen lidt ængstelige for, at Forskellen mellem de unge Bondesønner og de unge Byarbejdere skulde være for stor; vi vidste jo ogsaa, at Motiverne for mange af Arbejdernes Side var højst forskellige og ikke rent ideelle. Det var Arbejdsløsheden, der drev dem i Haab om en materiel Chance, og derfor *kunde* man have ventet forskellig Gnidningsmodstand, især da Byens unge Mænd jo er af et uroligere Temperament og mere stridbare og oppositionslystne end Landboerne. Men det er gaaet brillant, og jeg tror, disse Besøg vil faa blivende Betydning for mange, som vil anbefale Højskolen til deres Bekendte, saa vi ogsaa, naar Tidernes Strenghed ikke længere driver dem, vil faa Elever fra Byerne og Hovedstaden.

— Er der sket noget Signalskifte indenfor Højskolen, siden De var ung?

— Nej, ikke afgørende, men der er sket en gradvis Forskydning, saadan som selve det levende Liv fører det med sig. Min Lærer paa Askov var gamle *Ludvig Schrøder*, og han fortalte os hele Menneskeslægtens Udvikling i store Træk, og han belyste Livet ved Hjælp af de gamle Gudesagn. Det gaar jo ikke mere. Jeg bruger mere Digtningen, ogsaa vor egen Tids, til at kaste Lys over de menneskelige Problemer. Højskolen byder ikke paa »Bragesnak« mere, nej vi taler jævnt og menneskeligt og vi søger ved kammeratligt Samvær at udvikle de dybere

Digitized by Google

sjælelige og personlige Værdier, der findes som Spirer i enhver. Det er Sjælene, vi vil virke paa, som i Christen Kolds Tid, og vort Middel er det levende Ord, som gaar fra Hjerte til Hjerte.

Og paa hele det personlige Samvær lægger vi stor Vægt. Ad den Vej tilegner man sig en Erfaring og Viden, som paa ingen anden Maade, — mens den tørre, teknisk-teoretiske Undervisnings Metoder ofte er »spildte Ord paa Ballelars«.

— Er Højskolen mindre religiøs nu end tidligere?

— Højskolen har egentlig aldrig været religiøs. Vi driver ikke religiøs Propaganda. Men Højskolen hviler naturligvis paa et kristent-idealistisk Grundlag. Mennesket er efter vor Mening skabt til et evigt Liv; men vi prædiker ikke hos os. Vi vil give vore Elever en Oplysning, som er baseret paa en indre Oplevelse, vi vil røgte Sjælene, som saa ofte forsømmes og forkrøbles, — og jeg vil gerne her sige, at Redaktør *Carl Thalbitzers* Artikel i Januarheftet af »Gads danske Magasin« efter min Mening paa en udmærket Maade har paapeget Farerne ved den overfladiske Kultur, som præger vor Tid og *ferniserer* Sjælene i Stedet for at *opdyrke* og *berige* dem.

— Vil Radioen ikke overflødiggøre en Del af Højskolens Foredragsvirksomhed?

— Jeg har tidligere haft en Del imod Radioen, men jeg har det i Grunden ikke mere. Den er jo netop et Bindeled mellem By og Land. Og jeg har selv konstateret, at den kan have Betydning ogsaa for Højskolen. Jeg skal fortælle Dem et lille pudsigt Eksempel: En af mine gamle Elever har fortalt mig, at han fornylig var til et Fødselsdagsgilde et Sted ude i Landet, da min Røst pludselig lød i Radioen, og saa tog de mit Fotografi frem og satte paa Bordet, mens jeg talte, og det var »næsten som i gamle Dage«, sagde han.

Men nogen Konkurrence til Højskolen kan Radioen aldrig blive; vort daglige Samvær, hvor vi danner ligesom een stor Familie, der drøfter alt, hvad der interesserer os, og spiser ved samme Bord og deltager i fælles Fornøjelser, kan skam ikke erstattes af noget, der ad mekanisk Vej sendes gennem en Højttaler.

— Er vore Dages Moral af lavere Standard end tidligere Tiders?

— Jeg udtaler mig nødigt om den Slags store Spørgsmaal i

Digitized by Google

Almindelighed. Det er farligt at generalisere. Og jeg véd ikke, om denne Tid er ringere end andre, men jeg véd, at vi er Modstandere af den Moral, som siger, at vi skal være, som Folk er flest. Personligt tror jeg nok, at Højskolens Ungdom moralsk staar noget højere end en Del af den øvrige Ungdom, og vi har ikke haft svært ved at overvinde den Gullaschtendens, som en Overgang sporedes ogsaa i vor Lejr. Men jeg tør ikke tro, at det er os, der har paavirket de unge Arbejdere til Soberhed og Sømmelighed i Væsen, saa jeg synes, det er rosværdigt, at den er, som den er. Der maa være Krummer i den. Hvad Moralen angaar, saa siger jeg med Christen Kold: Vi skal aldrig tage en Fornøjelse fra Folk, uden at give dem noget andet og bedre i Stedet. Negativt at fordømme Fejlene hjælper ikke! Al virkelig Paavirkning sker ad indirekte Vej ved at udvikle *et ædelt Sjæleliv* hos de Unge, lære dem *sand Menneskelighed.* Min Ungdomsven *Jakob Knudsen* sagde altid, at Ulykken var, at den sjælelige Udvikling ikke havde holdt Trit med den tekniske. Heri er jeg enig med ham.

— Hvordan staar Højskolen til den moderne Kunst?

— Hvis De mener »moderne« i et københavnsk Dagblads Betydning, saa betyder den endnu ikke noget for os. Den Kunst og Litteratur, vi skal kunne bruge, maa være modnet og afklaret først. Men selvfølgelig forsømmer vi ikke den nyere Digtning, *Aakjær, Skjoldborg, Johs. V. Jensen, Thøger Larsen* og *Johannes Jørgensen* er vore Elever fortrolige med, og fornylig havde vi et Foredrag om *Harald Kidde.* Og hvad Billedkunsten angaar, har det spillet en stor Rolle for os, at vi har haft saa store Kunstnere som *Joakim* og *Niels Skovgaard,* som har haft og har samme Syn paa Tilværelsen som vi.

Men desværre skorter det endnu hos mange ellers intelligente Landboere paa Sans for, hvad der er ægte i Kunsten. Meget af den Litteratur, der læses, er jo umoralsk alene ved sin slette kunstneriske Form. Og vi stræber ogsaa at indføre en enklere og stilfuldere Smag paa Haandarbejdets Omraade.

— Og Teatret?

— Jae, siger Holger Begtrup og stryger sig smilende om Kinden, saadan ligefrem flittige Teatergængere er vi Højskolefolk jo ikke. Afstandene forhindrer det simpelthen. Men vi tager dog sommetider ind og ser en Forestilling. Jeg selv saa

Digitized by Google

ifjor *Frederik Jensen* i »Ebberød Bank«, og det morede mig voldsomt, og nu forleden var vore Elever i Det ny Teater og saa Galsworthys »Flugten«. Inspektør *Hejle* er jo gammel Højskolelærer, og han har været os en god Mand og hjulpet os til flere gode Teateraftner for en billig Penge.

— Hvilken Scenekunst har gjort stærkest Indtryk paa Dem i de yngre Aar?

— *Emil Poulsen,* tror jeg nok, Olaf var jo nok genialere, men Emil følte jeg mig mere beslægtet med og mere beriget ved. Men iøvrigt er jeg aldrig kommet saa vidt, at jeg har anlagt en strengt kritisk Maalestok paa Teaterforestillinger, jeg har altid betragtet dem som en Fornøjelse og en Adspredelse, en Kilde til Glæde og Morskab og nye Indtryk, — mens selve det litterært-kritiske betød mindre for mig. Jeg kommer i Teatret for at more mig eller glæde mig over noget smukt.

— Er det ogsaa Højskolehensyn, der er bestemmende for, hvad De selv læser i Deres Fritid?

— Nej, jeg har fra ganske ung haft mine private Læseinteresser, som jeg først sent har forstaaet ad indirekte Vej at anvende i min Undervisning og mine Foredrag. En Forfatter som *Knut Hamsun* er altfor artistisk og overæstetisk for Højskolens Ungdom, han vil gaa hen over Hovederne paa dem, og derfor vilde det være misforstaaet at bebyrde deres Hjerner med ham. Men personlig forbeholder jeg mig Retten til at læse ham.

— Hvor i Verden er den danske Højskole efterlignet?

— Næsten overalt. Jeg sagde netop fornylig til min Søn, som nu er Leder af Frederiksborg Højskole: »Det er mærkeligt, at vi nu har haft Gæster fra fire Verdensdele, men ikke fra Afrika!« Og saa minsandten om der ikke lidt efter møder en Mand op fra Kapstaden! — — —

Holger Begtrup skotter nu op til den oplyste Urskive: Tiden for Aarhusdamperens Afgang nærmer sig, og han kaster atter Plaiden over Skulderen og griber sin Taske og trykker den bløde Filthat paa Hovedet, og idet vi gaar ud til Bil-Holdepladsen, fortæller han om et Højskolemøde i Norge, hvor han bl. a. traf afdøde Professor *Gerhard Gran,* som, skønt han var Universitetsprofessor, følte meget Slægtskab med Aanden i Folkehøjskolen.

Digitized by Google

— Han var en stor Humanist, ligesom *Valdemar Vedel,* men mere tilgængelig i sin Form og af et mere folkeligt Temperament. Jeg husker, at jeg talte om den norske Digter *Per Sivle*, og Gran sagde bagefter til mig, at jeg skulde have Tak, for jeg havde nu lært ham at holde af Sivle. —

Og mens vi gaar ud gennem Vestibulen, citerer Holger Begtrup paa rungende Dansk-Norsk Per Sivles Sang til Norge, og i dette Øjeblik er der igen noget af Bjørnsons Bredde over hans Væsen . . . .

Ved *Holger Jerrild.*

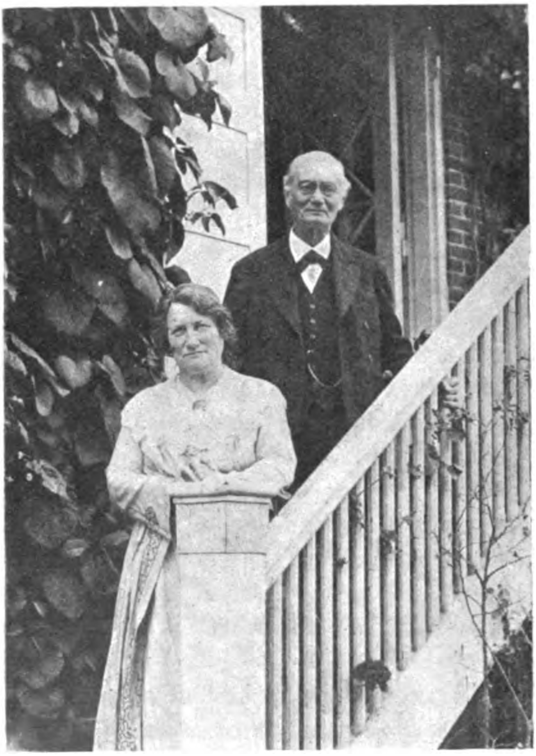

Højskoleforstander Holger Begtrup og Frue
paa Havetrappen til Frederiksborg Højskole.

Digitized by Google

AF J. L. HEIBERGS TEATERCENSURER.

I Udvalg ved Julius Clausen.

VED Christian VIII's Tronbestigelse var Kammerherre *Levetzau* bleven Teatrets Chef. Men den belevne i Teaterforhold ukyndige Hofmand indsaa snart, at han tiltrængte en Direktør, der kendte Sagernes Gang og kunde lede den daglige Drift. Han fik da overtalt det tidligere Direktionsmedlem, den alsidige og arbejdsdygtige Conferentsraad *Jonas Collin* til paany at fungere som Chef. Collin var en administrativ Kraft, men ingen literær Mand, og derfor associerede han sig med Husets Digter *Johan Ludvig Heiberg* og knyttede ham til sig som Teatrets æstetiske Konsulent. Noget klogere kunde Collin ikke gøre. Thi vistnok sad endnu Justitsraad, Professor og Bibliothekar *Chr. Molbech* paa sin Post som censurførende Direktør; men om ikke af Navn, saa var Heiberg Censor af Gavn i de tre Aar, der hengik, inden det lykkedes at trænge Molbech tilbage fra et Embede, til hvilket han aldrig havde været kvalificeret, og som han endda ikke gjorde Forsøg paa ærligt at bestride. Stykkerne lod han henligge i Maanedsvis, og det viste sig, at selv om man er Universitetsprofessor i dansk Literaturhistorie, kan man være højst ukvalificeret til at dømme rigtigt om sceniske Arbejder. Efter Molbechs Afgang i 1843 blev Heiberg naturligvis officielt Censor.

Men antagelig er det denne halvt officielle Stilling, som han til en Begyndelse indtager, der lader Heiberg stile sine Censurer som halvt private Skrivelser til Collin, og som lader denne uden Skrupler indlemme dem i sin Autografsamling, endskønt de strengt taget jo skulde tilhøre Teater-Arkivet.

Nogle faa af disse Censurer har som Prøve været optagne i Bind VII af Heibergs Prosaiske Skrifter. De bedst kendte — de afvisende Domme over Bjørnsons og Ibsens Førstearbejder — er jo imidlertid fra Slutningen af 1850erne efter Heibergs eget Direktorat.

De Censurer, som her meddeles i Udvalg, er alle fra Perioden 1840 til 1849, da Heiberg blev Teatrets Direktør. De giver et Bidrag naturligvis først og fremmest til deres Affatters eget Fysiognomi, fortæller os om hans literære Sym- og Antipatier, om hans Styrke og Begrænsning, ogsaa om et elskværdigt Lune og nogen Malice; men de giver ogsaa Bidrag til Teatrets, Tidens og Smagens Historie i 1840erne.

Digitized by Google

16. Aug. 1840.

Jeg har herved den Ære at remittere »*Maurerpigen*«[1]). Min Dom kunde jeg ønske at suspendere indtil Hr. Conferensraaden selv har læst Stykket — jeg staaer nemlig i den Formening, at De endnu ikke har læst det. Kun dette vil jeg ligefrem tilstaa, at jeg af »Mulatten«s Forfatter havde ventet mig noget mere Tilfredsstillende; thi vel har jeg som *Criticus* meget at indvende mod »Mulatten«; men som *Censor* kunde jeg dog aldrig være i Tvivl om at stemme for dens Antagelse. Her derimod synes Sagen mig mere tvivlsom. I »Mulatten« er det i det mindste tydeligt hvad Digteren har tilsigtet; man ser hvad det er som har begeistret ham, og for hvilket han igen har villet begeistre sine Tilhørere. Men her kunde jeg fristes til at spørge *hvorfor* han da har skrevet dette Stykke; hvad det er, som har henrevet ham selv i denne Opgave, og hvormed han har tænkt at fængsle Publicums Interesse eller vinde dets Deeltagelse; kort sagt, den poetiske Intention forekommer mig at være uklar. Stykket kaldes en Tragedie, men jeg seer ikke i Sujettet nogen Nødvendighed for et tragisk Udfald; dersom Digteren havde villet, kunde han have endet sit Stykke paa en modsat Maade; men en saadan Ubestemthed er højst skadelig for Virkningen.

Jeg maatte tage meget feil, om ikke Forfatteren, af Iver for at faa sit Arbejde færdigt, har forhastet sig med det. I det mindste *synes* det at bære Præg af Hastværk, og især mod Slutningen. Dette Hastværks-Præg finder jeg udtrykt dels i en ikke ringe Mængde af Usandsynligheder og umotiverede Begivenheder, dels i en mer end almindelig Skødesløshed i Stil og Versification. Begge Dele skal jeg nærmere oplyse, hvis jeg kommer til at give en udførligere Bedømmelse. Især forekommer Sang-

[1]) Til Trods for Heibergs afvisende Holdning blev »Maurerpigen« opført 18. Decbr. 1840; men Stykkets Lykke var krank, det naaede kun tre Opførelser. Igennem Heibergs Censur skimter man hans Forhaandskendskab til Situationen: H. C. Andersen havde skrevet sit Drama, som han — i Modsætning til andres Mening — satte højere end »Mulatten«, der i samme Aar naaede 12 Opførelser, med den Hensigt at skaffe sig Penge til en ny Udenlandsrejse. Heiberg spottede over A.'s Lyst til at reklamere for sig, og da A. samtidig havde vist sig ret paagaaende overfor Fru Heiberg, der havde afslaaet at spille Maurerpigen (se Museum 1891 II, 86 ff), forstaar man den bedske Satire i »En Sjæl efter Døden« overfor A.'s nye Dramaer (...»læser han Mulatten for Sultanens Koner, og Maurerpigen for dem, som skal qvæles«).

Digitized by Google

Texterne mig at være — mellem os sagt — hvad man kalder sjuskede, undertiden endog i den bekendte Oehlenschlägerske nonchalente Maneer.

Ifald ovenstaaende Hypothese (nemlig om Forkastelsen) er grundet, vil Forf. ved en Revision og omhyggeligere Udarbejdelse af sit Stykke — ikke blot hvad Sproget, men hvad selve Planen angaaer — maaske kunne give det den Klarhed, over hvis Mangel jeg klager, den Tydelighed i Hovedcharacteren, som jeg nu ikke kan finde, med eet Ord: en egenlig *Pointe,* uden hvilken intet dramatisk Værk kan bestaa, men som nu, ifald den virkelig er der, ligger saa skjult, at Publicum vist ikke vil finde den.

28. Septbr. 1840.

For et Øjeblik siden modtog jeg fra Justitsraad *Molbech* Hr. *Holsts* Oversættelse af »Wallensteins Død« med Begæring om at expedere den saa hurtigt som muligt, da det hastede formedelst Hr. Holsts forestaaende Afrejse. Men isaafald havde JR. Molbech ikke behøvet at beholde Manuscriptet lige siden det sidste Censurmøde, hvilket iovermorgen bliver 14 Dage. Formodentlig har det nu ogsaa snart Hast med *Borgaards* »Undine«[1]), som Justitsraaden har ruget over i ligesaa lang Tid, og som jeg alligevel endnu ikke har faaet. Naar det er muligt, lægger jeg gerne alt andet Arbejd tilside for strax at læse Stykkerne, men det gør jeg naturligvis for at fremme Sagen, ikke for at Stykkerne kunne faa Tid til at sove en maanedlang Søvn i Justitsr. *Molbechs* Portefeuille eller i hans Bordskuffe. Kort sagt, jeg veed ikke hvorfor jeg skal være ti Gange saa hurtig, for at han kan være ti Gange saa langsom. Naar han fra et Censurmøde tager Stykkerne hjem med sig, skal han næsten aldrig sende mig dem inden det næste Møde, men først i dette tager han dem med, om der saa gik hele Maaneder hen, og heraf følger da tillige, at man i det næste Møde endnu ikke kan discutere Sagen, fordi de andre Censorer endnu ikke have læst Stykkerne. Det synes derfor, at Halvparten af Censurmøderne holdes blot for at aflevere og modtage Pakker ligesom paa et

---

[1]) Skuespiller Wilh. Holsts Oversættelse af Schillers Drama kom ikke frem. Carl Borgaards Melodrama »Undine« til Musik af Hartmann opførtes 1842—44 ni Gange. Senere indrettedes det til Koncertbrug og er oftere opført i Musikforeningen.

Digitized by Google

Post-Contoir. — Imidlertid skal jeg nu se at blive færdig om et Par Dage.

27. Febr. 1843.

Om *Hebbels* »Judith« forkommer det mig, at der i ingen Henseende kan være Spørgsmaal[1]). Hvad man paa de tyske Theatre, hvor man har opført dette Stykke, har tænkt sig ved det, skal jeg lade være usagt; men i sin oprindelige Form kan det af Anstændigheds-Hensyn naturligvis ikke opføres, og med den for Scenen foretagne Omarbejdelse af Catastrophen falder Pointen bort, og det Hele bliver til Intet. Iøvrigt røber Stykket baade i den ene og i den anden Form en saadan Mangel paa dramatisk eller dramatiserende Talent eller endog blot Behændighed, at dette allerede maa være tilstrækkelig Grund til at vrage det, selv om det ikke tillige laborerede af en mægtig Dosis tysk Affectation og en afmægtig, skøndt alt for synlig Bestræbelse efter at være uhyre genial.

Jeg tillader mig at benytte Lejligheden til at erindre Hr. Conferensraaden om et Drama betitlet »Gudbrandsdølerne« af Stud. medic. *Monsen* i Christiania, hvilket Stykke jeg 6. Oct. f. A. tilstillede Hr. Conferensraaden. Jeg har siden rent glemt, at det existerede, indtil jeg for et Par Dage siden modtog et Brev fra Forf., som beklager sig over at han endnu ikke har erholdt Svar og paalægger mig at sørge for at hans Skæbne i denne Henseende bliver afgjort. — Skulde Manuscriptet maaske endnu ligge hos Molbech?

10. Marts 1843.

Hermed følger det lille Klenodie *[Romeo & Giuletta]*, hvorom jeg igaar havde den Ære at tale med Hr. Conferensraaden. De vil ved Gennemlæsningen se, at det er local-comisk, meget lattervækkende ved en god Udførelse (som let kan blive det tildel), og desuden yderst elegant og nydeligt behandlet.

Da jeg af den anonyme, mig selv ubekendte Forfatter, er anmodet om at overtage hans Partes i enhver Henseende saasom

[1]) »Judith« blev saa lidt som »Maria Magdalena« opført (se nedenfor) og Heibergs afvisende Holdning overfor disse to Hovedværker i Samtidens tyske Drama, viser baade hans æstetiske Begrænsning, i højeste Grad bundet af Formen, og hans udprægede franske Orientering i Dramaet.

Digitized by Google

Rollebesætning o. s. v., saa tillader jeg mig at udbede mig Efterretningen om Stykkets Skæbne ved Censuren meddelt, uden Indkaldelse af Forf. i Avisen[1]).

24. Mai 1843.

Jeg remitterer den norske Oversættelse af *Gutzkows* »Richard Savage«, som ved en Forglemmelse endnu ikke var bleven afsendt. Dette Stykke har, om jeg mindes ret, allerede for et Par Aar siden været indsendt in originali af Forfatteren selv, tilligemed alle hans andre Stykker, og er dengang blevet vejet og befundet for let, eller snarere for tungt. Virkelig er det ogsaa i høj Grad overspændt, smagløst og uden egentlig dramatisk Talent. Oversættelsen synes at være temmelig uheldig; den er paa en paafaldende Maade tysk i Ord og Vendinger, med mindre det skulde være bergensisk. Gutzkow er nok i det Hele en af de ephemere og uværdige Celebriteter, som kunne gælde ved de nuværende daarlige tyske Theatre, men som vi her bør vogte os for.

Fra Forfatteren til »Romeo & Giulietta« har jeg nu modtaget et Brev, hvori han paalægger mig at udbetale Theatrets Honorar for hans Stykke til den nyligt stiftede Forening for danske Læreanstalters Oprettelse i Slesvig. Denne er den »gudelige Brug«, hvorom han foreløbig havde ytret sig, og som jeg antog for en Spøg. Jeg tillader mig derfor at bede, at Honoraret maa blive mig udbetalt ved Saisonens Slutning, for at jeg saa snart som muligt kan efterkomme Forfatterens Begæring. Ifald Stykket, som jeg formoder, kommer til at gaa 6 Gange, saa bliver Honoraret ifølge det nye Regulativ, alt eftersom Direktionen ansætter det til højere eller lavere Betaling:

Forudbetalingen	40	Rd.	til	60	Rd.
De 5 første Forestillinger ..	150	»	til	400	»
6te Forestilling	20	»	til	40	»
	210	Rd.	til	500	Rd.

Stykkets egen Fortjeneste, den Omstændighed, at det er paa rimede Vers, og endelig den sjeldne Lykke som det har gjort,

[1]) Forf. til det rimede Enakts-Lystspil »Romeo e Giulietta«, der til Motiv havde Begejstringen for den italienske Opera, var Strømpefabrikant C. A. Warburg. Det kvikke og elegante lille Arbejde gjorde megen Lykke og spilledes 24 Gange.

Digitized by Google

er vel ligesaa mange Garantier for at det snarere vil erholde den højeste end den laveste Betaling. Herom tillader jeg mig at erkyndige mig nærmere, naar jeg har den Ære at tale med Hr. Conferensraaden.

Ny Bakkegaard, 23. August 1843.

»Talismanen« har tiltrods for endel Smagløsheder meget gemytligt Lune og kan, efter min Mening, fortjene at man gør et Forsøg paa, hvorledes den Art Skuespil vil smage vort Publicum. Det Eneste som kunde være til Hinder, er at Stykket allerede er bekendt fra de tyske Forestillinger; dog lader det til at Oversætteren har behandlet det temmelig frit og selvstændigt. Sangene forekommer mig i det hele temmelig flaue og efter et meget gammeldags Tilsnit[1]).

Rollebesætningen i »Aprilsnarrene« tillader jeg mig at foreslaa, som vedlagte Liste udviser. Det skal glæde mig meget, om der opstaar en ny Thrine; men jeg haaber da, at det bliver et Barn, ikke en voxen Person, thi derved gaar hele Interessen tabt[2]).

Fra de Oplæsninger, som have fundet Sted i denne Maaned, har jeg tilladt mig at udeblive, eftersom de ikke have været andet end Confereren af Rollerne, hvilken ligesaavel kan besørges af Souffleuren, hvem denne Forpligtelse tidligere paalaa, eller af Afskriveren, der er den Nærmeste til at rette de Feil han selv har begaaet. Ogsaa for Fremtiden ønsker jeg at være fritagen for Oplæsninger, der ere reducerede til et saa underordnet Arbejde, og ligeledes for alle andre, og stoler paa, at Hr. Conferensraaden ikke har noget derimod.

21. September 1843.

1) »Drømmen et Liv« af *Grillparzer* forekommer mig at være den absurdeste (og tillige kedsommeligste) Nonsens, som jeg endnu har truffet paa. I Udførelsen er den uklare Idé desuden

---

[1]) Nestroys musikalske Farce »Der Talismann« kom dog ikke frem paa det kgl. Teater, men blev i Borgaards Bearbejdelse Casinos Aabningsforestilling 2. Juledag 1848.

[2]) Heibergs Ønske gik ikke helt i Opfyldelse. Ved den 50. Opførelse 29. Oct. 1843 spilledes Trine af den attenaarige Lovise Augusta Petersen (senere Fru Schiemann).

Digitized by Google

behandlet uden alt Talent, saavel i lyrisk som i dramatisk Henseende[1]).

2) »Faderen og hans Søn« er et gammelt Intriguestykke af den Art, hvori Tjenestefolkene spiller Intriguen; men det mangler ganske den gamle Comedies vis comica og har til Erstatning for samme faaet en betydelig Dosis af Platitude og Flauhed. Det bærer Præg af at være skrevet for et Privattheater til Morskab for nogle Spidsborgere.

27. Oct. 1843.

»*Bytte, ikke Bedrageri, eller Datteren fra Kjøbenhavn*«.

Naar man har set den gemene Tone, der hersker allerede i Expositionsscenerne, og deriblandt har hørt Tale om en Rhinskvin, der formaar — jeg kan neppe skrive det — »at ryste Gnidderen af Maven«, saa behøver man næppe at læse videre. —

»*Doctor Robin*«. Atter en »Garrick!« Dersom Theatret ikke har nok af Oehlenschlägers, saa kan denne afgive et godt Supplement, da den om muligt er endnu absurdere[2]).

1. December 1843.

Det mig med Skrivelse af Gaars Dato tilsendte originale Drama »Eiaghs Sønner« har jeg herved den Ære at remittere.

Dersom dette Stykke ikke er af Hr. *Kjerstrup Rumohr,* veed jeg ikke hvem jeg skal tillægge det, thi den nævnte Forfatter har allerede forhen yttret Sympathie med det Ædle, for ikke at sige Skidne[3]). Prøver paa samme Smag findes i dette Stykkes Dialog, der ikke een, men mange Gange omtaler »Ligsved«, »Ørnen som gnavede i et Cadaver« osv., og med kendelig Lyst dvæler ved disse Svinerier. Hertil kommer, at Dialogen i det hele taget er saa vidtløftig og saa svulstig, at det næsten grænser til Parodie.

Med alt det skal det ikke nægtes, at Stykket besidder enkelte

---

[1]) Heiberg er atter her uheldig overfor et i hele Tyskland saa ofte spillet og værdsat Værk.

[2]) Her sigtes til Oehlenschlægers i 1833 spillede Oversættelse af Deinhardsteins versificerede Lystspil »Garrick i Bristol«.

[3]) Forf. til »Eiaghs Sønner« som, blev spillet 7. Decbr. 1844, og ialt 10 Gange, var Carl Brosbøll (Carit Etlar). — Kjerstrup Rumohr (1807—84) havde i 1833 skrevet et dramatisk Digt om Regnar Lodborg, men er ellers bedst kendt som Forf. til en Række historiske Romaner under Signaturen P. P.

Digitized by Google

poetiske Glimt, men paa Scenen vil det sikkert ikke vinde Bifald og fortjener det vel heller ikke. Der hviler en uhyggelig Gravtaage over det Hele; og vil man forsvare denne ved at Sujettet er *Skotsk*, saa maa jeg derimod gøre den Bemærkning, at Stykket er skrevet for *Danske*.

Selv om Forfatteren kunde og vilde borttage de værste Smagløsheder i Dialogen, vilde det endnu ikke være nok. Og selv da og med de øvrige mutatis mutandis vilde der næppe komme Andet ud af det end et Stykke med et Par vel smukke Scener, men som ikke desmindre formedelst sin mørke og triste Colorit vilde efterlade et meget utilfredsstillende Indtryk.

25. Decbr. 1843.

Mellem de 4 Manuscripter, som jeg herved har den Ære at remittere, kunne de 3 (»Mellem Friere«, — »Tivoli«, — »Adelma«) vistnok ikke komme i mindste Betragtning. Derimod er det fjerde, nemlig det romantiske En-Acts-Drama:

Kongen drømmer

et Arbejde, som ved sin Originalitet og sin Dristighed i Opfindelsen i høj Grad anbefaler sig til at berige vort Repertoire med en virkelig ny og ejendommelig Production[1]).

24. Januar 1844.

»*Et Eventyr i Vauxhall*«. Min Dom herover er forsaavidt indeholdt i Forfatterens Brev til Directionen, som jeg vel har erklæret Stykket for at være — efter min Mening — uantageligt; men jeg ser, at han har complet misforstaaet min Grund. Jeg har nemlig ikke dadlet Stykket, fordi dets Personer høre til den simple Classe, men fordi Stykket selv hører til den simple Classe; og ligesaalidt har jeg havt Stort at indvende mod Usandsynlighederne som saadanne, men vel imod at de ikke føre til nogen comisk Virkning, men at denne er forfeilet. Forfatteren er iøvrigt Redaktøren af Bladet »Friskytten« og, som det lader, en meget skikkelig lille Jøde, der gerne vilde ruinere »Corsaren«, hvilket jo er et meget kristeligt Forsæt; men desværre er hans Evne ikke svarende til hans gode Villie. Det synes næsten gan-

[1]) H. C. Andersen havde denne Gang været saa forsigtig at indsende sit smukke lille romantiske Drama »Kongen drømmer« (1. Opførelse $^{14}/_{2}$ 1844) anonymt.

Digitized by Google

ske at mangle ham paa Dannelse, og han er i den uheldige Stilling at skulle med sit Skriveri ernære Kone og en hel Rede af Børn. Men alt dette kan jo ikke komme i Betragtning[1]).

— »*Dronning Ingeborg*«. Dette Stykke er ganske i samme Genre som *Ingemanns* »Blanca«, der i sin Tid gjorde saa megen Lykke; men den Tid er nu forbi. Stykket har det samme bløde, indholdsløse Sværmeri og den samme vagne Replik; jeg troer derfor, at Forf. er en Dame, thi en Mand vilde dette Standpunkt forekomme saa forældet, med mindre han var i den allergrønneste Ungdom; men dette synes ikke her at være Tilfældet, da Stykket ikke er uden en vis traditionel Routine og ikke uden en vis Færdighed i Stil og Versification tiltrods for enkelte (som det lader) quindelige Incorrectheder. Meget stødende er det, at det bekendte historiske Grundlag er benyttet med en Vilkaarlighed, som ej engang var nødvendig for det Hele . . . Det værste Anstød i denne Henseende er »den danske Gesandt«; Kong Knud den Sjettes Gesandtskab bestod nemlig af de to berømte Mænd: Anders Sunesen og Abbed Vilhelm, hvis Optræden i Dramaet kunde havt megen Interesse. Men istedetfor disse indføres en selvgjort »Alf von Thorenberg«. Man tænke sig dette tyske Navn (ovenikøbet med et »von«) i Slutningen af det 12te Aarhundrede! — Selv om denne sidste Kejtethed forandredes, vilde der dog endnu høre Courage til at antage Stykket. Men paa Grund af et vist passabelt Theater-Tilsnit, som det med alt det har, troer jeg dog, at der fordres en særdeles Overveielse, inden man forkaster det.

10. Febr. 1844.

»*Pebersvende*«. Efter al Rimelighed af den saakaldte Alfred Bernard. Dersom dette Menneske ikke er en Dreng paa 10 Aar i det Højeste — og det er han ikke, thi han er en voxen Nordmand, som hedder *Anker* — saa maa han upaatvivlelig have en Skrue løs.

29. Februar 1844.

Det originale lyriske Drama »*Klintekongens Brud*«[2]) har vel nogle dramatiske Mangler, men anbefaler sig dog ved en fin

---

[1]) Den senere kendte Redaktør af »Flyveposten«, Eduard Meyer.

[2]) Af den firetyveaarige Chr. K. F. Molbech. Dramaet opførtes Marts—April 1845 5 Gange. Senere blev Molbech ikke Heiberg blid, da denne som Direktør forkastede Molbechs »Dante«, der først i 1888 fik Oprejsning.

Digitized by Google

Romantik og flere skønne Enkeltheder. I den Tanke, at det ved meget betydelige Forkortninger vel kan fortjene at bringes paa Scenen, har jeg i Manuscriptet indstreget en Mængde tildels meget store Partier, som efter min Mening kunde falde bort, til største Gavn for den sceniske Virkning. Ved nogle af disse Udeladelser maatte Forfatteren, saafremt han i det Hele vil indlade sig paa dem, med et Par Ord supplere den manglende Overgang eller det mutilerede Vers. For det meste behøves det dog ikke.

13. Juni 1844.

»*En Aften i Tivoli*« er en ret taalelig Vaudeville, men som har den væsenlige Feil, at den aldeles ikke reproducerer Indtrykket af Tivoli, saa at man næsten glemmer Stedet, uagtet det paa flere udvortes Maader bringes i Erindring. Stykket er ogsaa for bredt og Handlingen ofte vel svagt motiveret. Men der er endel Lystighed deri, og ved Forkortning af Et og Andet vilde den virke bedre.

Med Hensyn paa Sommerskuespillene kommer disse Hensyn imidlertid ikke i Betragtning. Men skulde Stykket — hvad jo ikke er usandsynligt — gaa over i Repertoiret, da er der idetmindste een Ting, hvis Forandring synes mig absolut nødvendig for det kongelige Theaters Anstand, og det er: at den i Slutningssangen for Tivolis »Entrepreneur« udbragte Skaal falder bort, thi en saadan Spillen over paa det Privates Enemærker er — i det mindste i nærværende Tilfælde — ikke anstændig. For Følgernes Skyld maatte da denne Forandring gøres allerede inden Sommerforestillingen[1]).

Sølyst, 17. Juli 1844.

Det originale Drama »*Drøm og Virkelighed*« er atter et Fragment af Ewalds Liv paa Rungsted og i Søbækshus, — et vanskeligt, om ikke umuligt dramatisk Sujet, da det gælder om at vise en udmærket Aand i den dybeste baade physiske og moralske Usselhed. I en Fortælling vilde det være muligt at løse denne Opgave; i et Drama ville Contrasterne optræde paa en raa Maade, og den poetiske Formildelse ikke kunne tilvejebringes. I nærværende Stykke ser man, at Forf. vel har været

[1]) Forf. var F. J. Hansen. Vaudevillen opførtes kun tre Gange ved Skuespillernes »Sommerforestillinger« i Juli 1844.

Digitized by Google

sig sin Opgaves Betydning bevidst, men ikke blot er han bukket under for Vanskelighederne, men det har ogsaa manglet ham paa Talent til deres mulige Besejring, og det hele Arbejde maa derfor kaldes complet mislykket. Der findes gode poetiske Intentioner, men de ligge saa skjulte, at man ikke bemærker dem før man hører det Rabalder, hvormed de knuses i Udførelsen. Der er en poetisk Receptivitet, men som mangler Form og Organisation for at virke activt og meddele sig til Andre. Paa en rent umiddelbar ukunstnerisk Maade ere de krasse Anecdoter om Ewalds Drikfældighed anbragte, og deriblandt Sagnet om hans Punschedrikken af en Thepotte. Forholdet til Fiskerpigen er aldeles ikke gjort sandsynligt, eller endog blot forstaaeligt. Arenses Optræden i Slutningen er saa forfejlet, at Parodien paatrænger sig derved. Hun kommer blot for at meddele ham et Sujet til et Drama, og derpaa gaar hun. Og dette Sujet er ikke andet end hvad der daglig passerer paa vore Kyster og kan læses i Aviserne, nemlig en kæk Handling, hvorved Skibbrudne reddes. Hvorfor skal nu netop denne — da han ikke selv har været Vidne til den — indpræge sig i hans Tanker fremfor hundrede andre? Herpaa giver Forf. intet Svar. Man maa tænke paa Anecdoten om Fru *Brun,* som vilde besynge Solens Opgang, set fra Toppen af Rigi, men ikke gad staa saa tidligt op, og derfor sendte Etatsraad *Reinhardt* i sit Sted, og digtede efter hans Beskrivelse. I Danmark hører den af Fiskerne udøvede kække Handling til Hverdagsbegivenhederne, og saaledes maa det nødvendigvis være i et Øland, naar det ikke er beboet af en slet Menneskerace. Men det er da hverken smukt eller nationalt at give denne Handling Udseende af noget Uhørt, hvorom den blotte Beretning paa anden og tredje Haand formaar at begejstre en Digter til Sang. Thi med saadan Prætention fremtræder Beretningen, idet den er lagt i Munden paa Digterens første Elskede, hvis Meddelelse af dette Stof saaledes gør Fordring paa at være det sidste, forsonende Resultat af mange Aars ulykkelige Lidenskab og Adskillelse. Men at faa et Sujet i Foræring er kun en maadelig Belønning for et langt, ulykkeligt Digterliv. Med hvor liden Betænksomhed Forf. desuden er gaaet tilværks heri ses blandt andet deraf, at medens han i Begyndelsen af Stykket lader to Sange af »Fiskerne« være i Alles Munde, og i Midten lader Ewald digte den tredie (»Liden

Digitized by Google

Gunver«, som endog helt og holdent reciteres fra Scenen), lader han Stykket ende med, at Ewald giver sig til at digte det Drama, hvis bedste Partier allerede er almindelig bekendte, uden at tale om at han ovenikøbet motiverer denne Beslutning hos Digteren ved en baade triviel og udramatisk Vision. Resultatet bliver i Korthed, at nærværende Arbejde maa ansees som forfejlet og næppe kan anbefales til Antagelse[1]).

P. S. Til ovenstaaende Forretningsskrivelse tillader jeg mig at tilføje de venligste Hilsner fra min Kone og mig selv. Vi føre et meget behageligt Liv herude paa Sølyst, køre, ride, spise, drikke, og se i en stor Samling udmærkede Kikkerter, hvoraf een paa 6 Alens Længde. Det slette Veir er det eneste Skaar i vor Fornøjelse. Dersom det var muligt, at det vilde forbedre sin onde Karakter, saa skulde vi iovermorgen tiltræde en lille Rejse (med Agent *Suhr* og hans Familie) til Helsingør og Nakkehoved Fyr, og derfra til Esrom, Fredensborg, Gurre osv.

9. October 1844.

»*Liden Kirsten*« af Andersen er just ikke noget Drama, thi der er egenlig ingen Handling deri, men Situationen er romantisk og har en vis poetisk Duft, som i Forbindelse med Musiken (hvis denne lykkes) kan udøve en ret tiltrækkende Virkning. Men det Hele kan let lide Skibbrud paa Scene-Arrangementets store Vanskeligheder.

25. October 1844.

»*Konning Volmer og Havfruen*« er et Arbejde, der virkelig er opfyldt af en poetisk Aand, og i sin nuværende omarbejdede Form har det vundet betydeligt i dramatisk Henseende.

Hvad der endnu kan indvendes, er, at Havfruen har altfor meget tilfælles med et Menneske, saa at Natursiden i hende næsten forsvinder. Hendes Kærlighed til Danmark er en smuk Tanke; men det er udenfor Characteren, at hun vil gøre Valdemar til en fredelskende og lovgivende Konge, da det snarere maatte være hendes Attraa at bære hans Orlogssnekker, ligesom ogsaa Interessen for Valdemars Lov har noget Paafaldende hos

---

[1]) Jeg anser det for ikke usandsynligt, at Forf. var Litteraten Christian Juul (1813—54), og at det var dette Stykke, som i omarbejdet Skikkelse under Navnet »En Episode« opførtes i 1852, rigtignok kun 3 Gange.

Digitized by Google

en Havfrue. Og selv hvad Maaden angaar, hvorpaa denne Lov fremtræder som Digtets Slutsten og sidste Resultat, da er vel Tanken i sig selv ikke uden Aand og Betydning, men den er næppe dramatisk. En Lovbog er i det Hele ingen dramatisk Genstand; og derfor, om Valdemar fortjener Roes, fordi han, efter gentagne Gange at have været uheldig i Krigen, beslutter sig til at gøre sit Rige lykkeligt ved Fred og Love, saa vilde dog i dramatisk Henseende et vundet Slag være en meget effectfuldere og derfor sandere Catastrophe. Saaledes vilde der da være en virkelig dramatisk Ende paa Stykket; nu aabnes derimod Udsigt til et nyt Afsnit af Kongens Liv, der ifølge sin Natur ikke kan vises paa Scenen.

Imidlertid kan man ikke være berettiget til at forlange Forandring i det som udgør Digtets inderste Tankegang, og det maa derfor være Forfatterens egen Sag i alt dette at staa til Ansvar for Kritikens mulige Indvendinger[1]).

10. Nov. 1844.

»*Mirandolina*« er interessant som en Genganger fra den ældre, kraftigere Comedie, og fortjener derfor at anbefales, om den end ikke kan maale sig med Molières Værker. Oversættelsen synes at være meget brugbar, naar nogle paafaldende Mangler i den blive rettede[2]). Nemlig:

a) Titulaturerne ere, som man siger, »halv Islandsk, halv Rapé«; de ere hverken danske eller italienske, men en forkert Blanding af begge Sprog. En Person, som paa Personlisten kaldes »Ridderen«, benævnes i Dialogen næsten bestandig »Cavaleren«. Paa flere Steder staar »Signor Cavaleer«, ja endog i Pluralis »Signori Cavalerer«. Oversætteren maa bestemme sig enten for ren Dansk eller for ren Italiensk og sige enten »min Herre«, »mine Herrer« eller »Signor Cavaliere«, »Signori Cavaliere«. Ligesaalidt gaar det an at sige »en Donna« istedenfor »et Fruentimmer«. Her har man ikke engang Valget, saafremt Sproget skal være dansk.

b) »Galant« og »Galanterie«, naar de siges om et Fruentim-

---

[1]) »Konning Volmer og Havfruen« opførtes Marts—Maj 1846 6 Gange. Stykket fremkom anonymt. Forf. var den i 1844 bortgangne Veterinær Carl Viborg (f. 1783).

[2]) Om det er Chr. K. F. Molbechs Oversættelse af Goldonis Lystspil, der rst spilledes i 1885, Talen her er om, er sandsynligt, men ikke sikkert.

Digitized by Google

mer, have som bekendt den allerværste Betydning (Femme eller Dame galante). Jeg troer ikke, at man paa dansk skal finde anden Hjemmel derfor end Adresse-Avisen, hvori man undertiden læser, at »en galant Dame ønsker et meubleret Værelse med egen Indgang«, hvilket sagtens er ment i Uskyldighed, men ser mistænkeligt ud. I den Forbindelse hvori Oversætteren har brugt disse Ord og vil have dem forstaaet, maa de naturligvis ombyttes med saadanne som »artig«, »forekommende«, »opmærksom« og de deraf deriverede Substantiver.

28. Nov. 1844.

»*Kong Renés Datter*« er en ganske ualmindelig Opfindelse, i hvis Behandling der ligger megen psychologisk Finhed. Det er desuden rigt paa skønne Enkeltheder og bærer i det Hele Præget af at have en øvet Digter til Forfatter. At det maa antages til Opførelse, derom kan vel ikke være Tvivl.

— Ligesaa utvivlsomt er det vel, at »*Olaf og Marie*« ikke kan komme i Betragtning. I det mindste har jeg for længe siden sagt til Forf., da han privat meddelte mig sit Opus: Stykket staar i Klasse med dem, som undertiden indsendes af Almuesfolk, der ikke have mindste Forestilling om hvad et Skuespil vil sige.

— »*Ei blot til Lyst*« vil vistnok ikke engang være til Lyst. De rimede Vers, hvori dette Stykke er skrevet, ere usædvanligt flydende og velklingende. Saa meget mere overraskes man ved en yderst triviel og intetsigende Handling, uden at tale om den latterlige Udstrækning af Tiden, at et Par af Personerne under en ganske kort Mellemscene gaa bort, spise til Middag, gaa paa Comedie, se »Barselstuen«, og derpaa vende tilbage.

16. Dec. 1844.

»*Carl den Andens Hof*«. Atter en af disse smudsige Maitresse-Historier, som man nu skulde tro at man havde faaet nok af, og af disse forcerede Intriguer, hvori Personerne ikke ere andet end latterlige Marionetter i en ubehjælpelig Forfatters Haand. Alex. Dumas har nok for længe siden udtømt det ringe Forraad af Opfindelse, som han var i Besiddelse af. Hvad han nu frembringer, synes ikke at være andet end en Reproduction af de gamle Pletter; men den Smule Forgyldning, som engang dæk-

Digitized by Google

kede dem, er borte. Det er forresten meget muligt, at dette Stykke kan gøre et Slags Lykke, naar det kommer snart paa Scenen, inden Publicum har faaet Øjnene op for den hele Misère i denne og lignende Gentagelser. Men dersom Censuren ikke skal lade sig bestemme af Publicum, men tværtimod selv bestemme Publicums Smag, saa vil den afvise et saadant Product.

26. Dec. 1844.

»*En Hævn*« er et ganske afskyeligt Stykke, upaatvivlelig hentet fra de berygtede Melodrama-Theatre i Paris. Et ædelt og fintfølende offentligt Fruentimmer er Heltinden, som bliver gift med en ung Greve, der ikke kender hendes Stand og Stilling. Alt ved en Intrigue af en Dame, som Greven har forladt. Det Hele saa oprørende som muligt. Oversættelsen er under al Critik. Først naar man i sine Tanker ordret oversætter den paa Fransk, kan man paa mange Steder gætte sig til Meningen. Følgende Exempler ere talende:

»*Jagten ved Clocher*« (la chasse au clocher) — i Lighed med Commissionstidendes: »Dette Guldsmedearbejde er fra Vermeil«.

»Ædelmodig« (généreuse) om en Kone, der giver mange Penge ud.

»Han er saa stolt og saa kostbar« (précieux).

»Du Ulykkelige!« (malheureuse!) sagt til En, der gør en Ulykkesgerning.

Dette kan vel være nok — —.

13. Jan. 1845.

Hermed følger *Overskou's* »Pak«, hvorom jeg allerede mundtligt har havt den Ære at sige Hr. Conferensraaden min Mening. Enten man betragter Stykket som et »Mesterstykke« eller som et Arbejde med *bona mixta malis*, vil det altid være en god Aequisition for Scenen. Slutningen af 3die Act er af megen Virkning og vil sikkert fremkalde et stormende Bifald, uagtet Situationen er meget usandsynlig[1]).

[1]) »Pak« spilledes 1. Gang 22. April 1845 og opførtes indtil 1860 ialt 60 Gange. Dets Folkeyndest blev ikke mindre, da det derefter gik over i Privatteatrenes Repertoire.

Digitized by Google

28. Januar 1845.

Endskøndt jeg ved, at »Habakuk est capable de tout«, er jeg dog bleven overrasket ved medfølgende Skuespils[1]) forbausende Slethed. Dets Opførelse vilde efter min Mening være en Prostitution, ikke blot for Forfatteren, men for Theatret og Theatercensuren.

»*Nøkken*« er ikke saa meget en Opera som et Par Opera-Scener. Inden man faar gjort Bekendtskab med Personerne, er det Hele forbi. *Andersen* kan ofte faa en god Idee, men han har næsten aldrig Stadighed til at udarbejde den, og hans Arbejder faar derfor hyppigt et aphoristisk og fragmentarisk Præg, hvilket er i Strid med den Fordring, som Dramaet gør til Continuitet og Udvikling. De ere ligesom ufuldbaarne Børn, de mangle væsenlige Lemmer, fordi de ere fødte før Tiden. Nærværende Operatext er usandsynlig som et Eventyr, og triviel som Virkeligheden. Det var bedre, om den havde taget det Romantiske af Eventyret, og det Interessante af Virkeligheden. At Musiken kan gøre en saadan Abort til en complet Skabning, betvivler jeg, men skal villig overlade Dommen herom til Componisten[2]).

(Sluttes).

[1]) »Genfærdet paa Herlufsholm« af Oehlenschlæger. Det blev — sikkert under Indflydelse af Heibergs afvisende Holdning — aldrig spillet.

[2]) H. C. Andersen havde skrevet Teksten til Franz Gläsers Opera, der dog først opførtes 8 Aar senere.

Digitized by Google

PANAMERIKANSK POLITIK.

DEN 6. PANAMERIKANSKE KONFERENCE I HAVANA 16. JANUAR—20. FEBRUAR 1928.

Af L. Th. Arnskov.

ONSDAG den 8. Februar landede Atlanterhavsflyveren *Lindbergh* i Havana, hilst med Bifald af Byens Indbyggere og Repræsentanter for 20 amerikanske Regeringer, der siden den 16. Januar havde været samlet i Kubas Hovedstand til den 6. panamerikanske Konference. Telegrammerne meddeler, at Interessen for Flyvningen var saa stor, at der maatte udkommanderes Rytteri med blanktrukne Sabler for at splitte Mængden, og det forsikredes, at Kaptajn Lindbergh kom til Havana af egen Drift og uden Opfordring.

I den amerikanske Presse omtales Lindbergh's Luftrejse som den »panamerikanske Flyvning«, og baade geografisk og politisk er denne Betegnelse træffende: Rejsen udgik fra Washington, over Mexico City, gennem de centralamerikanske Stater til Panama og Venezuela og forskellige Øer i det karaibiske Hav, og sluttelig over Havana og tilbage til Nordamerika, hvor Lindbergh landede i Saint Louis efter i to Maaneder at have fløjet 15,000 km i 116 Flyvetimer.

Lindbergh's Præstation blev af Bestyrelsen for Woodrow Wilson-Fonden belønnet med Wilsonpræmien (en Medaille og ca. 90,000 Kr.), fordi Flyvningen betragtedes som en straalende Reklame for den panamerikanske Idé, og selv om Besøget i Havana skyldes et lykkeligt Tilfælde, kan det ikke nægtes, at det ser ud som en velberegnet Tanke. Thi Konferencen samledes under urolige Varsler — De Forenede Staters Intervention i Nicaragua —, og under Forhandlingerne fremkom der fra sydamerikanske Stater en Række Tilkendegivelser og Forslag, der var Udtryk for stærke Modsætninger indenfor den panamerikanske Union og vidnede om, at den sydamerikanske Opposition mod nordamerikansk Imperalisme fremdeles er vaagen.

Den sydamerikanske Oppositions Krav gaar ud paa ligelig Behandling og ingen Indblanding i andre Staters indre Forhold, og paa det økonomiske Omraade er der ogsaa en Tendens til

Digitized by Google

større Selvstændighed overfor Nordamerika. Under Verdenskrigen blev den økonomiske og finansielle Forbindelse jo afbrudt mellem Europa og de sydamerikanske Republikker, som hidtil væsentlig havde haft deres Bank- og Handelsforbindelser i europæiske Lande. Nordamerikas forenede Stater udfoldede straks energiske Bestræbelser for at befæste og udvide deres handelspolitiske Stilling i de sydamerikanske Stater, og disse Bestræbelser blev kronede med ikke ringe Held.

Efter Forløbet af den sidste panamerikanske Konference ser det ud til, at den panamerikanske Politik staar overfor en Nyorientering, idet flere af de sydamerikanske Stater i stærkere og stærkere Grad er i Færd med at frigøre sig fra det nordamerikanske Herredømme og atter vende sig mod deres gamle europæiske Forbindelser, for saa vidt de ikke mener at være sig selv nok — en Tendens, der ogsaa spores hos flere af de stærkeste sydamerikanske Republikker. Den panamerikanske Bevægelse har derfor i Øjeblikket særlig Interesse i Europa, hvor der samtidig mærkes Tendenser imod et virksomt *europæisk Samarbejde* for at komme hurtigere over Krigens økonomiske Ødelæggelser, der har svækket Europa i samme Grad, som de har styrket det amerikanske Kontinent og navnlig Nordamerikas forenede Stater.

Og nægtes kan det ikke, at det for en uhildet Betragtning ser urimeligt ud, at de 27 europæiske Stater vedblivende skal opslide hverandre i indbyrdes Uenighed, medens de 48 Stater under Stjærnebanneret ved Sammenhold baade indadtil og udadtil vokser sig stærkere og stærkere og nu indtager den førende Stilling i Verdensøkonomien, som de europæiske Stater har haft i Aarhundreder.

Den panamerikanske Union er nu en Organisation, der naar fra den kanadiske Grænse i Nord til Kap Horn i Syd og omfatter 21 Stater, men selve den panamerikanske Bevægelse gaar tilbage til den nordamerikanske Frihedskrig, da Efterkommerne af de udvandrede Europæere frigjorde sig fra det europæiske Formynderskab. Allerede *Alexander Hamilton* (1757—1804) — en af de mest fremtrædende Grundlæggere af det nordamerikanske Statssamfund, Finansminister i den første Unionsregering og Georg Washingtons Kampfælle i Frihedskrigen og politiske Raadgiver — virkede for, at Amerikanerne skulde lægge sig

Digitized by Google

efter at tænke kontinentalt, og Kravet derom blev lidt senere politisk formuleret i *Monroedoktrinen,* fremsat af den nordamerikanske Præsident James Monroe i hans Budskab til Kongressen den 2. December 1823, der endnu den Dag i Dag er at betragte som Grundlov for amerikansk Udenrigspolitik.

Amerika for Amerikanerne! Dette var Monroedoktrinens oprindelige Krav som Udtryk for Amerikas Modstand imod den hellige Alliance, der ud fra en Hævdelse af Interventionsgrundsætningen med Magt vilde nedslaa Selvstændighedsbestræbelserne indenfor de unge sydamerikanske Stater. Det amerikanske Fastland skulde være frit og uafhængigt og ikke gøres til Genstand for de europæiske Magters Kolonisation. Amerika vilde til Gengæld undlade at indblande sig i europæiske Anliggender, med mindre amerikanske Interesser berørtes deraf.

General *Simon Bolivar* (1783—1830), Sydamerikas Befrier, som i en Erklæring af 13. Januar 1813 havde svoret Spanien »Krig paa Liv og Død«, var ikke sen til at benytte sig af den nylig rejste panamerikanske Stemning. I 1826 fik han sammenkaldt den første panamerikanske Kongres, i Panama, hvor de nordamerikanske Fristater var repræsenteret ved Statssekretær Henry Clay.

Panamakongressen i 1826 fik dog ikke videre Betydning, og heller ikke nogle senere Kongresser, hvor man særligt beskæftigede sig med sydamerikanske Forhold, har efterladt sig verdenspolitiske Spor ud over at bane Vej for Tanken om den panamerikanske Union. Først da Nordamerikas forenede Stater havde overtaget Førerskabet indenfor den panamerikanske Bevægelse, blev den løftet op til en Sag af verdenspolitisk Betydning, og det var den nordamerikanske Statssekretær *James G. Blaine* (1830—1893), som indledede den ny panamerikanske Æra ved i 1881 at indbyde samtlige amerikanske Stater til en panamerikansk Konference i *Washington,* hvor den nordamerikanske Union vilde forhandle paa lige Fod med de andre amerikanske Stater. Det sidste sydamerikanske Monarki (Brasilien) maatte imidlertid styrtes, før det lykkedes at faa Konferencen i Stand. Til Gengæld blev den langvarig og fik grundlæggende Betydning. Den blev holdt i *Washington* og varede i over et halvt Aar (2. Oktober 1889—19. April 1890), hvor de sydamerikanske Stater under Statssekretær Blaine's Ledelse drøftede en

Digitized by Google

Række Spørgsmaal af fælles amerikanske Interesse: Toldunion. Jærnbaneforbindelser, Sundhedsvæsen, Møntkonvention, Bankvæsen, international Privatret, o. s. v. Et Resultat af blivende Betydning fra denne første Konference var Oprettelsen af det panamerikanske Bureau i Washington, hvorfra Bevægelsen siden har været ledet. Endvidere vedtoges en almindelig panamerikansk Voldgiftsresolution og Bygningen af en panamerikansk Jærnbane gennem det amerikanske Fastland lige ned til Patagonien — en Tanke, som dog ikke blev bragt til Udførelse, men som stadig har staaet som et praktisk Maal for de panamerikanske Bestræbelser.

Den 2. panamerikanske Konference afholdtes i *Mexico* 22. Oktober 1901—31. Januar 1902. Paa denne Konference blev der vedtaget Beslutninger om Patent- og Varemærkebeskyttelse og om gensidig Udlevering af Forbrydere, og navnlig blev der fastsat en nærmere Organisation af det panamerikanske Bureau i Washington som aktivt Organ for Bevægelsen: Bureauet skulde ledes af et Forvaltningsraad af alle de amerikanske Staters Gesandter i Washington og med den nordamerikanske Udenrigsminister som Formand. Det fik Ret til at træde i Forbindelse med alle amerikanske Regeringer gennem deres diplomatiske Repræsentanter i Washington, og det skulde opbevare Arkivmaterialet fra de panamerikanske Konferencer, som nu blev et fast Led i amerikansk Politik og fremtidigt skulde afholdes hvert 5. Aar — en Ordning, som Verdenskrigen dog midlertidigt suspenderede.

Den 2. panamerikanske Konference samledes kort efter, at *Theodor Roosevelt* — efter Mordet paa Mac Kinley i September 1901 — var blevet De Forenede Staters Præsident, og Roosevelt erklærede, at han vilde fortolke Monroedoktrinen saaledes, at De Forenede Stater havde Ret og Pligt til at opretholde Ordenen i de mellem- og sydamerikanske Stater. Under Krigen med Spanien (1898) var denne Anvendelse af Monroedoktrinen allerede blevet praktiseret, og naar Nordamerikas Erhvervelse af Porto Rico og Philipinerne og dets Politik paa Kuba blev betegnet som Imperialisme, er det stadig fra Tilhængerne af den nye Fortolkning af Monroedoktrinen blevet hævdet, at en saadan aktiv Udenrigspolitik var i god Overensstemmelse med amerikanske Traditioner.

Digitized by Google

Før Verdenskrigen blev der endnu afholdt to panamerikanske Konferencer, nemlig den 3. i *Rio de Janeiro* 21. Juli—26. August 1906 og den 4. i *Buenos Aires* 12. Juli—27. August 1910. Disse Konferencer fortsatte de panamerikanske Bestræbelser for Voldgift, interamerikansk Samkvem, gensidig Beskyttelse af aandelig Ejendomsret, indbyrdes Udveksling af Professorer og Studenter o. s. v., og endelig blev det panamerikanske Bureau's Organisation videre udviklet til en panamerikansk *Union,* som skal varetage de fælles amerikanske Interesser. Unionen har nu sin egen stolte Bygning i Washington, og dens Arbejde støttes med rige Pengemidler af *Andrew Carnegie.*

Den 5. panamerikanske Konference skulde have været afholdt i 1915, men paa Grund af Verdenskrigen maatte den udsættes, og den fandt først Sted i 1923 og afholdtes i *Santiago* (Chile) 25. Marts—3. Maj 1923. Denne Konference frembød særlig Interesse, dels fordi den gav et Indblik i de Modsætninger, der præger det indbyrdes Forhold mellem de panamerikanske Stater, dels fordi det her — paa den første panamerikanske Konference, der afholdtes efter Folkeforbundets Oprettelse — tydeligt sporedes, at De Forenede Stater i Nordamerika bestræbte sig for at udvikle den panamerikanske Union til et særligt *amerikansk Folkeforbund:* Der skulde være fællesamerikanske Regler for Handel, Samfærdsel og Sundhedsvæsen og et udstrakt Samarbejde om videnskabelige og praktiske Forhold, som Landbrugsstatistik, Bekæmpelse af smitsomme Sygdomme, ensartet Universitetsundervisning, Kodifikation af den internationale Ret, ensartet System for Opbevaring af historiske Dokumenter, Anvendelse af Voldgift i Handelssager og i politiske Sager mellem Republikkerne paa det amerikanske Fastland, fælles Regler for fremmedes Retsstilling og om Spørgsmaal opstaaede som Følge af ikke-amerikanske Staters Krænkelse af amerikanske Nationer, Nedsættelse og Begrænsning af Rustninger o. s. v.

Foruden 73 »*Beslutninger*« om de forskellige Sager paa Dagsordenen vedtog Konferencen i Santiago 4 særlig amerikanske »*Konventioner*« henholdsvis 1) om Undersøgelseskommissioner til Afgørelse af Stridigheder mellem amerikanske Republikker — i Lighed med Bryantraktaten og Traktaten af Februar 1923 mellem Nordamerika og de centralamerikanske Republikker,

Digitized by Google

2) om Varemærker paa det amerikanske Fastland, 3) om Ensartethed i Benævnelser ved Klassificering af Varer (Vedtagelse af de saakaldte Brüssel-Benævnelser af 1913 i den amerikanske Statistik for national Handel) og 4) om Offentliggørelse og Udveksling af Tolddokumenter (Love, Reglementer o. s. v.) til Lettelse for den indbyrdes amerikanske Handel.

Den Sag, der gav Anledning til den mest indgaaende Forhandling paa den panamerikanske Konference i 1923, var imidlertid Spørgsmaalet om Begrænsning af Rustningerne. Som en Fortsættelse af Washingtonkonferencen i 1922 mellem Nordamerika, Storbritannien, Frankrig, Italien og Japan om Begrænsning af Rustningerne til Søs havde den nordamerikanske Udenrigminister *Hughes* ønsket Nedrustningsspørgsmaalet optaget paa den 5. panamerikanske Konferences Program. Dette lykkedes også, men Forhandlingerne om denne Sag viste, at der paa dette Punkt var stærk indbyrdes Rivalitet mellem de sydamerikanske Stater, der tilhører den saakaldte A-B-C-Gruppe (Argentina, Brasilien og Chile).

Før den almindelige Konference forsøgte Brasilien at faa en særskilt Sammenkomst i Stand mellem de tre A-B-C-Stater, for at de kunde aftale deres Stilling til Nedrustningssagen, men det mislykkedes. Argentina modsatte sig det, og de mindre spansk-amerikanske Stater, der var misfornøjede med ikke at være indbudte til For-Konferencen, saa i denne Forbigaaelse et nyt Forsøg fra det portugisisk-amerikanske Brasilien paa at tilkæmpe sig en ledende Stilling i Sydamerika, maaske i Forstaaelse med De Forenede Stater i Nordamerika, der ofte havde vist særligt venskabelige Tilnærmelser overfor Brasilien (den nordamerikanske Udenrigsministers Lykønskningsbesøg ved 100-Aars Festlighederne i 1922, amerikanske Officerers Medvirken ved Reorganiseringen af den brasilianske Flaade) og specielt var villigt til at erstatte de europæiske Stater paa det brasilianske Kapitalmarked.

Med Hensyn til Militærspørgsmaalet blev der paa den 5. panamerikanske Konference vedtaget forskellige Beslutninger om Tiltrædelse af Principperne i Haagerkonventionen af 1907 og Washingtonkonventionen af 8. Februar 1922 etc., men det lykkedes ikke at opnaa noget Resultat af Spørgsmaalet om Nedrustning.

Digitized by Google

Efter den argentinske Delegations Hjemkomst fra Santiago blev den hilst med Begejstring, fordi den saa udmærket havde hævdet de nationale Synspunkter overfor Brasilien og paa Konferencen i det hele taget, og det forlød, at Argentina atter vilde melde sig til Deltagelse i Folkeforbundets Fredsarbejde.

Paa den nu for nylig afholdte 6. panamerikanske Konference i Havana, 16. Januar—20. Februar 1928, kom de sydamerikanske Staters Modstand mod nordamerikansk Imperialisme paa den vestlige Halvkugle ogsaa jævnligt til Orde, og ligesom i Santiago i 1923 var det gentagne Gange Argentina, som var en af Oppositionens mest energiske Ordførere.

Nordamerikas forenede Stater havde aabenbart paa Forhaand anset det for nødvendigt at være særligt rustet til denne Konference. Staterne havde en Delegation paa 80 Personer — større end Amerikas Repræsentation i Versailles efter Verdenskrigen, og Præsident Coolidge og Udenrigsminister Kellogg mødte til Aabningshøjtideligheden, hvor Præsident Coolidge holdt en stærkt panamerikansk farvet Tale. En af vore mest fremtrædende Egenskaber — sagde Præsidenten — er den, at vi er besluttede paa ikke at afgøre Stridsspørgsmaal mellem os ved Vold, men gennem Anvendelse af Retfærdighedens Grundsætninger. Den panamerikanske Konference — hed det videre — var sammenkaldt for at opretholde og udvikle disse vigtige Principper. Hele Konferencen vilde blive præget af Demokratiets Aand. Alle Nationer vilde blive behandlet paa lige Fod. De mindste og svageste kunde tale med samme Autoritet som de største og mægtigste.

Hvad det ydre Forløb angik, slutter den 6. panamerikanske Konference sig til sine Forgængere. Der forhandledes i over en Maaned i Plenarmøder og i særlige Udvalg, og der vedtoges en Række Beslutninger om *upolitiske* Sager af Betydning for alle de amerikanske Stater i Syd og Nord. Saa længe Forhandlingerne drejede sig om saadanne Spørgsmaal, var det ikke vanskeligt at komme til Enighed: uden Opposition vedtoges et Projekt om Anlæggelse af en transkontinental Landevej gennem Nord-, Mellem- og Sydamerika, og det tilføjedes i Telegrammet, at denne Plan tiltraadtes med Begejstring af De forenede Staters Delegation. Endvidere vedtoges en Plan om Oprettelse af et

Digitized by Google

panamerikansk geografisk Institut, der skal fungere som et »Clearing house« for geografiske Oplysninger i Amerika.

Under Forhandlingerne om de *politiske* Sager paa Konferencen var det ogsaa tydeligt, at den nordamerikanske Delegations Leder, tidligere Udenrigsminister *Hughes,* bestræbte sig for at undgaa Udseende af, at Nordamerika vilde beherske Konferencen. Men alligevel kom den latinske Opposition skarpt frem. Af Mexico blev der saaledes stillet Forslag om, at Formandsposten i den panamerikanske Konferences Forretningsudvalg skulde besættes sukcessivt af de forskellige Stater i alfabetisk Orden i Stedet for som hidtil af den nordamerikanske Udenrigsminister som selvskreven Formand. Blandt Konferencens latinske Stater var der stor Stemning for Forslaget, men alligevel blev det forkastet, og der vedtoges en Resolution om, at Unionen skulde reformeres, men vedblivende have sit Sæde i Washington.

Spørgsmaalet om de enkelte Staters Ret til absolut indre Selvstyre og Uafhængighed blev ogsaa gentagne Genge berørt paa Konferencen, og paa dette Punkt krævede flere sydamerikanske Republikker, bl. a. Argentina, Mexico og San Salvador, aldeles sikre Garantier for, at ingen Stat indenfor Unionen blandede sig i de andres indre Anliggender. Dette Krav blev støttet af det noramerikanske Arbejderforbund, som under Konferencen sendte De Forenede Staters Repræsentant *Hughes* et aabent Brev, hvori det udtales, at det amerikanske Arbejderparti er en absolut Modstander af de Forenede Staters Indblanding i de indre Forhold i noget Land i det latinske Amerika.

Fra nordamerikansk Side forsikredes det atter og atter, at der ingen Fare var til Stede. Ogsaa udenfor Konferencesalen fandt Hr. Hughes Anledning til at fremhæve Nordamerikas fredelige Politik i den panamerikanske Sag. Ved en Festbanket i det amerikanske Handelskammer i Havana holdt han saaledes en Tale, hvori han erklærede, at de Forenede Stater ikke nærede nogensomhelst imperialistiske Ønsker i Forbindelse med det latinske Amerika, men tværtimod ønsker at se en Række stærke og blomstrende Republikker Syd for Rio Grande. Naar de Forenede Stater havde interveneret i Santo Domingo, Haïti og Nicuragua, var det kun sket for at skabe stabile Forhold i

Digitized by Google

disse Lande, og de amerikanske Tropper vilde blive trukket tilbage fra Haïti og Nicaragua, saasnart man med Rimelighed kunde gaa ud fra, at denne Betingelse var opfyldt.

Trods alle beroligende Forsikringer fra nordamerikansk Side lykkedes det dog ikke at afsværge de oppositionelle Tendenser. Fra Argentinas Side blev der endog flere Gange protesteret offentligt derved, at hele den argentinske Delegation nu og da demonstrativt udeblev fra Møderne, og det hed sig endog under Konferencen, at den argentinske Delegations Leder Ambassadør *Pueyrredon* ikke blot vilde fratræde som Delegationens Leder, men ogsaa nedlægge sin Ambassadørpost i Washington.

Om Afslutningen af den 6. panamerikanske Konference blev der paa dens sidste Dag fra Havana udsendt et Telegram, hvori det hedder: »Den panamerikanske Konference sluttede i Dag med et Plenarmøde, i hvilket alle de vedtagne Resolutioner blev underskrevet. De Delegerede gav i det hele og store Udtryk for deres Tilfredshed med de opnaaede Resultater«.

Denne officielle Enighed »i det hele og store« blev imidlertid kun mulig ved at udskyde de vanskeligste Spørgsmaal som Forbud mod Intervention og Nedsættelse eller Afskaffelse af Toldskrankerne for den interamerikanske Handel til næste panamerikanske Konference om 5 Aar i *Montevideo.*

Der er altsaa for Øjeblikket stærke Brydninger i panamerikansk Politik, og da den panamerikanske Bevægelse lige fra første Færd har været rettet imod Europa, er der fra et europæisk Synspunkt al Grund til med Opmærksomhed at følge den kommende Udvikling.

Et af Tegnene til ny Orientering i panamerikansk Politik er Argentinas Overvejelser om atter at melde sig til Deltagelse i Folkeforbundets Arbejde. I de sydamerikanske Stater er det jo en udbredt Betragtning, at deres Tilslutning til Folkeforbundet er en Nødvendighed, hvis de skal hævde sig overfor Nordamerika, og de stærke panamerikanske Brydninger paa Havanakonferencen kan muligvis medføre, at nogle af de sydamerikanske Stater ogsaa i økonomisk Henseende fremtidig paany i stærkere Grad søger europæiske Forbindelser.

Digitized by Google

INDLEDNING TIL GOTHIKEN.

Af Docent P. JOHANSEN.

GOTHIK er det Navn, man har givet de vesteuropæiske Folks Kunst i den modne Middelalder. Den er Blomst af en stærk aandelig Bevægelse, de nord- og vesteuropæiske Folks, de keltisk-germanske Stammers Rejsning og Selvhævdelse, Gennembruddet af deres Modstand mod det orientalske. I Oldtiden havde første Gang Grækerne, anden Gang Alexander den store, tredie Gang Romerne knækket Orientalismen. Maaske var det en Ulykke, at Alexander og Romerne lagde Østen under Vestens Herredømme, derved fik Orientalismens Aand Lejlighed til at smitte Vestens Folk. I Oldtiden var Kampen politisk. I Middelalderen blev det en Kulturkamp, og det var den ogsaa de følgende Gange, i Renaissancen og under Reformationen. Siden fik den politisk Anstrøg ved Revolutionerne mod Enevælden 1789 og 1848. Krigene 1870 og 1914—18 plumrede Vandene, men under Overfladen gærer Kulturkampen stadig.

Modsætningen mellem Østens og Vestens Folk gaar overordentlig dybt, lige til det allerinderste af deres Natur. De orientalske Folks Fantasi er overvejende rettet mod det religiøst-mystiske, de keltisk-germanske Folks mod det romantiske og det forstandsmæssige. Selv deres Religion har de Tilbøjelighed til at opfatte menneskelig-romantisk; Madonnadyrkelsen er et Udslag heraf. Og de katholske Helgener var for Folkebevidstheden hellere dagklare Helte, som kæmpede og led for deres Tro, end daadløst-mystiske Drømmere som i Orienten. Orientens politiske Naturel er Skæbnetro, som fører til Despotisme. Nomadestammernes Frihedslyst er kun tilsyneladende Undtagelse; saasnart de bliver fastboende, ophører den. Despotiske er Østens mægtige og grumme Guder; despotisk er Muhamedanismens ubøjelige Skæbne; despotiske er de mægtige og hensynsløse Enevoldsherskere. Under dem bøjer Folkets store Masse sig, modstandsløst tjenende og lydende. Kvinderne bøjer sig under Mændene, tjenende og lydende. De nord- og vesteuropæiske Folks politiske Grundbegreb er de frie Mænds Samfund. Deres frit valgte Høvding har kun begrænset Myndighed. Deres Kvinder er frie og holdes i Ære. Saaledes var det og-

Digitized by Google

saa hos Romerne før Kejserdømmet. De keltiske (galliske) høje og lyse Folk boede i England, Frankrig, Rhinlandene, Donaulandene og Norditalien (Gallia cisalpina). Forholdet til Grækerne er uklart. De germanske Stammer har hjemme i Skandinavien og Landene omkring Østersøen. Derfra vandrede de ned over Tyskland, Frankrig, England, Spanien og Norditalien. I de tyske Lande blev de siden delvis fortrængte af eller blandede med slaviske Stammer, som kom østfra, besatte de baltiske Lande og Tyskland til Elbens Munding og længere. Tyskerne har kun delvis Ret til at kalde sig Germaner.

Sydpaa muliggjordes først under Alexander den store og Diadocherne, siden under den romerske Internationalisme en Sammenflyden over den gamle Grænse mellem Øst og Vest, og dermed en stille Fremtrængen af orientalsk Begreb og Tankegang. De frie Mænds Republiker og Høvdingedømmer forsvandt under Romerværldet. Og da de romerske Kejsere flyttede til Byzanz, tog Orientalismen og Despotismen dem helt.

Kristendommen kom fra Østen, men var — eller blev — dog i sit Grundvæsen et Oprør mod Orientens Despotisme; derfor sejrede den heller ikke i sin Hjemstavn, men først i Vestens Lande. Dens Gud var ikke grum men barmhjertig; den hævdede alle Menneskers lige Værd overfor Guddommen; den erklærede Slaverne for lige med deres Herrer — en uhyre Omvæltning i Begreberne. Den frie Mands Selvansvar blev Grundidé, Personlighedens Frihed en logisk Følge deraf. Men da Kristendommen blev Statsreligion med Hovedsæde ved den byzantinske Kejsers Hof, blev den orientaliseret og satte Tvang i Stedet for Frihed. Kirken tog det aandelige Ansvar fra den enkelte, krævede derimod Lydighed. Og selv efter Kirkens Sprængning, da Paven rejste sin Trone i Rom, fulgte det despotiske Princip med. Paven blev enevældig og ufejlbarlig; Kættere fordømtes. Langt videregaaende end nogen verdslig Tyran tilstræbte den pavelige Kirke et ubetinget Herredømme, ikke blot politisk, men endog over det enkelte Menneskes hele Sind og Tanke. Det var dette Luther gjorde Oprør imod; hans Krav var aandelig Frihed og Selvansvar, det politiske Frihedskrav fulgte i Kølvandet. Den kirkelige Enevælde blev den verdslige Fyrstemagts Lærer. Det er værd at lægge Mærke til, at den enevældige Kongemagt udformedes i Frankrig af to

Digitized by Google

høje Medlemmer af det katholske Præsteskab, Kardinalerne Richelieu og Mazarin.

Det var de vesteuropæiske Folks sejge Modstand mod den aandelige Underkuelse, som fik Luft i Gothikens kunstneriske Gennembrud. Og dette Gennembrud fik Støtte selv hos mange af Kirkens Mænd, som fulgte deres Folks Natur uden at opdage Modstriden med Kirkens byzantinske Aand. Kirken selv opdagede den først, da Luther truede dens Existens.

Gennembruddet havde sin politiske Forudsætning og Støtte i Samfundsforhold, Byernes Fremvæxt og Borgernes Uafhængighedshævdelse overfor Fyrstemagten. Men det havde ikke nogen politisk Karakter. Kun derved forstaas det, at hverken Fyrstemagt eller Pavemagt lagde det nogen Hindring ivejen, men endogsaa stod paa den venskabeligste Fod dermed.

Grækere og Romere havde, som alle sydlandske Folk, kun havt ringe Naturfølelse. Deres Kunst beskæftigede sig — saa vidt vi kjender den — saa godt som slet ikke med Naturen, med Landskab, Planter og Dyr. Kun Krigens, Jagtens og Sportens Dyr interesserede dem. Mennesket og dets menneskelignende Guder var dem alt. Den ældre Middelalder, i sit Væsen bestemt fra Italien, havde heller ingen Sans for Naturen; ogsaa for den var Gudebilledet og Mennesket alt. Den katholske Kirke var naaet til en Lære om, at al Naturen, hele den jordiske Verden, var fordømt ved Syndefaldet og overgaaet i Djævelens Vold. Alene Mennesket kunde, ved Kirkens Hjælp, fri sig ud deraf. Derfor var det bedst, saavidt muligt at stryge alt jordisk af sig. Man møder her Orientens Askese. Men de nord- og vesteuropæiske Folks Sind var naturkært. De havde en umiddelbar og stærk Fornemmelse af deres Samhørighed med Naturen og alle dens Skabninger. Det Oprør, som kunstnerisk fik Udtryk i Gothiken, bunder ogsaa i Trangen til at faa Naturfølelsen og Naturen, som Mennesket selv er en Del af, friet ud af Forbandelsen og genindsat i sin Ret.

Det faldt da som en selvfølgelig Sag, at Gothiken fødes ikke hos de latinske Folk eller hos dem som i lange Tider havde været under latinsk Kultur, men hos de frie Stammer som først ved Folkevandringen var komne i Berøring med den gamle Kultur og derfor kunde gaa ind i den kunstneriske Udvikling uden at opgive noget af deres eget Grundvæsen. Der-

Digitized by Google

for blev det midterste og det nordøstlige Frankrig Gothikens Vugge og Sædet for dens højeste Blomstring. Herfra bredte den sig over det øvrige Frankrig, ind over Tyskland især Rhinegnene og Sachsen, op over Nederlandene, England og Norden; indtil Midten af det 12. Aarhundrede kun i ringe Grad ned over Italien, siden ind i Spanien. Tiden var det 12.—14. Aarhundrede, da det nordfranske Samfund var modnet til en vis Kraft, som kunde forny Kulturen paa Grundlaget fra den romanske Tid. Det kom som ved en indre Nødvendighed, men uden Brud; og det kom ikke samtidig overalt, tidligst i Nordfrankrig. Men Aanden var i sine Hovedtræk den samme.

Spirerne laa her og der under Jordskorpen rum Tid forinden. De fornemmes nu og da i romansk Kunst, som ellers voxede i Skyggen af Pavekirkens og Klostrenes orientaliserede Aand. Det gærede f. Ex. i Norditaliens longobardiske Kunst; Dyre- og Jagtbilleder tog sig Plads i den. Men de ydre Vilkaar var endnu ugunstige. Den romanske Kirkebygnings svære, brede Masser af Murpiller og Vægge havde Plads for en Billedkunst og Prydkunst, som kunde udfolde sig uden at klemmes af den monumentale Helhed, efter sit eget Behov, men som ogsaa var stærkt bunden til Bygningens Flader. I Maleri og Relief kunde den slynge sine Linier efter Lune og Lyst, utynget af naturalistiske Krav, men saa stærkt bundet til Omridset, at Formopfattelsen hæmmedes. Fri plastisk Udfoldelse i alle Rummets Retninger var den kun i ringe Grad beskaaren.

Helt anderledes blev Forholdet for Gothiken. Dennes store Domkirker blev mere og mere ren Konstruktion, et Vidunder af Ingeniørkunst. Ikke rolige tunge Murmasser med store Flader, men stærke slanke Piller, dristige Hvælvinger som Indfatning om høje, himmelstræbende Rum, hvor Lyset faldt bredt ind gennem store Vinduers rigtfarvede Ruder. Prydkunsten kunde voxe op ad dette som Espalier, Billedkunsten kunde søge sig Fodfæste mangfoldige Steder derpaa; men de var udenfor Bygningens egentlige, den konstruktive Form. Forbindelsen var ikke organisk, men fri. Og af dette groede Frihed for Billedkunsten til efterhaanden at følge sit eget Væsens Love. Malerkunst blev der liden Plads til, Billedhuggerkunsten maatte være førende, og Forholdene ledte den til — som Prydkunsten, der ogsaa mest var plastisk — at skærpe og udvikle

Digitized by Google

sine egne Udtryksmidler, skaffe sig Livskraft og Monumentalitet ikke ved Samspil med Bygningen men i sig selv, ved egen Magt. Billedhuggeren kunde ikke, som i romansk Tid, føle sig tryg ved at binde sine Figurer til Væggens Flade; han maatte give Agt paa deres egen Ligevægt, deres Forhold til Tyngdelov og Axe, søge Rede paa deres Organisme, ordne Drapperierne efter deres selvstændige rythmiske Natur i Samspil med Figuren. Hans Værk maatte selv tage sit Ansvar, kunde ikke krybe i Ly bag Bygmesteren, maatte skaffe sig Selvstændighed i Form og Rumfang. Thi mere og mere ophørte det at være et egentligt Led af den Bygning, hvorpaa det havde Plads.

Billedhuggerkunsten kunde ikke mere leve alene paa det nedarvede. Den maatte forny sig, udvide sit Formherredømme, gjøre sit Forraad af Synsindtryk, hvormed Fantasien skulde virke, saa omfattende og sikkert som muligt. Midlet dertil — det eneste — var Iagttagelse af Naturen. Kun dennes Formrigdom er uudtømmelig, kun den taber aldrig sin Friskhed, kun den er altid i logisk og organisk Overensstemmelse med sig selv, og dog upersonlig, øver ingen Tvang paa Opfattelse og Fantasi. Men den kan give Fantasien et rigt, mangfoldigt og smidigt Erindringsstof at arbejde med. Den gav Grøde. Man kalder dette, at Kunsten holdt op med at være hieratisk og konventionel og i Stedet blev naturfrisk og menneskelig.

Det hieratiske, det kirkelige Ledebaand, havde været fremmende for Kunsten ved at give den Emner og Opgaver. Det havde været hæmmende ved at begrænse Emnerne og Kravene til Kunstens Udtryksmaade. Om den katholske Kirke overhovedet har havt anden Betydning (i rent kunstnerisk Forstand) for Billedkunsten end den nævnte, det kan man strides om. Men forsaavidt vedblev Kirken at gavne Kunsten som den vedblev at stille Opgaver, selv efter at Kunsten havde sprængt de af Kirken hidtil satte Rammer. Denne Sprængning fuldførte Gothiken. Det belyses ved et Blik paa Østeuropa. Der førte Kristendommen ikke Kunsten videre end til Byzantinismen, ɔ: saa langt som orientalsk Aand kunde bære den. Den stansede der, hvor vesteuropæisk Kunst først ret satte fuld Kraft paa.

At Gennembruddet kunde faa Magt blev i det ydre mulig-

Digitized by Google

gjort ved at, medens Kirke (og Fyrster) vel vedblev at være Kunstherrer, som stillede Opgaverne og betalte Arbejdet, saa gled selve Kunstudøvelsen over paa det frie Folks egne Hænder. Endnu i romansk Tid havde den væsentlig været bunden til Klostrene, Kunstnerne selv for en stor Del Munke; og Opgaverne gik udelukkende ud paa at gjøre Gudebilleder og at skildre religiøse Begivenheder og Ideer paa sædvanemæssig Vis. Heri laa efterhaanden ikke mere nogen Fornyelse; en Munk kunde ikke være Talsmand for Personlighedens Frihed. Endnu Aar 1226, da Gothiken var i fuld Blomstring, hedder det i Statutterne for et Benediktinerkloster i Narbonne (Sydfrankrig): »Lægerne og de skrivekyndige og andre Kunstnere [blandt Munkene] bør udøve deres Kunst i Lydighed, som deres Abbed tillader dem det. Men betages nogen af Selvfølelse over sin Dygtighed eller over de Indtægter han derved skaffer sit Kloster, da skal det forbydes ham at udøve sin Kunst, indtil man ser, at han igjen er tilstrækkelig ydmyg«. Kirken Despot, Munken Slave. Men i Vesteuropa havde dog dengang forlængst Folkeaanden trængt paa, saa den kunde rive selv Kirkens Mænd med sig. Uden at være sig bevidst, hvor revolutionært det var, kunde de komme til at gjøre sig til Talsmænd for den vesterlandske Naturfølelse, som var Hoveddrivkraft i den nye Tids Udvikling. Abbed Bernard af Clairvaux (1090—1153) skrev, i rent opbyggelig Hensigt: »Tro mig, Bøg og Eg er mine Læremestre. I Skoven finder man mere end i Bøgerne. Træer og Stene kan lære dig, hvad du ikke kan lære hos vise Mestre«. Og hans gallisk-gothiske Følelse for Natursandhed rejser sig kritisk mod den romanske Billedkunsts Figurer og faar ham til at kalde dem latterlige Vanskabninger. S. Franciscus hævdede, at Naturen ogsaa var Guds Skabning.

En Omstændighed, som ogsaa havde sit første Udspring fra Klostre og Kirker, kom til at virke med, nemlig de religiøse Skuespil[1]). Tidens fuldstændige Mangel paa historisk og archæologisk Viden voldte, at de optrædende overvejende bar Tidens egne Dragter og at Iscenesættelsen blev, som man umiddelbart maatte forestille sig Begivenhederne i Tidens egne Omgivelser. Fantasien havde — udover visse traditionelle

[1]) Se herom nærmere P. Johansen: Kunst og Illusion. Kbh. 1912.

Digitized by Google

Dragter for Kristus og Apostle — ikke Stof til andet. Dette medførte en Naturalisme, som til Tider endda kunde være ret kras og, hvad vigtigere var, det vænnede Publikum og Kunstnere til at se de hellige Begivenheders Personer som levende Mennesker og de hellige Begivenheder selv som virkelige og haandgribelige, udtrykte ved Dagliglivets Midler. De gamle Billedemner blev ganske af sig selv trukne ind i en stærk Virkelighedsbelysning. Af Skuespillene øste Kunstnere og Publikum deres Forestillinger om, hvorledes Begivenhederne og Personerne havde set ud. Overgangen fra ældre Kunsts abstrakte Former og Typer til det virkelige Livs Mangfoldighed og konkrete Naturalisme kom ganske af sig selv. Og lige saa selvfølgeligt blev Naturen, dens Landskaber, Byprospekter, Dyr og Dagliglivet Figurernes Baggrund og Omgivelser.

Det afgørende, det som ophævede Hæmningen, blev dog det, at Kunstudøvelsen gled fra Munkenes Hænder over paa Lægmænds. Og disse Lægmænd kom fra Byernes jævne Lag; en Adelsmand kunde ikke være »Haandværker«. Maaske sank derved ogsaa Kunstudøvelsen, især Billedhuggerkunsten, under Munkenes Værdighed. Ydre Anledning var, ved Midten af det 12. Aarhundrede, at Stillingen som Kirkernes Bygherre gik fra Klostrene over til Biskopperne, som nu boede i Byerne og satte sig til Formaal at rejse sig selv Mindesmærker i Skikkelse af de store Domkirker. Disse kom til at herske i Tidens Bygningskunst. Efter Kirken i Saint-Denis, hvis Kor blev indviet af Abbed Suger 1144, lægges i Løbet af mindre end 25 Aar Grundstene til en hel Række af store Domkirker i Nordfrankrig: Laon, Senlis, Noyon, Paris, Amiens, Chartres, Reims, Beauvais. Og flere fulgte efter. Dette var et Led i den stille Kamp mellem Klostrene og den høje Gejstlighed om Førerskabet, og det betegner et nyt Afsnit af den katholske Kirkes Udvikling til større Samling og med stærkere Eftertryk paa den verdslige Magt. Biskopperne jævnstillede sig med Fyrsterne og den højeste Adel, og de tog Del i den verdslige Politik. I denne Kamp blev Klostrene underlegne og trak krænkede deres Midler tilbage fra Byggeriet. Derved fik Borgerskabet i de opblomstrende Byer et yderligere Vilkaar for Udvikling, idet Biskopperne nu maatte søge de borgerlige Haandværkeres Hjælp. Til disses Gilder hørte ogsaa Architekter, Ingeniører (til hvem

Digitized by Google

Domkirkebyggeriet stillede saa uhyre Krav), Billedhuggere og Stenhuggere (tailleurs de pierre, imagiers), Malere og Bogkunstnere (Miniaturmalere, illumineurs). Alle disse Haandværkere havde vel oprindelig lært i Klostrene, men de var ikke bundne til dem, kunde frit arbejde snart et Sted snart et andet. Det gav Erfaring og overleveret Værkstedviden. De var ikke under Klosterlydighed; Folkeaanden fik Raaderum i Syn, Opfattelse og Behandling, og efterhaanden ogsaa til en vis Grad Indflydelse paa Valget af Opgaverne. Haandværkernes Raad og Mening blev hørt. Netop ved de samme Tider gik ogsaa Skuespillene helt over paa Borgernes Hænder, forlagdes fra Kirkerummene ud i fri Luft, hvor Sceneudstyret kunde blive langt mere omfattende.

Af alt dette fulgte dog ingenlunde strax, at Kunstnerne blev paa den Maade fritstillede og enkeltvis arbejdende selvstændige Personligheder som i modernere Tider. Vel var Haandværkerne ikke saa stramt ordnede i Lav som de blev senere, maaske var deres Gilder i Begyndelsen et mere uformelt Sammenhold, ialtfald ved kunstneriske Opgaver; men Arbejdet foregik, særlig ved de store Byggeforetagender, i Værksteder (Chantiers, Huttes, Bauhütten), hvor mange arbejdede Haand i Haand under en ofte vistnok ret udstrakt Arbejdsdeling, selv om Dygtighed og Begavelse har givet ledende Stilling og Indflydelse og »Mester« stod i Spidsen for det hele. Mester var gjerne Architekt, men dette hyppig netop i sin Egenskab af »Stenhugger«. Ansvaret var fælles, Æren var fælles: Værkstedets. Der lagdes liden Vægt paa, om den enkelte kunde kalde et Arbejde for sit eget, »egenhændigt« eller »originalt« helt igennem. Derfor er det en sjelden Undtagelse, om et Kunstnernavn er bevaret. Arbejderne signeres som Regel ikke. Man udførte Værket for dets egen Skyld. Kunstnerreklame, Kunstnersnobberi fandtes ikke, der høres lidet om Kunstnerforfængelighed. Begrebet »Kunstnerpersonlighed« og »kunstnerisk Ejendomsret« var uopdagede. Det var Bygherrernes Navne der mindedes, ikke Kunstnernes. Alligevel vidner Værkerne højt nok om, at der mellem disse beskedne »Haandværkere« har været ikke blot en Mængde Dygtigheder men ogsaa adskillige fremragende, højt begavede Kunstnere med stærk Fantasi, rig Opfindsomhed, Evne, Dristighed. I Værkstederne har

Digitized by Google

derhos været rodfæstede Overleveringer og en udviklet Teknik, som maatte læres; et Forraad af mindre Kunstgenstande som f. Ex. antike og byzantinske Elfenbensrelieffer — hvoraf en Mængde kom til Vesteuropa efter Konstantinopels Indtagelse 1204 —, Afstøbninger, Tegninger, Opskrifter, techniske Anvisninger og Kompositionsanvisninger; ogsaa Proportioneringsnemheder ved Indskrivning af Figurstillinger i Cirkler, Trekanter og Firkanter, som man kan se det i Villars de Honecourts berømte Skitsebog fra Midten af det 13. Aarhundrede. Blot maa man være varsom med at opfatte slige Indskrivninger som æsthetiske Proportionsregler. Det turde være rettest at tyde dem blot som rent tekniske Hiælpemidler ligesom Ægypternes Inddelinger og Grækernes polykletiske Kanon (der rimeligvis nærmest har været en Maalehjælp for Opbygning af Stativet til Lermodellen).

Der har altsaa været noksom Forraad af Forbilleder og Overleveringer, der kunde binde lige saa meget som de hjalp. Men overfor dem var det, at dels det borgerlige Haandværkerelement, dels Skuespillenes Magt over Fantasien satte ind og gjorde Baandene smidige og ikke altfor vanskelige at sprænge. Hvad kjendte Haandværkerne til de theologiske Læresætninger, de »Ideer« og »Symboler« som Munke var optagne af og som havde hersket i romansk Kunst. Haandværkerne stod midt i det virkelige Liv, de maatte optage Bibelens og Helgenlegendernes Personer og Begivenheder i deres egen Fantasi — ganske som de maatte det ved Skuespillene —, selv søge at give dem Form, idetmindste saasnart Værkstedets Forbilleder svigtede. Og der krævedes efterhaanden ikke saa faa Fremstillinger ud over det man før havde arbejdet med. Billedverdenen voxede stærkt. Selv Klosterfantasien gav sig nu til at gennemdigte den hellige Historie paa romanagtig Vis og udstyre den med en Mængde selvopfundne naturalistiske Træk i Samtidens Lignelse, som f. Ex. Franciskanermunken Bonaventura gjorde det. Sligt maatte medføre en vis kunstnerisk Frihed og Selvstændighed, der trak Udviklingen med sig, fordi den groede af Folkeaanden — til Tider maaske lidt mere end Gejstligheden rigtig syntes om. I Begyndelsen af det 13. Aarhundrede skrev Biskop Guillaume de Mende: »Forhen arbejdede Malere og

Digitized by Google

Billedhuggere altid under vor hellige Kirkes Opsyn og Tugt; men nu følger de bare deres eget Hoved«.

I de nye gothiske Domkirker med de store farverige Vinduer var der liden Vægplads til Malerier. Til Gengæld lagdes der saa meget stærkere Eftertryk paa Udsmykningen med Billedhuggerarbejde, noget indvendig, endmere udvendig. Her udfoldede sig en gradvis fuldstændig nyskabende Virksomhed. Den gamle romanske Ornamentik forsvandt. Det oprindelig fra Antiken nedarvede Bladornament omdannes saa det ikke er til at kende igjen. Det udtunges, bøjes, slynges efter helt nye Liniedannelser og Rythmer, hvor det skarpe og spidse, det smidigt og hastigt omskiftende, de mangfoldige og pikante Sving og Modsving hersker og det lette, frit gennembrudte kommer i høj Yndest. Sjældent eller aldrig har en Stenhuggerdekoration været saa let og luftig, saa technisk fri og dristig som Gothikens blev det. Ikke mindre gjælder dette hvor, ved Siden af det rent ornamentale, Naturfølelsen bryder igennem og skaber en helt ny Prydkunst, løsreven fra al organisk Forbindelse med den architektoniske Form, og nærmer sig stærkt til fri Billedhuggerkunst. Lidt efter lidt voxer Markens Urter og Træernes Løvværk ind paa Ornamentikens Plads og ligesom overgror Bygningen, i en rent naturtro og ofte vidunderlig dygtig Formgivning, med al Naturens Uendelighed af Nuancer og Mangfoldighed i Arter og Sammenstilling, en mylrende Frodighed. Ind imellem vrimler Markens og Skovens Dyr, fra de største til de mindste, og Menneskefigurer, ubundne af noget andet Hensyn eller Formaal end bare det at give Udtryk for Tidens friske Naturglæde og Livsfrejdighed. Det var næsten som Longobardernes gamle Kunst stod op til nyt og forstærket Liv. For første Gang siden Oldtiden er Kunsten helt frigjort fra andre Baand end de rent billedmæssige. Hvor man arbejdede i Træ, kunde Farven hjælpe med og mangen Gang maaske ogsaa paa Stenen. I Musée Cluny i Paris findes et Søjlekapitæl, hvis forgyldte Kærne er af en glat Vaseform, medens grønmalte Ege- og Vedbendblade ligge frit hen derover i meget højt Relief. Man vilde have det altsammen til at leve og gro som Naturen selv. Livet i Byerne var blevet mangfoldigt og fuldt af Drivkræfter, medens det i Klostrene vedblev at være ensformigt og aflukket.

Digitized by Google

Egentlig Figurkunst var fra første Færd bunden til de overleverede Billedemner; men som alt antydedes, kom i Løbet af det 13. og 14. Aarhundrede en Mængde nye Emner til, ved Skuespillene og ved Franciskanernes fantasirige Prædiken og Digtning — S. Franciscus Liv og Lære var jo netop selv et højst betydningsfuldt Udslag af vesteuropæisk Folkeaand og Naturfølelse. Og hvert nyt Træk kunde Kunstnerne kun forestille sig i Lys af deres egen Samtids Virkelighed, de havde ikke andet at bygge paa. Hvad der bandt noget var Techniken, som altid er vanskeligere i store Figurer end i smaa Relieffer, hvor derfor ogsaa det nye først stak Hovedet frem. Oldtidens højst udviklede Technik var gaaet tilgrunde sammen med Oldtidens Kultur. Oldkristelig og romansk Kunst havde maattet begynde forfra med den Afhængighed af Træets eller Stenens Blok, som medførte Frontaliteten med dennes snævre Grænser for Figurens Stilling og Bevægelse. Men paa et eller andet Tidspunkt, som ikke lader sig nøjagtigt bestemme, men ikke usandsynligt falder henimod Overgangen til det 13. Aarhundrede, maa der være sket techniske Fremskridt, som tillod en mere sammensat Arbejdsmaade end den direkte Hugning i Blokken efter Optegning paa denne. Ganske vist siges Støbning i Gibs (som var Oldtiden velbekjendt) først at være genopfunden i Italien af Margaritone c. 1300, men man kan jo ogsaa paa anden Maade have dannet sig en holdbar Model til at se efter og maale efter ved Arbejdet i Stenen eller Træet. Michelangelo brugte at blande Fæhaar og Klister i Leret, saa det ikke revnede, og denne Fremgangsmaade var troligvis meget gammel, gaar maaske helt tilbage til Oldtiden. Ialtfald er det næppe tænkeligt, at Figurer som de senere i Chartres eller de paa Notre-Dame i Paris kan være gjorte uden at Billedhuggeren i alle Maader har klaret sig dem inden han gav sig i Lag med Stenblokken, om saa hans Øje og Haand var nok saa haandværkerdygtigt skolet. Ellers kunde Billedhuggerkunsten umuligt have vundet den Sikkerhed og Frihed, som den alt dengang havde. Og det gælder stærkere og stærkere, jo længere vi kommer frem i Tiden. Kunstnernes livlige Fantasi og Lyst til at prøve nyt maatte tvinge dem til Forsøg paa at sprænge den gamle Techniks Lænker. Og Stenblokkene var

Digitized by Google

dog for kostbare til at man kunde udsætte sig for at maatte kassere dem paa Grund af Fejlhugninger. Det gjaldt for et højst foragteligt Fuskeri at sammensætte en Figur af flere Stykker. Endnu paa Højrenaissancens Tid taler Vasari med største Haan om sligt. Vesteuropas opfindsomme og udviklingsdygtige Aand viser sig ogsaa i, at den skaber Kunsten den Technik, som var fornøden.

Digitized by Google

MUSIK OG FOLKEKARAKTER.

Af Knud Hjortø.

Løses kan dette spørsmål ikke inden for det lille område, her blir tale om: klaver og orgel, men vel belyses, og om ikke andet, kan i alt fald vanskelighederne ved løsningen komme under belysning. Havde det været litteratur og folkekarakter, vilde besvarelse ha syntes lettere. Hvis vi undersøger den del af nordisk digtning, der er mindst afhængig af fremmed påvirkning: sagaen og folkevisen, så viser det ejendommeligt nordiske sig at være dette: sans for det plastiske optrin, den malende replik og karakterskildring. Men er det dermed sagt, at tilsvarende træk, det stærkt personlige, klare og plastiske, går igen i musikken? Det kan jo nemlig tænkes, at et folk har eet sprog i digtning og et andet i musik. Jeg lar spørsmålet for Danmarks vedkommende ligge foreløbig og vender blikket mod England. Her nåer digtningen til det højeste, vi kender; musikken, med Byrd, der kaldes Englands Palestrina, og den fortryllende Henry Purcell, står langt fra på samme højde og daler siden hurtigt under to navne, der ikke er engelske, men ganske godt svarer til den mangel på ejendommelighed, der efter Purcell præger engelsk musik, Händel og Christian Bach. Samtidig kommer i digtningen en vrimmel af store navne: Swift, Goldsmith, Fielding osv. Hvad siger da musikken om engelsk folkekarakter? Kun lidt, og hvad man ikke blir meget klogere af. Folkekarakterens sprog har her ikke været meget udtryksfuldt og er tilmed snart forstummet. Tyskland? Digtningen lyrisk og patetisk som i Mestersangen og Minnesangen, men ikke sluttet og karakterfuld på samme måde som i den nordiske digtning. Tyskland har ingen Shakespeare, nej ikke i ord, men i toner, J. S. Bach. Hvad lærer tysk musik os da om tysk folkekarakter? Ja i grunden altfor meget. Folkekarakteren blir overbestemt, den har alle fremragende egenskaber.

Men spørsmålet blir mere overkommeligt, når vi går til Frankrig. Dette land har et meget gyldigt udtryk for sin folkekarakter i dets to største komponister, Couperin og Rameau. Couperin viser en side af fransk ånd, vi kender, ikke meget personlig, ikke særlig stærk heller, men grublende, søgende, forsøgende sig med alle muligheder, indtrængende og alvorligt,

Digitized by Google

så at selve denne søgen på en måde træder i stedet for personligheden. Couperin kan sidestilles med en digter, der også var tænksom, iagttagende og munter og alvorlig, fabeldigteren La Fontaine. Ingen af dem store, men uendeligt fængslende. Den kloge, påpasselige franskmand, der prøver alle muligheder for at få det mest mulige ud af sit arbejde, som kunstner eller som forretningsmand, kender vi igen i Couperin. Rameau tar man heller ikke fejl af, han er det klare udtryk for det heroiske sind, løftelsen, den lidenskabelige stræben efter La Gloire, usammensat og lidt uelskværdig, vendt mod det store mål; komponist eller soldat, sindet blir det samme. Og skal vi sammenligne Rameau med tidens digtning, så blir det med heroismens forherliger Corneille, men også med Molière, den store kender af den menneskelige natur, selv om Molières muntre, folkelige smil ikke altid ligger lige naturligt på Rameaus strænge ansigt.

Rameau synes da, som sit lands største komponist, at eje sit folks største egenskaber: den særligt franske klarhed, skarp, næsten skærende, med en undergrund af behersket lidenskab, med mere barokt vid end elskværdig humor, meget egenartet og lidt egensindig, lignende i formen sin store forgænger Couperin, men i sin sjæl helt forskellig fra ham. Og har man nu ved disse træk bestemt Rameau som særlig fransk, så sker det en dag, at man til sin forundring ser en dyb indre lighed mellem Rameau og den danske komponist Carl Nielsen: det skarpe lys, det barokke vid, egenheden og egensindet, bunden lidenskab, hvis ydre fremtræden kan synes kølig, kun en mere indviklet stil overfor den klassiske enkelhed. Der er øjensynlig lighed og slægtskab. (Rameaus navn er, så vidt jeg ved, først nævnt i forbindelse med Carl Nielsen af Knudåge Riisager). Men hvordan ser det så ud med spørsmålet: Carl Nielsen og dansk folkekarakter? Ti at de nævnte egenskaber også skulde være særligt danske, kan man vel ikke sige, og heller ikke at det skyldes påvirkning. Så stærk og egenartet som Carl Nielsen blir ingen kunstner ved påvirkning alene. Selvfølgeligt kan der findes særligt danske toner hos Carl Nielsen. Dog er spørsmålet folkekarakter meget vanskeligt i moderne musik. Billedet af folkets sjæl ses vistnok mere klart hos de gamle, og jeg vil derfor vende mig til to store, danske komponister fra det syttende århundrede, Buxtehude og Bruhns.

Digitized by Google

Didrik Buxtehude (1637—1707) begynder nu langsomt at blive kendt, sagtens draget med af Bachs voksende ry, men Buxtehudes store skikkelse kan stå på egne ben, og jeg tvivler ikke om, at han en dag vil stå for den musikalske almenhed som den største komponist, Danmark har frembragt. De, der har hørt en kantate af Buxtehude (i Cæciliaforeningen nu og da) eller et orgelværk, vil sikkert gå fra det med indtryk af noget eget lyst ved siden af noget patetisk, men de vil sagtens med det samme føje til, at begge dele, ikke mindst det lyse og muntre, er ejendommeligt for al ældre musik, hos den mindste som hos den største, hos Mattheson ikke mindre end hos Bach. Vi skal nu se, hvordan disse to sider på særegen måde folder sig ud hos Buxtehude, idet kun orgelværkerne kommer i betragtning som de lettest tilgængelige. De kan næmlig nok spilles på klaver, uden at altfor meget derved går tabt.

Som første eksempel skal nævnes hans passacaglia, der er ret almindelig kendt. Anslaget er patetisk, lige så de første variationer, og tilhøreren vil her sagtens mindes Bach, men det varer ikke længe før stemningen blir lysere. Man blir opmærksom på visse monotone figurer, høje og lyse og mindende om fugletriller, lige sådan svæver der på steder høje toner over de andre, som fløjten af en fugl. Og hermed er nævnt et ord, der er dybt betegnende for Buxtehude: fuglen. Buxtehude har i sin natur mere af fuglesindet end nogen anden komponist, jeg ved af. Man må her ikke straks tænke på Mozarts første lette og lunefulde stil. Buxtehude er en langt stærkere sjæl end Mozart og hører, trods sin netop lunefulde form, ikke til de lette komponister. Forskellen på ham og Bach er her slående. Hvis Bach begynder massivt på jorden, blir han der som oftest, men det sker, at han hæver sig til en mere luftig egn, og så kommer det samme stykke til at falde i to dele. Men hos Buxtehude er der gerne i samme stykke mange dele, ikke blot to. Han stiger ikke i jævn flugt, men han flagrer. Han overrasker uafbrudt, skifter stade som en fugl.

Som et smukt eksempel på dette fuglesind skal omtales præludium og fuga nr. femten. Præludiet begynder ret alvorligt, men blir snart mere muntert, og i den følgende fuga kan næppe tales om alvor i almindelig forstand. Alvorlig er heller ikke den teoretiske behandling af fugaen. Temaet er en slags fugletrille,

Digitized by Google

der stadig kommer igen, mens takt og tema ellers skifter. Fuga kan det overhodet næppe kaldes. Hvad er det da? En flok fugle i en trætop, og der er netop så meget fuga, som sådan en flok kan tænkes at ha brug for. Lige med eet overraskes man ved, at stykket er forbi uden nogen slutning. Hvad skete der? Fuglene fløj vel bort, og teoretikeren kan så komme og gøre opmærksom på, at her manglede en vel forberedt slutning. Klaver er for denne vidunderlige fuga kun en nødhjælp, den skal spilles på orgel oppe i de høje fløjteregistre (som f. eks. N. O. Raasted gør).

Siden jeg er ved den musikalske fugleidyl, må jeg omtale to andre, og indtil nu, mere berømte eksempler. Vi kender alle fra anden sats af Beethovens pastoralsymfoni vagtelens slag og gøgens kukken og nattergalens trille, der er længere og mere stivnet, end det er tænkeligt hos nogen nattergal. Det er den akademiske fugleidyl. Mere morsom og fortryllende og mere dygtigt gjort er Wagners i »Siegfried«. Om Buxtehudes fugleidyl vil jeg sige dette: Den er måske ikke så stilfuld som Wagners, men den er mere lunefuld, og den har en større frihed i sin form, for der var i denne komponist mere af fuglesindet.

Fri i sin form, ja det er en forbavsende egenskab hos en komponist fra den tid, når vi tænker på, hvor bundne de gamle ellers var i deres teoretiske opbygning (Frohberger, Scarlatti den ældre, Couperin). Nu kan man gå fra fuga til fuga af Buxtehude og se på deres form, den viser sig altid at være temmelig fri, og tilmed, når komponisten er et stykke inde i den, slipper han helt sit tema og gir sig til at fantasere på fri hånd. Og stemningen skifter med formen. En fuga begynder sær og grå, eller kantet og barsk, men snart lysner og letter det i stemningen, og vi er inde i en helt anden egn. Temaet dukker frem af og til, tit under en anden form, gærne en mere munter, men jævnlig går der lange, glade takter hen, uden at vi hører noget til det. Man har det indtryk, at det går omtrent sådan til: komponisten er i gang med sit tema efter teoriens regler, så blir han adspredt, han ser op fra sit papir og kommer til at høre på en fugl uden for vinduet, og så skriver han det ned i stedet for. Det er et træk i Buxtehudes arbejde: han begynder tit tungt eller vemodigt, men midt i det får han pludselig et anfald af henrykkelse,

Digitized by Google

og væk er det alvorlige tema, det vrimler op og ned ad systemet med flyvende og syngende noder.

Disse uventede overgange i stemning virker ganske fortryllende, på lignende måde, som når man oplever dem hos en sydlænding eller en ung kvinde. Modsætningen til Bach er her uhyre. Bach går også undertiden ud af sin fuga og fantaserer frit, dog altid efter et system. Også han ynder den stærke modsætning, men her er modsætningen beregnet og dramatisk, hos Buxtehude lunefuld, lyrisk kan man også sige. Bach, det vil sige system, organisation, Bach har spændt sit voldsomme sind i teoriens styrkebælte og fået det største ud af det. Buxtehude er uspændt. På hans ansigt veksler det patetiske, let vemodige udtryk med et pludseligt sorgløst smil, og den, der vil kende Buxtehude i al hans stærke, mandige munterhed og lunefuldhed, skal f. eks. spille, lære og leve sig ind i de fire toccataer. Ikke mange, især ikke yngre, kommer uberørte fra dette bekendtskab. Vi taler om det fortryllende, lunefulde og muntre, og tænker på Mozart. Buxtehude havde det før Mozart, ingen har det som han. Buxtehude står i form og i sind i den mest afgjorte modsætning til Bach, og det i den grad, at det er vanskeligt at se, hvad Bach har lært af den ældre mester.

Altså for endnu engang at gennemgå Buxtehudes kunstneriske sykologi: En løsere form, en brattere skiften af stemning, stærk lyst til at fantasere frit frem for at »arbejde« teoretisk, et hang til vagabonderende slentren over de fem linjers system, en dyb, netop ikke nogen overfladisk sorgløshed, en munterhed, der er betydelig, men ikke ligner f. eks. Bachs, der er mere voldsom, tit barsk eller lidenskabelig, og næsten altid ensartet det samme stykke igennem. Endvidere en betydelig patetisk kraft, men næppe nogen lidenskab, ikke de store mørke stemninger, som Bach har en uendelig skala af, men nok en vis vemod eller en barok humor, der fjærnt rører ved det mørke. alt sammenlagt: en stor og dyb lyriker. Sådan er Buxtehude, og lad mig med det samme sige to ord om hans charmerende lærling Nicolaus Bruhns (1665—1697). Født i en tysktalende del af Slesvig og måske ikke af dansk afstamning, men så ægte en søn af Buxtehude, som en kunstner kan være det, af det kunstnergeni, der har opdraget ham. Bruhns er lettere end Buxtehude, men ikke det fjærneste banal, vi må jo huske på.

Digitized by Google

at vi endnu er på den rigtige side af Bach. Jeg tror ikke, at ret mange musikalske mennesker vil undgå at føle den fortryllelse, der udstråler f. eks. fra hans præludium og fuga i gdur. I det hele taget er Bruhns, dansk eller ikke dansk, udtryk for det samme sind, som vi møder hos Buxtehude.

Er dette sindelag, som det her er skildret, nu særligt dansk? Ja det vil sikkert de fleste danske mene, og videre drøftelse af sagen behøves vel ikke. Der kunde måske føjes til, at Buxtehudes opvækst ved Øresund med dets billeder af skiftende færdsel og med det altid ilende vand har påvirket ham, dog, den slags betragtninger hænger altid noget i luften. Karakter er noget dybere end påvirkning af naturomgivelser. Lidt mere kunde der måske komme ud af at se på det danske åndsliv på den tid. Da Buxtehude blev født, var blomsten endnu ikke faldet af den danske renæssance, og meget af dens frodighed og kraft kan vel nok siges at gå igen hos Buxtehude, særligt for eksempel en vis stormandsmæssig ødslen med glimrende indfald, der ikke blir helt udnyttede. Nok om det. At sindelaget er dansk, er der ingen tvivl om. Hos Carl Nielsen træffer man ikke sjældent en lidt lignende fri form, mere improvisation end tematisk opbygning, men naturligvis: stemningen er en anden, bevidst stræng og bitter, både i sin alvor og i sin humor. Buxtehude kender i sin musik ikke til bitterhed, han lever endnu i Edens have, han har naturmenneskets kraft og lune, og han har ikke anelse om musikkens kommende uddrivelse af paradiset.

Af Buxtehudes orgelværker findes en fransk udgave (Édition nationale), og en tysk. De indeholder, foruden koralforspil, fem og tyve større stykker, hvoraf næppe eet er svagt. Af Bruhns er intet andet tilgængeligt end de tre præludier og fugaer, der findes i »Organum«. De er for orgel, men kan nok spilles på klaver.

Digitized by Google

TO BØGER OM H. C. ANDERSEN

Af Magister Ejnar Thomsen.

Paul V. Rubow: H. C. Andersens Eventyr. (Levin & Munksgaard.)
Hjalmar Helweg: H. C. Andersen. En psykiatrisk Studie. (Hagerup.)

MAN kunde unde vor store Eventyrdigter at vide, at han er den Aandspersonlighed, der i Øjeblikket dyrkes ivrigst inden for dansk Litteraturforskning. Hvor vilde han have nydt ogsaa denne Form for »Erkendelse«! Og blev der i Dr. Rubows Bog et og andet, der var ham for videnskabeligt til at kunne forstaas, saa vilde han i hvert Fald mere end forsones ved *den* uforbeholdne Placering blandt Verdenslitteraturens største, som den fortrinlige unge Æstetiker giver ham i sin friske og menneskeligt oprindelige Fortale, hvor Andersens Eventyr karakteriseres som de eneste navngivne Litteraturværker, Betegnelsen »Verdenslitteratur« med Rette kan anvendes paa, og hvor Andersens Overlegenhed i saa Henseende over for nationalt og racemæssigt begrænsede Cirkler som Goethes, Molières, Shakespeares og Cervantes' forklares ud fra den Omstændighed, at han digtede sine smaa Mesterstykker »for det talrigeste og stærkeste Publikum, der findes«. Medens Mændene (efter hvad Dr. Rubow hævder) højest kan drive det til »at forlange det Simple, det Store og det Fine«, og Kvindernes mere gennemtrængende Skarpblik dog ikke rækker videre end til »det Elementære«, saa fatter Børnene »det Primitive«, for dem er Tingene levende. »Med en Modtagelighed og Reproduktionsevne, hvortil de Voxne ikke har Magen, har de Smaa taget disse Eventyr, den store Digter undfangede under bitre Veer, og til Tak sat ham paa Forundringsstolen for den vide Verden og de seneste Slægter«.

Dr. Rubows Bog, som den litteraturhistoriske Fagmand vanskeligt kan forholde de stærkeste Superlativer, er i Anlæg og Metode en virkningsfuld Protest over for de mange Skeptikere, der betragter Ordet »Litteratur*videnskab*« som en Tilsnigelse og afviser alt herhen hørende som mere eller mindre uvederhæftig Skønsnak. — Indledningen former sig som en glimrende klar og væsentlig udtømmende Oversigt over »den lille Litteratur«'s Beskaffenhed og Historie. Inden for »de smaa besynderlige Indretninger, vi kalder Folkeeventyr«, søndres der af Forfatteren skarpt mellem Børnestueeventyret og Krostueeventyret (Fabliauen). Den første Art er en Familjehistorie, der oftest afsluttes med de elskende unges Ægteskab; den er lidet realistisk og derfor uden Værdi i sin Milieuskildring; dens poetiske Tyngdepunkt er Spændingen mellem Menneskelivet og det overnaturlige, dens moralske er Modsætningen mellem de gode og de onde; Fortælletonen er lige saa sædelig som Tendensen. Fabliauen derimod er en drastisk Virkelighedshistorie, der foregaar paa et lavt socialt Niveau, som udstyres med karakteristiske Standstræk; Emnet er tit Ægteskabsbrud, Tonen groft frivol; alle Personerne er moralsk middelmaadige, og der tages gerne Parti

Digitized by Google

for den listige mod den godtroende. Fabliauen betegnes af Dr. Rubow som det sekundære Eventyr, Børnestueeventyret som det primære; »Fabliauerne er som de smukke præparerede Huder, men i Børneeventyrene har vi det levende Dyr med Pelsen paa«. Det er da selvfølgelig i Børneeventyrene, at Eventyrdigtningens Grundidéer skal søges, og disse opstilles som følgende tre: Underets Virkelighed i Tilværelsen, Forsynets eller andre høje Magters Hjælp til de nødstedte gode Mennesker, og Forvisningen om, at den gode i Kamp med de onde Kræfter trods alt, hvad han maa gaa igennem, nok skal sejre til sidst, blot han ikke svigter sit Kald. Den efterfølgende Redegørelse for Folkeeventyrets, Fabelens og Parabelens Skæbne gennem Tiderne er værdifuld, ogsaa som Forudsætning for et Andersen-Studium; men den er vel dog i særlig Grad til Glæde for Fagfolk, og det samme gælder Bogens Slutning, hvor Dr. Rubow, hvem man jo nok uden at gaa nogen for nær tør nævne som vor hjemlige Litteraturforsknings fineste Stilteoretiker, foretager nogle ganske vist ret skitseagtige, men alligevel overordentlig lødige Undersøgelser over Andersens Skrivemaade — Undersøgelser, der maaske ikke har deres ringeste Betydning ved at give andre Forskere æggende Opslag til speciellere Analyser.

Imidlertid vil den læge Læser, der giver sig i Kast med Dr. Rubows Bog uden andet Grundlag end den solide Almendannelses, fortrinsvis faa Udbytte af det midterste Afsnit, hvor der navnlig er »gransket de nødvendige og tilstrækkelige Betingelser i Andersens Psyke, det, som bevirkede hans Held og Uheld i store Genrer og hans Triumf i den lille, og Forholdet til Forgængerne: de bevarede Elementer, de indsatte Surrogater, de nytilkomne Træk«.

Hans nærmeste Forgængere, Romantikerne, havde i det hele ikke haft nogen lykkelig Haand i deres Eventyrbehandling. De var filosofisk drømmende mere end umiddelbart naive, og de savnede kunstnerisk Maadehold til at gaa ind under en primitiv Forms strenge Love. Hvorfor lykkedes det nu just for Andersen at genoplive Eventyrgenren?

Dette Spørgsmaals idémæssige Side klares for en meget væsentlig Del ved Navnet H. C. Ørsted. Ørsteds Hovedtanke, saadan som den jo kendes fra hans den Dag i Dag sælsomt betagende Alderdomsværk *Aanden i Naturen*, er, at Naturlovene er Naturtanker, — om man vil: Guds Tanker, at Naturen altsaa er Aand, og selve Virkeligheden et Under. Man vil se, hvor nær denne Opfattelse dækker den første af de ovenfor nævnte Eventyridéer: Underets Virkelighed i Tilværelsen, og man vil forstaa, at Dr. Rubow ikke blot maa tiltræde den ret gængse Opfattelse af Kongesonnen i *Klokken* som H. C. Ørsted, men ogsaa maa foretrække *Skyggen* forstaaet som et Selvhudfletningseventyr (Ørsted den lærde Aand, Andersen Skyggen) fremfor som en Satire over det Collinske Hus (Rigmor Stampes Tolkning).

Digterens Overensstemmelse med Eventyridéerne om Forsynets Hjælp og om den endelige Sejr efter de mange Lidelser var vel noget af det inderste i hans Personligheds medfødte Konstitution og bekræftedes

Digitized by Google

af hans Erfaringer. Stor Interesse har i denne Forbindelse Dr. Rubows Klarlæggelse af Andersens religiøse Udvikling, der har adskilligt flere Faser, end man sædvanligt forestiller sig.

Men over for det populære Billede af Eventyrdigteren som det store, forfængelige, overfølsomme Barn har den Rubowske Understregning af hans »Liv i Vovemod, Slid og Resignation« sin særlige Fortjeneste; saadan levede Andersen nemlig, »og han har haft den Oprigtighed at fortælle os, at saadan er Livet«, været ærlig nok til at forkynde sin »surterhverve'de og virkelighedstro Lære« om alt, hvad man maa gaa igennem. Dr. Rubow stiller ham med stor Virkning op mod den ideale Hauch og viser, at »Andersen er .... saa gennemført Virkeligheds-menneske[1]), at Idéen saa at sige ikke kan faa Plads i .... hans første alvorlige Prosabøger« [ɔ: Romanerne.] Den dybeste Hemmelighed ved hans Eventyr er deres Virkelighedsbaggrund, der gjorde dem til »et stort, strengt sandhedskærligt Billede af Livet«. Men medens hans Romaners Virkelighed er ubearbejdet, er Eventyrenes genopstaaet »i et forklarende Lys .... ikke blot opfattet fra den kæmpende Helts skiftende Standpunkter, men forstaaet og fremstillet«.

Føj hertil Dr. Rubows Fremhævelse af Andersen som den bevidste, reflekterende og selvkontrollerede Kunstner og som den, for hvem Anerkendelse og Ry alleregentligst kun var en Selvbekræfter, — og man vil se, at det populære Andersen-Billede har faaet en haardt tiltrængt Revision over mod det virile.

Det viser Overlæge Helwegs sikre Forskerkultur og menneskelige Bredde, at han, der ifølge sine videnskabelige Forudsætninger og sine Arbejdshensigter først og fremmest har været indstillet paa at give os Andersens legemlige og sjælelige Sygdomsbillede, dog i sin nænsomme og taktfulde Bogs Slutning gaar langt ud over, hvad han skylder os som Psykiatriker, og plastisk og levende opridser Digterens karske Træk paa en Maade, der stemmer ret nøje overens med Dr. Rubows nys refererede Antydninger. Overlæge Helweg gør navnlig opmærksom paa Andersens sunde Selvkritik og den hermed nær forbundne humoristiske Sans, paa hans Livsappetit og Livsinteresse og paa hans bestandig fremaddrivende Ærgerrighed og bevidste Stilen mod Berømmelse.

Alt dette afbalancerede Andersens talrige sygelige Faktorer, hvis Produkt i Overlægens Fremstilling væsentlig fremtræder som Følelse af Underlegenhed og Afmagt over for Livet og dets Krav. I medicinsk Terminologi hedder det Insufficiensfølelse; Hans Brix, der har været stærkt inde paa det samme, kalder det »Underskudsfornemmelse«. Der skal ikke her gøres noget Forsøg paa at redegøre for Helwegs ypperlige Skildring af den Andersenske Insufficiensfølelses komplicerede Aarsager og Ytringsformer; men over for en Litteraturhistoriker, der

[1]) Mærk her Rubows Karakteristik af ham som en skarpt sansende Naturskildrer; Helweg derimod betvivler hans Sansnings Paalidelighed.

Digitized by Google

har bebrejdet ham, at han ikke har paavist og fortolket de mange psykopatiske Spor i Andersens Produktion, er der al Grund til at fastslaa, at han, der paa Titelbladet til sin litterær-psykiatriske Studie beskedent sætter sig selv paa Plads som »Overlæge, Oringe«, og i denne Egenskab — mildest talt — maa have andet at bestille end at række Litteraturforskerne en hjælpende Haand, ikke desto mindre i sin skitsemæssige Analyse af Insufficiensfølelsens Aftryk i de Andersenske Romaner har præsteret et Arbejde, som ingen Kritiker af Faget vilde behøve at skamme sig ved.

Imidlertid turde det være et farligt Vink, han giver Litteraturhistorikerne, naar han vil have dem til at efterspore Insufficiensfølelsen gennem hele Andersens Digtning. Selvfølgelig er Opgaven hverken gold eller uløselig; men den udkræver den allerstørste Forsigtighed, om ikke Iveren efter at gøre Fund skal føre paa Afveje — bort fra det væsentlige i de forskellige Værker. Særlig varsom maa man da være over for Eventyrene. Helweg selv har vistnok vovet sig langt ud, naar han i Hyrdindens Vigen-tilbage for det store Liv i ubeskyttet Frihed ser Insufficiensfølelsen som et centralt Motiv. Det er i hvert Fald næppe Digterens egen eventuelle Føling med den typiske lille Borgerpiges Insufficiensfølelse, der har været bestemmende for Emnevalg og Tone; langt snarere mærker man her en ikke ubetinget godmodig Overlegenhed fra *Manden*, der har vovet og vundet.

At paavise Insufficiensfølelsens Sammenhæng med Andersens sociale Start har i det hele ligget ved Siden af Overlæge Helwegs naturlige Plan. Derimod kunde man ønske, at han grundigt havde drøftet Spørgsmaalet om, hvor vidt de drengeagtige Uvaner og Skævheder i den geniale Digters sexuelle Liv har været af afgørende Betydning for Insufficiensfølelsens yderligere Udvikling, hvad Anmelderen — ud fra tidligere Erfaringer som Kostskolelærer — er meget tilbøjelig til at tro[1]).

Et Problem, som Helweg med god Ret lader hvile, men som hans inciterende Stofbehandling frister den psykologisk interesserede Litteraturforsker til at forfølge, er dette: Har Andersens saa at sige ubegrænsede Tro paa sine høje Evner og hans deraf udspringende mægtige Maal, samtidig med at den har hjulpet til at overvinde Insufficiensfølelsen, ogsaa lejlighedsvis været med til at fremkalde denne? Rubow har et Andersensk Brevcitat, som siger lidt herom: »det er ikke det tomme Navn, jeg higer efter, nei, jeg vil udtale, hvad jeg i enkelte hellige Øieblikke selv føler, hvad *Ingen*, Ingen har udtalt, selv de Største! Der ligger som en hellig, sjunken Skat i mit Bryst; i Aandens stille Midnatstime kan den hæves; men endnu er det ikke lykkedes mig, og jeg kan fortvivle ved Tanken om, at det aldrig skeer«.

Det værdifulde ved Overlæge Helwegs Bog ligger ikke i dens Fakta; for disse rummer intet egentlig nyt for den, der er fortrolig med An-

---

[1]) Alle Teorier om Andersens Homosexualitet modbevises roligt og virkningsfuldt af Helweg.

Digitized by Google

dersen. Men den strengt lægemæssige Belysning og Vurdering af Kendsgerninger giver ikke sjældent noget overraskende og overbevisende rigtigt, og selv hvor dette ikke er Tilfældet, skænker den Litteraturhistorikeren fastere Grund under Fødderne, end han før har haft. Dansk Aandsvidenskab kan overhovedet ikke være Helweg taknemlig nok for hans Stillen sig til dens Raadighed; kun vil den være saa fordringsfuld at omsætte sin Tak i mindst to nye Krav: Baggesen og Kierkegaard.

Men Helweg forener Videnskabsmandens Vederhæftighed med det hjerteligt forstaaende Menneskes Personlighed; man har under Læsningen af hans — i øvrigt almenfattelige — Bog stadig som et Par kloge og varme, snart bekymrede, snart let ironiske Lægeøjne hvilende paa sig. Alle finttænkende Mennesker, der ikke er forudindtaget mod den biografiske Litteraturvidenskab, maa gennem Helwegs Værk kunne lære at holde mere af H. C. Andersen, selv om hans Væsens Gaader endnu ingenlunde er løst.

Sammen med Rubows saa langt mere blændende Studie, der simpelt hen er en Milepæl i dansk Litteraturforskning, præget som den er af den nyeste franske Aandsvidenskabs af ham selvstændigt tilegnede exakte Metoder, udgør Overlæge Helwegs Bog et smukt Vidnesbyrd om videnskabeligt Arbejdes etiske Værdi. Begge de paagældende Forskere har gjort sig til Sandhedens selvforglemmende Tjenere over for et uudtømmeligt rigt Stof, der i sin Grundmenneskelighed vedrører os alle.

Digitized by Google

RENE LINJER.

DEN KONSEKVENTE ADSKILLELSE AF TRO OG VIDEN.

Af Dr. theol. F. C. Krarup.

DER er visse problemer, som aldrig synes at skulle gå ud af dagsordenen. Ikke just, fordi de i sig selv er uløselige. Men snarere fordi deres løsning er afhængig af såmange forskellige, ikke mindst personlige, forhold. Den løsning, som gives af den ene slægt, vrages af den næste. Men problemet er der stadig. Der er et sådant, som ikke lader sig afvise af et samfund, hvor både videnskab og religion anerkendes som livsmagter. Det angår det indbyrdes forhold mellem disse. Ikke mindst gælder det vor egen tid. Ja, hos mange vil spørgsmålet, når det rejses, måske nok møde en overlegen afvisning, der betyder, at man er træt af at høre mere om dette gamle, endeløse problem. Der kommer jo intet ud af at behandle det! Man bliver ikke klogere derved end man var før! Det er dog efter min mening ikke nogen berettiget afvisning. Netop når vanskeligheden ved at finde en løsning ligger i de ydre betingelser, under hvilke den søges, vil det kunne ventes, at en udvikling af disse, en fremskridende dannelse vilde kunne give gunstigere forudsætninger for en forståelse end man før havde kunnet tænke sig. Og i dette tilfælde mener jeg, at vi nu er stillede. Vi har sikkert i vor tid en mere klar forestilling om hvad religion og videnskab er hver for sig end man nogensinde tidligere har haft.

Ser vi tilbage på den historiske udvikling, da kan vi ikke undgå at lægge mærke til, hvor nært slægtskabet mellem de to magter i det hele er blevet følt. Det afgørende her har sikkert været indtrykket af, at genstanden, som begge var rettet imod, var den samme. Det var en helhedsforståelse, som i begge tilfælde søgtes. Bestræbelsen forat få klarhed over, hvad det var for kræfter, der rådede for livets gang, og af hvilke det enkelte menneskes skæbne afhang, var det fælles motiv. En erkendelse, der kunde være vejledende for den enkelte og for slægten i dens livsførelse, var hvad man trængte til og begærede. Var det da ikke af mindre betydning, at den søgtes ad forskellige veje?

De første famlende forsøg fra slægtens side på at orientere sig i den store naturens sammenhæng var afgjort af en religiøs

Digitized by Google

karakter. Det var med tanken på sig selv og sit eget velvære, og med det samme i følelsen af sin egen afmagt og underlegenhed at man så op til de stærkere og højere magter, som måtte være verdensherskerne. Der var en idealisering forbunden med anerkendelsen af den højeste magt. Denne blev genstand for tilbedelse.

Helt anderledes begyndte den videnskabelige tænkning hos Grækerne. Det var ikke den personlige interesse, som her lå til grund, men alene trangen til at finde en erfaringsmæssig sammenhæng mellem de fænomener, hvoraf man var omgivet, således at man til en vis grad kunde beherske disse. Nogen værdibestemmelse blev ikke anlagt overfor naturen, skønt man søgte at samle de enkelte årsager under et enhedssynspunkt. Det var alene det faktisk forløb, man vilde faststille, hvorledes det ene fremgik af det andet, det nutidige af det forudgående. Udover den sanselige sammenhæng følte man ingen trang til at gå. Man søgte kun at finde de naturlige årsager til alt.

Ifølge Platons fremstilling i Fædon er det *Sokrates*, som først fører tænkningen herudover, idet han ikke vil nøjes med at henvise til de ydre forhold som årsager til hvad der sker, men vil finde den sande årsag i en højeste fornuft, der tog hensyn til »hvad der var bedst for det enkelte og godt for det hele«. Det er med andre ord et værdisynspunkt, som her indføres i den unge videnskab. Den videre udførelse heraf finder vi hos *Aristoteles*, der i sin metafysik giver en gennemført verdensforklaring. Han ser tilværelsen som en evig bevægelse, hvor hver enkelt genstand har sin bevægende årsag, og hvor alle disse samler sig i en første bevægende årsag. På denne overfører han navnet Gud. Herved er indført en tankegang, hvis virkninger har været afgørende for hele eftertiden lige indtil vore dage.

Når Aristoteles overfører Gudsnavnet til en helt anden sfære end den, hvori det er fremkommet, da har han haft et afgørende motiv hertil. Og han lader os ikke i tvivl om hvad det har været. »Det er ikke godt, at der er flere om at råde. Én være hersker«. Således lyder hans ord. Som i ethvert ordnet samfund der må være et herskende enhedsprincip, således også i tilværelsen som et hele. Og som helheden spejler sig i vor erkendelse må den også være ensartet; den forskel, der synes at være mellem det personlige og det upersonlige, mellem det lo-

Digitized by Google

gisk nødvendige og det moralsk gode, er hævet i Gud, der på engang er den nødvendige årsag og det ideale formål.

Tænkningen bliver således religiøs, og religionen bliver rationel.

Det ejendommelige for den Aristoteliske verdensbetragtning er på engang dens intellektualistiske og dens abstrakte karakter. Den har sin styrke i at præsentere et system af almene begreber. Men dens svaghed ligger dels i dens tvetydighed, idet den sammenfatter ganske modsatte synspunkter, og dernæst i dens manglende forståelse af den konkrete virkelighed, både af religion og videnskab. Det sidste vil historien tydelig vise i dens videre forløb. Ved en falsk alliance kommer begge parter tilkort.

Det gælder først *videnskaben.* Hverken indenfor oldtidens eller middelalderens tænkning blev der plads for en selvstændig behandling af verdensforløbet. En sådan blev hæmmet ved det forudsatte helhedssynspunkt, hvorefter formålet forud var givet. Der var hermed sat en modsætning ind i selve tilværelsens indre, hvor noget var at bedømme som godt, stemmende med verdensplanen, og andet som ondt, idet det stred mod denne. Der var hermed anerkendt kvalitative forskelle som ejendommelige for de forskellige ting. Men hvorledes overgangen så skete fra det ene fænomen til det andet, blev ganske gådefuldt. Her slog årsagsforklaringen ikke til. Og det forbedrede ikke den rationelle karakter af forklaringen, at man henviste til hensigtsårsager, som viste tilbage til udenforliggende kræfter. Det blev umuligt at kontrollere, hvad der da skete, sålænge man ikke gennem erfaring var kommet i direkte forbindelse med virkeligheden og af den selv havde lært det sprog, den talte.

Det var dette, der skete ved *Renaissancen,* da man på egen hånd gik til naturen og gennem eksperimenter fik øje for den sammenhæng, som viste sig at råde her. Ved at samle mange eksempler nåede man at finde bestemte principer for bevægelsen, så man kunde konstatere visse naturlove som rådende. Og som man herigennem fik magt over de forskelligartede fænomener, fik man en ny fornemmelse af, hvad videnskab var. Det var ikke abstrakte slutninger, men et indgående kendskab til tingenes virkemåde, således at man med fuld sikkerhed kunde foretage en beregning af, hvad der vilde blive resultatet, når visse betingelser var tilstede. Behandlingen af naturen fik

Digitized by Google

den samme tvingende, nødvendige karakter som var ejendommelig for de matematiske slutninger. Det beroede på den opdagelse, man havde gjort, at de kvalitative egenskaber ved tingene tildels var subjektive og at man i ethvert fald kunde se bort fra dem, og alene holde sig til de kvantitative forhold, hvorved videnskaben først fik en eksakt, nøjagtig karakter. At de betingelser, man gik ud fra, måtte være beregnelige, det vil sige iagttagelige i tid og rum, var en selvfølgelig nødvendig forudsætning. Ellers kunde de jo ikke kontrolleres og verificeres. Det er fordringen om at kun med »sande årsager« kan der regnes. Hensigtsårsager falder ganske bort, ligesom forestillingen om visse fænomener som gode og andre som slette. Om nogen plan for tilværelsen med et forudgivet formål bliver der ikke tale. Universet styres ikke mod en afsluttet uendelighed, idet det er begrænset, men det er selv uendeligt til alle sider, i tid og rum, da rækken af livsprocesser ikke kan forestilles uden som uafsluttet.

Men den samme ufrugtbarhed som præger den efter-Aristoteliske videnskabelighed møder os også, når vi ser på *Religionens* skæbne i denne tid. Det er særlig virkningen på kristendommen, som interesserer os. Denne har i sin oprindelse en rent praktisk karakter: I Jesu personlighed er det nye moralske og religiøse ideal givet, og alt beror på den enkeltes tillidsforhold til ham. Nogen verdensanskuelse har han slet ikke givet. Alt samler sig om troen, hvorved der forstås et rent praktisk forhold til ham som det historiske ideal. Men ifølge tidens hele tankeretning bliver det praktiske forhold meget snart teoretiseret, hvad der finder sit udtryk deri, at troen fra at være tillid til en personlighed bliver forvandlet til anerkendelse af en udformet lære. Allerede i oldtiden er kirken optaget af interessen for den videre udformning af teologiske teorier, og endelig i middelalderen gennem skolastiken bliver under påberåbelsen af Aristoteles teologien, læren om Gud gjort til den højeste videnskab. Det hævdes af *Thomas Akvinas*, at troen bliver til ved at viljen gennem erkendelsen bevæges til at holde åbenbaringen for sandhed. Det er en ganske intellektualistisk bestemmelse af religionen. Åbenbaringen var blevet til en lære, religionen til teologi. Betydningen af Gud var at give en højeste forklaring på tilværelsen.

Digitized by Google

Fra den miskendte religiøse bevidsthed lød der da et råb om frigørelse. Allerede Augustin havde forstået religionen som sjælens længsel efter sin Gud. Og kærlighedens varme i Jesu hengivelse havde grebet den hellige Frants med idealets hele magt. Det var dog først med *Luther*, at troen som en selvgyldig personlig åndsmagt blev sig fuldt bevidst. Uafhængig af alle teologiske teorier, med en paradoksal primitiv kraft blev kristenlivet hævdet som en livsværdi, der satte en selvstændig praktisk lovgivning ind i modsætning til den teoretiske verdensforklaring. Vistnok blev denne høje idealitet ikke fastholdt af Luthers disciple, for hvem evangeliet atter blev nedsat til en lære. Men i nyeste tid er det protestantiske princip om moralens og religionens selvgyldige ret sejrrigt blevet hævdet af Kant og Schleiermacher. I vort personlige livs dybde har vi en sandhedsåbenbaring af anden art, men med samme gyldighed som i vor videnskabelige tænkning. Religion er ikke viden, selv om den giver os vished. *Religion er en personlig oplevelse, videnskab er en upersonlig forklaring.*

Såvidt er vi nået i den historiske udvikling. Den teoretiske og den praktiske doms egenart, hver for sig, er godtgjort. Men de går jo dog sammen i den samme bevidsthed! Derfor stiller spørgsmålet sig endnu, om der dog ikke findes en samvirken mellem dem, således at troen er med i vor viden ligesom der i vor tro er indeholdt en viden. Det kræver en nærmere undersøgelse, ti en sådan antagelse er bestandig ret almindelig.

At en fyldig *viden* må medføre et personligt trosforhold vil man søge at begrunde ved en henvisning til alle de mange filosofiske systemer, som har set lyset i hele den nyere tid. Ti skønt de allerfleste af disse lægger en eksakt naturerkendelse til grund som det egentlige videnskabelige fundament for deres tankebygninger, så går de dog gerne videre, og tilføjer en overbygning af metafysisk art, hvorved de tager deres egen personlige vurdering med. Vi finder sådanne vidtrækkende forsøg på at give en helhedsanskuelse af tilværelsen hos sådanne moderne filosofer som Lotze, Wundt, Guyau, ja selv hos vore hjemlige filosofer som Brøchner og endog Rasmus Nielsen. Og man vil videre sige: kan det undgås, at der af videnskabsmænd, som vil gennemføre deres tænkning overfor alle tænkelige objekter, tages stilling til sådanne fag, som vistnok ligger udover

Digitized by Google

den blotte naturerkendelse, men dog også påkalder en rationel løsning af de problemer, som de bærer på? Det er med andre ord, hvad vi kalder åndsvidenskaberne, som der her bliver tale om, sådanne som psykologi, historieforskning og moral. Men skal disse tages under behandling, da synes det udelukket, at den personlige vurdering kan holdes udenfor.

Jeg vil hertil først svare, at når de nævnte filosofer giver os deres helhedsopfattelse tilsidst, da er det en meget naturlig trang, de hermed følger, til at vise, hvorledes der for dem viser sig en sammenhæng mellem deres teori og praksis. Men mere end en individuel tilfredsstillelse når de heller ikke derved. Det er alene ved en analogi, som de selv frit udtager af livets mangfoldighed af æmner, at de konstruerer en sammenhæng i den afsluttende dom om tilværelsen. Om de henter denne analogi fra den materielle verden eller den personlige, beror på et frit valg, der er bestemt ved den enkelte tænkers individuelle smag. Noget almengyldigt princip findes ikke her. Hele karakteren af systemet bliver da personlig præget. Det er også den erfaring, vi gør, når vi nærmere betragter de store tænkeres systemer. Det er dem selv, deres eget ansigt, vi ser bagved det grundbillede, som de har udkastet af tilværelsen. Det er deres egen livsanskuelse, der her er blevet udvidet til en verdensanskuelse. Men den principielle forskel bliver stående, selv om de gærne vilde tilsløre den. Objektiviteten er med andre ord illusorisk. Det er digtning og ikke videnskab, en digtning med begreber.

Og hvad dernæst henvisningen til åndsvidenskaben angår, da synes jeg at svaret er givet med indrømmelsen af, at der her foreligger et uensartet stof, som derfor må kræve en forskellig metodisk behandling. I alle disse fag er der noget rationelt og noget irrationelt, og her bliver da anvendelse for to forskellige synspunkter, et teoretisk og et praktisk. Indenfor psykologien må der anlægges en metodisk behandling, der betragter de sjælelige fænomener som naturprocesser, der underkastes en beregning af den samme kvantitative art som indenfor fysiken. Den vil kunne anvendes med sikkert udbytte et langt stykke frem. Men spørgsmålet bliver på et vist punkt, om den kan føres igennem således at det kvalitative synspunkt helt afvises. Det kommer frem, når man vil forklare, hvorledes en handling bliver til, om den kan bestemmes alene som et passivt resultat

Digitized by Google

af foregående materielle betingelser eller om indtrykket af det aktive og spontane i handlingen er så stærkt, at man her vil stanse med sin forklaring. I sidste fald, hvis man vil tillægge individualiteten med dens afsluttede selvfølelse og aktive viljesenergi en selvstændig betydning, som en fast kvalitet, må man på grundlag heraf udforme en særegen sjælelære, som da må undvære den eksakte karakter, som alene er ejendommelig for naturerkendelsen. Og et ganske lignende forhold møder os ved den historiske videnskab. Med al videnskabelig stringens gør den teoretiske bestemmelse sig gældende, sålænge der er tale om at konstatere, hvad der er sket, gennem behandlingen af de foreliggende kilder. Men anderledes er det, når der skal skrives historie; da vil den personlige dom ikke kunne holdes ude. Man skal forstå de store mænd, og det vil sige, at man må sætte sig ind i deres karakter og hele personlighed. Men her kommer historieskriverens personlighed til at blive en afgørende faktor; kun ud fra sine egne oplevelser kan man forstå og gengive fortidens mennesker. Men dermed er man i virkeligheden udenfor videnskabens område. Den indrømmelse gøres i virkeligheden også almindelig af nyere historikere. Historien bliver til kunst ligesåvel som til videnskab. Den får et subjektivt præg. Og det er endelig det samme, som gentager sig ved moralfilosofien. Denne kan optræde som virkelig videnskab, sålænge der er tale om, hvorledes de moralske sæder og forestillinger udvikler sig, men selve moralen, fordringen med dens appel til vor bevidsthed, ligger helt udenfor videnskabens kompetence. Hvad der er godt, bliver et rent personligt spørgsmål. Det ideal, som for den enkelte indeholder det for hans moralske bevidsthed forpligtende, ligger uden for enhver rationel, videnskabelig beregning. Det er udtrykt af Poincaré i disse ord: der kan ikke findes nogen videnskabelig moral.

Vi kommer dermed til den anden side af modsætningsforholdet, som bliver at vise, at heller ikke *troen* indeholder nogen viden. Som historien viser, er vi her i stærk modstrid med den kirkelige tradition, således som den især gennem dogmatiken møder os. Den hele skolastiske metode, som her følges, går ud på såvidt som mulig at efterligne den videnskabelige systemdannelse. Man vil begrunde trosindholdet som »objektiv« sandhed, og det sker dels ved at man fører det tilbage til ydre data,

Digitized by Google

til kendsgerninger, der skal stå fast uafhængige af os, og dels ved at disse data forbindes ved logiske slutninger. På forstandsmæssig måde formuleres visse antagelser, som derefter påbydes som trossætninger. Skabelsen, syndefaldet, inkarnationen, opstandelsen, dommedag er sådanne data, og derudfra drages slutninger, som forklarer tilværelsen, som den er, hvorledes den er blevet til, hvorledes den er blevet ond, hvorledes den atter er blevet omdannet, og endelig hvorledes afslutningen skal blive. Vi får at vide, hvorfor døden er kommet ind i verden, hvorledes Jesus er bleven til den, han var, og vi får et indblik i Guds eget væsen, ti den forklaring, som gives, stammer fra ham selv. Den er derfor fuldkommen i sammenligning med al menneskelig forklaring. Men hvilken misforståelse af de store historiske og religiøse værdier foreligger ikke i denne forklædning i abstrakte begreber! Hvad er det for »kendsgerninger«, man her går ud fra! Syndefaldet og dommedag, eller himmelfarten og nedfarten til dødsriget! Hvem kan miskende foreningen af det billedlige og det faktiske heri? Og at drage slutninger ud fra begivenheder af en så ubestemt karakter, hvor er det muligt! I det hele må det siges, at en ydre begivenhed i sig selv ikke beviser noget, men kun gennem den tendens, som den underlægges. Man forudsætter da udenvidere en bestemt fortolkning som ét med begivenheden. Men derfor er der ikke det mindste forbindende i nogen af slutningerne; fordetmeste vil det modsatte ligesågodt kunne sluttes Det må da siges som helhed, at den hele opstilling er ganske værdiløs, set fra videnskabens synspunkt. Men ligesaa forkastelig er den fra et religiøst synspunkt. Det er jo netop ikke som et udvortes fænomen, i afstand fra os selv, at vi skal se på Guds rige, men det skal just være som et sådant, der er inde i os. At vise sammenhængen i den hellige historie er vistnok et stort og rigtigt formål, men denne sammenhæng skal ikke finde sit tyngdepunkt udenfor os, men netop i os. Det kommer an på, at vi personlig sættes ind i en ny livssammenhæng, hvor vi oplever alt det, der fortælles os. Og her kommer det visselig ikke an på at fastholde de ydre træk. Det var i anskuelig, billedlig form, man talte om det højeste i gamle dage. Og vi tilegner os fuldt, hvad der således siges, selv om vi tænker anderledes nu end dengang. Vi forstår den religiøse betydning af skabelsessynet, selv om vi ikke tvivler om den

Digitized by Google

naturlige udviklings forløb. Og vi bliver grebet af fortællingen om syndefaldet, selv om vi ikke kan tænke os en sådan forklaring på vor syndighed. Og vistnok kan frelseren for os være den enestående uden at vi tænker os at miraklet følger ham ved hvert skridt. Vi forklarer det forklarlige, og vi bøjer os i ærefrygt for det uforklarlige. Når vi tænker på opstandelsen, da begynder vi med Paulus, med hans og disciplenes syner, og vi slutter med beretningen i evangelierne. Når vi hører forkyndelsen om den nære dommens dag, da tænker vi på, hvad der kan forestå os og vor slægt. Og når vi samler vore tanker om Gud, da er han ikke for os som den første årsag til verden, og ikke heller som almagten, men som den højeste, som den, hvis væsen ikke kan forstås, ja end ikke antages *uden* i tilbedelse. Ja, her er hovedpunktet: hvad er det guddommelige, det der *for os* gør Gud til Gud? Det er ikke den ydre storhed, hans afstand fra os i magt, men det er det ideale, det gode, som en afsluttet virkelighed og dog åben for alle, der forlader sig på godhedens højeste magt.

Troen kan og vil ikke forklare noget. Det overlader den til videnskaben. Denne sammenknytter alle fænomener efter faste upersonlige love. Dermed fornærmer den ingen. Der findes ingen umoralsk videnskab, siger Poincaré, og heller ikke nogen irreligiøs, vil vi tilføje. Religionen og videnskaben behøver ikke at strides, skønt begge har en helhedsbetragtning af tilværelsen for øje. Men den ene er optaget af den fænomenale side af verden, den anden af den ideale. De forliges godt med hinanden i livet, i den videnskabsmands hjem, der deler sit liv mellem sin studerestue og sin dagligstue.

Den kristne religion samler sig om to grundformer for den ideale bevidsthed: det historiske ideal i Jesus og det kosmiske ideal i Gud. Jeg vil tilsidst vise, hvorledes den videnskabelige og den kristne bevidsthed her kan forliges.

Kristendommen er en historisk religion, og den samler sig om *Jesus som en historisk person.* Hans liv og gerning, som de berettes i de nytestamentlige skrifter, må da være genstand for en videnskabelig kritisk undersøgelse. Denne må gå forud for den nærmere bedømmelse af hans betydning. At han har eksisteret, behøver ikke nogen begrundelse. En persons ikke-eksistens kan aldrig bevises. Men der kan foretages en nedskæring

Digitized by Google

af indholdet af hans gerning. Her må vi lade videnskaben uhindret arbejde. Vi har ingen ret til at gøre skriften til tabu eller sætte visse grænser, der ikke må overskrides. Hvad der er et question de fait, en bestemmelse af et faktisk forløb, kan ligesålidt nu som på Pascals tid afgøres ved en autoritativ kendelse. Vi skal ikke efterligne Pius IX, der på indvendingen om, at historien taler imod ufejlbarhedsdogmet, svarer: jeg er historien. En faktisk dom kan ikke betinge eller ophæve en personlig værdidom. Det kan være svært nok at opgive visse antagelser, som man har vundet kær, men hvis vi bliver stillet overfor en videnskabelig påvisning, og denne gør et indtryk på os af at være uimodsigelig, da er vi bundne ved vor samvittighed til at rette os herefter. Det kan måske gå os som det gik den engelske biskop Colenso i Syd-Afrika, der begyndte med at foredrage det gamle testamentes beretninger som sandhed, men som da han blev stillet overfor det indtrængende spørgsmål: Er Du selv overbevist om sandheden af hvad Du siger? gav sig til at studere kritiken og endte med at anerkende dens ret. At unddrage os undersøgelsen og på forhånd fordømme den, er moralsk ganske uforsvarligt. Hvorledes selv en yderlig kritisk position kan forenes med en levende kristentro, ser vi af Albert Schweitzer: »Vi må give historien dens ret. Men under den bagved stående vældige vilje bøjer vi os og søger at tjene den i vor tid. Det gælder at forstå, at der handles om vilje overfor vilje«.

Så har vi ret til som det sker ved enhver historisk dom at anlægge den personlige forståelse. Også overfor Jesus hævder vi, at han i sin storhed kun forstås af den, der er grebet af ham. Og for udstrækningen af denne storhed kan der ikke sættes grænser udefra. Med fuld ret bøjer vi os for hans guddommelighed, når vi oplever det samme i forholdet til ham som hans disciple. Da bliver han også for os den enestående, det levende og fuldkomne ideal. Der kan ikke mod en sådan værdsættelse henvises til udviklingsloven, der gør alt relativt. Den lov gælder alt undtagen selve det moralske; modsætningen mellem ondt og godt er den samme til alle tider; uafhængig af den fremskridende dannelse står den personlige storhed. Og derpå kommer det an, at vi gribes af det imperativ, som udgår herfra, på samme måde som vi bindes af vor samvittighed. Det er ikke på en kirkelig bekendelse, der beskriver Jesu guddom, at vi

Digitized by Google

grunder vor tro, men på en personlig oplevelse, som vi ikke kan unddrage os.

Men det er tillige som en helhedsbedømmelse af tilværelsen, at kristendommen optræder, som udtryk for den højeste sandhed. Den peger på det formål, som gør alt, hvad der sker, til middel for dets fremme. Medens videnskaben viser tilbage til årsagen, peger evangeliet fremad, og viser os, at der er mening i tilværelsen, idet den forjætter os et udbytte af vor handlen. Men en sådan værdidom må som sit grundlag have en neutral bedømmelse af verden efter dens faktiske, fænomenale beskaffenhed. Vi må gå ud fra den videnskabelige verdensanskuelse. Vi anerkender gennemførelsen af årsagssammenhængen overfor alle fænomener, og afviser enhver anden forklaring end den, som er givet med anvendelsen af den naturvidenskabelige metode. Selv om ikke naturlovene helt kan verificeres, mener vi ikke at have grund til at udfylde »hullerne« med en anden overnaturlig forklaring. Og som udviklingens lov synes at fremgå som en nødvendig form for den videnskabelige forklaring, må vi også forestille os verdensløbet som en bevægelse fra lavere til højere former. Om nogen begyndelse for denne bevægelse kan vi ligesålidt have en forestilling som om dens afslutning.

Men med det samme som vi anerkender en sådan mekanisk lovmæssighed, føler vi den dog kun som en ydre ramme om vort egentlige, menneskelige liv. Således som vi oplever dette, falder hele tyngdepunktet i vort villende og følende Jeg. Og her møder der os også en lovmæssighed, men af en anden art end i naturen. Den virkelighed, hvoraf vi her føler os som medlemmer, har en kvalitativ karakter og stiller os fornemmelig ved valget mellem godt og ondt overfor en modsætning, der ikke lader sig opløse. Det er ikke stemninger, som behersker os. Det er en bydende vilje, vi føles os forpligtede til at adlyde. Vi fornemmer os under magten af et stort imperativ. Og dermed bliver vi os bevidst, at vi i os selv huser *en højeste, en ideal magt*. Det er ikke nogen rationel forestilling, vi her har med at gøre. Det er ikke noget begreb, som vi har mødt i den videnskabelige forsken; dér er der kun tale om relative størrelser, om komparativ, men her står vi overfor et superlativ, det enestående. Ingen kan løsgøre sig for denne bevidsthed; vi må

Digitized by Google

samle vort liv om et højeste mål, om en grundværdi. *Det er Gud, som på engang er over os og i os.*

Og med karakteren af vor religiøse oplevelse er Gud for os den personlige. Det er ikke gennem en slutning, vi fastslilller denne dom, og det er ikke noget begreb, vi hermed udsiger. Men den gave, vi tager imod, er noget rent personligt; det er ikke visse fakta, der præsenteres os, eller visse lærdomme, vi skal antage, men det er en sjælelig varme, en berigelse af vor livsfølelse gennem fornemmelsen af en forhen ukendt kærlighed, som kommer os imøde udefra og betager os som en ny livsværdi, der med det samme giver os et nyt motiv til handlen. Det er gennem et personligt, menneskeligt organ, at denne kærlighed kommer til os; det er gennem Jesu skikkelse den åbenbares. Som det historiske ideal tilfører han os også det kosmiske ideal. Det personlige i Guds væsen skyldes da ikke, som man har sagt, en antropomorfisme, en overførelse af vor tilfældige beskaffenhed på den højeste, men det er givet som den nødvendige form for det ideale. Hvorledes vil man forestille sig det ideale uden som personligt? Det eksisterer kun i form af følelse og vilje. Og i sin højeste form, anvendt på Gud, betyder det, at han er den fuldkomne gode, den hellige vilje og den barmhjertige giver. Ikke mere og heller ikke mindre tør vi sige.

Så forliges uden vanskelighed *en videnskabelig verdensanskuelse og en kristen livsanskuelse.* Naturen og Gud er de to store samlingspunkter, men de kolliderer ikke, da naturen ikke er en guddom, en afsluttet helhed, men en uafsluttet proces. Hvorledes Gud virker gennem naturen, kan vi ikke nærmere angive. Sådanne egenskaber hos Gud, som betegner hans forhold hertil, kan ikke tydeligt bestemmes, da vi ikke véd, hvad tid og rum er i deres grund.

Det er kun ved overgreb af dogmatisk art fra den ene eller den anden side, at konflikten opstår. Den mekaniske forklaring kan betones som den eneste legitime fortolkning af tilværelsen. Da reduceres viljes- og følelseslivets kvaliteter til illusioner, til epifænomener. Således siger den franske filosof og naturforsker *Le Dantec* i sin bog L'Atheisme: »Atheisten tror ikke på sin personlighed, på sin individualitet; han betragter sig som en rækkefølge af mekanismer, forenede den ene med den anden ved arvelighedens bånd og underkastede de omgivende betin-

Digitized by Google

gelser«. Han bekender sig selv til en sådan opfattelse, men han er tillige så ærlig, at han tilføjer: »et samfund af logiske ateister er umuligt, fordi forestillingen om absolut ansvar er en nødvendig social vildfarelse«. Altså standpunktet er praktisk umuligt. Og ved nærmere eftersyn vil det også nok vise sig, at der er teoretiske indvendinger, som, selv om de ikke har den naturvidenskabelige stringens, så ialfald må være istand til at kontrabalancere den ensidige intellektualisme.

Men også fra modsat kirkelig side kan man gøre overgreb, idet man uden hensyn til videnskabens frihed vil hævde en bestemt læreform som enegyldig for alle. Har man selv fundet den absolute sandhed, da må man også kræve den af alle andre. Det urigtige i dette ræsonnement er, at man opfatter det ubetingede som ét med det almengyldige. Men det ubetingede, som vi møder det i den bydende stemme i vort indre, er af individuel art, medens det almengyldige kun findes, hvor der konstateres en nødvendig sammenhæng i hvad der sker. Når religionen i en bestemt form bliver påbudt alle, da har det sin grund i, at den er blevet nedsat til teologi. Men det vil sige, at det personlige trosforhold er blevet omdannet til en antagelse af visse meninger. En sand tolerance må derimod være frugten af en anerkendelse af religionen som et trosforhold af praktisk art. Da Gud ikke er et forstandsbegreb, men en livsværdi, så kan det afgørende slet ikke blive, hvilke meninger vi har om hans væsen, men i hvilken grad vi overgiver os i det ideale forhold. Idet den enkelte i sit religiøse forhold handler under det ubetingedes magt, praktiserer han gudsforholdet, ti moral og religion er umiddelbare åbenbarelsesformer for Guds egen handlen. Vilde vi tage tro i den oprindelige evangeliske betydning, da vilde vi få en langt større forståelse af religionens ret imellem videnskabens dyrkere end tilfældet desværre er nu. —

Digitized by Google

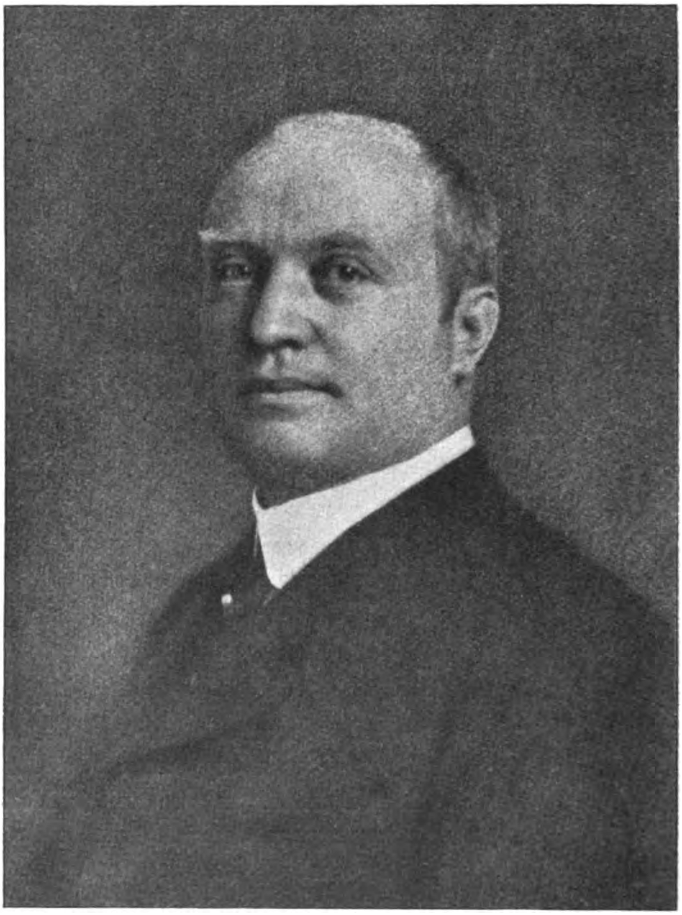

HOS VILHELM HEROLD.

EN SAMTALE.

PAA Philippavej med Udsigt over St. Jørgens Sø bor vor Operas sagnomstraalede Heltetenor Vilhelm Herold, i hvis Lod det faldt at skabe en ny og frugtbar Epoke for dansk Operakunst, saaledes at Opera i Dag er noget andet og mere for os, end før han viste sin blonde Vilhelm Erobreren-Skikkelse i Kunstens Højborg.

Men Herold var ikke blot den lyse sejersæle Søndagsnatur, han var tillige udrustet med al den driftige og forstandige Hver-

Digitized by Google

dagsintelligens, som en Opvækst i beskedne og arbejdsomme Kaar giver en ung Erobrer med paa Vejen som Skjold og Værge.

Og det er Samspillet af disse to Egenskaber — det letfængende Kunstnersind og den verdenskloge Selvkontrol og Menneskekundskab — som gør en Samtale med Vilhelm Herold saa spillevende og inciterende ......

Kammersangeren tænder en stærk Havannacigar og sætter sig smilende i Forsvarsstilling:

— Jeg er klar til Operationen, siger han, men i Grunden er jeg ikke helt glad ved det. For naar man skal fortælle om sig selv, og man har haft en god Portion Medbør og levet et rigt og i mange Henseender eventyrligt Liv, saa kan det jo let komme til at »ose« lidt af Selvglæde — — men paa den anden Side kan man jo ikke benægte Fakta af Blufærdighed. Saa kan man selvfølgelig lade være at skrive eller fortælle Memoirer, og det synes jeg er en udmærket Udvej, men det synes *De* altsaa ikke, og det bøjer jeg mig for. Desuden elsker jeg selv at læse Memoirer. Har De læst Gorkis? Er de ikke vidunderlige? Og Patrick Macgills? Han kalder dem »Paa Kamp mod Samfundet«, for han har kæmpet sig frem fra at være en lille fattig irsk Husmandssøn, ligesom jeg var en Bagersøn — — fra en lille By.

— Kan Bagere være fattige?

— Hasle var som sagt en lille By paa 1200 Indbyggere, og mine Forældre havde tolv Børn! Joe, vi sad i beskedne Kaar. Macgill fortæller i sine Erindringer om, hvilken Rolle Kartofler har spillet i hans Barndom, — ogsaa *min* Barndom var fyldt med Kartofler. Men der var jo ogsaa *andet*, der var først og fremmest Musiken. Vi elskede Musik i mit Hjem, Far spillede Guitar, og vi sang, fra vi stod op til vi gik i Seng. Far var min første Lærer, og han rettede mig rigtigt, har jeg senere kunnet konstatere . . . Vore Sangøvelser foregik mest, naar jeg »satte Tvebakker paa« i Bageriet, og det var mit Arbejde, fra jeg var syv Aar. Naar jeg kom fra Skole, bankede Far med Kniven paa Ruden, og saa begyndte vi. Far sad paa en trebenet Stol, »en Skrik«, og saa sang vi tostemmigt, mens vi arbejdede. Og det var skam pæne Sange, som f. Eks. »Du brune Hjort ved Træets Rod« og »Naar Solen ganger til Hvile« og »Du lilla vrå bland bergen«. Jeg tænkte senere paa at gaa paa Tourné til

Digitized by Google

mine kære Provinsbyer, som jeg altid har elsket, med et Program, der skulde hedde »Mine Forældres Sange«. Jeg mærkede jo godt, at jeg sang bedre end mine jævnaldrende. Og desuden elskede jeg Teater, skønt jeg aldrig havde set en Teaterforestilling. Far holdt umaadelig meget af Teater, og da vi fik Heste til Brødvognen, kørte han ofte fra Hasle til Rønne for at se en Forestilling. Far var i det hele taget kunstnerisk begavet — i Modsætning til min Mor, min søde elskelige Mor, som til Gengæld var fuld af Omsorg og kærlige Raad og from og gudfrygtig. Naar Far saa kom hjem fra Rønne, fortalte han mig over Tvebakkerne alt om Forestillingen og lærte mig at synge Sangene . . . Og saa er der én Ting til, som jeg takker min Far for: Fra jeg var 13½ Aar kørte jeg alene med Bagervognen rundt til Udsalgene i Omegnen, i Storm og Sne, i Regn og straalende Foraarssol, naar Lærken sang, har jeg kørt gennem det halve af Bornholm, og det var vidunderligt, hvad man paa disse Ture indsugede af Naturstemninger, nok til at øse af et helt Liv igennem. Bornholm er jo den skønneste Ø i Verden, og vi Bornholmere betragter den som et lille Rige for sig, og vi bevarer dens syngende Dialekt hele Livet, hvilket er heldigt for en Sanger, for han undgaar derved de Stødtoner, som vi Danskere ellers har, og som gør det saa svært for Danske at faa den frie baarne Sang til at klinge.

— Man kunde ogsaa gætte paa, at det var Resterne af en svensk Akcent?

— Det maa De ikke saa gerne sige til en Bornholmer, for det er lidt af et Skældsord. Det var nemlig saadan i min Barndom, at Sydsverige eksporterede sine sorte Faar til Bornholm, unge Mænd, der havde været lidt paa den forkerte Side, og unge Piger, der havde begaaet et Fejltrin, og det prægede Bornholmernes Opfattelse af Svenskerne. Svenskere var Folk, som drak og stak med Kniv og i det hele ikke var til at lide paa, og at blive gift med en Svensker var at blive degraderet.

— Hvornaar kom De hjemmefra?

— Da jeg var ca. 15 Aar, sagde Byfogeden i Hasle til min Far: De har saadan en kvik Søn, hvad skal han være? — Jeg har syv Sønner! sagde min Far. — Jeg tænker paa ham, der synger. — Han skal vel være Bager! — Nej, lad mig faa ham her paa Kontoret! — Og saa blev jeg Kontorist. Fuldmægtigen

Digitized by Google

læste med mig. Og jeg slugte store Mænds Biografier og skrev Vers og drømte om at blive berømt engang, og kun, hvad der kunde føre mig til dette Maal, interesserede mig — ligesom Sømanden, der vilde være Guldgraver og af Engelsk kun brød sig om at lære Ordene »Væk fra Klumpen!« Men til at jeg kunde blive Jurist, var der ikke Raad, fordi min Fader pludselig døde, og da jeg havde en ældre Halvbroder, der var Lærer, faldt Tanken naturligt paa at lade mig gaa den Vej. Men jeg havde ikke Lyst og indvilligede først, da min Mor sagde: »Jamen, min Horra, tænk at blive Lærer og synge i Kirken. Jeg tror, Folk vil blive glade for at høre dig!« Det slog Hovedet paa Sømmet. Og saa kom jeg paa Jelling Seminarium. Dèr havde vi en Kvartet, som der gik stort Ry af. Vi gjorde stor Lykke i Omegnens Landsbyer, Give, Ringgive og Randbøl, hvor vi mod en Entré af 10 Øre gav Koncerter paa Kroen mod at faa Aftensmad hos Skolelæreren, hvor den stod paa Frikadeller og Kartoffelsalat og den Slags Lækrerier, som fik Tænderne til at løbe i Vand. Jeg gik ogsaa tit de to Mil til Vejle og tilbage igen for paa en Staaplads at høre en Koncert, og ved en saadan Lejlighed var det, jeg mødte Edvard Grieg og Nina Grieg. De to berømte Kunstnere gjorde et stærkt Indtryk paa mig, og efter deres Koncert blev Jelling-Kvartetten af Musikforeningens Bestyrelse opfordret til at synge nogle af sine Sange. Vi sang da bl. a. en Grieg-Kvartet paa norsk Bondemaal, der ligner Bornholmsk meget, og bagefter komplimenterede Griegs os, jeg husker, at hans lille tynde Haand forsvandt helt i min store Lab, mens han sagde: »De har en meget stor Stemme«, og Fru Grieg saa' paa mig med sine søde venlige Øjne og sagde: »De har en meget vakker Stemme«. Jeg var beæret og betaget af Situationen, som jeg senere i mit Liv saa ofte blev det. Men jeg var meget forundret over, at Nordmænd kunde være saa smaa, de mindede mig om de Underjordiske, som vi ovre paa Bornholm troede paa og var bange for. Det sagde jeg siden i Christiania til Maleren og Journalisten Christian Krogh, og det skændte Fru Grieg lidt paa mig for.

— Er vi Danske et Musikfolk?

— Naar jeg skal være helt ærlig: Nej! Og det skyldes maaske tildels de Stødtoner, jeg før talte om, og som Peter Jerndorff engang har fortalt mig kun findes hos Danskere og Kinesere.

Digitized by Google

Jeg husker, at jeg engang, da der var en Kinesertrup i Tivoli, gik bagefter dem og lyttede for at konstatere, om det var rigtigt. Og det *var* det. Det lød virkelig paa Afstand som Dansk. Disse Stødtoner gjorde, at jeg havde svært ved som ung at forstaa, hvad de sagde paa Scenen. Man kan ikke synge paa Stødtoner, det bliver til Staccato og hæmmer den baarne Sang.

— Er Kunsten for Dem den højeste menneskelige Blomstring?

— Ja for mig er den, men der er dem, der ser anderledes paa det. F. Eks. Sven Langes Fader Dr. Carl Lange, der i sin Bog »Slægter« skriver, at naar Kunstnerdriften opstaar i en Slægt, saa er det Tegn paa, at den er ved at degenerere. Efter hans Mening er Slægtens Højdepunkt de klare, stringente Intelligenser, og Kunst er for ham Tegn paa »urinsur Diathese«. Maaske er der noget om det, i alt Fald har jeg lidt meget af Gigt, men heldigvis har jeg været lidt af en »klog Mand«, min Herold-Mixtur har hjulpet baade mig og mange andre for Gigt og faaes paa mange Apoteker, og jeg er vist i Grunden mere berømt som Kvaksalver end som Sanger!

— Er det en Chance for en Kunstner at være født rig?

— Det mener jeg afgjort ikke! Willumsen sagde engang: At være født i et stort Land er lige saa betydningsfuldt for en Kunstner som at være Søn af en rig Mand. Men jeg mener, at det er Fattigdommen, som lærer os at anspænde alle vore Evner. Og jeg véd, at de Roller, jeg maatte kæmpe mest med, fik jeg mest ud af! Mæcenatet *kan* i visse Situationer faa Betydning for en Kunstner, men en god Vens Forstaaelse og Opmuntring kan betyde fuldt saa meget.

— Deres Kunstnerliv har bragt Dem i Forbindelse med mange Berømtheder?

— Ja, uhyre mange. Allerede i 1893 traf jeg i Paris Knut Hamsun, som var en stor og smuk Kraftkarl, men noget indesluttet, jeg kom ham derfor ikke paa nærmere Hold, men da jeg i 1915 tog min Afsked, huskede han mig og sendte mig en festlig Hilsen. Og da jeg i 1900 gav mit første udenlandske Gæstespil i Christiania, traf jeg sammen med selve Bjørnstjerne Bjørnson, som i en Loge overværede »Carmen«, hvor jeg sang Don José sammen med Bjørn Bjørnsons Kone Gina Oselio som Carmen. Jeg havde bygget min Rolle op, saa der kom en Ud-

Digitized by Google

vikling i den. José var for mig den brave, prægtige Fyr, for hvem Livet er lagt udmærket og lykkeligt tilrette, og som er sin Mors Haab, men gaar til Grunde paa Grund af et Fruentimmer, fordi Kærlighed for hende kun er Flirt, mens den for ham er dyb Alvor. Derfor drives han tilsidst ud i Vanviddet, og trods den muntre Optakt til sidste Akt, skal man ane den kommende Katastrofe som en dump Underklang. Da jeg engang sang Partiet sammen med Mathilda Jungstedt i Stockholm, sagde hun bagefter til mig: »Jag blef så lifvande räd, jag trodde ni var blifvit vanvettig, så jag vilde rusa ut i kulissen!« Da jeg nu havde sunget Don José i Christiania, kom Bjørnstjerne Bjørnson efter sidste Akt ind paa min Garderobe og sagde begejstret og med en favnende Bevægelse: »Kære Herold, dette er jo *stort!*« Og jeg stod stolt og lykkelig og syntes, jeg fik Ilddaaben! Siden, da Gæstespillet var endt, gav Bergliot Ibsen en Middag for min Kone og mig, Fridtjof Nansen var tilstede og Professor Sars og Sangeren Lammers, og Bjørnstjerne holdt Festtalen for Danmark og for mig, han talte i pragtfulde og magtfulde Vendinger om Danmarks fine, sjælfulde Kultur og kunstneriske Sans og hilste mig som Gesandt for alt dette. Herefter burde jeg jo have takket i en Tale, men jeg havde ikke Mod, jeg nøjedes med at gaa hen til Bjørnson og sige, at jeg dristede mig ikke til at sætte Bonden ovenpaa Herremanden. Men senere kom jeg som Hr. Flovmand til at tænke paa, hvad jeg burde have sagt, nemlig følgende: »I mit beskedne Barndomshjem var der ikke Bøger, min Mor mente, at vi helst kun skulde læse Bøgernes Bog, Biblen, men inde i Stadsstuen stod der en Mahognisekretær, hvori Pengekassen og Sparekassebøgerne gemtes. Jeg kiggede ofte ind i denne Helligdom, naar Mor aabnede den, og jeg kan endnu mærke den Potpourriduft, som udstrømmede derfra. Der stod ogsaa herinde to røde Bøger med Guldsnit, som Far havde købt inde i Rønne, dem havde kun Far Lov at tage frem. Men paa Ryggen stod at læse »Bjørnsons Bondefortællinger«. Nu har jeg den Ære at være i Stue med den Digter, der i min Barndom stod for mig som den store Skat. Det er et Eventyr, som er blevet til Virkelighed for mig i Dag«.

Naa, men Talen er jo altsaa blevet forsinket en lille Menneskealder. Senere traf vi Bjørnson paa Aulestad, hvor min

Digitized by Google

Kone og jeg var indbudt som Gæster, og det blev en ny uforglemmelig Oplevelse. Foruden os var der Professor Storm, Kong Haakons nuværende Kabinetssekretær Grønvold og Børnene Bergliot, Bjørn og Einar med Familier, og da vi kom kørende, stod Bjørnson »paa tunet« sammen med Fru Karoline og slog ud med breden Haand og sagde patriarkalsk »Velkommen til Aulestad«. Han havde da allerede haft sit første Svækkelsesanfald, og Fru Karoline tog os tilside og sagde paa sit Bergensisk: »Dere maa ikke faa Bjørnson for meget op! For han kan sletsens ikke taale det!« Jeg tænkte: Jeg skal nok lade være, for jeg tier bare stille! Men det varede ikke ti Minutter, før Bjørnson var oppe paa de højeste Tinder med sin mærkelige modulationsfähige Stemme. Og saa hørte vi i det uendelige: »Jae, dette *maa* jeg skrive om!« med Slag i Bordet, enten det saa var en Ko, der gav for lidt Mælk, eller en Biskop i det nordlige Norge, som han vilde have afsat! Og saa ind imellem kunde han blive saa snil og blød og klappe En paa Kinden og sige: Hvad tænker nu Dere om *den* Ting? Saadan var han, saa stor og frodig, saa rig paa Modsætninger, men altid oplagt til at give Raad og retlede og prædike Moral. En af mine Venner, Impresarioen Vogt-Fischer, som i de Dage ordnede mine Provinstournéer, har fortalt mig, at da han i sin Tid ledsagede Bjørnson paa hans Foredragsrejse, hvor han talte om »Engifte og Mangegifte«, blev han overalt hyldet som »den store Bjørnson«, og selv følte han sig som »Højskoleforstander for Norge«, saa mødte Folk et Sted op og sang for ham udenfor Hotellet, og Bjørnson kom ud paa Balkonen og sagde rørt og venligt: »Tak, fordi Dere vilde give mig en Serenade! Men (her slog han pludselig om) Dere sang ikke godt! Dere sang falsk! Der maa gøres noget for den gode Sang her i Norge!« Saa kunde de gaa hjem med den!

— Kendte De Drachmann personligt?

— Ja, men først da han var 60 og kun var en Afglans af sig selv. Ved Festen paa Raadhuset til hans 60-Aarsdag havde man bedt mig synge, og jeg valgte »Vær hilset, I Damer« — det var jo Drachmann selv, som han var i sine festligste Øjeblikke. Men Festen fik jo desværre et mislykket Forløb, og det var Synd, for det pinte og nagede Drachmann. Og her vil jeg gerne sige, at jeg ogsaa synes, det var uretfærdigt, som man

Digitized by Google

misforstod hans Tale, hvori han brugte den omstridte Vending om de danske Damers skønne Bag. Man maa huske, at Drachmann ikke blot var Digter, han var ogsaa Maler, og det var Malerøjet, der i Kunstnertroskyldighed vildledte ham. Han skildrede den københavnske Kvinde, som en Maler ser hende, i Linjernes festlige Kurver, og han tegnede Linjen med Haanden. Men han glemte, at han ikke stod i en Kreds af Kunstnere, men i en stor borgerlig Forsamling, og Forargelsen slog ham imøde!

Saa husker jeg ham ogsaa efter Premièren paa »Hr. Oluf han rider«, der jo nærmest faldt til Jorden. Efter Forestillingen skulde Otto Benzon og jeg træffe ham i et privat Selskabsværelse paa Angleterre. Jeg husker endnu tydeligt den frygtelige Stemning, vi var i, og endnu uhyggeligere blev den, da vi traadte ind i Værelset og saa' Drachmann og hans norske Frue og Charles Kjerulf sidde dèr tavse og gravalvorlige. Det kan maaske lyde profant, men jeg kom i dette Øjeblik til at mindes en Dag i Hjørring, da jeg sammen med Vogt-Fischer gik rundt og saa paa Byen — jeg elskede at gaa bag om Haverne, hvor gamle Mennesker havde deres sparsomme Blomster; jeg er selv havegal — men den Dag besøgte vi Svineslagteriet, som vi saa' fra Ende til anden. De havde slagtet hele Dagen, og tilsidst kom vi ind i Folden, hvor de levende Grise gik. De havde fra Morgenstunden hørt Dødsskrigene fra dem, der blev slagtede, og i samme nu Døren aabnedes og vi traadte ind, blev der dødsstille og alle Dyrene vendte, stivnede i Rædsel, Hovederne om imod os. Det var frygteligt, det løb os koldt ned ad Ryggen. Og noget af den samme Stemning greb mig her, hvor Nederlaget var umuligt at skjule. Vi vidste jo alle altfor godt, at det ikke var Sukces. Og Drachmann egnede sig ikke til Nederlag, han var en Festens Digter, en Bacchanternes Konge, der stod Festbrus om ham, naar han var rigtig oppe, og hvad han sagde, var inspireret og inspirerende. Men her var alle Livets og Festens Lysaander borte, og Otto Benzon kæmpede en haabløs Kamp for at sætte Stemningen i Vejret.

— Hvilke fyrstelige Personligheder har gjort stærkest Indtryk paa Dem?

— Jeg tror, Dronning Alexandra og Kejser Wilhelm. Jeg er af Natur og Opdragelse meget demokratisk, men for den, der

Digitized by Google

kommer fra beskedne Kaar og drømmer om Ry og Ære, staar, især i de unge Aar, de kronede Hoveder for En i en vis Eventyrglans. Og jeg var barnlig glad og taknemmelig over den rørende Interesse, Dronning Alexandra viste mig, da jeg sang i London. Efter min første Optræden blev jeg tilsagt til Audiens i Buckingham Palace, og da Dronningen saa' mig, udbrød hun, kendelig skuffet: »Aah, ser De saadan ud!« »Ja, desværre, Deres Majestæt«, svarede jeg, maaske en Smule for raskt. »Aah, jeg mente bare, at De iaftes havde langt gult Haar og stort Skæg, — ja jeg vilde blot ønske Dem til Lykke med Deres Sukces som Lohengrin og fortælle Dem, at jeg har læst alle Bladene og glædet mig over Deres Sejer, ligesom jeg har telegraferet hjem til min Far, for at han først af alle kunde vide, at De havde gjort Danmark Ære«.

Med denne Audiens var jeg blaastemplet i England, og da jeg en Dag maatte gaa til Sengs paa mit Hotel af en Gigtlidelse — den fugtige, varme Londonerluft kunde jeg ikke klare —, sendte Dronningen sin Livlæge for at tilse mig, og da var Englænderne ikke et Øjeblik i Tvivl om mit Talents Dimensioner (her spiller et lille lunt bornholmsk Smil i Kammersangerens Øjne).

— Og hvornaar sang De for Kejser Wilhelm?

— Det var, da han besøgte det danske Hof i 1903 og kaldte sig »Søn af Huset«. Kong Christian den Niende og Kejseren boede paa Fredensborg, og jeg blev anmodet om at komme derud og synge for Majestæterne. Da jeg kom, tog gamle Kong Christian først imod mig alene i et lille Gemak, som han fortalte mig havde tilhørt den afdøde Dronning Louise. »Se, sagde han, »det Billede dèr har Dronningen malet! Akja, jeg føler mig saa ensom nu!« Saa spurgte Kongen mig, hvad jeg vilde synge, og jeg sagde da, at jeg bl. a. havde tænkt mig »Jeg tror, der er skønnest i Danmark«, hvis Kongen sanktionerede det. »Udmærket«, svarede Christian den Niende ivrigt, »lad ham blot faa den at høre!« Saa blev jeg præsenteret for Kejseren, der stod midt paa Gulvet i en af de store Sale, men en Snes Hofmænd stod i Baggrunden. Jeg talte endnu meget daarligt Tysk og var ikke lidt nervøs, og jeg sagde bl. a. engang »De« i Stedet for »Deres Majestæt«, saa gjorde jeg en Undskyldning for mit slette Tysk, og Kejseren sagde: »Aah, det gaar jo helt

Digitized by Google

godt!« Og da jeg fortalte, at jeg havde været i Paris og hørt Gluck paa to forskellige Scener, vinkede han General Moltke til sig og fortalte ham, at tysk Musik var ved at vinde Indpas i Paris. Det interesserede Kejseren levende. Saa sang jeg, og det var især Grals Fortælling af »Lohengrin«, som vakte Kejserens levende Behag. Deutschland über alles! var ligesom Ledemotivet i alt, hvad Wilhelm II sagde ......

Vilhelm Herold standser sin livfulde Skildring og tænder en frisk Cigar og smiler igen, som om han vilde sige: Ja, det var dejligt at være ung og begejstret og kamplysten! Og det er for Resten ogsaa morsomt at se tilbage paa sit Livs Eventyr med den ældres Erfaring og Uimponerethed. For Resten er han endnu trods de 60 Aar blond og vikingestærk.

— Mener De stadig, at en Sanger bør trække sig tilbage, naar han er halvtreds?

— Ja, ubetinget, svarer Herold. Navnlig en Tenor! Husk, at Tenorpartierne det er Elsker- og Helterollerne, det er dem, der skal faa de unge Pigehjerter til at banke, de skal ligesom udløse Ungdommens Højsommerstemning, og dertil egner en 60-aarig Kavallér sig nu engang ikke. Selv om han har sin Stemme og sin Styrke i Behold. saa har han ikke længere den indre sprudlende Friskhed og Umiddelbarhed. Jeg husker, da jeg som ganske ung var ved Det kgl. Teater, da kom Operasanger Christophersen en Dag og sagde til mig — han var da 51, en Olding tænkte jeg —: »Herold, vil De tænke Dem, jeg har faaet min Afsked! Og jeg er dog i min bedste Alder! Det er *Deres* Skyld, men De har ved Gud ogsaa en sød Stemme!«

Og en anden Dag kom Valdemar Price og sagde: »Har De hørt det! Jeg har faaet min Afsked! Og jeg er kun 60!« Han var rystet. Han var Danser! Paa mig, der var ung, virkede han som en 80-aarig! De var bitre alle. Saa sagde jeg til mig selv: Saadan vil jeg ikke gaa! Jeg vil sige Farvel, inden jeg begynder at tænke: »Det er i Grunden godt gjort af en gammel Fyr som mig!« Jeg vilde ikke være til Nar. Derfor sagde jeg som min navnkundige bornholmske Landsmand Bue hin Digre, der stak Armstumperne ind i Hankene paa sin Kiste og raabte: Overbord alle Bues Mænd!

Men *selvfølgelig* var det mig en Sorg at forlade den Livsgerning, som har været det inderste og dybeste i min Tilværelse.

Digitized by Google

og som jeg havde stilet mod, fra jeg var Dreng. Det var en haard Stosz at tage, men jeg *vilde*. Og jeg regner det i al Beskedenhed for mit Livs største Bedrift, at jeg gennemførte det ....

— Og nu, da De som Leder af Operaskolen og ved Deres private Lærervirksomhed har med næste Sangergeneration at gøre, synes De nu, at der er Fremgang eller Tilbagegang at spore?

— Jeg hører ikke til dem, der mener, »at dengang jeg var Pige, da var der Piger til!« Nej, den der tænker saadan, han er, som Tyskerne siger »schon faul«. Vi Ældre har Erfaringen, men de Unge har Friskheden, Frejdigheden og Troen, og de, som ejer Tiden, bør ogsaa præge den. Men ved »de Unge« forstaar jeg ikke de helt grønne tyveaarige, men de, som er klar til Kampen, de 30-aarige. Vort Land er i tidligere Tider lidt for meget blevet regeret af gamle Mænd, og for lidt af dem, der staar paa deres Livs Middagshøjde. Livet skal jo ikke være lutter Besindighed — det skal være sund og kraftig Naturudfoldelse.

Men nu har jeg altsaa alligevel siddet og fortalt Memoirer, — lad mig da slutte med at mindes en stor Kunstner og god Ven, Komponisten Carl Nielsen, hvis Barndomserindringer jeg med den største Glæde læste i Julen. Jeg sendte ham efter Læsningen nogle Linjer, hvori jeg skrev: »Jeg ønsker dig ikke en god Jul, men jeg takker dig for en god Jul. Du er ikke blot en stor Komponist, du er ogsaa en stor Digter!« For mit eget Vedkommende vil jeg gøre det lille henrivende pudsige Vers til mit Livs Epitafium, som engang fandtes paa en Gravsten paa en fynsk Landsbykirkegaard:

Her hviler Søren Syverod,
aa, Herre, vær du ham saa god,
som han dig være vilde.
hvis du var Søren Syverod
og jeg dig, Herre milde!

Ved *Holger Jerrild.*

Digitized by Google

EDUARD GEISMARS VÆRK OM SØREN KIERKEGAARD.

Af Dr. phil. CHR. RIMESTAD.

DETTE Værk i seks Dele er et meget personligt Arbejde. — Det skyldes ikke en Mand, som i moden Alder har sat sig til Opgave at studere et stort Forfatterskab, men en Mand, der har levet med og i det mere end en Menneskealder. Professor Geismar fortæller om den Magt og Fortryllelse, Kierkegaard udøvede over ham i hans Ungdom. Det er først Summen af de mange Aars Oplevelse og Tænkning, der delvis har bragt ham paa Afstand af den store Aand.

Han beretter paa Værkets næstsidste Side, at det var Kierkegaardforskeren P. A. Heibergs Broder, Johan Ludvig, hans gamle Rektor, der oprindelig henledte hans Opmærksomhed paa Kierkegaard, da han talte med Heiberg om Samtaler, han havde ført med Professor Kroman. Han skriver her:

»Naar mit Forhold til Kirken blev af en saadan fredelig Art, som ingen af de to vel har ønsket, saa har det væsentlig sin Grund i, at jeg var lænket til Kirken som den syge til sit Sygeleje, og at jeg i den traf mange, der var lænkede til den paa samme Maade; den kunde jeg ikke fortsætte Kierkegaards Dom over. Jeg har prøvet 9 Aar i Træk at arbejde i et Landsogn i Danmark, hvor det saa ud til som kom der slet intet ud af Arbejdet; der er ikke een af Danmarks Præster, som jeg har Lyst til at slaa med Sten efter.«

Han skriver i samme Kapitel, henvendt til den danske Studenterverden, der udgiver Bladet »Tidehverv«:

»Hvorfor følger jeg den da ikke? Fordi hele min Livsforelse ikke anviser mig Plads som Bremse, men som Hesten, der er foruroliget af Bremsen. Dersom jeg vilde gaa hen og blive Bremse, vilde jeg i mine egne Øjne falde ind under Kierkegaards Dom over de opvakte; jeg er den af Bremsen foruroligede, og alt, hvad Gud vil give mig at udrette, det vil han vist give mig indenfor den Grænse; det skulde gaa løjerlig til, dersom jeg skulde blive i Stand til at overskride den; jeg gør det ikke med min gode Vilje. Derimod vilde jeg mene, at den Uro, som disse Bremser ejer, den har jeg ogsaa i en Slags krystalliseret Form udtrykt, naar jeg i min Etik oftere taler om at leve med en saaret Samvttighed.«

Man skal nu ingenlunde af disse Ord lade sig forlede til at tro, at Geismars Stilling er Kierkegaards fjendtlig under dennes sidste voldsomme Kirkestorm. Man maa langt snarere sige:

INDUSTRIFORENINGENS BIBLIOTEK
Digitized by Google

tværtimod! Geismar nærer ganske aabenbart en dyb Respekt for den Strenghed, hvormed Kierkegaard i den sidste afgørende Time tog Konsekvensen af det, der havde arbejdet sig frem til ubønhørlig Overbevisning i ham gennem mange Aar — og spørger man, om hans inderste Sympathi er paa Kierkegaards eller de to Kirkefyrster Martensens og Mynsters Side, da maa Svaret betingelsesløst blive: paa Kierkegaards. Skønt det er aabenbart, at Kierkegaard efter hans modne Alders Mening skød endog langt over Maalet — og hvilken uhildet Læser er ikke klar over, at Kierkegaards hvidglødende Injurier blev mere og mere desperate — saa er han dog overbevist om, at Kierkegaard har udrettet uhyre meget til en Kristendommens Inderliggørelse og har været en saare gavnlig Modgift mod den Kristendommens Verdsliggørelse, som Lutherdommen har ført med sig.

Forøvrigt giver Eduard Geismar adskillige Bidrag til sin egen Kristendomsopfattelse. Der er en Distinktion, som spiller en meget stor Rolle gennem hele Værket: Forskellen paa *Religiøsiteten A.* og *Religiøsiteten B.* Den første er den, som er meget nær knyttet til almene kulturelle Foreteelser, den anden er den egentlig kristelige, den der blev Søren Kierkegaards, og som han kom til at anse for den eneste, der opfyldte de Fordringer, Kristendommen stiller Menneskene. Geismar udelukker ikke, som Kierkegaard, den første Form, han forstaar, den er nødvendig, uafviselig, hvis Kristendommen skal leve i Realiteternes Verden og ikke skal komme i uoverstigelig Konflik med selv de ædleste, rent kulturelle Værdier. Paa den anden Side er han klar over Betydningen af, at *Religiøsiteten A.* vedbliver at løfte sig i sin Højhed og Strenghed som Idealet i Menneskehedens kristne Bevidsthed. Da hans Kristendomsopfattelse til selve sit Grundlag har en Følelse af Spænding mellem disse to Former af Religiøsitet, saa følger deraf, at hans Forhold til Grundtvigianismen er betinget af, i hvor høj Grad denne Spænding mærkes:

»Dersom den forsvinder, og man beholder den Religiøsitet, der væsentlig er Akkompagnement til Kulturens og Nationens Liv, saa forekommer det mig, som Konsekvens af Brøchners Tanke, at det er med Urette, en saadan Religiøsitet kaldes kristelig; den er frireligiøs; og Betoningen af Trosartiklerne gør ikke denne Sag bedre; denne Betoning viser kun, at man beholder Udtryk for Kristendommen, der

Digitized by Google

forudsætter en dyb Syndserkendelse, og dermed Spændingen, samtidig med at man i Livet ejer en Religiøsitet af en hel anden Støbning.«

Han er saaledes i en endog intim Kontakt med Kirkegaard. *Hvor* dybt grebet Geismar i sin Ungdom har været af Kierkegaards absolutte Fordringer, faar man det stærkeste Indtryk af ved Læsningen af den Samtale mellem Gud og ham, som han indføjer, og som rummer *hans* Livs Defensorat for det Faktum, at han ikke valgte Askesen og Fattigdommen. Forøvrigt findes hans fyndigste Kritik af Kierkegaards absolute Fordringer dèr, hvor han paaviser, at disse fremtræder ved en »vilkaarlig Isolering af bestemte Udtalelser i Det ny Testamente, som han paa Trods af Virkeligheden paastaar er hele det ny Testamente«. (Se Slutningen af Afsnittet *Kierkegaards profetiske Bevidsthed* i sjette Del: *Kirkestormeren*). Og hertil slutter sig nært nogle Betragtninger fra Afsnittet i samme Del: *Schopenhauers Indflydelse paa Kierkegaard.* Han skriver:

»Men ogsaa i denne Skildring ligger den samme livsfjendske Askese til Grund, som kendetegner alle hans Tanker i disse to sidste Aar. Fra Gud udgaar udelukkende Død over for Menneskelivet; det er denne Livsfjendskab, man har anset for den konsekvente, og den eneste konsekvente Opfattelse af Kristendommen, naar man som Følge af Kierkegaard har vendt Kristendommen Ryggen. Det er ganske rigtigt, at der er noget helstøbt over denne Tankegang, en djærv Logik, der drager alle Konsekvenser uden at blinke; men i Virkeligheden har et logisk Konsekvensmageri fortrængt det Billede af vor Herre Jesu Kristi Fader, som vi møder i det ny Testamente; man har ikke agtet paa det irrationelle, uforlignelige i det nytestamentlige Gudsbillede, der paa den enfoldigste Maade forener det oververdslige med Omsorgen for det timelige og det polemiske Forhold til Verden med det positive. Ved en rationaliserende Konsekvens opnaar man at fortegne Kristendommen og give den større Lighed med Buddhismen og mindre Lighed med Jødedommen, end den har.«

Geismar mener, at Kierkegaard paa et bestemt Punkt af sin Udvikling, da han var dybt ydmyget under Idealet, men fandt en Hvile i Naaden, gav Kristendommen den sandeste og enfoldigste Definition, da han skrev: »Den uendelige Ydmygelse og Naaden og saa en Taknemlighedens Stræben, det er Kristendommen«. Geismar mener endvidere, at den ekstreme Form, Kierkegaards religiøse Liv tog, tildels skyldtes hans Sygelighed. Han siger (i Afsnittet *Til Forstaaelse med Læseren* i Delen *Kirkestormeren*):

Digitized by Google

»Pælen i Kødet og Kampen mod den stillede ham med Rette udenfor Livet som en Undtagelse, og hans Skrifter og Liv rummer meget. som Undtagelsesmenneskene kan opbygges ved. Naar han nu banede sig Vej fra sine Oplevelser som Undtagelsen til de Enkelte i den Forstand, i hvilken enhver skulde og kunde være den Enkelte, saa har det netop været ham om at gøre at borteleminere det særlige, der gjorde ham til Undtagelsen; vi har set, at det mindre og mindre blev ham muligt. Det lader sig ikke nægte, at i denne Udvikling spiller ogsaa personlig Bitterhed over Tilsidesættelse og Krænkelse en vis Rolle, hvor stor en Rolle er det ikke vor Opgave at konstatere; han staar for en større Dommer, paa hvis tilgivende Kærlighed han med Frygt og Bæven troede.«

Vægtige og smukke Ord, der efter vor Mening giver et dybt Indblik i Kierkegaards Væsen. . .

Mens Professor Geismar behandler saa indgaaende som det vanskelige Emne tillader, og med virkelig Aandsoverlegenhed, Problemet om det hemmelige, der nagede Kierkegaard det meste af hans Liv, lige fra hans tidligste Ungdom: det han kaldte »Pælen i Kødet«, »Tornen«, som forhindrede ham i at kunne »realisere det almene« (ɔ: gifte sig), og ganske uomtvisteligt har haft en grundbestemmende Indflydelse paa hans hele Eksistens og paa den Litteratur, som blev denne Eksistens' Frugt — saa gaar han meget lettere hen over »Bitterheden over Tilsidesættelse og Krænkelse«. Det er, som om han ikke nænner mere end flygtigt at røre ved dette ømme Punkt. Man begriber det nok: det gør Kierkegaard »altfor menneskelig«. Denne store Mand, for hvis Aandsevner Ens Respekt blot vokser mægtigt, hver Gang man paany fordyber sig i hans Værker, han var i visse Retninger saa lille, at han snarest kommer under Gennemsnittet. At læse hans Dagbogsoptegnelser om *Korsarens* Angreb er pinligt — har man overhovedet nogetsteds et Eksempel paa en mere ømskindet Forfængelighed?

Det viser ikke blot, hvor tragikomisk han af sin Natur blev nødsaget til at forstørre kæmpemæssigt alt, hvad der hændte ham — selv det betydningsløseste — give det fabelagtige Dimensioner og Perspektiver, men ogsaa hans Forfængeligheds sygelige Ømfindtlighed.

Altid har denne Mand kredset om sit eget Jeg, ikke blot kredset om det, men gravet og boret i det, saa længe og saa ihærdigt, at han er naaet ind, aner man, til dets allerinderste Løndomme. Derpaa beror hans psykologiske og litterære Storhed, thi dette

Digitized by Google

Jeg viste sig at have Traade, der forbandt det med evige og verdensomspændende Tanker. Gennem Selvanalysen naaede han en sjælden Universalitet. Ære være en Selvbetragtning af denne Dybde og dette Omfang!

Men til Tider blev denne Betragtning til latterlig Selvoptagethed — hele Korsarhistorien staar i det ridikules Tegn. Er det en Undskyldning, at Kierkegaard var aandeligt stærkt isoleret, og at ingen af dem af hans Samtidige, der var mest kvalificeret til at give Offentligheden et paalideligt, et fuldstændigt Indtryk af hans Værker, udrettede det, der simpelthen var deres litterære Pligt? Kun Goldschmidt havde omtalt ham med Veneration. Derimod er Heibergs Anmeldelse af *Enten-Eller* et beskæmmende Vidnesbyrd om aandelig Raadvildhed og Mangel paa litterært Instinkt. Kierkegaard har lidt af Mangel paa Anerkendelse; han har baaret sin egen intellektuelle Overlegenhed som en Byrde — dette kan forklare, om end langt fra undskylde, den grænseløse Højtidelighed, hvormed han tog *Korsarens* Karrikaturer.

Der er noget andet, som Geismar vel omtaler, men efter vor Opfattelse kunde have analyseret mere indtrængende til Belysning af Kierkegaards Væsen: hans ganske aabenlyse Skuffelse, da han erfarede Regines Forlovelse med Schlegel. Ikke blot Skuffelse, men Ærgrelse og Fortørnelse. Geismar giver os Prøver paa den Ironi, hvormed han hudfletter den arme Pige, der ikke havde haft Standhaftighed nok til at elske ham ulykkeligt hele Livet igennem. Her viser hans Forfængelighed sig lyslevende, og den faar et saare komisk Skær — eftersom det jo netop var det, han havde arbejdet saa halsstarrigt og durkdrevent paa: at gøre hende helt fri, saa hun af egen Drift, og uden Sorg, forlod »Skurken«. For dette Formaals Skyld havde han spillet den lange Komedie, et Spil, der efter hvad han talløse Gange har udtalt, havde forvoldt ham usigelige Kvaler. Men — kan man egentlig beklage hans Skuffelse og Ærgrelse og Vrede? Man kan det ikke, hvis man føler det som et Gode: i ethvert Menneske og selv det genialeste, at genfinde Mærker af Menneskejegets almene Brøst. Gennem dem kommer denne i saa mange Retninger eminente Mand os nærmere — vi føler ham lidt som en Broder i den fælles menneskelige Armod . . .

Digitized by Google

Det lader sig ikke nægte, at Flertallet af de tidligere Kierkegaardforskere har negligeret hele Kierkegaards religiøst opbyggelige Forfatterskab. Kun de Værker, hvor det religiøse er stærkt filosofisk betonet, har været Genstand for Granskning: *Frygt og Bæven, Sygdommen til Døden, Indøvelse i Kristendom.* Men hvor finder man en indgaaende Omtale af et Arbejde som *Kjærlighedens Gjerninger* eller af alle Talerne, der tilsammen udgør adskillige svære Bind. Professor Geismar har afhjulpet et virkeligt Savn ved at give vor Læseverden et Indblik i hele denne Del af Kierkegaards Forfatterskab, der laa ham selv saa stærkt paa Hjærte; og selv om man langt fra altid er i Stand til at dele hans Begejstring for denne opbyggelige Litteratur, er man glad og taknemmelig for den Hjælp, han bringer til et mere indtrængende Bekendtskab. For mange Læsere af hans Værk, navnlig naturligvis de Kristne, vil det være en Opdagelse, og de vil til deres Trøst og Opmuntring erfare, at Kierkegaard her ikke er tilnærmelsesvis saa svært tilgængelig som i sin digteriske og filosofiske Arbejder.

Efter vor Mening lider imidlertid mange af disse Opbyggelsesskrifter af en uhyre Bredde — Kierkegaard væver og væver, altfor ofte bliver det en March paa Stedet.

Et af de interessanteste Afsnit i Geismars Værk er: *Schopenhauers Indflydelse paa Kierkegaard.* Man læser her disse Ord, der for os hører til hele Fremstillingens lærerigeste:

»Buddhismen er den mest konsekvente Religion, naar det gælder at hævde Forløsningens rene Oververdslighed. Tanken er den, at hele den verdslige Sfære er bestemt af Viljen til Livet og derfor underlagt Lidelse. Forløsningen fra Verdsligheden og dens Lidelse sker da ved en indre Afdøen fra Viljen til Livet; og det, man møder gennem denne Afdøen, kan kun bestemmes negativt, netop fordi det ligger over hele den verdslige Tilværelse. Ganske i den samme Skure bevæger Kierkegaards Tanker sig; der var ganske vist en Tid, da han tænkte sig en Sammensmeltning af det oververdslige og det dennesidige, idet man gennem »Gentagelsen« blev givet tilbage til Timeligheden [denne Tids Tanker er meget fyldigt gengivet af Geismar]; men da denne Drøm opløses, saa bliver der kun negative Bestemmelser af det oververdslige tilbage. Dette sker med en vis logisk Nødvendighed, og det sanktioneres udtrykkelig af Kierkegaard selv paa nogle højst paafaldende Steder i Dagbøgerne fra det sidste Aar, i hvilke han drager de yderste Konsekvenser af denne Logik, ifølge hvilken kun det indholdsløse kan siges om det guddommelige; derved nærmer Kierkegaards Opfattelse af Kristendommen sig den asketiske Buddhisme. Dersom han ikke til

Digitized by Google

det sidste havde fastholdt Forvisningen om Guds evige Kærlighed, var han havnet i Buddhisme.«

Meget rammende Ord, der forekommer os at rumme noget af en indirekte Kritik af Kierkegaards Opbyggelsesskrifter: Guds eneste Prædikat en Kærlighed, ganske vist forenet med en ubønhørlig Grumhed (»Han er din Dødsfjende, i hvis Øjne hver Glæde og hver Frygt er en Ugudelighed, fordi det er Tanke paa noget ved Siden af ham; det at elske ham er derfor at *ville* blive, menneskelig talt, ulykkelig for dette Liv«); men hvordan skulde Resultatet af en saa ringe Forbindelse med det specifikt menneskelige blive andet end en uendelig Væven og Væven i det Blaa, denne Væven der staar i saa besynderlig en Modsætning til Skarpheden, Tætheden, den overvættes poetiske, psykologiske og rent tankemæssige Rigdom i Kierkegaards æstetiske og filosofiske Skrifter. Men — dette gælder jo saa langt fra Kierkegaard alene.

Blandt de andre Punkter i Bogen, hvor Geismars Analyser og Kommentarer vil kunne blive Kierkegaardlæsere til stor Gavn, vil vi pege paa et, der har fundamental Betydning for Forstaaelsen af hans religiøse Filosofi.

Som man ved, beror Kierkegaards Betydning som religiøs Tænker paa, at han i Stedet for som *Spekulationen,* der grasserede paa hans Tid, at rette sin Opmærksomhed baglæns mod det Evige i det evige *Væsen,* rettede den mod det Tilkommende og det Eviges *Tilblivelse* ved Handlingen i Tiden. Den Eksisterendes Interesse er i hvert Øjeblik at *vorde* i den Forstand, at det Evige, som er hans Subjektivitets Grundlag, ved en skabende Livsproces sættes ind i det Timelige: den Eksisterende er et Menneske, der stræber at virkeliggøre det Evige i Timeligheden. Da det Evige for den Eksisterende er det *tilkommende, der skal vorde ved hans Handling, kan han ikke have nogen objektiv Vished derom.* Troen er et *Vovestykke:* »Den objektive Uvished fastholdt i den mest lidenskabelige Inderligheds Tilegnelse, er Sandheden, den højeste Sandhed, der er for en Eksisterende!«

Med sin spidse Ironi kritiserede Kierkegaard »Systemet«, der er umuligt, fordi Verden, der stadig er i sin Vorden, ikke foreligger for Erkendelsen som et afsluttet Hele:

»Tilværelsen maa være ophævet i det Evige, forend Systemet slutter sig af; nogen eksisterende Rest maa der ikke være tilbage, end ikke et saadant lille bitte Dingeldangel som den eksisterende Hr. Professor, der skriver Systemet.«

Digitized by Google

Det er denne, forøvrigt saa moderne, helt Bergsonske Betragtning, der har bidraget sit til at fæstne den vrange populære Forestilling om Betydningen og Rækkevidden af det berømte Slagord: *Subjektiviteten er Sandheden.* Paa sit egentlige kristelige Stade understreger Kierkegaard nemlig det stik modsatte som Udgangspunkt. I Kristendommen staar en bestemt Skikkelse, der erklærer: Jeg er Sandheden. Det er ikke som i den religiøse Humanisme, hvor »Subjektiviteten er Sandheden«. Geismar definerer det saadan:

»Kristendommens Forudsætning er, at Syndsbevidstheden har gennemtrængt Subjektiviteten saaledes omfattende, at denne ved, den ikke har noget sundt Sted, hvorfra Lægedommen kan vindes. Og dette maa gælde hele Menneskeslægten. Deraf følger da atter, at den, der skal kunne meddele Sandheden, maa være udenfor hele Menneskeslægten og ikke kan være en Udstraaling af Menneskeaanden i Hegelsk Betydning.«

Kierkegaard erklærer, at man ikke skal lade sig skræmme af, at det er under *Paradoksets* Form, Gud har aabenbaret sig for Menneskeslægten. *Forargelsen* paa Paradokset er kun Refleksen af Guds Dom over Mennesket, at det er udenfor Sandheden. Staar Mennesket udenfor Sandheden, kan Gud ikke aabenbare sig paa en saadan Maade, at det tiltaler den menneskelige Tanke, thi denne staar jo udenfor Sandheden. Vi kan ikke referere den lange Udvikling i Geismars Fremstilling af »Kierkegaards Opfattelse af Kristendommen«, vi maa nøjes med at henvise de Læsere, der ønsker en fyldig Forestilling om Kierkegaards Opfattelse af Paradoksets Væsen til den, vi vil blot citere disse afgørende Linjer (fra Side 70, 71 og 72 i 3. Del i *Livsfilosofi*):

»Vejledende til at forstaa, hvad Kierkegaard har ment med Paradokset, og navnlig til at indse, at han fra først af ikke har ment det irrationelle, men det diskontinuerlige, det der kom som den absolut nye Begyndelse, er et Sted, hvor han siger, at han mener det samme som Leibniz mente med, at Troen var *over* Fornuften, ikke *imod* den. Troen kan ikke begrundes eller begribes, da den mangler Kontinuitet: det er ikke opkommet i noget Menneskes Hjerte, om han end bagefter kan fatte det, men aldrig glemme, at det ikke var opkommet i hans Hjerte. . . . Forholdet til »Guden i Tiden« faar Magt til at tilintetgøre den Forudsætning, at »Subjektiviteten er Sandheden«. Det overskærer altsaa paa en potenseret Maade Baandet, der binder Selvet i det relative. Dette Brud er derfor en Lidelse og er potenseret Syndsbevidsthed.«

Digitized by Google

Man forstaar intet af Kierkegaard, hvis man ikke — i hvert Fald gennem sin Fantasi — er i Stand til at ane Dybden af hans Syndsbevidsthed. Det er denne, der er Hovednerven i hans Kristendomsopfattelse; og om dette Grundproblem — ogsaa som vi ser det intimt afspejlet i hans Dagbøgers intense og brændende Bekendelser, hvor Sjælens Saar ligger aabne og helt blodige — om det giver Professor Geismars Værk omfattende Besked.

Han siger i Slutningen beskedent:

»Jeg er ikke Historiker; jeg har ikke formaaet at give Skikkelsen den Baggrund, som den burde have haft, og som vilde have gjort det hele mere levende. Og jeg er ikke Kunstner, jeg har ikke kunnet trække de faa Streger, der gjorde Billedet fængslende ved at understrege det karakteristiske.«

Vi maa tilstaa, vi ingenlunde beklager Fraværelsen af denne Portrættegning i »faa Streger«. Vi vilde tværtimod nødig undvære blot en eneste af de Tusinder af Streger, hvormed han søger at fuldstændiggøre denne enestaaende sammensatte Aands sjælelige Fysiognomi.

Vi ved ikke, om Værket vil give de ganske faa lærde Kierkegaarddyrkere noget egentlig nyt. Men baade de, der kun kender lidt, og de, der kender en Del til Kierkegaard, vil høste rigt Udbytte af at fordybe sig i dette Værk, som fastholder Interessen fra første til sidste Blad.

Digitized by Google

AF J. L. HEIBERGS TEATERCENSURER.

I Udvalg ved Julius Clausen.

(Sluttet).

10. April 1845.

Det romantiske Drama »*Venusbjerget*« savner al dramatisk Teknik, og det i endnu mere paafaldende Grad end Forfatterens forrige Arbejde, »Klintekongens Brud«. Det er ikke andet end dialogiserende Fortællinger, eller til Nød Begivenheder, men *Handling* er der egentlig ikke Noget af. Det Lyriske, paa hvilket Forf. har villet lægge en vistnok for ham nødvendig Kapsun, er kun derved blevet endnu mere almindeligt og trivielt. Ved Opførelsen maatte dette Stykke blive saa kedsommeligt, at Ingen kunde udholde det. Den hele Handling er saa slet motiveret, at al Grundvold for den mangler, og den burde egentlig være endt inden den begyndte, thi Brudgommen skøtter ikke om sin Brud, og hun ikke om ham; ved denne Enighed er jo det Hele ude, og kun ved forcerede Midler kan der af denne Negativitet fremdrives en unødvendig Handling.

Karaktererne ere Nulliteter, blege og affalmede, kun med Undtagelse af Conrad, der er skildret med en oprørende Raahed, dobbelt oprørende, fordi den er umotiveret og usand. Hvad som desuden frembringer et ubehageligt Indtryk, er en vis raa sanselig Attraa, hvoraf der allerede i »Klintekongens Brud« vare kendelige Præg, men som her fremtræder endnu mere uforbeholdent, idet hele Sujettet drejer sig derom, og som man næsten nødes til at faa det Syn paa, at den hører med til Forfatterens egen Individualitet eller udgør en Side af samme, men som han skulde holde udenfor sine poetiske Arbejder og ikke lade Publicum se saa tydeligt.

Til dramatisk Digtning synes denne Forfatter ikke at have noget Kald. Ialfald maa han øve sig i længere Tid, inden hans Arbejder kunne blive andet end Exercitia eller Specimina. At hans første Arbejde blev antaget, deri maa han efter min Mening se en velvillig Imødekommen fra Theatrets Side, men ikke et Præjudicat for lignende Tilfælde, ikke en Adkomst til at møde samme Velvillie, naar de nye Arbeider ere ligesaa umodne, ja endnu mere umodne saaledes som dette, der baade i dramatisk og i ren poetisk Henseende staar langt tilbage for det forrige, som dog selv udentvivl stod paa Grænsen af det Antagelige.

Digitized by Google

At han fik dette Stykke opført, bør han som sagt betragte som en Velvillie, og det paaligger ham i hans følgende Arbejder at retfærdiggøre sin Adkomst dertil, og ligesom betale den af Theatret accepterede Vexel paa hans Digter-Evne. Men skulde han, ligesom Charles i »Den første Kjærlighed« sige: »Fortsættelsen følger, min Vexel har mange Søskende«, saa troer jeg, at Theatret bør svare ham med Onkelen i samme Stykke: »De øvrige Medlemmer af Familien vil jeg ikke vide af«[1]).

11. Septbr. 1845.

Det originale Lystspil »*Hr. Rasmussen*« har en munter og livlig Dialog, som røber et umiskendeligt Slægtskab med Dialogen i »Den nye Barselstue«, men som ikke desmindre vilde fortjene endnu større Ros, dersom ikke Forf. altfor hyppigt havde indblandet Vendinger og Talemaader, som synes at være laante fra ganske private Kredses Omgangssprog, og derfor ikke kunne være forstaaelige for Publicum[2]). Ialfald er Dialogen det bedste ved Stykket, ja vel det Eneste, thi Handling er der næsten Intet af, og Planen maa vistnok betragtes som mislykket, da den uventede Begivenhed, som slutter det hele, virker disharmonisk og forstyrrer Total-Indtrykket, idet der spilles i det Sentimentale, ja vel endog i det Smudsige, og under alle Omstændigheder bringer en altfor tung Ballast ombord i saa let en Sejler. Hvorvidt Forfatteren — forudsat at han var tilbøjelig dertil — vilde formaa at raade Bod paa disse Mangler, skal jeg lade være usagt; men lade de sig ikke hæve, da troer jeg ikke, at Stykket kan egne sig til at bringes paa Scenen.

24. Sept. 1845.

Vaudevillen »*Intriguerne*« opfylder neppe det Haab, som Forf. ytrer i sit Brev: at den i sin nuværende Skikkelse »ikke util-

---

[1]) Til Trods for denne nedsættende Udtalelse og tydelige Hib til Familien Molbech lykkedes det dog Sønnen at faa sit Drama frem ved en Beneficeforestilling for Vilh. Holst 8. Juni 1845. Men det blev rigtignok ved den ene Gang.

[2]) H. C. Andersens to Akts Lystspil »Hr. Rasmussen« opførtes kun en eneste Gang 19. Marts 1846, da det blev udpebet. Dette var antagelig Grunden til, at Digteren holdt det ret ejendommelige Arbejde borte fra Udgivelse. Det blev først udg. af Selskabet f. dansk Theaterhistorie i 1913 (175 Ekspl.) — Det er Jargonen i den Collinske Kres, som Heiberg hentyder til, og som han af Selvoplevelse kendte.

Digitized by Google

børlig røber sin første, private Bestemmelse«[1]). Tværtimod er dette kun altfor meget Tilfælde. Saa meget som Stykket har kunnet tilfredsstille ved en privat Forestilling, saa lidet vilde det være passende for et offentligt Theater. Dertil er det nemlig paa den ene Side for tyndt og intetsigende, paa den anden for tykt eller for grovt, idet Forf. ligesom forudsætter og bygger paa et Familiaritetsforhold til Publicum. Men saa meget han end kunde være berettiget dertil mellem Venner og Kammerater, saa lidet vilde det være ham raadeligt at betjene sig af samme Tone med et virkeligt Publicum. Arbeider, som ere beregnede paa en ganske bestemt og particulær Kreds af Tilhørere, f. Ex. som her paa Studenter, vilde det vel endog være upassende at bringe paa en offentlig Scene, hvor man forestiller sig Nationen som Tilhører.

23. October 1845.

»*Frederik*«, Farce i 3 Acter, hører til de Studenter-Comedier, der kunne være meget gode for deres bestemte Publicum, men som paa Grund saavel af deres dilettantmæssige Karakter som af deres nærgaaende personlige og locale Indfald, vistnok maa blive udelukket fra det offentlige Theater. Paa et Sted f. Ex. fortælles det Rygte, »at Fru Heiberg skal have brukket sit Ben paa Gammeltorv«; og der er Mere af samme Surdeig.

Den bellmanske Skizze »*En Aften i Djurgården*« er dog virkelig ikke andet end en højst overflødig Gentagelse af min egen bellmanske Situation »Ulla skal på Bal«. Det er af det Slags Ting, som man gør en enkelt Gang, til et Forsøg, men som ingenlunde egner sig til videre Fortsættelse. Mig selv kunde det aldrig falde ind at give en Efterklang af det Samme, og Andre bør ligesaalidt gøre det. Thi da gælde Wessels Ord:

»Naar dette drives altfor vidt,
Da bliver det omsider lidt
Tyndt«.

Hertil kommer, at nærværende Skizze er om muligt endnu tyndere i Handling end min egen, og al Total-Indtrykket — det Eneste der kan holde en saadan Situation sammen — falder ligesom i Stumper og Stykker; uden at tale om at det er et stort Misgreb at bringe Bellman selv ind imellem de af ham

---

[1]) Hostrup havde skrevet sin Vaudeville som Studenterkomedie.

Digitized by Google

skabte Figurer, hvilket maa betage disse deres objective Gyldighed og gøre dem til et Skin istedenfor en Virkelighed. Det samme Misgreb har Bournonville gjort i sin lille Ballet, men denne har derimod en phantastisk, allegorisk Basis, paa hvilken det tager sig noget anderledes ud og bedre kan forsvares. I Skizzen er det omtrent som om man vilde lade Homer optræde i en Skildring af den trojanske Krig, som han selv har besunget. Desuden er her Bellmans Optrædelse, uden Hensyn til ovenstaaende Indvending, allerede i sig selv tom og aldeles intetsigende.

I Anledning af bellmanske Situationer tillader jeg mig at bemærke, at Directionen vel er saa god at erindre mig med »en passende Douceur« for min egen, til hvilken Douceurs Modtagelse jeg i flere Henseender har forberedt mig[1]).

6. Januar 1846.

Angaaende Vaudevillen »*De Fattiges Dyrehave*« har jeg allerede tidligere ytret for Forf.[2]), at den ikke synes mig heldig; og efter at han nu har forkortet den, maa jeg dog blive ved min Mening. Vistnok er der Et og Andet, som er godt, og det er vel i Følelsen heraf, at Forf. ikke vil renoncere paa dens Benyttelse ved Theatret. I Dialogen er der paa enkelte Steder noget Liv, men ogsaa kun paa enkelte, fornemmelig hvor Matrosen Anders tager Del i den; thi denne Figur er fortrinligt tegnet. Men den egenlige Intrigue, som opfylder den største Del af Stykket, er mærkværdig tynd og uinteressant, og som Følge deraf Stykket i det Hele — kedsommeligt. En Svensk, der troer at tale perfect Dansk, naar han udtrykker sig i Holbergs Stil, er en original og morsom Opfindelse, skønt hist og her noget overdreven. Men alt dette vilde jeg endnu lade passere, dersom ikke Forf. havde begaaet det efter min Mening store Misgreb at lade tre Hovedpersoner tale Svensk. Dette kan dog ikke blive andet end Kluddreri. Det Svenske han har skrevet er alle-

---

[1]) »Ulla skal paa Bal« var opført ved en Sommerforestilling 5. Juli 1845. Derefter gik den over i Repertoiret og spilledes fire Gange i samme Efteraar. Fru Heiberg var Ulla. — Bournonvilles lille Ballet »Bellman eller Polskdansen paa Grönalund« var ogsaa først opført ved en Sommerforestilling til Benefice for Balletmesteren Aaret forud. Den er opført langt over 100 Gange og har saaledes distanceret Heibergs Vaudeville-Situation.

[2]) Henrik Hertz's Vaudeville kom først frem i Decbr. 1859.

Digitized by Google

rede galt nok; værre vil det blive, naar danske Skuespillere skulle tale det, hvilket ikke vil gaa af uden Prostitution. Paa et Privattheater kan Sligt gaa an til Morskab; men skal Opgaven løses paa en Maade, der ikke er et offentligt Theater uværdig, da bliver det til en Umulighed. Ingen vil, haaber jeg, søge at refutere mig med min egen Dansemester i »Aprilsnarrene«, thi denne Biperson blander sit Svensk med Dansk, fordi han i mange Aar har opholdt sig her i Landet. Gebrokkent kan nemlig ethvert Sprog bruges paa den komiske Scene; men det rette, det virkelige svenske eller tyske eller franske eller italienske Sprog etc. ligger aldeles udenfor et dansk Theaters Competence og kan blot blive flaut og carikeret. Det gælder her et Princip-Spørgsmaal, der er knyttet til Nationaltheatrets Begreb. Det forekommer mig desuden, at denne hele Benyttelse af de saakaldte scandinaviske Sympathier er en Captatio benevolentiæ, der ikke er behagelig eller endog en selvstændig Forfatter værdig; ja det synes mig endog ubehændigt at vise sin Sympathi for Svenskerne ved at radbrække deres Sprog, og dette vil dog upaatvivlelig ske.

26. Februar 1846.

Bredahls Tragedie »*Knud Svendsøn*« har saa meget virkelig Godt og Poetisk, at den vel kan fortjene at bringes paa Scenen, naar de nødvendige Forandringer ere foretagne. Vel bør man ikke vente, at dette Stykke vil gøre nogen stor eller varig Lykke[1]), thi dels har det blandt andre Mangler ogsaa den at efterlade et ikke tilfredsstillende Indtryk; dels er den historiske Tragedie, i sin halv Shakespearske, halv Oehlenschlägerske Form, udentvivl en affloreret Væxt, hvis Aarstid er forbi, en Digtart, som hører til tilbagelagte Stadier, og som Tiden ikke mere sympathiserer med. Men saa længe man ikke kan nægte den Adkomst til at gøre sit svage Liv gældende, maa nærværende Arbejde udentvivl komme i Betragtning. Det kan ogsaa have Interesse for det ikke aldeles ulitterære Publicum at se et Arbejde af denne Digter, som man i saa mange Aar har hørt Tale om, medens de Færreste kende noget til ham; ligesom det ogsaa maa kaldes en god Gerning at bidrage til at skaffe ham en populær Anerkendelse ved at uddrage ham af hans Incognito, samt

[1]) Det opførtes i Saisonen 1849—50 kun 2 Gange.

Digitized by Google

skaffe ham en pecuniær Indtægt, efter at han i hele sit Liv har kæmpet med Fattigdom.

Stykket behandler Knud den Helliges Historie og Endeligt. Hvad man maa dadle hos det i Almindelighed, er, synes mig, den noget ensidige og partiske Opfatning af Kongens Character, der synes at være bedømt efter det 18de Aarhundredes Maalestok, omtrent paa samme Maade som Holberg bedømmer ham i sin Danmarks Historie. Men denne Opfatning af Catholicismen, som om den var lutter Præste-Bedrageri ,og uden indre Sandhed, er en aflagt Synsmaade, som Historien ikke længere vedkender sig, og Stykket har derfor ogsaa i denne Henseende noget Forældet, skønt ikke mer end flere af Oehlenschlägers Tragedier, som fremsætte den samme Anskuelse. Men afset fra denne Indskrænkning har Forf. udført sin Idé med Conseqvens og med streng, tydelig og virksom Tegning, hvilket fortjener saa meget mere at anerkendes, som det netop er den bestemte Tegning, hvorpaa det saa ofte skorter hos vore dramatiske Forfattere.

Hr. *Hostrups* Lystspil »*Æsthetisk Sands*« har en god Intention, nemlig at satirisere over den falske æsthetiske Dannelse, men Forf. har ikke havt andre at stille imod dens Repræsentanter end et skikkeligt og ærligt Menneske. Men dette er jo ingen Modsætning, da det tværtimod er det Almindelige, som fordres af Alle, baade Æsthetiske og Uæsthetiske. Stykket er derfor fra Tankens Side temmelig overfladisk, og det samme maa vel siges om Planen og Udførelsen. Det Hele mangler Anlæg og Holdning, Karakterene ere tynde, Scenerne falde fra hinanden uden kunstmæssig Gruppering. Der er ingen dramatiske Pointer, intet energisk Fremspringende. Den første Scene er den bedste. Dialogen er vel ret flydende og ikke uden pudsige Indfald, men den er uden egenlig Kraft, og det hele gør et temmelig mat og trivielt Indtryk. Med alt det kan Stykket gerne spilles, og Theatret, som mig synes, gerne være bekendt at bringe det for Publicum, bedre — om jeg tor sige det — end »Intriguerne« af samme Forfatter eller hans øvrige Studenter- og Regens-Comedier[1]).

---

[1]) »Æsthetisk Sands« spilledes fem Gange i Efteraaret 1849.

Digitized by Google

23. Marts 1846.

Comedien »*De Forelskede*« er et Manuscript, som jeg ikke kan læse. Dog har jeg altid kunnet stave mig til Saameget, at det er Vrøvl.

— Oversætteren af *Molières* Comedie »*Den Gjerrige*« har vel anvendt Flid og Umage og har derfor ogsaa paa mange Steder været heldig, men det har skortet ham paa tilstrækkelig Kundskab i det Franske og paa tilstrækkelig Sprogtakt i det Danske. Oversætteren skriver i sit Brev til Directionen, at han i enkelte Vendinger har søgt at finde saa danske Udtryk som muligt, saadanne som, idet de gengave Forfatterens Mening, tillige vare af den Beskaffenhed, at Nationen strax kunde genkende den som sin Ejendom. Men Et er *Nationen*, et Andet en *Clique*, hvis selvgjorte spøgefulde Vendinger og Tanker endnu have et rent particulært Præg og følgelig aldrig bør lyde fra Scenen, hvor man tænker sig Nationen som Tilhører, og hvor det er uværdigt at give det *offentlige* Skuespil Præget af en *privat* Underholdning. Hertil kommer, at naar en saadan Diction i *intet Tilfælde* bør taales, saa maa den saa meget mere forvises fra et Stykke som dette, hvis gammeldags Præg paa en dissonerende Maade forvandles ved slige moderne Fatuiteter. Især Frosines for Mad. Phister bestemte Rolle er opfyldt med saadanne Clique-Talemaader som »Det kan De være stødt paa« (istedetfor »vis paa«). Mange Mennesker, og netop af de mest dannede, kende slet ikke saadanne Udtryk og forstaa dem ikke. Herhen hører ogsaa den vulgære Form, som Frosine idelig bruger: »*Om* det er?« — »*Om* jeg har?« — »*Om* jeg kan?« osv., hvilken Form allerede i 2den Acts 4de og 5te Scene forekommer 5 Gange. — Andre Udtryksmaader, som vel ikke kunne henføres under ovennævnte Categori, ere for moderne og for ugenerte i den Art af Diction, som her udfordres. Saaledes: »Fader siger« istedetfor: »*Min* Fader« etc. Ved Sligt falder Dictionen ud af Tonarten, og det gør samme Virkning, som om de Spillende i et saadant Stykke, istedenfor at bære Tidsalderens Costume, vare klædte efter nyeste Mode.

20. Sept. 1846.

Lystspillet »*Voltaires Ferier*« er ikke, som Oversætteren mener, fra Anno 36, men meget ældre, thi jeg har set det i Paris

Digitized by Google

for nogle og tyve Aar siden. Mademoiselle Déjazet, saavidt jeg mindes, udførte Voltaires Rolle. — Skildringen af Voltaire i dette Stykke er yderst fad og flau. Hans Forelskelse i den gamle Ninon falder i det Modbydelige; og den Omstændighed at Voltaires Rolle udføres af en Skuespillerinde vil snarere forøge end formindske det Modbydelige og vel gøre den udelikate Rendezvous-Scene i 2den Act endnu mindre tolerabel. Paa disse Anstødsstene nær er Stykket som saa mange andre: tomt, men dog ret livligt, og for en Gangs Skyld nogenlunde underholdende. Oversættelsen synes ikke uheldig paa nogle fæle Germanismer nær, saasom: »at tale en Mand«, »Champagner«. En Gallicisme er den ordrette Oversættelse af »Société Jésus« istedetfor »Jesuiter«.

Da Oversætteren ønsker, at min Kone skal udføre Voltaires Rolle, har jeg tilladt mig at lade hende læse Stykket, men hun har ikke mindste Lyst dertil.

27. October 46.

Hr. Conferensraaden har jeg herved den Ære at sende det omtalte originale Lystspil »*Valgerda*«. Min Mening om det er, efter hvad jeg allerede mundtlig har ytret, at det er et godt Stykke, som jo før jo hellere bør bringes paa Scenen[1]).

21. Januar 1847.

Det nye Skuespil af *Hertz, »Ninon«*, er et extravagant Sujet, men behandlet med nogen Moderation, maaske med altfor megen, da det derved taber noget i den Kraft, som netop et saadant Sujet gør Fordring paa. *Victor Hugo,* der ligesom har Hævd paa saadanne Sujetters Behandling, vilde udentvivl have exposeret det dybere og paa sin Vampyrmaade have udsuget dets Hjerteblod. Han vilde derfor have frembragt en mere rystende Virkning, men udentvivl ogsaa være falden ind i sin sædvanlige Raahed, som *Hertz* har for megen Smag til ikke at undgaa. Forsaavidt man ikke allerede vil bryde Staven over selve Sujettet — hvortil jeg kunde være tilbøjelig — maa man erkende det for en god Intention at behandle det i et Slags Lyst-

[1]) Det maa have været en Spas for J. L. Heiberg at skulle concipere en Censur over sit eget — til en Begyndelse — anonyme Lystspil, der første Gang spilledes 5. Febr. 1847 og til 1877 ialt gik 44 Gange over Scenen.

Digitized by Google

spilform, for derved at mildne idetmindste Forberedelserne til det Skrækkelige, ligesom dette selv, naar det endelig kommer, kan — just formedelst Contrasten — voxe i overvældende Kraft. Men det forekommer mig, at det Lystige ikke er lystigt nok, og at det Skrækkelige ikke gør al den forventede Virkning. I et Skuespil, som — den tragiske Catastrofe fraregnet — maa kaldes et Intriguestykke, kunde man vente at finde et levende Billede af den skildrede Tidsalder, især da denne var saa charakteristisk, og Stykket istedenfor et concentrere sig om nogle Hovedmomenter, breder sig episodisk gennem hele fem Acter. Men et saadant Billede faar man dog ikke; dertil er det lystspilagtige Element ikke livligt og broget nok. Ogsaa synes mig den plumpe Fremgangsmaade, som her er tillagt Cardinal *Richelieu,* ikke at stemme med den Forestilling, som man gør sig om denne fine Statsmand, uagtet Forf. paastaar at have Hjemmel derfor.

Efter disse Betragtninger maa jeg rigtignok befrygte, at dette Stykke vil gøre eller let vil *kunne* gøre et paa engang mat og pinligt Indtryk og følgelig ikke behage. Da man imidlertid kan tage fejl i slige Formodninger, og da ialfald Stykket, tiltrods for alt hvad der kan siges imod det, bærer et ejendommeligt, originalt Præg, og viser Spor af en sand Digter, endelig da Forf. ikke vil være anonym, saa synes mig, at man i Henhold til den Horaziske Digter-Tilladelse »quidlibet audendi«, kan lade Forfatterens berømte Navn forsvare Vovestykket og følgelig lade Stykket komme til Opførelse, for at Kendere og Ikke-Kendere selv kunne dømme, især hvis Forf. i det indsendte Manuscript har holdt det Løfte, som han idetmindste halvvejs gav mig: at borttage endel overflødige Optog, Danse og Sange, som kun vilde slappe Handlingens Gang og være til Hinder for en afrundet scenisk Udførelse[1]).

9. Marts 1847.

Vedlagt følger . . en Oversættelse eller Bearbejdelse af *Heinrich v. Kleist's* Lystspil *»Der zerbrochene Krug«*.

Kleist er vistnok en udmærket poetisk Genius i andre Retninger; men hvad Tyskerne forstaa ved det Komiske er noget

---

[1]) »Ninon« havde sin Førsteopførelse 4. Marts 1847 med Fru Heiberg i Titelrollen. Men Heiberg fik Ret i sin Dom: trods flere Genoptagelser blev Hertz' Drama aldrig noget Tilløbsstykke.

Digitized by Google

helt andet end hvad den øvrige Verden forstaar derved. Der hører vist en tysk Mave til at fordøje dette Lystspil, som Tyskerne altid beraabe sig paa, fordi den hele tyske Lystspil-Litteratur, forsaavidt som den skal have poetisk Værd eller have virkelige *Digtere* til Ophav, reducerer sig omtrent til dette ene Stykke. Anecdoten, hvorpaa Stykket er bygget, kan være ret *piquant,* men den frembyder kun een eneste Situation, og uagtet dette Een-Acts-Lystspil er saa stort, at der godt kunde gøres 3 Acter af det, bestaar det dog i Grunden kun af een Scene, nemlig Retsforhøret. Men Vidtløftigheden grænser ogsaa til det Utrolige og er næsten uden Exempel . . . Oversætteren har gjort den gode Gerning at forkorte Stykket næsten til det Halve, og hans Sprog og Versification staar neppe tilbage for Originalens. Men tiltrods for Forkortelsen frygter jeg for, at Stykket neppe vil være udholdeligt paa vor Scene.

24. Marts 1847.

»*Viola*« er en, som det synes mig, med Smag og Skønsomhed foretagen Bearbejdelse af et af Shakesperes berømteste Lystspil, der ved sin romantiske Character og sin piquante Intrigue udentvivl er mere skikket til at overføres paa det moderne Theater end de fleste andre af Digterens Lystspil. Nærværende Bearbejdelse forekommer mig at have gjort meget for at bane det Vejen paa vor Scene, uagtet de strenge Critikere, som forgude Shakespeare eller indbilde sig selv og Andre at de gøre det, maaske ville udlægge Forkortelserne og Forandringerne som en Brøde mod den store Digter. Men jeg troer, at man gør Shakespeare en daarlig Tjeneste ved at fremstille ham uforandret paa en Scene, der er himmelvidt forskellig fra hans Tids, og at man derfor enten skal lade ham hvile eller behandle ham paa lignende Maade som her er sket[1]).

22. April 1847.
(21 Aarsdagen efter »Aprilsnarrenes« første Opførelse).[2])

»*Paragraph 213*« er en af disse flaue, usammenhængende, forcerede, umotiverede Gentagelser af Forhold og Situationer, som

[1]) Med denne Motivering holdt Sille Beyers Shakespeare-Bearbejdelser deres Indtog paa det kgl. Theater.

[2]) At denne Dag mindes, maa opfattes som en cadeau til Heibergs gode

Digitized by Google

allerede ere fremstilte over hundrede Gange. Det kunde dog snart være paa Tide at bortvise disse evindelige Gentagelser af det Samme, ved hvilke Theatret kun i Indbildningen faar et nyt Stykke, men i Virkeligheden et Opkog af forslidt Salon-Pjatteri og Salon-Moral. Slige nominelle Nyheder kunne i det højeste være de Blaserte til én Gangs Fornøjelse; de sunde Mennesker, som søge en sund Føde, væmmes ved ikke at faa andet end Sukkervand. Alt hvad der i dette Stykke skal gælde for *piquant*, har man langt piquantere, og fremstillet med langt mere baade Natur og Kunst, i Scribes lille Comedie »Enten elskes eller dø«.

— »*La Rosina*« er meget morsom, at sige i *Manuscript*. Det maa vist være den samme Rebslagersvend, som har skrevet Skuespillet »Fy« (ifølge »Den nye Barselstue«).

9. Sept. 1847.

Tragedien »*Kjartan og Gudrun*« vil neppe forøge Digterens Laurbærkrans med et nyt Blad[1]).

16. Oct. 1847.

Vaudevillen »*Kjærlighed paa Stylter*« synes mig noget tynd og fersk. Den har alt det *Piquante* deri, at et Fruentimmer gaar paa Stylter; men jeg tvivler paa, at nogen af vore Skuespillerinder vil findes villig til at gøre denne equilibristiske Kunst. Sangnummerne ere saa overflødige, at man, Handlingen ubeskadiget, næsten kunde tage dem bort; og de ere tillige af den for Forfatteren magelige Beskaffenhed, at deres hele Virkning er lagt i Melodierne, thi Texterne ere aldeles intetsigende og virkningsløse.

6. Novbr. 1847.

Comedien »*Den uventede Brudgom*« er virkelig et mærkværdigt Product, som under alle Omstændigheder fortjener at læses af Deres Excellence; thi passer det ikke for Theatret, saa passer det maaske for Landhusholdningsselskabet, da det indeholder en charakteristisk Skildring af den nuværende Bonde-

Ven og Beskytter Jonas Collin, hvis Protektion det skyldtes, at Vaudevillerne overhovedet kom frem.

[1]) Oehlenschlægers sidste Tragedie, som Heiberg tydeligt nok er lige saa lidt begejstret for som for »Digterkongens« øvrige Produktion, men som han naturligvis føler er u. C., opførtes første Gang 13. Oktbr. 1848 og spilledes syv Gange i Sæsonens Løb.

Digitized by Google

stand. Men jeg vil forresten ikke sige, at Stykket ikke passer for Theatret, endskønt jeg paa den anden Side dog heller ikke vover at anbefale det til Opførelse. Det skildrer som sagt den nuværende Bondestand og slutter sig for saa vidt til den Skildring af Bondestanden, som *Holberg* gav i »Erasmus Montanus«. Men Forf. er ogsaa i en mærkelig Grad aandsbeslægtet med Holberg, hvormed jeg naturligvis ikke mener, at han enten er eller bliver en ny Holberg. Det Holbergske overstrømmende Lune, den Holbergske Overgivenhed har han blandt andet ikke, men han har nogen Lighed med Holberg i Opfattelsen af det charakteristiske, og i Fremstillingen deraf har han hele den Holbergske negligeante Indvikling og Udvikling af Intriguen. Jeg har aldrig set en Comedie, som i den Grad var bygget paa det Holbergske Fundament eller ført tilbage til dette Udgangspunkt. Allerede heraf følger, at Stykket er en ren Antipode til Alt hvad der i den dramatiske Kunst kan kaldes modent. Det er, som om Forf. sprang hele den Tid over, der ligger mellem *Holberg* og os. Det er rimeligt, at dersom dette Stykke bragtes paa Scenen, vilde han faa en Musik af Piber og Gongon, thi Publicum er jo altid desorienteret udenfor det Moderne, som det er vant til. Men der vilde dog sagtens ogsaa gives dem, der ovenpaa det meget Traditionelle og Opstudsede, som man nu svømmer i, vilde føle en behagelig Recreation ved at støde paa en gros bon sens, ved at se noget, der ikke er Drøvtyggen af det Bekendte, ikke er udskrevet af Bøger, men af Forfatterens egen Erfaring. Fint er dette Stykke ikke, ligesaalidt som de Holbergske, det er tværtimod grovt tegnet, men med sande og træffende Omrids. Men nu vil Publicum jo have det Fine, det vil sige hvad der er fint sminket og oppudset, medens det i sig selv er grovt og raat. Jeg vover her ikke at give noget Raad. At forkaste Stykket uden videre vilde være meget uheldigt; at antage og opføre det har sine Betænkeligheder. Men smukt vilde det være om Direktionen havde Mod til at sætte sig ud over de Angreb og Invectiver, som den neppe vil undgaa, dersom den lader Stykket komme til Opførelse, selv med de Forkortelser og Modificationer i det Enkelte, som isaafald vilde være nødvendige, men om hvilke jeg endnu maa anse det for tidligt at ytre mig.[1])

[1]) Den anonyme Komedie blev ikke spillet.

Digitized by Google

— Hvad »*Ruy Blas*« angaaer, da var det mig paafaldende, at der her i Landet kunde gives et Menneske, der vilde oversætte det af *Victor Hugo's* Dramer, som i selve Frankrig er erkendt for at være det sletteste af dem alle. Da jeg ialfald maa opponere imod Antagelsen af dette Stykke, som skildrer en Kærlighedshistorie mellem en Dronning af Spanien og hendes Lakai, og som i Smagløshed, Raahed og daarlig Knald-Effect overgaar alt hvad den ligesaa berygtede som berømte Forfatter har skrevet, saa maa jeg anse det for overflødigt at læse Oversættelsen[1]).

14. Nov. 1847.

Jeg har herved den Ære at tilstille et mig af en anonym Forfatter[2]) leveret Manuscript: »*En Søndag paa Amager*«, Vaudeville i 1 Akt, som forsaavidt kan siges at være dediceret til Deres Excellence, som den med Forkærlighed omtaler Kongelunden paa Amager[3]). Hvorvidt Deres Excellence vil modtage Dedicationen er en anden Sag.

Stykket er rigtignok en Bagatel, hvori der kun er en temmelig løs Intrigue. Men der er en ret gemytlig Tone over det Hele. Jeg skulde maaske dog alligevel ikke have givet det nogen særdeles Anbefaling, hvis ikke Musiken var holdt i en ualmindelig folkelig Tone og paa en saadan Maade bunden til de for *Læseren* temmelig ubetydelige Texter, at jeg ikke tvivler paa, at jo Sangnummerne vilde fra Theatret udbredes over Landet og blive Folkesange.

Forf., som er musikalsk, har leveret mig Musiken til Stykket, tildels componeret af ham selv, og udsat for Pianoforte. Af denne Musik skal jeg besørge Orchester-Partitur, arrangeret af en eller anden bekendt Musicus, men dog ikke førend jeg veed om Stykket kan vente at blive antaget til Opførelse. Saa ubetydeligt som det Hele er, finder jeg dog Intet deri, som kan dadles fra Smagens eller Critikens Side. Jeg vil sammenligne det baade hvad Text og Musik angaar, med »Die Wiener in Berlin«, og det skulde ikke forundre mig, om det kom til at gøre hvad man

---

[1]) Ruy Blas opførtes i en Oversættelse af R. Kaufmann i Sæsonen 1883—84.

[2]) Heibergs Frue Johanne Luise Heiberg, der var den anonyme Forf. til Vaudevillerne »En Søndag paa Amager«, »Abekatten« og »En Sommeraften«.

[3]) Kongelunden og dens Fasaner var Jonas Collins Værk. Amagers eneste Skov anlagdes i 1819.

Digitized by Google

kalder Furore, uagtet det vistnok heller ikke vil forundre mig, om det ikke gør det.

24. Novbr. 1847.

Hr. *Hostrups* Vaudeville-Comedie »*Eventyr paa Fodrejsen*« er et smukt Stykke med eiendommelig, piquant Charactertegning, livlig, naturlig, ret elegant Dialog, særdeles godt benyttede Melodier. Der er noget Friskt og Gemytligt udbredt over dette Arbejde, og man tilgiver det gjerne, at det hist og her falder lidt i det Brede og kunde behøve lidt mere Concentrering. Værre er, at den udbrudte Slave er en noget betænkelig Hovedperson, og at desuden hans Deltagelse i Handlingen foraarsager et Par meget store Usandsynligheder. Men paa den anden Side er han dog ogsaa benyttet til flere gode Situationer; og jeg troer derfor ikke, at denne Anstødssten bør være til Hinder for Antagelse af et Stykke, som vist i det Hele vil gøre et behageligt Indtryk.

23. Decbr. 1847.

Vedlagt følger »En Søndag paa Amager« tilbage tilligemed Forfatterens Forslag til Rollebesætning. Dersom den Bestemmelse skulde blive tagen at give dette Stykke til Fastelavn, maatte der vel snart gøres Aftale med Theatermaler *Christensen* angaaende Sættestykker, der maatte vise de amagerske Marker og f. Ex. Taarnby-Kirke. Med et lavt Sættestykke paa et Horizont-Teppe maa nemlig det Hele kunne gøres. Som Fastelavnsstykke kan »En Søndag paa Amager« opføres paa Fastelavns-*Søndag* saa godt som paa Fastelavns-*Mandag*. Jeg har udregnet (thi jeg har endnu ingen Almanak), at det d. 5te Marts er Fastelavns-Søndag, og altsaa den 6te Fastel.-Mandag.

30. Decbr. 1847.

Sørgespillet »*Det ubesindige Løfte*« er et ret mærkeligt Product, men som neppe kan egne sig for Scenen. Det er Jephtas Historie i det gamle Testament, behandlet i en Form, der erindrer om den antike Tragedie, fornemmelig ved det intermedierende Chor af Nomis Legesøstre, der paa flere Steder er meget smukt. Hvorledes Forf. imidlertid har tænkt sig disse Chorsange udførte paa Theatret, veed jeg ikke; thi synges kunne de ikke, uden at Virkningen gaar tabt; de maatte vel snarest reciteres af en Enkelt som Chorførerinde. Men ligesom dette,

Digitized by Google

der er os uvant, neppe vilde forstaaes eller opfattes rigtigt af et nuværende Theater-Publicum, saa er der ogsaa meget Andet, som modsætter sig Stykkets Opførelse. Thi Stykket er uden egenlig Handling og indeholder blot Deliberationer og Reflexioner over hvad der skal ske. Dertil kommer, at Forf. røber en paafaldende Usikkerhed i Anskuelsen af sit eget Sujet, idet han lader Jephta betragte sit Løfte som »ubesindigt«, og ikke desmindre lader ham tro sig forpligtet til at holde det. Herved kommer en stor Confusion ind i selve Grund-Ideen. Thi vel kan man undertiden være nødt til at holde et ubesindigt Løfte til et *Menneske,* men et ubesindigt Løfte til *Gud* maa nødvendigvis være eftergivet. Forf. har havt til Hensigt at drage en i sig selv interessant Parallel mellem Jephtas Løfte og Abrahams Løfte. Men han maatte da have viist, at Jephta ansaa sit Løfte for at være befalet af Gud, ligesom Abraham, men først, da Gud ikke sendte Redning for det uskyldige Offer, indsaa, at han havde været i en Illusion og taget sit eget Indfald for Guds Stemme. Saa nær har Forf. været ved en dyb og ægte tragisk Collision, men han er gaaet den tæt forbi uden at mærke dens Tilstedeværelse. Saaledes som han nu har opfattet Collisionen, er der en comisk eller parodisk Modsigelse i den; og det er derfor maaske ikke tilfældigt, at han, istedenfor at kalde sit Stykke »Jephta og hans Datter« eller noget lignende, har givet det en Titel, der snarere betegner en Lystspil-Intrigue end en tragisk Conflict[1]).

8. Januar 1848.

»*Herren til Rold*« i forkortet Skikkelse! O vee, o vok! Hvo vil ikke nødig bedrøve en ung, net og naiv Pige! Men jeg troer ikke, at hendes Manuscript kan komme til større Ære end at bruges til Papillotter i hendes eget Haar. Det er endnu bestandig et aldeles umodent og talentløst Product, materialiter og formaliter lige »ungeniessbar«. Jeg haaber, at Deres Excellence vil være af samme Mening, saa at jeg kan undgaa at blive Genstand for hendes Vrede. —

Jeg veed ikke, om Deres Excellence bemærkede, at paa Theater-Placaten igaar, hvor »Statsmand og Borgere« annonce-

[1]) Under Titlen »Jephtas Datter« udkom Johs. Fibigers Drama i 1849.

Digitized by Google

redes, var tilføjet, at den averterede Forestilling kunde ikke gives formedelst for Fru *Heibergs* Upasselighed. Tog man derpaa Adresse-Avisen for sig for at se, hvilken Forestilling der var averteret, saa læste man »Statsmand og Borger«, som altsaa var den *averterede* Forestilling, hvorom Placaten meddelte, at den ikke kunde gives formedelst Fru Heibergs Upasselighed, og i Stedet for hvilken den bebudede — »Statsmand og Borgere«. Denne Nonsens, udtalt i Directionens Navn, synes mig at gaa vel vidt; og da den drejer sig om min Kones Navn, saa troer jeg mig beføjet til at relevere den, efter at jeg flere Gange har tiet til lignende Molbo-Historier. Man maa tro, at Regisseuren[1]) betragter sine private Meddelelser til Journalisterne som *Avertissementer;* men ialfald kan han ikke være berettiget til i Theatrets og Direktionens Navn at tilbagekalde sine private Meddelelser. Veed han maaske ikke — thi der er meget i Regisseurfaget som han ikke veed — at den Indretning at bekendtgøre Forestillingen samme Dag istedenfor den foregaaende, blev truffen for at undgaa de hyppige Tilbagekaldelser?

For ikke længe siden sendte han Bud om Aftenen mellem Kl. 9 og 10 for at spørge, om min Kone den næste Dag (en Dag, da ingen Forestilling var ansat for hende) -- kunde spille i »Qvækeren og Danserinden«. Hun svarede, at hun var forkølet og turde derfor ikke indlade sig paa saa stor en Rolle, hvori hun næsten uafbrudt maa tale, men at hun var villig til at spille i adskillige andre Stykker, hvor hendes Rolle var mindre fatigant. Dette kunde dog ikke kaldes en Syge-Anmeldelse. Men ikke desmindre læste man næste Dag paa Placaten, at Forestillingen var forandret formedelst Fru Heibergs Upasselighed, da det burde hedde: formedelst Regisseurens Uefterretteliglied. Thi Sagen var, at Avertissementet havde været indleveret, inden han lod spørge, og nu trak han sig ud af det ved at kaste Skylden paa en anden.

Jeg veed ikke, om han troer at gøre sig yndet hos Publicum ved saa ofte at give uvedkommende Indblik i Theatrets indre og private Husholdning, hvilken en Embedsmand ved Theatret snarere burde stræbe at skjule end at divulguere.

Og siden jeg er kommen paa dette Capitel, kan jeg ikke und-

---

[1]) Efter Stages pludselige Død var den ikke betydelige Skuespiller Schneider i 1846 bleven hans Arvtager til Regissør-Embedet.

Digitized by Google

lade endnu at gøre et Par Bemærkninger. skjøndt Sagen ikke vedkommer min Kone, og mig selv kun meget partielt.

Mellem de »Forbedringer« den nuværende Regisseur har udført, findes ogsaa den, at han udelader Herre-Titelen ved alle ellers titulerede Personer, saa at man ser af hans Placater, at der næsten ikke gives andre Herrer i Theatret end Skuespillerne. Saa ubetydeligt som dette synes, saa har det dog en Betydning, idet det er en Løsrivelse fra hvad der altid har været anset for den gode Tone, og som er antaget i alle civiliserede Lande, i alle Sprog uden Undtagelse. Ingen vil skrive udenpaa et Brev: »Til Conferensraad *Oehlenschläger*«, eller udelade Herre-Titlen i en Tiltale til ham, eller i en Omtale om ham, naar han selv er tilstede, eller i nogensomhelst offentlig Tale. Herre-Titelen er, ligesom Selskabsdragten, et Tegn paa den Civilisation, der gør Alle lige uden Hensyn paa deres Forskel i Rang og Stilling. Men isaafald er det underligt, at det kongelige danske Theater unddrager sig dette Fællesskab med den hele cultiverede Verden, og saa burschikos en Skrivemaade synes mig ikke at passe sig i den kongelige Theater-Directions Navn.

I Slutningen af *Stages* og *Liebes* Tid blev det indført at udelade Ordet »original« paa de danske Stykker, da det maatte forstaa sig af sig selv, at de vare originale, naar de ikke annonceredes som Oversættelser, og fordi det ofte gav Anledning til *bons-mots* om de originale Stykkers Originalitet. Men den nuværende Regisseur sætter Ordet »original« ved visse af vore Originaler og udelukker det ved andre, saa at al Consequens mangler heri.

For nogen Tid siden fandt han paa at udelade alle Oversætternes Navne — ligesom ikke ofte en Oversætters Navn var af større Betydning for Publicum end nogle obscure franske Forfatteres — men om nogle Dage hørte han igen op med denne »Forbedring«.

Han synes i det Hele ikke at have Principer i sin Embedsførelse, men denne Mangel kunde erstattes ved detaillerede Forskrifter. I det Hele forekommer det mig voveligt at lade ham disponere over Pen, Blæk og Trykkersværte i *Theatrets* og *Directionens* Navn, uden nærmere Tilsyn med Maaden hvorpaa han bruger dem. Ligesaa gerne kunde man betro et ladt Gevær til et Barn.

Digitized by Google

Ovenstaaende har jeg skrevet i en god Mening, ikke just med Hensyn paa Regisseuren, men med Hensyn paa Theatret; og jeg stoler paa, at Deres Excellence ikke vil se Andet deri.

12. Oct. 1848.

»*Sal og Kjælder eller En Matinée musicale*«.

Det skulde undre mig, om dette Stykke ikke er af *Rosenkilde*. Det har en ret livlig, skjøndt noget bred Dialog og flere ret pudsige Situationer. Men det kommer for silde. Thi simple Folk, som ville agere fornemme, er ikke alene et meget fortærsket Sujet, men passer heller ikke i den nuværende Tid, da de simple Folk ikke have Prætension paa at være fornemme, men tvertimod ville, at de fornemme skulle blive simple. Det er en af Yttringerne af den communistiske Aand, der i det Hele ikke vil hæve det Lave, men neddrage det Høje, hvorfor den ogsaa, med Hensyn paa Formue, ikke vil gøre de Fattige rige, men tvertimod gøre de Rige fattige. Heri vilde Forf. kunne have fundet et Forhold, der som Sujet baade er nyt og localt og piquant, hvorimod det modsatte Forhold betegner en forsvunden Tidsaand, hvis Skildring er for Øjeblikket uden Interesse.

24. Oct. 1848.

Vedlagt følger et dramatisk Eventyr »*Søstrene paa Kinnakullen*«. Forfatteren, som vil være anonym[1]), men dog har isinde at nævne sig for Deres Excellence, har tidligere meddelt mig det, men nu omarbejdet det efter nogle Vink, som jeg har givet ham. Sujettet er opfundet med megen Phantasie og har en skøn og dyb Betydning. Men hvorvidt det er lykkedes at udarbejde det i en ret dramatisk Form, derom kunde være nogen Tvivl. Dog troer jeg ingenlunde, at denne Tvivl kan eller bør hindre dets Fremstilling paa Scenen, hvor det dog nok kan komme til at tage sig ud, især naar der ved den Musik, som skal componeres dertil, gives Componisten nogle dramatiske Vink og Anviisninger, i hvilken Henseende jeg har lovet Forf. at gøre de fornødne Aftaler paa hans Vegne.

8. Decbr. 1848.

Det originale Lystspil »*Statsmanden efter Moden*« kan jeg ikke sammenligne bedre end med en Grød, der ikke har anden Form

[1]) Carsten Hauch: »Søstrene paa Kinnekulle« opførtes første Gang 26. April 1849. H. Rung komponerede den ledsagende Musik.

Digitized by Google

end Fadets, hvorpaa den ligger, eller Skeens, hvormed den tages. Og selv afset herfra er den politiske Skildring saa stofagtig raa, den Anskuelse Forf. vil gøre gældende saa ganske en Parti-Anskuelses, at Stykket allerede af den Grund neppe vilde blive taalt. —

»*Tonne gaar i Krigen*« er vel noget bedre end de andre Stykker, som hidtil har gjort Krigen til Genstand, men er dog kun lidet bevendt[1]). Det forekommer mig, at ogsaa denne Skildring af de nyeste Begivenheder er, man kunde sige, for nærgaaende og gør en ubehagelig Virkning. En saadan Floskel som den, at før Frederik den 7de have vore Konger kun været Konger for de Rige og Fornemme, maatte naturligvis falde bort, saafremt der forresten kunde være Spørgsmaal om at anbringe Stykket.

17. Jan. 1849.

Det gaaer, som jeg har forudsagt: det er blevet til en Forfatter-Feber at skrive Skuespil om Krigen og de slesvigholstenske Affairer. Enhver, som er bankerot paa Opfindelses-Evne, finder det mageløst at lade Virkeligheden digte for sig. Men alt dette kan ikke blive til andet end ufuldbaarne Fostre. Det er Mangel paa Dannelse at tro, at Noget kan være et poetisk Stof, saalænge som det endnu udøver Nærværelsens materielle Tryk og Smerte, saalænge man endnu er midt i det, og afficeres ganske umiddelbart af det. *Scribe* har i en Tale, som han engang har holdt i det franske Academi, viist, at den franske dramatiske Litteratur har i alle Landes store, bevægelsesrige Perioder været saa langt fra at benytte dette Nærværelsens Indhold, at den tværtimod har skildret Modsætningerne dertil. Saaledes opførte man i Terrorismens Tid ømme og blide Hyrdestykker paa de parisiske Theatre; Menneskene trængte til denne Modsætning. Under Kejserdømmet fremkom de nye republicanske Tragedier, og man fremdrog de gamle, saasom *Voltaires* »Mort de César«, som Napoleon selv idelig forlangte. Og først under Restaurationen fik man den hele Hærskare af militaire Skuespil, der handlede om Napoleons Seiervindinger. Der ligger heri en Lov, som vel kan krænkes af den uerfarne eller ubetænk-

[1]) Forfatteren var Brosbøll. Hans lille Krigskomedie, lavet »för tilfället«, spilledes 6 Gange 1849.

Digitized by Google

somme Forfatter, men ikke ustraffet for ham selv og den Scene, der ved at antage sig hans Stykke sætter sig paa samme Standpunct som han. Naar vor Krig er endt, naar vore Forhold ere ordnede, da er det paa Tiden at benytte dette Stof som et forbigangent; som et nærværende duer det ikke.

Det er med disse almindelige Betragtninger for Øie, at jeg sender Deres Excellence de tre vedlagte Manuscripter, der alle klamre sig som Blodigler om vore øjeblikkelige Forhold og Tilstande, for af dem at søge en lille Smule Næring i den dyre Tid. Af disse Trillinger er Nr. 1 kastet mig ind her i Huset som et Hittebarn; Nr. 2 og 3 har jeg modtaget fra Deres Excellence og har herved den Ære at remittere dem — næsten som moralsk fordærvede.

Nr. 1. »*En Fest i Skovshoved*«. Det er Hittebarnet. Faderens naive anonyme Skrivelse følger med, for at Directionen kan vide hvor den skal blive af med Ungen, som er et complet Patte- og Pjaltebarn.

Nr. 2. »*Ruinerne i Badstrup*«. Dette Stykke behandler unægtelig Krigs-Sujettet paa en delicatere Maade end de andre, ligesom der er en ret smuk idyllisk Tonart, som gaaer igennem det, og nogle af Melodierne smukke. Men det er i dramatisk Henseende altfor fattigt. Den hele Benyttelse af Ruinen til at løse Knuden er meget daarlig, og Visen paa Melodi af »Den tappre Landsoldat« er af yderst ubehagelig Virkning. Saavel ved dette som det førstnævnte Stykke er det kendeligt, at de ere Efterklang af »En Søndag paa Amager«.

Nr. 3. »*En Tour til Armeen*«. Tyndhed i Opfindelse, Trivialitet i Characterer, Usandsynlighed i Handling. Men forresten Routine i Sprog og Versification. Men foruden det rent æsthetiske Synspunkt er der her et andet, som gør sig gældende, og i hvis Bestemmelse jeg for min Part kan holde mig neutral, da det mere er et Conveniens-Spørgsmaal end et dramaturgisk. Den høje Direction vil selv befinde at afgøre — ikke blot i Almindelighed min Tvivl om Antageligheden af Stykker med dette Sujet — men i Særdeleshed hvad nærværende Stykke angaaer, om det ikke i denne Henseende er ubehageligt nærgaaende, for ikke at sige impertinent? Hvorvidt navnlig det kongelige Theater bør være Organet for de (om end fortjente) Forhaanelser af Wrangel og Kongen af Preussen, som her er ruttet med,

Digitized by Google

og hvorvidt det f. Ex. kan være passende eller endog kun morsomt at høre Prindsen af Noer nævnes fra Scenen?

Og dog har selve dette Conveniens-Spørgsmaal et æsthetisk Moment i sig, som paalægger mig at betragte Sagen fra mit Synspunkt. Meget, som er godt paa et vist Gebet, er forkasteligt paa et andet. Forf. har her begaaet den Fejl at ville overføre *Gadevisen* paa Theatret — Gadevisen, en Digtart som gerne nævnes med Foragt, men som, naar den knytter sig til de større, de almindelige Interesser, f. Ex. de politiske, kan faa Betydning, saaledes som vi have set i Frankrig under alle politiske Criser og Omvæltninger. Ja, det er aabenbart den, hvorpaa *Béranger* har bygget sine berømte *Chansons*. Vi Danske ere i denne, som i flere Henseender ikke saa lidt beslægtede med de Franske. Hos os vil Gadevisen, som knytter sig til de sidste, til de nyeste Tildragelser, ogsaa kunne faa en Betydning[1]), og Forfatteren af nærværende Vaudeville vil udentvivl selv kunne betræde og udvide den ved »den tappre Landsoldat« aabnede Bane. Ialfald er her meget at gøre for en *Digter*. Men at gøre vort Nationaltheater til *Gade* i denne Betydning er taktløst og maa tillige kaldes i alle Henseender unødvendigt og umotiveret, efter at Kjøbenhavn har erholdt et andet Theater, som kun ved at antage sig saadanne ephemere Producter — for saa vidt som de have noget Værd — kan paa en gavnlig Maade concurrere med det kongelige Theater.

4. April 1849.

Det tragiske Drama »*Knud den Hellige*« og Lystspillet »*En Skatte-Executions-Dag i Nordslesvig*« ere begge to omtrent saa daarlige og talentløse som Skuespil vel kunne være.

Det Samme kan vel ikke siges om *Hebbel's* »*Maria Magdalena*«, men det er et hojst uhyggeligt borgerligt Grædespil, som sikkert vil være utaaleligt paa Scenen.

21. April 1849.

Skuespillet »*Danmark bestaaer*« er en Bearbejdelse af Oehlenschlägers bekendte Digt »Uffe hin Spage«, hvis Sujet her er blevet trukket dygtigt ved Haarene for at tvinge det til ret

[1]) Maaske har Indsendelsen af netop denne Komedie inspireret Heiberg til hans i 1849 udkomne »Gadeviser«.

Digitized by Google

mange Allusioner paa Øieblikkets Tilstande, — Noget der var saa meget mindre nødvendigt, som Sujettet i sig selv indbefatter Allusioner nok, hvilke det snarere kom an paa at moderere og holde lidt tilbage for ikke at ophæve Illusionen, end at forcere frem, man kan sige: med en Plumphed, der erindrer om de Complimenter, som ved deres Ubehændighed blive til Grovheder.

Desuden er den hele Behandling saa complet mislykket i *dramatisk Henseende,* at Stykket maatte blive mageløst kedsommeligt paa Scenen.

Det er en original Idee, temmelig charakteristisk for en Forf., at ville have Stykket indstuderet paa Maa og Faa, for at kunne bruge det strax, saasnart vi have vundet et Hovedslag eller sluttet en hæderfuld Fred. Det kan man kalde at tage Hatten af, inden man ser Manden. Det er lignende Forsynlighed som hos en bekendt Poet her i Byen, der skriver Ligvers om sine Venner, naar han hører, at de ere farligt syge.

20. Mai 1849.

Hvad det medfølgende Skuespil »*Kongens Naade*« angaaer, da maa jeg først bemærke, at Kongens *Naade* her egentlig er misbrugt, da der ikke kan være Spørgsmaal om Naade, men kun om Retfærdighed, thi her er ingen Forbrydelse begaaet, men en Uskyldig er falskelig anklaget for Hestetyveri og hensat i Viborg Tugthus. I det Hele er den megen Talen om vor nuværende Konge, en Talen, der gaaer saa vidt, at man næsten kan sige, at Kongen spiller en Rolle med i Stykket, efter min Følelse meget udelikat, og vilde være tilstrækkelig til at udelukke Stykket fra Scenen, selv om der ikke var mange andre Motiver dertil. Paa sidste Side hedder det endog: »Kongen kommer«, og man maa tænke sig H. M. Kong Frederik den Syvende træde ind paa Scenen i det Øjeblik Tæppet falder, saa at man rigtignok ikke faaer ham at se; men det er dog saa nærgaaende som muligt, uden at tale om, at Tilskuerne jo paa den Maade snydes for det bedste.

Endnu mindre tilbageholdende har Forf. været med nogle andre Individualiteter, hvilke, sans comparaison, dog ligesaa lidt pleje at vises paa Scenen som vor regerende Konge. I Begyndelsen af 4de Act er det nemlig foreskrevet, at »Harer«, en-

Digitized by Google

kelte Dyr og Hunde skulle løbe over Skuepladsen. Denne Fordring er nu vistnok i sig selv ligegyldig, da den kan rettes ved at slaa en Streg over den; men den er dog betegnende for Forfatterens Anskuelse af Theatret.

Forresten er Stykket et ret besynderligt Phænomen. Det er aldeles ikke uden poetisk Følelse; det har paa mange Steder en hjemlig og gemytlig Tone; Diction og Versification røbe en vis Færdighed. Men rigtignok maa Versene ogsaa bære en Mængde intetsigende, kedsommelig Snak. Der hersker i hele Stykket en mageløs, ja utaalelig Brede og Vidtløftighed; Dictionen forholder sig til Tankerne som en høj og corpulent Mands Kjole til et nyfødt Barn; og af dramatisk Anordning og Sammentrængthed er der ikke Spor.

24. Mai 1849.

»*Lord Byron*« maa kaldes Barnemad. Dersom Stykket er af en ung Pige, kan jeg forstaa det, thi et voxent Mandfolk kunde neppe i den Grad sætte sig ud over alle Sandsynligheder, Muligheder og bekendte historiske Facta. Man ser, hvorledes Lord Byron optræder mod Sultan Mahmed og redder Grækerinden Helena ud af hans Serail. Det gaaer saa glat, saa let, saa uden al Vanskelighed og Modstand som i et lille Barns Phantasie. Og den samme utrolige Scene gentager sig siden med Jussuf Pascha. Dernæst bliver Byron — den i England gifte, men fra sin Kone skilte Mand — Kæreste med Helena, og er holdt saa naiv og uskyldig i dette Forhold, at man skulde tro, det var en ung Students Forelskelse med en Præstedatter paa Landet. Endelig er Byrons Deltagelse i Grækenlands Befrielse fremstillet saaledes, at han selv er Forkæmper i Krigen mod Tyrkerne og falder paa Valpladsen. Som bekendt døde han af en hidsig Feber.

P. S. Hr. Landsarkivar G. L. Wad gør mig venligst opmærksom paa, at Forf. til det anonyme Skuespil »Konning Volmer og Havfruen« ikke kan være Veterinæren C. Viborg, men er hans Navne, den senere Præst til Rynkeby K. F. Viborg, da Manuskriptet til Dramaet findes mellem dennes efterladte Papirer.

Digitized by Google

Parterreanlæg paa Juellinge, Laaland.

VORE HERREGAARDSHAVER OG DERES FREMTIDSMULIGHEDER.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

I den nærværende Tid, hvor den sociale Omregulering af Samfundsforholdene vælter saa meget af det overende, som er af gammel Tradition og har æstetisk, etisk og økonomisk Værdi, er det nødvendigt, om man vil finde Udveje for Bevaring af bestaaende Værdier, at man ved en Analyse søger at skaffe sig Klarhed over, dels hvad der berettiger til Bevaring af det bestaaende, dels hvad der maatte berettige til en Ændring deraf. Dette gælder ikke mindst Herregaardshaverne, hvor de ændrede sociale Forhold allerede har affødt saa skæbnesvangre Resultater og hvor man staar i Fare for at se endnu mere Ulykke. Vi har set, hvorledes snart denne, snart hin Herregaardshave er erklæret lukket, fordi Ejerne ikke formaaede at udrede de Summer, som udkrævedes for Havernes sømmelige og forsvarlige Vedligeholdelse, — hvorledes den ene efter den anden er bleven omlagt til Økonomidrift og nu drives som Handelsgartneri. Der fordres ikke megen Fremsynethed for at forstaa, at om

Digitized by Google

der ikke sker en Ændring i Udviklingen, da vil Aarhundreders Forskønnelse og Vækst bukke under for en uundgaaelig Skæbne og Herregaardshavernes Saga være et afsluttet Kapitel i Danmarks Historie. Men forinden Udviklingen har sat sine sidste sørgelige Resultater, vil vi kaste et Blik tilbage paa det, som er blevet til og som gennem Generationer har hørt til vort Lands skønneste Skatte, og vi vil siden forstaa, hvad der maa til, for at Ødelæggelsen ikke skal føres ud i sine yderste Konsekvenser.

Som Herregaarden ofte er et Barn af Borgen, saaledes er Herregaardshaven i mangfoldige Tilfælde vokset ud af den spage Begyndelse, som gjordes til dens Anlæggelse, da man vovede at anlægge en »Humleplet« eller en »liden Abildgaard« paa Borgøen eller nær de beskyttende Volde. Fra denne Tid har Herregaardshaven sin Kanal, — oprindeligt en krigersk Foranstaltning, siden den blide Vandvej for hvide Svaners Vuggen og et Spejl, hvori Borggaard saavelsom Abildgaard og Lysthave kunde fordoble deres Skønheder.

Om disse Middelalderhaver fortæller Folkeviserne os. De taler om Roser og Liljer, — de taler om Linden i »min Faders Abildgaard«; altsammen er det dog sikkert mere poetiske Billeder end det er konkrete Betegnelser for noget, som fandtes. Alle de middelalderlige Haver er forsvundet, — vi har ingen Billeder, der fortæller os fuldt nøgternt og sandfærdigt, hvorledes de saa ud, — først efter Renaissancens Gennembrud, — først efter at Herregaardshaven vokser ud over Borggravens Bredder og Borgelinden bliver til de mange Linde i snorlige Rækker, Alléer og Hække, — først da bliver det os muligt at faa et rigtigt og et klart Billede af de gamle Herregaardshaver i Danmark.

De blev til i en Periode, da saavel Magten som Midlerne var samlet paa de enkelte Hænder, enten det nu var hos Adelen eller hos Kongen. De første Herregaardshaver anlagdes i Tidens Aand som regelmæssige Haver, i hvilken en ensartet Inddeling i Firkanter (Skakbrædt, Kvadratur) var det bærende Motiv. Indenfor denne Ramme anbragtes Planterne, — ligeledes med udpræget Hensyntagen til Symmetrien, saaledes som Datidens Urtegaardsmand, Hans Raszmussen Block, udtrykker det (1647), at »Dersom du sætter en Pæon paa et Hjørne, skal du ogsaa dette paa de andre 3«. Men med de senere Tiders Herre-

Digitized by Google

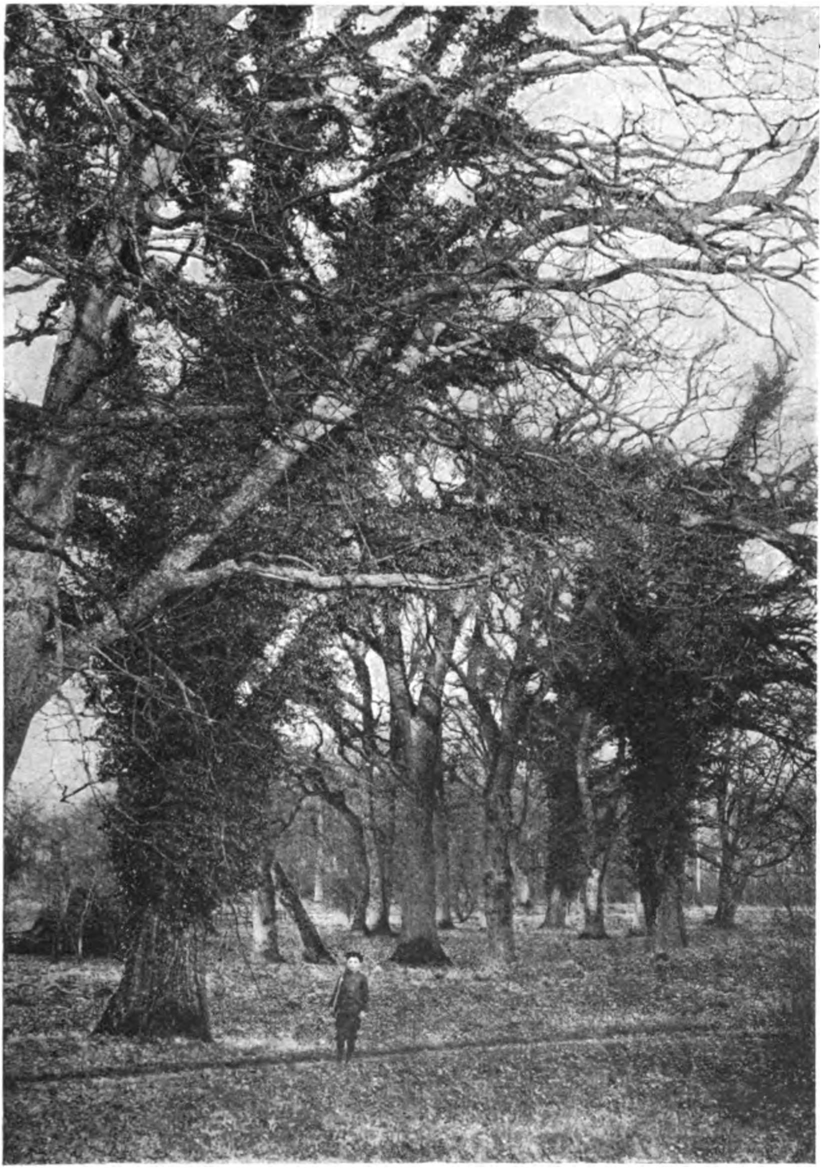

Vedbendklædte gamle Ege i Knuthenborg Park, Laaland.

gaardshaver var det en anden Sag. Vel bibeholdtes en Regelmæssighed; men det regelmæssige samledes om en eller flere Akser, og Akserne knyttedes intimt til den Herregaard eller det

Digitized by Google

Slot, som rejste sig af den gamle Borg. Og Rummene mellem Akserne gjordes til Genstand for en rig Udsmykning, det være sig med sjældne Planter i en broget Mangfoldighed, med Skulpturer, Vandspring, Kaskader, Havepavilloner o. s. v. Alt underordnede det sig Helheden, den Helhed, der var som et levende Monument over Enevoldsmagtens Maal og Midler. Fra Magtens Indehaver udgik Bud til Alnaturen, det være sig Planter saavel

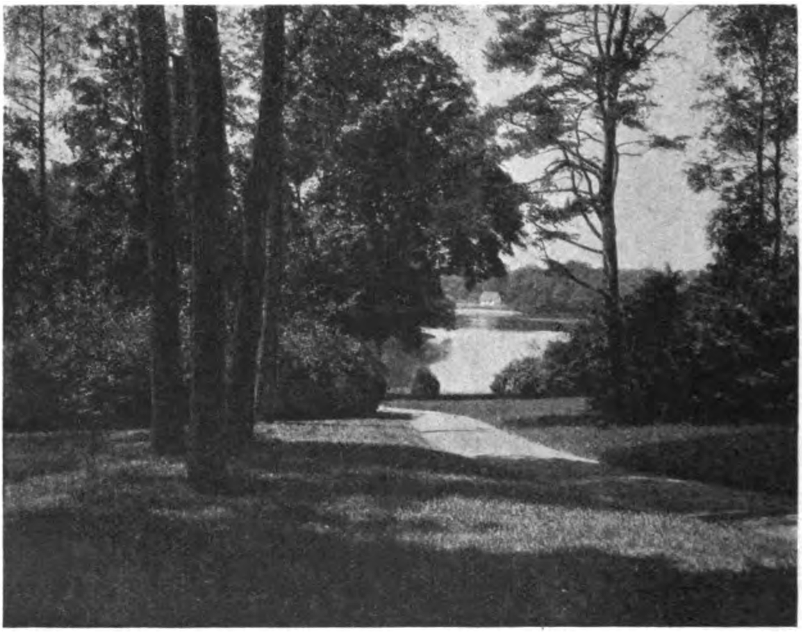

Gisselfeldt Have, Sjælland.

som Mennesker, og omkring dette Magt-Centrum komponeredes da med Planter og Sten i een Helhed og i skøn Harmoni Hus og Have som Bolig for Herskeren og hans Hof. Saaledes gik Kongen forrest, — og Adelen fulgte lærvilligt i hans Fodspor og indrettede sig sine Godser efter kongelige hjemlige og udenlandske Eksempler.

Vi kender saa udmærket godt disse Baroktidens Herregaardshaver, og vi er saa lykkelige endnu at have betydelige Rester tilbage deraf. Kilometerlange Lindealléer trækker en Linje ud i Landskabet og bryder dettes bløde Konturer for ligesom at forberede Overgangen til det, som er Have. Andre Alléer og

Digitized by Google

Linderækker indrammer firkantede Rum og danner i Sammenhæng et System af Færdselsveje og lysende Linjer under grønne Bladehang. Imellem de stive Linderækker ligger de stille Haverum, hvis Bund nu er grøn eller tilfældigt smykket med Blomsterbede, men som fordum var udsmykket saa rigt med Parterrernes Blomsterbroderier og bunte Farvepragt, som »gjorde Pungen Ære« og beredte Ejeren saavel som hans Gæster man-

Gisselfeldt Have, Sjælland.

gen behagelig Overraskelse, naar Gartneren havde fundet en ny raffineret Sammensætning af Former og Farve, som stod saa charmant til de brogede og omfangsrige Dragter, Moden foreskrev Damer saavel som Herrer. Ovenover hvælvede sig Himlen i den Farve, som Vorherre vilde have den — den var det eneste uberegnelige i den samlede Komposition —, til Siderne afsluttet af Lindenes snorlige Rækker med deres tætte, grønne og duggede Bladvægge, hvori maaske Gartneren havde udklippet Vinduer og Døre eller andre Opmærksomheder, der nok til sin Tid kunde bære sin Løn i sig.

Skabt af en Tid, hvor Magt og Midler saaledes lod omsætte

Digitized by Google

Naturen og dens Bestanddele i den Form, som Magthaverne ønskede det og Midlerne saa ubegrænset tillod det, er Herregaards- og Slotshaverne blevet Magtens og Pengerigelighedens Mindesmærke, — et Mindesmærke, som vi kun kan være glade for har haft Lov at bestaa saa nogenlunde uantastet i saa mange Tilfælde og gennem saa lange Tider. Kan man end strides om Enkeltheder i den kunstneriske Udtryksform, som er

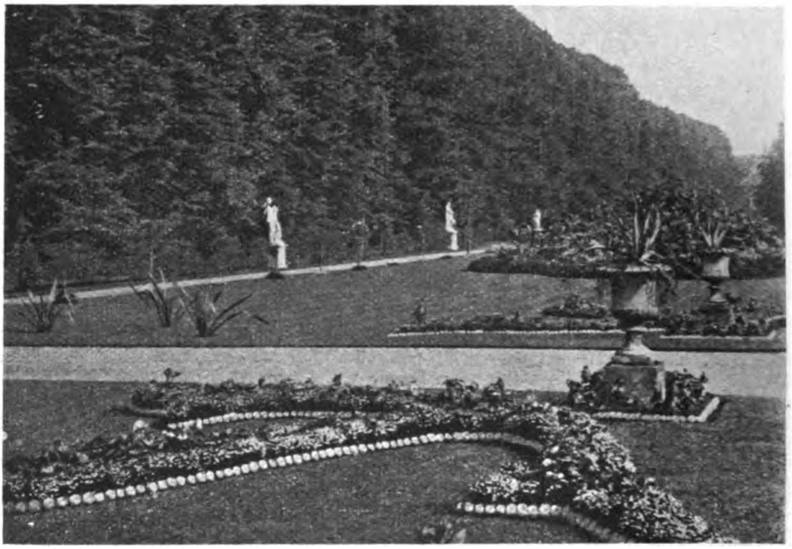

Det store Midterparti i Glorup, Fyn. Skulpturerne er nu fjernet.

bleven brugt i Rococo- og Empiretidens Haver, saa kan man til Gengæld saa rørende enes om, at noget mere fuldgyldigt Udtryk for en Tid og en Aandsopfattelse end den, Herregaardshaven og Slotshaven repræsenterer, kan man vanskeligt tænke sig.

Det er saare forstaaeligt, at da den økonomiske, politiske og for saa vidt ogsaa den filosofiske Basis for Barokhaven var borte, maatte den og al dens Stivhed, Fornemhed og Rigdom undergaa en Omdannelse i Tidens Aand og efter Tidens Fordringer. Det var ikke blot saaledes, at da Pengene flød mindre rigeligt efter Ophøret af Handelens Guldaldertid, blev der mindre Raad til at ofre rige Udsmykninger af Slotte og Haver; men da siden ogsaa Ophævelsen af Hoveriet medførte, at man ikke

Digitized by Google

blot ikke havde den disponible Arbejdskraft til de samme Penge som før, men at Arbejdskraften overhovedet ikke var der, — og da endelig Smagen og Tidsaanden, der krævede Frihed saavel for Mennesker som for alt levende i Naturen, ligefrem kunde gøre sig latterlig over de snurrige Paafund, de stive Former og de tvungne Linjer i Park og Haver, — ja, da maatte

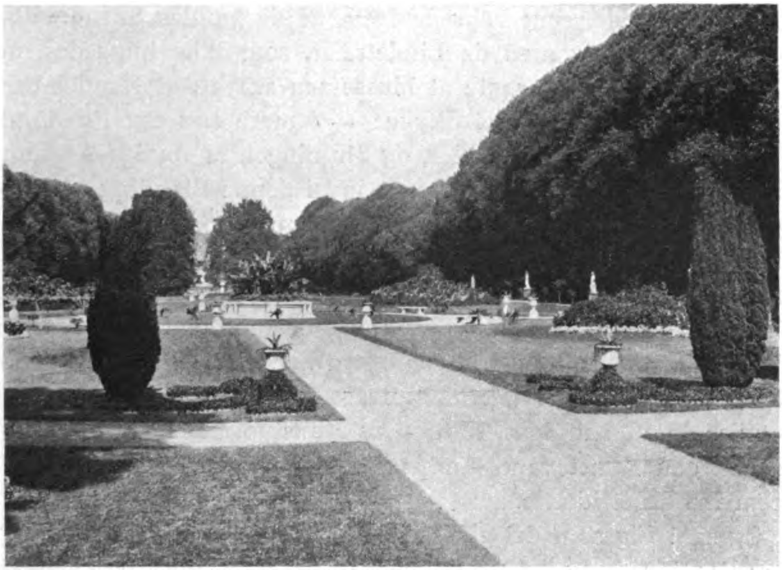

Detailparti fra Glorup.

enhver Basis for Barokhaven og dens franske Tilsnit vige, og det nye rykkede ind.

Det nye, der kom, var Landskabshaven. Importeret fra Østen omplantedes den i England og fik sit største Gennembrud i Frankrig og Tyskland, hvor Filosoffer og Kunstnere af enhver Art var lede ved det bestaaende og med al Begejstrings Varme slog til Lyd for det nye, utvungne, naturlige og stemningsfulde. Med den danske Embedsmand, Kielerprofessoren Hirschfeldt som Formidler af de germanske, sentimentale Ideer vandt den Vej ind i de danske Herregaards- og Slotshaver. Havde man haft Midler, som man havde Lyst, da var der neppe levnet en Linderække endsige en hel Allé til os; thi alle de lige Linjer og de flade Former maatte underkaste sig den ny Tids

Digitized by Google

Love for Frihed for Odin saavel som for Thor. De lige Linjer blev lagt i Ormebugtninger, Havejorden formedes i Bakkedal, der byggedes Templer og Grotter helliget Sentimentalitetens forskellige Omraader, og de forstummede Kaskader og de stille Kanaler blev til ilende Smaabække og uudgrundelige Søer. Lindene fik Lov at sende deres nye Skud ud imod Solen og Livet, og de krogede og knudrede tykke Grene blev nu Armene paa de nye Kandelaberlinde, som voksede frem af de gamles Skrud. Bøg og Eg tog Livtag med de Lindetræer, som ikke huggedes, og Kastanjernes Kærter søgte at blusse saa stærkt, at Kandelaberlindene ganske stilledes i Skygge — i mere end een Forstand.

Der kom atter rolige Tider, og Slutningen af forrige Aarhundrede bragte Herregaardshaverne ind i denne Blanding af Godt og Ondt, hvor snurrige Blomstergrupper temmelig planløst strøedes ud over Plæner med mærkværdige, formaalsløse Konturer, — hvor Blomstergrupperne blev til Tæppebede og hvor Tiden ødsledes hen med Tiltrækning af Planter til Gruppernes Farvespil. Under Krigen, hvor ogsaa her Guldet flød, begyndte der atter en Kultivering af Herregaardshaverne; mange svare Synder imod Nutidens Natur- og Kunstopfattelse rettedes, — megen god Kunst vandt Indpas, og Haverne fik et godt Skub frem imod det ideelle.

Og saa! Ligesom det gik saa godt, vendte Guldstrømmen sig, gav Bagslag — og det saa haardt, at det vanskeligt fattedes ret. Det er velkendt, at Landbruget i Almindelighed har været ude for store Vanskeligheder i Efterkrigens Periode. Det er endvidere velkendt, at de store Jordelove berøvede de største Godser betydelige Værdier, og at tyngende Skattelove yderligere har forringet Kaarene for det store Landbrug. Alle Vegne saa man sig nødsaget til at indskrænke, — først og fremmest de uproduktive Udgifter (bl. a. Prydhaven), og da dette ikke forslog, maatte de uproduktive eller i bedste Fald de lidet produktive Poster bringes til at yde noget positivt: Resultatet er anført i de Linjer, som indleder denne Artikel. Det er forstaaeligt, at det er gaaet saaledes, — lige saa forstaaeligt, som det i saa mange Tilfælde er beklageligt. Det er her et Spørgsmaal om at være eller ikke at være, og Svaret er forsaavidt klart. Men det gælder her ikke blot det, der var, og som nu udnyttes økonomisk, saa det gaar ud over Skønheden. Det gælder ogsaa det, der er

Digitized by Google

endnu, og som ved Passivitet fra Menneskers Side uhjælpelig gaar tilgrunde, og som uden Vold eller Indgreb af direkte Art vil forsvinde, om der ikke sker noget.

Spørgsmaalet er da, hvad der skal gøres for at redde, hvad endnu kan reddes, og om der overhovedet er Redning for Herregaardshaverne eller den væsentligste Del af dem. Svaret er ikke saa lige til; men det maa af det foran fremhævede forstaas, at skal Haverne reddes, da maa deres Funktion ændres fra at

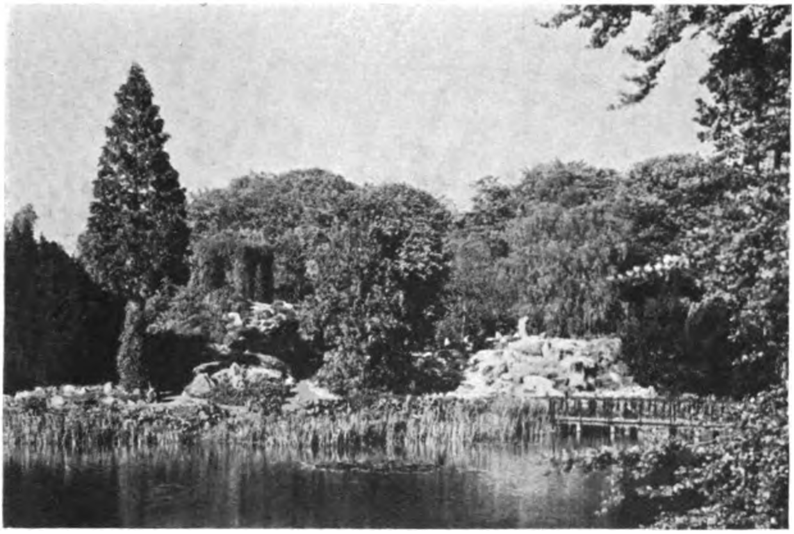

Ourupgaard Have, Falster.

være den ene til Gavn og Glæde til at være de mange til Styrke og Helse, og der maa skabes en indre saavel som en ydre Omdannelse af Herregaardshavernes Forhold.

Et Skridt er allerede gjort: Lettelse af Skattebyrden. Men da Udviklingen allerede har fremtvungen en større Økonomi, og da der allerede nu er Aars Tradition for Arbejdet under den Nedskæringens Lov, som har været Havebudgetternes Mare i adskillige Aar, er det vel tvivlsomt, om denne Mare og dette Nedskæringens Tryk lettes synderligt i denne Omgang, — selv om det burde det. Der maa utvivlsomt andre Midler til, om man skal redde noget, og om der skal skabes Eksistensmuligheder for Herregaardshavernes Fremtid.

Og heldigvis er det paa en lykkelig Maade muligt at om-

Digitized by Google

Nysø Have med Thorvaldsens Atelier i Pavillonen. Sydsjælland.

danne Haverne saaledes, at Arbejdet med deres Vedligeholdelse lettes og saaledes, at deres Funktion ændres fra at tjene den ene til at kunne tjene de mange, — i sidstnævnte Tilfælde kræves dog tillige en Ændring af Adgangspolitiken. Om det førstnævnte Forhold gælder der dette, at de fleste Herregaardshaver rummer et Utal af overflødige Gangarealer. De er blevet til under de skiftende Kaar og de skiftende Moder, og der er kun sjeldent foretaget en Reduktion, men bestandigt kun en Udvidelse af Arealet. At vedligeholde og renholde disse Gangarealer, som kun udsættes for et Minimum af Slid, og hvor Ukrudtet derfor ret uforstyrret vokser frem, koster ganske naturligt urimelige Summer. Paa disse kan der slaas betydeligt af, naar Gangene indskrænkes til det Minimum, som den virkelige Færdsel og det nødvendigste dekorative Moment kræver det, — og dette vil ofte sige, at Halvdelen eller maaske endnu mere kan stryges.

Og har Gangene faaet sære Former og for store Arealer at indtage, er det paa en lignende Maade gaaet ud over Plænerne. Ikke blot gennemskæres de ofte af fuldkommen meningsløse Gangforbindelser, der dels virker foruroligende i Billedet, dels

Digitized by Google

virker hæmmende paa Græsslaaningen, og endelig ogsaa giver Plænernes Konturer unaturlige og komiske Afslutninger. Yderligere findes der strøet ud over Græstæppet en mere eller mindre motiveret og især en mere eller mindre smuk Samling af Blomsterpartier (Grupper og Bede), der maaske har kunnet passe i en Krinolinetid, men saa sandt ikke passer i en Tid, hvor den lige Linje har sejret hos den sportstrænede og sportsklædte Kvinde. Dertil udkræver disse Bede en evindelig Tiltrækning af (dog ret spartanske) Blomsterplanter, — et urimeligt Arbejde i en økonomisk Depressionstid. Baade Bede og Gange maa væk, — Blomsterne maa samles i særskilte Afdelinger, hvor de ikke generer noget praktisk Arbejde og giver den Kolorit og Udsmykning, som maa til, om ikke Havens Klædedragt skal blive for grøn eller farveløs. Men Stauderne kræver ikke et evindeligt Tiltrækningsarbejde, og Roserne kan ogsaa nøjes med lidt. Dertil kommer, at en Mængde Hække ej heller gør Nytte, — og i hvert Fald er de mindst ligesaa smukke, naar de faar Lov at udfolde sig frit. Ogsaa paa dette klippe-klippe-Arbejde vil der kunne spares, uden at det hele slaas i Stykker af den Aarsag. Kan saa Økonomiarealerne udvides og Drivhusene benyttes til handelsgartnerisk Drift, — da er vel ikke Idealet naaet; men da er man dog naaet dertil, at der vil kunne være en sund økonomisk Basis for Herregaardshavens fremtidige Drift.

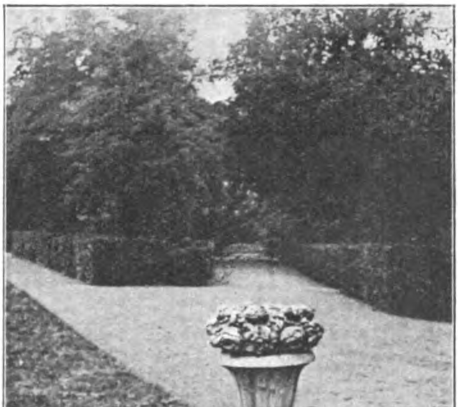

Nysø Have.

Samtidigt er der (uden at det maaske er tilstræbt og tænkt) opnaaet dette, at Haven (ligesom Kvinden) har kastet sin snærende Krinolinedragt, og har iført sig den fortrinligste, enkle og sunde — Sportsdragt! Da Plænerne blev befriet for deres Blomsterbedepryd og grusede Gange, fremstod de store og ubrudte Flader,

Digitized by Google

Bækkeskov Have, Sydsjælland.

hvor Bolden uden at gøre Fortræd kan tumles og sparkes fra Ende til anden, ikke mindst gælder det, da Parterret befriedes for sine Snørkelrester og Bladegrupper, at der her ind under Lindenes Trækroner dannedes de dejligste rumligt smukke og praktisk brugelige Haverum, hvor Fodbold eller Langbold og anden Idræt kan afløse Stilheden og Damernes fortidige Ringspil under Lindealléernes Skygge. Der er bleven Plads, der er Muligheder og de er rige. Der mangler blot det Publikum, som maa bruge Pladserne og udnytte Mulighederne.

Og her er det, Adgangspolitiken maa ændres. Om Herregaardshaverne skal have nogen Fremtid, og om de skal kunne vedblive at være et nationalt Gode, da maa de være for de Mange. Der trænges til dem endnu mere nu end før. Dag for Dag bliver der færre og færre Tilflugtssteder tilbage for den større og større Befolkning. Jo mere Trafiken udvikles, des mere trænges der til nye Reservoirer, hvor Befolkningen kan nyde Naturen og dyrke Idrætten. Herregaardshaven maa træde til som den Oase, den endnu er i Danmarks Landbrugsnatur. Omegnens Ungdom bør have Adgang til her at kunne mødes og forlyste sig,

Generalens Lysthus, Corselitze, Falster.

Digitized by Google

samlende Kraft og Skønhed, Sundhed og Glæde til Dagen og Vejen.

Vi staar naturligvis her overfor Ejerens berettigede Krav om Fred og Tryghed i og om sit Hjem. Det er forstaaeligt, og der

Katolsk Andagtskapel i Løvenborg, Sjælland.

vil intet være i Vejen for at bevare en intimere Have omkring Herreborgen og Privatboligen; men Besidderen bør gøre sig klart, den samfundsmæssige Betydning hans Ejendom har og bør have. Har man Evne til at holde en stor Herregaardshave i god Stand, — all right, saa gør det! Har man den ikke, saa luk op for Ungdommen, luk Særinteresserne inde og aabn for de samfundsmæssige Goder! Her er det, at Nydelsen og Ydelsen

Digitized by Google

maa tage hinanden i Haanden: Vil Herremanden lukke op for sin Park, saa Ungdommen og alle de, der har Lyst til at tumle sig deri, faar Adgang dertil, hvorved Herregaardshaven faar en samfundsnyttig Funktion, da bør det ogsaa være Samfundets Sag at medvirke til Vedligeholdelse af denne Have og til at bekoste den Omdannelse, som her er skitseret og som vil være nødvendig, om det hele skal gaa godt. Her maa Statsmagten saavel som Kommunestyret være paa sin Post. Større Herregaardshaver maa betragtes som Samfundsanliggender, hvori en Sundhedsminister maa være ligesaa interesseret som en Minister for Kunst og Undervisning, og i de mindre maa de lokale Samfund, Sognestyret, Turistforeninger, Fredningsforeninger, Arbejdersammenslutninger etc. være direkte interesseret, i det Øjeblik, da Herregaardshaven paatager sig Skikkelsen af den »Folkets Park«, som Samfundet har behov.

Tempel i Glorup Have.

Digitized by Google

TRAGIKOMISKE BEDRAGERIER.

Af Statsadvokat TH. BERTHING.

I den endnu gældende Straffelov af 10. Februar 1866 omhandles i Kap. XXVI (§§ 251—263) en Række Forbrydelser, der sammenfattes under Fællesbetegnelsen Bedrageri, men som er indbyrdes højst forskelligartede saavel i Henseende til deres Karakter og Udførelsesmaade som med Hensyn til deres Samfundsfarlighed og det Indicium, de afgiver om Gerningsmandens forbryderske Sindelag. Kapitlet er nærmest et Slags Pulterkammer, der huser saavel ganske ubetydelige »Smaasnyderier«, for hvilke Straffen kan gaa ned til mindre Bøder, som meget alvorlige, snedigt udtænkte og koldblodigt og hensynsløst udførte Forbrydelser, mod hvilke det kan være vanskeligt at tage sig i Agt, og som ofte medfører økonomisk Ruin eller dog meget betydelige Tab for de Bedragne.

Kan der saaledes ikke gives en bestemt Definition af de Forbrydelser, som den danske Straffelov henfører under Begrebet Bedrageri, er der dog nogle særligt typiske Former, paa hvilke man som Regel først tænker, naar Talen er om herhenhørende Forhold, nemlig de Bedragerier, der af den afdøde store Retslærde Goos i hans Strafferets spec. Del karakteriseres saaledes:

> Bedragerier, der realiseres ved svigagtigt fremkaldte Dispositioner af den Besvegne (eller nogen, der handler med hans Tarv for Øje), hvorved der mod hans Vilje paaføres ham Formuetab og skaffes en anden Berigelse.

Som det ikke sjældent er Tilfældet ogsaa med andre Arter af Forbrydelser, at de ved Siden af deres alvorlige Karakter tillige indeholder humoristiske Momenter, saaledes kan et Bedrageri af den anførte Beskaffenhed være udført paa en saadan Maade og under saadanne Omstændigheder, at man — samtidigt med, at man harmes eller forarges overfor den samvittighedsløse Gerningsmand — tillige maa trække paa Smilebaandet eller eventuelt sætte Lattermusklerne i Bevægelse ved Tanken om den evige menneskelige Dumhed og Lettroenhed. — I det følgende skal fremsættes et Par Eksempler paa en bestemt Art af saadanne ret ondartede Bedragerier, der indeholder et komisk Moment, nemlig det ikke sjældent forekommende Forhold, at en Mand under Kærligheds Maske og forskellige løgnagtige Foregivender fravender en godtroende forelsket eller giftelysten Kvinde hendes ved surt Slid sammensparede Penge. Som oftest baseres den nævnte Art af Bedragerier paa gyldne mundtlige Løfter og Forsikringer, men undertiden — som i de 2 nedennævnte Tilfælde — foreligger de saaledes dokumenterede ved Gerningsmandens egenhændige Breve, at det hele let lader sig rekonstruere og da ogsaa uden særlig Vanskelighed fælder sin Mand, naar »Retfærdigheden« faar ham under Behandling. — Brevene kan desuden

Digitized by Google

have en ikke ringe psykologisk Interesse ved deres, direkte eller indirekte, Oplysninger om de 2 Parters Karakter, Intelligens m. v.

Det første Forhold angaar en 31-aarig gift Mand Theodor P., der for et Par Aar siden i Begyndelsen af Januar Maaned ganske tilfældigt erfarede, at en paa et Gæstgiveri i H. tjenende 32-aarig Pige havde en Del sammensparede Penge indestaaende paa en Sparekassebog. — Han besluttede at gøre et Forsøg paa at franarre hende Pengene og indlogerede sig i den Hensigt paa Gæstgiveriet, spillede forelsket i og blev Kæreste med Pigen, hvem han lovede Ægteskab, saasnart han havde faaet en passende Stilling, hvortil han indbildte hende at have Udsigt. — Efter 3 Ugers behageligt og tillidvækkende Samvær foregav han at have faaet en god Stilling i V. — 500 Kr. mdl. Gage + Fribolig. De aftalte saa, at hun skulde opsige sin Plads til 1. Marts og flytte sammen med ham, foreløbig som Husbestyrerinde, og at de derefter snarest skulde giftes.

Da Theodor uheldigvis manglede Rejsepenge, forstrakte Pigen ham med 20 Kr., hvorefter han i Begyndelsen af Februar drog til V. og indlogerede sig paa et Gæstgiveri, hvorfra han et Par Dage senere (den 6. Februar) tilskrev hende Brev Nr. 1:

Kære E . . . .

Jeg kan fortælle Dig, at jeg tiltræder min nye Stilling paa Fredag Morgen Kl. 6; elskede lille E . . ., her kan vi to faa det godt kan Du tro — et dejligt lille Hus med et Stykke Jord til, hvor vi kan avle vore Køkkenurter. Jeg skal fortælle Dig noget E . . ., ser Du, den Mand, som skal fratræde, vil gerne overdrage hele sit Indbo; han er alene, fordi hans Kone er død, derfor vil han rejse til København. Vi forhandlede om det og jeg takserede det til over 2000 Kr., men han er tilfreds med 800 Kr. Nu maa Du selv bestemme, om Du synes vi skal købe det, da har vi et pænt Hjem med det samme, men jeg lovede ham, jeg skulde betale paa Lørdag, hvis jeg kunde skaffe dem. Om vi køber det E . . ., da kan vi jo gifte os ganske stille med det samme, naar Du kommer herned.

E . . ., Du er den Kvinde jeg holder af, jeg elsker Dig og føler for første Gang, hvad Kærlighed er; men jeg mærker Savnet af Dig nu i min Ensomhed, hvor skal det blive rart, naar Du kommer til mig, men der er jo næsten en Maaned endnu, jeg tror den bliver lang for mig, men jeg venter og venter med Længsel.

Kære E . . ., kan Du skaffe dem til Tirsdag, der er det seneste han kan vente; men tør Du ikke betro mig Pengene, skal Du ikke sende dem; men Du kan trøstig stole paa mig, jeg er ærlig overfor Dig og vil være det alle mine Dage, thi Du har skabt et nyt Liv i mig; men hvad Du har saaet i mig, deraf skal Du og høste; jeg er Dig tro, og Du vil være mig tro, ikke sandt, da faar vi et lykkeligt Liv sammen.

De kærligste Hilsner
fra Din tro og hengivne
Theodor.

Digitized by Google

Pigen var imidlertid ikke straks villig til at hæve sine Sparepenge og sende dem til den længselsfuldt ventende Theodor, men lod sig nøje med at sende ham et kærligt Brev, hvorfor han den 9. Februar maatte afsende Brev Nr. 2:

Kære E . . . .

Jeg takker Dig saa mange Gange for Dit Brev. Du kan tro, det var dejligt at begynde at arbejde; det er ikke saa vanskelige Maskiner at køre med, saa jeg har megen Frihed, som jeg benytter til at spadsere lidt i Skoven. — Du kan tro, jeg længes efter Dig, bare den Maaned var gaaet; men hvorledes skal jeg klare mig, for den første Maaneds Løn skal blive staaende saaledes, at jeg ikke faar nogen Udbetaling før den 15. Marts; jeg skylder jo allerede for en Uge, og Værten er begyndt at gnave lidt, saa hvad skal jeg gøre, jeg kan jo heller ikke flytte ind i vort Hus, før jeg kan betale Pengene; jeg har nu talt med Manden igen, og han kan ikke vente længere, for saa vil han sælge det til andre; det kan han jo ogsaa, men jeg synes, det er Synd, for det var billigt at komme til. Du kan vel ikke hjælpe mig, saa jeg kan faa et privat Værelse, lille E . . .; Du synes vel, jeg er styg, men Du skal ikke komme til at fortryde, at Du hjælper mig i Gang. — Nu mange kærlige Hilsner fra Din hengivne og tro

Theodor.

Pigens Hjerte blev nu saaledes blødgjort, at hun straks hævede 70 Kr. paa sin Sparekassebog og sendte Beløbet til »Vennen« — som hun skriver: til at leve for til Gageudbetalingen den 15. Marts. — Theodor kvitterede omgaaende med Brev Nr. 3:

Kære E . . . .

Jeg siger Dig saa mange Tak for de Penge, Du sendte mig og for alt, hvad Du gør for mig, som Du aldrig skal komme til at fortryde, Kære E . . ., nu er jo snart den halve Tid gaaet, saa gaar vel ogsaa den anden; jeg tror, Du skulde sende Bogen ned til mig, saa jeg kan prøve, om jeg kan faa Pengene her, saa kan jeg have alt klart, til Du kommer, og Hjemmet er vort. Men Du maa lægge et Stk. Papir i Bogen, hvorpaa der staar skrevet, at jeg maa hæve dem, og Du maa jo skrive Dit Navn under. Du kan tro, hver Morgen, naar jeg starter Maskinen, er jeg glad, men saa tænker jeg, der er kun en jeg savner og det er Dig.

Min kærligste Hilsen fra
Din i alt hengivne og tro
Theodor.

Efter Modtagelsen af dette Brev overvandt Pigen endelig sine Betænkeligheder og sendte Sparekassebogen, hvorpaa indestod alle de af hende gennem Aarene sammensparede Penge (med Undtagelse

Digitized by Google

af de 90 Kr., Theodor alt havde faaet fralokket hende) 565 Kr. — Ved Hjælp af den vedlagte Fuldmagt fik han fat i Beløbet, der med Renter udgjorde 574 Kr. 43 Øre, hvorefter han samme Dag, den 14. Februar, lod Brev Nr. 4 afgaa:

Kære E . . . .

Jeg har modtaget Din Bog og har ogsaa faaet Pengene; Manden er gaaet ind paa at nøjes med de 500 Kr., saa kan jeg betale ham Resten den 15. Marts; jeg savner Dig, E . . .; men nu kommer Du jo snart til mig, der skal vise Dig mit, ikke sandt, ved altid at være tro og ærlig overfor Dig, og da skal vi to faa det godt sammen.

Lev nu rigtig vel, lille E . . ., de faa Dage, der er tilbage.

De kærligste Hilsner fra Din altid tro og hengivne

Theodor.

Dette Brev modtog den godtroende Pige den 15. Februar; hun skrev derefter 2 Breve til hans Adresse i V., fik intet Svar, telefonerede saa til hans Logi og fik at vide, at han den 14. Februar, altsaa samme Dag, som han havde hævet Pengene og afsendt sit sidste Brev, havde forladt Logiet og ladet sig forlyde med, at han vilde rejse til Esbjerg og derfra til Amerika.

Der skete saa Anmeldelse til Politiet i V., men Fuglen var da fløjet til mildere Himmelstrøg; han blev efterlyst og blev, da han et Aar efter vendte Næsen hjem, anholdt. — Efter at være konfronteret med Pigen og have faaet forevist de 4 velskrevne Breve, maatte han tilstaa, at hele hans Adfærd og alle Brevene var »Film« og alene havde tilsigtet at franarre Pigen alle hendes Penge, og at han straks efter at have hævet Sparekassebogen og skrevet det sidste Brev, var rejst til Belgien og derefter omkring i forskellige andre Lande, indtil Pengene var sluppet op og han ikke længere kunde bjerge Føden.

Af Retten blev hans Meriter takseret til Forbedringshusarbejde i 8 Maaneder, ligesom han blev dømt til at betale E . . . en Erstatning af 664 Kr. 43 Øre — hvoraf hun jo næppe ser en eneste Øre.

Det andet noget lignende Bedrageri angaar følgende Forhold, i hvilket den Bedragne i noget mindre Grad fortjener Medlidenhed, idet hun selv for en stor Del har været »ude om sin Skæbne«: — Hun, der var en paa Landet boende 32-aarig Ungmø, Marie J., indrykkede i Februar 1925 »for Morskabs Skyld« en Annonce i et Dagblad gaaende ud paa, at en ung Pige i 30-Aarsalderen ønskede Bekendtskab. Herefter indkom 28 Billetter, hvoriblandt en fra den 31-aarige H., der havde Kone og Børn, og som optraadte under et fingeret Navn. Han og Marie vekslede derefter nogle Breve og i April s. A. besøgte hun ham efter Aftale i en sydjydsk By, hvor han modtog hende paa Banegaarden; de kørte saa paa Biltur i Omegnen, og Kavaleren optraadte belevent men lod dog Pigen bidrage

Digitized by Google

med 10 Kr. til Bilturen. — Under denne fik han oplyst, at hun havde Penge i Sparekassen, og hun, som syntes godt om ham, drog efter Bilturen hjem til sin Afkrog ved Limfjorden, efter at det var blevet aftalt, at han snart skulde besøge hende. — Ca. 14 Dage efter kom han, som havde besluttet sig til at franarre hende et passende Beløb, og medbragte en Sparekassebog, der lød paa hans lille Datters Navn og hvorpaa indestod den svimlende Sum af 2 Kr. 08 Øre. — Paa Vejen op til den elskede Genstand forfalskede han Bogen, idet han foran det nævnte Tal skrev 360, saaledes at Bogen udviste en Slutsaldo af 3602 Kr. 08 Øre, hvorhos han indvendig paa Bindet skrev sit fingerede Navn — altsammen i den Hensigt at benytte Bogen ved Udførelsen af sin skumle Plan. Han tilbragte saa et Par skønne Dage sammen med den eventyrlystne Ungmø, hvem han fortalte en Historie om, at han søgte Patent paa en stor Opfindelse, hvortil han netop nu skulde bruge 600 Kr., som han desværre ikke havde paa Lommen, men som han jo let kunde hæve paa sin fine Sparekassebog, som han med Stolthed foreviste for Marie, der underkastede den et ikke videre kritisk Eftersyn (Kærlighed gør jo blind!) og lod sig bevæge til i en Naboby at hæve 400 Kr. paa sin egen Sparekassebog og overlade Beløbet til Bejleren, der samtidigt udfærdigede en Anmodning til sin Sparekasse om at sende hende Pengene omgaaende af det store Beløb, som han havde indestaaende paa den foreviste Sparekassebog.

Bedrageren arrangerede derefter, for at bestyrke hende i hendes gode Tro, en fælles Tur til den By, hvor han skulde ordne Patentsagen, fjernede sig en Timestid og fortalte hende derefter, at Patenthistorien nu var i fin Orden, og at han havde afsendt sin Sparekassebog med den fornævnte Anmodning. — De tog saa en rørende Afsked med hinanden, og den velbeslaaede Gentleman rejste til en fynsk Købstad, lejede sig et Værelse og afsendte, da han nok kunde lide at faa blokket Marie for nogle flere Penge, følgende Brev til hende:

Min bedste Ven!

Ja lille Ven, det var nok min Tur til at skrive, men jeg har nu været lovlig undskyldt. Jeg ligger i Sengen, jeg har Lungebetændelse og har været meget syg, over 40 Grader Feber i nogle Dage. Nu er det bedre men Du kan tro, jeg er sløj, det vil vare mange Dage, før jeg kan begynde at arbejde igen. Men Du kan tro, jeg hænger ellers paa den med Penge, jeg har hverken haft Penge til Medicin eller andet. Dersom nu ikke Bogen kommer inden Lørdag, maa jeg se at faa en til at rejse til V., jeg har skrevet til Banken en Gang herfra. — Du har vel ingen Penge, Du kan undvære; ellers vilde jeg være meget taknemlig, om Du sendte dem, til jeg selv kommer til Kasse igen; det er ikke let Du, naar man er ene, havde jeg bare haft Dig her til at hjælpe mig.

Modtag nu mine kærligste Hilsner, Tanker og K.

Din H.

Digitized by Google

Marie skrev straks et Trøstebrev til sin stakkels Ven, der gik omkring paa Fyn frisk som en Fisk og forbrugende hendes sammensparede Penge. Da der imidlertid ingen Penge var med Brevet, maatte han afsende en ny Epistel:

Min gode lille Ven!

Rigtig mange Tak for Dit Brev. Nu har jeg faaet en Chauffør til at rejse til V. og faa det ordnet i Banken, for det er jo grusomt dette her, jeg er lige ved at faa Næringssorg. Tak, lille Ven, for Tilbudet om at komme op til Dig, jeg har selv tænkt derpaa, men tror Du ikke, det vil skade Dit Rygte for meget deroppe i den lille By???

Jeg er bedre, men saa træt, at jeg kun kan skrive én Linje ad Gangen, saa maa jeg hvile lidt, saa Du kan nok tænke Dig, det er ikke helt godt. Lægen talte i Dag om, at jeg skulde paa Sanatoriet, naar jeg blev rask nok dertil; men det tror jeg nu ikke, saa skal det da være oppe mod Nord, saa Du kan komme at besøge mig om Søndagene. — Du skal ikke tænke mere paa det, Du skrev om lille Ven, at det var Synd, at jeg spildte mine Penge paa den Tur op til Dig; det er den bedste Tid jeg har haft længe, og det er meget sjælden, jeg tager mig en Udflugt, saa det var saamænd ikke saa galt. Naar jeg nu faar mine Penge fra Banken, er jeg jo ovenpaa igen, og jeg venter mig jo ogsaa en Del af min Opfindelse.

Altsaa, lille Ven, kan Du nu have det rigtig godt og tænke lidt paa mig, der ligger herovre paa Fyn, jeg har tænkt paa Dig hver Aften, naar Maanen har skinnet saa pænt ind til mig. Jeg kan ikke mere nu, lille Ven, mon Du kan læse det?

Tusind kærlige Hilsner og Kys
Din H.

Dette Brev rørte Pigens Hjerte, saa hun straks skrev et nyt Trøstebrev og medsendte 10 Kr. — Da Vennen fik dette Beløb, der var noget mindre end han havde tænkt sig, var han klar over, at der ikke var mere at gøre paa det Gebet, hvorfor han drog hjem til Kone og Børn. — Efterat Pigen forgæves havde skrevet nogle Gange til hans opgivne Adresse paa Fyn, gik hun til Politiet, der hurtigt fandt ham. Eventyret var nu forbi for dem begge, og Enderesultatet blev, at han ved Underretten idømtes 8 Maaneders Forbedringshusarbejde, hvilken Straf Landsretten dog nedsatte til Fængsel paa sædvanlig Fangekost i 120 Dage. — Mødet i Retten mellem de to fordums Venner var ikke noget egentlig glad Gensyn, men Pigen er bleven godt 400 Kr. fattigere og en stor Erfaring rigere!

Digitized by Google

DET FRANSKE FEMTAL.

Af Oberstløjtnant Henrik E. Flindt.

ENHVER, der har rejst i Frankrig eller har franske Handelsforbindelser, har ikke kunnet undgå at lægge Mærke til den besynderlige Form, som det skrevne Femtal har, hvad enten det er en Spækhøker eller en Minister, en Opvarter eller en Professor, der har skrevet det. Det ligner nærmest en lille Slange (Fig. 1), mer eller mindre langstrakt, og kan efter Behag udstyres med en Krølle for neden eller for oven. Det har intet tilfælles med det trykte Femtal, som bruges i hele Evropa — også i Frankrig — i Amerika og alle evropæiske Kolonier.

Denne sidste Figur, 5, er en Omdannelse af det latinske V, som i Steden for den afsluttende lige Streg fik et rask Sving. Denne Kurve blev gjort regelmæssig, da Tegnet blev Bogtrykkertype, og Støttelinjen for oven fik en særlig Form og Stilling. Mærkeligt er det, at dette Tegn for fem er det eneste romerske blandt vore Cifre, medens de andre otte er af indisk Oprindelse: Grundelementerne i en, to og tre er en, to og tre Streger ligesom også i de latinske Tal, men medens disse i Middelalderen blev skrevet som vist i Fig. 2, havde de indiske Tegn en lidt anden Retning (Fig. 3). Fire skrev Inderne som vist i Fig. 4, i hvilken Figur man let genkender vort Firtal. Seks i Indisk var som Fig. 5, der ikke er væsensforskelligt fra vort noget enklere 6. Syv og otte var de simple Former, Fig. 6 viser. Når /\ bliver rejst lidt op og dets sidste Linje forlænget, har man vort 7; og naar V bliver skrevet rask og med en Sløjfe i Vinkelspidsen (Fig. 7), er vi ikke ret langt fra 8. Det indiske Nital 9 er ikke undergået nogen væsentlig Ændring. Kun det indiske Femtal (Fig. 8) kan ikke ved naturligt Slid eller rask Nedskrivning blive til det trykte Femtal, men derimod meget naturlig til det franske skrevne, idet det skrives i et Træk, hvorved den øverste Del af den sidste lige Linje bortfalder.

Årsagen til, at Gallerne i Skrift tog den indiske Form for fem, medens Germanerne beholdt den romerske, må søges dels i den Vej, ad hvilken de indiske Tegn kom til de to Folkestammer, idet Gallerne fik dem fra Spanien på den Tid, da Nordafrikanerne under Arabernes Førerskab var trængt ind i Spanien, medens det lå nærmest for Germanerne at lære Tegnene at kende fra Italienerne og Grækerne; og dels var de romerske Taltegn blevet så fæstede i Tyskland, at de af Tyskerne endog kaldtes tyske. At de dog måtte vige for de arabiske kom af, at de romerske Tegn var uanvendelige, da man gik over til Pladsværdi-Ordningen[1]), hvor man umulig kunde have sammensatte Tegn som IV VI

---

[1]) Den bruges nu ved al Regning. Den er bygget på den Regel, at man af Taltegnets Plads ser, om det betyder Enere, Tiere, Hundreder o. s. v. 7 er naturligvis altid syv, men stundum er det syv Tusender, stundum syv Tiere; det kan ogsaa være syv Hundreddele, hvis det står på 2den Plads til højre for det Taltegn, der på en eller anden Måde er betegnet som Enere: 7675,87.

Digitized by Google

VII VIII IX i en Talrække. Men V er usammensat, og navnlig de tyske Krostuer og Keglebaner kunde ikke slippe den tilvante Form. Kampen om de to Tegn for fem gik for sig i Slutningen af 15de Århundrede, fordi man, da de flyttelige Typer (ↄ: Bogtrykkerkunsten) skulde indføres, så snart som muligt måtte vælge en bestemt Form for disse.

Gennem Beretninger fra et tysk Selskab for Kendskab til det 15de Århundredes Typer, ved vi, hvordan Cifrene den Gang blev skrevet. Vi kender det fra det Væld af Tryksager (mer end 50.000), der navnlig i de sidste 30 År af Århundredet udgik fra de mange nyoprettede Trykkerier rundt om i Evropa. Trykkerne, der selv var Skriftstøbere, brugte de indiske Cifre i deres »Skrifter« (Typemateriel); men disse

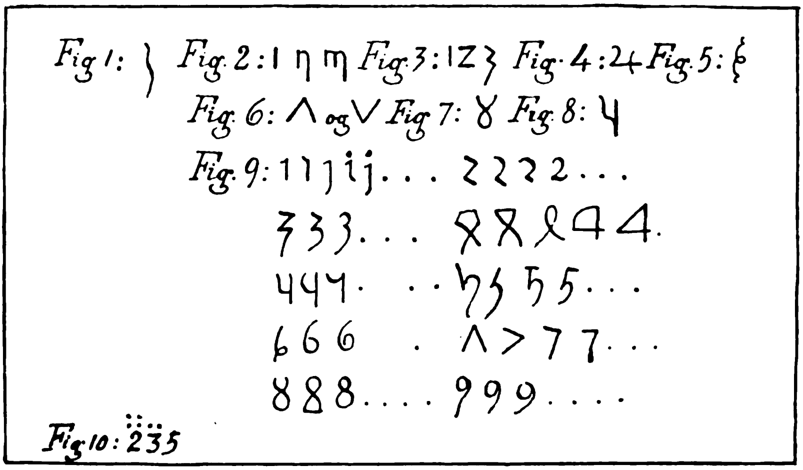

Cifre var indbyrdes afvigende i Form, fordi de var forskellige i de Håndskrifter, hvorfra de var taget: Et Ettal kan jo ikke varieres ret meget; dets Form tenderer imod i og j, altså med Prik over. Formerne for to er let kendelige, ligeledes for tre (Fig. 9). Fire antager sære Former (Fig. 9), af hvilke den sidste endnu lever. Syv trælfes som vist i Fig. 9. Otte får Sløjfen gjort større og Vinkelarmene bøjet sammen for oven (Fig. 9). De er alle så vel som 6 af indisk Oprindelse; kun fem har to absolut forskellige Former (Fig. 9), hver Gruppe med sin Oprindelse; de indiske Tegn for fem viger mer og mer og forekommer ialt knap halv saa hyppig som de romerske i disse væsentlig tyske Skrifter. Så sejrer det romerske, der oprindelig var et Fingertegn for en Hånd med Tommelen til højre, over hele Linjen på Tryk; men den indiske Hånd med Tommelen til venstre bliver stående den Dag i Dag i fransk Håndskrift.

Det var godt nok med de ni Værditegn og Pladsordningen, så længe man regnede paa Regnebræt[1]), der ved lodrette Streger var inddelt i

[1]) Vi kender nu kun Ordet fra Brorsons dystre Salme: Tag frem, o Sjæl, dit Regnebræt.

Digitized by Google

Stolper: Enerstolpen, Tierstolpen, Hundredstolpen o. s. v. Var der ingen Tiere, blev der selvfølgelig intet Tegn skrevet i Tierstolpen. Men skulde man kvittere for Modtagelsen af f. Eks. tyve Tusende tre Hundrede og fem, måtte man på særlig Måde betegne, at 2 er Titusender og at 3 er Hundreder. Dette kunde gøres — og blev gjort — ved at sætte fire Prikker over 2 og to Prikker over 3 (Fig. 10). Prikken betyder nemlig Faktoren 10, og 2 er altså multipliceret med $10 \times 10 \times 10 \times 10$ eller ti Tusende, 3 med 10×10 eller Hundrede. Systemet havde dog sine praktiske Ulemper; ti hvad er en Prik? Kun 1 træffes ret langt frem i Tiden i Bysans Side om Side med 1^{0} som Tegn for ti.

Den forløsende Tanke at indføre et Tegn for, at der i Tal som det nysnævnte ingen Tusender og ingen Tiere findes, blev først tænkt i det 4de Århundrede af en Braminpræst; Tegnet blev en lille Rundkres, et Nul. Dette var en Bedrift; ti medens det var ganske naturligt intet at notere, hvor intet var, var det en vanskelig Tanke, at det kunde være formålstjenligt at angive ved et Tegn, at der intet var. Den Gang gik det endnu langsommere for en god Tanke at trænge igennem: først 400 År senere fik Araberne Del i denne fuldkomne Måde at skrive alle mulige Tal fra det mægtig store til det ubegribelig lille. Det ældste på indisk Grund påviste Nul dateres fra 738, og det ældste arabiske Nul er fra 873. Et arabisk Værk med alle ti Tegn er skrevet 970 i Shiras af Geometeren Ahmed ibn (Søn af) Muhammad ibn Abdel-Galil abu (Fader til) Said — hans Identitet må da være sikret.

Så langsomt gik det med at få Kendskab til det fuldkomne Titalsystem, at den berømte Regnemester Gerbert (som Pave: Sylvester II, † 1003), der fejlagtig har fået Ord for at have bragt de indiske Cifre til Evropa, ikke kendte Nul. Hundrede År efter Gerberts Død begyndte Korstogene; de havde så sandt intet med Kultur og Videnskab at gøre, men det blev alligevel dem, der gav Anledning til, at den indiske Regnekunst fandt Vej til Landene norden for Middelhavet. Endda gik det såre trægt; i 1299 blev det i Firenze ligefrem forbudt at bruge »de ny Cifre« i Hovedbøger og andre Dokumenter under Statens Kontrol. Grunden dertil var vel nok, at det romerske System krævede en hel Stand af professionelle Regnemestre, der vilde blive brødløse med Indførelse af det ny.

De indiske Taltegn, der ligger til Grund for vore Cifre, er nærmest Gobar (Støvcifre), som brugtes af de nordafrikanske Folk mange Århundreder før Arabernes Indmarch. En gammel arabisk Regnebog siger om disse Tegn: »deres Oprindelse er den, at en Mand af Indernes Folk tog fint Støv, som han bredte ud på en Trætavle. Deri tegnede han Tallene, som han brugte til at regne med, og når han havde løst sin Opgave, rystede han Støvet sammen til senere Brug«. *Cifrene er altså indiske*; at de ikke helt stemmer med Cifrene i det indiske Hovedsprog, Devanagari, og ej heller i det Skriftsprog, Neski, som Araberne bruger i deres Hjemland, er ikke mærkeligt, når man i Fihristen, et arabisk Håndskrift fra 987, læser: »Et Ord om Indien. Dette Folk ... har en

Digitized by Google

Mængde forskellige Skriftarter. En, der har rejst i deres Land, har fortalt mig, at de har henved 200 forskellige Alfabeter«. Hvad man i alt Fald kan være vis på er, at Araberne, da de arbejdede sig frem langs Afrikas Nordkyst, ikke har ført Støvcifrene med sig fra Arabien, *hvor de ikke brugtes*; de har tværtimod lært dem af et af de Folkeslag, de traf på, formodentlig Kyrenaikerne, der har fået dem fra Alexandria, hvor Nypythagoreerne vides at have antaget et indisk Talsystem i et af de første Århundreder af vor Tidsregning. Vi bør derfor ikke kalde vore Cifre arabiske, men indiske, hvad de i alle Tilfælde er.

Digitized by Google

AARHUS UNIVERSITET.

Af Professor, Dr. phil. L. L. Hammerich.

I 1725 kom den lærde Tychonius med et Forslag om at oprette et dansk Universitet i Jylland; i 1880 foreslog Folketingsmand, Dr. phil. Geert Winther at lægge en saadan højere Læreanstalt i Aarhus; i det 19. Aarhundredes sidste Aar begyndte denne Bys Borgere at tage fat paa Sagen selv; i 1919 nedsatte Staten en stor Kommission, som behandlede Spørgsmaalet, og i 1925 blev en trykt Beretning færdig paa 200 Sider med skønne farvelagte Kort, Beregninger, Undersøgelser om Forholdene i andre Lande m. m. m. Det er ikke mærkeligt, at en saa stor og alvorlig Sag forberedes af mange Generationer, men det *er* underligt, at den sidste Vinters ivrige Diskussion for en stor Del er blevet ført af Folk, som ikke har haft videre Kendskab til alt dette, navnlig ikke til Betænkningen, idet denne af Sparsommelighed blev trykt i saa faa Exemplarer, at maaske ikke engang alle Rigsdagsmænd og i hvert Fald kun et Faatal af Professorerne ved det Universitet, paa hvis Sagkundskab det hele maa bygges, kunde faa Lejlighed til at studere den. Faktisk burde den snarere have været langt videre udbredt, fremlagt paa offentlige Biblioteker og udsendt til Folkets vigtigste Vejledere, Avisernes Redaktører; thi det er et interessant Dokument, hvis Kendskab kunde have afkortet mangen en overflødig Diskussion.

For alle, som vil læse uden forudfattet Mening, kan den bl. a. afgøre Spørgsmaalet om Universitetets Beliggenhed derhen, at det jyske Universitet kun kan ligge i Aarhus, om ikke af andre, saa af rent økonomiske Grunde. Ingen anden By har Institutioner, der som de i Aarhus existerende kan danne Basis for et Universitet; og ingen anden By har saadanne Muligheder for selv at kunne yde klækkelige økonomiske Bidrag til Driften. Ansvarlige Politikere vil ikke uden af taktiske Grunde kunne lukke Øjnene herfor.

Da Betænkningen var færdig, gik det den som saa mange andre af dens Art: den blev henlagt, især fordi de økonomiske Forhold skønnedes at være for vanskelige, til at saadanne Millionplaners Udførelse kunde blot paabegyndes. Imens forværredes Forholdene ved Københavns Universitet i et uanet Tempo.

Digitized by Google

Antallet af Fagstuderende steg stærkt, er saaledes ved det filosofiske Fakultet blevet mere end fordoblet, siden Kommissionen blev nedsat. I 1916, da Studiegaarden byggedes, hvorved det gamle Universitets Lokaler udvidedes med mere end en Trediedel, troede man at have nok for mindst den næste Menneskealder, men ikke ti Aar efter var der atter Lokalemangel. Der mangler baade smaa og store Auditorier; der er ikke altid Læseplads paa Studiebibliotekerne; de mange Studenter kæmper snedige Kampe om de vigtigste Haandbøger, og disse bliver hurtigt slidt op, selvom de almindeligst benyttede findes i flere Exemplarer. Den ideale Form for Universitetsundervisning, som man lige efter Krigen næsten var naaet til at kunne virkeliggøre ved det filosofiske Fakultet, nemlig Øvelser med et begrænset Antal (20—30) væsentligst aktive Deltagere, har delvis maattet opgives igen, efterhaanden som Deltagerantallet steg; 80, 100 eller nu endog 150, 200 Deltagere kan ikke alle være aktive ved en Øvelse paa 15—30 Timer. Man maa lade Flertallet sidde som mere eller mindre sløve Tilhørere, eller man maa gribe tilbage til den gamle Forelæsningsform, hvor man i Virkeligheden har bedre Muligheder for at holde næsten alle i Aande. Højst generende er herved Lokalemanglen blevet. Den mere intensive Undervisning, ogsaa ved Assistenter, lod én først føle Savnet af mindre Auditorier, senere just af de store og største. Stærkest har dette gjort sig gældende ved Filosofikumsundervisningen. Mens det endnu under Krigen var saadan, at de tre filosofiske Professorer skiftevis hvert tredje Aar var fri for at holde Rusforelæsninger, hvorved der blev tilstrækkelig Kraft til videnskabeligt Arbejde, saa er de nu alle tre nødt til at holde Forelæsninger for Russer hvert Aar med stadig overfyldte Auditorier og til at tilbringe et Par Maaneder af Forsommeren med den for dem selv ret uproduktive Examination. Det er næsten umuligt at søge dette ændret, dels fordi Staten næppe vilde give Penge til, men navnlig fordi et Forslag om udvidet Filosofikumsundervisning let vil blive mødt med et Forslag om dens Afskaffelse. Ogsaa ved Universitetet er der mange Modstandere af den propædeutiske Undervisning i Filosofi: det er ikke alle, der har et Fag som tysk Syntax og derved Lejlighed til at sammenligne Evnen til abstrakt Tænkning hos Russen med den tilsvarende Færdighed hos Ex-Russen,

Digitized by Google

hvor Tankebanerne er betydelig uddybede, antagelig dog ved Filosofikumstræningen.

Hvad de mange Fagstuderende angaar, kunde Staten nok med en vis Ret spørge Universitetet, om dette ved Haandhævelsen af Examensfordringerne sørger for et rimeligt Forhold mellem Behov og Kandidater, men burde paa den anden Side yde Universitetet det nødvendige af Lokaler, Professorer, Assistenter og Studiemidler til det i og for sig næppe foruroligende store, men stadig stigende Antal Studenter, som de offentlige Skoler sender ind; thi selvfølgelig gaar det nu ud baade over Undervisningens Kvalitet og over det videnskabelige Arbejde, som Universitetets Professorer og Docenter i første Række er pligtige at yde. Sikkert er det uklogt, ja uforsvarligt og uansvarligt at forringe Universitetsundervisningen stærkt ved ikke at ville bevilge de Forhøjelser, som automatisk burde tilstaas i Trit med Forøgelsen af de studerendes Antal. Men paa den anden Side maa det indrømmes, at der ogsaa er Betragtninger, der taler mod en Udvidelse af Københavns Universitets Rammer. Hvis man forøger Antallet af selvstændige Lærere, f. Ex. dublerer nogle af de mest bebyrdede Professorater, vil det i Forvejen vanskelige — ogsaa ved Universitetets slappe Organisation besværliggjorte — Samarbejde mellem disse ofte stærkt udviklede Særintelligenser blive yderligere gnidningsfyldt. Desuden vil Lokalemanglen blive akut. Det er fremdeles ikke nemt at udvide inde ved det gamle Universitet; Pladsen i det travle Forretningskvarter er ikke velegnet: nogle af de nye Auditorier i St. Pederstræde er saaledes næsten ubrugelige paa Grund af Støj; og det er ikke videre viist at bruge Grunde, som koster 150 Kr. pr. Kvadratalen, til et Undervisningsformaal. Der kunde anføres adskillige andre tilsvarende negative Aarsager til, at det kunde være klogt at lade Københavns Universitet blive staaende ved et noget mindre Studentertal end det nuværende og saa sørge for den videre Udformning af et andet Universitet, for hvilket tillige mange velkendte gode positive Grunde taler; af disse vil jeg her blot antyde de vigtigste med Slagordene: et aandeligt Centrum i Jylland som Modvægt mod København; en heldbringende, frugtbar Kappestrid mellem to Korps af Vejledere og Videnskabsmænd.

I Kommissionsbetænkningen af 1925 var der Enighed om,

Digitized by Google

at et nyt Universitet ikke kunde stampes op af Jorden, men maatte begynde med Undervisning til en enkelt Embedsexamen og i nøje Tilslutning til Københavns Universitet, hvor de afsluttende Prøver først maatte aflægges. Man tænkte nærmest at begynde med en Lægeskole, fordi Betingelserne herfor er særlig gode i Aarhus, men dette maatte foreløbig skrinlægges, da det viste sig, at det dog vilde koste mange Penge at faa taget fat her. Da nu Vanskelighederne ved Filosofikumsundervisningen blev saa iøjnefaldende, og da tillige just det filosofiske Fakultet begyndte at lide stærkt under et Overtal af Studenter, fik Professor Arup den Tanke, at man — foruden den Filosofiprofessor, som hele Tiden havde været paatænkt — maaske kunde begynde med 1 Aars Undervisning i de moderne Sprog, hvorved dels kunde opnaas Tilknytning til den bestaaende Skoleembedsexamen ved det filosofiske Fakultet, dels kunde blive Mulighed for ved en Forbindelse med den udvidede aarhusianske Handelshøjskole at faa lagt en forsvarlig Grundsten til det kommende Erhvervsfakultet.

En helt ny og interessant Farve fik Sagen ved, at dette var noget, Aarhus By kunde tænke sig at klare paa egen Haand: det drejede sig om Titusinder, hvor den tidligere Plan regnede med Hundredtusinder. Faktisk forelaa der i Efteraaret 1927 et Tilbud fra Aarhus Kommune om at etablere en saadan Undervisning uden Udgift for Staten. Teoretisk behøvede dermed Spørgsmaalet om et jysk Universitet ikke at være afgjort, men i Virkeligheden vilde med denne Begyndelse Sandsynligheden tale for, at der heraf maatte fremvokse et Universitet i Aarhus, hvilket før eller senere vilde faa økonomiske Konsekvenser for Staten. Undervisningsministeren, til hvem Henvendelse skete, forelagde ikke Sagen for selve Rigsdagen, men fik den behandlet af Partigrupperne, der nogenlunde overensstemmende, omend med lidt forskellige Ord, svarede, at man ikke vilde modsætte sig Forsøget, men at dermed intet skulde være præjudiceret. Ministeren har derefter — vistnok rigtigt — skønnet, at de vage Udtalelser, hvis Forsigtighed vel dikteredes af hvert Partis Ulyst ved at spille ud, i alt Fald klart viste, at der intetsteds fandtes betydeligere Modstand mod Planen, og han kunde derefter foranledige en Forespørgsel til Universitetet om, hvad det principielt og fagligt mente. Der var dog en ganske betegnende Hin-

Digitized by Google

dring: Aarhus Byraad mente, yderst naturligt, at man først fra Fagkundskaben, Universitetet, maatte have nøjere Besked om Rammernes Udfyldning og dermed begrundet Oversigt over Bekostningen, inden man kunde bevilge de nødvendige Midler. Universitetet eller i hvert Fald vedkommende Fakultet, nemlig det filosofiske, vilde ikke svare paa en direkte Henvendelse fra hverken Aarhus Byraad eller Universitetssamvirket, hvormed enkelte Professorer havde forhandlet privat i Efteraaret 1927, men vilde have en officiel Forespørgsel fra Ministeriet. Og Ministeriet vilde ikke spørge, uden at der fra Aarhus' Side var bevilget de til Sagens Gennemførelse nødvendige Midler! I denne cul-de-sac bevægede man sig et Par yderligere Maaneder, indtil Aarhus Byraad resolut paa egen Haand opstillede en foreløbig Plan og bevilgede 30,000 Kr. som indeværende Finansaars Del af en fremtidig til 40,000 Kr. aarlig anslaaet Bevilling. Saa naaede Sagen ad den officielle Vej til Universitetet, hvor den af samtlige Professorer, Docenter og Lektorer bestaaende Lærerforsamling efter langvarige, delvis meget interessante Diskussioner med to Stemmers Flertal (og mod næsten alles Forventning!) vedtog at udtale en med nogle Betænkeligheder forsynet Tilslutning til Planen, mens det filosofiske Fakultet foruden at understrege Betænkeligheder fremsatte nogle — indbyrdes divergerende — Udtalelser fra de Professorer, hvis Fag efter Planen skulde indgaa i den aarhusianske Universitetsundervisning. Forudsat at der ikke rejses uventede Hindringer fra Ministeriets Side, skulde man derefter nu i Aarhus kunne gaa i Gang med at faa udarbejdet en lidt nøjere Plan og ansat de nødvendige Universitetslærere.

Det drejer sig foreløbig om en Professor i Filosofi, samt en Docent i hvert af Fagene Dansk, Engelsk, Tysk, Fransk samt maaske en Lærer i Historie, d. v. s. de vigtigste af de Fag, hvori man kan tage Skoleembedsexamen; af Hovedfag mangler kun klassisk Filologi. Der skal gives en saadan Undervisning i disse Fag, at de studerende efter et Aars Forløb uden væsentlig Forsinkelse kan fortsætte Studierne ved Københavns Universitet — hvilket i alt Fald er gennemførligt i alle Sprogfagene, hvor det drejer sig om saadanne Emner som Indførelse i Fonetik, Sproghistorie, systematisk Litteraturlæsning og Litteraturhistorie samt Samfundskundskab og praktisk Sprogfærdighed. Senere hen

Digitized by Google

skulde der saa heraf kunne fremvokse en fuldstændig Undervisning til Skoleembedsexamen, til sidst et egentligt Fakultet, som til sin Tid faar andre ved sin Side.

Da Undervisningen til at begynde med maa foregaa i nøje Tilslutning til det af Københavns Universitet ydede, har adskillige herværende Professorer været betænkelige ved dette alt for pauvre, ved denne uselvstændige Filial af Københavns Universitet, denne Manuduktionsanstalt. Jeg tror, med Urette. Hvis man blot kan skaffe fuldt kvalificerede Lærere, d. v. s. saadanne, som vilde kunne ansættes ved Københavns Universitet — og denne Betingelse synes for Tiden i hvert Fald at kunne opfyldes —, saa tvivler jeg ikke om, at disse Videnskabsmænd, naar de først faar begyndt ovre i Aarhus, ikke helmer, før de faar lavet deres eget, paa deres egen Maade, i deres egne Rammer, hvor de kan skalte og valte — eventuelt spille os paa Næsen — som de vil. Det er da sandelig ogsaa en lokkende og lønnende Opgave at faa Lov til at lægge de første og maaske afgørende Sten til et helt nyt Universitet!

Thi et nyt, fra det københavnske forskelligt Universitet skulde det jo gerne blive. Herved er det vistnok et Gode, at det kommer til at begynde som en kommunal Læreanstalt. Nogle er shocked ved Tanken om Professorer udnævnt af en væsentlig kommunal Myndighed. Men behøver der herved at komme Vanskeligheder for andre end Forfatterne af Hof- og Statskalenderen? Aarhus er jo god nok for Pengene, og hvis Københavns Universitet til at begynde med faar en afgørende Indflydelse ved Besættelsen og denne iøvrigt sker efter lignende Regler som her, synes videre Statsmedvirkning paa dette Punkt overflødig. Man kan udmærket godt have en universitetsmæssig Læreanstalt, som forvaltes af et Kuratorium, udnævnt af Aarhus Byraad, Universitetssamvirket og andre Institutioner, som deltager i Udgifterne, maaske med en statsudnævnt Kansler som Leder. Hvis det hele udvikler sig paa den ønskede Maade, vil ganske vist Aarhus By i Løbet af faa Aar daarligt selv kunne bære alle Udgifterne, skønt man kender Universiteter, som opretholdes af ikke meget større Forvaltningsenheder (saaledes Kantonen Fribourg i Svejts). Men er et Samarbejde med andre Kommuner eller Sammenslutninger utænkeligt?

I den Forbindelse kan jeg ikke undertrykke en længe næret

Digitized by Google

Tanke, skønt jeg ved, at dens Fremsættelse let kan blive misbrugt og udnyttet demagogisk: Jeg finder det urimeligt, at Universitetsundervisning er saa godt som gratis (der betales 22½ Kroner en Gang for alle, fremdeles nogle smaa Examensgebyrer, samt undertiden noget for Undervisning ved Assistenter o. lign.). Det er dog saaledes, at Kandidater som Regel opnaar deres Livsstilling i Kraft af den Undervisning, de har modtaget; de har en direkte økonomisk Fordel, som man rettelig kan forlange, de betaler noget for. Hvis man lod Studenterne betale gennemsnitlig 100 Kr. om Aaret, vilde Københavns Universitet faa en Tilvækst i aarlig Indtægt paa det uforagtelige Beløb af 450,000 Kr. Utvivlsomt burde man indrette det saadan, at man disponerede over et betydeligt Antal af hele eller halve Fripladser (f. Ex. 20 %). Hvis den Betingelse opfyldes, vilde denne Extrabeskatning næppe hindre nogen i at studere. Det koster i Øjeblikket let en 1800—2000 Kr. om Aaret at lade en Søn studere i København, med en Studietid af fem Aar altsaa 9—10,000 Kr. Den, der kan stille dem paa Benene, vil i de fleste Tilfælde ogsaa kunne skaffe ialt ca. 500 Kr. til. Ved polyteknisk Læreanstalt, hvor der betales ret høje »Skolepenge«, men gives en Del Fripladser, mener de kompetente Myndigheder, at ingen ved »Skolepengene« holdes borte fra Studiet. Hvilken Lettelse det vilde være for Aarhusplanerne, om man ogsaa der kunde regne med, at Studenterne betalte noget, er indlysende, men bliver maaske endnu klarere, naar man tænker paa, at en Betaling af 100 Kr. om Aaret fra blot 100 Studenter svarer til en Kapital paa ¼ Million. Selvfølgelig maa der være Overensstemmelse mellem Aarhus og København: man kan ikke tage Betaling af Studenterne i Jylland og ikke paa Sjælland eller omvendt.

Ved Overvejelser om, hvad nyt Aarhus Universitet kunde bringe, har man bl. a. tænkt sig, at Universitetslivet kunde faa en anden Karakter end i København, ved at Studenterne i større Udstrækning boede i Studentergaard eller Kollegier. Dette koster saa mange Penge, at det foreløbigt — en lille Begyndelse fraregnet — synes at maatte vente, men vilde i og for sig sikkert være udmærket. Bygningen maatte skænkes af offentlige eller private Midler, men selv hvis man indretter det som paa Hagemanns Kollegium, hvor Alumnerne

Digitized by Google

ogsaa spiser, altsaa helt har deres Hjem, hvad jeg afgjort anser for det bedste, saa kan Driften godt betales af Studenterne. Da G. A. Hagemann for 20 Aar siden stiftede sit Kollegium, som for de to Tredjedele er bestemt for Polyteknikere, ansatte han først en ugift polyteknisk Kandidat til at bo derude som Inspektør. Heri ligger vistnok en frugtbar Tanke. Der er ofte en Kløft mellem Studenterne og de lidt ældre Kammerater, der allerede er blevet Kandidater, fremkaldt af disses fra Studenternes forskellige Arbejde under andre økonomiske Forhold. Hvis man kunde lade Assistenter, der skal være Studenternes Hjælpelærere, have Bolig blandt dem, vilde man dels kunne skabe gode Arbejdsvilkaar for unge Kandidater, der tit har det vanskeligt, dels muligvis hjælpe Studenterne til at faa mere ud af den ældres Erfaringer. Det er ørkesløst at ville kæmpe for meget mod den dog ganske nødvendige Fagspecialisering — Studenter fra forskellige Fakulteter kan træffe sammen i Sports-, Sang- og Diskussionsforeninger — og jeg vilde tro, at et Kollegium helst kun burde rumme Studenter af samme eller nært beslægtede Fag; derved kunde f. Ex. ogsaa Kollegiebiblioteket blive et praktisk værdifuldt Studiebibliothek, ja maaske være vedkommende Fags Laboratoriebibliothek! Dette er dog i høj Grad Fremtidsmusik, kan sikkert ogsaa udvikle sig ad helt andre Baner, end det foreløbig kan anes. Adskillige vanskelige Spørgsmaal lades uberørt, f. Ex. om man skal gentage det som Helhed vellykkede Vovestykke, G. A. Hagemann udførte ved at lade mandlige og kvindelige Studenter bo paa samme Kollegium, og meget andet.

Angaaende Indholdet af den Undervisning, der skal gives i Aarhus, kan man sige, at en stor Del ikke kan blive væsensforskellig fra København, nemlig forsaavidt Uddannelsen sigter paa de samme Stillinger, som Københavns Universitet forbereder til: en aarhusiansk Læge eller Tysklærer maa have ganske lignende Kvalifikationer som en københavnsk, hvis han skal kunne konkurrere med ham. Men ved Siden heraf bør og kan Aarhus sikkert finde Felter, som af en eller anden Grund ikke eller ikke tilstrækkeligt dyrkes ved Københavns Universitet. Her kan anføres mange fra de forskelligste Omraader. Jeg vil fra det mig aller nærmest staaende blot nævne to: dels Nedertysk, hvis middelalderlige Form er af saa eminent Betydning for

Digitized by Google

dansk Sprog og Kultur i Middelalderen, at baade Sprogforskere og Historikere vilde være taknemlige for en videnskabelig Undervisning heri; dels almindelig og experimentel Fonetik, som næsten ikke kan drives her i Landet, fordi vi intet fonetisk Institut har, men som dyrkes med Iver i en Række Lande og bl. a. ved Radioudviklingen har faaet baade nye Problemer og nye Hjælpemidler. Med et saadant fonetisk Institut som Basis kunde der ogsaa indsamles systematiske Grammofonoptagelser af danske Dialekter m. m.

Større Betydning har naturligvis andre Ting som f. Ex. hele det paatænkte Erhvervsfakultet, hvor den i de sidste Aar hastigt udviklede, for hele Folket livsvigtige Nationaløkonomi antagelig kunde komme til rigere Udfoldelse, end det hidtil har været muligt.

Vi ønsker alle, at der i Aarhus maa fremvokse et stort Træ; det er kun en liden Ympe, der nu plantes, som ublidt Vejrlig og barske Hænder kan kvæle; men der er ikke Tvivl om, at ærligt Arbejde, Taalmodighed og Fordragelighed kan hjælpe den til at gro.

Digitized by Google

SKOVGAARD HØJSKOLE.

NATIONALLIBERALISME—GRUNDTVIGIANISME.

(Af *Mindebogen.*)

Af Professor, Dr. phil. F. Rønning.

UDGANGSPUNKTET for den følgende Fremstilling er en Situation, som jeg allerede tidligere har strejfet i dette Tidsskrift (i »Bjørnson-Minder«, Febr. 1926): Torsdag d. 30. Juni 1870 forkyndte Frankrigs Førsteminister i Deputeretkammeret: »Paa intet Tidspunkt har Bevarelsen af Europas Fred været i den Grad sikret som nu«. I det lille Samfund, hvori jeg færdedes paa dette Tidspunkt, i Odense Kathedralskole, var der imidlertid Gæring og Spænding: Jeg var, sammen med mine Klassekammerater ved at passere gennem *examen artium's* Ildovn. Medens vi Onsdag d. 13. Juli om Formiddagen sad oppe i VII Klasse og bævede under Eksaminationen i Naturlære, var det, at Grev Benedetti, paa Promenaden i Ems, gik hen til Kong Vilhelm og stillede sit Krav angaaende Hohenzollerne og den spanske Trone. Svaret blev jo et Afslag. Den 15. Juli, Dagen efter Bastille-Dagen, forelagde det franske Ministerium Krigserklæringen baade i Senatet og i Deputeretkammeret. Ved Midnatstid fandt Afstemningen Sted; med 245 Stemmer mod 10 bevilgede man Penge til Krigen. Samme Aften var Studenterforeningen ude paa »Hotel Bellevue« ved Klampenborg for at fejre sin 50-Aarsdag. Da Telegrammet kom om de skæbnesvangre Forhandlinger i den lovgivende Forsamling i Paris, standsede den overgivne Lystighed som ved et Ryk; man fornam det kommende Uvejr. Den første Skaal, der blev udbragt, lød: *Vive la France!* Den blev modtaget med umaadelig Jubel.

Der var Feber i mange Danskes Blod i de Dage, som fulgte. »Slesvigs Land genvundet . .« — var Timen kommet nu? At det skulde ske ved Frankrigs Hjælp, det var mange overbevist om. Og kunde vi saa sidde med Hænderne i Skødet *nu?* Mandag den 25. Juli skrev Carl Ploug i »Fædrelandet«: »Stemningen her i Landet er . . . tydelig for Deltagelse i Krigen, selvfølgelig paa Frankrigs Side. Og hvor skulde det være muligt andet?« Stemningsbølgen naaede ogsaa ud paa Landet. »Korsør Avis« skrev den 27. Juli: »En ældre Gaardmand kom i Forgaars

Digitized by Google

til Byen for at høre, hvorledes Sagerne stod. »Jeg synes«, sagde han, »at vi alle, store og smaa, nu skulde lægge vore Kræfter sammen og slaa løs, jo før jo heller«.

Men der blev ikke slaaet løs; Krisen i den store Tragedie kom hurtigt. Da jeg paa min Fødselsdag, d. 3. Septbr. — som jeg tilbragte hos en Farbroder, Degn i Nærheden af Odense — var paa Vej til Tommerup Station for at spørge nyt, mødte jeg en Mand, som kom derfra. Han standsede og sagde: »Har De hørt det?« Det var *Sedan*. Til det sidste havde jeg, som de fleste her hjemme, troet paa Frankrigs endelige Sejer. Men i det Øjeblik var det, som Grunden gled bort under mine Fødder. Og var Virkningen saaledes paa en nybagt, ganske uerfaren Student, hvad maa den saa ikke have været paa dem, som *forstod,* hvad Historiens Tale betød!

Kort efter jeg var kommet til København for at begynde mine Studier, var der en stor Sørgehøjtid i Frue Kirke (d. 20. Septbr.), en Jordefærd; blandt Følget saas der adskillige af dem, som havde været med til at skabe Danmarks Historie. I Koret stod Studenterforeningen med sin floromvundne Fane. Det var *Orla Lehmanns* Jordefærd. Ogsaa for ham havde Danmarks Fremtid været knyttet til Frankrigs Skæbne. Man har sagt, at »Sedan knuste hans Hjerte«.

Den *Feststemning,* der laa over Nationalliberalismen i dens skønneste Øjeblikke, som i Martsdagene 1848, den var legemliggjort i Orla Lehmann. Carl Ploug sang i sin Mindedrape over ham:

Morgendæmringen taaget
hyllede Mark og Skov;
faa de vare, som vaaged,
mange de var, som sov.

Da lysned det. Et Purpurskær
sig viste Horisonten nær,
og op af Skyen, mørk og tung,
der steg en *Solgud,* skøn og ung . . .

Ungdommens Yndling,
elsket som ingen!

. . . .

Sildige Slægtled
sande med Undren,
hvad han har været,
hvad vi har tabt.

Digitized by Google

»Hvad vi har tabt« — den, der sagde disse Ord, forstod vist ikke den fulde Betydning af dem: Orla Lehmanns Kiste i Frue Kirke, det var *Nationalliberalismen* paa *lit de parade*. Et rigt og skønt Liv laa bag den: Groet frem af vor litterære Guldalders Muldjord, havde den vakt Nationalaanden til Kamp for alt, som *dansk* var baaret og sindet, havde den vundet det danske Folk politisk Frihed. En Slægt-Saga var sluttet. Bjørnson havde allerede sagt det i et Digt: »Orla Lehmann«, i »Fædrelandet« for 3. Oktober, inden endnu C. Plougs Digt var blevet offentliggjort:

Friheds Morgen-Straaler
paa hans Aasyn faldt de . . .

. . . .
Nu da han begraves,
er det endnu Morgen,
men bag mørke Skyer
under Lyn og Brand og Jammer.

Derfor brast hans Hjerte
med dets Morgen-Drømme,
og hans Støv begraves
ydmygt af et Folk paa Flugten —

men med andre Sange,
end hans Vugge gik med,
og med større Tro end
den, som brast nu med hans Hjerte[1]).

Den ny Tid skulde gaa frem under *nye Sange*. Var der en Slægt rede til at gøre det?

Et Aarstid efter Orla Lehmanns Død, den 3. November 1871, stod der en forventningsfuld Skare paa Universitetstrappen og ventede paa, at Døren skulde blive lukket op: *G. Brandes* skulde begynde sine Forelæsninger over »Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur«. Jeg havde taget fat paa Forberedelsen til en Magisterconferens i nordisk Sprog og Litteratur; men her var der meget lidt at hente paa Universitetet. J. K. Lyngby (død 15. 2. 1871) var Sprogmand og ikke Litteraturhistoriker, og det var S. Grundtvig, som fortsatte hans Forelæsninger, heller ikke (undtagen paa Folkevisens Omraade). Derfor var jeg med i den forventningsfulde Skare paa Universitetstrappen. Da Døren blev aabnet, stormede vi op til det lille Auditorium Nr. 7

[1]) Fremhævet her.

Digitized by Google

paa 1. Sal, der paa et Øjeblik var overfyldt. Et Par Aftener efter flyttede vi ind paa det store Rusauditorium. Jeg fulgte Forelæsningerne med spændt Opmærksomhed, betaget af deres glimrende Form og af den anvendte litterære Metode, men ganske vist ofte — indvendigt — skarpt protesterende mod mange af deres Tanker. Grundtonen i dem var jo denne: Den aandelige Kultur, hvorpaa det danske Folk har levet gennem et halvt Aarhundrede, har for længst overlevet sig selv. Ude i den store Verden er der brudt et nyt Aandsliv frem, ungdomsfriskt og ungdomsmodigt; den kinesiske Mur, bag hvilken det danske Folk lever, vil jeg bryde ned, og jeg vil lade den nye friske Tankeverden der ude fra bruse ind over det.

Hvorledes gik det saa? Brandes havde aabenbart troet, at den kinesiske Mur og hvad der laa bag den var saa hensmuldrende, at der kun behøvedes et kraftigt Basunstød, for at det hele skulde styrte sammen. Han har selv senere indrømmet, at han paa ét Punkt havde regnet fejl: han havde undervurderet *Grundtvigianismen* som en Magt i det danske Folks Liv.

Den kristne Kirke var en vigtig Del af den »kinesiske Mur«, han vilde sprænge i Luften. Skulde Angrebet mødes med Modangreb, maatte der altsaa ogsaa komme et fra den. »Nationalliberalismen« havde delvis »et religiøst Anstrøg«; men paa det Grundlag kunde der ikke tages en Kamp op mod »Fritænkningen«. *Indre Mission*, der var blevet stiftet i 1860'erne, havde vist Evne til at vække religiøst Liv paa døde Egne; men den manglede *dengang* — og endnu i en Række Aar — Føling med hele det rige, rent menneskelige Kulturliv. Den kunde derfor heller ikke tage Kampen op med »Brandesianismen«. Men *Grundtvigianismen* havde netop sin Styrke i sit nøje Forhold til »Folke-Livet«, og gennem Højskole-Bevægelsen havde den faaet et fast Tag i *Bondestanden*, det Folkelag, som nu var ved at bryde frem i Dagen.

Det vilde have været naturligt, om »Nationalliberalismen« og »Grundtvigianismen« havde fundet Vej til hinanden i Kampen mod den fælles Fjende. Der var jo Berøringspunkter mellem dem, baade paa det rent kulturelle og paa det nationale Omraade. De fleste førende Mænd inden for den Grundtvigske Kreds stod da ogsaa oprindelig i de nationalliberales Række, og man kunde finde Carl Ploughs bekendte Skikkelse i Vartov

Digitized by Google

Kirke (i en af de øverste Stole ud mod Gaarden), selv om han ikke just hørte til de faste Kirkegængere der. Men efterhaanden aabnede der sig en Kløft mellem de to Kredse, den Kløft som dannedes ved Frembruddet af det nye Folkelag: *Bondestanden.* De nationalliberales Standpunkt over for den var dette: »Denne Stand sidder maaske inde med gode Muligheder, men foreløbig er den aandelig umoden; den skal gradvis, under vor Ledelse, opdrages til at benytte den politiske Frihed paa rette Maade. Grundtvigianerne er imidlertid paa gode Veje til at fordærve den ved deres fantastiske Forestillinger om, at den allerede *er,* hvad den først engang ude i Fremtiden skal blive«. Kløften blev bredere og bredere. I Foraaret 1870 sluttede de tre Venstre-Grupper sig sammen i »Det forenede Venstre«. Det var for den ældre Slægt en Proklamering af »Tal-Majestæten«, en Tilstand hvor ikke længer Intelligens men Vælgerflokkens øjeblikkelige Flertal skulde raade for Danmarks Skæbne. Fra det Tidspunkt blev Kampen skarpere og skarpere.

Ved det 7. nordiske Studentermøde talte Carl Ploug den 5. Juni (1875) paa Højene ved Gl. Upsala: Han glædede sig ganske vist over, at der i Bondestanden var begyndt en spirende Forstaaelse af den nordiske Enhedstankes Betydning, men han tilføjede: De store Massers Mangel paa Oplysning maa føre til »dumdristige Forsøg paa at tilsidesætte Kundskab og Dannelse og gøre den raa, fysiske Magt enevældig«. Men Danmark lover at gaa forrest i Kampen mod »alle samfundsødelæggende Bestræbelser«. »Lad os, Nordens Højskoler og deres studerende Ungdom, gaa i Spidsen, give Tonen an og holde ærlig sammen, ogsaa i denne Kamp; thi det er jo os, som det nærmest foreligger at forsvare de aandelige Interesser, Kundskaber og Dannelse, som her fornemmelig trues«. — Dette er klar Tale: Nordens forenede »Intelligens« skulde kaste Handsken til »den raa, fysiske Magt«: Bondestanden. Men der var Folk paa begge Sider, som følte det skæbnesvangre i denne Udfordring, og som søgte at slaa Bro over Kløften. Her skal der fortælles om et af disse Brobygningsarbejder.

*

I Sommeren 1872 gjorde jeg sammen med en Fætter en Tur til Himmelbjerget. Det var uden for den egentlige Turisttid, og foruden os var der kun et Par Gæster, der overnattede i

Digitized by Google

den lille Pavillon paa Toppen af det. Efter hævdvunden Skik var vi alle oppe tidlig den næste Morgen for at se Solen staa op. Derefter sad vi sammen ved et Bord uden for Pavillonen og nød vort Morgenmaaltid. Vi kom i Samtale med to af Gæsterne: en Herre og en Dame, som aabenbart ikke hørte til Dusin-Turisterne. Medens Solen steg op over det dejlige Landskab, drøftede vi Bismarcks Politik og Evropas fremtidige Skæbne. Det var *hende,* som blev den førende. Der fandt ingen Præsentation Sted, og jeg husker ikke, om det var af Hotellets Bog, vi fik opklaret, hvem de to var: Dr. phil. G. Rode og hans Hustru.

Gotfred Rode (f. 1830), der var en Birkedommersøn fra Vallø, virkede nogen Tid som Lærer ved Rødding Højskole og paa Herlufsholm Kostskole, senere ved forskellige københavnske Skoler, medens han samtidigt sysselsatte sig med en, ikke meget omfangsrig, litterær Produktion, som Litteraturhistoriker og Digter. Hans Biograf (Vilhelm Møller) i Biogr. Lexikon siger om ham, at han »dannede sig, i den Martin-Hammerichske Kreds, en lidt upersonlig og bleg, men smagfuld, klar, næsten pillen Stil«. Hans fine Ansigt røbede gammel Kultur, men der var mere Intelligens end Energi i det, og Intelligensen var snarere af den forstaaende end af den skabende Art. I 1866 havde han ægtet Orla Lehmanns Datter *Margrethe.* Hun var vidt forskellig fra ham. Hendes Ansigt var ikke regelmæssigt smukt, men der laa over hele hendes Skikkelse noget ejendommelig lyst og fængslende. Den gav Indtryk af noget impulsivt, af en Trang til at handle og prøve sig frem.

Den Morgen paa Himmelbjerget anede jeg ikke, at vort tilfældige Møde skulde blive andet end et flygtigt: God Dag — Farvel! Men det gik anderledes. Rodes og Fru Rodes Hjem i København var i Stueetagen i en smuk gammel Patriciergaard paa Hjørnet af Rosenborggade og Frederiksborggade. De fik den Idé at samle hos sig, en Gang om Ugen, en snævrere Kreds til Drøftelse af Tidens brændende Spørgsmaal. Onsdag den 13. November 1872 var den samlet for første Gang. Indbydelse var bl. a. sendt til: Pastor Hohlenberg (ved Garnisons Kirke), cand. theol. Fr. Jungersen, Forfatteren Rudolf Schmidt og en norsk Journalist Erik Vullum (f. 1850). Rodes fik Lyst til at have nogle unge med i disse Sammenkomster. Til en lille Kreds af

Digitized by Google

Studenter (fhv. Højskoleforstander Alfr. Povlsen, Højskoleforstander Joh. Borup, den omtalte Fætter o. fl.), hvoraf jeg var Medlem, kom der da ogsaa en Indbydelse, jeg husker ikke ad hvilken Vej. Modtagelsen den første Aften staar tydeligt for mig. Fru Rode kom gaaende inde fra Dagligstuen for at hilse paa de ankomne. Da hun genkendte min Fætter og mig, gled der et lyst, vindende Smil over hendes Ansigt og hun udbrød: »Sagde jeg ikke nok til Rode den Dag paa Himmelbjerget: De to unge Mennesker er jeg vis paa, vi møder engang igen«.

Midtpunktet den Aften var Cand. theol. Fr. Jungersen, der i Januar 1872 havde begyndt en »Højskole for Kvinder« (i sit Hjem, Stormgade Nr. 5). Han havde i sin gærende Ungdomstid modtaget stærke Paavirkninger af S. Kierkegaard, N. F. S. Grundtvig og R. Nielsen, og forberedte sig netop da paa en Foredragsrække, som han det følgende Foraar vilde holde paa Borchs Kollegium, under Titelen: »Dansk Protestantisme«. Det var Tanker fra dette Omraade, han drog frem til Drøftelse. Afslutningen paa Aftenen var ejendommelig. Vi var allerede begyndt at sige Farvel, da Fru Rode pludselig udbrød: »Vær saa venlig at vente et Øjeblik«. I samme Nu traadte *Vullum* frem, tog Stade ved et Hjørne af Dagligstuebordet og begyndte at tale. Og saa brød det frem som en rivende Fos. Vi unge kunde godt af og til smile ad denne ungdommelige Kopi af Bjørnson; men samtidig var vi ikke saa lidt fængslet af ham. Hans Stormløb den Aften gjaldt: »den udlevede Idealisme«, hvorpaa det meste af det samtidige Danmark endnu levede sit Liv. Fremtiden, det var: *Realismen!* — vel at mærke: ikke det Aandsliv, G. Brandes med sine »Hovedstrømninger« vilde lede ind over vort Land — men en sund, ungdomsfrodig Realisme, præget af Nordens Aand og i Pagt med Kristendommen. Taleren sluttede: »*Idealerne!* — jeg vilde smide »Idealerne« i Rendestenen for at kunne gaa tørskoet over paa dem!«

Men vigtigere end disse Sammenkomster var en Beslutning, som Rode og Fru Rode (det var vel ogsaa her hende, som var den førende) havde taget netop paa dette Tidspunkt. En Avis meddelte i Efteraaret 1872: »Dr. Rode og hans Hustru agter at oprette en Højskole paa deres smukke Landsted *Skovgaard* i Ordrup«. Der maatte bygges en Fløj til, og det følgende Aar blev der taget fat paa Arbejdet. En Foraarsdag i 1874, i Sol-

Digitized by Google

skin og blandt lyse letvingede Forhaabninger, blev Kransen hejst paa Højskolen. Vi unge havde faaet Indbydelse til at være med ved Rejsegildet. Da vi stod oppe paa Taget, med det fyldte Portvinsglas i Haanden, sagde Rode, henvendt til Haandværkerne: »Jeg synes, vi skulde have en Sang; hvad kan De synge?« En af dem sagde ganske tørt, som noget selvfølgeligt: »En Fædrelandssang«.

Nationalliberalismen havde i det hele stillet sig noget køligt over for den *Grundtvigske Højskolebevægelse,* havde til Tider angrebet den stærkt, undertiden karikeret det. »Solguden . . . Ungdommens Yndling, elsket som ingen« — var segnet, og Nationalliberalismens Glans blegnede jo med ham. Men nu stod her Solgudens Datter i Foraarssol og Sang og indviede den første *udvidede Højskole* i Grundtvigsk Aand. Hun var steget op i sin Faders gyldne Karm og styrede, med en let Svingning, det straalende Spand lige ind ad Højskolens Port. Betød det en Tilnærmelse, en Forstaaelse mellem de to Magter?

I den tilbyggede Fløj, der laa vinkelret paa den gamle Hovedbygning, var der i Kvistetagen Værelser til Lærere og Elever; i Stueetagen fandtes der to Klasseværelser og en Spisesal, hvis ejendommeligste Prydelse var den bekendte Række Malerier med Emner fra Danmarks Kulturhistorie: Blicher paa Heden, Oehlenschläger i Lunds Domkirke osv., der var blevet udført paa Bestilling af Grosserer Puggaard og fra ham var gaaet i Arv til hans Svigersøn Orla Lehmann. Fra Spisestuen førte en Dør ind til Rodes Studereværelse. Gennem det brede Vindue saa man ud i den smukke Have, med de herlige store Bøgetræer nede i Hjørnet af den — der, hvor Bjørnson havde vandret frem og tilbage og digtet »Ligesom Vølven i Nordfolkets Gry«.

Skolen blev aabnet den 3. November 1874 med Afholdelsen af et offentligt Møde. Efter Afsyngelsen af »Hvad Solskin er for det sorte Muld«, tog *Rode* Ordet og gjorde Rede for den Opgave, Skovgaard udvidede Højskole havde sat sig. Den vilde bygge paa den gamle Grund, som de Grundtvigske Højskoler Landet over havde beredt, men den vilde prøve paa at bygge videre. Man vilde søge at lede de unge frem til større Klarhed og Fasthed, vejlede dem til gennem Selvarbejde at sætte sig nøjere ind i, hvad de havde modtaget gennem Foredragene, lade dem i Kammeraternes og Lærernes Overværelse holde Fore-

Digitized by Google

drag over opgivne eller selvvalgte Emner osv. Derefter talte *Fr. Jungersen,* som Rode havde faaet til at opgive sin »Højskole for Kvinder« for at tage et ledende Arbejde op paa Skovgaard. Præsten *Peter Rørdam* (fra Lyngby) udlagde paa sin noget sære, men fængslende Maade Myten om »Thor og Hrungner«: Jætten betød »Talmajestæten« (det forenede Venstre). Og saa sluttede *Hostrup* af med et Foredrag; han tog sit Udgangspunkt i Folkevisen om »Ungen Svegder« og talte om Ungdomstiden som »Drømmenes Tid«. Det var Hostrups lyse, varme Ord, der gav Mødet sin egentlige Højskolestemning.

Og saa tog Skolen fat paa sin daglige Gerning. Foruden G. Rode og Jungersen virkede cand. theol. M. Sørensen (tidligere Forstander for Rødkilde Højskole) og en Seminarist Salling som Lærere ved Skolen. Der begyndtes med 21 Elever, et efter Forholdene ret lovende Antal. Der var noget af Nybegyndelsens Friskhed over Arbejdet og hele Livet paa Skovgaard Højskole. Et fornøjeligt Samliv levedes der mellem Eleverne. En Tid havde de endogsaa deres eget Blad: »Idéens Fane. Skoleblad for Skovgaard«, der begyndte at udkomme i Oktober 1877. Ansvarhavende Redaktør var: Fr. Knudsen og Carl Slengerik (den senere Redaktør og Folketingsmand). Selvfølgelig var Bladet et Drivhus for »Brandere«: En Elev: Jacob Riis var »et Tugtens Ris« osv. Men det bragte ogsaa alvorlige Artikler, som: »Krig og Fred« [pacifistisk], »Bør Ægteskabet være grundet paa Fornuft eller Kærlighed?« — Spørgsmaalet havde været Genstand for en Diskussion, i hvilken én havde hævdet: »paa Fornuft«. Endvidere bragte Bladet poetiske Bidrag. I Nr. 3 stod der et Digt, »Fuglens Sang«; det var paa ét Vers og forfattet af Helge Rode (7 Aar gammel). Det følgende Nummer bragte ogsaa et Digt — ligeledes paa ét Vers — af samme Forfatter; det sang om Dansken, der vandt over Tysken. Nr. 8 indeholdt: »O. [ɔ: Ove Rode, 10 Aar]: Et Digt«: »Der ligger et Land mod den evige Sne — det Land hedder gamle Norge«, samt et lille Vers paa 4 Linjer — en Gaade til at gætte — af den syvaarige Digter.

Skovgaards Højskole var blevet rejst med ikke saa lille et økonomisk Offer fra Rodes og Fru Rodes Side, og lyse Forhaabninger havde svævet omkring den, hin Foraarsdag da Kransen var blevet fæstet paa dens Tag. Gik de i Opfyldelse?

Elevbesøget maatte kaldes tilfredsstillende. Det første Aar

Digitized by Google

blev Skolen besøgt af 28 Elever; i 1876—77 var Tallet 47 (23 Gaardmandssønner, 9 Husmandssønner, 9 Sønner af Haandværkere og Arbejdsmænd, 6 Embedsmandssønner). Der var ikke saa faa dygtige unge Mennesker blandt dem, der udgik fra Skovgaard Højskole; flere af dem skabte sig senere et godt Navn, særlig som Præster og Lærere.

Men ellers fik Skolen ikke bliden Bør. Højre (de nationalliberales Arvtagere) stillede sig køligt over for den. Ganske vist: det var »Solgudens Datter«, som havde været med til at skabe denne Skole; man indrømmede ogsaa det fortjenstfulde i, at den lagde mere Vægt paa virkelig Kundskabsmeddelelse og stillede større Krav til Elevernes Selvvirksomhed, end de almindelige Grundtvigske Højskoler, for hvem det ene fornødne var: »at vække« de unge, »at aande paa dem« — og lignende Fantasterier. Men — man havde alligevel sine Betænkeligheder.

Den 29. September 1874 — altsaa en Maanedstid før Skovgaard Højskole begyndte — blev der afholdt et Grundtvigsk Skolemøde i Sorø. Her tog *Rode* Ordet: »Man har engang sagt til mig: »I anfører jo Grundtvigs Ord ligesom Præsterne Biblens«. Det er sandt; det maa vi gøre«. Den Udtalelse blev anholdt af »Berlingske Tidende« i en Artikel »Højskolebiblen« (af *k*): Den trænger, siger Indsenderen, »til paa den alvorligste Maade at tilbagevises«. Grundtvigs Liv »var et Liv i Umiddelbarhed«; derfor trænger hans Tanker til en fortsat Klaring, ikke til en tankeløs Efterplapring. Og Artiklen taler om »den Uvilje, for hvilken Grundtvigianerne mere og mere synes at blive Genstand i det danske Samfund«. —

Men fra Grundtvigsk Side, hvad sagde man der? »*Land*-Grundtvigianerne« — og de var jo langt de fleste — stillede sig lidt køligt afventende. Det hele havde saadan et fremmedartet Præg: Et gammelt Grosserer-Landsted i Københavns Skovture-Omegn omdannet til Højskole! Og saa Menneskene, der havde foretaget denne Omdannelse. G. Rode var en typisk »*Hovedstads*-Grundtvigianer, og Margrethe Rode — ja hvor tog hun sig ikke fremmedartet ud set paa Baggrund af en Grundtvigsk Højskole ude paa Bondelandet, hun: Orla Lehmanns Datter. Tænk et Øjeblik paa et Optrin som dette, der forefaldt: »Solguden« staaende i en Kreds af falsterske Bønder, medens han med glødende Farver maler for dem det Eden, som Frihedens

Digitized by Google

Morgenrøde vilde skabe paa Jorden — og den sindige Bondemand, der ganske tørt spørger ham: »Ja, hvad Gavn vilde nu Folk, særlig vi Bønder, have af saadan en fri Forfatning . . . .?« Hvilken Afstand var der ikke mellem de to! Og nu Margrethe Rode! Hun havde engang talt ved et Møde paa Skolen; en ældre »Land-Grundtvigianer«, af den gammeldags Type, der var blandt Tilhørerne, sagde bag efter: »Aa ja, hun mener det jo sikkert godt, men . . . men . . .«. Hun var for ham en fremmed Fugl. Og det er jo ogsaa sikkert nok: »Solgudens« Datter var ikke skaaret til efter det justerede Mønster for en Grundtvigsk Højskole-Moder.

Og man havde andre vægtigere Betænkeligheder: »Skovgaard Højskole« syntes ikke at være fri for et Anstrøg af »Den sorte Skole«, med Lektielæsning o. lgn. Kritikken blev hvassere, efter at der var blevet oprettet »en Dimissionsafdeling«. Hermed forholdt det sig saaledes: Nogle af Eleverne fik Lyst til at studere; de vilde nødig efter det hyggelige og frugtbare Samliv paa Skovgaard spredes omkring paa københavnske Kursus og enlige Kvistkamre. De talte med Rode om Sagen, og der blev saa paa Højskolen oprettet en Afdeling, som skulde forberede til Studentereksamen. Man søgte at opretholde en vis Forbindelse mellem denne Afdeling og den egentlige Højskole; saaledes overværede Eleverne paa den førstnævnte de historiske Foredrag, der blev holdt paa den sidstnævnte. Men denne Ordning vakte Uro i Grundtvigske Højskolekredse: en Alliance mellem »den sorte Skole« og Højskolen!

Sejladsen foregik aabenbart ikke i smult Vande. Der indtraf andre Uro- Varsler: Med Udgangen af Skoleaaret 1875—76 forlod Jungersen Skolen (for at blive Præst), og med Udgangen af det følgende Aar sagde ogsaa cand. theol. Sørensen Farvel, for at overtage en Kateketstilling i Køge. Ved Siden af Rode var det disse to Mænd, som væsentlig havde baaret Skolen. Og nu forlod de Skibet.

Og én Sky endnu drog hen over Skovgaard, og kastede en tung Skygge ned over det: I Sommeren 1876 skiltes Rodes og hans Hustrus Veje. Hvor fremmedartet en Fugl hun end var paa Skovgaard Højskole — det var vanskeligt at tænke sig den uden hende.

Og alligevel gav Rode ikke op, forlod ikke Skuden. I hans

Digitized by Google

bløde, noget vege Natur var der ogsaa en vis Sejghed, og i hans Sind var der en Pligtfølelse over for det Arbejde, som var blevet begyndt. Saa blev han paa Kommandobroen.

Jeg var i de forløbne Aar kun med længere Mellemrum kommet ud paa Skovgaard: Forberedelsen til min Magisterconferens i Sommeren 1875 tog meget af min Tid, derpaa fulgte et Vinterophold i Norge og efter det 15 Maaneders Militærtjeneste. I Efteraaret 1877 var jeg færdig med den. En Dag, da jeg kom gaaende over Kongens Nytorv, løb jeg, ud for Holbergs Statue, paa G. Rode. Han standsede mig: Cand. Sørensen havde netop forladt Skolen, og han søgte en Lærer i hans Sted; kunde jeg ikke tænke mig at tage et Arbejde op paa Skovgaard? Jeg var endnu »arbejdsløs« og tog mod hans Tilbud.

Naar jeg tænker paa Skovgaard og mit Arbejde der, strømmer der gode Minder frem. Det var en tiltalende Gerning at virke som Lærer for den Kreds af unge, der søgte Skolen, og Samarbejdet med dens Leder var frit og tiltalende. Og dog var det, som manglede der noget. Det er vanskeligt, naar man i Erindringen søger at mane Fortiden op af dens Grav, at skelne mellem, hvad man virkelig følte paa et givet Tidspunkt i den, og hvad man *nu* føler ved Genoplivelsen af de svundne Dage. *Nu* staar det for mig, som om det, der manglede, var den egentlige »*Feststemning*«. Det laa ikke i Rodes Natur at sprede Feststemning om sig; og *hun,* som havde haft noget af den Evne, hun var borte.

Det var ikke underligt, om der kunde ligge noget tungt, trykket over Rodes Gerning: den havde jo ikke vundet meget Forstaaelse, heller ikke i Grundtvigske Kredse. Jeg tænker her bl. a. paa følgende Begivenhed. I April 1878 blev der afholdt et stort Skolemøde i Tivolis Koncertsal. Det var Grundtvigs Tanke om »den udvidede Højskole«, »Højskolen i Soer«, som skulde drøftes: Nu skulde det være Alvor med Tankens Gennemførelse! Rode deltog ikke i Mødet — han var vist allerede da mærket af sin sidste Sygdom — jeg havde overværet det, og da jeg kom hjem, vilde han have at vide, hvad der var blevet sagt om »Skovgaard«, det første Forsøg paa en udvidet Højskole. Det var pinligt at maatte meddele ham, at Skovgaard slet ikke var blevet nævnt. Han udbrød da, i en bitter Tone: »Jeg og mit Arbejde her er altsaa ikke engang værdige til blot at blive nævnt.« Rode

Digitized by Google

døde den 12. September 1878; kort i Forvejen havde der i »Højskolebladet« staaet en Bekendtgørelse om, at efter at Magister Poul la Cour var blevet knyttet til *Askov Højskole,* vilde der fra den 3. November blive begyndt en *udvidet* Højskole-Undervisning.

Det blev *Askov,* og ikke Skovgaard, der kom til at gennemføre »den udvidede Højskole-Undervisning« — den som adskillige regner for et Skridt fremad mod det endelige Maal: Højskolen i Soer. Kun fire Aar (1874—77) virkede Skovgaard Højskole[1]). Et kort Spand af Tid — ja, men ogsaa i det var der blevet drømt og tænkt, arbejdet og handlet. Var alt det som skrevet i Sandet? Der er Mennesker — og jeg er med i deres Tal — som lever paa den Tro (og andet end »Tro« kan der jo her ikke være Tale om), at der er Sammenhæng i Tilværelsen, og at det inderste i denne Sammenhæng er *Kærligheden* — men det vil sige: Intet, som har sin Rod i en uselvisk Kærlighed til noget lyst, rent, stort, gaar sporløst gennem Tilværelsen, intet af den Art gaar til Spilde. Nu er der Slakker i alt menneskeligt, derfor var der ogsaa Slakker i de Følelser, som drev Rode og Fru Rode til at stifte Skovgaard Højskole. Men der *var* noget mere end Slakker, der var i de to dog en Gnist af den hellige Ild. Og derfor har deres Gerning ikke været forgæves.

Denne lille Mindesten har jeg følt Trang til at rejse for »Skovgaard Højskole«, for Gotfred Rode og Margrethe Lehmann.

---

[1]) »Dimissionsafdelingen« blev for Elevernes Skyld opretholdt i Skoleaaret 1878—79. Ledelsen af den blev overdraget til mig.

Digitized by Google

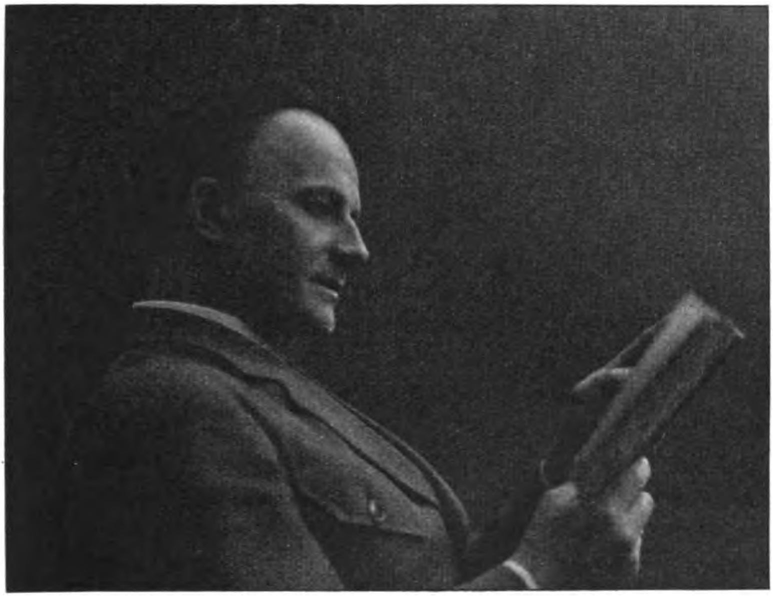

HOS ADAM POULSEN.

EN SAMTALE.

PAA Volmerhus overfor den maleriske orientalske Attrap Villa Hasa har Friluftsteatrets Direktør *Adam Poulsen* opslaaet sit Sommerpaulun, højt oppe over Strandvejens Strøgmylder, med romantisk-idyllisk Udsigt over Sundet med dets Hærskare af hvide Sejl og det blaanende Skaane i det fjerne.

Adam Poulsen sætter sig i en af de højryggede Egestole, rank og solbrændt som en Yngling i »Renaissance«.

— Det er lidt haardt, siger han, at skulle tale om sig selv, naar man nærmer sig de runde Tal! I Ungdommen, som Barn, kan jeg fristes til at sige, falder det lettere, Trangen til at se sit eget Spejlbillede og lade andre kigge paa det — for at vokse i egne og Omgivelsernes Øjne — hænger jo saa at sige sammen med den fysiske Lov for Væksternes Higen efter Udvidelse og Sol og Lys. Og mange vil gennem hele Livet bevare denne Trang til at se sig selv som Midtpunkt for Tilværelsen og til i Billede, Tale og Omtale at se en Bekræftelse af denne Opfattelse for at føle sig tilfredsstillede og i fuld Blomstring — med Barnets ofte rørende, men ogsaa farefulde Selvglæde!

Digitized by Google

Andre finder — maaske paa Bekostning af mange barnlige Glæder —, at efterhaanden som Udviklingen skrider frem, des ringere og fattigere føler »Selvet« sig, og desto længere er man fra den underfulde, højthvælvede, dybtblaa Idealernes Kuppel, som man i den pure Ungdom syntes at kunne naa blot ved at strække Armen ud . . . Det lyder maaske som en Frase, men Sandheden er vist alligevel, at jo nærmere et Menneske kommer mod Afslutningen, des svagere føler det sig selv i Forhold til Naturen og Uendeligheden. Derfor reagerer et saadant Menneske mod Omtale, og har man helliget sit Liv til Kunst og til at skabe Kunst, træder dette Synspunkt stadig stærkere frem. Man lærer at forstaa, at Kunst kun kan og skal tale for sig selv. Udøveren er blot Redskabet — og om Redskabet *privat* er stort eller lille, sort eller hvidt, stærkt eller svagt, har for Offentligheden saa uendelig ringe Interesse. *Resultatet alene* er det afgørende. Omtalen af Kunstnerens Privattilværelse kommer saa let til kun at forfladige Resultatets Værdi. Har man derfor det Held — eller Uheld — at høre til denne sidste Kategori, saa søger man med Englænderen at værge sin Forlegenhed saa længe som muligt ved at sige »My house is my castle«.

— Men nu gør De altsaa venligst en Undtagelse overfor »Gads Magasin«?

— Tja — ogsaa Kasteller *kan* jo falde, siger Adam Poulsen med et Smil, saa svage er vi altsaa, at ingen Befæstning er bombesikker . . .

— Skal denne Bekendelse, De begyndte med, nu forstaas saaledes, at De føler Dem som vokset fra Deres primitive Ungdom?

— Nej, — kun med Hensyn til den ydre Fremtræden! Men selve de indre Grundpiller, hvorpaa man byggede sin Lyst til at blive Kunstner, er urokkede. For Kunsten og Kunstnertrangen er jo evig og uforgængelig, det er selve Livets Trang til at bevare det bedste og skønneste i sig selv i uforgængelig Form, Kunsten er vore skønneste og ædleste Drømmes Spejl, og derfor maa den *ideale* Fordring stadig svæve over en Kunstner, især en Skuespiller, fordi Skuespilkunsten — efter *min* Mening — er den helligste Kunst, den der mest af alle nærmer sig Menneskelivets inderste Kerne . . . Selv det usleste Menneskeliv er for mig højt hævet over ethvert andet levende Væsens, fordi

Digitized by Google

det er i Pagt med Aanden i Naturen, med det ophøjede og ufattelige, vi kalder Sjæl . . .

— Men kan det ikke være vanskeligt at bevare et saadant ophøjet Syn paa Tilværelsen uskadt gennem Livets Storme og Kampe?

— Jo, naturligvis bringer Livet os Skuffelser, som tærer paa Illusionerne, og man synes ofte, at Menneskene langt fra er, som de burde være. Men — ogsaa *det* lærer man af, lærer at naa frem til den store, rolige, resignerende Harmoni med Naturen, den evige, uforanderlige og urokkelige . . .

— Er De dansk af Temperament?

— I Trediveaarsalderen troede jeg selv, at jeg var beslægtet med *germansk* Aand og Væsen, og da jeg søgte ud, var det først mod Tyskland, jeg styrede min Kurs. Men jeg opdagede til min Forundring, at jeg stod den *romanske* Race langt nærmere, og Forklaringen herpaa har jeg ment at finde i den Omstændighed, at jeg paa mødrene Side stammer fra Portugal.

Min Oldemor hed Maria di Vicas, og hun var den eneste, der efter et Skibbrud naaede i Land paa St. Croix (Adam Poulsen bruger ikke den danske Udtale, men den franske), dèr lærte min Olderfar, som var den højeste Toldembedsmand paa Øen, hende at kende. Da hun havde født min Bedstefar, blev hun forgivet af to Negerinder, af Jalousi, og fem Aar gammel kom min Bedstefar saa til Danmark for at blive opdraget her og blev senere Søofficer.

— Men paa fædrene Side er De rent dansk?

— Far var decideret Germaner i sit Væsen og sit Ydre, — men jeg tror dog, at jeg ogsaa paa fædrene Side har romansk Blod i mig — takket være Spaniolernes Ophold paa Fyn i 1807. Faktum er i alt Fald, at jeg hver Sommer i seks Aar gik til Italien og Spanien, og at jeg hernede — især i Spanien — følte mig i den Grad hjemme, at jeg syntes, jeg overalt paa Gaderne mødte Brødre!

— Men det blev alligevel i Finland, at De slog Dem ned?

— Ja, det svensk-finske Sprog var jo mere tilgængeligt. Men for Resten vil jeg gerne sige, at Finland blev min Ungdoms anden store Oplevelse — vel nok den største. Det var i 1915, jeg drog derop og blev Chef for det svensk-finske Nationalteater, og dèroppe lærte jeg at forstaa, hvad Udholdenhed og Sagt-

Digitized by Google

modighed vil sige — baade hos Svensk-Finnerne og hos Finsk-Finnerne. Jeg stod dog af rent sproglige Grunde Svensk-Finnerne nærmest. Og de var efter min Mening i disse tunge, alvorsfulde, farefulde Prøvelsens Aar den Race i Europa, som menneskeligt og kulturelt stod højest. I deres indre Kamp for at holde de asiatiske Elementer Stangen og samtidig bringe sig paa Højde med den europæiske Kultur, i denne stille sejge indre betagende Kamp med dobbelt Front var de blevet saa fintfølende og modtagelige for Indtyk, saa sjæleligt lydhøre, at de mere end noget andet Folk lærte mig, paa hvilke Værdier et Menneskeliv skal leves . . .

— Men De lod Dem alligevel ikke friste til at blive deroppe for bestandig?

— Man tilbød mig et tiaarigt Engagement, og jeg ransagede mig selv nøje, men kom til det Resultat, at »i Danmark er jeg født, dèr har jeg hjemme« — og saa drog jeg hjem . . .

— Havde De ikke tænkt Dem, at Det kgl. Teater skulde blive Deres naturlige Virkefelt?

— Maaske nok. Min Udvikling og de Evner, jeg havde faaet, pegede maaske nok i den Retning — vort nationale Teater skulde jo holde paa de store, rene Linjer mere end Eksperimenternes Zigzag-Linjer, det burde vel virke samlende paa de centralt-nationale Værdier i vort Aandsliv, — men mine Synspunkter med Hensyn til, hvordan et saadant statsunderstøttet Teater bør drives, faldt jo altsaa ikke sammen med den Opfattelse, der da var herskende i Teatrets ledende Kredse, og saa blev det ikke til noget — og jeg søgte andre Virkefelter.

Maaske gav dog den Kritik, jeg rejste, Anledning til, at Sparekommissionen nedsattes — — desværre kunde jeg ikke være enig med den i alle de Resultater, den kom til.

— Men nu kommer jo det ottende Underværk: Dobbeltscenen?

— Ja, og naturligvis er selve dette en glædelig Begivenhed — — men om den Form, dens Indretning faar, vil blive lykkelig, det er jeg ikke saa sikker paa. Der maa i alt Fald ske en væsentlig Ændring i *Teatrets indre Fysiognomi!* Og baade fra Embedsmændenes og fra Kunstnernes Side maa der vises stor Resignation, hvis Staten ikke skal blive nødt til at udrede et betydeligt større Tilskud, end man foreløbigt regner med!

Digitized by Google

— De var altsaa ikke begejstret for Det kgl. Teater, som det var, da De vendte hjem fra Udlændigheden?

— Ikke ubetinget, — men det skal ikke forstaas saaledes, at Privatteatrene tog Luven fra det! Efter min Mening har vi siden Krigens Udbrud ikke — udenfor Det kgl. Teater med dets Mangler — haft en Scene, som var et gyldigt Udtryk for Skuespilkunsten, som den ideelt set bør være, et Teater, som havde Betingelser for at opfylde de kulturelle Krav, man maa stille til en Scene, som vil opfylde en virkelig kunstnerisk og kulturel Mission . . . Der har været Tilløb hist og her . . . Forsøg med nye unge Kræfter er gjort f. Eks. med Skolescenen, som virkelig har fremført nogle smukke og lødige, afrundede Forestillinger, navnlig i Begyndelsen vel nok, — men jeg er — trods min Sympati for Foretagendet — bange for, at det gaar vanskelige Tider imøde, Pædagogiken kommer let til at tynge det, og Børn vil nu eengang helst selv bede om at komme i Teatret ... I det hele taget er det vel nok farligt at gøre Kunstnere til Indehavere af *for* faste Embeder. Det gælder ikke nogen bestemt, men i al Almindelighed, naar jeg siger, at man maa være varsom med først og fremmest at tænke paa sikre Livsstillinger i Kunsten. Man maa tage sin Risiko og vove sin Pels uden at skele til Embederne, ellers hævner Teatret sig i Reglen . . . først den ideale Fordring, som det Maal, man i alt Fald — uden Bagtanke — bør *stræbe* mod — og siden Resultatet. Og jo mere uselvisk denne Stræben er, des sikrere plejer det økonomiske Resultat at indfinde sig — — det kan lyde underligt i nøgterne Folks Øren, men saadan *er* det!

— Men praktisk Sans maa der dog til?

— Naturligvis maa der dèt! Men det bør være en andenrangs Egenskab, et praktisk Nødværge, men ikke noget, der opfylder En som det egentlige.

— Man ymter om, at De som Direktør for Friluftsteatret ikke er uden økonomisk Tryghed og Gevinst?

— Det Spørgsmaal er jeg ikke ked af! svarer Adam Poulsen med et trygt Smil. Og hvad jeg nu siger, kan jo kontrolleres af Friluftsteatrets Repræsentantskab! Jeg er *ikke* i nogen Henseende betrygget som Direktør for Friluftsteatret og har heller ikke ønsket at være det! Jeg løber min Risiko, som jeg mener enhver Teaterleder delvis bør gøre det. Jeg faar naturligvis min

Digitized by Google

Spillegage, som rangerer i Klasse med de højst betalte af Friluftsscenens Kunstneres — nemlig ca. 50 Kr. pr. Aften, jeg optræder, men udover det faar jeg kun Tantième af Overskuddet — hvis der bliver noget.

— Men det plejer der at blive?

— Ja, heldigvis. I de syv Aar, jeg har ledet Friluftsteatret, har vi haft et gennemsnitligt Overskud paa ca. 40,000 Kr. — paa en Sæson paa 6 Uger; det er jo ikke daarligt. Men hvert Aar har vi jo dog den Mulighed, at det *kan* gaa galt, og jeg arbejder flere Maaneder paa Lykke og Fromme uden Garanti. Jeg kunde godt have faaet Lov at tage hele Risikoen og Chancen, for der var ærlig talt ikke mange, der troede, det kunde gaa. Kloge og erfarne Mænd som f. Eks. Henrik Cavling sagde til mig: Det er farligt, hvad De indlader Dem paa, det er gaaet galt to Gange, mens De var i Udlandet, og De kan risikere at tabe Deres Penge paa det!

Men jeg mente nu, at jeg vilde løbe Risikoen, og at hvis man gav Folk Lejlighed til for en billig Penge i skønne Naturomgivelser at se og høre noget af det festlige, som var for dyrt for dem paa Det kgl. Teater, saa skulde de nok komme. Og det slog til. Naturligvis vidste jeg godt, at vi navnlig de første Aar ikke kunde opnaa fuldt tilfredsstillende Resultater med de begrænsede Midler, men jeg haabede, at selve Aanden i vore Bestræbelser vilde hjælpe os, og det holdt Stik i den Grad, at mens jeg personligt havde ventet det første Aar at sætte ca. 20.000 Kr. til — jeg var nemlig sidste Garant — saa fik vi et Netto-Overskud paa ca. 50,000.

— Som tilfaldt Dem?

— Som tilfaldt Teatret! Jeg var klar over, at da Teatret blev en økonomisk Sukces, vilde det sætte ondt Blod og skabe Skumleri, hvis jeg sad og blev en rig Mand paa det — hvad jeg godt kunde have faaet Lov til —, derfor overdrog jeg Repræsentantskabet mine Rettigheder og blev som sagt aarligt engageret som Direktør af Repræsentantskabet. Jeg ønskede hverken at være Teaterforretningsmand eller Embedsmand, men til en vis Grad stadig at vove min Stilling. Og dette Krav mener jeg ingen kunstnerisk Leder kommer udenom, hvis han vil holde sig vaagen.

— Synes De, dansk Teater for Tiden er nede i en Bølgedal?

Digitized by Google

— Ja, det vil jeg ikke nægte. Teatrets Aand er for materiel og nøgtern, og adskillige Skuespillere for opfyldte af Ønsket om materielle Goder, lidt for meget Bourgeois'er, lidt for glade for at køre i Bil for at sige det populært — og lidt for ivrige efter at udlevere deres Privatliv til Pressen af ren og skær Forfængelighed. De synes at mene, at de derved styrker deres Popularitet og Anseelse, men jeg mener nu, det har den stik modsatte Virkning — det svækker Publikums Agtelse for dem med al denne Snak op ad Vægge og ned ad Stolper om Ting, der ikke kommer Kunsten ved. En vis Fjernhed mellem Publikum og Kunstnerens Person styrker Illusionen, det var blandt andet Russernes Styrke — og Publikum er ikke saa naivt, som man tror, selv om Smags-Niveauet er sænket betydeligt siden forrige Generation — det har et mærkeligt sikkert Instinkt for, hvad der er ægte og alvorligt ment, og hvad der er tom Forfængelighed. Publikum er i Virkeligheden den fineste Vurderer af Værdierne, vi har, og den eneste, vi Skuespillere har at holde os til. For kun i Samfølelse og Samarbejde med det store anonyme Publikum naar vi det centrale i vor Udvikling . . . Og Publikum skal nok skaffe sig Underretning om, hvad det ønsker at vide om Kunstnerne — baade paa Scenen og udenfor Scenen, de gouterer blot ikke at faa det serveret paa Tryk . . . I det hele taget er *Kunsten at leve et Privatliv* noget af det betydningsfuldeste for en Scenekunstner. Det forstod de gamle . . . tænk blot paa en Fru Heiberg, en Michael Wiehe . . . og det giver en Respekt for det væsentlige, Kunsten, som nu let svækkes i Jagten efter Døgnomtale . . . tænk ogsaa, hvilken Respekt for Opgaverne Kunstnere som Olaf og Emil Poulsen, Fru Eckardt, Fru Hennings, Mantzius, Zangenberg og Axel Madsen — og hvad de nu alle hed — havde, naar de stod paa Scenen.

— De mener altsaa ikke, at Kunstnerne bør »bo paa Teatret«, som det nylig er foreslaaet?

— Bevare mig vel! Den Tanke blev allerede fremsat af Dr. Ryge, men den er efter min Mening helt forkert. Det er jo ude i det private Liv, at de Kilder springer, som vi i Stilhed bør øse af. Uden at kunne leve som et almindeligt, privat og beskedent Menneske, der ikke føler og ikke ønsker fremmede Øjne paa sig, kan man ikke nytte sig til det inderste, menneskelige i Kunsten. Derfor er det sundt for en Skuespiller eller Skue-

Digitized by Google

spillerinde at have Interesser udenfor sin Kunst, f. Eks. et Haandværk til Fritidssyssel.

— Var Sammenspillet bedre i Deres Fars Generation end nu?

— Jeg synes det! Og een Ting til var en Fordel for Teatret: Dette, at Grænsen mellem Skuespil, Opera og Ballet ikke var saa skarp som nu. De kunde baade spille og synge og mime og danse allesammen dengang — det gjorde dem alsidige — og det betød umaadelig meget for Teatrets Økonomi! Og endnu en Ting: De kendte ikke til den Epidemi, der hedder Orlov tidligt og sildigt. Nej, de blev paa deres Post, til Sæsonen var forbi!

— Hvor ligger Fornyelsen for dansk Teater?

— Jeg tror, den skal komme fra det store, ublaserte og ufordærvede Publikum, som jeg ikke mindst gennem min Virksomhed ved Friluftsteatret har lært at kende og holde af, — der findes i dette Publikum, som jo er selve Folket, en stærk og ren Trang til at løftes af de store Digteres Ord. Jeg kunde vise Dem talrige Breve fra unge Haandværkere og Arbejdere og Kontorfolk, hvori der aander en saadan ægte og blufærdig Kærlighed til Teatrets og Digtekunstens Skønheder, netop som Udtryk for en Stræbén mod en idealere Tilværelse, end Hverdagen byder dem — og os alle . . .

Jeg tror, det er af denne Trang til det store og festlige, det primitivt ophøjede, at Foryngelsen og Styrkelsen skal komme. Og det er ud fra den Betragtning, at vi i Aar har valgt at opføre den belgiske katolske Præst de Vos' smukke og enkle evangeliske Skuespil »Menneskesønnen«. De Vos, der har oplevet Krigen paa nært Hold som belgisk Sanitetssoldat, og hvis Aand for Livstid er mærket af den bitre Alvor, han her stod Ansigt til Ansigt med, ér en ægte Kunstnernatur med noget ejendommeligt nervøst og ligesom sitrende over sit Sind, og han er gennemmusikalsk.

Kan vi levendegøre hans Skuespil i den storladne Simpelhed, hvori det er tænkt og følt, saa vil det sejre, — formaar vi det *ikke,* saa er det ikke Digterens Skyld . . .

Ved *Holger Jerrild.*

Digitized by Google

I FOLKEKØKKENET.

EN STIKPRØVE.

Af Edv. Lehmann.

JEG troede aldrig, jeg skulde se min gamle ven igen, og forlængst havde jeg slået ham af tanker, da jeg pludselig mødte ham på gaden i Paris, — — nej, det var nok på posthuset, jeg først rendte på ham.

Vennen hedder Mazda og var en højst forstandig gud i meget gamle dage. Jeg har hidtil kun kendt ham i denne egenskab og dyrket ham meget intensivt — såvidt man kan dyrke en afdød gud. Men nu er han blevet elektrisk lampe, og det er i den funktion jeg så ham på posthuset. Han sad på omslaget af det blå frimærkehefte og strålede til alle sider: »Køb glødelampen Mazda!« Han har forstået at følge med tiden, den gamle; han veed, at der nutildags er mere brug for lamper end for guder.

Og dog er han bleven sit væsen tro, hvad der jo også kræves i vore dage. Før var han lysenes kilde, — og det er han altså endnu. Om han blot kunde nå sin gamle storhed i sin nye bestilling? Hans fulde navn var dengang Ahura Mazda, det, man har sammentrukket til Ormuzd. Han var Persernes øverste gud, dengang Persien var en stormagt. Han tronede i den højeste herlighed, i »det uskabte lys«, kun synlig som en flamme i det uendelige lyshav.

Det er dette hans oprindelige væsen, en eller anden snedig elektriker er kommet under fund med, da han gjorde en glødelampe af den gamle gud.

Men jeg mødte også Mazda en anden gang, og da blev jeg endnu mere overrasket. Det var også i Paris. Bedst som jeg gik på St. Germain, faldt mit øje på en lille fedtebutik, hvorfra et skilt ragede ud i gaden med navnet »Mazdaznan«. Dette er oldpersisk og betyder »Mazda-kundskab«, et udtryk for troen på Ormuzd. Men da *mazda* oprindeligt betyder »visdom« og *znan* oprindeligt »erkendelse«, bliver der en lille bismag deri af den rette erkendelse, hvorom vi skal høre senere. Tydeligt nok var det min gamle ven, som atter her måtte holde for; og da jeg nok vidste, der var en moderne storstadssekt, som pyntede

Digitized by Google

sig med dette navn, gik jeg ind i butiken for at se på sagerne. Det var en papirhandel med fyldepenne og blyanter og en mager mand bag disken; men plakater på væggene forkyndte Mazdaznan og indvarslede den højere sfære.

Og det var altså den, jeg vilde ha fat i. Jeg følte mig som en hygieiniker eller en agent fra sundhedspolitiet, der trænger ind i et folkekøkken for at tage prøver af maden. Jeg bar mig da også så politisk ad at erklære mig for interesseret i den nye forkyndelse, hvorefter manden blev så meget fyr og flamme som en vegetarianer kan blive og støvede sine hylder igennem for at give mig en smag af alle retterne: programmer og brochurer, som man fik gratis, og oplysende skrifter, som kostede noget.

Men før jeg går ind på hvad den folkelige madlavning har fået ud af Mazda, så lad mig sige noget om hvad han var i sig selv.

Da profeten Zarathustra (Zoroaster), syvhundrede eller måske tusind år før Kristi fødsel, trådte frem med sin forkyndelse af Ormuzd, opstod der en religion i Iran, som ikke blot dyrkede denne den højeste *lysets* gud, men som også i ham så *livets* gud, en herre, der med sine engle vågede over, at livet kom til sin ret under alle dets former, i naturen som i menneskeverdenen. »Til fremme for livet!« var det løsen under hvilket han med sine ånder og alle de troende kæmpede mod djævelen Ahriman. »Den dødssvangre« kaldtes denne djævel just; han var dødsmagten, der hærjer naturen og menneskelivet; 9999 sygdomme har han spredt over alt hvad der lever i den verden, Ormuzd havde skabt i oprindelig renhed og livskraft.

I kampen for at overvinde denne djævel måtte derfor alle livets magter forene sig: naturens elementer, planter, dyr og mennesker; jord og vand og ild, græs og korn, oxer og hunde, mænd og kvinder. Kvægrøgt, kornavl, opdyrkning og bebyggelse; næring og trivsel, jordens og menneskers frugtbarhed; orden og renlighed, flid og vindskibelighed — kort: alt hvad der kan tjene »til fremme for livet«, tjener også til at splitte dæmonernes hære og berede Ahriman hans endelige nederlag ved tidernes ende. Dertil naturligvis bønner og ofringer og talrige andre religiøse ceremonier, der alle gik ud på at lutre naturen og menneskelivet og bibringe verden dens oprindelige renhed.

Digitized by Google

I alt dette er der en viss naturalisme, ja det kan lyde ret materialistisk; men Zarathustras verdenslov var større end som så. I spidsen for alle virksomme kræfter stillede han høje dyder, som gennem århundreder løftede det stærke persiske riges folk op i oldtidens højeste moralske kultur. Den renhed, hvorpå verdensfrelsen beroede, var i sig selv også retfærdighed, sandhed, ærlighed, ja barmhjærtig velgørenhed. I denne »dobbelte verden« af idé og virkelighed er de ideelle bestræbelser så nødvendige som de materielle, ja de er deres bærende grundvold, grundplanen, efter hvilken der skal handles, og efter hvilken Ormuzd styrer verden. Derfor var oldtidens Persere berømte ikke blot for deres duelighed, men også for deres sandhedskærlighed, og endnu er deres sene efterkommere, de zarathustriske Parsis i Bombay snart de eneste folk i Indien, som man kan betro sine penge og som derfor har en stor del af bankvæsenet i deres hænder.

Det synes som om den højvise grundlægger af »Mazdaznan« har fået et lille nys om, at Zoroasters gamle Mazda-religion havde noget med livskunst og livsfremme at skaffe, og at han har grebet efter dette navn som en virksom etikette; — thi hvad er så virksomt i verden som et ord, man ikke forstår!

Men den nye Zoroaster nøjes ikke med navnet. Der skal en lang forklaring til, som giver det glade budskab dets myndighed: den autoritet, som kun en uhyre ælde og et hemmeligshedsfuldt udspring kan forlene en ny forkyndelse med overfor et sentimentalt og godtroende publikum.

Og hør nu hvad der kan serveres på folkekøkkenets voxdugsbetrukne bord:

»Dybt inde i Asien, ved den bjergknude i verdensdelens midte, der adskiller Indien fra Thibet, Persien og Turkestan, har vor races vugge stået. I meget fjerne tider drog et udvalgt folk ud fra disse egne, bort fra den decadence, der dengang rådede i Thibet og slog sig ned mellem Irans bjerge, hvor kong Yima oprettede sit lykkelige rige, et mønstersamfund, hvor kunst og filosofi harmonisk forenedes med en ren religiøsitet, der havde sat sig som mål at genføde slægten fysisk og åndeligt. Her opstod profeten Zoroaster sex tusind år før Kristi fødsel og stiftede den religion eller rettere sagt civilisation, der

Digitized by Google

snart skulde brede sig over alle Irans lande og blive Persiens statsreligion.

Men en endnu større skæbne var den forbeholdt. Troen bredte sig til det nærliggende Mesopotamien; og her, i Ur i Kaldæa, modtog Abraham den for at bringe den videre til Kanaan og Ægypten. Således blev grunden forberedt for Perserkongen Kyros til at virkeliggøre Zoroasters store tanke: at skabe et fredens rige af alle jordens folk; det var derfor han genrejste Jerusalems tempel, da han sendte jøderne hjem under Esra, som reformerede jødedommen efter persisk forbillede. Men Kyros gjorde mere end dette: til Grækenland sendte han filosofen Pythagoras med den sande persiske tro; og Sokrates, Platon, Aristoteles, Æskylos og andre store Grækere blev dens overbeviste disciple.

Perserriget forfaldt og styrtedes af Alexander. Men den store erobrer tog Zoroasters tanke op: han grundlagde staden Alexandria som et hjemsted for den gamle lære under nye former. Det var her Nazaræeren Jesus studerede i sin ungdom, og det er denne hans oplæring det skyldes, at Mazdakundskaben: fredstanken og livstanken er blevet frelsens budskab i Europa og i Amerika. Dog er dette endnu ikke fuldt forstået; men nu, da Dr. Otoman Zardusht Hanish er vendt hjem fra Amerika, har budskabet bredt sig og banet sig vej over hele Europa.«

Dette er altså Mazdaznans historie! Der behøves ingen kemisk analyse for at afsløre disse fødemidlers beskaffenhed; enhver vil sikkert have fået den dårlige smag i munden. Det er en ansamling af alt det jux, der har været serveret på religionshistoriens regning i mere end hundrede år om ursprog og urfolk og urfilosofi og Ur i Kaldæa og Ægyptens visdom, — de samme forhistoriske fantasier og esoteriske lærdomme, der møder os overalt i disse nymodens sekter af mere eller mindre teosofisk tilsnit og som giver et ejendommeligt indblik i hvad det er, visse folk gerne vil høre.

Lad os da se, hvad indholdet er af denne den ældste og nyeste åbenbaring.

Mazda-znan — — i en håndevending er ordet blevet til »visdoms erkendelse«, hvad endnu tilnød kan gå an; men hånden vendes engang endnu, og betydningen er blevet: »herre over sin individuelle tanke«. Og hvad vil dette sige? Den inderste tanke

Digitized by Google

i et menneske, hvad er den andet end den medfødte tænken, som er den dybeste grund i individet, som bestemmer hans veje og skaber hans karakter, hans personlighed?

Denne grundkraft i mennesket gælder det at vække, thi fra den udgar livet. Denne tænkning er en livsvilje, og det er den, der skal appelleres til, om mennesket skal føres til at leve. Det nytter ikke at lappe hverken på legeme eller sjæl; det er centralorganet, som er det afgørende, og hverken lægen eller sjælesorgen kommer nogen vegne, før man har lært mennesket at agte på sit indre liv og leve i overenstemmelse med sin egen natur. Og da denne altid er individuelt bestemt, må man overlade det til hver enkelt at finde sin egen vej; eller vejledningen må hjælpe ham til rette med at finde sig selv.

Har vi været i teosofiens luft sålænge det galdt de historiske perspektiver, så er vi nu lige med ét faldet over i *Christian science*. Nu er det »sjælehelse« som er frelsens vej; men spørger vi nærmere efter, så får vi meget underlig besked. I *mind cure* er der dog en ædel stræben efter at forny mennesket indenfra gennem appel til hans højere formål og dette i reglen i så høj grad, at alle ydre midler — særligt lægemidler — ringeagtes. »Mazda-znan« går den modsatte vej: det nytter ikke at præke for mennesker, at ville bibringe dem idéer og teorier. Den rette, individuelle tænken kommer af sig selv, blot de hindringer fjernes, der hæmmer sjælens frie selvudfoldelse.

Disse hindringer stikker for de fleste menneskers vedkommende i organismen og består, nærmere beset, i en stagnation i åndedrættet, i fordøjelsen og i kønslivet.

Det er her, man skal begynde, og har man lært at ordne dette, behøver man knapt at lære mere; resten vil komme af sig selv.

Først af alt respirationen — Lær at ånde! »Hav lette og løse klæder på, at legemet kan føle sig bekvemt. Gør ingen anstrængelser ved åndedrættet. Først fuldstændig udånding, så dyb indånding, men naturligt. Ånd, når du går, når du sidder, spiser og drikker, ved arbejde og under adspredelse! Ånd! Ånd! Ånd! Vær udholdende dermed! Tag hver time nogle minuter til fulde, rolige åndedræt for efterhånden at vænne organismen til dybe indåndinger! Dybt, — thi det er guddommen selv, den store Ga-Lhama, som du indsuger.«

Digitized by Google

Der er forskellige åndemetoder. En hedder Airayana-metoden, en anden Yima-metoden — for at det også kan lyde lidt persisk; den første er indisk. Og nu er vi ovre i *Yoga*, den indiske selvforløsningslære med dens åndedrætsaskese, — en bodspraxis, der vel oprindeligt tilsigtede exstase, men nu er blevet moderniseret til hygieinisk livsforhøjelse under løsenet: »Vi lever halvt, fordi vi kun ånder halvt!«

Men lunger og iltning er ikke alt. Der er jo også noget der hedder maven, tyktarmen, den slemme kolon med alle dens kolonialvarer. De må ikke findes! De skal ud! Førend snarest muligt; hele tiden! Det er dette affald, der hæmmer omløbet; her lever parasiterne; herfra forgiftes kroppen, hidses drifterne, slappes sjælen.

Derfor pas på hvad du spiser! »Der Mensch ist was er isst« — ikke i materialismens gamle forstand, at Englænderen skal spise bøfsteg for at kunne betvinge de kartoffelspisende Irlændere, men tværtimod: at man skal spise grøntsager for ikke at ligge under for bøffens betyngelse, dens ådselgift, dens åreforkalkning.

Så er vi ovre i vegetarianismen — der jo også hører med til det moderne sekt-ritual. Derfor har retningen også sin særlige restauration i Paris, hvor man får dens vegetariske retter, og ganske særligt de herlige gulerodsdekokter, som forløser både livet og sjælen.

Men hjælper ikke de, så er der jo altid udskylningen at ty til. Også i dens metoder fordyber skrifterne sig bestandigt. Det er midlet til endogså at jage gud Amor på flugt, når han bliver for næsvis; thi også disse »drømme stamme fra maven«, som der står hos Schiller. Hvor fast hr. Otoman Zardusht tror på denne udvej, ja hvor han fortaber sig i dens perspektiver, fremgår bl. a. af hans smukke forsikring om, at hvis en dame overhænger et stakkels mandfolk med sine tilnærmelser, så skal han ikke forære hende blomster, endmindre sukkersager, som kun gøre dette digestive onde værre, men hellere det fornødne apparat til en tarmudskylning med omhyggelig anvisning på dets rette brug.

Man har beskyldt Mazdaznan for kønslige udskejelser. Da jeg var teologisk professor i Berlin, fik jeg i denne egenskab en forespørgsel fra en bekymret fader, der vilde forhøre sig, om

Digitized by Google

han kunde tillade sin datter at forlove sig med en tilhænger af denne retning. Jeg vidste efter mit kendskab til sekten intet, der bekræftede de onde rygter; og ikke vilde jeg være sortebroder Knud, der skærer klædet over mellem de elskende. Efter hvad jeg nu ser af de franske skrifter, går bevægelsen snarere i modsat retning, nemlig til den i vore dage sjældne overbevisning, at kyskheden er styrkende for organismen og ved et særligt stofskifte fylder den med indre, åndelig kraft, — den tanke, der synes at have været den orientalske coelibats-askeses teori. Blot, at legemet bestandig holdes friskt og bevægeligt! Og dermed er vi ovre i badekure, gymnastik og sport.

Kom da ikke og sig, at profeten Zarathustra har været gammeldags, da han for 8000 år siden forkyndte frelsens budskab for menneskene, eller at min ven Mazda var uvidende om moderne teknik!

Dog tror jeg, at han med al sin sans for livsfremme og trods sin forkærlighed for planteføde, vilde føle sig lidt generet ved de hygieiniske metoder og apparater, som man nu har betroet til hans omsorg.

Så foretrækker han sikkert at figurére som glødelampe!

Digitized by Google

SAMLINGEN I SKAMMEKROGEN.

Af Professor, Dr. phil. J. ØSTRUP.

I et beskedent Hjørne blandt alle Herlighederne i Prinsens Palæ gemmes den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Her er ikke meget, der fanger Øjet; i et Par Montrer er anbragt nogle Guldmedailler, saa store som Desserttallerkener, der nok kunde friste ubefæstede Sjæle — men disse bør holde sig i Tømme; thi det i Skabene skjulte Allarmeringsapparat er saare præcist og fintmærkende —, og i et Par andre er fremlagt en Række danske og udenlandske Mønter med Tilknytning til historisk berømte Navne eller Perioder; det er alt, hvad man foreløbigt ser. De Besøgendes Antal er da heller ikke overvældende: nogle Provinsboere, som ved Museumsbesøget synes, at de skal have det Hele med, og nogle Skoledrenge, der er begyndt selv at samle paa Mønter, og som formeligt føler sig som Sagkyndige.

Langt den største Del af Samlingens Herligheder gemmes i de store, smukke, af selve Wiedewelt tegnede Skabe; disse danner en værdig Indfatning om de sjældne Skatte, men det er altsaa Indfatningen alene, de tillukkede Skabsdøre, som den almindelige Museumsgæst faar at se, og det maa jo siges at være noget lidt. Rammens Indhold, Mønterne selv, ligger i Skabene i Hundreder af flade Skuffer med et lille, firkantet Felt til hver; Mønterne er ordnede geografisk i Afdelinger og indenfor hver Afdeling i kronologisk Rækkefølge; det er paa denne Maade muligt hurtigt at skaffe sig et Overblik over, hvad Samlingen indeholder af en bestemt Periodes Mønter i hvert enkelt Land.

Men den tilfældigt Besøgende aner ikke noget om, at denne Samling er den fjerde-største i hele Europa, og at den i sit Indhold tæller adskillige enestaaende Stykker af stor videnskabelig Betydning. Og selv om alle Mønterne laa fremme til Beskuelse, hvad der af tekniske Grunde ikke godt er muligt, vilde han næppe derfor blive mere vidende eller mere begejstret. Den ene gamle Mønt ser jo ud omtrent ligesom den anden, maaske en Smule mere slidt og utydelig i Præget, og hvor skal en almindelig Museumsgæst vide, at just denne lille, tilsyneladende ganske ligegyldige Sølv- eller Kobberskilling ikke blot er en numismatisk Sjældenhed, men at den tillige ved sit Præg og Aarstal bringer os en uomtvistelig Bekræftelse af et omstridt

Digitized by Google

Datum, at den med andre Ord er et vigtigt historisk Dokument? En Møntsamlings Indhold og dettes Betydning kan kun vurderes af nogle Enkelte, der sidder inde med særlige Forudsætninger; alle andre vilde, selv om de kunde faa hele Samlingen at se, kun skænke den et flygtigt og ligegyldigt Øjekast: det var dog en farlig Masse gamle Skillinger! Gud ved, hvor meget man kunde faa for dem i Nutids Penge?

Sagen er den, at en Mønt overhovedet ikke er nogen naturlig Museumsgenstand, og en Møntsamling burde derfor heller ikke udgøre en Del af et Museum. Folk kan uden Forudsætninger faa Glæde og maaske ogsaa Belæring af at se paa et Maleri, en Statue, et Bronzesværd eller en etnografisk Kuriositet; en gammel Mønt med noget halvt udvisket Krimskrams paa lader den ikke-Sagkyndige ganske ligegyldig. En Møntsamling hører ikke mere hjemme i et Museum end en Samling af Haandskrifter.

Kun en enkelt Underafdeling af Møntsamlingen, nemlig Medaillerne, de i en bestemt Anledning prægede og kunstnerisk udførte Skuemønter, danner her en Undtagelse; de kan i Følge deres Natur siges at høre hjemme blandt et Kunstmuseums eller Kunstindustrimuseums Beholdning, ganske paa samme Maade som et illumineret Haandskrift kan have Betydning og Værdi mere ved sine kunstnerisk udførte Billeder end ved selve sit boglige Indhold. Men de almindelige Mønter er, ganske ligesom de almindelige Haandskrifter, videnskabelige Dokumenter, der maaske har meget at fortælle til dem, som forstaar at tyde dem, men som for alle andre er uden anden Interesse end en flygtig Nysgerrigheds.

Møntvidenskaben, Numismatiken, er bleven en af Historieforskningens Hjælpevidenskaber, og det i saa meget højere Grad, som de økonomiske Bevægelser i Folkenes Udvikling og de økonomiske Motiver til de politiske Begivenheder er bleven Genstand for stadigt ivrigere Undersøgelser. Tidligere var det næsten udelukkende den storpolitiske Udviklingsgang, navnlig som den gav sig Udtryk i Krigene, der var Genstand for Historikernes Opmærksomhed; i vor Tid er man naaet til Erkendelse af, at Kulturhistorien og de økonomiske Svingningers Historie giver fuldt saa betydningsfulde Bidrag til Forstaaelsen af, hvor-

Digitized by Google

ledes Menneskeheden har levet før, og hvorledes det, som vi nu ser for os, er blevet til.

Baade den politiske og den økonomiske Historie har et værdifuldt Kildemateriale i Mønterne. En gammel Krønikeskrivers Beretning kan være misforstaaet eller bevidst urigtig, og den historiske Kildekritik har ofte et brydsomt Arbejde med at faa Sandheden — eller lad os være nøjsomme og sige: den overvejende Sandsynlighed — siet ud fra Overleveringens mange Uoverensstemmelser. Men hvad Mønten fortæller, er — dens egen Ægthed, som forøvrigt i Reglen er meget let at kontrollere, naturligvis forudsat — hævet over al Tvivl; naar der paa en Tokrone fra 1880 staar Christian den niendes Navn og Billede, saa vil den, der om fire tusinde Aar holder denne Mønt i sin Haand, være sikker paa, at i det nævnte Aar var denne Konge regerende i Danmark, selv om ogsaa alle andre Kilder til Landets Historie i Mellemtiden skulde være gaaet til Grunde.

Hvorledes Mønten for den opmærksomme Iagttager kan give ikke blot ubestridelige historiske Data, men ogsaa Oplysninger om den økonomiske Udvikling i Almindelighed, er noget, som enhver Sagkyndig ved, men som vi ikke i denne Sammenhæng behøver at gaa nærmere ind paa. Det er nok at fastslaa, som Hovedsum af, hvad der her er gjort gældende, at en Møntsamling er en Beholdning af historisk-videnskabeligt Kildemateriale, men ikke — eller i hvert Fald kun for en forsvindende Dels Vedkommende — af Museumsgenstande.

Hvis dette er rigtigt, følger deraf, at en Møntsamling hører hjemme, ikke paa et Museum, men i et Bibliothek; naar vi ikke anbringer vore Haandskrifter i et Museum, er der lige saa lidt Grund til at gøre det med Mønterne. Numismatik er ligesom Palæografi en historisk Hjælpevidenskab, og Videnskabens Arsenal i det Hele taget er Bibliotheket.

Der er da ogsaa Lande, hvor man ikke har betænkt sig paa at drage den praktiske Konsekvens af denne Betragtning. Baade i Paris og i Bruxelles udgør Møntsamlingen en naturlig Afdeling af Bibliotheket, baade lokalt og administrativt forenet med dette.

Naar det i Danmark er bleven anderledes, er Aarsagen den, at man i tidligere Tid betragtede Samling af Mønter udelukkende ud fra Kuriositetsstandpunktet, og da Raritetskabinettet

Digitized by Google

overhovedet har været det historiske Udgangspunkt for vore Samlinger, kom dette ogsaa til at gælde for Mønterne: en Narhvaltand — som man troede var et Horn af Enhjørningen — et Bronzespænde og en denarius fra Kejser Justinians Tid, det hørte altsammen samme Steds hen, nemlig paa Kunstkamret, som var et Gemmested, ikke for Kunstværker, men for »kunstige«, det vil sige, sjældne og i Datidens Øjne mærkelige Ting.

Frederik III, den store Bogven, var en af de første herhjemme, der ogsaa interesserede sig for at samle Mønter; under ham naaede Møntkabinettet, som det hed, at fylde et særligt Værelse paa Kunstkamret, ikke mindst efter at Kongen ved Køb havde erhvervet Ole Worms righoldige Samling af alle Slags Kuriositeter, hvoriblandt der ogsaa var Mønter. I Datidens Aand, med den klassiske Dannelses eneraadende Overvægt, var det hovedsageligt antike, græske og romerske Mønter, som den lærde Konge interesserede sig for, og hvor stor Pris han satte paa sin Samling, faar man bedst Indtryk af, naar man hører, at selv under Kjøbenhavns Belejring fandt Kongen Tid til at tænke paa at berige sin Samling; senere, som enevældig Konge, havde Frederik III Folk, der rejste rundt for ham og købte op, hvor han kunde faa fat paa numismatiske Sjældenheder. Da det Hele stadigt blev betragtet fra Kuriositetsstandpunktet, var det ikke mindst pragtfuldt udførte Medailler, man jagede efter, men ogsaa af egentlige Mønter kom der store Forøgelser.

Under Christian V blev hele Kunstkamret med sit meget brogede Indhold overført til det kongelige Bibliotheks nye Bygninger; man havde, trods det primitive, ja, barnagtige i de Principer, hvorefter man samlede, alligevel en vis Forestilling om, at Samlingens højst forskelligartede Indhold, baade det naturvidenskabelige og det historiske, skulde kunne blive Hjælpemidler for Forskningen; for saa vidt var man altsaa, hvad Mønterne angaar, den Gang klogere end nu. Over Indgangen til Kunstkamret stod den manende — desværre, som Guldhornenes Historie viser, ikke altid overholdte — Forskrift: Oculis, non manibus, hvilket bedst kan gengives ved: Nok se, men ikke røre!

Ogsaa Christian VI var en ivrig Møntsamler; han anvendte selv betydelige Pengesummer til Samlingens Forøgelse, og under ham udstedtes i 1737 Forordningen om Danefæ med Paa-

Digitized by Google

bud om Pligtaflevering af fundne Mønter og andre Genstande mod en Godtgørelse for Metalværdien. Og i 1739 nedsattes en Kommission, der skulde forfatte en Beskrivelse af Møntkabinettets danske Mønter og Medailler; Sekretær i denne Kommission var H. Henrichsen, senere adlet under Navnet Hielmstierne, og af den udgik tre Aar senere »det kongelige danske Videnskabernes Selskab«, der saaledes paa en Maade skylder Interessen for Numismatik sin Tilblivelse; det første Bidrag, der blev forelæst i det nye Selskab, var en Beskrivelse af nogle sjældne danske Mønter og Medailler.

En afgørende Forandring — i den forkerte Retning — blev foretaget af Høegh-Guldberg; han fik Møntsamlingen, der fra nu af førte det endnu bevarede Navn: den kongelige Mønt- og Medaillesamling, flyttet til Rosenborg. Der var det, at de af Wiedewelt tegnede, pragtfulde Skabe blev anbragte, som endnu staar i Prinsens Palæ. Samlingen kom til at sortere under Overhofmarskallatet, og baade Flytningen og den administrative Ordning blev Udtryk for, hvor langt man var kommen bort fra den naturlige Opfattelse, at Møntsamlingen var et videnskabeligt Arsenal, der burde findes i umiddelbar Nærhed af Bøgerne. Der blev udført en Del Arbejde med Katalogiseringen; saaledes udgav Chr. Ramus, der var ansat ved Samlingen 1799—1832, en Beskrivelse af de antike Mønter, og store Udvidelser fandt Sted, saaledes ved Erhvervelsen af den lærde Biskop Münters orientalske Samling.

Først 1867 flyttedes Samlingen fra Rosenborg, men kun for at føres til Prinsens Palæ, hvor den siden har haft til Huse.

De anførte Smaatræk af Møntsamlingens Historie viser, hvorledes Udviklingen har haft et ret tilfældigt Præg, og hvorledes i Brydningen mellem Raritets- og Bibliothekssynspunktet, der fra først af havde kunnet forenes i det med Kongens Bogsamling forenede Kunstkammer, det er det førstnævnte Synspunkt, der sejrer. Men det er dette, som man skulde se at komme bort fra, og netop nu synes Øjeblikket at være kommen dertil.

Det er i Aarhundredernes Løb et ikke ringe Arbejde og heller ikke faa Pengemidler, der er bleven anvendte paa at gøre den kongelige Mønt- og Medaillesamling til det, den er nu, en af de rigeste og smukkeste i hele Europa. Saa meget mere Grund

Digitized by Google

skulde der synes at være til at virke for, at denne Skat ikke forbliver praktisk talt utilgængelig.

Herlighederne paa Prinsens Palæ skal nu dels definitivt betrygges mod Brandfare, dels ordnes paa mere tilfredsstillende Vis under rummeligere Forhold. Under Planlæggelsen af, hvorledes dette bedst kan gøres, synes da Øjeblikket at være inde til at besvare Spørgsmaalet, om det ikke var naturligst og i videnskabelig Henseende nyttigst at udløse Møntsamlingen fra den af ret tilfældige Grunde opstaaede Forbindelse med Museet og anbringe den der, hvor den retteligt hører hjemme, og hvor den alene kan gøre Gavn, under Bibliotheket.

Hele Ulykken kommer af, at man — under Indflydelse af vage Reminiscenser fra Kunstkamret — har forvekslet Begreberne fagligt Dokument og Museumsgenstand. Dette sidste er en saadan, hvor Interessen og derigennem ogsaa Belæringen, hvis der i Følge Sagens Natur er Tale om en saadan, først og fremmest beror paa den umiddelbare Beskuelse; en Mønt eller et Haandskrift kræver en nøjere, af bestemte faglige Forudsætninger betinget, Undersøgelse, for at Betydningen deraf kan fastslaas. Der kan, som allerede fremhævet, forekomme enkelte Tilfælde, hvor Grænsen mellem de to Kategorier kan være flydende; i det Store og Hele vil den til praktisk Brug være let nok at drage.

Man har endvidere, hvad Mønterne i og for sig angaar, i Vurderingen ogsaa været for tilbøjelig til at lægge for stor Vægt paa Sjældenheden, hvilket ogsaa har bidraget til at styrke Forbindelsen med Museet. En Møntsamlings Værdi — eller rettere dens Betydning — beror ikke først og fremmest paa, at den indeholder Sjældenheder, men paa, at den er systematisk og righoldig, saa at den giver et fyldigt Billede af det Land, den Periode, hvorfra den stammer. Det gaar atter her med Mønter som med Haandskrifter. Et Haandskrift af en eller anden underordnet Forfatter og af ganske ligegyldigt Indhold, har, selv om det er det eneste i Verden, ikke nær den Betydning som det, der indeholder et virkeligt værdifuldt Værk, selv om maaske et andet Bibliothek har Magen dertil.

En Møntsamling er — eller bør være — først og fremmest et videnskabeligt Arsenal, en Beholdning af Hjælpemidler for den historiske Forskning. Men deraf følger ogsaa, at der, for

Digitized by Google

at den skal gøre sin Nytte, maa tilvejebringes de samme Betingelser for Benyttelsen af dens Indhold, som der er paa et Bibliothek, og netop derfor falder det naturligt at forene den med Bibliotheket. Det er i Følge Sagens Natur kun et ringe Faatal, der kommer til at udnytte en Møntsamlings Skatte til videnskabelig Forskning; men ganske det samme gælder jo ogsaa om en Haandskriftsamling. Det skulde dog ikke gerne komme til, at Faatalligheden af en Videnskabs Dyrkere berettigede til at forringe Betingelserne for Arbejde i vedkommende Fag.

Og vil man endelig — ikke mindst af Hensyn til, at det nu en Gang er en Mønt- *og Medaille*samling — holde en Dør aaben ud til det store Publikum, saa kan man jo, ogsaa i den med Bibliotheket forenede Samling, gøre ligesom paa det kongelige Bibliothek, have Montrer, hvori saadanne Dele af Samlingens Indhold, der kan have Interesse ogsaa ved den blotte Beskuelse, bliver udstillede. Saa har det store Publikum faaet, hvad det kan siges at have Krav paa.

Da det ved den nye Arbejds- og Stofdeling mellem de to store Bibliotheker i Kjøbenhavn er det kongelige Bibliothek, der har overtaget Aandsvidenskaberne, derunder ogsaa Historien, vil det falde naturligt at knytte Mønt- og Medaillesamlingen til dette, medmindre da tvingende praktiske Grunde, f. Eks. den større Lethed for at skaffe den fornødne Plads, skulde gøre en Tilknytning til Universitetsbibliotheket mere tilraadelig. Det vigtigste bliver under alle Omstændigheder, at der skabes gunstigere Betingelser for en stærkere videnskabelig Udnyttelse af en af vore rigeste Samlinger. Man har i vore Dage ikke Lov til at lade noget ligge ubenyttet hen, paa det aandelige Omraade saa lidt som paa det materielle. En Nation, som enhver anden Organisme, lever og vokser ved det Arbejde, den frembringer, Aandens Arbejde saa vel som Haandens, og døde Skatte er der i Tider som disse ikke Raad til at have liggende. Ogsaa vore Samlinger skal, i saa høj Grad som selve deres Indhold tillader, ikke være Luksus, men Arbejds- og Studiemateriale, for Kunst og Kunsthaandværk, for Industri og for Videnskab. Derfor er det ogsaa af Vigtighed at opdrage Folk til at benytte Samlinger ganske paa samme Maade som Bibliotheker, samt at skaffe de bedst mulige Betingelser for, at dette kan gøres. Og dette sker lettere, naar det forenes, som naturligt hører sammen.

Digitized by Google

Hvis den her udkastede Tanke, at det vil være praktisk og nyttigt at udskille Mønt- og Medaillesamlingen fra Museet og forene den med et af Bibliothekerne, antageligt helst det kongelige Bibliothek, — hvis den ved nærmere Overvejelse findes antagelig, vilde det gunstige Øjeblik til en saadan Omordning være netop nu, da Museet paa Prinsens Palæ udvendigt og indvendigt staar foran en Fornyelse. Og derfor er dette ogsaa skrevet just nu.

Digitized by Google

KARAKTERGIVNINGEN VED UNIVERSITETETS EKSAMENER.

Af Departementschef ADOLPH JENSEN.

DET Karaktersystem, der indtil langt ind i forrige Aarhundrede var i Brug ved vort Universitets Embedseksamener, udmærkede sig ved stor Enkelhed. Formelt var der tre Grader: Laudabilis, Haud illaudabilis og Non contemnendus, men hvad der oprindelig udtryktes ved disse Betegnelser, var ikke ganske det samme som det, de senere kom til at dække. I Virkeligheden betegnede Laud, Haud og Non ikke som nu forskellige Trin i en Karakterskala for dem, der absolverede en vis Eksamen. Snarere kan man sige, at hver af disse Karakterer var Udtryk for, at Kandidaten havde bestaaet en mere eller mindre omfattende Prøve indenfor det paagældende Studiefag.

Dette hænger sammen med, at det Mindstemaal af Kundskaber, der krævedes for at bestaa med Laud, Haud eller Non, var bestemt rent kvantitativt. Naar Kandidaterne indmeldte sig til Eksamen, angav de, hvilken Karakter de aspirerede til, og Eksaminationen rettede sig da derefter. Denne Skik er saa fremmed for Nutidens Eksamens-Begreber, at man kan være tilbøjelig til at mene, at den alene beroede paa en daarlig Praksis, der var blevet tolereret saa længe, at den havde faaet Borgerret. Men dette er ikke Tilfældet. Kvantitetsprincippet for Bedømmelsen var i Virkeligheden fastslaaet i selve Eksamensbestemmelserne. Efter Universitetsfundatsen af 1732 kunde man saaledes blive teologisk Kandidat paa meget billige Vilkaar, idet der til at bestaa med Non kun krævedes, at Kandidaten skulde have sin Bibelkundskab inde. Hvis man ikke vilde nøjes med mindre end Haud, maatte man desuden kunne læse det ny Testament og en Del af det gamle i Grundsprogene samt grundig forstaa sin *theologiam*. Endelig krævedes der af den, der aspirerede til Laud, at han kunde alle de i Fundatsen nævnte Fag. Paa lignende Maade forholdt det sig med Juristerne. Efter Forordningen af 1736 kunde man bestaa med Non, naar man blot var »nogenledes grundet« i Naturretten, forstod den danske og norske Lov og Rettergangsmaade samt »de juridiske Udtryk i Institutionerne«. Vilde man have Haud,

Digitized by Google

maatte man yderligere kunne Folkeret og have nogenlunde Kendskab til Romerretten. Til Laud krævedes endelig Kendskab til Retsfilosofi og Militærret m. v. Højere Karakter end Laud kendtes ikke, og hvis en Kandidat befandtes at være funderet i andre Dele af Jurisprudensen end dem, der krævedes til Laud (f. Eks. Strafferet, Retshistorie eller de i de tyske Provinser brugelige saksiske og lybske Rettergangsordninger), maatte dette tilkendegives ved særlige Bemærkninger i Testimoniet.

Det vil forstaas, at Eksamensordninger som de her skitserede ikke — eller i hvert Fald ikke i samme Grad som en moderne Eksamen — havde Brug for Fagkarakterer, og Eksamens-Resultatet angaves da ogsaa alene ved den opnaaede Hovedkarakter.

Universitetsfundatsen af 1788 brød principielt med Kvantitets-Synspunktet for Bedømmelsen, idet det nu krævedes, at alle Kandidater skulde prøves i samtlige til vedkommende Eksamen hørende Discipliner. Man fandt dog ikke derfor Anledning til at indføre Specialkarakterer; det hedder udtrykkelig, at »ved Embeds Examina skal ikke enhver Examinator give en besynderlig Characteer for sit Fag, men Candidatens Fremgang og Duelighed i enhver Deel af Videnskaberne skal efter de besvarede skriftlige og mundtlige Spørgsmaale af alle bedømmes, og efter de fleste Stemmer ham tillægges en almindelig Hoved Characteer«. En Antydning af, at man nu begyndte at føle Trang til Fagkarakterer haves dog i Bestemmelsen om, at der i Testimoniet tilligemed Hovedkarakteren skulde indføres Bemærkning om »hvad Fremgang Candidaten i en og anden Deel af Videnskaberne besynderlig kan have viist«.

Nogen væsentlig Forandring i Reglerne for Karaktergivningen ved Embedseksamenerne skete der nu ikke før langt op i det 19. Aarhundrede, da Karakteren Haud deltes i to Grader, og det bestemtes, at Laud kunde faa Tillæget »præ ceteris« eller »et quidem egregie«. Nogenlunde samtidig med denne Nuancering af det oprindelige Karaktersystem faldt Indførelsen af Specialkarakterer for de enkelte Fag, og nu skete Udregningen af Hovedkarakteren efter særlige, for hver Eksamen fastsatte Regler. Da disse Regler var vanskelige at overskue, kom man efterhaanden ind paa at tillægge hver Specialkarakter en vis

Digitized by Google

Talværdi og udregne Hovedkarakteren efter det samlede eller det gennemsnitlige Points-Antal.

Disse i og for sig rationelle Reformer gennemførtes imidlertid ikke under eet, men stykkevis, efter Indstilling fra de forskellige Fakulteter, hvoraf Følgen blev, at der i langt højere Grad end nødvendigt kom til at mangle Enhed og Fasthed i Reglerne. Resultatet er, at Karakterberegningen ved vore akademiske Eksamener, der oprindelig var en saa overordentlig simpel Ting, nu er blevet et fuldstændigt Mysterium for enhver, hvem Sagen ikke angaar direkte. Kandidaterne kender naturligvis Reglerne ud og ind, og Professorer og Censorer behersker ogsaa Emnet, for saa vidt angaar den eller de Eksamener, som de har med at gøre. Men udenfor Kredsen af de direkte interesserede fremkalder Oplysningen om, at Hr. N. N. har bestaaet den eller den Eksamen med saa og saa mange Points, i Almindelighed ikke nogen Forestilling om, hvor højt eller hvor lavt Kandidatens Kundskaber og Modenhed er blevet vurderet ved Eksamensbordet. Nogen Vejledning i saa Henseende gives der ganske vist derved, at Kandidaterne paa Grundlag af Eksamensresultatet sorteres i tre eller fire Kvalitetsgrupper: Første Karakter med Udmærkelse, Første Karakter, Anden Karakter af første eller anden Grad. Men dels er dette en ret grov Sortering, dels er Grænserne mellem Hovedkaraktererne — som det skal blive paavist nedenfor — trukket forskelligt ved de forskellige Eksamener, saa at kun den, der er fortrolig med de specielle Regler, vil være i Stand til at foretage en sammenlignende Vurdering.

Om de bestaaende Uensartetheder faar man allerede et Indtryk ved at betragte de Karakterskalaer, der benyttes. Ved Eksamenerne under det rets- og statsvidenskabelige Fakultet gælder en Skala, som rækker fra 16 til 0, ved lægevidenskabelig Embedseksamen gaar Skalaen fra 16 til ÷22, ved Skoleembedseksamen ved det filosofiske Fakultet fra 10 til ÷5; ved den matematisk-naturvidenskabelige Skoleembedseksamen og ved Polyteknisk Eksamen anvender man (ligesom ved Afgangsprøverne fra de højere Almenskoler) den af *H. C. Ørsted* indførte Skala, der rækker fra 8 til ÷23. Endelig er man ved den teologiske Embedseksamen indtil den Dag i Dag i Princippet

Digitized by Google

blevet staaende ved den i 1847 fastsatte Ordning med en Karakterskala bestaaende af 4 Led uden Talværdier.

Paa Grund af Karakterskalaernes uensartede Bygning og forskellige Placering i Talrækken kan Reglerne angaaende det Minimum, der kræves for at bestaa, ikke sammenlignes umiddelbart. Men da samtlige Karaktersystemer undtagen det, der benyttes ved teologisk Eksamen, er opbyggede i Tilknytning til den i Skolerne almindeligt benyttede Skala: ug, mg, g, tg, mdl, slet, kan man danne sig et Overblik ved saa at sige at omskrive Reglerne til dette Karaktersprog. Det viser sig da, at ved Juridisk Embedseksamen, Juridisk Eksamen for Ustuderede og de to Skoleembedseksamener er »Faldegrænsen« lagt nøjagtigt ved Karakteren »godt«; ved Polyteknisk Eksamen ligger den mellem g og g÷, ved Forsikringseksamen nøjagtigt ved g÷, ved Statsvidenskabelig Eksamen en Ubetydelighed over tg+ og endelig ved Lægevidenskabelig Embedseksamen saa lavt som mellem tg+ og tg. Ogsaa Grænserne mellem Hovedkaraktererne er draget noget forskelligt, om der end her er større Overensstemmelse end med Hensyn til Minimumskravet. Det kan saaledes nævnes, at medens Anden Karakters første Grad ved Juridisk Embedseksamen først opnaas ved et Points-Antal, der meget nær svarer til g+, ligger den tilsvarende Grænse for Medicinerne midt imellem g÷ og tg+.

Et endnu mere broget Billede frembyder Karakterfordelingen ved de forskellige Eksamener. En Undersøgelse af dette Forhold maa naturligvis begrænses til den Række Eksamensterminer, hvor den for de forskellige Eksamener nu gældende Karakterberegning har været i Kraft, og endvidere maa man se bort fra Forsikringseksamen og Juridisk Eksamen for Ustuderede, hvor Antallet af Kandidater er saa lille, at Tilfældigheder kan forstyrre Billedet. Jeg har undersøgt, hvorledes ialt ca. 4200 Kandidater fordeler sig efter de opnaaede Hovedkarakterer, og Resultatet af denne Undersøgelse er i Hovedtrækkene følgende.

Af hver 100 Kandidater, der bestod de forskellige Eksamener, opnaaede følgende Antal Første Karakter med eller uden »Udmærkelse«: ved Skoleembedseksamen 81, ved Lægevidensk. Eksamen 70, ved Statsvidensk. Eksamen 67, ved Juridisk Embedseksamen 64, ved Polyteknisk Eksamen 60 og ved Teolo-

Digitized by Google

gisk Embedseksamen 39. Udmærkelse fik 10 pCt. af Kandidaterne ved Skoleembedseksamen ved det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet, 5 pCt. ved Polyteknisk Eksamen og kun 1 à 2 pCt. eller endnu færre ved de øvrige Eksamener. Ved 4 af de ovennævnte Eksamener har Anden Karakter 2 Grader; med 2den Grad maatte ikke mindre end 18 af hver 100 teologiske Kandidater lade sig nøje, 9 pCt. af Juristerne, 7 pCt. af de statsvidenskabelige Kandidater, men kun $^1/_2$ pCt. af Medicinerne, uagtet disse — som ovenfor nævnt — har en meget lav »Faldegrænse«.

Med ovenstaaende Oplysninger in mente ligger det nær at spørge, om det ikke vilde være hensigtsmæssigt at foretage en gennemgribende Revision af de Regler, der gælder for Karakterberegningen ved vore akademiske Eksamener, saaledes at samme Karaktersystem og ensartede Regler for Beregning af Eksamensresultatet blev gældende for alle Studiefag. Et Forsøg i den Retning blev gjort for nogle Aar siden paa Foranledning af et af Overklitfoged Poulsen fremsat Forslag. Forsøget lykkedes ikke, men selv om det for saa vidt maa siges, at Sporene skræmmer, vover jeg dog at genoptage Tanken i det Haab, at den nu maa finde mere gunstig Jordbund.

Selve Spørgsmaalet om, hvilken Art af Karakterskala der bør foretrækkes, er af saa teknisk Art, at jeg ikke skal komme nærmere ind paa det paa dette Sted. Iøvrigt bør der formentlig ikke lægges alt for megen Vægt paa, hvilket System der vælges, da Karaktergivningen ret hurtigt kan tilpasses efter en hvilkensomhelst Skala. Hovedsagen er, at en eller anden Skala gennemføres som Enheds-Skala ved alle Eksamener. Herved vilde det blive muligt at fastlægge en for alle Studiefag fælles »Faldegrænse«, ligesom Eksamensresultaterne da vilde kunne omregnes paa saadan Maade, at der af Udenforstaaende kunde foretages en sammenlignende Vurdering.

Den mest rationelle Form for en saadan Omregning vilde det vel være at angive Resultatet som Procent af det højeste Points-Antal, der kan opnaas ved vedkommende Eksamen. Denne Idé, der omtales i Overklitfoged Poulsens foran nævnte Forslag, er optaget af Tidsskriftet »Ingeniøren«, som hvert Aar bringer en Fortegnelse over Aarets polytekniske Kandidater, hvor Gennem-

Digitized by Google

snitskarakteren for hver Kandidat er erstattet med den tilsvarende »Procent-Karakter«[1]).

Selv om man i alle Studiefag fulgte »Ingeniøren«s Eksempel, vilde der imidlertid ikke herved opnaas Mulighed for indbyrdes Sammenligning mellem Resultaterne, saa længe der ikke tillige var indført en fælles Karakterskala. De Skalaer, der er placerede paa begge Sider af Nul, kunde man ganske vist forskyde før Omregningen, saaledes at man fik en fælles Regnebasis for alle Skalaer. Men selv da vilde Resultaterne af Procent-Beregningen ikke være sammenlignelige, fordi Forholdet mellem Karakterernes Talværdier vedblivende vilde være forskelligt i Skalaerne med ækvidistante Led og i dem med ulige store Mellemrum mellem Leddene. Hvis man vil opnaa sammenlignelige Procent-Karakterer, kommer man derfor ikke udenom det ensartede System for Specialkaraktererne, medens det, som foran nævnt, synes mindre væsentligt, om man her vælger den ene eller den anden Skala.

Hvis man vel alle Eksamener indførte Procentkarakterer, udregnede paa Grundlag af en fælles Skala for Fagkaraktererne, forekommer det mig imidlertid, at meget vilde tale for at gaa et Skridt videre og ophæve Kandidaternes Klassificering efter Hovedkarakter. Naar jeg tager Ordet herfor, skyldes det ikke noget Ønske hos mig om at tilsløre Kvalitetsforskellen mellem Kandidaterne. Tværtimod, jeg mener, at Kvalitetsforskellen kommer til Udtryk i Procentkarakteren paa en langt klarere Maade end i den Grovsortering i tre eller fire Grupper, som foregaar ved Tildeling af de nu brugelige Hovedkarakterer. Men hertil kommer, at Systemet med Hovedkarakterer efter min Opfattelse i mange Tilfælde virker i høj Grad uretfærdigt. Den Præferencestilling, som Lovgivning og Praksis har givet Laudabilisten, er urimelig, fordi Kvalitetsforskellen mellem en Kandidat med Første Karakterens mindste Points-Tal og hans Kammerat med Anden Karakterens største Tal er saa minimal.

[1]) I det Festskrift, der blev udgivet af Socialøkonomisk Samfund i Anledning af dets 25 Aars Jubilæum (København 1925), indeholdes en Fortegnelse over samtlige statsvidenskabelige Kandidater, hvor Tanken er udført paa en lidt anden (og, som det forekommer mig, mindre rationel) Maade, idet man har omregnet Points-Tallet til Procent af det Antal Points, der til enhver Tid krævedes til Opnaaelse af Første Karakter med Udmærkelse.

Digitized by Google

Hvem tør overhovedet paastaa, at det mellemliggende ene Point er et sandt Udtryk for en Forskel i Kundskaber, Modenhed og Evne til at gøre Fyldest i en Embedsstilling eller i praktisk Virksomhed? Og dog staar Laud-Manden i Almenhedens Omdømme som en Dygtighed, medens en Kandidat med Haud regnes for at høre til de middelmaadige. (Det er kun »Tante Anna«, der i saa Henseende har en Sær-Opfattelse, naar hun kærligt klapper den uheldige Neveu paa Skulderen og trøstende siger: »Ja ja min Dreng, jeg holder nu paa, at en god solid Anden Karakter er bedre end en daarlig Første«.)

I denne Forbindelse maa jeg nævne en Ting, som vistnok er lidet kendt, selv blandt Eksaminatorer og Censorer, nemlig at Tilstedeværelsen af Hovedkarakterer i visse Tilfælde øver Indflydelse paa Specialkaraktererne. Naturligvis vil enhver Bedømmer fastholde, at han altid efter bedste Overbevisning giver den Karakter, der nøje svarer til Eksamenspræstationens Kvalitet; man faar ham ikke til at indrømme, at han nogensinde forærer en Kandidat saa meget som et eneste Point. Men selv om dette vel nok er sandt, subjektivt set, er der dog ingen Tvivl om, at Bedømmerne i mange Tilfælde under et ubevidst psykisk Pres hjælper Kandidaten over den fatale Linje, der danner Grænsen mellem to Hovedkarakterer. At dette forholder sig saaledes, kan dokumenteres. Hvis man undersøger Eksamensudfaldet ved Studentereksamen i Tiden før Hovedkarakterernes Bortfald ved denne Prøve, finder man en meget betydelig Ophobning lige over Grænserne for Første og Anden Karakter, medens Rubrikkerne for de Points, der ligger umiddelbart under disse Grænser, var paafaldende tyndt besat. Og ganske det samme Fænomen kan konstateres for Universitetets Eksamener, om det end ikke allevegne optræder med samme Styrke. Jeg skal nævne nogle Eksempler.

I Aarene 1921—27 blev Juridisk Embedseksamen bestaaet af 510 Kandidater, hvis Points-Antal spredte sig fra 141 til 212. Hovedindtrykket af Fordelingen er, at den danner en ret jævnt stigende og derefter faldende Kurve. Men denne Kurves regelmæssige Forløb brydes meget udpræget paa 2 Punkter, nemlig ved Grænserne mellem de to Grader af Anden Karakter (152 Points) og mellem Anden og Første Karakter (164 Points). Medens der kun var 17 Kandidater, som fik 149—151 Points,

Digitized by Google

var der 50, som fik 152—154, og medens kun 28 fik 161—163 Points, var der 77, der fik 164—166. Lægevidenskabelig Eksamen blev fra 1913 til 1927 bestaaet af 1184 Kandidater, som med en meget stor Spredning opnaaede fra 99 til 274 Points. Grænsen for Laud ligger her ved 189 Points, og man finder, at kun 15 Kandidater fik 186—188 Points, medens 67 fik 189 —191. Det er ganske udelukket, at de her nævnte Ophobninger umiddelbart over Hovedkaraktererernes Grænselinjer kan bero paa Tilfældigheder, og de kan kun forklares som Udslag af en ubevidst Tendens hos Bedømmerne til i Grænsetilfælde at foretrække den Afgørelse, der er i Kandidatens Favør. De anførte Tal viser endvidere, at her ikke er Tale om ganske ubetydelige Afvigelser fra den »normale« Fordeling; Afvigelserne er i Virkeligheden saa store, at Tal-Billedet bliver i væsentlig Grad ændret.

Jeg ser ikke rettere, end at det her paapegede Forhold er et vægtigt Argument for Afskaffelse af Hovedkaraktererne.

Der er dog een Grænselinie i Points-Rækken, som ikke lader sig ophæve; det er »Faldegrænsen«. Det kan synes urimeligt, at et enkelt Point eller endog en Brøkdel af et Point kan være afgørende for, om Kandidaten har bestaaet eller ikke; men herved er der ikke noget at gøre. Det er beklageligt, saa meget mere som det næppe er almindeligt, at rejicerede Kandidater er benaadede med en saa fantasifuld Optimisme som en af mine Universitetskammerater, der fandt Trøst i sin Ulykke ved at sende Kæresten et saalydende Telegram: »Manglede to Points. Hvis skriftlig bedre, da bestaaet«. Man forstaar, at den Mand ikke tabte Humøret, men gik op igen næste Aar; og nu kunde han hovere, — Telegrammet lød denne Gang: »Bestod med een for meget«.

Faldegrænsen er jo iøvrigt ikke altid absolut i den Forstand, at Opnaaelsen af en vis Points-Sum som Mindstemaal er den eneste Betingelse for at bestaa. Det hænder, at en Kandidat fuldender Eksamen og opnaar et tilstrækkeligt Antal Points, men ikke desto mindre maa rejiceres, enten fordi han i et enkelt Fag faar en Karakter, der efter Reglementet udelukker fra at bestaa, eller fordi han i en Gruppe af Fag (f. Eks. ved sidste Del af Eksamen) ikke har opnaaet det Antal Points, der specielt kræves for den paagældende Faggruppe. Det siges, at to

Digitized by Google

Polyteknikere, hvem det sidstnævnte overgik for nogle Aar siden, dispenserede sig selv fra den paagældende Bestemmelse og ganske frimodigt gik ud i Livet under den falske Varebetegnelse »cand. polyt.«. Saa opfindsom var den Mand ikke, som jeg maatte være medvirkende til at rejicere med Nul i sidste Fag, efter at han allerede havde opnaaet et Overskud af Points og modtaget sine Kammeraters Lykønskning. Det vil forstaas, at den Uhygge-Stemning, en saadan Tildragelse fremkalder, kan faa baade Eksaminator og Censorer til at føle sig som Forbrydere mod Humanitetens Love.

Det vilde efter min Mening være særdeles ønskeligt, om Faldegrænsen blev absolut, selv om dette skulde ske paa Bekostning af den Mulighed, at en og anden Kandidat kunde slippe igennem med meget sparsomme Kundskaber i et enkelt Fag.

Digitized by Google

BREVE FRA P. CHR. SKOVGAARD TIL SVEND GRUNDTVIG.

1848—1849.

Ved Ingeborg Simesen.

I 1848 gik N. F. S. Grundtvigs to ældste Sönner, Johan og Svend, frivillig med. *Svend Grundtvig* viste sig her tro imod sit Fædreland og sin Ungdomsdröm om at ofre det alt, endogsaa Livet; han kæmpede som Löjtnant paa Dybböl, ved Isted og ved Mysunde, og hans Breve fra disse Aar er af störste Interesse. Ungdomsvennerne beundrede alle deres kække og tidlig modne jævnaldrende; nogle af de nærmeststaaende var *Lorenz Frölich, J. Th. Lundbye, P. Chr. Skovgaard* og Brødrene *Dalgas*, Dyrmaleren Carlo Dalgas og den otte Aar yngre Ingeniör Enrico Dalgas, Hedeselskabets Stifter og Leder. *Carlo Dalgas* gik frivillig med. Den sidste Dag i Aaret 1850 døde han af det Saar, han havde paadraget sig ved Möllhorst; han blev kun 30 Aar. *J. Th. Lundbye* gik ogsaa frivillig med, men han kom aldrig i Kamp. Efter en Uges Ophold ved Hæren blev han d. 26. April 1848 dræbt af et Vaadeskud; ogsaa han blev kun 30 Aar. *P. Chr. Skovgaard* blev naturligvis ogsaa revet med af den nationale Begejstring; sammen med sin bedste Ven J. Th. Lundbye lagde han Penselen til Side og gik paa Eksercerskolen; dog blev han aldrig Soldat. Den 18. April fulgte han Lundbye til Dampskibet Iris, der skulde före hans Afdeling til Sönderjylland, og lige før Skibets Afgang tegnede han et Portræt af sin Ven i Uniform. En Uge efter var Lundbye död. Skovgaard tog ud paa Landet for at male et nyt Studie til sit bekendte Billede af Landevejen ved Vognserup[1]), hvor han saa tit havde vandret med sin Ven. Efter hans Død overförte han til dette Maleri fra et tidligere Vejby-Studie[2]) den nu saa kendte Gruppe af Lundbye, der sidder og tegner, medens han samtidig taler med de barbenede Bönderbörn. Om dette taler han i det förste af de nedenstaaende Breve, der alle blev skrevet til Svend Grundtvig, den Gang Löjtnant ved 10ende Linie-Infanteri-Bataillons 4de Kompagni.

Brevene ejes af Dansk Folkemindesamling, og jeg blev fængslet

---

[1]) Vognserup: Herregaard Vest for Holbæk.

[2]) »Udkanten af Vejby«: 1843. Statens Museum for Kunst.

Digitized by Google

af dem under mit Arbejde med Svend Grundtvigs Breve. De synes mig at være et smukt og værdifuldt Udtryk for P. Chr. Skovgaards Ejendommelighed og fine, stemningsbevægede Kunstnersind. For övrigt maa og kan de tale for sig selv.

(Originalernes Retskrivning er bibeholdt).

Kjöbenhavn d. 20. Aug: 1848.

Kjære Svend!

Tak for Deres kjære Brev, som jeg modtog i dette Öieblik. jeg sad just hjemme i min Sopha og bestilte Ingenting. saae ikke engang paa mit Billede, som stod lige for mig, dette er nu jo ligegyldigt. Deres Brev kom som et kjært Besög, tak for det, det glæder mig at De har gjort nöiere Bekjendtskab med min gamle fortroligste Ven[1]), nu den eneste Fortrolige; idet jeg siger dette, föler jeg mig i en Ørken og er forbauset over at træffe Dem der, jeg troede jeg var alene, gaae vi der kanske Alle? det er uhyggeligt, er det naturligt? — De har rusket ved mig, De har ikke bragt mig paa Gled men paa Glatiis, jeg har tabt Balancen, De spörger om meget, om hvor jeg er, har været, hvordan jeg har det, har havt det; jeg veed med temmelig Sikkerhed at min Krop i dette Öieblik er i Salomonsens Gaard, jeg kunde ogsaa give Dem en temmelig paalidelig men temmelig uinteressant Underretning om hvor den har været siden vi sidst saaes, hvor Resten er stöien og fløien veed jeg ikke saa lige, det er en ustadig Person, som jeg har min Ulykke med; De spörger endvidere hvad jeg gjör, jeg maler Skyer, Træer, Burrer, Sand og Vand, et Kirketaarn og nogle Mennesker. Alt saaledes sammenstillet at det skulle ligne en Alee ved Vognserup, det er dertil min dumdristige Tanke at vise hvor smuk min gamle Ven er i et af hans skjönneste Öieblikke, jeg sparer ikke paa Blomster ved denne Leilighed, Roser og Hyldeblomster finder jeg at være en skjön Sammenstilling[2]); ved næste Leilighed har jeg isinde at vise hvorledes det seer ud, naar Aftensolen kaster sine sidste Straaler paa Rumpen af en röd og en bruun Hest idet at de blive vandede, tillige hvorledes det rolige Vandspeil ved denne Lei-

[1]) J. Th. Lundbye.

[2]) »Landevej ved Herregaarden Vognserup«; 1849. Statens Museum for Kunst.

Digitized by Google

lighed forstyrres, Damer og Piger skal see derpaa[1]). Kan De see Noget af denne Tegning eller forstyrrer den blot Deres Phantasies frie Spillerum?

Om Frölich veed jeg Intet uden at han nok vil blive i Rom. Kl. er nu 6, om lidt gaaer jeg op i Vimmelskaftet[2]), jeg kommer der nu som för, jeg havde Möie med at vænne mig til at gaae til den anden Dör, vi föle det alle saa eensomt nu, Aftensbordet er saa paafaldende lille. Jeg kunne ikke trække mig tilbage i Eensomhed, jeg vilde savne Mennesker alt for uhyre, om ikke andet saa blot til at sidde imellem. Lev vel kjære Svend og hils Johan[3]), jeg har stadig faaet venlige Hilsener fra Dem begge og Deel i Deres Breve, saa jeg er i en stor Gjeld til Dem. Lev vel og hils alle gode Venner fra Deres hengivne Ven

P. C. Skovgaard.

Kjöbenhavn d. 30. Aug: 1848.

Kjære Svend!

Dersom jeg ikke strax vilde svare paa Deres Brev, maatte jeg være et dumt Asen, som der ingen Udkomme var med, som

[1]) Vistnok Udkast til Aarhus-Museets Billede af Dammen ved Vognserup, udstillet 1850. Skitsen hertil paa Statens Museum for Kunst.

[2]) N. F. S. Grundtvig boede Vimmelskaftet Nr. 134 A. I December 1847 tegnede Skovgaard Grundtvig, der samtidig sad Model for Maleren Constantin Hansen og Billedhuggeren H. V. Bissen.

[3]) Johan Grundtvig, N. F. S. Grundtvigs ældste Søn, frivillig med i Treaarskrigen.

Digitized by Google

det var umulig selv for Lykken at faae noget med at gjöre, ikke at svare paa et Brev, som giver mig Tilladelse til at svare, en Tilladelse, som jeg har sukket efter, jeg har ikke *löiet,* naar jeg har sagt at jeg ikke kunne skrive, naturligviis fordi jeg Ingen havde at skrive til, vel at mærke som jeg turde skrive til, hvor jeg turde overlade mig til min Stemning, ligemeget enten den havde en mild Varme eller var kogende eller brændende eller frossen, som jeg turde komme til uden at behöve at pynte mig, som jeg turde komme til selv i bar Skjorte, for ikke at sige splitter nøgen, en slig Tilladelse læser jeg i Deres Brev; vel har Andre undertiden sendt mig Tilladelser, men jeg har ikke formaaet at troe derpaa, jeg har ikke vovet at benytte mig deraf, jeg har bestandig frygtet at möde et Holdt! 3 Skridt fra Livet![1]) denne Frygt har jeg ikke i dette Öieblik. derfor vil jeg skrive i dette Öieblik. Tak for Deres Beskrivelse af Egnen og Naturen[2]), den har givet mig en mere levende Forestilling om Egnen end alle Gurlitts, Kiærskous og Boesens Billeder; hvor jeg for mine Öine kan see de »deilige smaa grönne Landtunger i Veilefjorden med de store mörke Skove i Baggrunden«, og saa Skovbækken i Kløften under Bøgene, ja jeg haaber at faae det at see, men det bliver ikke iaar; jeg havde i dette Öieblik en uhyre Lyst til at være hos Dem, for jeg er træt af at male, det er egentlig ikke den Tid, som vilde medgaae dertil, som afholder mig, men jeg tör ikke i dette Öieblik modtage nye Indtryk, jeg er bange for, at da vilde det svage St: Hansdagsbillede jeg endnu gjemmer paa end yderligere forviskes, en Landskabsmaler ligner en Rovfugl eller Slange, han maae æde sig tyk paa eengang og saa leve længe deraf. Jeg seer i dette Öieblik ud paa Træerne i Haven, det er en tæt stille Regn, men hvilke henrivende Toner frembringer ikke denne Regn imellem Træerne og over det Hele; Svend, formaaer De ret at nyde Tonerne, Luftens Toner, den Skjönhed som Mellemrummet af Luft overalt frembringer, baade over nære og fjerne Gjenstande, og ligefuldt enten Solen er med i Spillet eller ikke? der maae være et ordentlig Spillerum for Tonerne hvor De er. —

[1]) Her har Skovgaard tegnet en udstrakt, afværgende Haand.

[2]) Vejle-Egnen. Svend Grundtvig laa i Kvarter i Hornstrup, Øst for Grejsdalen.

Digitized by Google

D. 31te August.

Der er ogsaa et ordentlig Spillerum for Tonerne hvor jeg er i dette Öieblik, jeg er paa Möen, dertil har jeg formaaet at reise med egen Befordring, jeg er saa fornöiet, som jeg kan være paa slige yndige Toure, jeg vilde önske at De var hos mig, jeg vil haabe De vilde dele min Henrykkelse, men nu primer han, tænker De,jeg maae nok, hvor nödig jeg vil, komme med den prosaiske Forklaring: jeg har malt min (Deres) Taler[1]) færdig i dette Öieblik, jeg er umaadelig glad, thi Billedet er lykkedes mig saa godt som jeg kunne önske det, næsten; dersom ikke Selvros stank, saa vilde jeg beskrive hvor yndig det er, denne min Glæde vilde jeg önske maatte holde sig, dog vil jeg haabe, til Ære for min Beskedenhed, at den om nogen Tid er forminsket.

Papiret er fuldt, lev vel, man maae heller ikke vrøvle for meget, hils Johan, jeg har Löfte om et Brev fra ham. — Deres hengivne Ven

P. C. Skovgaard.

Kjöbenhavn d. 14. Sept: 1848.

Kjære Svend!

De holder af Efteraaret, jeg af Foraaret, De er født om Efteraaret, jeg om Foraaret, det var underlig, om De skulle faae Ret i den Mening at det kunne faae nogen Indflydelse, men det kan ikke nytte, om jeg vilde begynde en Undersøgelse i den Retning, jeg bryder mig heller ikke videre derom, dog noget interesserer det mig, da det er en Broder til en af mine Kjepheste; hvad der forræsten forundrer mig mere, er, at De holder mest af Efteraaret, og jeg af Foraaret, man skulde dog troe at det var omvendt, De! ungdommelige, friske, freidige Person, De ligner jo lutter Foraar, Deres Nærværelse alene kan jo opvarme en stakkels forfrossen Karl, men det er vel Tingen, De kan taale Efteraaret, De kan taale den uhyre höitidelige Alvor, jeg overvældes deraf, jeg trænger til Foraaret, saa skyder ogsaa jeg grønne Skud; gid jeg holdt af Efteraaret! jeg troer jeg vil give mig af med Efteraaret, det maae dog vist være min rette Hylde, men saa vil vel mit Publikum flygte fra mig med Rædsel, det kan jeg heller ikke taale, det bliver nok bedst man

---

[1]) »Taleren«, Parti af Möens Klint.

Digitized by Google

følger sin Lyst og maler — Sommer — thi Foraaret har jeg endnu ikke kunnet naae. Deres Sammenligning mellem mig og en Bie, kan jeg lide, De kan selv være Örnen, jeg kunne dog bedst lide Dem som en Lærke — Lærker spise dog vel ikke Bier? — jeg kunne have Lyst til at lade mig et Signet stikke med en Bie i, men der er vel ingen der kan stikke mig en Bie tilpas, nei! jeg vil blive ved min gamle Lignelse: et Pindsviin, den passer, det har Lundbye sagt, og et Pindsviin kunne jeg vel til Nöd stikke selv. Det er nogle mageløse Skyer vi have i denne Eftermiddag seer jeg, jeg maae ud at see paa dem, far vel, saalænge.

D. 22. Sept:

Disse Linier have ligget længe, jeg har ikke kunnet beqvæme mig til at see til dem, da jeg frygtede det maatte være noget Sludder; i hvad det nu er, De maae have dem, jeg tör ikke casere, begynder jeg paa det, faaer De ikke et Ord mere, det har Erfaring lært mig, De maae altsaa have disse, for at jeg kan blive i Touren, jeg vilde uendelig nødig bryde af. De har nylig fyldt 24 Aar, i den Anledning vil jeg opsende til vor Herre mine bedste Ønsker for Dem, det er bedre end at sende dem til Dem selv. Jeg havde meget at skrive til Dem og Johan (tak ham for hans Brev) men jeg kan ikke nu, imorgen tidlig reiser jeg til Veibye[1]), jeg maae lidt ud paa Landet for at røre mig og trække frisk Luft, og see til at blive rigtig rask, jeg er hverken syg eller rask. Lev vel kjære Ven, og hils Johan og andre gode Venner fra Deres hengivne Ven

P. C. Skovgaard.

Eft. Sk.

Jeg kommer igjen inden den 5te Oct: for at vælge. —

Kjöbenhavn d. 25. October 1848.

Kjære Venner! Johan og Svend!

Hvis De sad for mig, hvor vilde jeg da ikke tale med Dem, jeg har saa meget at tale om, men slet intet at skrive om, jeg lever i en længselsfuld ventende Tilstand, ikke i en forventningsfuld just, jo dog i en Forventnings-fuld, jeg havde saa meget

---

[1]) Landsbyen Vejby Nordøst for Tidsvilde; Skovgaards Barndomshjem fra 1822.

Digitized by Google

at tale med Dem om, men hvad skal jeg skrive? jeg maae dog alligevel skrive, jeg kan dog ikke lade Dem sidde derovre for Lud og koldt Vand og læse Proclama, ja hvorfor dog ikke? enten De faaer dette eller ei, det er jo ligegyldig; af Deres Familie veed De vel sagtens at jeg lever endnu, og seer ud som jeg pleier, — som jeg pleier, det er netop Knuden, dette bestandige et og det samme, denne bestandige Villen uden at kunne, det er jo en Danaide-Tilstand, lever jeg da i Helvede? er det min egen Skyld? kunne jeg være og have det anderledes? o! hvem kan svare mig, hvem kan sige mig det? — Sludder og Vrövl.

30te Octbr:

Igaar var jeg paa Möllen[1]), jeg maatte efter Kirken op og sige god Dag til Brudefolkene og önske dem godt i Huset for det nye Aar, jeg spiste der til Middag, og blev til Kl. 11; Sangene fra ifjor kom frem og bleve sungne (underlige Minder i denne Tid), vi drak Eders Skaal, ganske visse paa at I drak vor. — Danmark, Slesvig, Krigen, Ministrene, Rigsdagen, Alt dette suser og bruser, summer og brummer, piber, synger og bröler, jeg er færdig at forgaae, det er vi nok Alle, hvad vil nu skee? Tscherning, Monrad, Lehmann ud af Ministeriet, — Nogle mene at Clausen[2]) kunne komme i Monrads Sted, det er mig usandsynligt at han vil — (Hvidt[3]) er jo ude), Ussing, David, Bang ind, hu! ha! Rædselsperiode! det hele Ministerium bort, hvem saa? —

Saameget synes i dette Öieblik at være Folkevillien, at Arméen skal rykke ind i Slesvig, der komme saa hvad komme vil! herover græder jeg ikke, men jeg hörer ogsaa Suk efter den gode gamle Christian Godtveirs Politik. — Ja ja! nu er den Tid kommet, som jeg har sukket efter, mit Haab er hundrede Gange saa stort som ifjor! ja ja! vi skal gaae meget mere

---

[1]) Store Kongens Mølle, hvor N. F. S. Grundtvigs Svigersøn Peter O. Boisen var Lærer (fra 1851 Forstander) ved Enkedronning Caroline Amalies Asyl og Drengeskole. Den 29. Oktbr. 1847 ægtede han Meta Grundtvig, og deres Hjem blev Samlingssted for en talrig Vennekreds.

[2]) H. N. Clausen blev Medlem af Novemberministeriet som Minister uden Portefeuille.

[3]) L. N. Hvidt var traadt ud af Martsministeriet den 28. Sptbr. 1848; han var Minister uden Portefeuille og traadte tilbage efter eget Önske.

Digitized by Google

igjennem endnu, inden al den Raaddenhed og Fordærvelse bliver feiet ud og helbredet, som findes endnu. — Deres Fader piner mig gruelig, saa sande som jeg troer hans prophetiske Forudsigelser ere, saa falske troer jeg ogsaa hans Slutninger fra og om de tilstædeværende Forhold ere, jeg tvinges til at troe at hans Eensidighed er lige saa colossal som han selv er, »gid Danmark aldrig hans Lige maae savne, men jeg troer det ödtes flux, hvis Alle vare hans Lige.« — Atter dumt Vaas!

31. Octbr:

men læs det dog dennegang, for siden at være fri. Jeg vil nu aftale med Dem, at jeg ikke skriver mere, for, naar jeg er ene med mig selv, er gjerne min Stemning mörk og nedslagen, det duer ikke at meddele Sligt, Ingen kan bortjage Skyerne, men Skyerne kunne bortjage Alle som jeg nödigst ville; derfor lad os gjemme vor Omgang, til Gud giver et glædeligt Gjensyn, jeg vil da haabe at vi kan leve mange fornöielige Timer med hverandre. Lever vel kjære Venner! jeg er Eders bestandig inderlig hengivne

P. C. Skovgaard.

Kjöbenhavn d. 18de November 1848.

Kjære Venner! Johan og Svend!

Jeg har læst Svends rare Brev til Boisen af 7de Nov: De yttrer, kjære Svend, Bedrövelse over at jeg har afbrudt Brevvexlingen; kjære Venner! det skjærer mig i Hjertet, hvergang jeg gjör det, hvergang jeg bryder en begyndt Brevvexling med Mennesker jeg holder af, og jeg har dog bestandig gjort det, hvorfor? det er en Sygelighed i Sindet, ja jeg er syg, Sindet er sygt, og Maven er daarlig, eller omvendt, jeg har nylig, hvor nødig jeg vilde, maattet tage Engelsk Salt, men for Sindet er det mig umuligt at beqveme mig til at bruge afförende Midler, jeg burde jo gjöre det, jeg burde jo med Iver benytte enhver Leilighed, da den har saa stor Vanskelighed ved at aabne sig for mig, ja det er jo ikke i Breve alene, det er ligesaadan med den personlige Omgang, jeg begriber ikke hvor Folk gider omgaaes mig, gider blive ved at komme mig imöde, jeg som selv ikke gjör et eneste Skridt; jeg indseer godt, at min Frygt for at være paatrængende er alt for stor, men en rigtig Takt eller

Digitized by Google

Fölelse, som skulle lede mig, som er det eneste jeg kunne stötte mig til, er ikke tilstæde, min Følelse har lidt saa svære Stöd, at jeg har tabt Tilliden til mig selv, jeg maae bestandig lig Sneglen med Smerte trække Fölehornene tilbage, hvergang jeg har stödt an, sædvanlig kryber jeg da heelt ind i Huset; i Omgangen mærker man vist Intet, jeg er bestandig dette löierlige stille Væsen, jeg er undertiden blevet forundret ved at mærke at Folk anseer mig derfor, man troer kanske endog, hvad Lundbye engang skrev, at i mig var alt Roe og Harmonie. O! Lundbye! Lundbye! jeg burde have været anderledes mod ham, end jeg var.

I Politisk Henseende er jeg nu omtrent reduceret lige til 0, for nærværende Tid er det fatalt, som Menneske synes jeg undertiden jeg næsten er kommet lige saa langt, ene som Konstner föler jeg at jeg er noget; det er yderst ubehageligt at föle at det er Konstneren, som bærer Mennesket, Mennesket bør bære Konstneren; for Andre er dette vel ligegyldigt men ikke for mig selv, det er Konstneren, som jeg arme Stakkel gaaer og slæber paa, som er sögt, det er ikke mig; ikke at kunne andet i Verden end blot lave Træer og Planter, det er da i egentligste Forstand kun at vegetere.

20de Nov:

Nu har vi jo et nyt Ministerium, og man er fornöiet derover, gid Glæden maae blive varig!!! jeg er da endelig mere fornöiet dermed, end jeg havde haabet, dette er jo dog ikke et reactions Ministerium, men alligevel, vil Clausen bedre kunne harmonere med sine Collegaer end de udtraadte? Politiken er sort for mine Öine! og al Tale derom bælgmörk, og dog er det jo lige saa nödvendig for os Alle at give sig af med det Kram, som det er nødvendig at trække Veiret, hvorledes hænger det sammen, ere vi halv hængte eller lider vi blot af Mareridt? gjælder det kun at kaste sig paa den anden Side? det er nok netop derom at Lægerne ere uenige; Grundtvig paastaaer jo han seer den lille Djævel, Andre sige det er Rakkerknægtene, Somme vil vel endog mene det hele er blot en fix Idé, man qvæler sig blot selv; jeg er meget tilböielig til at give alle Parter Ret, lig Herman v. Bremen, men han er et slet Exempel, jeg vil da gaae et Skridt endnu og sige: De har ogsaa alle Uret. Jeg fryder mig over hvorledes Grundtvig har taget fat, han virker Intet,

Digitized by Google

men det kan vel blive bedre, jeg ærgrer mig over hans Ubillighed mod Andre, han er personlig mere ubillig mod Andre end man er mod ham.

Lever vel kjære Venner! Eders hengivne

P. C. Skovgaard.

P. C. Skovgaard blev i Forsommeren 1849 forlovet med Georgia Schouw, en Datter af Botanikeren og Politikeren Joakim Frederik Schouw; han var en god Ven af Kunsthistorikeren N. L. A. Høyen; Georgia Schouw var Meta Grundtvigs gode Veninde og havde broderet hendes Brudeslør efter Lundbyes Tegning. Om denne Forbindelse udtaler Svend Grundtvig sig i et Brev til sin Söster Meta:

»Sönderborg d. 7ende Juni 1849.

— — — »Det glæder mig ogsaa at see, at Du saa vel har besörget den Hilsen, jeg ved samme Aarsdags-Lejlighed var saa dristig at sende til den smukke Deel af Din Vennekreds, den jeg skylder saa uendelig meget, navnlig den störste og bedste Deel af — om jeg saa maa sige — min kvindelige Dannelse og min dermed forbundne Betragtning af det smukke Kjön overhovedet, der vel vistnok derved er bleven idealere end Virkeligheden i Almindelighed, men tilvisse ikke idealere end den Virkelighed, hvoraf den er udledt. Det glæder mig, siger jeg, at Du saa smukt har besörget denne Hilsen, og ikke mindre at den er bleven saa venlig optagen; thi om end kun En af »Cousinerne« har besvaret den, saa skjønner jeg saa meget des mere paa den aabne og hjærtelige Maade, hvorpaa den af denne Ene er optagen. Og at en vis Anden af de omtalte Skjönne let kan have overhört denne Hilsen — uden dog derfor, derom er jeg overbeviist, at have taget den fortrydeligt op, — det kan jeg *nu* saa inderlig vel forstaae. *Hun* slipper imidlertid ikke saa let, thi nu sender jeg hende en ny Hilsen, som jeg nu synes at have faaet en dobbelt Ret til at sende hende: ikke blot som min Søsters kjære Veninde, men ogsaa som min Vens Herskerinde. Ja, bring Du Georgia min inderlige Lykönskning til, at ikke blot hendes Øje har aabnet sig for den stille dybe Sjæl, hvori hele Naturens Herlighed saa vel som den guddommelig-menneskelige Aands saa dejlig afspejler sig, — men at ogsaa denne Sjæl har for bestandig aabnet sig for hendes Øje, fuld-

Digitized by Google

komnere end for nogen Andens. Ikke mindre varm er min Lykönskning til ham, den jeg föler en inderlig Trang til at tolke ham. Den Glæde jeg føler ved denne Begivenhed, som Din Mand igaar lod mig vide, er ikke blot fremkaldt ved det Venskab og den Agtelse, jeg nærer for dem begge, men jeg kunde kalde den tillige en reen æsthetisk og psychologisk Glæde, som over et vel lykket Kunstværk; thi her er tilvisse »to Sjæle der hinanden forstaae«, og som det blot kommer an paa at *ville* forstaae hinanden. Jeg er ellers en stor Tvivler, ja undertiden har Du vel endogsaa villet kalde mig en Spotter, i slige Sager, naar der handles om evig Kjærlighed, Forlovelser og Giftermaal m. m., men her viger enhver Tvivl — om Spot kan ikke være Tale, — thi de to staae umiddelbart for mig som Eet: forenede ved Frihed, men med Nödvendighed. Faae blot Verden fuld af saadanne Partier, saa — ja, saa er der rigtignok en heel Deel mindre at lee ad i Verden, og det kan jo være slemt nok; men saa er der ogsaa en heel Deel mindre at sörge over. — — Peter skriver, at Skovgaard nok vil skrive til mig; det vil jeg saa vente paa et Par Dage, inden jeg sender ham min Lykönskning ad directe Vej.«

Dagene blev til Uger, men saa fik Svend Grundtvig ogsaa nedenstaaende Brev fra begge de nyforlovede:

Kjöbenhavn den 30te Juni 1849.

Det har i lang Tid været min Fæstemands Forsæt at skrive Dem til, Svend! men da jeg kjender ham og veed, at det med den bedste Villie falder ham vanskeligt at faae et Brev begyndt, saa har jeg nu besluttet at begynde det for ham. Da han jo umueligt kan være bekjendt at lade mit Brev ligge ret længe og vente, saa anseer jeg det for sikkert, at det snart skal bringe Dem vor Tak for den gode Hilsen, der var til os i Metas Brev.

Det er ellers meget dristigt af mig, saadan at skrive Dem til, og jeg bliver ogsaa angst og bange, naar jeg tænker mig Dem læsende det; men jeg stoler paa, at Skovgaard sætter en god Ende derpaa, saa De derover reent glemmer Begyndelsen og dog takker mig for den.

Georgia Schouw.

Digitized by Google

Vognserup d. 3die Juli 1849.

Det har i lang Tid været mit Forsæt, ja det er sandt, men min lille velsignede Fæstemöe har dog ikke ganske Ret, naar hun siger at det altid falder mig vanskelig at begynde, det falder mig lige saa vanskelig at fortsætte og fuldende, det vil sige faldt, for det falder mig ikke vanskelig mere, det er forbi, den Tid er forbi, da jeg indesluttede mig i mig selv, mine Tanker og Fölelser i mit inderste Lönkammer, den Tid er nu ganske forbi, jeg er nu et andet Menneske, paany ganske ny i Verden, det er forunderligt, det er deiligt, jeg er igjen Barn, aldeles glad, jeg holder af Mennesker, og troer at de holder af mig igjen; nylig troede jeg det ikke, jeg fölte det var Uret, men jeg kunde ikke. Kjære! kjære Svend! tusind Tak for Brevet til Meta (hun har forlangt at jeg skal kalde hende saaledes), men hvor fandt De dog paa de Ord: »det er ligesaavel af Frihed, som af Nödvendighed«? jeg troer de ere sande, men det er mig, idet jeg seer det udtalt af Dem, som om De kjendte mig heelt igjennem, og min lange og tunge Kamp med mig selv; og hendes ogsaa; Gud være lovet for den lange og tunge Kamp, det var ellers ikke muelig at jeg kunne föle den Roe og Fred jeg nu føler.

Den 4de Juli.

Jeg har længtes, og jeg længes meget efter Dem og Johan, efter at knytte den Brevvexling igjen som jeg selv har afbrudt, skriv mig snart til, led mig lidt paa det rette Spor, for jeg kan ikke rigtig selv finde det; jeg læser hvad jeg ovenfor har skrevet, og finder at det er noget underligt noget, lutter Udbrud af Fölelser, hvori De vel vanskelig kan finde nogen Sammenhæng, dog kan De vel ved Hjælp af Fölelsen nok gaae lidt ind derpaa, men jeg vil dog heller tale med Dem paa en anden Maade, men dertil maae De selv hjælpe mig, jeg er saa ubeskrivelig underlig tilmode, saa fuld af Lyst, af Lyst til Virksomhed, af Lyst til Samliv med alle kjære Mennesker, men endnu er intet af alt dette begyndt, jeg lever endnu kun i Følelsen af min Lykke.

Jeg sidder her paa Vognserup, det er det hæsligste Veir, Regn og Blæst, jeg har fört et begyndt Maleri herud, for at fuldföre det paa Stedet, men kan ikke komme til at begynde,

Digitized by Google

for jeg skulle just bruge smukke Sommeraftener; jeg er alligevel ikke fortvivlet, som jeg under andre Omstændigheder vilde være, for jeg lever som sagt blot i Fölelsen, men jeg ønsker meget at komme i Virksomhed for ogsaa igjen at komme til at leve i Livet; nu skal jeg ret leve i Livet, jeg föler jeg kan det, men jeg har ikke begyndt, jeg er i Hvile, det er som den vaagne Dröm om Morgenen, Indbildningskraften alene er i Virksomhed; Dagen ligger for, jeg maae op, jeg har meget at gjöre, men det er Regnveir ude.

Den 5te Juli.

Jeg har atter læst dette igjennem, det skorter paa Sammenhæng, og tilsyneladende vel ogsaa paa Mening, der er dog alligevel Mening deri, jeg haaber De kan finde den. Lev vel! hils Johan og Carlo[1]) og andre gode Venner fra

Deres hengivne Ven
P. C. Skovgaard.

Den 3. September 1851 holdt Skovgaard Bryllup, og de nygifte tog ud til Skodsborg. Svend Grundtvig var efter Krigens Slutning vendt tilbage til Köbenhavn, hvor han nu med fuld Kraft fortsatte sit Arbejde med Folkeviserne. Han kom hjem i Februar 1851, og samme Aar udsendtes Subskriptionsindbydelsen til hans Livs Storværk »Danmarks gamle Folkeviser«. Trykningen begyndtes næste Aar, og 1853 var förste Del færdig. I disse Aar malede Skovgaard bl. a. sit Septemberbillede fra Viborgegnen og smukke Sommerlandskaber fra Sjælland og Möen.

---

[1]) Carlo Dalgas.

HVAD FLYVEMASKINEN KAN ANVENDES TIL.

Af Løjtnant, Militærflyver J. FOLTMANN.

I Flyvningens Oldtid, d. v. s. for en 17—18 Aar siden, hørte Flyvning ikke, som nu, til Dagens Orden. At udføre selv en mindre Flyvning var dengang et Kunststykke, en Sportsbedrift, som krævede Arbejde og Slid.

Saa kom imidlertid Verdenskrigen i 1914, — og har Krigen ikke udrettet andet, saa har den i hvert Fald foraarsaget, at Flyvemaskinen i Løbet af Krigsaarene blev gjort til et Befordringsmiddel, som virkelig kunde anvendes til praktiske, fredelige Formaal, da Krigen hørte op.

De Opgaver, som dette hurtige og sikre Befordringsmiddel kunde løse, var saare forskelligartede og mangfoldige.

Først og fremmest laa det selvfølgelig nær at benytte Flyvemaskinen til Befordring af Passager, Post og Gods over regelmæssigt trafikerede Luftruter, og i 1919 aabnes mellem London og Paris den første egentlige Luftrute i Verden. Maskinerne var smaa og ubekvemme for Passagererne, med Regelmæssigheden var det smaat bevendt, og Tilgangen til Ruten var kun ringe. Men rundt om i Verden arbejdede Flyvningens Pionerer ufortrødent videre, og efterhaanden bliver der aabnet den ene Luftrute efter den anden. Publikum begyndte ogsaa at faa Tillid til Luftruterne, og dette skyldes især Indførelsen af store, moderne, bekvemt indrettede Passagermaskiner.

Den første lille Luftrute London—Paris er nu efter otte Aars Forløb blevet til et Net af Luftruter over hele Europa af ca. 40,000 Kilometers Længde, der beflyves hver Dag i regelmæssig Drift. En af de længste Ruter er London—Berlin—Moskva. Man gaar ombord i Flyvemaskinen f. Eks. Mandag Morgen og ankommer til Berlin samme Dags Aften. Her kan man strække Benene og spise til Middag i Ro og Mag, hvorefter man om Natten Kl. 2 atter gaar ombord for at flyve til Königsberg, hvortil man ankommer Tirsdag Morgen. Efter et kort Hvil (til Morgenkaffen) gaar Rejsen videre, og Tirsdag Aften arriverer man i Moskva.

En anden lang Rute gaar fra Toulouse, ned langs den span-

Digitized by Google

ske Østkyst til Casablanca i Nordafrika (en Strækning paa 1800 Kilometer). Derfra fortsætter Ruten videre langs Afrikas Vestkyst til Byen Dakar i Senegal. Den Rute er Begyndelsen til Luftforbindelsen Europa—Sydamerika. Ovre paa den sydamerikanske Kyst af Atlanterhavet paabegynder det franske Firma, som organiserer denne kæmpemæssige Luftrute, en regelmæssig Rute fra Pernambuco i Brasilien, videre langs Kysten, forbi Montevideo til Buenos Aires. Saa hurtigt det kan lade sig gøre, vil ogsaa den mellemliggende Strækning over det sydlige Atlanterhav, fra Dakar til Pernambuco, blive trafikeret af store, sødygtige Flyvebaade, saaledes at hele Rejsen Paris (eller København) til Buenos Aires om nogle Aar vil kunne foretages pr. Flyvemaskine. Naar man endvidere naar saa vidt, at Luftruten vil kunne trafikeres saavel om Dagen som om Natten, vil denne mægtige Rute kunne gennemføres paa 3½ Døgn.

Som før nævnt fandt Flyvemaskinen en udstrakt Anvendelse under Verdenskrigen; denne er ikke blevet mindre med Tiden — tværtimod. Saavel inden for Hærene som Marinerne søger man Aar for Aar at finde et større Virkefelt for Flyvemaskinen. Til Rekognoscering, Luftbombardement, Observation for Artilleriet, til Kamp imod Maal nede paa Jorden er Flyvemaskinen uundværlig under en Krig. De Opgaver, den har at udføre for Flaaderne, er lige saa mangfoldige. Hertil kommer dens Anvendelse som en Slags Torpedofartøj. Paa Maskinens Underside anbringes en almindelig Skibstorpedo, hvorefter Maskinen opsøger sit Maal, tager Retning mod dette, flyver lavt ned over Vandoverfladen og saa slipper Torpedoen løs mod det fjendtlige Fartøj. Det er en Slags flyvende Torpedobaad. De store Landes Flaader bygger særlige Moderskibe til Flyvemaskiner, — Skibe, hvis Dæk er omdannet til Start- og Landingsplads for de mange Flyvemaskinetyper, der skal ledsage en moderne Flaadeafdeling. Krydsere og Slagskibe bliver udrustet med Flyvemaskiner — ja selv Undervandsbaande bliver forsynet med smaa Flyvemaskiner til Rekognosceringsbrug.

Men — Flyvemaskinen har mange andre Virkeomraader, hvor den tjener mere fredelige Formaal. Bl. a. har den et Arbejdsfelt, som vi herhjemme kun kender meget lidt til, idet den ved Anvendelsen over de mægtige Skovstrækninger i Canada og

Digitized by Google

Nordamerika *er med til at redde for Hundrede Millioner Kroner Værdier om Aaret.*

De uhyre Skovarealer, som ovre i De Forenede Stater og Canada strækker sig milevidt ud over Landet, og som repræsenterer kolossale nationale Værdier, bliver hvert Aar hærget af mægtige Skovbrande, der ødelægger for mange Millioner Kroner Tømmer om Aaret. De Forenede Staters statistiske Departement har regnet ud, at der indtil 1919 aarligt er gaaet ca. 10 Millioner Acres op i Luer, og ikke helt uden Grund saa man med bange Anelser Fremtiden imøde. Ikke alene mistede man mere og mere af det værdifulde Tømmer, men mægtige Landstrækninger af Agerjord, der var afhængige af Skovstrækningernes Bestaaen, vilde ogsaa blive lagt øde.

For at begrænse Skovbrandenes Hærgen havde man ganske vist oprettet en Række Redningsstationer, men Afstandene mellem disse var store, Jernbane- og Telegraflinier fandtes ikke. og inden Redningsstationens Mandskab fik Meddelelse om en Skovbrands Opstaaen og naaede at komme frem til dennes Nærhed, ja — saa havde Ilden allerede faaet udført sit Hærværk.

I Aarevis havde Skovens ensomme Vandringsmand været det eneste spinkle Forbindelsesled mellem Skovbrandene og Redningsmandskaberne. Hans maleriske Skikkelse, til Fods eller til Hest, var et af de faa menneskelige Væsener, der færdedes i Skoven. Naar han mærkede, at der var Fare paa Færde, skete dette først, naar han var helt inde paa Livet af Skovbranden. Og saa var hans Synsfelt begrænset; han kunde ikke med Sikkerhed afgøre, hvor stort et Omfang Branden havde taget. Det eneste, han kunde gøre, var at ile til nærmeste Regningsstation efter Hjælp, en Tur, som maaske varede flere Dage — og imedens rasede Skovbranden videre og lagde flere og flere Værdier øde.

I denne kritiske Periode kom Flyvemaskinen til Hjælp. De Forenede Staters Landbrugsministerium fandt paa at lade nogle Skovstrækninger afpatrouillere med Flyvemaskine, og det viste sig hurtigt, at man nu havde faaet et glimrende Vaaben i Hænde mod Skovbrandenes Hærgen. I Begyndelsen var det kun en enkelt Skovstrækning, man lod afpatrouillere ved Hjælp af et Par Flyvemaskiner, men den Hjælp, som disse ydede, var saa stor, at man meget hurtigt oprettede en Række »Flyvecentrer«

Digitized by Google

i Forbindelse med en daglig, regelmæssig Bevogtning af de mange værdifulde Skovstrækninger.

Hidtil havde Redningsstationernes Skovhuggere møjsommeligt maattet vandre omkring i Stationens Distrikt, og deres Synsfelt var begrænset til nogle faa Kilometer. Nu kom i Stedet for Flyvemaskinen. Svævende højt oppe over Trætoppene var den fri og ubunden af Terrænhindringer, og Flyveren kunde fra sit ophøjede Stade spejde Snese af Kilometer ud over Skovenes bølgende Toppe.

I Flyvemaskinen sidder Flyveren og Observatøren. Flyveren følger efter Kortet og Kompasset den Rute, som han har faaet opgivet. Observatøren har travlt med at udforske Landskabet ved Hjælp af Kikkert og Kort. Arbejdet er anstrengende. Der maa daglig flyves i adskillige Timer, og Observatøren maa hvert Sekund have sin Opmærksomhed henvendt paa det mægtige Trætæppe, der breder sig under ham til alle Sider. Opdager han saa i det fjerne, maaske et halvt Hundrede Kilometer borte, at Skoven er i Brand, begynder Arbejdet for Alvor. Efter Kortet maa han nøjagtigt kunne stedfæste, hvor Branden er, for at kunne give Redningsstationen nede paa Jorden Underretning herom. Imedens Flyvemaskinen nærmer sig det brændende Sted, sender han ved Hjælp af sin traadløse Installation Meddelelse ned til Jorden om det skete.

Redningsstationen sender saa hurtigst muligt Slukningsmandskab af Sted hen imod Brandstedet, og naar dette langt om længe har naaet Ildens Arnested, begynder Flyverens og Observatørens Arbejde igen. Nu maa de atter paa Vingerne for at hjælpe til. Nede paa Jorden har man jo slet ingen Oversigt over Ildens Hærgen, og man tvinges delvis til at arbejde i Blinde — hvis Flyvemaskinen ikke var til Stede. Men højt oppe over den brændende knitrende Skov kredser Flyveren. Herfra kan Observatøren overse Brandens Omfang, og herfra er han i Stand til at give sine værdifulde Direktiver. Han kan saa at sige overse hele den mægtige Brand paa een Gang.

I Timevis kredser han over Ildhavet; han melder om Ildens videre Fremtrængen, om de faretruende Steder, om Resultatet af Slukningsarbejdet, og dirigerer bogstavelig talt det hele. Hvis det skulde vise sig, at der er Fare paa Færde for beboede Steder, advarer han disse i god Tid ved at nedkaste Meldinger til

Digitized by Google

Beboerne, saaledes at de i Tide kan redde sig bort fra Luernes Rasen.

Det er hovedsagelig i Staterne ved Pacifik-Kysten, at man har organiseret en effektiv Luftbevogtningstjeneste over Skovdistrikterne, thi her findes 52 Procent af De Forenede Staters Tømmer. Man regner med at skulle raade over 100 Flyvemaskiner for at være i Stand til at udføre Bevogtningsarbejdet effektivt. Selv om ogsaa alle disse mange Flyvemaskiner fordrer Udgifter til Hangarer, Værksteder, Personale o. s. v., er disse dog forsvindende i Forhold til de Værdier, som man aarligt er i Stand til at redde fra Luernes Rov. I et af de sidste Finansaar regner man saaledes med at have reddet Skovstrækninger til en Værdi af 150 Millioner Kroner foruden adskillige Menneskeliv. Flyverne rapporterede i dette Aar ca. 1000 Skovbrande, af hvilke de fleste blev slukket af Mandskab paa Jorden, der blev dirigeret fra Flyvemaskine.

Dette er alene i De Forenede Stater, og en lige saa udstrakt Anvendelse til samme Formaal bliver der gjort af Flyvemaskinen i Canada.

Et Par Aar efter Verdenskrigens Slutning forsøgte den amerikanske Regering at lade nogle store sødygtige Flyvebaade hjælpe til ved Afpatrouilleringen af de store Kyststrækninger ved Stillehavet og Atlanterhavet, og de Erfaringer, man indhøstede, var yderst tilfredsstillende. Ved adskillige Lejligheder var Patrouille-Flyvebaadene endog i Stand til at yde en værdifuld Hjælp til nødstedte Skibe.

Samtidig anvendte man ogsaa med stort Held Flyvemaskiner til at hjælpe de store Fiskeflaader i deres Arbejde paa at opsøge Fangstpladserne. En Fiskeflaade fik f. Eks. tildelt en Flyvebaad, forsynet med Radio, og denne blev saa sendt ud for at observere, hvor de store Fiskestimer befandt sig. Heroppe fra Luften kunde man jo hurtigere og lettere faa Øje paa Fiskestimerne end nede fra Dækket paa en langsomt sejlende Kutter. Naar Observatøren (eller Udkigsmanden) saa fik sit Maal i Sigte, tilkaldte han Fiskeflaaden ved Hjælp af sin Radioinstallation.

Det amerikanske Fiskeridepartement, der har taget Initiativet til dette Arbejde, har været meget tilfreds med de op-

Digitized by Google

naaede Resultater, og det fortsætter stadig sine Bestræbelser efter at drage Nytte af Flyvemaskinen.

Paa en lignende Maade har New Foundlands Regering forsøgt at anvende Flyvemaskinen til Sælfangst. En Maskine tog nogle Fangere med ombord og gav sig derefter til at eftersøge Sælernes Opholdspladser. Naar Udkigsmanden fik Øje paa en Flok, søgte Flyveren at lande saa nær denne som muligt, hvorefter Jagten paabegyndtes.

Skindene blev derefter slæbt sammen i en stor Bunke paa Isen, hvorefter Maskinen gik paa Jagt efter en ny Flok. Senere blev Skindene saa indsamlet af Fangstskibenes Mandskaber.

For et Aars Tid siden anvendte man i Rusland en Flyvemaskine til et noget lignende Hverv, nemlig Sælfangst oppe i det nordlige Sibirien ved Floden Jenissejs Munding.

Det russiske Luftfartselskab, Dobroljet, stillede en af sine Metalmaskiner til Raadighed for Sovjetadministrationens Handelsdepartement, hvorefter den blev fløjet op til Archangelsk. Her fik den paamonteret et Skiunderstel, saaledes at den kunde starte og lande paa Sne og Is, hvorefter Turen gik via Podkamenow—Tunguskaja, ved den 62. nordlige Breddegrad, længere mod Nord til Turachansk — og her begyndte Arbejdet.

Flyvemaskinen fungerede som »Udkigsmand« for Fangstmandskabet, idet den under sine Flyvninger opsøgte de store Sælflokke og derefter meddelte Fangerne, hvor Byttet var at finde.

Paa sine daglige Rekognosceringer maatte Flyveren ustandselig passere hen over mægtige Strækninger af drivende Isflager og Ophobninger af knudrede Isblokke. Saa langt Øjet rakte, saa han det samme endeløse Billede. Og hans Færden over Ismarkerne var langt fra farefri. Hvis Motorhavari havde tvunget ham til at søge Landing paa den knudrede drivende Is, vilde han have været ilde faren.

Hvor ubehagelig en saadan tvungen Landing er, kender man bl. a. fra Roald Amundsens Forsøg i Sommeren 1925 paa at flyve op over Nordpolen med to Maskiner. Paa Grund af Motorhavari blev Ekspeditionen tvunget til at søge Landing paa de øde Ismarker. Man fandt en Smule aabent Vand — og Landingen lykkedes. Starten var derimod besværlig. Den ene Maskine maatte lades tilbage, og det kostede fire Ugers ihærdigt

Digitized by Google

Arbejde i de forladte Ødemarker, inden det lykkedes Maskinernes Besætninger at jævne en passende Startbane for den ubeskadigede Maskine.

Som Landingsplads benyttede Sælflyveren en stor snedækt Strækning inde paa den faste Jord, og her stod Maskinen forankret Nætterne over. Flyvemaskinen vakte selvfølgelig Forundring heroppe i disse vilde Egne, hvor man ikke var vant til at se saadanne Nutidens Vidundere, og den indfødte Befolkning kom kørende langvejsfra i deres Slæder, forspændte med Rener, for at tage Underet nærmere i Øjesyn.

De Resultater, man opnaaede, var langt over Forventning. Ved Flyvemaskinens Hjælp blev der i Løbet af fjorten Dage nedlagt 50,000 Sæler, og Sovjetregeringen agter i Aar at foretage lignende Forsøg andre Steder, hvor Sælerne findes i Tusindtal.

Til *geografisk Forskning* har Flyvemaskinen allerede ved adskillige Lejligheder været til uvurderlig Nytte. Mange vanskeligt tilgængelige Strækninger ligger endnu delvis uudforsket hen. For den rejsende Forsker er det i mange Tilfælde besværligt at forcere sin Vej paa vanlig Vis, — og saa tager det maaske Maaneder — ja Aar. For Flyvemaskinen er det hele derimod intet. I Ro og Mag kan Flyveren passere hen over de vanskeligst tilgængelige Strækninger, og hans Passagerer kan gøre de nødvendige Iagttagelser. Terrænhindringer kender Flyvemaskinen intet til, og en moderne Flyvemaskine kan holde sig i Luften saa at sige i flere Dage.

Mange Ekspeditioner har allerede benyttet sig af Flyvemaskiner til saadanne Forskningsrejser; jeg skal blot nævne Ekspeditionerne over den mægtige Sahara-Ørken, over Canadas Ødemarker og hen over Sydamerikas uigennemtrængelige Urskove. Til Udforskning af Polarhavet har Amundsen gjort Brug af Flyvemaskinen, og for blot et Par Maaneder siden har den engelske Flyver og Forsker, Kaptajn Wilkins som bekendt foretaget en Flyvning over det nordlige Polarhav fra Alaska til Spitzbergen.

Paa Grundlag af de Erfaringer, man indhøstede under Verdenskrigen med Hensyn til Luftfotografering, var man godt klar over, at Flyvemaskinen kunde yde en værdifuld ***Hjælp til***

Digitized by Google

Kortlægningsarbejder, og bl. a. i U. S. A. og de engelske Kolonier begyndte man at tage fat paa saadanne Opgaver.

Arbejdet med at opmaale og kortlægge de mange vanskeligt tilængelige Egne, der findes i U. S. A., havde hidtil krævet en uhyre Tid og en Mængde Penge. Nu kan Flyvemaskinen lette dette Arbejde. Det Stykke Terræn, der skal kortlægges, det være sig en stor Skovstrækning eller et øde Bjerglandskab, bliver gennemfløjet i hele sin Udstrækning, alt imedens der bliver optaget en Lække Luftfotografier af Terrænet. Ved at sammensætte disse mange Luftfotografier faar man fremstillet et yderst paalideligt Kort.

Denne Fremgangsmaade er f. Eks. i meget stor Udstrækning blevet anvendt, hvor det drejede sig om at udforske Terræn til Afstikning af en Jernbanelinie eller til Fremstilling af Kort over store Landejendomme. Endvidere er en Mængde amerikanske Byer i Færd med at faa udarbejdet nye Byplaner, udelukkende ved Hjælp af luftfotografisk Arbejde.

I Amerika, Canada, England og Frankrig findes der i Øjeblikket ikke saa faa private Flyveselskaber, hvis Opgave udelukkende bestaar i at udføre Kortlægningsarbejder, og som ledes af særligt uddannede Teknikere.

Flyvende Ambulancer. Hurtig Hjælp er som bekendt dobbelt Hjælp, og det gælder ikke mindst, naar det drejer sig om at skaffe Hjælp til syge og saarede. Derfor har man overalt, i By og paa Landet, taget Automobilet i Tjeneste som Ambulance; men der gives Egne, hvor Automobilets Hjælp ikke strækker til. Hvad er derfor mere naturligt, end at Lægetjenesten gør Brug af Verdens hurtigste Befordringsmiddel, Flyvemaskinen?

Hvor Terrænforholdene f. Eks. gør det umuligt for alle andre Befordringsmidler at komme frem, dèr kan Flyvemaskinen altid finde Vej. I Canada og Nordafrika, hvor store, øde, utilgængelige Strækninger breder sig over Hundreder af Kilometer mellem beboede Steder, eller i Siam og Sydamerika, hvor de mægtige Urskove spærrer Vejen for al jordbunden Trafik, dèr kan Flyvemaskinen komme frem.

Enhver Flyvemaskine kan selvfølgelig bringe Læge, Medicin og Forbindingsstoffer, men i de fleste Tilfælde er dette ikke tilstrækkeligt, især ikke hvor det gælder om at bringe Hjælp til et fjerntliggende Ulykkessted; thi som Regel vil der være

Digitized by Google

saarede, der skal transporteres til nærmeste Hospital, og dette maa ske hurtigt. Derfor maa man have særligt indrettede Ambulancemaskiner. Under Verdenskrigen transporterede man saarede i almindelige Flyvemaskiner, men i de senere Aar er man begyndt at bygge særlige Maskiner til Brug som flyvende Ambulancer. Disse Maskiner har Plads til et vist Antal Baarer, der er anbragt ligesom Køjerne i en Skibskahyt. Foruden til de syge er der Plads til Lægen og dennes Hjælpere, og desuden er der baade Medicin- og Bandageskab, Haandvask og W. C.

Under Kampene i Marokko for nogle faa Aar siden havde Spanierne organiseret en flyvende Ambulancetjeneste, og de transporterede paa denne Maade over 300 syge og saarede om Maaneden fra Fronten ud til Hospitalerne ved Kysten. En Del af Patienterne blev derefter pr. Flyvemaskine ført videre til Spanien.

Men det er ikke alene i Krigen, man faar Brug for den flyvende Ambulance.

I engelsk Guyana i Sydamerika laa en engelsk Telegrafist syg paa den traadløse Station 800 Kilometer inde i Landet. Han vilde være Dødens sikre Bytte, med mindre han blev transporteret ud til Kysten. Til alt Held var man dér i Besiddelse af en Ambulanceflyvemaskine; denne blev sendt af Sted efter ham. Paa seks Timer blev han derefter transporteret de 800 Kilometer ud til Kysten, en Transport, der normalt, med de eksisterende jordbundne Befordringsmidler, vilde have taget 6 Uger — og han blev frelst.

Under det engelske Felttog i Kurdistan i 1923 blev en Afdeling engelske Soldater paa 200 Mand pludselig syge oppe i de kurdiske Bjerge. Det var ikke til at tænke paa at transportere dem gennem det fjendtlige Land. Hovedkvarteret i Bagdad, der var traadløst underrettet om Sagen, fandt imidlertid paa Raad. Man sendte hurtigst muligt nogle af de store Troppetransportmaskiner, fem ialt, af Sted fra Bagdad med Læger, Medicin o. s. v. ombord. Det lykkedes at finde den syge Kolonne oppe i Bjergene, og i et Par Omgange blev hele Kolonnen transporteret til Militærhospitalerne i Bagdad. Det var en tre Timers Flyvetur, men skulde Transporten være foregaaet paa sædvanlig Maade, nemlig paa Muldyr, vilde den have varet mindst 2—3 Uger, og det er ikke sandsynligt, at ret mange af de syge

Digitized by Google

Soldater vilde været naaet levende frem, da Vejene var elendige, og da man maatte være forberedt paa næsten for hvert Skridt at skulle forsvare sig mod de omstrejfende Kurder, der ikke havde givet Pardon til de syge Soldater.

Naar Flyvemaskinen kan finde Anvendelse paa saa mange Omraader, skyldes det først og fremmest dens Evne til frit og uhindret at passere hen over vanskeligt tilgængeligt Terræn, og dernæst dens Hastighed. I begge Retninger er Flyvemaskinen alle andre Befordringsmidler overlegen.

Ved et Eksempel skal jeg til sidst vise, hvilken uhyre Rolle det spiller, om man i det praktiske Liv kan udnytte Flyvemaskinens kolossale Hastighed i sin fulde Udstrækning. Den sidste Hastighedsrekord, man har opnaaet med en Flyvemaskine, er 512 Kilometer i Timen — ganske vist med en specielt bygget Racermaskine —, men lad os antage, at vi er naaet saa vidt, at andre Brugsmaskiner ogsaa har faaet samme Hastighed, og lad os saa se, hvad saadanne Maskiner kan præstere.

Saafremt to Personer staar ude paa Flyvepladsen ved Kløvermarksvej, og den ene tager med en saadan hurtiggaaende Flyvemaskine til Aarhus, den anden med Sporvognen til Charlottenlund, saa vil den, der flyver, kunne naa Aarhus og komme tilbage til København igen, førend den anden er naaet til Charlottenlund med Sporvognen.

Eller lad os antage, at vi en Dag skal vente de traditionelle 10 Minutter, medens Knippelsbro er oppe. Hvis man har travlt, vil man i Løbet af de 10 Minutter med en af de hurtiggaaende Flyvemaskiner kunne naa omtrent til Kallundborg, inden Passagen over Broen atter er fri.

Digitized by Google

THØGER LARSEN OG OMAR KH[illegible]AM.

Af Kai Friis-Møller.

I Thøger Larsen har Danmark mistet ikke blot en stor Lyriker, men tillige en stor Literat. Af de højst forskelligartede Arbejder, han syslede med ved Siden af sine originale digteriske Produktion, er de mest værdifulde sikkert Vers-Oversættelserne, blandt hvilke den mest beundringsværdige er hans Fordanskning af Fitzgeralds ejendommeligt skønne Parafrase over Omar Khayyams »Rubaiyat«.

Det er kun et Mindretal indenfor det læsende Publikum — tilsyneladende desværre ogsaa kun de færreste af Oversætterne selv — der fuldtud forstaar, hvor store Krav Arbejdet med en Digtnings Omplantning fra Digterens eget Sprog til et andet stiller til sin Udøver.

Man finder næppe nogetsteds disse Krav formuleret præcisere, end den store »augustanske« Digter John Dryden har gjort det i den berømte Fortale, hvori det hedder:

»Det synes nødvendigt, at en Mand maa være en fin Kritiker af sit eget Sprog, førend han forsøger at oversætte et fremmed . . . Men det er heller ikke tilstrækkeligt, at han er i Stand til at dømme om Stil og Ordvalg — han maa tillige selv være en Mester heri: han maa til Fuldkommenhed forstaa sin Forfatters Tungemaal, og han maa fuldtud beherske sit eget. Saa at han for at være en udmærket Oversætter maa være en udmærket Digter. Og det er heller ikke nok at gengive sin Forfatters Mening paa godt Engelsk, i digteriske Vendinger og musikalske Rytmer, thi skønt dette er overordentlig vanskeligt at udføre, saa staar der dog en endnu vanskeligere Opgave tilbage, og det er en Hemmelighed, som kun faa Oversættere har ofret tilstrækkeligt mange Tanker paa . . . Det er at bibeholde det Særpræg hos Forfatteren, som adskiller ham fra andre . . . Thi selv om to Digtere er i lige Grad sødmefulde, saa kan Sødme og Sødme jo dog være to Ting, saaledes som Sukkerets og Honningens.«

— Af dette Aarhundredes danske Vers-Oversættere har faa været saa nær ved helt at opfylde Drydens ideale Fordring som Thøger Larsen i sin Gengivelse af den engelske Omar Khayyam.

Fitzgeralds Værk, der var hans Livsværk, blev først paaskønnet efter hans Død; til Gengæld opnaaede det da paa faa Aar et ualmindeligt Ry. Efter Andrew Langs Paastand gjaldt i den præraphaelitiske Periode et Par Citater af Omar som fuldgyldigt Bevis for, at man sad inde med Tidens allerhøjeste Dannelse, — og nu om Dage er Digtet

Digitized by Google

en Publikumsbog, der aarligt genoptrykkes, snart i Folio, snart i Vestelommeform^t.

Til Dansk har i Aarhundredets Begyndelse en Hr. Holger Bagger forsøgt at omplante det, men med saa ringe Held, at hans Forsøg næppe fortjener at omtales i Forbindelse med Thøger Larsens helt digteriske Fordanskning.

Det er ikke vanskeligt at finde Lighedspunkter imellem den danske Digter og den persiske: de var begge Stjernekiggere, de var begge henfaldne til at fortabe sig i Kontemplationen. Dog er de i deres Aand og Stil saa forskellige fra hinanden som det barske Vestjylland er forskelligt fra det rosenblomstrende Iran.

Medens Thøger Larsens Vers er mere marvfulde end musikalsk indsmigrende, er Omars Vers — efter den engelske Version at dømme — fyldt med kælen Ordmusik indtil morbidezza. Maaske Thøger Larsen ikke selv har været helt klar over denne Forskel — der i hans Øjne kan have forekommet ubetydelig i Sammenligning med den mærkeligt slaaende Overensstemmelse imellem hans eget Billedsprog og Lignelsen i den — senere ændrede — første Strofe i Første-Udgaven af Fitzgeralds Tekst, som han med fuldkommen Nøjagtighed oversætter saaledes:

Vaagn op! En Morgen slyngede paany
den Sten, for hvilken alle Stjerner fly.
Og Jægeren fra Øst har fanget ind
Sultanens Taarn i røde Baand af Gry.

Maaske det er denne tilfældige Lighed, der har Skylden for, at han stundom benytter Vendinger, som er lidt for Thøger Larsenske til helt at opfylde Drydens Krav om at bibeholde det Særpræg hos Forfatteren, der adskiller ham fra alle andre.

Et enkelt Sted er denne personlige Farvning af Diktionen mere end tilgivelig — unægteligt er disse Linjer:

Thi Tidens Fugl har kun saa kort en Vej,
og se! dens Skygge jager over Land . . .

sublimere end de tilsvarende hos Fitzgerald, der, ordret oversat, vilde lyde:

Thi Tidens Fugl har kun en lille Vej
at flyve — ak, og Fuglen flyver stærkt . . .

Men naar det hedder:

Uænset stamper nu Vildæslets Hov,
hvor Bahram Jæger Jorden om sig trak,

Digitized by Google

saa forbløffes man unægteligt over en saadan Energi-Udfoldelse fra en død Mands Side; der staar da i den engelske Tekst heller ikke andet, end at den store Jæger sover videre, skønt Vildæslet tramper ovenover hans Hoved.

I sin første foreløbige Gengivelse af Rubaiyat havde Thøger Larsen udeladt de rent spekulative Partier af Digtet, hvorved han begik en lille Uret imod Omar. Thi kun med dem *in mente* kan man bedømme den persiske Sangers Epikuræisme retfærdigt; hans Glæde over Vinen og Roserne var ikke en tankeløs Mands, men en fortænkt Mands, der, skuffet af Metafysiken, blev Skønhedsdyrker af Resignation. Lykkeligvis naaede Thøger Larsen at gøre denne Uret god igen ved senere at foretage en fuldstændig Oversættelse, som udkom i 1920 — i en lidt for blændende Pragt-Udstyrelse, der forhaabentlig ikke i Længden vil gøre den dannede Læseverden blind for det Faktum, at vi i denne danske »Rubaiyat« har faaet et værdigt Sidestykke til Mesterværker af poetisk Oversættelseskunst som Meislings Theokrit, Svend Grundtvigs skotske og engelske Folkeviser og Johannes Dams »Vita nuova«.

Digitized by Google

ROUSSEAU SOM PÆDAGOG.

Af Undervisningsminister J. Byskov.

JUST for 200 Aar siden, i Foraaret 1728, indtraf der i Genève en Begivenhed, som skulde faa vidtrækkende Følger, selv om ganske sikkert ingen dengang tillagde den nogen Betydning. Den bestod da ogsaa blot i, at en 16 Aars Læredreng løb sin Vej fra Byen, hvor han var født, og hvor han hørte til. Han havde ikke noget Hjem der og ikke nogen, der stod ham nær eller brød sig om ham; ja, han havde en Broder, men ham havde han ikke nogen Forbindelse med, og hans Bortgang berørte sikkert ikke et Menneske saa meget, at der blot kunde være Tale om, at han efterlod et Savn.

Det er Jean Jacques Rousseau, der her begiver sig ud i Verden, og som Efterverdenen siden skal lære at kende som den store Samfundsreformator og Pædagog.

Intet Menneske, som kendte ham dengang, vilde kunne have spaaet, at det var saaledes hans Skæbne vilde blive. Han var en doven, løgnagtig og tyvagtig Dreng og stod i det hele i et saa fjernt eller løst Forhold som vel muligt til den strenge Dyd, hvis Talsmand han skulde blive.

Han kendte næsten slet ikke selv, hvad Opdragelse er. En Moder havde han aldrig kendt; den Opdragelse, som Søskende kan give hinanden, og som ofte er saa værdifuld, havde han heller aldrig faaet Del i. Han havde vel i sine første halvsnes Aar været hos sin Fader, og til Tider havde denne Fader ogsaa taget sig af ham; men den Paavirkning, han øvede paa Sønnen, kan næppe fortjene Navn af Opdragelse.

Naturligvis havde han ligesom andre modtaget indirekte Opdragelse af de Omgivelser, han levede i, og den Tidsaand, der raadede der. Hvad han har faaet ad den Vej, har næppe heller været meget værdifuldt. Hans Fødeby var dengang et meget ejendommeligt Samfund, en By, der styredes efter de strengeste religiøse Principper. Den havde f. Eks. ikke Restaurationer eller Gæstgiverier, men Herberger, der stod under Opsyn af det gejstlige Raad, og hvis Værten blot tillod en Gæst at nyde sit Maaltid uden at bede Bordbøn, havde han sin Bevilling forbrudt. Der har næppe været nogen By, hvor udvortes Gudfrygtighed i den

Digitized by Google

Grad raadede og var sat i System som denne skønne og tidligere saa muntre By.

Erfaringen synes at vise, at en saadan Luft ikke er særlig sund for Børn at vokse op i, og der er i alt Fald Vidnesbyrd om, at Rousseau ikke under Opvæksten havde indsuget ret meget enten af Religiøsitet eller Dyd.

Altsaa: han havde i Barndomstiden ikke erfaret, hvad god Opdragelse er, og det kan derfor ikke være saadanne Erfaringer, der gjorde ham til en stor Pædagog eller en Menneskehedens Opdrager.

Nu kunde han saa maaske gennem egen Opdragervirksomhed have høstet rige Erfaringer, der kunde berettige ham til at optræde som Lærer for andre Opdragere, og han kunde gennem saadan Gerning have præsteret noget saa godt, at han selv og andre maatte finde det i sin Orden, at han optraadte som Vejleder i stor Stil paa dette Omraade.

Hvad han der har præsteret, er snart fortalt.

Han fik, da han var 28 Aar, en Stilling som Lærer og Opdrager for en Rigmands to Sønner i Lyon. Han beholdt Stillingen i godt et Aars Tid, og naar han da maatte opgive den, var det vel nok mindre paa Grund af Udygtighed til Hvervet, end fordi han stadig var upaalidelig i sin Færd og ikke kunde beherske sin Tilbøjelighed til Rapseri og Smaatyverier. Men han fik da godt nok Lejlighed til at vise, at han ikke egnede sig til Opdrager- eller Lærergerning.

Den fremragende Rousseauforsker Gerh. Gran siger om dette Rousseaus Forsøg som praktisk Pædagog: »Det kan ikke overraske os, at han ikke duede til at være Lærer. Det var ikke Kundskaberne, der manglede; han havde sikkert mere og grundigere Viden end de fleste Huslærere, og desuden behøves der saa godt som ingen Kundskaber for at være en dygtig Lærer. Han var sikkert ogsaa i Besiddelse af mere end almindelig psykologisk Gætningsevne; han gennemskuede sine Elever og lod sig ikke føre bag Lyset af dem. Men alting strandede paa hans moralske Ufærdighed, paa hans uhelbredelige Karakterskrøbeligheder. Af alle pædagogiske Umuligheder er Hysterikeren den uhjælpeligste: den villiesyge, som ikke kan beherske sig, men svinges modstandsløst fra den ene Yderlighed til den anden, et Bytte for sit Stemningslivs uberegnelige Storme. — Naar alt gik

Digitized by Google

godt, var han elskværdig som en Engel; men det mindste, der var i Vejen, bragte ham ud af Sans og Samling. Han bevægede sig mellem Prædiken, Sentimentalitet og Vrede. Men Drengene havde absolut ikke Øre for hans langsommelige Udlægninger, og naar han i Rørelse over den ældste af Drengene flød hen i Taarer, saa sad naturligvis Drengen og lo af det underlige Mandfolk, og naar han af den yngstes halsstarrige Utilgængelighed lod sig henrive til Raseri, saa forhærdedes Eleven bare endnu mere og følte sig overlegen over for det halvgale Menneske«.

Dette er Rousseaus eneste Forsøg paa at være Opdrager for andres Børn. Han fik selv Børn; men den Maade, hvorpaa han røgtede sin mest naturlige Opdragergerning, er unægtelig værre endnu, idet han fuldstændig frasagde sig den og sendte sine Børn straks efter Fødselen til Hittebørnshospitalet, med fuldt Kendskab til denne Anstalt og med klart Vidende om, at Børnene efter al Rimelighed vilde gaa til Grunde, legemligt eller sjæleligt.

Saaledes var hans rent praktiske Forhold til Opdragergerningen, da han, 50 Aar gammel, udsendte sit store Værk om Opdragelsen. Og det er forstaaeligt, om man vil finde, at det vilde have klædt ham bedre, at han beskedent havde holdt sig tilbage, naar der var Tale om Opdragelse, eller at han i alt Fald ikke havde ment sig egnet til at belære Menneskene om, hvorledes de skal tage deres Opdragergerning.

En saadan Afvisning af Rousseau som Pædagog har imidlertid ikke saa stor Vægt, som mange vil tillægge den. Man kan meget vel bedømme og kritisere Resultaterne af det Arbejde, en anden har gjort, selv om man aldeles ikke kunde gøre dette Arbejde eller kun kunde gøre det ringere. Man bør ikke afvise den Vejledning, en Vejviser ved Landevejen giver, ud fra den Betragtning, at Vejviseren jo aldrig selv har gaaet Vejen og ikke vilde kunne gaa den.

Rousseau er selv godt nok klar over, at han ikke egnede sig til at øve Opdragergerning. Han siger i Begyndelsen af sin Bog: »Jeg er alt for gennemtrængt af Storheden af de Pligter, der paahviler en Opdrager; jeg føler i alt for høj Grad min Udueligheed til nogen Sinde at turde paatage mig en saadan Stilling, fra hvem saa end Opfordringen maatte komme. — Ude af Stand til at gøre Fyldest i den vigtigste af alle Gerninger vover jeg

Digitized by Google

ikke desmindre at forsøge mig i den, som er langt lettere: efter saa mange andres Eksempel vil jeg ikke selv lægge Haand paa Værket, men skrive derom, og i Stedet for at gøre, hvad der bør gøres, vil jeg bestræbe mig for at sige det«.

Er Rousseau stor som Pædagog, er det altsaa ikke som praktisk og udøvende Pædagog. Men den Belæring, han giver os ud fra Iagttagelse af andres Forsøg paa Opdragergerning og ud fra Tænkning derover, kan derfor være lige værdifuld eller dog være værdifuld. I det hele er man vel nok tilbøjelig til noget at overvurdere egne Erfaringer som Læremester. Vil man f. Eks. sige, at kun den, der har været gift, har Ret til at udtale sig om Ægteskabet, begaar man nok en væsentlig Fejl. Ja, det kan meget vel tænkes, at den, der ikke har været gift, har de bedste Betingelser for at udtale sig om Sagen. Den anden har gjort Erfaring angaaende det ene Ægteskab, og det er ikke usandsynligt, at han opbygger hele sin Ægteskabslære paa dette ene Tilfælde. Men Ægteskaberne er overordentlig forskellige, og vil man uddrage almene Regler og Sandheder her, maa man betragte Ægteskaber i Hundred- og Tusindvis og ikke holde sig til det enkelte og særlige, som man nu tilfældigvis er blevet anbragt i, og som maaske hindrer en i roligt at iagttage og bedømme og interessere sig for alle de andre.

En anden Grund til paa Forhaand at stille sig afvisende over for Rousseau og hans Tanker er hans særlige Stil og Udtryksmaade. Man har sagt, at hans Bog er en Samling af Paradokser, og mener dermed at have sat den uden for alvorlig Diskussion.

Heri ligger nu en betydelig Misforstaaelse. Ved et Paradoks forstaar man en Sætning, en Paastand, der strider imod, hvad der almindeligt anses for sandt og sikkert og grundfæstet. Og for saa vidt er det rigtigt nok, at Rousseaus Bog indeholder mange Paradokser. Han ved det godt selv og gør et Sted i Bogen den Bemærkning derom: »Mine jævne Læsere, tilgiv mig mine Paradokser; dem kommer man til, naar man tænker«. Og andet Forsvar for Paradokset er vel egentlig heller ikke nødvendigt.

Naar det f. Eks. er en almindelig Opfattelse, at en væsentlig Opgave for Opdrageren og særlig for Læseren bestaar i at skaffe Barnet et rigt Ordforraad, og Rousseau derimod siger: »Gør endelig Barnets Ordforraad saa lille som muligt«, ja, saa maa det kaldes en paradoksal Udtalelse. Men det betyder da ikke,

Digitized by Google

at den er forkert, og endnu mindre, at der ingen Grund skulde være til at beskæftige sig med den.

Eller naar han siger: »De gamle Historikere er fulde af Iagttagelser, som man kunde gøre Brug af, selv om de Kendsgerninger, de fortæller, skulde være falske. Men vi forstaar ikke at drage Nytte af Historien. Den lærde historiske Kritik fjerner det ene efter det andet — som om det betød saa meget, om en Begivenhed var sand eller ej, forudsat at man kunde drage en nyttig Lærdom af den« — ja, saa vil man vel ogsaa i vore Dage kalde dette et Paradoks; men man kommer da for let fra det, hvis man mener dermed at have aflivet Tanken. Det kan gerne være, at det ganske simpelt er Sandheden, selv om det nok saa meget strider mod det almindeligt antagne.

Alle nye og betydningsfulde Tanker har jo haft Paradoksets Karakter, da de blev fremsatte: at Jorden er rund, at den farer rundt om Solen, at en Fiksstjerne er større end Jorden, at Maanen er som en hel Jord med Bjerge og Dale osv., alt sligt har været Paradokser lige saa fuldt som Rousseaus Lærdomme.

Paradokserne behøves der altsaa efter min Mening ikke noget Forsvar for eller nogen Undskyldning for. — Der er en anden væsentligere Indvending, man kan gøre, nemlig den, at Rousseau udtrykker sig for absolut, sætter Sagen paa Spidsen, undlader den Begrænsning, der skulde til, for at Paastanden skulde være sand, den Begrænsning, hvori efter Goethes vise Ord Mesteren giver sig til Kende.

Bogen »Emiles« første og saa berømte Sætning er her karakteristisk nok som Eksempel: »Alt er godt fra Skaberens Haand; alt ødelægges under Menneskenes Hænder«. — Naar denne Sætning forstaas saaledes — og det er ikke uberettiget efter Rousseaus Maade at benytte den paa og efter hans hele Fremstilling — at Barnet i alle Henseender er godt fra Naturens Haand, og at det onde, der senere viser sig, skyldes dets Forældres og andre Menneskers uforstandige og skadelige Indgriben, maa han ikke forlange, at vi skal godkende den. Vi er paa det rene med, at Barnet som Arv fra Forfædre har ikke blot gode og heldbringende Evner og Anlæg, men ogsaa adskilligt uheldigt og ondt, som der for Opdrageren kan være al Grund til at bekæmpe. — Men paa den anden Side: den Tanke, at alt det medfødte, det naturlige og menneskelige er noget ondt, som

Digitized by Google

Opdrageren maa søge at udrydde, bekæmpe og døde, den er da endnu mindre Sandheden.

Naar Rousseau siger: »Den eneste Vane, man bør lade Børnene faa, er den ikke at have nogen Vane«, saa er det ogsaa en Sætning, der i høj Grad mangler Begrænsningen. En Hovedopgave for Opdrageren maa altid netop bestaa i at skaffe Barnet et hensigtsmæssigt og solidt System af Vaner.

Mens den forrige Sætning, jeg nævnte, vel indeholder en 80 pCt. Sandhed i Stedet for de 100 pCt., som den skilter med, indeholder denne sidste vel kun knap 10 pCt. Sandhed.

Naar Talen er om, hvad Børnene skal lære, og man siger til Rousseau, at de dog maa lære det og det, fordi de faar Brug derfor senere i Livet, svarer han derpaa, at man skal indrette Børnenes Behandling efter Nutiden, ikke efter Fremtiden. De skal lære det, de i Øjeblikket har Brug for. Og indvender man, at der maaske senere i Livet, i den voksne Alder ikke bliver Tid til at lære disse Ting, naar der bliver Brug for dem, saa svarer han: »Jeg ved ikke, om der til den Tid bliver Mulighed for at faa disse Ting lært; men jeg ved, at det er umuligt at lære dem, før man faar Brug for dem«.

Atter her er det Begrænsningen, man savner. Man kan jo let gøre den Indvending, at det dog faktisk kan lade sig gøre at lære Børnene den lille Tabel, før de har nogen Anvendelse for den, og det kan lade sig gøre at lade dem lære Salmevers og Sentenser, som de heller ikke endnu kan gøre nogen virkelig Anvendelse af i deres sjælelige Husholdning. Og man kan yderligere gøre gældende, at selv om disse Ting nu og i adskillige Aar ud i Fremtiden maaske vil være som golde Remser for Barnet, kan det muligvis dog være berettiget at kalde dem en Skat, som Barnet har faaet, en død Skat maaske nok indtil videre, men en Skat, som Barnet siden kan gøre frugtbringende, og som det da kan have god Grund til at være taknemmeligt for.

Altsaa, den Sætning, at man kun kan lære det, man i Øjeblikket har Brug for, er ikke en 100 pCt.s Sandhed; men derfor kunde den vel endda være en Sætning, der nok var værd at lægge Mærke til og indrette sig i nogen Grad efter. — Og den Paastand, at Barndomstiden skal bruges til møjsommeligt at erhverve sig det, som den voksne Alder maa formodes at ville

Digitized by Google

stille Krav om, indeholder vel en ringere Procentdel Sandhed end Rousseaus.

Imidlertid er der naturligvis Fare ved en Fremstilling, der stadig sætter Sagen paa Spidsen, navnlig den Fare, at Læsere skal tage Paastandene for fuld Sandhed, skønt de kun er ¾ sande. Det er ogsaa gaaet saaledes med Rousseaus Værk; ukritiske Læsere har ladet sig henrive og besnære af de vellydende og interssante, men ikke tilstrækkeligt afvejede Udtalelser.

Paa den anden Side er der ogsaa mange, som er blevet hængende i en ofte ret pedantisk og smaalig Kritik og Paavisning af, at de paa Spidsen stillede Sandheder ikke er det, de giver sig ud for, ikke er holdbare Sandheder. I den første danske Udgave af »Emile« har man et tydeligt Eksempel herpaa. Noterne fylder her ofte mere end Teksten, ja, paa mange af Bogens Sider har man 2—3 Linier Tekst, mens Resten er Noter. Her har man Begrænsningerne i rigt Maal, men ganske vist i saa rigt Maal, at det værdifulde i Teksten drukner deri.

Det kan nu ogsaa gerne være, at Rousseau med fuld Bevidsthed og koldt Overlæg har formet sine Paastande saaledes, at ikke blot Pedanter, men andre nøgterne og tænksomt anlagte Mennesker maa afvise dem eller i alt Fald gøre Indvendinger. Han kunde gøre det ud fra den Betragtning, at det kan være nødvendigt at sætte Sagen paa Spidsen, naar man vil vække Folks Opmærksomhed. Ganske særlig naar Talen er om et pædagogisk Skrift, er det forstaaeligt, at Forfatterens Tanke kan vende sig i den Retning, idet det er velbekendt, at det er en Art Læsning, som det — mærkeligt nok for Resten — er særlig vanskeligt at faa Folk til at interessere sig for.

Og han vilde da ogsaa, da han saa sin Bogs Skæbne, og endnu mere, hvis han havde kunnet se den Skæbne, den siden har haft, kunne henvise dertil og gøre gældende, at han havde baaret sig rigtigt ad. Det er ofte nok blevet sagt og paavist, at Rousseaus pædagogiske Tanker ikke egentlig var nye Tanker, ja, at de var ligefrem Plagiat af andre Forfattere, særlig John Locke — som han da for Resten godt nok nævner i sin Bog. — Ja, vel; men det er Rousseaus Fremstilling, der har vakt Opmærksomhed; mens de andre Forfatteres har faaet Lov at hvile i hel eller forholdsvis Glemsel.

Søren Kierkegaard siger et Sted, at naar en Mand staar paa

Digitized by Google

eet Ben og forkynder en Sandhed, vil de ufornuftige sige: »Han staar paa eet Ben, ham vil vi ikke høre«. Den fornuftige derimod siger: »Han staar ganske vist paa eet Ben; men det er en Sandhed, han forkynder«. — Det er muligt, at man burde gøre en Tilføjelse hertil og sige: »Det er ikke nok, at en Mand forkynder en Sandhed; han maa staa paa eet Ben, mens han gør det, da ellers ingen vil lægge Mærke til ham eller hans Sandhed«.

Men hvad er det saa for Sandheder, som Rousseau forkynder paa denne ejendommelige og aldeles ikke uangribelige Maade? — Stiller man mig dette Spørgsmaal, maa jeg afvise at besvare det her. Det drejer sig om en Bog paa et Tusinde almindelige Bogsider, og det er en Mængde Problemer, der er behandlede der, og en Rigdom af Tanker, der fremsættes. Skulde de gengives og belyses og vurderes, maatte man have flere Bind til sin Raadighed, ja blot det at referere dem i al Korthed, men dog saaledes, at der virkelig blev gjort Rede for dem, vilde fordre adskillige Ark. — Men der kan nok tales om en Værkets Grundtanke, og den kan angives med forholdsvis faa Ord:

Det er Barnets og Barndomstidens Ret, Rousseau er Talsmand for.

Opdrageren skal for det første se at komme til at kende og forstaa Barnenaturen. »Man forstaar slet ikke Barndommen«, siger han. »Jo længer man kører videre paa de falske Forestillinger, man har derom, desto mere forvilder man sig. De viseste tænker kun paa at proppe Børnene med alt det, som det kan være gavnligt nok for Mennesker at vide; men om Barnet er i Stand til at modtage det eller ej, det skænker man ikke en Tanke. De søger altid det voksne Menneske i Barnet uden at tænke paa, hvad det er, førend det naar saa vidt. Her er netop mit Studium, det, jeg hovedsagelig har kastet mig over«.

Altsaa, først Kendskab til Barnenaturen, men dernæst Respekt for den. Barnet har Ret til at leve sit Liv *som* Barn, og det er rigtigt og klogt at lade det have denne Ret ubeskaaret. Det er for det første urimeligt, at det Barn, som dør uden at naa den voksne Alder, skal tilbringe sine Leveaar med en brydsom Forberedelse til noget, som det aldrig kommer til at tage Del i.

Men ogsaa for de andre Børns Vedkommende er det en Urimelighed. Det er i Virkeligheden den bedste Forberedelse til Livet som voksen, at man har levet og nydt Barndomstiden *som* Barn,

Digitized by Google

har været optaget af det, som det for Børn er naturligt at være optaget af. Derved dannes Hjerte og Sind, og derved fremkommer ogsaa den mest værdifulde Borger. — Om han har faaet lidt større eller lidt mindre Kundskabsbyrde at bære paa, har i Virkeligheden meget lidt at sige, naar hans rent menneskelige Værdi eller hans Værdi som Borger skal fastsættes. De Kundskaber, som Barnet anvender flere møjsommelige Aar paa at erhverve sig, kan den voksne tilegne sig paa Uger, naar han faar *Brug* for dem.

Heller ikke behøver man at ængstes for, at det Barn, der kommer til at vokse op uden at have videre med Bøger at gøre, skulde blive mindre forstandigt og tænksomt. Forstand og Tænkeevne udvikles godt nok ved de barnlige Sysler, som Barnet af sig selv giver sig til. Og for øvrigt er det i Regelen ikke det, der er i Vejen med Menneskene, at deres Tænkeevne ikke er god nok.

Og jeg kan slutte denne lille Orientering med nogle af de ejendommeligt formede Rousseau'ske Sætninger, der har Forbindelse med det, jeg lige har nævnt:

»En honnet Mand tænker næsten altid rigtigt«.

»Jeg hader Bøger, de gør Menneskene dumme«.

»En lærd Dumrian er mere dum end en uvidende Dumrian«.

Den sidste Sætning er ogsaa af dem, Rousseau anvender; han har ganske vist ikke selv formet den; men det er kun, fordi den i Forvejen var formet af Molière; ellers vilde den have haft sin Oprindelse fra Rousseau

Digitized by Google

FREMTIDENS POLARFORSKNING.

Af Peter Freuchen.

EN stor arktiker har sagt, at medens tidligere tids polarforskning laa hos England, saa var nutiden præget af Skandinavien, men fremtiden vilde ligge hos Rusland.

Hvis vi nu ser ganske bort fra Sydpolen, men holder os til de nordlige arktiske have, der jo ogsaa har den største interesse for Europa, kan man vise hen til saadanne mænd som Ross og Parry og senere John Franklin og alle de mange, der ledte efter hans ulykkelige ekspedition. Se paa Markham og Nares, saa har vi navne, der alle berettiger England til stolthed, idet mange af de ekspeditioner, disse mænd har udført, har hjembragt resultater, som den dag i dag dækker vor viden om egne og forhold, som siden hen ikke er nærmere undersøgt.

Men Skandinavien traadte altsaa ind i polarforskningen. Man kan sikkert regne, at Nordenskjölds opdagelse af Nordostpassagen var indledningen. Men snart fulgte navne som Fridtjof Nansen og Amundsen efter. Vi her i Danmark nævner J. P. Koch, Knud Rasmussen og Lauge Koch som folk, hvis navne vil blive staaende, naar opdagelseshistorien i fremtiden skal skrives.

Men fremtiden ligger sikkert i Rusland.

Intet land i verden har en saa lang kyststrækning op mod de arktiske have som Sovjetunionen, og intet land har fra tidlig tid i den grad haft øjet op for betydningen af udforskningen heroppe som Rusland. Vi danske har ret til at være stolte ved i denne forbindelse at mindes, at vor landsmand Vitus Bering stod i spidsen for den Store Nordiske Ekspedition, den største polarekspedition, der overhovedet er sendt ud i verden. Den strakte sig over ti aar, og dens mandskab i de forskellige afdelinger var ikke mindre end 500 folk eller mere.

Men tiden skrider frem, og naar det ene maal naaes, vinker snart et andet forude. Saaledes er menneskeheden anlagt baade i syd og i nord, og polarforskningen ikke mindst.

Den tid er nu forbi, da de store opdagelser af lande heroppe kunde lokke. Fordelingen mellem land og vand er kendt i de store træk. Lad der være enkelte fjorde, der endnu ikke er kendt i deres indre. Kanske en kystlinje skal rettes, en ø flyttes

Digitized by Google

lidt eller dens konturer lægges om. Alt dette bliver pillearbejde og specialisters nøjagtige gaaen efter i sømmene, hvad tidligere tiders pionerer opdagede. Det var sjældent store lærde, der foretog polarekspeditioner i tidligere tid. Det var først og fremmest raske mænd. En mand med en hundeslæde formaaede mere med en lille teodolit eller en sekstant, naar han kunde føre en rask hundepisk, end den nøjeregnende videnskabsmand, der gennem lang tids studeringer var afvænnet med strabadser og praktiske vanskeligheder.

Men der stod altid en vis mystik om disse polarrejser. Egentlig mærkeligt nok, naar vi ser hen til historien og lægger mærke til, hvor mange menneskeliv Afrikas opdagelse har kostet eller Asiens erobring. Saa er det forholdsvis faa, der omkom paa de arktiske have. Det var kun enkelte mennesker paa ekspeditionerne, der blev borte; og forsvandt endelig et helt rejsefølge, var der næsten altid paaviseligt fejlagtige dispositioner fra chefen eller hans overordnede hjemme, forhold som senere tiders erfaringer kunde værge sig imod.

Men er man nu klar over, at der ikke er flere lande at opdage i den arktiske verden, saa er sikkert ogsaa selve sportsekspeditionerne forbi. Jeg tænker ikke her paa rigmænds jagtture og lyst til æventyr, men jeg tænker paa disse kostbare og anstrengende ekspeditioner, som bliver udført udelukkende med det formaal at naa selve Nordpolen. Hvor mange gange hændte det ikke, at den ene ekspedition kom hjem efter den anden. Man var naaet saa og saa mange minutter længere mod nord, før isvanskeligheder og proviantmangel havde tvunget til at vende helt. Uden betydning var disse ekspeditioner dog aldrig, thi der indhøstedes erfaringer om visse forhold og undertiden kendskab til havdybderne. Men tillige forbedredes rejsemetoderne lidt efter lidt, saaledes at der ligger et stort rejseteknisk fremskridt, i tiden fra da Fridtjof Nansen rejste paa sin »Fram«rute og til Pearys og Knud Rasmussens udnyttelse af eskimoiske rejsemetoder, som maaske William Stefansson i Amerika har naaet højst i.

Ogsaa han er Skandinav. Som Islænding, skønt født i Kanada, bør han tages til indtægt for vor folkestamme.

Nu er kapløbet endt, man har været paa Polen med hundeslæde, med flyvemaskine og med luftskib. Man ved, hvorledes

Digitized by Google

der ser ud, og for fremtiden bør det vel formodes, at ingen mere vil paatage sig de udgifter og legemlige lidelser, der er forbundet med en rejse herop, for der er ingen laurbær at høste, og ingen berømmelse at vente efter hjemkomsten.

Polarforskningens metode og polarforskningens formaal er blevet andre i de sidste aar. Tekniken har givet os nye fremfartsmidler i hænde og meddelelsesmuligheder fra et hvilket som helst punkt paa jordkloden, hvor man end befinder sig. Og samtidig rejser nye problemer sig, som skal udforskes, og det hurtigst muligt.

Som muligvis bekendt, findes der intet land omkring selve Nordpolen. Der ligger et umaadeligt, altid isdækket hav af ret betydelig dybde. Over 4000 meter er der maalt alle vegne, hvor man hidtil har haft lodskud.

Tidligere havde man teorier om et forholdsvis grundt polarbassin. Det skyldtes, at man ikke var kommet saa vidt ud fra kysten, at man var naaet til de store dybder. Det var sejladsen, der var vanskelig, eller slæderejserne, der var besværlige. Nu ved man, at den saakaldte Kontinentalsokkel naaer ca. 200 kilometer ud i polarhavet norden for Asiens og Amerikas fastlande, og saa langt ud række en havdybde af kun 1—200 meter. Men saa staar man pludselig over for et brat affald, hvor de store dybder begynder, det egentlige polarbassin.

Det viser sig altsaa, at fordelingen mellem kontinent og hav slet ikke er kystlinjen mellem land og vand, men fastlandene, der, som den store tyske professor Wegeners teorier siger, flytter sig langsomt om paa jordkloden, naaer langt videre ud, idet denne Kontinentalsokkel jo hører med til landet som geografisk formation.

En lodning i polarhavene vil være af stor interesse, men givetvis er det vanskeligt at komme derhen. Overalt ligger isen og forhindrer en fremfart med skib, men da er det, at de moderne transportmidler er nyttige. Det vil blive for langt her at komme ind paa diskussioner om flyvemaskine eller luftskib. Ganske kort bliver man hurtigt enige om, at vanskeligheden ved flyvemaskiner er den, at de kræver en stor fart gennem luften for at kunne holde sig svævende, medens luftskibe derimod med dygtige navigatorer vil kunne holdes stille paa bestemte steder, enten ved at propellerne fører dem lige saa stærkt frem, som

Digitized by Google

Præsidenten for det russiske Videnskabernes Selskab M. Karpinsky og Fridtjof Nansen ved den 2. arktiske Kongres, som blev afholdt i Sommer i Leningrad.

Digitized by Google

vinden vil sætte dem tilbage, eller ligefrem ved at kaste anker ned i isen, hvis man ønsker at forblive over et sted et længere tidsrum.

Det er en opgave, der tages under overvejelse, med luftskib at føre forskellige faste observationscentrer op i polarverdenen. Men da jeg netop omtalte lodninger af havdybderne, skal jeg kort bemærke, at man ogsaa har konstrueret apparater, hvorved disse kan foretages ogsaa fra luftskib. Hvis man blot har aabent vand, og luftskibet ligger stille, kan man nedsænke en art telefonmembran paa vandet, der staar i forbindelse med en mikrofon oppe i luftskibet ved hjælp af en elektrisk ledning. Naar man affyrer en bombe ved vandets overflade, hvad jo nemt kan gøres ad elektrisk vej, vil lyden forplante sig gennem vandet. Lydbølgen i vandet vil naa til bunden, og ekkoet kastes tilbage herfra og naa telefonmembranen paa vandets overflade. Ved at aflæse tiden, der er forløbet mellem bombens affyring og ekkoets tilbagekomst, kan man beregne havdybderne, idet man kender lydbølgens hastighed i vand. Man haler saa blot sin elektriske ledning op i luftskibet igen og flyver videre hen til næste vaage.

Forøvrigt er det ingen vanskelighed fra luftskibe at sende stationer ned, som skal overvintre, paa steder, hvor man ellers ikke har kunnet føre mandskab, hus eller proviant hen. Den tyske luftskibsaviatiker Hauptmann Bruns har fortalt mig, at han har været med til med faldskærm at nedkaste levende svin, der absolut intet led ved at naa jorden. De fineste instrumenter vil kunne sendes ned med faldskærm, naar de blot indpakkes tilstrækkeligt i træuld, og det vil ikke være vanskeligt at tage folk hjem igen fra et luftskib, enten gennem rebstiger eller ligefrem ved hejseapparater.

Der har netop været afholdt en kongres i Leningrad for at forberede en saadan polarfart.

I erkendelse af vanskeligheden for et enkelt land — i hvert tilfælde for de mindre lande — ved at bekoste de dyre luftskibe, som fremtiden vil kræve, er der stiftet et verdensomspændende internationalt selskab, Aero-arktic, hvis opgave det er gennem fortsatte undersøgelser at studere polarverdenen, og alle de enkelte discipliner inden for polarforskningen tages med i betragtning.

Digitized by Google

Og her er det, at man har vendt opmærksomheden hen paa luftskibet som et transportmiddel. Det eneste, der kan være tale om ved de undersøgelser, det nu gælder.

Det er ikke meningen, at det skal være en enkelt dristig ekspedition, der som en sportsbedrift skal sendes til Nordpolen og hjem igen. Det er meningen at fortsætte aar ud og aar ind, at anlægge permanente meteorologiske stationer rundt om Polen i forskellige egne, og undersøgelserne herfra skal saa koncentreres i selskabets videnskabelige kommissioner, saaledes at resultaterne kommer alle til gode og ingen gærrigt ruger over sin viden uden at ville meddele det til andre.

Man kan da spørge med fuld ret: Hvad kan der udrettes, og til hvilken nytte er disse farlige og kostbare ekspeditioner?

Man maa først besvare det ene lille ord, nemlig ordet farlig. Det skal ikke nægtes, at for den ukyndige vil General Nobiles æventyr i aar staa som et afskrækkende eksempel, idet folk regner med, at luftskibe er luftskibe, og det ene er som det andet. Herimod skal dog anføres, og det saa energisk og alvorligt som vel muligt, at enhver sammenligning her halter.

Tysklands regering har til næste aar stillet et luftskib til disposition, som er $6^1/_2$ gang saa stort som »Italia«. Dets længde er ca. 245 meter, og dets højde er 32 meter, altsaa et ganske antageligt ballonlegeme. Inden i findes der 17 mægtige celler, som er adskilt fra hverandre, og det er saaledes, at skulde der gaa hul paa et par stykker af disse, kan sejlmagere med gasmasker for ansigtet gaa ind og sy dem sammen, og de kan saa fyldes igen med gas af den komprimerede beholdning, ballonen fører med.

Jeg skal lige erindre om, at da den tyske luftskibskonstruktør Dr. Eckener førte »Los Angeles« til Amerika, var den ene gascelle sønderflænget, da man naaede over Atlanterhavet, men det generede aldeles ikke luftskibets stabilitet eller svæveevne.

Under luftskibet bliver fem gondoler alle med adgang op til luftskibets ballonlegeme, hvori en midtergang med tre meters bredde og to meters højde ligger imellem gascellerne og fører ind til smaa kahytter af samme størrelse og bekvemmelighed som for eksempel en sovekupe i en jernbanevogn.

Det, som hidtil har været den værste fjende for luftskibene og ballonerne i de arktiske egne, er den isbedækning, som dan-

Digitized by Google

ner sig oven paa ballonhylstret, og det maa erkendes, at der indtil dato ingen midler findes til at forhindre denne isdannelse. Den skyldes vanddampe i luften og den stærke afkøling af ballonlegemet. Men man maa erindre, at medens overfladen af et luftskib, efterhaanden som det bliver større, stiger med kvadratet, vokser rumfanget og naturligvis samtidig bæreevnen med tredie potens (kubik). Altsaa vil det store luftskib have chancer for at klare sig langt bedre end det lille.

Og dertil kommer, at man har sikret sig et gennemøvet mandskab, de dygtigste førere, der findes i Tyskland. Der er 35 mands besætning, foruden 15 videnskabsmænd, saa hvad menneskelig forudseenhed kan gøre, vil blive gjort, og der er ingen grund til at tro, at de fejltagelser, General Nobile i aar har gjort, skal blive gentaget. Tværtimod. Man maa oven i købet benægte, at der er indvundet mange erfaringer fra hans rejse, thi som det gik hans luftskib, var det forudset og forudsagt af tyske aeroteknikere, inden han drog ud. Jeg tror, at man kan afvise beskyldningerne for uforsvarlig risiko paa forhaand.

Men et spørgsmaal, som altid opstaar og ingenlunde med urette, er dette: Hvad kan det nytte, og hvad kan der opnaaes?

At gaa i detailler med alle spørgsmaal her bliver vanskeligt, men lad mig kort erindre om enkelte fakta.

Som alle vil have lagt mærke til i disse radioens tider, er vejrmeldinger og udsigter for de kommende dage nu ikke længere en staaende vittighed mand og mand imellem. Den kloge landmand, den forstandige fisker eller skibsreder, ja saa at sige i alt fald indirekte hele befolkningen, regner nu med og disponerer efter udsigterne til vejret, og det til trods for, at man endnu i verden ikke har det meteorologiske apparat, som sikkert senere vil kunne etableres.

Naar en mand køber et hus og indlægger et varmeapparat, og han vil gøre nogle beregninger over nyttevirkningen og bekostningerne, er det ikke nok for ham at kende radiatorernes varmeevne. Han maa ogsaa vide noget om afkølingen og størrelsen af det rumfang, der skal opvarmes. Kender han ikke dette, kender han ikke sit varmesystem. Saaledes her paa jorden. Vi ved, at solen sender sine varme straaler ned til vor klode og mest omkring ækvator, hvor straalerne staar lodret paa. Længere nord paa falder straalerne saa skraat, at varmeintensi-

Digitized by Google

teten aftager, og de polare egne baade i nord og syd kan saa at sige betragtes som afkølingen i jordens varmesystem. Dette betinger cirkulation og strømninger saavel i luften som i havet taget i store træk.

Man kan vist nok sige, at Europas vejrforhold laves i de arktiske egne.

En amerikansk videnskabsmand, professor Hobbs fra Michigan, har opstillet nogle teorier om, at den store bræ, som dækker Grønlands indre, er af afgørende betydning for vindforholdene i Nordeuropa. Teorierne bygges paa observationer fra de forskellige ekspeditioner, der er draget tværs over Grønland, og den gaar ud paa, at luften skulde afkøles over den store indlandsis. Derved skulde den blive tungere og falde ned midt inde paa bræen og strømme ud til alle sider over Grønlands kystlande, saaledes at der for største delen hersker fralandsvind langs Grønlands kyster. Naturligvis er det ikke altid, at dette finder sted, men den sidste tids observationer synes at tyde paa, at det i hvert fald i hovedsagen er rigtigt. Man har eksempler paa, at vældige storme fra nordvest her i Danmark er kommet fra Grønland og har kunnet forudsiges med 36 timers varsel. Nøjagtig det samme er iøvrigt tilfældet ved Ny Zeeland i forhold til Sydpolarkontinentet, der ogsaa er brædækket. Med andre ord, vi har her et eksempel paa en forbindelse mellem polarverdenen og Europa af afgørende økonomisk betydning.

Men længere kan man naa og med faste stationer rundt om polen og desuden et observatorium paa isen over selve polen forsynet med kortbølgestationer, saa de stadig staar i forbindelse med omverdenen, vil det kunne betyde saa meget for vejrforudsigelserne, at det gamle mundheld om, at man kan vente sig det modsatte af, hvad vejrmeldingerne siger, snart vil falde væk til fordel for en regelmæssig, næsten absolut sikker viden om, hvorledes vejret vil blive i den nærmeste fremtid.

Eller et andet spørgsmaal: Fiskeriet.

Som bekendt kræver alt planteliv lys for at blomstre og trives, og derfor er hele polarbassinet, der er dækket med et svært islag, som udelukker alt lys, saa godt som blottet for vækst i de organiske bestanddele, der for eksempel føres ud med de vældige sibiriske floder.

Smaa primitive planter, diatomeer, føres med havstrømnin-

Digitized by Google

gerne op under isen og vegeterer her, fordi lyset stænges ude. Alger og mikroskopiske levende planteformer bringes her daglig til i overordentlige mængder, men uden betingelser for at fortsætte sin vækst.

Men havstrømmene bevæger vandet under isen deroppe og vandet og alt, hvad det indeholder, føres hen over polen eller i dennes umiddelbare nærhed. Heroppe sker der intet. Det organiske liv ligger ligesom i dvale.

Men aldrig saa snart fører de mægtige strømme vandet ned i det nordlige Atlanterhav eller andre steder syd for isen, saa sker der en voldsom, næsten eksplosionsagtig opblomstring af disse planter. Alt det indestængte liv sprænges og kommer til virksomhed, og derfor samles her plankton, det vil sige smaa dyr af vidt forskellig bygning og art, som finder sin føde i de smaa diatomeer. Krebsdyr kommer til, som lever af plankton, og blæksprutter og fisk, som krebsdyrene forfølger. Derfor ser vi de vældige torskefiskerier rundt om Polen syd for isens regioner, og saa kommer sælerne efter fisken, og hvaler og ogsaa mennesker stævner i stadig voksende skare op mod nord, norden for de almindelige trafikerede have, men sønden for polarisen. Her foregaar altsaa torskefiskerierne, som betinger ikke alene føden for de aktive fiskere, men herfra sendes ogsaa stokfisk og klipfisk ned til negrene i Sydafrika, til katolikkerne i Sydeuropa og Amerika, ja til hele verden.

Og som følge deraf forstaaes det let, at det er af interesse at vide besked med de arktiske forhold. Hvor mange gange er det ikke hændt nu, at en fiskerflaade sejlede mod nord til steder, hvor der plejede at være godt fiskeri? Men skuffede vendte de tilbage, og økonomiske tab uden menneskenes skyld var følgen. Man stod ganske uforstaaende over for faktum. Der var ingen fisk, ingen vidste hvorfor.

Men bliver vort kendskab til naturforholdene deroppe forøget, saa vil det kunne forudsiges, hvor fisken vil staa. Det er nemlig saaledes, at en torsk af almindelig størrelse er mindst 7 aar gammel, og hvis man derfor kan paavise, at yngelen paa et ganske bestemt sted havde gunstige udklækningsbetingelser et enkelt aar, og man kender fiskens træk, saa kan man sige, hvornaar og hvorhen fiskerne skal gaa.

Oceanografien er af større betydning end tidligere anet, og

Digitized by Google

der vil komme en tid, da kampen for tilværelsen vil kræve oplysning om alle forhold, hvor oplysning kan ventes. Og de arktiske egne betyder i det hele mere for jordens økonomi, end man før har troet.

Det er Fridtjof Nansen, der har stillet sig i spidsen for den ny tids polarforskning. Rekordjageriet er tilendebragt, og de store grove opdagelser kan ikke længere skaffe resultater, der kan retfærdiggøre dem. Og Fridtjof Nansen var den første i sin ungdom, der skabte sin tids rejseteknik. Han er endnu ung og spændstig, og hans mægtige aand omspænder naturvidenskabernes forskellige grene som ingen anden. Hvad den mand sætter sig for, kan gennemføres, og vil faa den største betydning. Der er derfor kun grund til at afvente resultater, der aar for aar kan rejse en bygning af menneskelig viden og værdi.

Der vil kræves ikke mindre udholdenhed og mod for fremtiden end tidligere, men det gamle æventyr paa maa og faa er tilendebragt. Ingen vil vove at haane fortiden, thi paa basis af den rejser nu specialisterne ud, og de mange, der sank om i den evige is, har ikke kæmpet forgæves, saa vist som en praktisk rejseteknik og det raa skelet, der nu skal iklædes kød og fjederham, uomgængeligt var den begyndelse, hvormed alt maa startes.

Digitized by Google

EN SAMFUNDSTÆNKER.

Af Edv. Lehmann.

SVERIGES nuværende justitsminister *Johan C. W. Thyrén* havde lige nået at blive professor emeritus i Lund, da han med et par dages varsel kaldtes til sit høje æmbede. Han havde da fyldt de 65 år, hvor aldersgrænsen ligger i Sverige, havde i mangfoldige år været juridisk professor og i henved sex år universitetets rektor. Men så man ham den sidste dag tage afsked med sit æmbede, skulde man ikke mærke synderlig forskel på den ranke mand, der med legende lethed afvikler sine pligter, og den slanke unge docent, som for fyrretyve år siden gik rundt under Lundagårds kroner. På hårets farve er der ikke stort at se; når det begynder med at være så blondt, som en svensker omtrent kan have det, kendes det ikke synderligt, om det bleges af årene. Den smalle skikkelse, men bringebred og senestærk, er lige spændstig og let; hovedet bærer han lige højt, og den blanding af djærvhed og elegance, hvormed han træder frem, forkynder strax, at det er en fri mand, der kommer gående.

Men det er også »en karl, som sköter sig«, vilde svenskeren sige. Jeg gad vidst, om nogen lærd mand i verden har gjort mere for at holde sig frisk. Ikke at han går rundt og er selvhygieiniker; men han har gjort det, som bedre er: har rustet sig med kræfter, som kan trodse alt. Da han var ung doktor, fortælles det, lod han sig vække hver morgen af en smedesvend, når denne gik på arbejde, og tog sig en ordentlig brydetur med ham til at begynde dagen med; og justitsministeren var sikkert endnu rede til en dyst; ihvertfald vilde jeg ikke tilråde nogen natlig voldsmand at forsøge sig med ham. Betænkeligt er det altid at overfalde en justitsminister, — men ganske særligt dog i dette tilfælde. Ingen idræt er ham fremmed, og en akademisk sportsforening har vist aldrig haft så kompetent en ordförande som den lundensiske »idrottsföreningen« havde i ham.

Det er dog fornemmelig ved rejselivet, Thyrén har opretholdt sin ubrydelige livskraft, og et rejseliv der ikke sparer benene hverken til vandringer eller bjergbestigninger eller som skyr at kaste sig i bølgerne. For et par år siden traf jeg ham i fuld

Digitized by Google

mondur til et strandliv på Fanø; en anden dag vil man møde ham i Dolomiterne. Hvor har han ikke været og hvor kan han ikke ventes! »Og støder du på noget godt i Pyrenæerne, så glem ikke at underrette mig!« var hans sidste ord til mig, da vi skiltes. Han holdt for nogle år siden et foredrag i Lund om rejseruter. Det gik i alle retninger, hjemmevant som han er i Spanien og Balkan som en anden rejsende i Schweitz eller Norge; praktiske råd for små ruter og anvisninger på de længere; opholdssteder, diæt og alt andet, som behøves.

Med Danmark er han fortrolig i alle kroge; om det så er i Nærum har han boet der. Han drev det i sin docenttid til — hvad den gang kunde gå an — at bo i København og rejse over til sine forelæsninger i Lund. Hvor godt han forstår sig på danskere har jeg allerede fortalt engang før i Gads magasin (»Efterklange«, November 1923), men historien kan tåle at gentages for her at fuldstændiggøre billedet. I en velkomsttale, han som rektor holdt til danske kolleger, og hvori han søgte at karakterisere det specifik danske, det, som kun kan siges på dansk, nævnede han en bemærkning, han havde set i en fremmedbog i Amalfi, hvor der blandt talløse udgydelser over stedets skønhed på alle mulige sprog stod på beskedent dansk: »Egentlig er der lige så kønt på Møens klint; — men det kan man jo ikke sige på et verdenssprog«. Fra dette udgangspunkt fremlokkede han alle nuancerne i det danske sindelag; han gjorde det med kendskab og med mesterskab.

Interessernes mangfoldighed afspejler sig også i hans hjem. Hårdnakket ungkarl som han er, har han helt kunnet præge dette med sine forkærligheder og anvende sine midler derpå. Kunstkenderen, samleren, bogelskeren røber sig fra stue til stue. Hans rejsers mange lande har hvert bragt sit: det sjeldne og mærkværdige fra fjerne steder blander sig med gamle bogskatte og dyrebare kobbere. Glassene på hans bord er så udsøgte som deres indhold. Ved hans rektormiddage var man altid kun otte tilbords. Han passede den gamle regel, ikke at overskride musernes tal.

Det verdensvante kulturoverblik, hans bevægede liv har givet ham, udfoldede sig størst i den tale, han som universitetsrektor holdt ved Lutherjubilæet. Vi teologer sad fulde af forbavselse ved at høre juristen drage linjerne op for reformationens forskel-

BIBLIOTEK
Digitized by Google

lige grundretninger, og navnlig dens renæssance — den *religiøse* renæssance i dens sammenhæng med den »kunsternes og videnskabernes genfødelse«, hvoraf perioden fik navn, men i dens bestemte modsætning til og dens højhed over den »nydelsens renæssance«, som han forstod at sætte på dens plads, hvor stærkt han end selv er gennemtrængt af den store livsbefrielses kræfter. Men han er klog nok — og jurist nok — til at vide, at der er andet, der hører tii.

Han er jo nemlig også jurist, hvad vi nær havde glemt for alt det øvrige; og han er det af arv og blod som dattersøn af juristen Schlüter — et af Lunds universitets store navne fra forrige århundrede. Men han forhastede sig ikke med jura'en. Han var docent i filosofi til at begynde med. Som de gamle humanister lagde han den filosofiske grund for studierne, og det kendes ikke blot på hans dannelse men på det brede anlæg i alle hans videnskabelige drøftelser. Hans studier var stedse meget alsidige, ja man beskylder ham endogså for i sin ungdom at have skrevet en afhandling om præpositionerne hos Shakespeare.

Den retsvidenskab, der blev til i dette hjem, må det være juristernes sag at bedømme. Lægmanden kan kun vidne, at han bestandig med interesse og uden vanskelighed har kunnet følge den — altid principielle — udvikling i de skrifter, mest om strafferetlige reformer, som det kollegiale venskab gav ham i hænde. Endmindre kan den, der ikke har været med i det, bedømme hans værd som politiker, da han i en kortere periode optrådte som en af højrepartiets talsmand. Ved sin første fremtræden slog han stærkt igennem og fik kammeret med sig ved sin overbevisende veltalenhed. Visse af hans indlæg skal dog have været for principielle til at kunne slå ned i øjeblikkets debat. Desbedre er der blevet brug for ham senere i de sagkyndige opgaver, staten har stillet ham, fornemmelig ved forberedelsen af den store strafferetsreform, som han har haft i sine hænder, nu også som justitsminister.

Men en svensk højremand er ikke en dansk højremand, sålidt som svensk politik er dansk politik. Disse partier har i Sverige en større fortid og dermed et større kulturindhold end de danske. Venstre og højre vil her ikke sige en Berg mod en Estrup, endsige en Hørup mod en Bahnson. I den firehundrede-

Digitized by Google

årige svenske rigsdag har det politiske liv nået en modenhed som den danske rigsdag — endnu i sine børnesko, eller snarere i lømmelalderen — ikke kender til.

Når Thyrén er konservativ, er det for at konservere samfundet, hvilket ikke består i at lægge det i dåse eller på anden måde holde luften ude. Han er sportsmand nok til at vide, at man konserverer sig bedst ved at udvikle alle sine kræfter, og filosof nok til at se, at et samfund bevarer sig bedst ved at bringe samtlige sine betingelser til udfoldelse. Og netop samtligheden er det, han betoner. Den ene behøver den anden såvel som den anden den ene, hvad enten vi taler om mennesker eller om arbejdets og økonomiens enkelte faktorer. Statsmandens sag er at gøre dette synspunkt gældende og bringe det til indsigt hos alle.

Thyréns politik bliver derved en anvendt samfundsfilosofi. Det er bestandig *helheden,* han holder os for øje; helhed både i tid og rum; en overblikkets politik, der disponerer på langt sigt og regner med fjerne konsekvenser. Han arbejder i et stort land med mange og rige erhvervskilder og med store sociale forskelle; først og fremmest et land, der har en mægtig industri og et opblomstrende landbrug, en rodfæstet arbejderstand side om side med bondestanden, begge betingede af den stordrift, som landets udstrækning, dets klimas og først og fremmest dets råmaterialiers art gør nødvendig. Thi jern og tømmer, sten og vandkraft er ikke småting, som enhver kan håndtere. Derfor stiller den økonomiske betragtning, ja statsstyrelse og lovgivning sig anderledes i Sverige end i et land af så lille format og så ensartet bygning som Danmark; den må stille sig på et højere stade, hvorfra udsigten er videre.

Men hertil er Thyrén netop manden; og vi vil fornemme dette, når jeg nu tillader mig nogle uddrag af en politisk tale, han i afvigte forår holdt i den frisindede forening i Norrköping, vel sagtens mest rettet til fabriksbyens industrielle ungdom.

Han anslår strax sin egen tone, når han til indledning hævder, at det gælder om at komme om bag alle disse detailspørgsmål, som måske delvis af rene tilfældigheder er presset frem i politikens brændpunkt, for at man kan nå til at få overblik over den indre sammenhæng. »Når man da i sin fantasi har skabt sig en sådan vision af det mål, man vil nå, så må man,

Digitized by Google

efterhånden som det vinder bestemte konturer, med koldblodig beregning bestemme de veje, som fører frem til dette mål.«

Og vil man da se samfundets livslykke for sig og tænke sig dets livskraft fortsat i århundreder, så synes det første krav at være dette: det størst mulige antal af samfundets medlemmer levende i naturens skød. Denne i sol og luft hærdede kærne af folket er samfundsbygningens faste murværk. Dermed bliver industribefolkningen ikke mindre nødvendig, ja nødvendig for landbruget selv. Thi til et højt udviklet landbrug kræves der stor kapital og derfor virksomhed, der giver et betydeligt overskud. Men dette formår kun handel og industri, — industrien med dens arbejderverden.

Men også denne kan komme i sol og luft. At skaffe arbejderne egne hjem er en af samfundets vigtigste opgaver, som for enhver pris må fremhjælpes. »Eget hjem«: et lille hus med, om end nok så lille, et jordstykke, betyder familieliv i sundhed og lykke, det bedste værn mod den ret naturlige misfornøjede og ofte kunstigt opretholdte misundelse, hvori den arbejdende klasse, trods dens betydeligt forbedrede kår nutildags henlever sit liv.

Men et sådant fremskridt i arbejdernes livsførelse koster penge, og disse penge må industrien skaffe. Jo kraftigere økonomisk udvikling og jo større overskud, desto større midler for stat og kommune til at gennemføre reformerne. Den første forudsætning for en stærk økonomisk udvikling er *kapitaldannelsen:* til at begynde med, at allerede foreliggende kapital ikke forflygtiges og fremfor alt ikke går til udlandet i betaling for unyttige varer. Forefindes en sådan kapitaldannelse, kommer spørgsmålet om *arbejdsledelsen.* Skal et stort industriforetagende i længden lykkes, så forudsættes en meget høj grad af energi og påpasselighed hos lederen. Men for at udvikle disse egenskaber til deres højeste potens fordres udsigten til stor personlig vinding. Man må se menneskene sådan som de er. Uden at tage den menneskelige arvesynd i form af vindelyst i sin tjeneste kommer man i praktiske ting ikke af stedet.

Foruden af lederens personlige egenskaber er det selvfølgeligt, at industriens forrentning i højeste grad er afhængig af selve arbejdets intensitet såvel som af dets extensitet. Arbejdernes *duelighed* bliver her en hovedsag, og den må fra samfun-

Digitized by Google

dets og lovgivningens side fremmes af al magt ved at støtte den bedre begavede ungdoms tekniske uddannelse. Men for arbejdets extensitet, d. v. s. dets optræden på sælgermarkedet, ja på verdensmarkedet, bliver *arbejdsfreden* af afgørende betydning: tillidsforholdet mellem arbejdere og arbejdsledere. Dette blev brudt — og med rette — i strejkebevægelsernes tid, i hvilken vi endnu tildels befinder os. Sålænge arbejdernes kår var elendige og de selv uden al politisk indflydelse, var strejken den eneste vej til at gøre sig gældende og lockouten det naturlige svar derpå. Men nu er arbejderne en politisk magt og deres kår ingenlunde ringe, og »det vilde være et utroligt fattigdomsbevis, om modsætningskravene ikke skulde kunne løses på anden måde«. Hvor barnligt der i reglen ræsonneres bag denne kampstilling, afslører Thyrén med fin ironi ved sin bemærkning, at »fordi noget skader arbejdsgiverne, er det ikke fuldt sikkert, at det gavner arbejderne«.

Tværtimod: enhver længere arbejdsstandsning vil i det lange løb sikkert falde tilbage på arbejderne selv, særligt nu i den skarpe verdenskonkurrences tider, da det midlertidige ophør i en branche — især i et mindre land — kan betyde dens fuldstændige ophør, idet udlandets konkurrenter imidlertid har fået indpas i landet. Eller, selv om dette ikke sker, vil strejkesejren med dens lønstigning dog betyde en forøgelse af produktionsomkostningerne, som — oftere gentaget — vil bebyrde produktionen selv, indtil den segner derunder.

Af største vigtighed er det derfor at *oplyse* arbejderne såvelsom arbejdsgiverne om sagernes virkelige sammenhæng, således som nationaløkonomen ser den, just fordi han har hele materialet — verdenshandelen og statsregnskabet — liggende for sig, kan holde øje med de økonomiske svingninger og se deres følger. Han er måske på arbejdernes vegne noget mindre forbitret over toldafgifter, når han ser, hvilket bidrag toldintraderne giver til dækning af de »sociale udgifter«; og han vil måske, både i saglighedens navn og i arbejdernes interesse være lidet i stand til at billige de »økonomiske oplysninger« om lønstigninger, standard og andet godt, hvormed de professionelle arbejderførere vil drive deres vælgerskarer fremad til nye »sejre«.

»At arbejderne stræber efter de størst mulige materielle for-

Digitized by Google

dele, er naturligt og menneskeligt. Og her er der ikke tale om at hindre dem i at kæmpe for deres fordel. Spørgsmålet er, om man kan få dem til at indse, hvad der i virkeligheden er deres fordel, lære dem, at det, der er nyttigt eller skadeligt for samfundet i dets helhed, i længden også er det for arbejderne som klasse.«

Dette er formaningen, den verdenskloge mand kan give de uerfarne. Den teoretiske viden, han har vundet under sit livs studier, er kun en del af den indsigt, hans verdenserfaring og menneskekundskab har givet: De samler sig til det overblik og den målbevidsthed, der bør findes hos den, som har et ror at passe, være sig skibsror eller statsror. Men hvormange stater kan nutildags få lov at lægge et ror i kyndige hænder?

Digitized by Google

OM NERVØSITET.

Af Professor DANIEL JACOBSON.

»NERVØSITET« — mon ikke adskillige af mine Læsere straks spidser Øren blot ved at høre dette Ord, og mon ikke mange af dem fanges af den Tanke: »Nu faar jeg maaske virkelig en Gang noget at vide om mig selv«? For ikke sandt, der er mange iblandt os, mange, mange, som har en Rem af Huden, større eller mindre ganske vist, men dog tilstrækkelig bred til at være følelig. Der er adskillige imellem os, som længst er blevet klar over, at vi har »Nerver«, at vi ikke længere er saa staalsatte, som vi var, den Gang vi startede vor Livskarriére som unge Mennesker, fulde af Haab, Mod og Kraft. Ja, hvis man rigtig skulde se efter, mon der saa overhovedet er nogen, der med fuld Ret kan sige om sig selv, naar man da er kommen til Skelsaar og Alder: »Jeg er fuldstændig fri for »Nerver«!« Nu, selvfølgelig findes der Mennesker, Kvinder som Mænd, som er til den Grad Herre over deres Følelser, at selv de største Stød, de stærkeste Sindsbevægelser, det kraftigste Slid, tilsyneladende i hvert Fald, ikke har rokket dem ud af deres Sindsligevægt. Man hører dog af og til en Ægtefælle sige: »Ja, min Mand eller min Kone kender desværre ikke det mindste til »Nerver«, han (hun) forstaar mig slet ikke, han (hun) aner overhovedet ikke det mindste om, hvad jeg maa gaa igennem, hvor forpint jeg altid er«, o. s. v. Kan man overhovedet dømme andre uden dybere Kendskab, findes der vel nok trindtom baade Mænd og Kvinder, som er i Stand til at trodse al Kamp, al Modgang, alle Arbejdskrav, alle Angreb, uden at deres »Nerver« giver efter. Det er formentlig rigtigt, at man blandt de ægte Storforbrydere kan finde Personer, som er i Besiddelse af et saa urokkeligt Nervesystem, at de ikke blot med koldt Blod planlægger og begaar deres Forbrydelser, men at de oven i Købet just i de Perioder, hvor Mistanken imod dem vækkes, hvor de er udsat for Kritik og Angreb, hvor en Afsløring truer dem, netop befinder sig allerbedst til Mode, sover som en Sten og spiser som en Tærsker, tilsyneladende, i hvert Fald, ganske uanfægtet af den hele Affære. Det samme skal være Tilfældet — sans comparaison — med store Kirurger, store Feltherrer, store Politikere. Men alle vi andre, vi, som ikke er saa skudsikre, vi er desværre

Digitized by Google

nødt til at bekende, at vi véd, hvad »Nerver« er, og at vi til Tider i hvert Fald har lidt eller lider under en nervøs Uligevægtighed, eller som det hedder i gængs Sprogbrug »Nervøsitet«. Og saa almindeligt er dette, at jeg endog drister mig til at paastaa, at de Mennesker, som overhovedet slet ikke véd, hvad »Nervøsitet« er, de er i Virkeligheden ikke »ganske rigtige« Mennesker, hvor ypperligt udviklet de iøvrig kan være baade psykisk og fysisk. Ja, jeg tillader mig at tro, at det ligefrem er en Mangel i Ens sjælelige Konstitution *ikke* at have »Nerver«, eller, om man vil, at være til den Grad Herre over sine nervøse Reaktioner, at man aldrig et Øjeblik taber sin sjælelige Balance eller sin fulde Selvbeherskelse, at man aldrig et Sekund bøjer sit Hoved under Skæbnens Slag. Vi er jo nu dog en Gang ikke bygget af Staal og Træ, men af »Muskler og Nerver«, og det er netop vore »Nerver«, som vi kan takke for, at Livets Spil bliver saa broget, at vort Følelsesliv bliver saa afvekslende og saa rigt nuanceret, at vore Tanker og Forestillinger bliver saa forskelligartede og saa vidt omspændende. Al Medfølelse beror dog paa »Nervøsitet« i dette Ords bredeste Betydning. Al Samvittighed, al Fantasi, al Bekymring og Angst, al Sorg og Glæde beror i sidste Instans paa, at vi har »Nerver«, som kan »skælve«. Men naar vi taler om »Nervøsitet« i dette Ords snævre Betydning, mener vi selvfølgelig noget fra det sunde Nerveliv afvigende, noget sygeligt, en Svækkelsestilstand, som bevirker en større Ømfindtlighed for Indtryk, en heftigere Reaktion overfor disse, end man skønner tilkommer det saakaldte normale Menneske, og selvfølgelig kan det saa dreje sig om utallige Grader lige fra de letteste, som knapt nok bemærkes af En selv, endsige da lader sig bemærke af andre, og helt ud til de allersværeste, som er saa nær opad Sindssyge, at der i Virkeligheden slet ikke kan opstilles nogen tydelig Grænse.

Det er jo en almindelig yndet Udtalelse, som stadig og stadig kommer igen og kommer igen, at vi lever i en »nervøs Tid«, men at man i de gode, gamle Dage ikke kendte til dette Onde. De fleste er vistnok tilbøjelige til at betragte Nervøsitet nærmest som en Nytids- eller Nutidssot.

Det er selvfølgelig overmaade vanskeligt at udtale en virkelig begrundet Dom om »gamle Dage«, men jeg er nu mest tilbøjelig til at tro, at Forskellen slet ikke er saa stor, som man gerne

Digitized by Google

vil antage, og at man i vore Bedsteforældres Tid saamænd ogsaa kendte til »Nerver«. Der er maaske bare den Forskel mellem da og nu, at man den Gang ikke talte saa meget om det og heller ikke fandt saa megen Forstaaelse hos sine Omgivelser, som man nu om Dage gør. Jeg husker da tydeligt fra min egen Barndom, og det endda i mine nærmeste Omgivelser, at der levede Mennesker, mest Kvinder ganske vist, som man nu til Dags ikke et Øjeblik vilde tage i Betænkning at stemple som »nervøse«, men som ganske vist i hine Tider maatte bære deres Kors uden Forstaaelse fra nogen Side, ja — end ikke fra deres egen! De fik Skyld for at lide af helt andre, saare mystiske Sygdomme, som man ikke talte højt om, endsige da blev behandlet for. Netop fordi de stakkels Kvinder ikke en Gang selv var paa det rene med, hvad der egentlig var i Vejen med dem, sled de sig tappert til Døde, uden højlydte Klager, uden Næsteoverbærenhed, uden Hjælp. Mon ikke mange af de »gamle Jomfruer«, en den Gang stærkt repræsenteret, men nu uddød Menneskeype, hørte til de »nervøses« Gruppe? Men hvem interesserede sig den Gang for Familietanternes Ve og Vel! De havde kun at være ved Haanden, naar man havde Brug for dem, og at slide sig op for de mere heldigt stillede Familiemedlemmers Velfærd. Mange af dem, husker jeg da selv, havde deres Hovedpiner, deres Hjertebanken, deres Blodstigninger, deres Rystelser eller Taarer o. s. v., men! Ogsaa mangen en Familiefader kuede Hjemmet paa Grund af sine uligevægtige Nerver, men hvem turde den Gang driste sig til blot at antyde, at det ophøjede Familieoverhoveds Opfarenhed, Gnavenhed, Vredagtighed, kort hele hans tyranniske Pasha-Adfærd skyldtes hans mindre solide »Nerver«?

Naa, men nok herom!

Allesammen har vi, da vi var Børn, i vor saakaldte Udviklingsperiode, *Pubertetstiden,* haft Vrøvl med vore Nerver. Har vi ikke alle været Ofre for en sjælelig Uligevægt, en sjælelig Disharmoni? De fleste af os mindes sikkert, hvorledes vi i hin Periode den ene Dag kunde være eksalterede, overstadigt glade, fulde af Livsmod, med en ukuelig Lyst til at gaa paa, selv paa »den værste«, og hvorledes vi saa pludselig til andre Tider kunde blive trætte, modløse, generte, ængstelige, triste i Hu, opfyldte af en modbydelig Følelse af at være miskendte, tilsidesatte, over-

Digitized by Google

sete. Snart kunde man tumle sig i Selskab eller paa Bal og være Aftenens Løve (eller Dronning), som holdt Tale for Damerne, indkasserede Kotillons-Dekorationer (eller Buketter) og straalede af Forelskelse, og saa kunde man andre Gange staa forpint, forlegen, bange for at aabne Munden for ikke at komme til at gøre sig latterlig. Eller man kunde den ene Uge synes, at Skolearbejdet gik som en Leg, at man var herligt begavet, sine jævnaldrende overlegen, at Venskab strømmede En i Møde, at man kunde hævde sig i Diskussion, holde Lærerne i Skak, udlade sit Overmod og Energi i literær-filosofiske Stile eller Foredrag, og saa kom ovenpaa Solskinnet en anden Uge, hvor alt gik En imod, Arbejdet kun kom trevent fra Haanden, og hvor man var mest tilbøjelig til at have Medynk med sig selv, at se sig selv som et miskendt Geni, fyldt med Livslede og Livsforagt, ja hvor endogsaa Døden kunde tegne sit triste Fysiognomi som den mest passende Løsning paa Ens sjælelige Kvaler.

Men alt dette var jo heldigvis kun en forbigaaende, næsten naturnødvendig Periode i vor Tilværelse, som igen drev over uden at efterlade blivende Spor — for de flestes Vedkommende da.

Jeg mindes saaledes fra mine sidste Skoleaar en af mine Kammerater, som hvert Foraar led af noget, han selv kaldte Foraarstræthed, og som man ganske utvivlsomt nu vilde kalde for Foraarsnervøsitet, fordi det i Virkeligheden drejede sig om en almindelig Sløjhedstilstand, som gjorde ham søvnløs, urolig, ulykkelig og uskikket til Skolearbejdet i den Maaneds Tid, det hele stod paa. Men selvfølgelig talte man den Gang ikke om »Nervøsitet«! Man forstod ham jo slet ikke, og man stemplede »Anfaldet« som slet og ret Dovenskab, endda Fyren ellers var en særdeles flink og begavet Elev.

Men tilbage til vor Tid! Er den da nu saa »nervøs«? Ja, det er den vel nok! Det kommer man ikke udenom, hvis man skal være ærlig. Der stilles selvsagt saa store Krav til et Nutidsmenneske, og det gælder saamænd Mennesker i det ene Samfundslag lige saavel som i det andet, og efter min Mening slet ikke særligt noget enkelt bestemt Samfundslag eller en enkelt særlig Kreds af Befolkningen. Det er vist hip som hap, hvad enten Talen saa er om Bybeboere eller Landbeboere, om Velstillede eller om mindre Velstillede, om Kvinde eller Mand, ja man tør maaske tidt endda tage Børnene med!

Digitized by Google

Da i Slutningen af Halvfjerdserne af forrige Aarhundrede Nervøsitetsbegrebet under den finere Etikette »*Neurastheni*« (som i Virkeligheden kun betyder Nervesvækkelse) blev startet fra amerikansk Side, mente man vistnok, at det var en udpræget Overklasse-Lidelse, en Lidelse, som saa godt som udelukkende havde sit Hjemsted i Storbyerne, men har det den Gang været Tilfældet, passer det sandelig ikke mere. »Nervøsiteten« søger sine Ofre i alle Befolkningsklasser. Overalt er Kampen for Tilværelsen anspændt og haard. De fleste af os maa virkelig slide for Føden, og det er da ganske selvfølgeligt, at det kun kan blive de allerfærreste, som har Kræfter eller Held til at slippe uskadt fra Kampen. Vi er jo ikke alle udrustet med en og samme Styrke til at overvinde Livets uundgaaelige Besværligheder og Stød, og ikke alle faar jo heller lige Medfart. De forskellige Mennesker møder forskellig Modstand, Hindring og Modgang, og ikke alle har jo samme Nervekraft til at tage derimod. Dertil kommer, at den ene fra Naturens Haand er født med overvejende Lys-, den anden med udpræget Sortsyn, ja, jeg kender arme Menneskebørn, der paastaar, at de overhovedet aldrig har været glade, saa langt de kan huske tilbage, end ikke i deres tidligste Barndom, og som derfor er vant til at betragte sig selv som Ulykkesfugle eller Syndebukke.

Naar Nervøsiteten i vor Tid maaske alligevel ikke anretter saa omfattende Ødelæggelser, som almindeligvis antages, skyldes det, tror jeg, at man i Nutiden har faaet Øjnene aabnet for, at man samtidig med, at man stiller store Krav til Nerverne, ogsaa bør gøre sit til at bøde herpaa ved at hærde dem. Nu er der vel ingen Tvivl om, at de demokratiske Cykler og de snart ligesaa demokratiske Biler, der hurtigt og utvungent bringer os stavnsbundne Stakler ud til videre Horisonter og paa en uanet Maade udvider Adgangen til »Naturglæder«, udfylder en stor Mission i saa Henseende, og det samme gælder naturligvis Gymnastik, sund Sport og Badning, som jo nu til Dags saa at sige er hver Mands (og Kvindes) Eje. Dertil kommer saa den trods alle Kommuners for Tiden stærkt beskaarne Pengekasse i saa høj Grad forbedrede Samfundshygiejne, dette Begreb taget i videste Betydning, det aarvaagne Øje for Bekæmpelse af opdukkende epidemiske Sygdomme, den store Interesse for Skoleungdommens aandelige som legemlige Ve og Vel, den lette Adgang

Digitized by Google

til Hospitals- og Sanatoriebehandling, Sygekassehjælpen, Invaliderenteinstitutionen og saa fremdeles, som er os alle noksom bekendt, og som det derfor er unødvendigt for mig at komme dybere ind paa her. Jeg behøver blot at nævne disse Faktorer, for at enhver straks vil være klar over deres overordentlige Betydning som Modvægt til Nutidslivets Nervekraft-Forbrug. Og dette er i Sandhed ogsaa i høj Grad paakrævet, for vor Tilværelse rummer jo Betingelser nok for, at vore »Nerver« kan blive møre. Der er jo Bekymringer og Sorger i rigelig Mængde til enhver af os, Slidet og Slæbet for Udkommet, som endda for manges Vedkommende kan være kummerligt nok, og som i hvert Fald let kommer til at staa i Misforhold til Størrelsen af den Familie, der skal forsørges — for endnu er der jo Familier at forsørge! Saa er der endvidere alle de sjælelige Paavirkninger, som paa den ene Side ganske vist bidrager deres til at gøre Livet festligt og skønt, men som paa den anden Side ogsaa tit kan slaa os sønder og sammen: Kærlighedsproblemerne, disse taget i rummeligste Betydning, Ærgerrighedsdysterne, Modgang i Ens Gerning, i Ens Familieliv, i Ens Venskabsforhold og endelig Sygdom, af hvad Art nævnes kan, men mest selvfølgelig de kroniske, de langvarige. Og saa fremdeles. Der er jo ingen af os, som undgaar i det lange Løb at gøre Bekendtskab med noget af hvert, og vi er jo som før berørt ikke alle lige stærkt udrustet til, i hvert Fald i det givne Øjeblik, at modstaa Chocket. Vor Modstandskraft, vor Udholdenhed, vor Følsomhed er jo i allerhøjeste Grad individuelt forskellig. Hvor Kampen for den ene er en Spore, bliver den for den anden Tilintetgørelse.

Jeg har jo hidtil talt om »Nerver« og »Nervøsitet«, som var det noget, alle og enhver maatte vide Besked med. Men selv om de fleste ogsaa har noget Kendskab dertil, enten deres Erfaring stammer fra Selvoplevelse eller beror paa Indblik i andres Livsløb, saa har vel dog de færreste det større Overblik, den dyberegaaende Viden. Thi Nervøsiteten er i Virkeligheden saa broget og saa mangesidig, at de fleste heldigvis da som oftest kun kommer til at stifte Bekendtskab med enkelte Sider deraf.

Nervøsiteten eller, om man altsaa vil, *Neurasthenien* er jo en Lidelse, som angriber det hele Nervesystem, og ikke blot en enkelt begrænset Del deraf, som rammer Centralnervesystemet, d. v. s. Hjerne og Rygmarv, ligesaavel som det perifere Nerve-

Digitized by Google

system, d. v. s. Nervestammer og Nervegrene, men ganske vist lægger sin Haand paa Nervesystemets enkelte Dele med forskellig Tyngde i de forskellige Tilfælde, snart paa Hjernen, snart paa Rygmarven, snart paa Nervegrenene, og kun i mere sjældne Tilfælde lægger hele sit haarde Tryk paa det samlede Nervesystem paa én Gang.

Selv om derfor Sygdomsbillederne nok bevarer visse fælles Træk, som tydeligt peger hen paa det fælles Udspring, saa vil dog Symptomernes indbyrdes Styrkeforhold forskydes paa meget forskellig Maade, alt efter som Trykket rammer snart det ene, snart det andet Parti af Nervesystemet med større eller mindre Vægt. Hver nervøs Person faar paa den Maade sit særligt individuelle Stempel, som altsaa gør, at den ene Nervøse aldrig helt ligner den anden, selv om nervøse Mennesker jo tit og ofte nok finder hinanden i vidtløftige Udredninger af deres besynderlige og uhyggelige Fornemmelser. Fælles Skibbrud o. s. v.!

Lad mig da kortelig søge at gøre Rede for Nervøsitetens Symptomer, for dens kardinale Ytringsmaader.

Det Fænomen, som tidligst og hyppigst melder sig, er en aftagende Modstandskraft overfor Livets daglige Krav, en overdreven Modtagelighed for Indtryk, en forhøjet Ømfindtlighed, som bevirker, at en Hændelse, som tidligere maaske kun har gjort et ligegyldigt eller overfladisk Indtryk, nu med ét kommer til at fornemmes som ubehagelig eller pinefuld. Den Paagældende mærker gerne lidt efter lidt, først ganske vagt og svagt, senere i stedse stigende Grad, at han (hun) ikke er i Stand til at fyldestgøre de Fordringer, som hans (hendes) hidtidige Virksomhed stiller til ham (hende). Der er opstaaet en nervøs *Træthedstilstand,* som forringer Arbejdsevnen og er Skyld i, at det nu kniber med at faa gennemført det hidtidige Standardarbej[illegible] Straks fra Morgenstunden af føler man sig sløj og uoplagt: n[illegible] Ulyst tænker man frem paa den Gerning, der venter En, e[illegible]r man tager maaske nok fat med godt Mod, men man mærker desværre snart, at Kræfterne alligevel ikke slaar til som før. Man synes, man er bleven saa underlig interesseløs og dum, man sidder og stirrer paa sine Breve, sine Bøger, sine Regnskaber, sine Tegninger, sin Maskine, sit Haandarbejde, eller hvad der nu ligger for, og man føler det som en Kval, at man ikke læn-

Digitized by Google

ger er i Stand til at samle sine Tanker derom. Man tvinges derfor til at knibe uden om, og mens man før fornam Glæde ved at udføre sit Arbejde til Punkt og Prikke, gør man nu alt for at skubbe fra sig og opsætte, ligesom man hyppigere og hyppigere føler Trang til at holde Pauser. Intet Under derfor, at man føler sig nedstemt og modløs overfor denne fjendtlige Slaphedstilstand, som man efterhaanden slet ikke formaar at ryste af sig, og at man bliver pirrelig, gnaven, ærgerlig, opfárende, ja, at man til sidst har mest Lyst til at løbe fra det hele og gemme sig i sin Hule eller, om man vil, i sin Seng. Ikke blot gælder det Ens aandelige Evner, men ogsaa Legemet føler Træthed og Slaphed. Forsøger man paa at adsprede sig lidt ved nogle Venners Selskab, ved at gaa i Biograf, i Teater, til Koncert eller lignende, opnaar man kun at føle sin Afmagt, og selv om man maaske lige fra Morgenstunden har sukket efter, at det skulde blive Hviletid eller Sengetid, ja saa er det alligevel ogsaa galt fat, naar man endelig omsider ligger mør og dødtræt i sin Seng, thi saa begynder Ængstelserne for Natten. For heller ikke *Søvnen* vil makke ret. Snart vaagner man allerede efter nogle faa Timers Forløb med et Ryk og er saa med ét lysvaagen, og Resten af Natten tilbringes med at kaste sig hvileløs paa Lejet, indtil man maaske endelig hen paa Morgenstunden falder i en tung Søvn, af hvilken man omsider vaagner uforfrisket og uoplagt. Snart er det paa den anden Side saaledes, at man ligger Time efter Time uden at kunne fange Blund, eller at man Gang paa Gang døser hen, men kun for kort efter at fare i Vejret, vækket af smertefulde Muskelryk i Arme eller Ben, eller med ubehagelige Syner, eller med heftigt bankende Hjerte og en ækel Angstfølelse. Det kribler og klør snart her, snart dér, man er snart hed, snart kold. Endelig kommer saa ogsaa i disse Tilfælde Befrielsen henad Morgen i Søvnens Skikkelse, men tit er denne Søvn ledsaget af stygge, uhyggelige Drømme, og som Regel bringer den af den Grund ikke den forventede Forfriskning, at man jo desværre skal op, før man har faaet sovet rigtigt ud. Derfor gaar man til Dagens Værk med Tunghed i Hovedet, med Træthed i Lemmerne, med Bly i Fodsaalerne. Man kender ikke sig selv igen, man er ligesom ved Siden af sig selv, man er nedtrykt og sørgmodig, og man bander sit Arbejde. I mange Tilfælde vaagner man med stærk *Hovedpine,* snart

Digitized by Google

som et stærkt Tryk over Issen, snart som et strammende Baand rundt om Hovedet, snart, som ligger der en Klump Vat eller Jern i Baghovedet. Hos nogle brænder det inde i Hovedet som Ild, mens andre fornemmer en isnende Kulde, og atter andre klager over en højst generende Tomhedsfølelse eller omvendt en Fornemmelse, som er Hovedet fyldt indtil Sprængning, og enhver, som kender noget til en regulær Hovedpine, véd, hvad det betyder, naar man skal til at læse, skrive eller regne, eller hvad Arbejde man nu skal samle sig om. Undertiden kommer der ogsaa sammen med Hovedpinen en ubehagelig Fornemmelse af Ørhed, af *Svimmelhed*. Denne er ikke blot i og for sig ubehagelig, men den skræmmer og foruroliger i særlig Grad, fordi den har noget mystisk ved sig, og dens Offer ganske naturligt gaar og ængster sig for en truende Apopleksi, en Hjernesvulst eller lignende Uhyggeligheder. Tit medfører den, at Paagældende ikke tør være alene eller i hvert Fald er bange for at gaa alene paa Gaden, navnlig naar han skal over befærdede Gader eller Pladser. Hos atter andre optræder der en sær Fornemmelse af, at man ligesom er spaltet i 2 Personer, der gaar ved Siden af hinanden eller foran hinanden. Med slige uhyggelige Fornemmelser følger altid *Angst,* en ubestemt knugende Angst, som helt tager Pippet fra En og gerne er ledsaget af et mer eller mindre knugende og smertefuldt Tryk i Hjertekulen.

Der er vel ikke ét Organ, vel ikke ét Sted paa Legemet, som ikke kan blive Sæde for Fornemmelser af ubehagelig Art. Men alt eftersom den ene eller den anden Symptomgruppe synes mest dominerende, taler man om forskellige Former af Neurastheni. Saaledes taler man om en *Hjerne-Neurastheni,* naar de mest fremtrædende Symptomer er Søvnløshed, Hovedpine, Tanketomhed, Hukommelsessvækkelse, Synssvaghed, Svimmelhed, daarligt Humør, Karakterforandring og lignende. *Rygmarvs-Neurastheni* kalder man det, naar det særligt er Muskeltræthed, krybende, prikkende, sovende Fornemmelser i Arme og Ben, Rysten af Hænderne, Tryk over Krydset, hyppig Vandladning, seksuel Svækkelse og saa fremdeles. Er det særligt Forstyrrelser fra Fordøjelsesorganernes Side, som Appetitløshed, Smerter i Maven, Luftudvikling, skiftende Forstoppelse og Diarré, som tiltrækker sig Opmærksomheden, har man talt om en *Mave-Tarm-Neurastheni,* og er det Hjertet, der særligt giver

Digitized by Google

sig tilkende med Hjertebanken, Beklemmelsesfølelse, Angstfølelse, Hjertekuletryk, urolig Puls, en Følelse, som skal man besvime og lignende, har man brugt Betegnelsen *Hjerte-Neurastheni,* ja, man har ogsaa udskilt som en særlig Form *den seksuelle Neurastheni,* som faar sit Særpræg ved Smerter og mystiske Fornemmelser i Kønsorganerne, med dertil knyttede ganske særligt hypokondre Sindsstemninger. Naar *Angsten* er mere fremtrædende end noget andet Symptom og optræder med rigtige Angstanfald, som desværre undertiden kan bringe den Ulykkelige helt fra Koncepterne, fordi den medfører Dødsfrygt og Angst for at blive sindssyg, har man ogsaa talt om en *Angst-Neurose.* Sluttelig skal jeg tilføje, at ogsaa *Søvnløsheden* til Tider til den Grad kan være den alt beherskende Plage og i saadant Maal kan optage den Syges Tanker, at disse bogstavelig talt Døgnet igennem kun kredser derom og tit bevirker, at Patienten ligefrem ikke sover — af bare Angst for ikke at komme til at sove!

For Fuldstændighedens Skyld bør det endelig omtales, at Mennesker, som har været udsat for et eller andet Ulykkestilfælde, f. Eks. en Jernbaneulykke eller et Bilsammenstød og saa videre, kan blive Bytte for en meget alvorlig, nervøs Tilstand, selv om de endda slet ikke er kommet det mindste til Skade, blot som Følge af selve Forskrækkelsesmomentet, Angstchocket. Vi kalder denne Tilstand, som kan omfatte saa at sige alle nervøse Symptomer, med et særligt Navn: *den traumatiske Neurose,* en Lidelse, Ulykkesforsikringsselskaberne har mere Kendskab til, end de tit vist skøtter om.

Jeg har nu i korte Omrids tegnet Dem Nervøsitetens eller Neurastheniens Billede, dels fordi De saa i givet Tilfælde bedre vil kunne forstaa Dem selv eller vil kunne række andre en hjælpende Haand, dels for at De allerede ved de første Symptomers Indtræden kan blive lydhør for det »Giv Agt, pas paa«, som de tilkendegiver, og saaledes undgaa at komme ud for mere alvorlige Forviklinger siden hen.

Men er De saaledes blevet oplyst om, hvorledes Nervøsiteten ytrer sig, vil det maaske vække Deres Forbavselse, naar jeg nu siger, at Nervøsiteten, som jeg her har tegnet Billedet af, den rene Nervøsitet, den ukomplicerede Neurastheni, den, som skyldes Overanstrengelse, Overarbejde, kort altfor stor Slitage

Digitized by Google

paa Nerverne, at den i Virkeligheden er en relativ Sjældenhed nu til Dags. Hvorledes, spørger De maaske, kan dette være Tilfældet, naar vi dog saa at sige allesammen tumler rundt med visse nervøse Foreteelser, naar vi dog allesammen, vi, som er over den første Ungdom, bærer Mærker deraf, naar vi alle uden Undtagelse er klar over, at vi lever i en »nervøs Tid«? De fleste vil vel dog paa Forhaand være tilbøjelige til at mene, at alle de Momenter, som kan fremkalde Nervøsitet, i endog ualmindelig forstærket Grad forefindes i Nutiden, hvor kun et ringe Faatal er i Stand til at skaane eller spare paa sine Kræfter, og hvor Arbejdsvilje og Arbejdstrang endda vel ogsaa er større og mer almindelig udbredt end i nogen tidligere Tidsperiode, paa samme Tid og i samme Grad som, det tør man vel nok sige uden at træde Sandheden for nær, der ogsaa findes en større Trang til Adspredelser, til de smaa Timers Glæder og til Brugen af Nydelsesmidler, lige meget om Talen saa er om Mændene eller Kvinderne.

Hvorfor optræder da den rene Neurástheni ikke mere som Tidens nervøse Hovedsygdom, saaledes som man paastod for 20—30 Aar siden, og som Tilfældet var i min Studietid?

Inden jeg forsøger at besvare dette, vil jeg blot have Lov til at give den, som jeg formener, ret interessante Oplysning, at medens Aarsberetningen fra Nerveafdelingen paa Frederiksberg Hospital indtil for en halv Snes Aar siden havde som Hovedgruppe Rubriken Neurastheni, stilles denne Diagnose saa at sige ikke mere paa Afdelingen som i noget Tilfælde *eneste* Diagnose. Og Grunden hertil? Det er sikkert ikke den, at Menneskene er blevet mindre nervøse i disse Aar, hvor stor Betydning ogsaa den før omtalte Nervehygiejne har haft, men det skyldes et uddybet Kendskab til Nervøsiteten, hvorved vi har faaet Øjet op for, at der ind imellem de nervøse Symptomer skyder sig en Række Symptomer af virkelig organisk Natur, saaledes at vi ikke blot faar at gøre med de rent nervøse Tilstande, men finder Symptomer, der hidrører fra sygelige Forandringer i de saakaldte indre Kirtlers ofte meget sammensatte Virksomhed og Sammenspil. Jeg sigter her ikke blot til Skjoldbruskkirtler og Biskjoldbruskkirtler, til Bugspytkirtlen, til Binyrerne, men ogsaa til visse Smaaorganer af største Vigtighed for Vækst og Fedtudvikling, som er nøje forbundne med Hjernen, og endelig

Digitized by Google

til Kønskirtlerne, som ogsaa udenfor den saakaldte Overgangsalder kan fungere paa uregelmæssig Maade.

Hertil kommer endvidere det næsten selvfølgelige, at naar »Nerverne« lider, kommer ogsaa de Organer, som staar under de paagældende Nervers Indflydelse, let til at lide, i hvert Fald i deres Funktioner, saaledes at vi kan faa Forstyrrelser fra Fordøjelseskanalens, fra Nyrernes, fra Leverens og Bugspytkirtlens, fra Hjertets, ja fra Lungernes Side, og disse kan igen medføre en yderligere Forhøjelse af Nervøsiteten. Tit og mange Gange kan det derfor sluttelig blive vanskeligt at afgøre, hvad der er Aarsag, og hvad der er Virkning.

Men derfor er det ogsaa betænkeligt at kaste sig i Armene paa saakaldte Helbredelsessystemer, Helbredelsesmetoder eller Helbredelsesteorier og Doktriner, som alle paa en ganske ensidig Maade mener at kunne klare Vanskelighederne, hvor mange rigtige Enkeltheder de forskellige Metoder ellers i og for sig kan rumme. Det er imidlertid ikke min Opgave her at komme ind paa Nervøsitetens Behandling, thi den kan ikke lægges i Hænderne paa andre end de Sagkyndige, altsaa Lægerne. For at kunne lede Behandlingen af Nervøsiteten kræves der, haaber jeg mine Læsere nu vil forstaa, den mest omfattende Indsigt i alle de Forhold, hvis indviklede Sammenspil jeg ovenfor har berørt.

Selv om nogle maaske vil mistyde det, vil jeg derfor dog ende med at sige, med en lille Omskrivning af et gammelt Ord om Myren: Gak til Lægen og bliv viis.

Digitized by Google

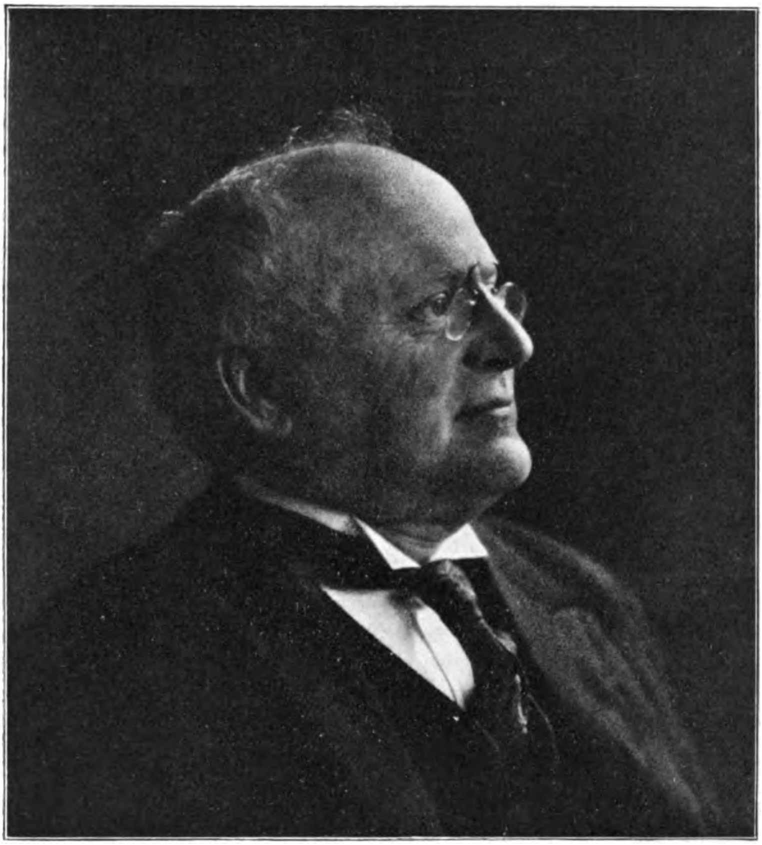

HOS BORGMESTER KAPER.

EN SAMTALE PAA KØBENHAVNS RAADHUS.

I det store, smukke Borgmesterkontor i Magistratens 1ste Afdeling med Vinduer ud mod det gamle Kunstindustrimuseum sidder Borgmester *Kaper* ved sit Skrivebord og fortæller paa Opfordring nogle Træk fra sin Barndom. Det varer dog ikke længe, før han rejser sig og vandrer op og ned ad Gulvets røde Tæppe, mens han damper paa sin Cigar og nu og da smiler ved Mindet om sin Skoletids Pudsigheder, — han har aabenbart gjort samme Erfaring som i sin Tid Bjørnstjerne Bjørnson, der bedst kunde digte, naar han var i Bevægelse.

Dr. Kaper digter dog ikke, han gengiver sine Erindringer

Digitized by Google

med samvittighedsfuld Præcision, skønt han ret pludseligt er stillet overfor dette Tilbageblik . . . .

— Min Far var, da jeg blev født, Adjunkt ved Metropolitanskolen med de overordentlig beskedne Forhold, som Embedsstanden havde dengang og særlig da Skolefolk, og min Mor var en Præstedatter fra Slagelse. Og hele vort Hjem var præget af to Ting: En usvigelig Tro paa vor Forpligtelse til at fortsætte og nære den *Mellemstandsdannelse* — med Nøjsomhed, ja jeg tør næsten sige Foragt for al forceret Nydelse og til Gengæld den størst mulige Værdsættelse af aandelige Interesser — som udgjorde et Efterslæt fra Guldaldertidens Dannelsesforpligtelser, specielt indenfor akademiske Kredse. Og endvidere — da min Far var Skolemand — en naturlig Tilknytning til alt, hvad der hed *Skoleuddannelse.*

Det var derfor en stor Dag for mig, da jeg som 6-aarig lille Dreng mødte i Krebs'es Skole paa den anden Side af Stadsgraven. Min Bedstefar, der var Skolelærer paa Landet i Mellemslesvig, var kommet herover i Anledning af, at hans eneste Sønnesøn skulde starte paa Dannelsens og Lærdommens Bane, og jeg husker den stolte Følelse, hvormed jeg traadte an i Skolegaarden, mens min Far og han saa' til!

Men Skolelivet antog snart for mig en anden Karakter, efterhaanden som jeg opdagede, det var Meningen, at det skulde fortsættes Dag efter Dag i Stedet for min Leg med Kammeraterne henne i Sølvgade Nr. 30, hvor vi boede i en lille fugtig Lejlighed i Stuen.

Og den eneste Erindring, jeg har om min første Skolechef, min Fars Kollega, Overlærer ved Metropolitanskolen *Krebs,* er den, at han gav mig en velment Lussing, fordi jeg ikke vilde slippe min Mors Skørter, naar hun fulgte mig til Skole. Han døde kort efter. Forøvrigt hjalp Lussingen ingenting, — jeg fortsatte med at brøle om Morgenen, indtil min Mor en Dag forklarede mig, at hvis jeg nu ikke blev stor lidt hurtigt, saa vilde hun fortælle det til de andre Børn i Gaarden, — det var langt virksommere Pædagogik!

Jeg fik saa Hr. *Johan Krohn* til Skolebestyrer, og skønt jeg kun var en middelmaadig Elev til at begynde med og hentede mig adskillige »Haandtaver«, d. v. s. Slag med Linealen i den flade Haand, fængsledes jeg i høj Grad af Krohns Undervis-

Digitized by Google

ning, — den gik langt ud over den ellers almindelige A. B. C.-Indøvning og indeholdt mangen Appel til et Barns Fantasi og Interesser, men ganske vist — den blev gennemført med Strenghed! Og skønt jeg som senere Skolemand meget godt kan se med Kritik tilbage paa Krohns Skole, saa er dog min *væsentlige* Indstilling: Beundring for den Mands særlige Gaver. Han var rundet af det rigtige gamle København med *Thorvaldsen* og *Oehlenschläger* og *H. C. Andersen* som de dominerende Skikkelser, han var jo ikke for intet af Slægten Krohn og beslægtet med Købkes!

Naa, saa steg jeg op gennem Klasserne og havde allerede dèr i Forberedelsesskolen mange snurrige Personer som Lærere, Mænd, som man nu aldrig kunde tænke sig at betro et pædagogisk Hverv. I det hele taget er det jo en Hovedforskel paa dengang og nu, at Snurrighederne og Kanterne nu bliver slebet af, mens de dengang trivedes paa en Maade, som moderne Ungdom vilde finde ganske utrolig.

Det er naturligvis gaaet mig som alle, at deres Børneforestillinger overfor Lærerne er blevet siddende i Kroppen, og jeg bærer den Dag i Dag — hvis jeg ikke passer meget paa — virkeligt og rent personligt Nag til min Regnelærer, fordi han underviste os saa slet, at jeg stadig ikke færdes med Sikkerhed i den store Tabel. Og hele min Skoletid igennem døjede jeg med det daarlige Grundlag, jeg havde faaet i Regnekunsten, hvor jeg ellers hævede mig til uanede Højder, — jeg naaede nemlig allerede i Krebs'es Skole Duksepladsen og holdt Stillingen ogsaa i Metropolitanskolen.

— Har det ikke sine Skyggesider at være Duks?

— Jo, men for mit Vedkommende viste det sig nu først, da jeg var blevet Student. Jeg fik nemlig Eksamen med højere Pointsantal end nogen af de andre ogsaa i Naboklasserne, og jeg tør ikke benægte, at jeg følte mig som en temmelig fremragende Person og ikke gjorde synderligt ud af Juraen! Men medens vi er ved Metropolitanskolen: Ogsaa dèr var der en Mængde Snurrigpetere mellem Lærerne, som hverken jeg eller mine Kammerater dog for Guld vilde have undværet! Og for Hovedpartens Vedkommende formaaede de at sætte os i et meget skarpt Arbejdstempo, og det har da ogsaa siden vist sig, at alle de Kammerater, som naaede op til Studentereksamen, har opnaaet gode

Digitized by Google

og ansete Stillinger i Samfundet og har vist sig som brave Folk.

— Hvem var disse Kammerater?

— Ja, nu er mange døde, der har været et svært Frafald.

— Hvem stod De nærmest?

— Jeg haaber, jeg var Venner med dem alle, men skolemæssigt set havde jeg en farlig Rival i nuværende Docent *Lorenz Bergmann*. Saa var der nu afdøde Amtmand *Schlichtkrull,* Overretssagfører *Otto Bing,* Borgerrepræsentant Dr. *Emil Wanscher* og Rektor *Zahle* — og en Mængde andre brillante Folk.

— Hvem var Rektor?

— Det var vor højt elskede »Gamle Bum«, Rektor *Bloch,* ham med Lærebogen. Og da jeg tør sige, at jeg ved Siden af at være dygtig i Skolen ikke var nogen særlig rolig Elev, takker jeg ham ikke blot for megen Venlighed overfor den flinke Elev. men ogsaa for mangen ærlig Lussing, som afgjorde, kort og fyndigt, Sager. der kunde have voldt hele Processer i vor blidere Tid. Jeg erindrer, at da jeg allerede sad i 5te Klasse og dog var 16 Aar, kom han en Dag pludselig ind midt i en Time og stak mig en forsvarlig Lussing med følgende noget ejendommelige Motivering: »Nu er der *igen* klaget over dig i Gymnastik, Ernst! Hvor kan det falde dig ind!« Hvorpaa jeg klogeligt undlod at give Svar!

— Hvornaar blev De saa Student?

— I 1892. Og som jeg sagde før: Jeg gjorde ikke meget ved Juraen, endda jeg havde saa fremragende en Manuduktør som nuværende Rigsadvokat *Goll,* min Svoger. Allerede som Rus benyttede Rektor Bloch mig som Vikar for min da hyppigt syge Far, det var jo meget mærkeligt at undervise Kammerater, som man kort før havde gaaet i Skole sammen med. Men da dette unægtelig dristige Eksperiment af min gamle Rektor lykkedes. saa slog Lærerblodet igennem, og jeg sagde Farvel til Juraen — for mærkeligt nok efter en lang Skolebane at faa adskilligt med den at gøre i min nuværende administrative Stilling.

— De har som ung studeret i Heidelberg?

— Ja, min Far, som efterhaanden var blevet en ret velstillet Mand. fordi hans tyske Lærebøger slog saa stærkt an, saa' med stor Glæde, at jeg slog ind paa hans eget Fag, og forærede mig tre Semestres Ophold ved tyske Universiteter, hvorved jeg fik

Digitized by Google

indhentet det forsømte og blev Kandidat med Skoleembedseksamen i 1898. Den afgørende Begivenhed i min Skolevirksomhed var mit Spring fra at være kgl. Embedsmand og Adjunkt ved Metropolitanskolen som min Fars Efterfølger og til at blive Rektor ved Ordrup Gymnasium som Efterfølger af den højst ejendommelige Professor *H. C. Frederiksen,* om hvem jeg kunde fortælle hele Kapitler fulde. De ni Aar, jeg var der, var de lykkeligste i mit Liv, fordi Skolen, trods Privatskolens uhyre Vanskeligheder dengang, trivedes under mine Hænder, og jeg mener at have erhvervet mig mange tusinde gode Venner i den store Skoles Lærere, Elever og disses Forældre.

— Hvorfor og hvordan blev De Kommunalpolitiker?

— Jeg kom ind i Gentoftes kommunale Politik for at beskytte den højere Skoles Interesser, men jeg blev snart grebet af en almindelig kommunalpolitisk Interesse, og efter en Række af mærkelige Tilfældigheder blev jeg Formand for Ordrup Kommunalforening, og senere blev jeg — atter ved en Tilfældighed — Leder af de kommunalpolitiske Valg fra borgerlig Side. Og sluttelig blev jeg som Repræsentant for Gentofte Kommune valgt ind i Københavns Amtsraad, og det var her, den borgerlige Gruppe fandt mig, da den ved Forfatningsforandringen i København i 1917 skulde vælge to Borgmestre, hvoraf den ene skulde være skolekyndig, fordi hele den private højere Skole stod foran sin Ruin og enten maatte opløses eller, som det skete, i det væsentlige inddrages under det offentlige.

— Hvad skyldtes Misèren?

— De private højere Skoler kunde hverken i Lønninger eller Bygninger konkurrere med de offentlige Skoler, og Forældrene vilde ikke ofre det nødvendige.

— Hvordan tog De Henvendelsen om at blive Borgmester?

— Det var i en Pinseferie, og jeg gik hjemme i min Have og gjorde for første og eneste Gang i mit Liv sammen med min gamle Mor, der boede hos os, Forsøg paa at save Brænde. Telefonen stod i Vinduet ud til Haven, og pludselig ringede den. Jeg standsede med Brændesavningen og tog Røret — det var en Forespørgsel fra den borgerlige Gruppe, om jeg vilde komme ind og forhandle med Bestyrelsen om et vigtigt Spørgsmaal. Jeg lovede at komme; jeg var straks klar over, hvad det drejede sig om, og da jeg kom ind til Frokostbordet, sagde jeg til min

Digitized by Google

Kone og min Mor: »De vil saa minsandten have mig til Borgmester i København! Maven *har* jeg da!«

Og otte Dage efter var det i Orden med Gruppen, og en Maaned senere havde jeg afviklet min Stilling og tiltraadte Arbejdet i Magistraten.

— Var Overgangen ikke vanskelig?

— Jo, men jeg havde fra jeg var ung Lærer som Repræsentant for Lærerne arbejdet paa Spørgsmaalet om den højere Skoles Situation, og da den, der havde været Leder af alle disse Bestræbelser, Direktør *Niels Hjort,* da allerede havde faaet Apopleksi og kort efter døde, var der ingen Mulighed for mig for at nære Betænkeligheder ved at gribe til, naar man tilbød mig den Stilling, der vilde være afgørende for denne Sag.

— Er Skolens Aand i Dag meget forskellig fra, da De var Elev?

— Der er jo foregaaet en almindelig Humanisering af Skolen, og den kan jeg ingenlunde sige, jeg stiller mig paa tværs af, skønt jeg heller ikke vil udbrede mig sentimentalt om den haarde Haand, som regererede over os, da vi var Skoleelever.

Det faktiske er, at der ydes — ved langt mindre Tvang endsige Haardhed — et langt mere lystbetonet Arbejde i den moderne Skole end tidligere, og at den, som vil sammenligne en københavnsk Skoledreng f. Eks. i en af vore almindelige Kommuneskoler for 20—30 Aar siden og nutildags, vil se en overordentlig Forandring i Holdning og i almindelig Tilfredshed.

— Og i Viden?

— Jeg er ikke et Øjeblik i Tvivl om, at Gennemsnittet ligger adskilligt højere i Viden og Interesse, derimod mener jeg ikke, at de rene Færdighedsfag, der kræver en uafladelig, taalmodig eller utaalmodig, Gentagelse og Gentagelse og atter Gentagelse, er gaaet tilsvarende frem, jeg mener dermed Ting som Stavning og Hovedregning Men jeg mener *ikke,* at de er gaaet tilbage! Og den Dom grunder jeg ikke blot paa eget Skøn, men ogsaa paa Samtaler med erfarne Folk af alle Synsmaader.

— Tilfredsstiller Borgmestergerningen Dem ligesaa meget som Skolegerningen?

— Jeg vil ikke skjule, at det er en umiddelbart lykkeligere Beskæftigelse at have med opvoksende Ungdom at gøre, naar man da har Lyst og Anlæg derfor, end at samarbejde med alle

Digitized by Google

de paa Forhaand kritisk og uvilligt indstillede Voksne og at tumle med alle de mange, mange Sager, hvori man jo stadig skal vogte sig for Faldgruber, *men* — selv vore Politikere er jo dog til syvende og sidst gode og jævne danske Mennesker, saa snart de er bag Kulisserne, — — mens det hele jo ser *noget* gefæhrligere ud, naar de ses og høres paa Tribunen! Og ligesom jeg personlig gerne vil have Lov til at kunne lide Folk uden Partihensyn, saa har jeg heldigvis da ogsaa den Erfaring, at der er adskillige andre, som har det samme Ønske!

Og med et rask Svar, der ikke saarer, kan man komme igennem mange Vanskeligheder i Kongeriget Danmark! . . .

Saadan talte Borgmester Kaper, livfuldt, oplagt, i stadig Bevægelse paa det mægtige røde Tæppe mellem de panelerede Vægge, der dækkes af hyggelige gammeldags Malerier af svundne københavnske Idyller.

Nu standser Borgmesteren ved et af Vinduerne og ser ud paa den pludselige Sommerorkan, der rusker i Træerne paa Raadhuspladsen og rasler med Stormkrogene i Nyrops Raadhus.

— Har man kendt Magen til Sommer! siger han saa hovedrystende, men smilende med ukuelig Optimisme, som om han tænkte:

— Skulde mon ikke ogsaa *den* Sag kunne ordnes ved en fornuftig og loyal Forhandling?

Ved *Holger Jerrild.*

Digitized by Google

SPANIENS KVINDER.

REJSEINDTRYK.

Af Anna Koch Schiøler.

FRA det sydligste Frankrig begyndte jeg i en tidlig Morgenstund min Rejse mod Irun, Grænsestation imellem Frankrig og Spanien — noget beklemt, fordi min spanske Sprogudrustning saa nogenlunde samlede sig om Grundtallene og ikke mere.

I Bayonne havde jeg faaet Plads overfor en Herre, jeg ret hurtigt kom i Samtale med. Jeg var letsindig nok til at antage ham for Franskmand og betroede ham uforbeholdent, at jeg var ræd for de smaa sorte Spaniere. Han lo elskeligt og oplyste, at han hørte selv til de smaa sorte Spaniere, præsenterede sig som Dr. R. og stillede sig til min Disposition om ikke for Tid og Evighed saa dog saalænge, han kunde være mig til Nytte.

Min Rejsefælle var Bakteriolog, saa hjælpsom og elskværdig, som kun Spaniere kan være og — ofte er. Ved Grænsen tog han sig broderligt af mig, men da det kom saa vidt, at jeg skulde betale Drageren, der havde transporteret min Bagage til og fra Tolden, lagde jeg Mærke til, at Doktoren vendte sig bort, som var der overgaaet ham noget vederstyggeligt, og det var der. Jeg havde ramt hans spanske Ridderlighed saa smertefuldt, at han maatte tale om sit Nederlag, da vi igen sad overfor hinanden — denne Gang i Toget til Madrid.

»Jeg har,« sagde han, »levet saa længe udenfor Spanien — imellem fremmede, saa jeg vidste, at jeg ikke maatte betale for Deres Bagage, men som Spanier kom jeg derved i en pinlig Situation og en utænkelig Situation i Selskab med en spansk Dame, den nemlig at skulle give Afkald paa min Ret som Kavaler.« Jamrende gentog han: »Men jeg vidste, at jeg ikke maatte«.

Saaledes var jeg næppe naaet ind paa Spaniens Jord, før jeg vejrede den spanske Kvindes blide Uselvstændighed, hendes selvfølgelige Afhængighed. — Dr. R.s saarede Selvfølelse, hans Forlangende om at være den beskyttende, den førende, røbede spansk Mands Tankegang.

Hver Dag, jeg oplevede i Spanien — og i dette forunderlige Land bliver alle Dage til Oplevelse — fik jeg mit Indtryk fra Grænsen bekræftet, og da jeg senere traf en Østerriger, der i mangfoldige Aar har været bosat i Madrid og der har tilegnet sig

Digitized by Google

spanske Mænds Levevis og Tankegang, forekom det mig, at han nærgaaende ramte Landets gængse Mandsopfattelse, da han erklærede den spanske Kvinde for at være »den ideale Kvinde — takket være hendes smaa Fødder, tomme Hjerne og Føjelighed«.

Toget skramlede videre over Kastiliens fattige — ludfattige, stenede, tørstende Højland. Jeg maatte tænke paa Frants af Assisis Ord: »Søster Vand, du som er god og mild!« Kan dette Udbrud ellers synes lidt højstemt, her i Landet uden Kildevæld fik det en sær og dyb Betydning.

I Kupeen sad en smuk og frodig Frue. Hun havde to Børn, en Dreng paa et Par Aar og en ubestemmelig, der fra Bonnens Skød med passende Mellemrum blev overladt til Moren og lagt til et svulmende mælkefyldt Bryst; endelig var der en ældre Herre med sin midaldrende Datter.

Vi havde ikke kørt et Kvarter, før det laa nær at antage, at dette sammenbragte Selskab havde haft Hjem og Slægt sammen og delt Livsens Sorger og Glæder med hverandre. De talte, som vilde Vejen til Madrid ikke forslaa til, at de kunde faa talt ud.

Ogsaa min Person blev optaget til Drøftelse, og da Dr. R. uden Smaalighed berettede, at jeg var rejst igennem hele Europa — alene, kom hans Tilhørere enigt til det Resultat, at jeg maatte være en Heltinde — aldrig kunde en spansk Dame have udført Mage til Daad. Som Dagen skred, fandt Sensationen Vej til Nabokupeerne — Ekspressen rullede med en Heltinde.

Og saa — lur dem!

Vel ødslede Spanierinderne deres Hyldest paa den fremmede, men bag Anerkendelsen florerede en farisæisk Tilfredshed — saadan er vi ikke — lykkeligvis! Nordens kolde, graaøjede Døtre kan gøre den Slags — vi Sydens sortøjede Solbørn kan det ikke. Mændene elsker os og begærer os, at se os er nok, og vi — naa ja, vi ved saa lidt, vi kan saa lidt, men vi elsker igen!

— — —

I en af sine sidste Bøger taler den franske Forfatter George Duhamel om den unge ugifte franske Kvinde. Han begejstres af hendes sorgløse Tilegnelse af Livets Goder, af hendes Ønske om at opleve og hendes Aarvaagenhed, naar Oplevelse er nær. Men saa senere — efter Oplevelsen — i Ægteskabet faar hun en slap Linie fra Næse til Mund; hun ler ikke — tager tungt

Digitized by Google

og sentimentalt paa Tingene, bliver magelig og siger ikke længere »la maison« og »le déjeuner« men »ma maison« og »mon déjeuner«. »Det er trist,« slutter Duhamel sine Betragtninger, »at gifte Kvinder skal rekruteres fra de unge Pigers Rækker, der derved bestandig forringes.«

Jeg skal ikke komme nærmere ind paa Franskmandens Teorier og den Betydning, han lægger i dem, men naar jeg tænker paa, hvorlænge det vil vare, inden spanske Kvinder naar til en Udvikling, der gør dem til Oprørere imod det Samfundssystem, hvorunder de træller — mange Taarer fældes af spanske Kvinder i uudholdelige Ægteskaber — saa maa jeg — ud fra en nordisk Kvindes Synspunkt — gøre Duhamels Paradoks til mit og beklage, at den spanske Hustru, den spanske Mor, skal rekruteres fra de unge Pigers Rækker og blive Opdragerinde for det næste Slægtleds Døtre. Arabisk Syn paa Mand og Kvinde har i Spanien holdt sig indtil vore Dage, og den stærke spanske Kirke holder Haand over den vedtagne mauriske Idealitet uden at anfægtes af Betænkeligheder ved, at det var Kristendommen, der stillede Mand og Kvinde lige.

»Kvinderne er lykkelige, som de har det, de kender ikke andet og forlanger ikke andet,« er en Teori, der flittig doceres, naar man i Spanien taler med Mænd om Kvindernes Stilling. Om Slaverne sagde Mænd det samme i forrige Aarhundrede og — Kirken sagde det.

— — —

Jeg har rejst i Automobil fra Madrid til Middelhavets blaa Vande. Jeg har passeret fattige Landsbyer og smaa Købstæder, set Vindyrkernes og Olivendyrkernes Ejendomme ligge spredt paa fladt Land og imellem Bjerge — vi drømmer ikke i Danmark om spanske Afstande fra Nabo til Nabo. Nu hedder det sig, at Primo de Rivera har paabudt tvungen Skolegang over hele Landet, men den spanske Diktators Magtbud møder i dette Tilfælde sin Begrænsning i Landets modvillige Natur, og aldrig har jeg paa spanske Landeveje set et Væsen, der mindede om et Skolebarn. I Landsbyerne har jeg set Skolebørn paa Vej til Skole med smaa fattige og slidte Bomuldstøjsposer i Hænderne — øjensynligt Arvestykker i Børnerækken; men endnu er der for faa Skoler i Spanien til, at Paabud om tvungen Skolegang kan blive andet end en Papirsag.

Digitized by Google

Igennem Aarhundreder har man i Spanien ikke ventet sig anden samfundsmæssig Indsats af Kvinderne end den saakaldte medfødte, og man skulde tænke sig, at mange Slægtleds Træning og Erfaring havde udrustet Spaniens Kvinder til at røgte deres Moderkald, som det baader deres Børn bedst. Hvilke Resultater er saa disse trænede Kvinder naaet til?

50 Procent — halvtreds Procent — af Spaniens spæde Børn dør. Mødrene forguder deres Børn, men Uforstand, Overtro, svigtende Renlighedssans og Føling med, hvad Børn kan taale, dertil usle Boliger og sammenpakkede Familier gør Forholdene, hvorunder smaa Børn fødes og vokser op, miserable.

Man kan i Landsbyerne henimod Aften — ved Vintertid, da Aftenerne er bidende kolde, se Mødre — snakkende Mødre blive staaende ude med spæde blaafrosne Børn paa Armen. De samler ikke engang Klæderne om de arme Unger, Sjalet hænger og dasker nytteløst, men de undlader ikke at give Barnet de Kys, der indenfor visse Tidsrum tilkommer et spansk Barn, og det er mange.

Af Mødres Samvær med deres Børn stillede jeg efterhaanden den muligvis noget vaklende Diagnose, at Spaniens Børn delvis kysses ihjel. I et Land, hvor Tuberkulosens Udbredelse er foruroligende, maa det spanske Børnekysseri ikke alene anses for at være en Uskik men en Fare. Børnene kysses indtil Fanatisme og i alle Samfundslag af Fædre og Mødre, af Slægt og Venner, Bonner og Bonners Venner, af større Søskende og fremmede Folks Børn. Da jeg senere traf Dr. R. i Madrid, talte jeg til ham om min Iagttagelse og lod forlyde, at her var noget at gøre for en Bakteriolog. Han svarede:

»Vi gør, hvad vi kan for at modarbejde denne fortvivlede Form for Børneentusiasme. Vi advarer i Bladene saa populært, det lader sig gøre, men spanske Kvinder læser ikke Aviser, og læste de vore Advarsler, vilde de anse dem for taabeligt Tøjeri — skulde Kærlighed til et Barn og Kærligheds Beviser være i Stand til at skade? Hos os gaar det uhyre langsomt at vinde frem, men vi maa ikke give op, en Gang vil Oplysning ogsaa hos os gøre sin Virkning.«

— — —

Spanske Smaabyer er alle bygget efter samme System — lave Huse i tætte Rækker. Hvert nogenlunde velordnet Hus har sin

Digitized by Google

Patio, den spanske Gaard, der er Byhjemmets Midtpunkt. I Patioen holder Kvinderne til — dens Udstyrelse varierer efter Familiens Velstand.

Der er en vis romantisk Hygge over mange af disse Gaarde; de virker som Hjemmets fredede Plet, ofte pynteligt og sommerligt smykkede med Planter — fra Murene pipper Smaafugle i jammerlig smaa Bure.

— — —

Vel havde jeg hørt om spanske Byers tilgitrede Vinduer, men jeg havde ikke tænkt mig, at Spaniens Kvinder i vore Dage lever bag tykke Jernstængers Sikring.

Arabisk Aand — arabisk Tankegang har igennem Aarhundreder nødvendiggjort Fængselssikring for Hjemmenes kvindelige Ungdom — arabisk Aand og arabisk Tankegang nødvendiggør endnu i vore Dage samme Sikring imod Sydens Temperamenter — imod agressive Mænds utæmmelige Vilje til at erobre og myge føjelige Kvinders Vilje til at lade sig erobre. Dertil kommer, at der alle Dage har staaet et Vejr af modgaaende Interesser om den giftefærdige spanske Pige — Intriger, Jalousi, materielle Hensyn skaber Kampstof; muligvis er de paagældendes egne Ønsker i Strid med, hvad Forældrene anser for deres sande Vel.

Henimod Aften synes selve Stenbroen i spanske Smaabyers smalle Gader at ulme — Luften er gennemglødet af Erotik. Da kommer *el novio,* Manden, Kæresten, for at hilse paa *la novia.* Skodderne aabnes bag Gitret, og det tilstedes de unge at tale sammen — Haandkys tilstedes ogsaa, at mere tages, fremgaar af den franske Forfatters Lacrastelles Breve fra Spanien. Et af disse Breve er skrevet fra Cordoba — ved Foraarstid, Vinduerne i den gamle By er mod Aften belejrede. Lacrastelle fortæller herom:

»Foran hvert Hus ser man en Mandsskikkelse, støttet imod Vinduernes Jernstænger og imellem Vinduets Skodder et Kvindeansigt. Her taler Manden sagte og holder fast i Skodden — et Stykke længere henne i Gaden har Kvinden givet ham sin Haand, de tier begge. Og her ses to Ansigter tæt imod hinanden, saa tæt, at det ikke lader sig gøre at veksle Ord. Alle Variationer over Kærlighedens Væsen opleves i disse Gader. Jeg har set en Mand slynge sin Sorg imod et stort tomt Vindue, og paa et lille Torv har jeg set en Officer med begge Hænder knyttede om sin Sabel bøje sig tyst og dybt for en

Digitized by Google

mørk Skikkelse paa en Balkon. Cordobas forelskede Mænd ignorerer alt omkring dem — undtagen den Elskede, ikke med en Bevægelse, med et Blik lader de sig paavirke af de forbigaaende. Der er ingen Larm i disse Gader — ingen højrøstet Tale. Sangeren synger kun til hende paa Balkonen og ønsker ikke sin Røst hørt af andre. Stilheden aander en Lidenskab, Ord ikke vilde være i Stand til at give Udtryk for.«

— — —

Søndageftermiddag trækker unge Piger i Flokkevis ud over Landevejene — deres Fornøjelse er det at lufte Helligdagstøjet og daske i Solen. En velkommen Afveksling bryder Ensformigheden, hver Gang et Automobil er i Sigte, men endnu er der langt imellem Automobilerne paa afsides spanske Landeveje. Søndagspigerne tager det for en lykkelig Oplevelse, naar en munter Vognstyrer slænger Fingerkys til Deling — hele Flokken kommer i Uorden. Et godt Stykke bag efter eller foran gaar den mandlige Ungdom? Følgeskab er uantageligt.

Jeg tænker mig, at mine Læsere vil spørge: »Sender Nutidsaand fra andre Lande ikke friske Pust ind over Spanien, og kræver det praktiske Liv ikke der som her, at de unge Kvinder deltager i Erhvervene?«

Svaret maa blive: Til ensomme Egne i Spanien og fjerntliggende Smaabyer naar saadanne Krav ikke, men i de store Byer har Forældrene forstaaet, at Liberalitet lønnes i klingende Mønt. Det lader sig gøre for en spansk Mor at afgive sine Døtre til forskelligartet Arbejde udenfor Hjemmet, men hun tager sine Forholdsregler. Hun ved paa Minuter, hvor lang Tid hendes Datter behøver for at naa til og fra sin Arbejdsplads, og Ve den Datter, der forsynder sig. Fra et stort Kontor i Madrid blev det iagttaget, at en lille Kontordame hver Morgen kom paa Klokkeslet, men altid i Løb. Ved at beregne Tiden saa nøje, at hun kunde naa tidsnok til Kontoret ved at løbe en stor Del af Vejen, havde Moren sikret sig imod letsindig Omgang med Minutterne.

Sker det i Spanien, at en Datter fra et af disse smaa Sammenholdshjem faar et Barn, er hun for bestandig en udskudt, og Skammen rammer Familien ligesaa haardt som hende selv — det samme er Tilfældet paa Landet.

Det gaar dog ikke an at slutte ud fra disse mange Forholdsregler, at spanske Hjem ikke skulde aflevere deres Døtre-Kon-

Digitized by Google

tingent til Prostitution og Byernes Natteliv. Det er der som andre Steder; altid vil der være nogen, der bryder ud af Rækkerne.

— — —

Kommer vi højere op i Samfundsklasserne, ses Mødre og Døtre pudsede og fine møde frem, hvor Byens Folk spadserer. En Generation i Aar skiller dem, men Udviklingen er saa nogenlunde den samme, den standsede for Morens Vedkommende der, hvor Datteren nu staar. De er lige nyfigne, lige oplagte til at faa ud af Øjeblikket, hvad der kan faas. Stolt indkasserer Moren paa sit Barns Vegne unge Mænds uforbeholdne og beundrende Blikke, og hun er paa ingen Maade nøjeregnende, naar Datteren besvarer den hende tiltænkte Hyldest lige uforbeholdent og med samme Fyrighed.

Sker det i et Hjem, at Moren af en eller anden Grund ikke er i Stand til at være sin Datters daglige Ledsager paa Spadsereturen, tager hun lejet Hjælp til at udføre hendes Hverv. Aviserne bringer talrige Annoncer om Kvinder, der tilbyder at spadsere med unge Damer.

Nu skulde spansk Ungdom skille sig ud fra al anden Ungdom i Verden, om den ikke fandt ud af at drage Nytte af Situationen — den lejede Duenna, og den gør det. En Peseta eller mindre forvandler den ærbare Vogter til et medgørligt Væsen — stille lister hun sin Vej og de unge deres i El Retiros lønlige Gange, eller hun sidder paa en Bænk i skyldig Afstand fra den Bænk, de unge har valgt. Strengt har hun det, naar hendes Tyranner er naaet dertil, at de søger ind paa et Konditori, hvor de fraadser i kvalmende søde Sager. Der sidder Skroget — Lykken nær og dog saa fjernt — med et Glas Vand foran sig. Det ventes af hende, at hun interesserer sig for, hvad der foregaar alle andre Steder end i hendes Nærhed.

— — —

Endnu højere oppe i Samfunds-Inddelingen lader vedtagne Fordringer til god Tone sig ikke omgaa, da ikke før man naar til de internationalt prægede Kredse, hvor Livet former sig i Spanien som andre Steder nogenlunde efter selvskrevne Love.

I gamle dannede spanske Slægter gaar det an for en ung Mand af Kredsen, der har truffet en ung Pige og danset nogle Gange med hende, at han inviterer hende til Eftermiddagste

Digitized by Google

paa et af Madrids fine Hoteller, men det er en Selvfølge, at Moren ogsaa inviteres, og Bedstemoren, der endnu er ung af Aar og oplagt til at more sig, følger gerne med. Har de unge saa i en Sæson eller to danset sig sammen, da ved han om hende, at hun kan danse og tralle og flirte graciøst, om sig selv ved han, at han er forelsket som en Spanier eller — at han skimter en Medgift, det er værd at ofre noget for. Hun ved ikke andet, end at hun er i Stand til at daane af lykkelig Forventning.

— — —

Jeg traf dem dernede, disse unge Fruer, der kunde berette om spanske Hustruers Overrumpling af den haarde Virkelighed. I et Selskab lagde jeg Mærke til en høj, slank Kvinde; hun var ældre end de fleste af de unge, hun dansede imellem. Under natmørkt Haar straalede et Par glansfulde sorte Øjne — hendes Mund var stor og levende — Tænderne blændende hvide.

Tyve Aar gammel var hun blevet gift og fik rige spanske Pigers traditionelle Udstyr, saa og saa mange hundrede Tusinde Pesates — et Automobil af førende Mærke og Smykker, som Smykker kun ses i Spanien, efter at russisk Aristokrati er traadt ud af Konkurrencen.

I Løbet af et Par Aar havde den unge Ægtemand brugt Formuen. Han solgte Automobil og Smykker og forsvandt til Meksiko. Hans Hustru vendte tilbage til sit Hjem — ruineret og med et lille Barn, der døde efter kort Tids Forløb. Hun kaldes nu ved Pigenavn, har lagt Fruetitelen bort og tiltales *senorita.* Atter staar hun i de unge Pigers Rækker og er under samme Beskyttelse, som før hun forlod Hjemmet, ogsaa ved nævnte Selskab sad hendes Mor Vagt, mens Datteren dansede. Et lignende Tilfælde fortaltes i de Dage, jeg var i Madrid — en nygift Frue blev forladt af sin Mand — det kedede ham for formidabelt at være gift. Han kommer tilbage den Dag, hans Hustru arver sin hovedrige Bedstemor — Pengene er hans. Skilsmisse kan ikke opnaaes, Kirken tillader det ikke.

En Undtagelse fra Kirkens strenge Reglement har fornylig været meget omtalt i Madrid — i højfornemme og meget formaaende Kredse ognaaede et Ægtepar Skilsmisse ad en guldstrøet Vej direkte til Paven. Foruden Guldet fordrede Sagen stort juridisk Snille.

Digitized by Google

Separation kan opnaaes og nyt Ægteskab indgaas i Udlandet, men det har ikke Gyldighed i Spanien.

— — —

Naar en velsitueret Spanierinde er gift, faar hun fast Tilholdssted i sit elegante Soveværelse. Døgnets Inddeling gør, at hendes Morgenstund ikke har Guld i Mund; mens hun endnu sover, køres Bonnen og Børnene i Automobil ud til en af Madrids smukke Parker. Chauffør og Bonne har til Opgave at underholde det unge Herskab og faar Lejlighed til at underholde hinanden, naar Legen er sat i Gang.

Ud paa Eftermiddagen kører *senora* Promenadekørsel sammen med sin Mor eller med Veninder ad Madrids brede og fornemme Castellana. Eftermiddagsteen drikkes i Sakuska, en russisk Tesalon, der for Tiden er et yndet Mødested for Beaumonden, eller i en privat Kreds. Muligvis spiser Ægtefællerne til Middag sammen i deres Hjem eller i Selskab, muligvis gaar de i Teatret, men dermed er ogsaa Samværet forbi — *senora* køres hjem og piller Diamanterne af; hendes Mand drager ud i spanske Ægtemænds Friskarer.

— — —

Spanske Kvinders retsløse Stilling er blevet medbestemmende i den dybtgaaende Forbindelse, der gennem Tiderne er opretholdt imellem spansk Gejstlighed og rige Overklassehjem. Til saadanne Hjem er som Regel knyttet en Huspræst eller flere. Ofte sker det, at Døtre fra rige Huse paavirkes, eller Moren paavirkes af den mægtige spanske Kirkes Repræsentanter, og saa fortælles det en skønne Dag, at en purung Pige, uden Kendskab til Livet, uden Viden om hvad hun gaar ind til, bliver Nonne — for Livstid indespærret og afspærret, og dog er hun født med Sydboens Temperament og naturlige Livsglæde. Hendes Formue tilfalder Kirken.

I Domkirken i Sevilla saa jeg en ældre Nonne og i hendes Følge en barneung Søster — fin og yndig og saa spæd af Skikkelse, saa det ikke syntes at ligge udenfor Tyngdelovens Muligheder, at hendes mægtige hvide Hovedlin vilde være stærkt nok til at bære hende bort, hvis et Stormpust fyldte dets sære Udbygninger. Det laa nær at haabe paa et naadigt Stormstød. Hun var bleg og hendes Øjne sky og blide. Jeg kunde ikke gøre andet for hende end at se ind i disse brune, sky og blide Barne-

Digitized by Google

øjne — saa mildt, jeg formaaede, og det forekom mig, at hendes Blik svarede mit — en stum Hilsen fra et frit Menneske til en Fange.

— — —

Der tales om, at Primo de Rivera paatænker at gennemføre Ændringer i Ægteskabslovgivningen, saa det skulde blive muligt for spanske Ægtefolk at opnaa Skilsmisse og i Lighed med fransk Lov give fraskilte Ret til en borgerlig Vielse, der har Ægteskabs Gyldighed.

Men hvem tør i Spanien unddrage sig Kirkens Velsignelse for deres Ægteskab? I dette forunderlige Land lever Tro og Overtro sammenblandet; saaledes fortalte en engelsk Læge mig, at en af hans fornemme Klienter, en ung Frue — from og kultiveret — havde afskediget efter faa Dages Tjeneste en Barnejomfru, fordi hun dømte hende til at have onde Øjne.

Og Præsterne vaager over Kvindernes Vel. Jeg havde Lejlighed til at besøge den første Kvindeklub, der er stiftet i Spanien. I et smukt Hus paa en første Sal findes en pompøs Salon; det saas øjeblikkeligt, at dette smagfulde og kostbart udstyrede Rum skyldtes rige Kvinders Interesse.

Præsteskabet har i haarde Ord fordømt denne kvindelige Udskejelse, der har ført til en Sammenslutning, der er og maa være af det onde. Det bliver fortalt, at en af Klubbens Stifterinder gejstligt paavirket har indset Formasteligheden af sin overilede Flugt ind i liberale Egne og er vendt bodfærdig tilbage til Orden og Sædelighed.

— — —

Frisindet spansk Ungdom sætter store Forhaabninger til en antiklerikal Studenterbevægelse, der er saa fremskreden, at den har sit mandlige og kvindelige Kollegium, det sidste under Ledelse af Maria Maeztu. Jeg hørte aldrig denne Leders Navn nævne, uden der samtidig blev sagt: »Maria Maeztu er Spaniens intelligenteste Kvinde«. Desværre traf jeg hende ikke; hun var paa Rejse, da jeg vendte tilbage til Madrid fra min Udflugt mod Syd.

Kvinderne i Spanien har Adgang til samme akademiske Uddannelse som Mænd. Nogle har benyttet sig af deres Ret, men de har uhyre vanskeligt ved at gøre sig gældende eller rettere

Digitized by Google

sagt, det er foreløbig kun ganske enkelte udkaarede, der ikke lader sig overse.

— — —

Fra gammel Tid har der været Bestræbelser fremme for at bryde Kastiliens øde stenede Jord og lede Vand ind over tørstende Egne. Noget er naaet, men kun lidt imod, hvad der staar tilbage.

Fra gammel Tid er spanske Mænd opdraget til Forvisning om, at kønslig Selvkontrol er en latterlig og umandig Egenskab og Spaniens Kvinder holdt nede paa Barnets Udvikling, efter at deres Sanser er blevet den voksne Kvindes. Derfor vil Jernstængerne indtil videre blive siddende foran Vinduerne og Mødre og Præster danne Værn.

Men store Planer er fremme for at frugtbargøre Kastiliens uanvendelige Land, og Frisindet vaagner blandt Spaniens Ungdom — det gaar langsomt, men det gaar frem.

Digitized by Google

HARALD KIDDE.

I ANLEDNING AF 50-AARSDAGEN FOR HANS FØDSEL.

Af CHR. RIMESTAD.

HARALD KIDDE fik efter sin Død en usædvanligt pludselig Renæssance. Hans Ry bredte sig saa hurtigt, hans Læsekreds mangedobledes i Løbet af saa ganske faa Aar, at det ikke engang er rimeligt at tale om en *Renæssance.* Brugen af dette Ord forudsætter, at der er gaaet en rum Tid efter en Skribents Død, førend det Tidspunkt indtræffer, da han bliver en levende Magt i et stort Publikums Bevidsthed.

Tilfældet Harald Kidde er eksceptionelt. Forholdet er jo det, at det var meget vanskeligt at sælge hans Bøger, da de udkom, hvorimod de nu optrykkes i Oplag paa op til 5000 Eksemplarer.

Forlaget tøvede ret længe med at udsende hans Værker paany. Det var, som om det ikke rigtig kunde tro paa denne Succes. Der forelaa ganske vist uomtvistelige Fakta. Visse af Værkerne var antikvarisk gaaet op i Priser, som ellers slet ikke kendes herhjemme, hvor Bibliofilerne er faatallige. *Aage og Else* og *Helten* blev betalt med indtil 75 Kr. — disse to var de mest søgte af hans Værker. Man kan ikke undre sig over, at Forlaget nølede og tog den Mulighed i Betragtning, at det kunde være et forbigaaende Modefænomen. Sagen var den, at *Helten,* da den udkom, vel fik en ualmindelig god Presse, men ikke desto mindre kun blev solgt i et Par Hundrede Eksemplarer. *Aage og Else* havde haft en bedre Publikumsskæbne, men det var dog først *efter* Kiddes Død, den blev udsolgt.

Kidde debuterede med den lille Samling Parabler *Sindbilleder.* Den fik en fin Modtagelse, og særligt maa Edv. Brandes' Anmeldelse i »Politiken« have glædet den purunge Forfatter. Denne Bog udmærkede sig ikke blot ved sin Tænksomhed, sin skarpsindige Dialektik, men ogsaa ved Formens Knaphed og Prægnans. Den var skrevet af en Tyveaarig, men Erfaringernes Rigdom og Vægt pegede hen paa en Fyrretyveaarig.

Aaret efter fremkom første Del af den store Dobbeltroman *Aage og Else: Døden,* der halvandet Aar efter fulgtes af anden Del: *Livet.* Kidde blev da af næsten hele Kritiken stillet paa Plads blandt de allerbetydeligste af de unge Skribenter. Denne

Digitized by Google

Bog viste ganske andre Evner end *Sindbilleder:* han kunde behandle et meget stort konkret Stof direkte, give, i endog eminent Grad, *Illusion af Liv.* Han aabenbarede sig som en fremragende *Psykolog* og en ligesaa fremragende deskriptiv *Lyriker.* Det er Foreningen af disse to Evner, Psykologens og Lyrikerens, der gav *Aage og Else* dens Særpræg, og dette Særpræg genfinder man i alle Kiddes senere Værker, det sidste, særeste, vanskeligste, men ogsaa mægtigst undfangne og gennemførte, *Jærnet,* iberegnet.

Kidde var en mærkelig Blanding af en Tænker, en Grubler, en Moralist, en Skønhedsdyrker og en Roman-Digter, hvis Begær det var at gribe Virkeligheden, baade den indre og den ydre, saa stærkt, saa fuldt, saa dybt det var ham muligt.

*

Alle hans Værker har et betydningsfuldt intellektuelt Centrum, og alle Bipersonerne, alle Episoder, alle Situationer har direkte Forbindelsestraade med dette Intelligensens usynlige, men uophørligt virkende Centrum. I *Aage og Else* er dette Centrum Problemet om *Troskab.* Og naar dette Problem faar en ganske særegen Magt her, er Hovedgrunden den, at Kidde har behandlet det paa saa yderst personlig en Maade: han har øst direkte af sine egne Oplevelser, og denne unge Mand paa tyve Aar havde, dels i Kraft af de ydre Omstændigheder, dels af sit eget Gemyts særlige Art, erfaret mere end Flertallet af Mennesker gennem et langt Liv. *Aage og Else* er en, foreløbig uudredelig, Blanding af *Dichtung* og *Wahrheit.* Vi tvivler ikke om, at denne Bog vil faa en lang Eksistens, Generation efter Generation vil endnu længe bevæges, fortrylles, smertes af den, og de lærde Granskere vil anspænde deres Evne for at redegøre, *hvad* der er Wahrheit og *hvad* der er Dichtung. Man tør med temmelig stor Bestemthed formode, at det engang vil blive Emnet for en lærd og forhaabentlig skarpsindig Doktordisputats.

I alle Kiddes Bøger findes der en Række Bifigurer; næsten altid er det Originaler, Væsner, der efter den gængse Opfattelse er ekscentriske, eller en Smule afsindige: allesammen er de besat af en fiks Idé, der efterhaanden har antaget saadanne Dimensioner, at den helt opfylder deres indre Liv, er blevet deres

Digitized by Google

Behersker; paa et givet Tidspunkt i deres Tilværelse har de faaet et sjæleligt Choc af en indgribende Oplevelse, dette har været saa voldsomt og dets Virkning saa vidt rækkende, at denne fikse Idé er blevet deres uforsonlige *Tyran*. Alle disse Mennesker — den egentlig Kidde'ske Menneskeverden, man, saa vidt vi véd, ikke genfinder saa udpræget hos nogen anden Romanforfatter — har som deres fornemste Karaktertræk dette: de er i deres Tanke, deres Følelse, deres Instinkt helt og holdent besat af Trofasthedens Idé, *de er ude af Stand til at glemme,* og derigennem i en vis Forstand umenneskelige, da Gennemsnitsmenneskets maaske fundamentale Egenskab er denne: at det har særdeles let ved at glemme, og drives det til at reflektere lidt over sig selv, finder det selve Livsopholdelsens og Livsfornyelsens Princip i det Faktum: *at det er i Stand til at glemme.*

Det kan ikke nægtes, at disse Bipersoner trykker Kiddes Produktion. Deres Originalitet beror jo nemlig paa, at de har overvundet alt det umiddelbare, alt det spontant og abrupt frembrydende, de ikke alene ikke giver efter for deres Instinkters Impulser, men de har ikke længere Impulser. De er helt størknede, indemurede i deres fikse Idé, som i et Fængsel paa Livstid.

Men til Gengæld: i Hovedpersonerne er der et mægtigt sjælelige Røre, en uophørlig Kamp, hvis Tumulter det har været Kidde en intens Tilfredsstillelse at granske og fremstille. Han havde uhyre svært ved at blive færdig, han gravede sig med sin af Refleksioner gennemtrænede Forstand og med sin næsten sygeligt følsomme Intuitionsevne stadig dybere ned, længere ind i sine Personers Indre. *Tue Tavsen,* Hovedpersonen i *Aage og Else,* er et frapperende Eksempel paa denne haardnakket borende Granskningslyst. I det Store og Hele er hans Væsen besat af Dobbelttrangen; Troskaben mod de dyrebare Døde, og Livshungeren, som kunde tilfredsstilles i den Kærlighed, den unge Lull kun ønsker at skænke ham af sit fulde Hjærte og sine funklende friske Sanser — Problemet er tilsyneladende saa enkelt og saa klart som i et Drama, men hvilken næsten æventyrlig Yngleevne faar det ikke i denne sande Romanfremstilling; det bliver et helt Mylr af Tanker, Følelser, Instinkter, der ustandseligt brydes.

Digitized by Google

Man tænke blot paa Kiddes Dialoger: aldrig havde endnu en dansk Romanforfatter saadan anspændt sig for ikke blot at give Replikkerne det heftigst mulige impulsive Præg — og deraf det stundom helt sønderrevne, som det navnlig viser sig i *De Blinde* — men ogsaa for at bringe Tankernes uafbrudte Akkompagnement bag Ordene. Ingen havde hidtil dristet sig til at forsøge paa at fange dette uophørlige og meget dulgte Dobbeltspil mellem Ord og Tanke. Thi det, han afslørede, var ikke blot det, Personerne bevidst skjulte, men ogsaa det, de ubevidst kastede Slør over. Kidde vidste, som den ubarmhjærtigt gennemtrængende Psykolog han var, at Menneskene ejer en fatal Evne til at se sig selv i det Lys, de ønsker, til at give deres Følelser eller Handlinger de Fortolkninger, der smigrer dem selv mest — alle Mennesker er i en vis Forstand Selvbedragere.

I Kiddes Værker genfinder man for Hovedpersonernes Vedkommende denne ligesaa *intense som intime Psykologi:* de vil blive Genstand for professionelle Psykologers Granskning, ligesom de Problemer om Trofasthed, om Redelighed, om den høje Uegennyttighed, de kredser om, aldrig vil ophøre med at beskæftige de Mennesker, der, som *Baudelaire* har sagt, betragter dette som det eneste reelle Fremskridt: *at uddrive Arvesynden af Hjærtet.*

Men ogsaa Skønhedsdyrkerne vil i de kommende Tider begrave sig i Kiddes Værker. Man kunde af hans Romaner udskille en pragtfuld Samling *Morceaux Choisis,* Prosadigte, hvor Sætningerne, med det subtileste Sammenspil af Tanke og Musik, er leddelte af et dybt lyrisk Instinkt. Alle Elskere af Poesi kan større Stykker udenad: de tilhører den Prosaens fornemme Kunst, som altid har været sjælden i Danmark, og nu er næsten glemt. Paa Snese og atter Snese af Sider har Kidde vist sig som en Stilens Troldmand: sjældent har i dansk Prosa Sætningernes Leddeling fremkaldt saa fine eller saa fyldige Harmonier. Tænk blot paa de tre Sider om Herregaarden i *Den Anden:* et fuldendt poetisk Mesterværk, Chateaubriand, Loti, Barrès værdigt; Prosaen har en Musik, ingen Vers vil kunne overgaa. Vi forudser en anden Disputats om Kidde: »Betydningen af den syntaktiske Leddeling for Musiken i Kiddes Prosa«.

Digitized by Google

Denne kan blive det nødvendige æstetiske Supplement til den først antydede, der kommer til at behandle Tænkeren og Moralisten, der benyttede sine egne Oplevelser til at granske Lovene for en menneskeværdig Eksistens.

En menneskeværdig Eksistens — det blev for Kidde det Spørgsmaal, der i sig rummede alle de andre, der har Betydning for Menneskets indre Liv. Paa et tidligt Tidspunkt opgav han Troen, men derfor opgav han meget langtfra de kristne Idealer. Han vedblev at være Kristen, thi Barmhjærtigheden, Uegennyttigheden, Ærefrygten for det Store (der i hans Øjne var Overvindelsen af Selvviskheden), vedblev at være Ledestjernerne for hans Liv og for hans Digtning. Maaske troede han slet ikke paa nogen Gud — et af hans dybeste og bitreste Værker *Loven* aabner Perspektiver ud mod en altopslugende Nihilisme — men han forstod ikke, at Mennesker, der er dette Navn værdige, kunde drage deres Vejr, hvis de ikke, hver eneste Time, levede, foran deres egen Samvittigheds Domstol, paa samme Vis, som om et stort, idealt og strengt fordringsfuldt Væsen uendeligt klartsynet ideligt betragtede dem — og dømte dem.

Digitized by Google

RAAD TIL RUSSEN.

DENGANG den nu 85aarige Professor Høffding en Septemberdag for 28 Aar siden holdt den første Forelæsning for Russerne af det runde Aar 1900, sagde han, at ved Siden af deres sikkert talrige gode Egenskaber havde hans nye Tilhørere en Fejl, som ikke lod sig rette, fordi den var fordelt paa dem alle: de var for *mange*.

Siden da har man indtil det trivielle diskuteret Spørgsmaalet om Studenter-Overproduktion, der dog ganske kort kan besvares saaledes, at lige saa vist som vi har for mange Studenter, hvis de alle vilde fortsætte paa Frue Plads med Embedseksamen og Livsstilling for Øje, lige saa sikkert kan vi aldrig faa for mange unge Mennesker af begge Køn, der afslutter deres Skolegang med Studentereksamen.

Til begge Slags, baade dem, der lader Huens — eller Filosofikums — Erhvervelse være Punktum for Læsningen, og dem, der gaar videre, vilde jeg gerne sige nogle Ord som gammel Kammerat.

Uden at afgøre, hvorvidt de »blev Studenter i den rette Tid« eller ikke, tør jeg nok hævde, at de gaar ind til et historisk Aar: 450-Aaret for Universitetets Oprettelse, 100-Aaret for Polyteknisk Læreanstalts Tilblivelse og endelig Aarhus-Universitetets Fødselsaar. (Pudsigt nok føjer det sig saaledes, at medens Polyteknisk Læreanstalts første Bygning nu er Universitets-Anneks, begynder det nye Aarhus-Universitet sin Tilværelse i Byens tekniske Skole.) For Resten er der ogsaa forløbet 100 Aar siden hin mindeværdige Studenteraargang, inden for hvilken man udpegede 4 store og 12 smaa Poeter.

DE nye Studenter vil i den kommende Maaned faa Lejlighed til at høre et Utal af Taler og blive overvældet med gode — eller i alt Fald velmente — Raad, lokket og advaret fra mange Sider.

Naar der nu ogsaa i disse Linier skal gives dem nogle saadanne Raad, skal det — lidt paradoksalt — først tilraades dem ikke at lytte alt for stærkt til de mange gode Raad, men saa kraftigt som muligt bruge deres egne Øjne og danne sig deres egne Begreber, hvilket er et væsentligt Led i den vanskelige Omgangsproces, som hedder Springet fra Skolelæsning under Kontrol til det frie Studium under eget Ansvar.

»Prøv og døm!«, som man kan læse paa Butiksskilte, er ogsaa et godt Motto paa det aandelige Marked.

Digitized by Google

De skal ikke tro, mine unge Damer og Herrer, at De er saa meget ringere udrustede end de gammeldags Studenter, som man fra visse Hold ynder at indprente Dem.

Uden at ville benægte, at den gamle Studentereksamen var sværere end den nye, kan man trygt paastaa, at var der adskilligt, som de gamle lærte, men de nye ikke har lært, er det modsatte ogsaa Tilfældet i en væsentlig Grad. Tiderne forandrer sig, og enhver Studentertype kan være god for sig.

Men bild Dem nu paa den anden Side ikke ind, at De er nogle Pokkers Karle og Piger.

Det gammeldags akademiske Hovmod fører nu heldigvis en hensygnende Tilværelse men man møder det endnu lejlighedsvis. De bør gøre det til en Æressag at arbejde paa at udrydde de sidste Rester af Studenter-Arrogancen, der er et lige saa ubehageligt og utiltalende Fænomen som den naive og selvglade Forvisning om at have slugt Alverdens Visdom, man nu og da støder paa — og frastødes af — hos seminaristiske Sjæle.

Pas Deres Studium ordentligt, men bliv ikke Fagstudenter med aandelige Skyklapper paa.

Det er et uvurderligt Plus ved Københavns hæderværdige Universitet, at der er saa rigelig, alsidig — og gratis — Lejlighed til at høre almentdannende, humanistiske Forelæsninger. Og det sømmer sig for en akademisk Borger ikke at være stavnsbunden til et Specialstudium, men sørge for at skaffe sig et kulturelt Overskud, en aandelig Margen af Viden.

Prøv blot trøstigt Foreningslivet — prøv og døm! —, men læg større Vægt paa Kammeratskabet.

Fyld ikke Deres kostbare Tid for stærkt med at høre paa Diskussioner; ikke saa sjældent er det at foretrække at udveksle Meninger med Studiefæller eller at tilbringe sin Lørdag Aften med at læse en god Bog hjemme i sin egen Stue.

Jeg hverken behøver eller vil raade Dem til at drive Sport. Det turde nu om Stunder snarere være fornødent at lægge Dem paa Sinde ikke at overdrive Sporten end at drive den.

Paa ét Punkt skal jeg vel vogte mig for at raade Dem: naar det gælder Spørgsmaalet: København eller Aarhus? Det er til syvende og sidst et Privatanliggende, som jeg ikke skal blande mig i. (I Parentes bemærket vil jeg dog ikke skjule for Dem, at den værdifulde almentkultiverende, humanistiske Uddannelse, jeg talte om ovenfor, er der

Digitized by Google

ikke den samme Adgang til i Aarhus — hvis Universitetssag Professor Louis Hammerich saa virkningsfuldt plæderede i dette Tidsskrifts forrige Hæfte — som paa Frue Plads; men dette er en Mangel, der ganske naturligt klæber ved alle begyndende Universiteter.)

OG saa til sidst:
Velmødt paa den akademiske Arena, hvad enten De vælger den 450-aarige Frue Plads, Fruens 100-aarige Datter paa Sølvtorvet eller hendes nyfødte aarhusianske Nor, som befinder sig midt i Fødselsveerne og først skal gennem Børnesygdommene — og som altsaa forsaa vidt deler Kaar og Skæbne med Aarets Rus.

For begge Parter vil vi oprigtigt haabe, at de maa vokse og trives, idet vi hilser baade det nye Universitet og den nye Student med det gamle akademiske Ønske om Liv, Vækst og Blomstring: *Vivat, crescat, floreat!*

E. R.

Digitized by Google

RELIGIØS ERKENDELSE.

Af Dr. theol. F. C. Krarup.

Et tiltalende træk ved den nyere videnskabelige forskning er dens åbne anerkendelse af sin begrænsning. Muligheden for en anden bestemmelse af tilværelsen end den videnskabelige vil i almindelighed blive indrømmet. Og adskillige teologer synes at være tilfredse hermed og at mene, at deres nok så ubegrundede påstande hermed er bragt udenfor skudvidde fra forstandskritikens side. Men på den blotte mulighed kan der dog ikke bygges. Det rent uerkendelige kan ikke godt akcepteres. En vis art af begrundelse må der dog til. Og kan der gives en sådan udenfor den videnskabelige? Kan det blive andet end blotte fantasterier? Kan der blive tale om en anden erkendelse, af moralsk eller religiøs art? Til en sådan må der kræves, at vi henvises til noget objektivt bagved det subjektive, til et grundlag af en vis almen karakter, der kan pånøde sig bevidstheden som en virkelighed af en irrationel art. Vistnok må der slet ikke tilstræbes en sådan evidens, som er ejendommelig for den videnskabelige erkendelse. Den har sin grund i videnskabens upersonlige karakter, medens den religiøse erkendelse har en afgjort personlig farve. Vi må da på forhånd udskille den teologiske erkendelse fra den religiøse. Kun til den sidste vil vi holde os. Det er ikke en apologi for kirkelæren, som her skal gives, men kun for et selvstændigt personligt forhold til virkeligheden.

Vi udtaler på dobbelt måde vore domme om tilværelsen. Dels er de af indikativ art, og betegner den nødvendige sammenhæng mellem alle fænomener, som tilsammen udgør naturen, dels er de af imperativ art, og bestemmer den værdi, som de har for os som handlende personlige væsener. Videnskaben i egentlig forstand er begrænset til de første; gennem disse giver den os det faste billede af virkeligheden. Må dette dog ikke suppleres ved indholdet af de praktiske værdidomme? Herpå svares der ret almindeligt med et afgjort nej! Man formulerer denne modsigelse ved at hævde, at en værdibestemmelse aldrig kan danne grundlaget for en virkelighedsdom. Er dette rigtigt? Jeg mener, at vi må svare, at i visse tilfælde bestemmer vi netop tilværelsen ud fra et værdisynspunkt, og føler os nødsagede til at gøre det.

Vi stanser først ved os selv. Nogen direkte erfaring om vort

Digitized by Google

indre, således som det er »i sig selv«, har vi ikke. Idet vi anskuer vort Jeg som objekt, vil det altid være med os som subjekt. Men alligevel søger vi en erkendelse af os selv, ligesåvel som af vor omverden. Det er *Sokrates,* som først har stillet opgaven: kend Dig selv! Og han har klart bestemt selverkendelse som en vurdering, idet den enkelte indefra føler sig bundet ved et idealt bud, der er udtryk for hans sande, inderste væsen. Og den samme erkendelse af samvittigheden som vort sikre kompas er fælles for os alle i vor praksis. Som følende og villende personer lever vi med bevidstheden om, at vi er noget for os selv i modsætning til alt andet, og at vi i vort Jeg har en selvstændig værdi, der binder os til et bestemt formål for vor handlen. Hvis man vil gennemføre en rent forstandsmæssig kvantitativ bestemmelse overfor vort personlige liv, da vil det sige, at man betragter det som blot indbildning, at vi har en individualitet, et selvstændigt Jeg og en vilje. Man vil da gøre alle kvalitetsbestemmelser til rent subjektive forestillinger. Men mod en så ensidig forstandsbetragtning, der ikke vil anerkende anden virkelighed end den rationelle, må vi i virkelighedens navn protestere. Intet er os umiddelbart mere vist end at vi er til som mennesker, som personlige væsener, der føler os forpligtede ved en hellig morallov, der er ganske forskellig fra naturloven. Man må vistnok have lov til i videnskabelig henseende at bestemme os under et mekanisk synspunkt som en succession af mekanismer ligesom man i naturhistorien indordner os i pattedyrenes række. Men hvad man ikke har ret til, er at tilføje, at en sådan bestemmelse er den udtømmende, den eneste rigtige. Vi er noget andet og mere, som ligger udenfor videnskabens naturbegreb. Det må kun tilføjes, at vi ikke dermed udenvidere slutter til en årsagsfri vilje, således som det hævdes i den indeterministiske teori. Det er en irrational virkelighed, vi stanser ved, idet vi anlægger værdisynspunktet. Vi giver kritiken ret, hvis den vil formulere sin indvending således, at der ikke af værdibestemmelsen kan udledes nogen *teori* angående virkeligheden.

Og den samme værdibestemte virkelighed, som møder os, når vi ser indefter i os selv, kommer os også imøde, når vi ser udefter og stanser ved vore medmennesker. Det er ikke som naturfænomener, vi ser på dem og behandler dem, men det er som personligheder, der hver for sig har en selvstændig værdi og et

Digitized by Google

dertil svarende mål. Og vi føler os forpligtede til at hjælpe dem frem til at nå dette. Ja, det er ikke blot en naturlig følelse, der grunder sig på en indfølen i deres indre liv, men det er den store menneskekærlighedens lov, som her taler til os, den, der samler al moral i sig og som ser bort fra alt det mere tilfældige hos de enkelte, forat holde sig til det centrale, det væsentlige i dem alle, at de er mennesker, det vil sige personer og ikke ting. Således handler i virkeligheden også alle brave mennesker uafhængigt af, hvilke videnskabelige teorier de ellers hylder. Selv om læger kan være af afgjort materialistisk tankesæt, så vil de i deres praksis alene se på deres patienter som sådanne, der har en værdi i sig selv, som mennesker, der er et offer værd. Når lægen i medfølelse bøjer sig ned over sin patient og lytter til hans pulsslag, da er det mere end atomsvingninger, der foregår; det er to hjerter, der mødes i en virkelig oplevelse. At der ikke af en sådan anerkendelse af menneskelivets værdi kan udledes nogen teori om en personlig udødelighed, behøver vel næppe at tilføjes. Men her ser vi, at der ligger mere i virkeligheden end der kan omsættes i begreb.

Men endelig også, når vi ser på hele tilværelsen, deri indbefattet naturen, under ét, må vi med hensyn til dens objektive eksistens bedømme den som irrationel. Det er en misforståelse, når vi mener at gribe dens objektivitet gennem vore rationelle begreber. Vi har her kun at gøre med verden som den viser sig gennem forholdet til os, gennem vore sanseorganer og vore tankeformer. Om der svarer en deraf uafhængig eksistens hertil, kan vi slet ikke vide noget om. Den nødvendige sammenhæng, som videnskaben fremstiller, har sin forudsætning i den syntetiske ævne i os, der skaber nødvendigheden. *Hume* har bestridt, at den som en objektiv årsagslov skulde binde det ene faktum til det andet. Vistnok må vi antage, at virkeligheden svarer til vore begreber, men bevise det kan vi ikke. Det må blive genstand for en tro, hvad moderne tænkere som *Kroman* villigt indrømmer. Uafhængigt af om tilværelsen for en absolut ånd vil vise sig rationel eller ikke, vil den for vor menneskelige erkendelsesævne i sin grund stå som irrationel.

Med denne påvisning af værdibestemmelsen som et erkendelsesorgan er den første forudsætning given for vor ret til at antage Guds eksistens. Når denne ret nærmere skal begrundes,

Digitized by Google

må vi først være klar over, hvad der skal forstås ved forestillingen om Gud.

Det almindelige er, at man går ud fra et begreb om Gud, hvorefter han får en vis rationel karakter og bestemmes i den størst mulige uafhængighed af os og vor individuelle dom. Han tænkes da som den absolute grund til alt, hvad der er, særlig til alt, hvad der har eksistensberettigelse; han bliver til ét med den abstrakte almagt og retfærdighed, hvad der anskues i billedet af ham som skaberen og dommeren. Herefter kommer gudsforholdet da i første række til at bero på en forstandsmæssig dom. Men en sådan bedømmelse er i en åbenbar modsigelse med den måde, hvorpå forestillingen om Gud gennem religionen faktisk har gjort sig gældende i historien og gør det den dag idag. Det er ikke som en oplysning eller forklaring, at menneskene gribes og betages i deres bevidsthed af en usynlig højeste magt. Det er som villende og følende væsener, at de bliver betagne af en livsmagt, der giver en praktisk indsats i deres liv, en ny værdi. De går ud fra sig selv som personlige væsner, der føler den dybe modsætning mellem hvad der fremmer og hæmmer deres liv og de føler sig på engang i et usynligt samfund med en magt, som på en hemmelighedsfuld måde vækker deres forestilling om noget enestående højt og helligt. Det er en oplevelse af en ret vilkårlig art, og dog er det en sådan, som ingen har kunnet unddrage sig. Den samler sig om indtrykket af, at alt hvad vi er og alt hvad vi får, det har vi ikke af os selv, men det har vi fået givende, af en skjult, en højeste giver. Det er en forholdsbestemmelse, som slet ikke falder sammen med en naturlig årsagsforklaring, men er en rent personlig erfaring, der gennem bønnen og takken etablerer en umiddelbar sammenhæng med giveren. Bønnen er religionens hjærteslag, religionen er et liv og Gud er en levende værdi for den enkelte religion.

Der er i de religiøse forestillinger, som vi finder hos alle folk, givet et materiale for en gudserkendelse, men heller ikke mere. De har i det hele en ret ubestemt og uvilkårlig karakter. Og den samme individuelle karakter vil også hefte ved de spekulationer, som skyldes almindelige mennesker. Vil vi søge efter synspunkter, der kan melde sig med noget krav på almindelig gyldighed, da må vi gå til de store udvalgte, til de religiøse per-

Digitized by Google

sonligheder, der selv er blevet grebne af det guddommeliges magt og har haft ævnen til at gribe andre i vide kredse. Spørgsmålet bliver da, om den form for det guddommelige, som vi her møder, kan gøre et sådant berettiget krav på almen anerkendelse, at en selvstændig erkendelse vil kunne opbygges herpå. Vi ser først, hvorledes i enkelte store religioner fra Indien og Kina det højeste bliver opfattet som en visdom, hvis sandhed garanteres ved selve dens fornuftige indhold. Men det kan ikke skjules, at for kritiken vil en sådan visdom altid få en blot relativ værdi. Så er der andre religioner, der gennem stifterne, som Moses og Muhamed, opfatter det guddommelige som ét med den højeste magt, der lader det enkelte menneske føle sig under en overvældende dom. Men et sådant afstandsforhold fra Gud vil dog være ganske utilfredsstillende, idet han opfattes væsentlig som en ydre og ikke en indre, bindende magt. Det er kun, hvor det guddommelige er forstået som den ideale magt, der er ét med os og dog tillige er over os, at vi har nået den højeste og sande forestilling om Gud. Det er i kristendommen gennem Jesu person, at vi føles os bundne på den samme indtrængende måde som et barn gennem sine forældres kærlighed.

Den kristne idealitet viser sig i værdsættelsen af Jesus som guddommelig. Den er næppe forstået rigtigt af kirkelæren, når Jesus hermed har fået tillagt en særegen natur, forskellig fra den menneskelige, hvorved han har fået tildelt alle de abstrakte egenskaber, hvormed man havde udstyret den gammeltestamentlige Jahveh. Betydningen af Jesu guddom har sikkert været, at *Guds* væsen derved blev bestemt, således at det skulde forstås ud fra menneskelivet som ét med dette i dets ideale skikkelse: Gud er som Jesus; det er meningen. Gud er at forstå som det store hjærte og den gode vilje. Kun således kan han være genstand for vor tro, det vil sige for vor fulde tillid. Og dette er det afgørende i gudsforholdet. At tro på Gud er ét med at tro på vor egen evige bestemmelse eller at tro på livet, på et formål for dette. Billedet af Gud bliver som den gode eller vor himmelske fader.

Denne bestemmelse af Gud kan ikke gøre fordring på almengyldighed, da vi befinder os på det personlige område; men efter min mening vel på *normalitet,* som betegner det højeste, der her kan nås. Ganske vist bliver den modsagt, principielt af den

Digitized by Google

indiske pessimisme. Men det betyder kun, at den ikke er en indikativ værensdom, men en imperativ, ideal dom. Vi kan fornægte det ideale, og det både i moralsk og religiøs forstand. Der er en afgjort forskel på de to områder, men dog også en vis sammenhæng. Vi ser det allerede hos *Sokrates,* hvorledes han i apologien søger sit faste stade i bevidstheden om at være god, men med det samme inddrager heri forvisningen om, at for den gode kan der ikke times noget ondt, hverken i denne verden eller den tilkommende. Det er det samme, som på mere positiv måde lyder i apostlens forvisning om, at alle ting tjener dem til gode, der elsker Gud. En tro på livet er det etisk normale. En frejdig aktivitet, en glad hengivelse til livets opgave er sjælesundhed. Pessimismen er en sjælelig sygdom, en vantro overfor livet og os selv. Og den handlen, den afføder, kan vel være fuldkommen hæderlig og respektabel, men den vil mangle den glade og frejdige hengivelse, som først giver pligten dens fulde idealitet. Nu kan vi ganske vist ikke lave verden om og få den til at smile til os, når den dog tager hårdt på os. Men det behøves heller ikke. Det kommer an på, at vi i ryggen har et personligt indtryk af det godes værdi, af dets magt i forhold til os selv. En fritænker som *Guyau* har sagt, hvad det kommer an på: at være på engang tilstrækkelig elskende og tilstrækkelig elsket er betingelsen for et liv på højden. Det vil sige, at det at vise kærlighed og være genstand for kærlighed hører nøje sammen. Det er kristendommens livsvisdom. Gennem Jesu liv møder Gud os som det religiøse og moralske ideal, som den, der på engang giver og fordrer. Idealet må være historisk for at kunne gøre sig fuldt gældende. Dermed er ikke sagt, at det ideale skulde være helt bundet ved det historiske og udtømt heri. Det historiske ideal kan være tidsbestemt, så der både kan være mere eller mindre deri end vi begærer. Og den bevidste afhængighed deraf kan heller ikke være afgørende. Men som bevidstheden om det gode kun vinder skikkelse ved billedet af den gode, således vil også følelsen kun få den varme, den trænger til, fra den levende personligheds magt. At det er kærligheden til andre, som er indbegrebet af al sand moral, det er en erkendelse, som synes i nutiden at finde bekræftelse fra så godt som alle sider. Og at kærligheden i Jesu person har fået en enestående virkeliggørelse, er en erkendelse, som i den allersidste tid også synes at have grebet det dannede Indien med

Digitized by Google

en uimodståelig kraft. Gud er som Jesus; det er bekendelsen, som også lyder til os herfra.

At den erkendelse, som her er fremstillet med sit objekt i Gud, er ganske forskellig fra den videnskabelige, er utvivlsomt. Der mangler ganske den logiske sikkerhed, som er ejendommelig for denne. Og vi må finde os i, at man måske vil nægte den helt navn af erkendelse. Men vi fastholder dog, at vi her har peget på en særegen lovmæssighed, nærmest af psykologisk art, og dermed ligeartet med den forståelse, som vi faktisk lever på i vort forhold til os selv og andre mennesker. Det er en praktisk eller personlig erkendelse, hverken mere eller mindre, der med det samme har sin begrænsning, som fuldt må anerkendes. Den er først *individuel*. Selv om den deltes af nok såmange, vedbliver den at være individuel. Det kommer af, at den væsentlig er en følelsesdom. På en appel til følelsen svares der af den enkelte for sig. Det er vistnok en misforståelse, når man i kirken har bestræbt sig for at fæstne trosindholdet i abstrakte begrebsbestemmelser, som skulde give trosforholdet en ganske uniform karakter for alle. I et tillidsforhold er den individuelle karakter både begrundet fra subjektets og objektets side. Børn af den samme fader elsker ham hver på sin måde. Således har Jesus for sine disciple, hvad deres billede af ham bevidner, været opfattet på forskellig måde. Han selv har ved sin levende personlighed forårsaget dette. Og den religiøse erkendelse er *symbolsk*. Vor sanselige iagttagelse af en ting kan omfatte den, således at vi magter den. Men vor forståelse af det os uendelig overlegne guddommelige liv må altid være indirekte, analogisk. Ikke det guddommelige selv, men dets afspejling i noget andet indenfor denne verden, må vi holde os til. Det er dog ganske urigtigt, når man siger, at med det billedlige udtryk, har vi givet afkald på enhver fast bestemmelse af trosobjektet. I virkeligheden kan den i et billede udtrykte mening være ganske distingveret. Et menneske kan tage afstand fra hele det kristne billedsprog. Dette er ganske tydeligt, når det samler sig om at forstå hele livet som et familieliv. Det kan godt kaldes for poesi; men det er tillige mere end poesi, som Fibiger bemærkede til Høffding. Ikke som personifikation optræder det personlige i kristendommen, men som grundværdien, der nærmere skal anskueliggøres. —

Digitized by Google

OG HVAD SAA —?

BETRAGTNINGER EFTER LANDSTINGSVALGET

Af Professor, Dr. phil. J. Østrup.

DET fortælles om en gammel Adelsmand, der holdt et stort Selskab, at han som galant Vært gik rundt blandt Gæsterne, og idet han henvendte sig til dem, der var anbragte ved Spillebordene, sagde han med et affabelt Smil: »Jeg haaber, at de Herrer vinder!«

Ved Politik er der det Gode, at hint velvillige Ønske, at alle Deltagerne i Spillet maa være tilfredse med Spillets Udfald, er muligt her, medens det ikke saa godt lader sig virkeliggøre i en L'hombre eller en Bridge. Efter et Valg kan alle Partier jublende forkynde: »Saa I, hvor vi stod os!« og hvert Partis Tilhængere kan tro, at dette er sandt. Som nu ved det sidste Landstingsvalg: gik ikke Socialdemokraterne frem, og havde ikke ogsaa Venstre nogen Fremgang, og det af Venstre og Konservative repræsenterede Landstingsflertal, blev det trods Stormløbet ikke staaende ved Magt? Paa den Maade kan alle Parter være glade; ja, der er ikke Tvivl om, at ogsaa de Radikale, dette mærkelige, stadigt i Luften frit svævende Fænomen, finder, at de i Grunden var dem, der klarede sig allerbedst.

Mangen københavnsk Vælger vil maaske, da han Fredag Aften den 14. September gik hjem, efter at have hørt Højttalerne knalde Valgresultaterne ud over Raadhuspladsen, have tænkt ved sig selv: Quel bruit pour une omelette! Og hvad nu særligt den Festret angaar, hvormed man havde tænkt at delikatere sig i Farimagsgade, blev det i udpræget Grad en omelette soufflée; det meste var den bare Vind, og deraf kan i Længden intet Parti leve. Hvor ildnende, hvor forjættende lød det ikke før Valget: Nu vælter vi det venstre-konservative Flertal i Landstinget; saa maa der ogsaa blive Folketingsvalg, saa falder Madsen-Mygdal, og saa kan vor egen Stauning rykke ind og gøre Danmark til Lyksalighedens Land! Hvilken Glans, hvilket Rosenskær i de oprullede Perspektiver — og saa dejsede Kurven med alle Æggene, just som Konen var kommen saa langt i sine Drømmerier! det blev virkeligt til en Omelet, men i raa Tilstand og serveret paa Stenbroen!

Digitized by Google

Hvad var nu Grunden til, at det med saa gjaldende Paukeslag forkyndte Stormløb ikke lykkedes? Hvorfor skræmmede Tanken om et nyt socialdemokratisk Ministerium Vælgerne tilbage? Der kan her anføres flere Aarsager, men to er der, som utvivlsomt har været de stærkest virkende.

Den ene er rent personlig; den hedder Lyngsie. Det er udenfor al Tvivl, at denne rastløse Agitator, der gjorde Mine til at ville styrte Danmark ud i en ødelæggende økonomisk Konflikt for nogle finske Havnearbejderes Skyld, har gjort sit Parti en Bjørnetjeneste med netop i dette Øjeblik, lige før Valget, at spille op med de internationale Melodier. Naturligvis er det mellemfolkelige Broderskab en dejlig Ting, navnlig paa Kongresser og som Skaaltale-æmne, men økonomisk Fred herhjemme og Sikkerhed for egen Fortjeneste er dog bedre.

Hertil kommer Erindringen om det forrige Ministerium Stauning. Der er bleven lovet meget, hvis vi kunde faa et saadant en Gang til, men hvad udrettedes der da forrige Gang? Det er en beklagelig Sandhed, at Vælgerne har en kort Hukommelse, men saa langt har de dog kunnet huske tilbage, at det stod klart for dem, at da Stauning var Minister forrige Gang, opnaaedes der intet nævneværdigt, hverken i Retning af lavere Skatter eller mere Beskæftigelse. Og hvorfor skulde man da være saa ivrig for at gentage dette golde Eksperiment en Gang til?

Navnlig med Hensyn til Spørgsmaalet om Skatter var der for Vælgerne god Grund til at tage Afstand fra de Stauning'ske Muligheder. Thi, som alle Socialdemokrater, bevæger han sig stadigt i den Forestilling, at en Erhvervskrise kan afhjælpes ikke ved at medvirke til at *skabe* Værdier, men ved at *forbruge* Værdier. Den ganske idéforladte Almissepolitik er jo, nu som altid før, Socialdemokratiets eneste Recept, men Forudsætningen for denne er en dygtig Beskatning; man maa have noget at dele ud af. Og da Beskatningen kun gaar ud over de fæle Kapitalister, er den i sig selv fra et socialdemokratisk Synspunkt en saare opbyggelig Fremgangsmaade.

Men medens Valgets praktiske Resultat er det, at alt foreløbigt bliver ved det Gamle, fordi Landstingsvælgerne i denne Omgang ikke ønskede noget socialdemokratisk Ministerium, saa er paa den anden Side Fremgangen af de socialdemokratiske

Digitized by Google

Vælgerstemmer Valgets tydeligste og betydeligste Kendsgærning. Denne Fremgang er et memento mori til Ministeriet Madsen-Mygdal, en Formaning om, at hvis der ikke sker andet, end hvad der hidtil er sket, vil Ministeriets Dage snart være talte.

Den nuværende Regering ligner Socialdemokratiet deri, at den kun har een Tanke at regere paa, og denne Tanke er jo ingenlunde ny. Ligesom Stauning ikke kender til andet end Almisse — thi alt det, der med saa pænt et Navn kaldes sociale Reformer, er jo i Virkeligheden ikke andet end at tage fra nogle og give til andre —, saa har Madsen-Mygdal ikke andet paa sit Program end Nedskæring. Men den Idee — hvis det overhovedet skal kaldes en Idee — har Venstre haft lige fra hine Dage, da Bondevennerne kæmpede med de Nationalliberale. Man kunde fristes til at sige, at hele Forskellen mellem Stauning og Madsen-Mygdal er den, at medens den første vil tage fra dem, der har noget, vil den sidste ogsaa tage fra dem, der ikke har noget. Begge tror de, at Hovedmidlet mod en økonomisk Krise ligger i en Omfordeling af Byrderne; de ser ikke, vil eller kan ikke se, fordi de begge er bundne af Forestillinger, der har Rod i en ganske bestemt Fortid, at den virkelige Hjælp ligger i at skabe ny Kraft til at bære Byrderne; at søge Lindring ved en anden Fordeling af Byrderne er, og maa altid forblive, Klassepolitik; at skabe nye Værdier er Samfundspolitik. Stauning driver Klassepolitik, men han har heller aldrig givet sig ud for andet; Madsen-Mygdal gør tildels det samme, men synes ikke ret at ville være ved det.

Men med Klassepolitik frelser man ikke et Samfund, ja, som oftest gavner man ikke en Gang den Klasse, som man tror at kæmpe for. Thi saa sammenfiltrede er i vore Dage de forskellige Samfundsklassers økonomiske Interesser bleven, at man ikke kan skære i den Andens Kød uden meget snart ogsaa at komme til at saare sig selv. I den store franske Revolutions Dage, da kunde man tale om indbyrdes adskilte Stænder og Klasser, og det var ikke blot paa Dragten, at de kunde kende hverandre, men nu, nu er vi alle Jyder for Vorherre og Arbejdere overfor Samfundet.

Den økonomiske Krise, der hærger Danmark, og hvis Bekæmpelse maa være al dansk Politiks Hovedpunkt, er jo ikke noget, som stammer indefra, eller som vi selv har forvoldet; det

Digitized by Google

er noget, der er kommen udefra, en naturlig Følge af, at Danmark er et lille, men ikke helt uvigtigt Led af det store Verdenssamfund og deler onde og gode Kaar med dette. Men i saa Fald kan det heller ikke nytte at indskrænke sig til et indrepolitisk Puzzlespil, hvor man lægger lidt til det ene Sted og trækker lidt fra det andet; kom Krisen udefra, maa ogsaa Midlerne til dens Bekæmpelse hentes derude, i dansk Virksomhed som Led af det store Verdenssamfund.

Det Hele lyder saa simpelt, saa simpelt, at det næsten bliver banalt; det er ogsaa simpelt, men der er blot det ved det, som Clausewitz sagde om Krigen, at det simple og ligefremme er vanskeligt. Der bliver ikke mindre Arbejdsløshed, fordi man flotter sig med Statens Penge til Arbejdsløshedsunderstøttelser; snarere bliver der i det lange Løb noget mere. Og Samfundet kommer ikke paa Fode, fordi Staten foretager en Nedskæring; ved denne Foranstaltning spares der Penge, men der skabes ikke Værdier, og dette, og dette alene er det, som det kommer an paa. At være de enkelte Samfundsfaktorer, Erhvervene, behjælpelig med at skabe Værdier, det er netop den sunde Samfundspolitiks Opgave; Klassepolitikens Formaal er det, ved Stemmesedlens og Agitationens Hjælp, at redde det mest mulige til sig selv og skubbe Byrderne over paa de andre. Derfor bliver Klassepolitik, samfundsmæssigt set, altid negativ.

Man spotter over Gnieren, der samler Penge uden at nænne at bruge dem, saa at han tilsidst helt glemmer, hvad de egenlig er anvendelige til. Men Politikeren, der stræber efter Magt uden at have en Idee, er han ikke en ganske tilsvarende Figur? Hvorfor vil Stauning saa gærne være Minister, naar han, sidste Gang han var det, viste sig ikke at vide, hvad han skulde foretage sig? Og det nuværende Regeringsparti behøver en Idee ud over den ene snart helt afgnavede med Nedskæringen. De Konservative har et Program, de har blot ingen Personligheder til at føre det frem. Og de Radikale, siden man for Fuldstændighedens Skyld ogsaa maa nævne dem, de er i dansk Politik den berømte Kniv uden Skaft og uden Blade; i den radikale Lejr er der kun nogle Amatører, som ved Tidernes Ugunst er bleven Professionals, og som nu gaar rundt og spekulerer i Politik, ligesom der er andre, som spekulerer i Filmsaktier.

Digitized by Google

Det nuværende Regeringsparti kunde og burde have en samfundspolitisk Idee; thi det har i Statsministeren en Personlighed, der kunde føre den frem. Men Hr. Madsen-Mygdal hører til et Parti, og Partiet har en Fortid; det er ligesaa slemt for Partier som for Damer at være belastede med en Fortid.

Der blev ved det sidste Landstingsvalg affyret et knaldende Skud for Regeringspartiets Bov. Man kan gærne, som de Konservatives Forretningsfører, Hr. Christmas Møller, gør det, ville trøste sig selv og andre med, at der jo i Virkeligheden ingen større Skade er sket; det ene Landstingsmandat gør jo hverken fra eller til. Det er ganske, som naar Spillemesteren i Eventyret »Nattergalen« holder en Tale med de svære Ord for at forsikre, at Alt var lige saa godt som før, og saa var det ogsaa lige saa godt som før. Men i Virkeligheden var dette jo slet ikke Tilfældet; det kunstige Spilleværk, Kunstfuglen, havde faaet et Knæk og maatte behandles med den yderste Forsigtighed. Om en saa spinkel Majoritet som den, Venstre og de Konservative raader over i Landstinget, gælder det samme. Med en saa tung og uhandelig Maskine som de indirekte Valg til Landstinget betyder det at faa flyttet blot et enkelt Mandat over fra den ene Side til den anden i Virkeligheden overmaade meget, og det, at der ikke er flere at give af end Tilfældet er her, maa gøre Betænkelighederne endnu vægtigere.

Den af de Konservatives Forretningsfører udtrykte Sorgløshed overfor Valgudfaldet er vel heller næppe helt oprigtig. Det gaar med et politisk Parti som med enhver anden levende Organisme, at hvor der ikke er Vækst og Fremgang, er Tilbagegangen allerede begyndt. Der er i et Land med parlamentariske Institutioner næppe noget saa vigtigt, som at netop det konservative Parti er sundt og livskraftigt; thi just herfra er det, at den aandelige Fornyelse paa saa mange Punkter skulde komme.

Det konservative Parti i Danmark har, lige siden Estrup forsvandt fra Skuepladsen, ikke haft gode Dage. Det satte hele sin Kraft ind paa Hævdelsen af et forfatningsmæssigt Princip, der i sig selv var klart og logisk begrundet, men som for at faa Betydning maatte have været gennemført til det Yderste i Stedet for at ende i et valent og uklart Forlig. Enten skulde Kampen om Landstingets Ligeberettigelse og Kongens grundlovsmæssige

Digitized by Google

Myndighed aldrig have været optaget, eller den skulde være ført igennem.

Naar det konservative Parti aldrig rigtigt har kunnet komme sig efter dette Nederlag, er det ikke mindst, fordi man ikke har villet vedstaa dette. Nu er jo alle Konservative saa parlamentariske, saa det er en Lyst, men de er derved kommen i Omgivelser, som mange af dem endnu ikke er rigtigt fortrolige med.

Det konservative Parti har lettere end de andre ved at samle sig om en Samfundspolitik, fordi det ikke rekruteres fra enkelte Befolkningsklasser, men søger Tilslutning i lige Grad fra By og Land. Men deraf følger ogsaa, at der stilles større Fordringer til dets Ledelse, fordi dets Program i Følge sin Natur aldrig kan blive ensidigt. At raabe: Op med mig og ned med dig! det er noget, som den mest uudviklede kan forstaa, og i denne bramfri Sætning ligger som i en Nøddeskal al Klassepolitiks Kærne, men et Program, hvis Hovedtanke er Gensidighed, saaledes at vi alle kan komme i Vejret, det er betydeligt vanskeligere baade at formulere og at fastholde.

Ligesom der aldrig vil blive nogen rigtig økonomisk Fremgang for Arbejderne, førend den simple Sandhed gaar op for dem, at de i Virkeligheden har fælles Interesse med Arbejdsgiverne overfor Aftagerne af Produktionen, saaledes vil det heller aldrig blive til noget rigtigt med Samfundspolitiken, førend hver enkelt Klasse bliver samfundsbevidst. Under vore hjemlige Forhold falder Begrebet Samfund sammen med Begrebet Nation, og derfor faar Styrkelsen af den nationale Bevidsthed ogsaa indrepolitisk Betydning.

For Arbejderne er dette endnu ikke bleven klart, dels fordi de hænger i Klassepolitiken, dels fordi de, af rent agitatoriske Grunde, er belastet med internationale Fraser. Derfor turde Socialdemokraterne heller ikke ryste Lyngsie af sig, selv da han truede med at gøre sit Fædreland Fortræd for finske Havnearbejderes Skyld. For en Del i Venstre er det Nationale noget, som man holder paa en vis agtelsesfuld Afstand; bevares vel, man rejser sig, naar Nationalsangen bliver spillet — baade naar det er »Kong Christian« og naar de tammere Toner lyder om Bøgene ved salten Østerstrand —, og man vil ogsaa forsvare sit Fædreland, men det skal være til en vis bestemt, ikke for ublu Pris. Dette med en Priskurant for Fædrelandssindet er for Resten en af de

Digitized by Google

mest sære Ideer, der nogen Sinde er undfanget i en Politikers Hjærne: jeg vil være dansk og jeg vil gøre alt for at blive ved med at være det, hvis det kan gøres for, lad os sige, fyrretyve Millioner om Aaret; men skal det koste mere, saa kan jeg ikke længere være med. Hvis der her var Tale om sund Fornuft og ikke om Politik, maatte det naturligvis hedde et af to; enten: vi tror ikke paa Nytten eller Anvendeligheden af et Forsvar, og derfor vil vi heller ikke have noget; eller: vi tror paa Nødvendigheden af et Forsvar for Nationalitetens Sikring og Bevarelse, og derfor vil vi ogsaa betale for et saadant, som i Følge de Sagkyndiges Mening er det mindste, vi kan nøjes med. Men at være fædrelandssindet, hvis man kan være det for fyrretyve Millioner, derimod ikke, hvis det skal koste tres, det er noget Snak, Bragesnak. Det viser sig, at der ogsaa indenfor Regeringspartiet begynder at komme Forstaaelse for dette i sig selv klare Forhold; men ogsaa her ligger Vanskeligheden i at komme bort fra den Fortid, der binder.

De Konservative arbejder paa dette Punkt med den Vanskelighed, dels at skulle gøre de nationale Ideer Fyldest, saaledes som ogsaa Partiets egen Fortid foreskriver, dels at opretholde den bestaaende Alliance til Bekæmpelse af de frygtede Socialdemokrater. Saa er der naturligvis indenfor Partiet nogle, for hvem det sidste er det vigtigste, medens andre i glorværdig Ihukommelse af den befæstningsprovisoriske Storhedstid holder fast ved Forsvar til det yderste, hvorfor det gærne ender med, at man pakker det Hele ind i en forsigtig Resolution og raaber et trefoldigt Hurra for gamle Danmark, der skal staa, medens Bølgerne rulle, hvorpaa man gaar ind til Snapsen og Smørrebrødet. Thi deri konkluderer jo dog Gud ske Lov al dansk Politik, medmindre man er bleven Afholdsmænd og samles om Kaffebordene.

Det lader sig med Sikkerhed forudse, at Behandlingen af Forsvarsspørgsmaalet vil udsætte det venstre-konservative Sammenhold for en alvorlig Belastningsprøve og navnlig stille store Krav til de konservative Føreres taktiske Evner til at faa vasket Pelsen uden dog at faa den gjort altfor vaad. Men heldigvis haster det heller ikke saa stærkt med denne Forsvarssag; nu har vi jo baade Locarno-Aftaler og Pariser-Pagt, og saalænge Europa kan have Fred for Rusland, er der vel ikke nogen umid-

Digitized by Google

delbar Fare paa Færde. Og det var jo altid Brug i Danmark at vente med de militære Forberedelser, indtil Farens Sky hang lige over Hovedet.

Men selvom Venstre og de Konservative vil faa Vanskeligheder ved at finde hinanden, naar der er Tale om de nationale Forberedelser overfor Krig, skulde man synes, at de maatte kunne samarbejde, hvor det gælder Befæstelsen af det danske Samfund i Fred, og, som vi før blev enige om, dette kan kun ske ved den økonomiske Fremgang, der giver sig Udtryk i Frembringelsen af nye Værdier. Hvis Danmark som Nation og som Samfund er en Helhed, saa er det netop overfor Udlandet, at dette skal gøres gældende. Det er paa den økonomiske Fremgang i Forhold til Udlandet, at den Forbedring, som vi saa haardt trænger til, skal maales.

Og her var det, at det vilde være rart, om Regeringen havde nogle Ideer, saa at Statsministeren en Gang kunde blive fri for at holde sin eneste Tale, men kunde forkynde noget virkeligt nyt. Og det vilde ogsaa være godt, om de Konservative, der i Følge Partiets Rekruteringsmaade skulde antages at være de mest hittepaasomme, kunde give deres Besyv med. Vi har fra denne Side ved en enkelt Lejlighed hørt noget om systematisk Udvidelse af Havfiskeriet, og her var man inde paa noget af det Rigtige, men man undrer sig her, som saa ofte, naar en ny og god Idee fremkommer, over den Mangel paa Kraft og Konsekvens, hvormed den forfølges.

Vi kan ikke gøre vort lille Fædreland større, end det er, men Havet omkring dets Kyster er stort, og de Lande, der ligger hinsides dette Hav, har ubegrænsede Muligheder. I det attende Aarhundrede, i den forkætrede Enevældes Tid, holdt Regeringsmagten sig aldrig for god til at samarbejde med Borgerne paa den økonomiske Udvikling; udfra det landsfaderlige Synspunkt opfattede den ligefrem dette som sin Pligt, og Colbert fik rundt om i Landene mange Efterlignere. Men skal, fordi vi er blevne parlamentariske, Individerne ikke have andet ud af Staten end i givet Tilfælde at modtage Almisser?

Statens Forhold til Forretningslivets Opgaver ligger i Virkeligheden lige midt imellem de socialdemokratiske Taabeligheder om Statens Overtagelse af Produktionen — et Dogme, som Kendsgærningerne fra Sovjetrusland forlængst burde have gjort

Digitized by Google

Ende paa, hvis Kendsgærninger overhovedet bed paa Fanatikere — og saa det liberale: Laissez aller, laissez faire! Staten skal værne Erhvervene mod ubillig Konkurrence, og Regeringens overdrevne Afsky for Told, under hvilke som helst Omstændigheder tænkes kan, er her ikke andet end et Udtryk for misforstaaet Klassepolitik. Og Staten skal, fordi den raader over adskillige af de Organer, der er Brug for, bane Vej for Erhvervene, hvor disse ikke tidligere er naaet frem. Det rette Samarbejde mellem Statsmyndigheder og Erhvervsorganisationer er netop ikke noget, der kan foreskrives i Paragrafer, det er noget, hvor Takt og Lydhørhed i hvert enkelt Tilfælde er det afgørende.

Det er en given Sag, at hvis det venstre-konservative Samarbejde ikke giver positive økonomiske Resultater, Resultater i Retning af en forbedret økonomisk Samfundsstatus — og denne opnaas ikke ved Nedskæring alene — vil der i Længden ikke kunne holdes Stand overfor den socialdemokratiske Fremtrængen. Understregningen af dette Forhold turde være det nu afholdte Landstingsvalgs Hovedresultat. Hr. Stauning naaede denne Gang ikke ind i Fæstningen, men han førte sine Løbegrave et antageligt Stykke længere frem. Hvis man ikke foretager noget positivt, hvis man nøjes med at lade Statsministeren med visse Mellemrum holde sin eneste Tale og lade de Konservative gaa og hakke paa hverandre, saa kan man godt med det samme begynde at gøre Pladsen ryddelig for Statsminister Stauning med Følge.

Naa ja, er der maaske dem, der vil sige, det var jo ikke saa farligt, forrige Gang det stod paa med et socialdemokratisk Ministerium. Trøsten med, at Socialdemokraterne ikke, naar de er Ministre, er saa skrappe, som de truer med at være, saalænge de er i Opposition, — den Trøst skal man imidlertid være forsigtig med at slaa sig til Ro med. Thi det er en Nødvendighed, at den Stauning'ske Inerti fra den første Ministerperiode ikke maa gentages, hvis ikke Arbejderne, selvom de er saa lette at foregøgle noget som danske Socialdemokrater, ikke skal blive utaalmodige. En Gang er ingen Gang, men to Gange er en Vane; et nyt Ministerium Stauning, der ikke gjorde alvorlige Skridt i Retning af Gennemførelse af det socialistiske Programs Hovedpunkter, men atter nøjedes med at snakke om det og saa for Resten gaa ud at spise fine Middage — et saadant Ministerium

Digitized by Google

kunde let blive dræbende, ikke blot for Hr. Stauning, men for den socialdemokratiske Bevægelse her i Landet.

Men en Stauning, der virkeligt handler i konsekvent socialdemokratisk Aand, han kunde paa den anden Side let blive for kostbar for hele Danmark. Og den eneste sikre Form for Afværgelse af denne Mulighed er et venstre-konservativt Samarbejde, der kan opvise positive Resultater ved økonomiske Fremskridt, skabte ved fælles Arbejde, og ikke Læmpelser for den Ene paa den Andens Bekostning.

— General de Meza siger i sine lige udkomne Krigsdagbøger et Sted, at Danmark har mange Embedsmænd, men ingen Mænd. I enhver Tidsalder er det netop Forraadet af Mænd, der er afgørende for Nationens Vækst og for Samfundets Trivsel. Ideer og Personligheder, det er, hvad der trænges til for at bygge et Samfund op. Og det vil ikke være tilstrækkeligt med Agtværdighed og Rutine, naar det gælder om at afslaa det socialdemokratiske Stormløb mod det bestaaende Samfund.

Digitized by Google

HOS DIREKTØR CHR. H. OLESEN.

Formanden for »Dansk Arbejde« fortæller om sit Syn paa den unge danske Forretningsmands Vanskeligheder og Chancer og paa Betingelserne for Danmarks erhvervspolitiske Udvikling i Fremtiden.

I De Danske Spritfabrikkers Hovedkvarter i Havnegade træffer jeg Direktør *Chr. H. Olesen,* en af det danske Erhvervslivs mest karakterfulde Personligheder, en Mand, hvis Ord har Vægt baade i Kraft af hans Stilling og hans personlige Egenskaber.

Som han staar midt paa Gulvet i det store, lyse Direktørkontor med den vidunderlige Udsigt over den arbejdende, levende Havn som Baggrund og i det Fjerne Vor Frelsers Kirkes Spiraltaarn pegende tilbage mod svundne Aarhundreder, virker han som en ublandet Dansker, en Efterkommer af de Vendelboer, om hvem det hedder i Folkevisen, at »de vilde ikke fly«. Det kraftige Hoved med de buskede Bryn maatte kunne inspirere en Johannes V. Jensen til en cimbrisk Myte!

Men trods disse Træk, der peger mod Fortiden, er Chr. H. Olesen helt Nutidens og Fremtidens Mand ....

— Har det nogen Betydning for en moderne Forretningsmand at have akademisk Uddannelse? spørger jeg Direktør Olesen, der selv er Student og cand. phil.

— Ja, jeg mener, det er gavnligt at være teoretisk orienteret, før man begynder sin grundige praktiske Uddannelse. Alle de Forretningsmænd, som ikke ligefrem bliver syge af at røre ved en Bog, burde i Virkeligheden begynde med at tage Studentereksamen. Men naturligvis — Opvækstforholdene er saa forskellige: Nogle har ikke Raad, andre har ikke Lyst! Derfor bør i alt Fald vore Handelsskoler indrettes saa godt som muligt. Af Betydning er ogsaa Den internationale Forening til Handelsundervisningens Fremme, gennem hvilken man har Adgang til at følge Handelsskoleuddannelsen i andre Lande til Sammenligning. Denne Forening lader afholde internationale Erhvervskursus, hvor unge Forretningsmænd og Handelsskolelærere mødes og har Adgang til gennem Foredrag og Besøg i de paagældende Landes Erhvervsbedrifter at faa et Indblik i, hvor-

Digitized by Google

ledes Erhvervsforholdene ligger i disse Lande. Et saadant Kursus skal i 1930 afholdes her i Landet, og efter Krigen har Foreningen »Norden« ladet afholde lignende Kursus for unge skandinaviske Forretningsfolk.

Direktør Chr. H. Olesen.

— Men den praktiske Uddannelse er vel Nr. 1?

— Ja, naturligvis, men det fornødne teoretiske Supplement maa til for at give Forretningsmanden det Overblik, som de vanskelige Forretningskaar mere og mere skaber. For vor hjemlige Handelsskoleundervisnings Vedkommende er der jo Anledning til at paaskønne den fremragende dygtige Tilrettelæggelse af Uddannelsen paa Købmandsskolerne i København og ude i

Digitized by Google

Landet, ligesom man maa fremhæve den videre Uddannelse gennem Niels Brocks Skole og Handelshøjskolen. Der er herhjemme skabt Organer, gennem hvilke enhver ung Købmand, der selv vil, har Adgang til en Uddannelse som *faa* andre Steder i Verden.

— Og den *praktiske* Uddannelse?

—Ja, her gælder det om at lære Handelen fra Grunden af og helst paa saa bredt et Grundlag som muligt. Desværre svinder jo Antallet af de blandede Provinsforretninger ind, og den Uddannelse, der kan faas gennem disse Forretninger, er absolut at foretrække, ikke mindst for den unge Københavner, der har særlig godt af herigennem at komme i direkte Berøring med Landbefolkningen. Og mens Mulighederne for Uddannelse i saadanne Provinsforretninger er indskrænkede, er det samtidig blevet saa godt som umuligt for unge Forretningsfolk at faa den nødvendige Uddannelse, som et Ophold i andre Lande giver. De forskellige Lande har jo ogsaa paa disse Omraader lukket af, og man maa derfor haabe, at det vil føre til praktiske Resultater, naar det store nordiske Handelsmøde i Oslo netop nu vil beskæftige sig med denne Sag. *Noget* har kunnet og vil stadig kunne udrettes gennem de nævnte Erhvervskursus, ligesom man gennem Dansk-Fransk Skolesamvirke har bestræbt sig for at give unge Mennesker Adgang til at foretage Studier i Frankrig; men dette sidste er jo kun en rent teoretisk Uddannelsesform. Den unge Købmand maa i alt Fald have dette suppleret med de Studier, han kan gøre som Led i en praktisk Forretningsvirksomhed i Udlandet!

— Hvilke Vilkaar gaar en ung Forretningsmand ind til *nu* — i Modsætning til *før* Krigen?

— Det maa staa klart for enhver, at Betingelserne for ham nu har en væsentlig anden Karakter end før Verdenskrigen! Hele Forretningslivet er jo blevet ganske anderledes kompliceret, og det gælder navnlig for den unge Forretningsmand om at have for Øje, at Trangen til at tjene Penge ikke maa ligge i første Linje. Forstaar han ikke det, og er han ikke klar over, at Begrebet »service« ogsaa herhjemme stiller sine Krav, vil han komme ud for Vanskeligheder, som i hvert Fald vil medføre, at han ikke vil faa den Tilfredsstillelse af sit Arbejde, som han ellers vilde have Krav paa i Kraft af sine Evner. Jeg tænker

Digitized by Google

her ikke mindst paa Forholdet til Medarbejderne og da baade Arbejdere og Funktionærer, og jeg føler mig overbevist om, at mange Stridigheder kunde være undgaaet, hvis en noget mere forstaaende Arbejdsgiveraand havde præget vor Udvikling! Hermed være dog ingenlunde sagt, at en Arbejdsgiver altid skal slaa af paa Kravene overfor sine Medarbejdere, men et Studium af disses Vilkaar giver netop Betingelsen for i de vanskelige Situationer at kunne drøfte Spørgsmaalene paa et sagligt Grundlag.

— Men afhænger Lønspørgsmaalet ikke tildels af Niveauet i andre Lande?

— Selvfølgelig kan vi ikke her i Landet betale højere Lønninger end i tilsvarende andre Lande, hvis vi ikke vil ødelægge vor Produktion, men for at afslaa Krav om Forhøjelser eller gennemføre Nedsættelser maa man kunne møde med de rette Motiveringer.

— Kan der saa ikke ydes Funktionærerne og Arbejderne Goder paa anden Vis?

— Jo, og det er netop ud fra den Tankegang, at man i sin Tid beskæftigede sig med Oprettelsen af Pensionsforsikringsanstalten, der jo af Arbejdsgiverorganisationer og Enkeltfirmaer blev mødt med levende Interesse og Sympati. Endvidere kan adskilligt udrettes gennem Interessekontorer, af hvilke vi jo har flere her i Landet, samt gennem andre Institutioner med det Formaal at hjælpe Medarbejdere over de smaa og store Vanskeligheder.

— Der er jo ogsaa Aldersrenteordningen?

— Det er rigtigt, men det maa ikke glemmes, at de Ydelser, der ad denne Vej kan gives, er begrænsede, og navnlig, at den Mand, som gennem et langt stræbsomt Liv sparer Kapital op, bliver straffet derigennem, at hans Aldersrenteret bortfalder eller formindskes i Forhold til, hvad han selv har opsparet! Ikke mindst af *den* Grund burde den gældende Aldersrenteordning afløses af en Folkepensionering paa Forsikringsgrundlag, hvorved alle vilde blive stillet lige og Opsparingslysten animeres. Det modsatte sker meget let gennem Aldersrenteordningen, der vel kan siges at være human, men som efter *mit* Skøn virker videre i Retning af at gøre Staten til den store Malkeko. Vel er det godt for et Land at tage Hensyn til de svage og gamle,

Digitized by Google

men alle Forhold bør tages i Betragtning, og man maa saaledes heller ikke glemme, hvilken fremragende Betydning for hele Erhvervslivet det har, at Kapital er tilstede. Gennem en fornuftigt anlagt Forsikringsordning som f. Eks. den svenske vilde meget betydelige Kapitaler opspares, som atter kunde komme Erhvervslivet, altsaa ikke mindst Arbejderne, tilgode .... Jeg er selvfølgelig ikke blind for, at man ved at faa store opsparede Kapitaler til Raadighed for Politikerne lettere risikerer disse Kapitaler anbragt *uproduktivt* end *produktivt!* Men jeg trøster mig til, at vi vel ogsaa vilde kunne finde saa fornuftige Former til Sikring af Kapitalens rette Anvendelse, at der ingen Ulykker kunde ske, idet jo dog endda vore Socialdemokrater ved Afgørelsen af alvorlige økonomiske Landsspørgsmaal har forstaaet at gaa ind paa de store Linjer! Det viste sig jo, at der trods alle partipolitiske Vanskeligheder fandtes Udvej for at løse det danske Valutaspørgsmaal paa en Maade, som indbragte Landet rosende Udtalelser fra Udlandets mest anerkendte Sagkyndige. Ganske vist har det desværre vist sig, at de partipolitiske Vanskeligheder har været for store til at faa *Virkningerne* af Kronens à jour-Føring bragt ud af Verden indenfor en rimelig Tid.

— Mener De da, at et Forretningsministerium kunde have løst denne Opgave?

— Jeg er tilbøjelig til at tro det! Det havde næppe været til Skade, hvis en Kreds af politisk fritstillede Mænd havde faaet den Opgave at bringe vort Erhvervsliv i Orden. Men en saadan Indrømmelse til Erhvervslivet vil Politikerne dog altid kun give i en virkelig Krisesituation — *jeg* mener altsaa, at en saadan forelaa for Erhvervslivet omkring det Tidspunkt, da man besluttede at føre den danske Krone i Pari.

— Foreligger den ikke i Dag?

— Nej! Men jeg føler mig overbevist om, at vi langt hurtigere var kommet ud af vore Vanskeligheder, hvis Partipolitikerne havde vist den Resignation at lade Erhvervslivets egne Folk tale sig tilrette om de Foranstaltninger, der burde være truffet, og som efter min bedste Overbevisning kunde have ført os ud af vort uhyggelige Arbejdsløshedsproblem!

I Dag lapper vi paa Resterne!

— Det kunde se ud, som om De mener, at en erhvervsmæs-

Digitized by Google

sig Forhandling mellem Parterne er at foretrække fremfor en politisk?

— I kritiske Situationer — absolut ja! Partipolitikeren *maa* og *skal* have Hensyn at tage under den løbende politiske Kamp, Hensyn, som maatte kunne lægges tilside, naar de kritiske Situationer foreligger. Dette er jo ingenlunde noget Angreb paa Partipolitikeren som saadan, — tværtimod anser jeg det for overmaade skadende, hvis man i for høj Grad nedbryder Respekten for vore valgte Folkerepræsentanter. Jeg kan ganske slutte mig til, hvad Generaldirektør *Björn Prytz* i Göteborg netop i disse Dage har sagt under den svenske Valgkampagne:

»Det er næsten blevet nedværdigende at være eller ville være Rigsdagsmand, — en større Fare kan jeg ikke tænke mig for en demokratisk styret Stat. Det er en Sygdom, som tærer helt ned til Roden!«

Udfra denne Anskuelse har denne i Forvejen saa stærkt optagne Mand ladet sig opstille som svensk Rigsdagskandidat.

— Kan en stærkt optaget Forretningsmand forsvare overfor sin Virksomhed at gaa ind i aktiv Politik?

— Forretningslivet har efter min Mening en Pligt til at sørge for, at Mænd, der direkte udgaar fra Erhvervslivet, tager Del i det politiske Arbejde! At finde de rette Mænd er selvfølgelig altid en vanskelig Sag, og vi har herhjemme set, hvorledes den førende Industrimand *Alexander Foss* netop ved at gaa ind i Politik paatog sig — foruden sine mange andre store Opgaver — et Arbejdsstof, som *maatte* overstige en enkelt Mands Kræfter.

Men selv om Erhvervslivets Mænd ikke gaar direkte ind i Politik, ved at paatage sig Rigsdagsmandater, er det af største Betydning, at de arbejder med indenfor de politiske Organisationer, til hvilke hver enkelt føler sig knyttet, og derigennem sagligt inspirerer de aktive Politikere, som jo umuligt kan have Sagkundskab paa alle Omraader. I vide Kredse har man herhjemme set forfægtet den Anskuelse, at Erhvervslivets Mænd helst burde holde sig borte fra Politik, — man har glemt, eller muligvis ikke forstaaet, at man herved fratager sig selv Retten til at udøve Kritik overfor de Mænd, der fører politisk an.

— Har De haft Eksempler paa, at erhvervspolitisk Forhand-

Digitized by Google

ling af *rent saglig* Art har løst Opgaver, ved Samarbejde mellem Personer fra forskellige politiske Lejre?

— Ja, det har jeg! Et meget nærliggende Eksempel for mig er det saaledes at nævne, hvordan Landsforeningen »Dansk Arbejde«s Bestyrelse er sammensat: I denne Bestyrelse sidder Repræsentanter for alle politiske Opfattelser, det klareste Udtryk faar man maaske derigennem, at Næstformanden er socialdemokratisk Rigsdagsmand og Afholdsmand, mens Formanden — jeg selv — er konservativ Industrimand og Spritfabrikant! Og alligevel vil jeg hævde, at der næppe indenfor dette Lands Grænser findes nogen Organisation, i hvilken der samarbejdes paa bedre Vis end indenfor »Dansk Arbejde«!

— Mærker man betydningsfulde positive Resultater heraf?

— Det vil jeg absolut hævde! En Statistik over opnaaede Resultater kan ifølge Sagens Natur ikke føres i fuld Udstrækning, men naar Arbejdsresultatet engang skal gøres op, vil vi kunne paavise utallige Beviser for, hvorledes det er lykkedes at bevare Arbejder herhjemme og at sætte ny Produktioner i Gang! At man i Udlandet opfatter »Dansk Arbejde«s Virksomhed med saglig Forstaaelse, fremgaar bl. a. af Artikler i førende udenlandske Erhvervsblade, saaledes fornylig det franske Blad »Vendre«.

— Hvorledes ser De paa Danmarks Muligheder for at beskæftige hele sin Befolkning i Fremtiden?

— Jeg mener, at Danmark har bedre Chancer end de fleste andre Lande! Først og fremmest har Landet faaet en ypperlig Beliggenhed, og dertil kommer, hvad jeg regner for meget vigtigt, at vi i erhvervsmæssig Henseende har *flere* Strenge paa vor Bue: Vi har et Landbrug, som hele den øvrige Verden misunder os, vore Købmænd og vor Skibsfart er paa Grund af Dygtighed og Hæderlighed ansete overalt, og endelig har vort Haandværk og vor Industri vist deres Dygtighed alene gennem denne Kendsgerning, at disse to Erhverv i Dag praktisk talt beskæftiger lige saa mange Personer som Landbruget — og er oppe paa en tilsvarende Produktionsværdi! Og hvorledes er det sket? Gennem et fornuftigt Samarbejde mellem vore fremragende Ingeniører, Købmænd og Arbejdere er det simpelthen lykkedes os, trods ublide Kaar, paa en Række Omraader at føre industrielle Bedrifter igennem her i Landet, som tilfulde beviser,

Digitized by Google

at Talen om, at vi ikke skulde have Muligheder for Industri, ikke har nogetsomhelst paa sig!

Denne Paastand modbevises jo iøvrigt ogsaa let ved Eksempler fra andre Lande:

Hvilke særlige Betingelser — ud over Dygtighed og Energi — skulde saaledes et Land som *Schweiz* have for at være det førende Land paa Urindustriens Omraade?

— Men Befolkningen vokser stadig, — kan vi ikke en Dag blive for mange?

— Vi har Plads nok til mange flere Mennesker! Hvis vi saaledes erindrer, at der her i Landet pr. Kvadratkilometer kun bor 79 Personer, mens der i Holland bor over 200, ja i Belgien endda over 250, — saa maa vi dog erkende, at vi foreløbig har Husrum nok, ikke sandt?

Men skal vi beskæftige en væsentligt tættere Befolkning end den, vi har, *maa* vi finde Udveje gennem forøget Produktion, — ellers vil vi til Stadighed komme til at kæmpe med Arbejdsløshedsproblemet.

— Med mindre man vil understøtte en organiseret Udvandring eller som *Thit Jensen* systematisere Børnebegrænsningen?

— Saa længe der findes sunde Udveje skal man ikke vælge de usunde, og Organisationer med de nævnte Formaal kan næppe ventes at blive mødt med altfor stor Interesse indenfor det danske Samfund, navnlig ogsaa fordi det af det anførte fremgaar, at vi kan klare os foruden i en overskuelig Fremtid endnu! Udvandring i større Stil er desuden nationaløkonomisk set uheldig, fordi det i Reglen er de mest energiske og initiativrige, der gør Springet ud i det Fremmede!

— De er altsaa Optimist?

— Ja, men den optimistiske Løsning kræver imidlertid — det vil jeg gerne slaa fast — det nøjeste Samarbejde mellem alle de Parter, der har Ansvaret for Landets Fremtid; den kræver tillige et sundt Arbejde *udadtil,* ikke mindst sammen med vore nordiske Nabolande, men vel ogsaa efterhaanden med videre Kredse indenfor den Verdensdel, vi tilhører ....

Skabelsen af et praktisk nordisk Erhvervssamarbejde, som formodentlig i Tidens Løb vil føre til en *nordisk Toldunion,* er efter min Mening et Hovedspørgsmaal ikke blot for Indu-

Digitized by Google

strien, men for hele Erhvervslivet i Norden nu ved Indgangen til de ny og forhaabentlig bedre Tider. Og jeg nærer heller ingen Tvivl om, at den fremtidige Handelspolitik ude i Verden tenderer i Retning af større og store Toldomraader for maaske til Slut at ende i en europæisk Toldunion. ....

Chr. H. Olesen har talt med den Blanding af kølig Refleksion og impulsivt Temperament, som kendetegner de to Sider af Forretningsmanden, der er lige uundværlige, hvor store Resultater skal opnaas: Den faste, skeptiske Kontrolsans og den praktiske Fantasi og Kombinationsevne, der hele Tiden løber forud og viser Vej.

Helhedsindtrykket er dette: Dansk, nærmere betegnet jysk, nordjysk Kraft og Viljestyrke parret med Lune og gennem Opvækst og Kultur tilslebet og bragt ind under den internationale Forretningsmands sociale Form og Verdensborgerhorisont — men stadig med umiskendeligt Præg af den cimbriske Oprindelse, Race, der er *ført à jour*, for at bruge et af Chr. H. Olesens Yndlingsudtryk. ....

Ved
Holger Jerrild.

Digitized by Google

Praha. Udsigt over Hradcany.

TI AAR CZEKOSLOVAKIET.

Af Biblioteksassistent C. E. HANSEN.

Praha, September 1928.

VERDENSKRIGENS ubestrideligt betydningsfuldeste praktiske Resultat blev Skabelsen af det nye Mellemeuropa. De slaviske Folks nationale Vækkelse, Wilsons Punkter, de allieredes Sejr og Østrig-Ungarns Sammenbrud var de Faktorer, der bidrog ogsaa til Czekoslovakiets Tilblivelse. Men uden den stærke Propaganda og Agitation for den czekoslovakiske Frihedskamp og Statsidé, som Mænd som Masaryk og Benesj, bistaaet af et Antal dygtige Hjælpere, under Krigen ledede i det allierede Udland, mens den czekoslovakiske Mafia anført af Kramarsj i Hjemlandet beredte Jorden for de samme Ideer, vilde den 28. Oktober 1918 næppe være blevet den Frihedsdag for Czeker og Slovaker, den blev. Og naar man nu i Tiaaret efter sidder i den nye Stats Hovedstad, det skønne Praha, og lader Begivenheder og Resultater passere Revy, saa forstaar man den almindelige Glæde og Iver, hvormed man hernede fejrer Republikens første historiske Mærkedag. Det er den gode Samvittighed, der inspirerer Glæden; Bevidstheden om at der er præsteret et godt Stykke Arbejde. Og *Arbejde* har fremfor alt været Devisen for Udviklingen af det tiaarige Czekoslovakiet; det er noget, der ligesom ligger i Luften og har gjort det siden

Digitized by Google

hin Oktoberdag i 1918 — det har kostet Ofre, dyrebare Ofre: adskillige af Nationens bedste Mænd er segnede, især i de sidste Aar; Krigens legemlige og sjælelige Saar og saa det ihærdige, rastløse Arbejde i Efterkrigsaarene holder ikke hver Mand ud. Men heller ikke de Ofre har været forgæves.

Det var i Sandhed ikke noget ringe Arbejde, de udenlandske czekoslovakiske Frihedskæmpere med Masaryk og Benesj i Spidsen vendte hjem til i 1918. Det var en Stat, der skulde skabes. Det retslige, internationale Grundlag var til en vis Grad i Orden, selvom ogsaa Grænseafstikningen og Czekoslovakiets Forpligtelser som østrig-ungarsk Efterfølgerstat endnu savnede sin Stipulation. Arbejdet gjaldt i første Række en hurtig indre, især økonomisk Konsolidering og en Sikring af Freden udadtil samt Oprettelsen af administrativ Forbindelse mellem Landsdelene. der før var splittet under østrigsk, ungarsk og tysk Regime. Det blev Czekoslovakiets Lykke, at det fra første Færd havde fremragende Ledere og at man hurtigt fandt en indrepolitisk modus vivendi i Stedet for at fortabe sig i politisk Kævl, saaledes som Tilfældet har været med Jugoslavien, hvor man i Dag ikke er et Skridt længere end for ti Aar siden. Vist saa — der har været udkæmpet voldsomme Scener i det czekoslovakiske Parlament i al den Tid, og man har ogsaa spildt Tid paa politiske Diskussioner, men disse har dog ikke faaet Lov til at kvæle det konstruktive Arbejde, der maatte til for at give den nyformede Stat levende Indhold.

I *Alois Rasjin* fik den nye Stat den Mand, der frem for nogen fik Betydning for Landets økonomiske Konsolidering. Han var haard og arbejdede maalbevidst; man tvivlede om Rigtigheden af hans Midler — saa stærkt at han en Dag faldt som Offer for et fejgt Attentat —, men det var kun til at begynde med: i Dag er alle enige om at værdsætte ham som den, der lagde Basis for et sundt materielt Fremtidsliv for den unge Stat; allerede tre Aar efter Omvæltningen, mens det øvrige Mellemeuropa var paa Fallittens Rand og Europa overhovedet gennemgik en svær økonomisk Krise, der endnu ikke er ovre, kunde Czekoslovakiets Finansminister stille Parlamentet overfor et Budget, der balancerede. Saa hurtigt gik det, fordi Czekoslovakiet ikke alene besidder en arbejdsom Befolkning, der som Helhed vilde arbejde med paa Skabelsen af den nye Stat, men ogsaa fordi Czeko-

Digitized by Google

slovakiet var den af det omskabte Mellemeuropas Stater, der havde profiteret mest ved Sønderlemmelsen af Habsburgermonarkiet; det havde arvet dettes rigeste Egne, havde faaet udstrakt frugtbart Agerland, der kunde bringes til endnu større Ydeevne ved et landøkonomisk Oplysningsarbejde, de største

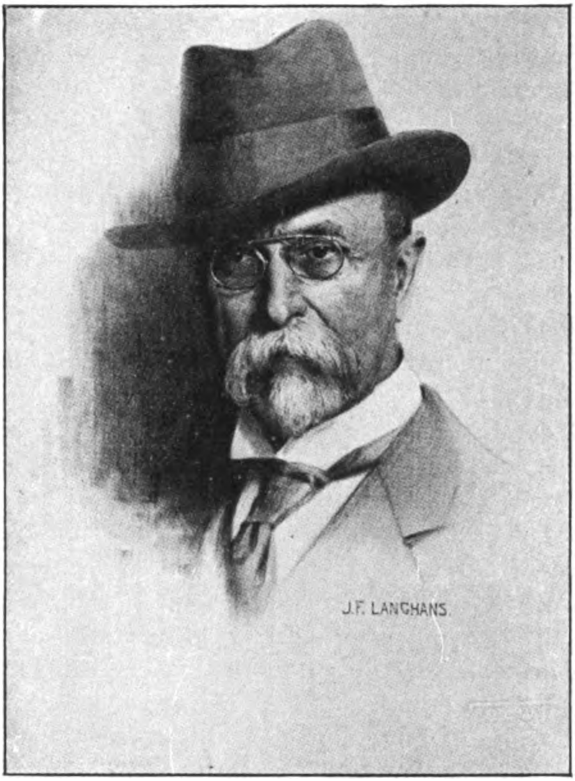

Præsident T. G. Masaryk.

Kulminer og den værdifuldeste Del af Industrivirksomhederne. Den statslige Sammenslutning af de »historiske Lande« (Bøhmen, Morava og Slesien) med det store Agerland, Slovakiet, bragte i første Række nationaløkonomiske Fordele: Czekoslovakiet blev et Land, der kunde sørge for sig selv. Til Gengæld rummede denne Overflod af Mælk og Honning og Industrivarer en Fare paa et Tidspunkt, da især de omgivende Lande ikke var købedygtige Aftagere. Det maatte derfor blive en Hovedopgave for den nye Stats Handels- og Udenrigspolitik at søge

Digitized by Google

nye Afsætningsmuligheder, at skabe nye Markeder. Man kunde ikke vente, at dette skulde gaa særlig hurtigt just i disse Efterkrigsaar, da alle europæiske Stater søgte at bringe Importen ned paa det lavest mulige Niveau og da det store uendelige Rusland var lukket. Men takket være de czekoslovakiske Gesandters Energi fik Czekoslovakiet hurtigt afsluttet Handelstraktater med de fleste Stater og saaledes skabt stærke Muligheder for at skaffe sine Produkter Afsætning; man ser for Øjeblikket Fremtiden i Møde med Tillid.

Til denne Tillid til en lykkelig økonomisk Fremtid bidrager utvivlsomt i høj Grad den gradvise Stabilisering af det gensidige Forhold mellem Czekoslovakiet og Udlandet. Forholdet til Frankrig har siden Krigen været inderligt, hvilket er selvfølgeligt, naar man betænker Betydningen af Frankrigs Bistand under Frihedskampen gennem Anerkendelse af Czekoslovakiet som allieret krigsførende og siden fredssluttende Magt allerede inden den czekoslovakiske Stats Rammer var fastsatte. Og det Baand, som karakteriseres ved de czekiske Legionærers Trofasthed mod det Land, de kæmpede for under Verdenskrigen, er siden blevet knyttet fastere gennem Traktater og fransk Føling med den czekoslovakiske Hærs Officerers Uddannelse — og ikke mindst ved den ganske vist ikke absolut officielle Forbindelse, der knytter Frankrig og Magterne i den lille Entente sammen. Trods Svaghedsperioder er denne Magtgruppering i Dag et Instrument til Opretholdelsen af Ligevægt og status quo i Mellemeuropa; dens vigtigste og oprindelige Opgave: at holde de østrigungarske, habsburgske Genoplivelsesforsøg nede, har i det sidste Aar faaet ny Aktualitet gennem den stigende ungarske Propaganda for Revision af Trianonfredens Grænser. Derfor er Czekoslovakiets Forhold til Ungarn endnu ti Aar efter Fredsslutningen meget prekært; men det er saa øjensynligt de herskende aristokratiske ungarske Kredses Skyld, idet disse ikke kan slippe de gamle Drømme om et Stor-Ungarn. Czekoslovakiet har ofte strakt Haanden ud til Forsoning og Samarbejde, har ovenikøbet ydet vægtige Bidrag til Ungarns økonomiske Sanering, men Forholdet til den ganske vist ilde medtagne Magyarstat er og bliver vel længe det eneste Hul i den czekoslovakiske Udenrigspolitiks Arbejdsplan. Thi ellers er det utvivlsomt lykkedes Udenrigsminister Edv. Benesj og hans Medarbejdere i Verdens Hoved-

Digitized by Google

stæder at splitte den Mistro, hvormed de nye slaviske Statsdannelser til en Begyndelse mødtes næsten overalt; hans personlige Deltagelse og Andel i det konstruktive europæiske Fredsarbejde, bl. a. i Folkeforbundet, har ikke mindst bidraget til at fæstne Tilliden til hans Land, der ellers straks efter Krigen omtaltes

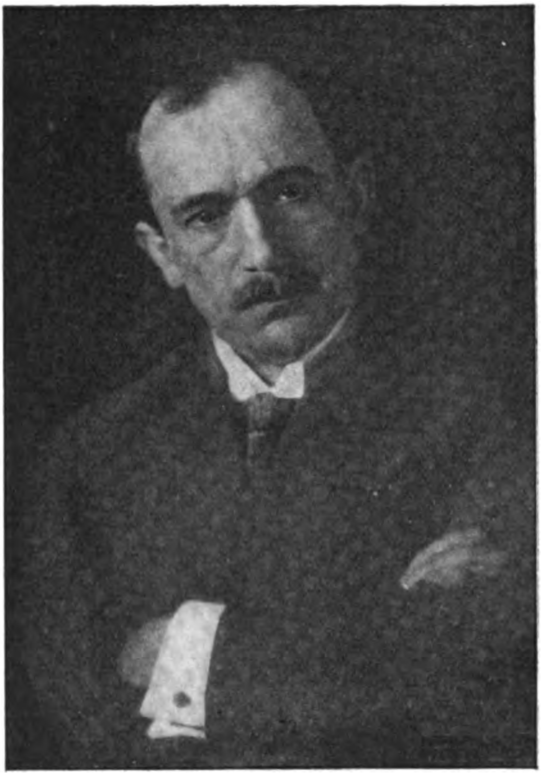

Udenrigsminister Edv. Benesj.

som Arnested for Mellemeuropas Bolsjevisering og Balkanisering. Disse ti Aars czekoslovakiske Udenrigspolitik er i høj Grad Bevis paa, hvad en systematisk, *aktiv* Udenrigspolitik kan betyde for et Land og et Folk, thi den har under Benesj's Ledelse skaffet Czekoslovakiet et udmærket Renommé og en solid Plads i det storeuropæiske Selskab.

Man kan saaledes ikke uden Glæde konstatere, at den czekoslovakiske Statstanke i Almindelighed har vundet Tillid udenfor den nye Stats Grænser. Men det er jo næppe nok, eftersom

Digitized by Google

Czekoslovakiets Landomraades Menneskeindhold er saare splittet i national Henseende. Det czekoslovakiske Befolkningsflertal er paa godt otte Millioner, men hertil kommer nationale Minoriteter paa saa meget som tre Millioner Tyskere samt trekvart Mill. Magyarer. Det er en Selvfølge, at saa store nationale Mindretal, hvoraf ovenikøbet det talrigste, det tyske, kulturelt og socialt set staar paa et højt Stade, maa give Anledning ikke blot til en Mængde vanskelige Problemer, men ogsaa til stærk politisk Gnidning, der skærpes saa meget mere som det er de tidligere magthavende Nationer, der nu er blevet Mindretal. Det kan da heller ikke fragaas, at Minoriteterne især i Republikens første Aar har været ude for administrative Overgreb, men at de til Gengæld *nu* nyder alle de Rettigheder, som det czekoslovakiske Befolkningsflertal besidder, og dér behøver man slet ikke at sammenligne Behandlingen af den czekoslovakiske Befolkning i det gamle Østrig-Ungarn med den Mulighed for fuldkommen kulturel og økonomisk Udfoldelse, som de tyske og ungarske Mindretal ejer i det nuværende Czekoslovakiet. At der naturligvis stadig er Stridspunkter og at der endnu er politiske Partier paa begge Sider, der ser en Interesse i gensidig Ophidselse, betyder kun lidt, naar man lader Virkeligheden tale: der er i Øjeblikket og har i to Aar været to tyske Ministre i det czekoslovakiske Kabinet. At dette ogsaa er en betydningsfuld Sejr for den czekoslovakiske Statstanke siger sig selv.

Havde der hersket nogen Tvivl om denne Tankes Sejr blandt Czekernes Brødrefolk, Slovakerne, saa har den ungarske Trianon-Propaganda givet denne Tvivl et Dødsstød. Den ungarske Propagandaidé, der sætter sig store Dele af Slovakiets Indlemmelse i den ungarske Stat som Maal, er, siden den satte saa kraftigt ind med den engelske Bladkonge, Lord Rothermeres Støtte, blevet mødt med saa stærk og enig Modstand fra slovakisk Side, at Fortsættelse af slig Propaganda er latterlig; Slovakerne er parate til med Vaaben i Haand at værge de Grænser, som har givet dem Friheden fra et magyarsk Aag, der — om de skulde have udholdt det endnu en Menneskealder — vilde have udslettet dem som Nation.

Og hvad der end kan findes af Utilfredshed med Detaljer i den nye Administration og den økonomiske, sociale og kulturelle Nyordning af Slovakiet, saa er det næppe denne Landsdel.

Digitized by Google

der har profiteret mindst ved Omvæltningen; selv de mest forstokkede slovakiske Autonomister indrømmer da ogsaa i Samtale med al ønskelig Kraft, at bytte nu med før, *det* vil de ikke; selvom de paa nok saa mange Punkter er utilfredse med det Styresæt, som de blot kalder »*Praha*«, og som de altsaa mener indrømmer de lokale Interesser for ringe Initiativ og mener ofte forsinker Udviklingen, fordi den centralistiske Administration er for langsom, saa ender de dog gerne med at sige, at der skal Tid til alt. Den i Aar i Kraft trædende nye administrative Ind-

Slovakiske Folkedragter.

deling af Czekoslovakiet har da ogsaa i vidt Maal ofret den centralistiske Ide paa det lokale Selvstyres Alter; Tiden vil da vise, om Slovakerne her er politisk modne nok til at tage Arbejdet og Ansvaret paa sig. Men i hvert Fald: ser man bort fra, at allerede Befrielsen fra det magyarske Herredømme var en stor Gevinst for Slovakerne, saa er der ingen Tvivl om — og det er Hovedindtrykket fra en 3 Ugers Rejse gennem det slovakiske Bondeland og af Samtaler med alle Befolkningslag —, at Slovakiet er i rivende Opgang. Gennemførelsen af Jordreformen, d. v. s. Ekspropriationen af de udstrakte, tidligere ungarske Latifundier, har givet den slovakiske Bondes Liv et helt andet Perspektiv; før var han i de fleste Egne ikke paa stort højere Niveau end den russiske Bonde, mens han nu, da hans Land virkelig er taget ind under den czekoslovakiske Stats Omsorg, i enhver Henseende (under magyarsk Regime skaltede og valtede Stor-

Digitized by Google

godsejerne med Smaabønderne som i Rusland), kan sammenlignes med den danske Bonde et Hundredaar efter Frigørelsen. Dette er ingen Overdrivelse: naar man sammenholder Englænderen Seton Watsons (Scotus Viator) Udsagn om Forholdene blandt de slovakiske Bønder i dette Aarhundredes første Aarti med det Indtryk, man faar nu under et Besøg i Slovakiet, saa berettiger det En til at bruge stærke Ord, selvom Forholdene naturligvis ikke overalt har kunnet ændres saa hurtigt; det næste Tiaar vil betyde en yderligere Vækst for Slovakiet: store Jernbanearbejder er i Gang, nye Vejanlæg og Vandkraftanlæg samt Landsdelenes fuldstændige Elektrificering vil hurtigt vise Resultater. Og hertil kommer den kulturelle Nyorientering, som kommer den nye Generation til Gode. Det var Bjørnson, der i sin Tid henledte Europas Opmærksomhed paa Slovakerne, der under Apponyis Skolelovgivning end ikke maatte lære deres eget Modersmaal og kun havde et Minimum af Skoler og saaledes blev tvunget ned paa et analfabetisk Niveau, der skulde udslette deres nationale Karakter. Det nye Styre har bragt Slovakerne henved 3000 nye Skoler, hvor deres Modersmaal naturligvis er Undervisningssprog; men ikke blot den Ungdom, der nu er skolepligtig, tager Staten sig af; allerede fra den nye Stats første Aar har den til Hæren indkaldte Ungdom, der led under Magyarernes Skolesynder, jævnsides med sin militære Uddannelse nydt godt af Kursus i almindelige Skolefag. Resultatet er, at Analfabetprocenten i Tiaaret er dalet stærkt. I Tilknytning hertil kan nævnes, at Landbrugsskolevæsenet, der tidligere var ukendt i Agerlandet Slovakiet, er blevet organiseret paa helt moderne Grundlag; der er nu godt et Hundrede Landbrugsskoler, og vel at mærke baade for slovakiske, ungarske og tyske Landmænd.

Den yderste, østlige Del af Republiken, Podkarpatská Rus kaldet, var i ikke mindre ilde Forfatning, da Befolkningen besluttede sig til at ville gøre fælles Sag med Czeker og Slovaker. Her var Forholdene i enhver Henseende russiske baade hvad Nationalitet, Levefod, Brændevin, Hungersnød og Epidemier angik. Her var 90 pCt. Analfabeter; det var ogsaa gammelt ungarsk Landomraade, men i Budapest regnede man Karpaterlandet for uciviliseret Vildnis, og det blev det ved at være — skal man se primitiv Levevis og middelalderlig Tænkesæt, saa

Digitized by Google

skal man tage til Podkarpatská Rus. Men man skal skynde sig, thi det gaar fremad med stærke Skridt nu, da den czekoslovakiske Stat og Røde Kors i Forening har taget sig af Befolkningens hygiejniske og kulturelle Forhold. Med Iver har man taget Kampen op med Epidemierne og sørget for Hjælp til de i Vintertiden af Hungersnød haardest trængte Egne. Jordreformen har ogsaa her bragt Velsignelse, og i Særdeleshed har Bro- og Vejbygningsarbejder, Kanalisering og Jernbaneanlæg bragt store Fremskridt, idet det nu er lettere at udnytte Landets Træ-, Jern-

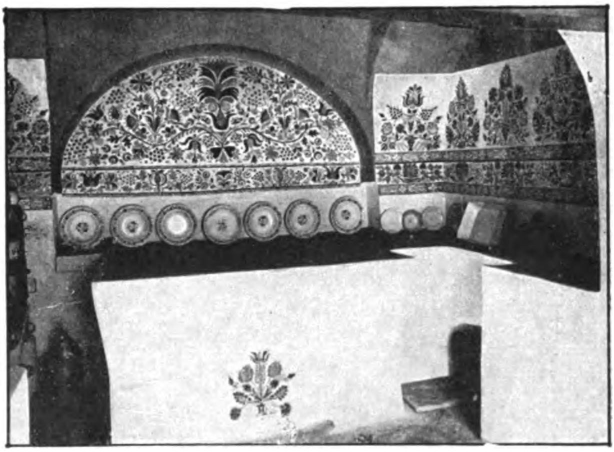

Slovakisk Folkekunst: Malet Køkken i Cataj.

og Saltrigdomme med Eksport for Øje. Samtidig er den tidligere af kaotiske Konfessionsforhold misledte Befolkning taget under kulturel Pleje i saa vidt et Omfang, at man dernede endogsaa har faaet Verdens første Zigøjnerskole, hvor hver Zigøjnerdreng faar en Violin foræret af Kommunen! I Hovedbyen Uzhorod afholdtes i Fjor en Udstilling, der skulde vise Podkarpatská Rus' Produktionsevne; man var fra alle Sider enige om, at en saadan Udstilling, hvor beskeden den end maatte synes, ikke kunde have været afholdt for ti Aar siden.

* *

Den Turist, der i 1918 gæstede Praha, vil næppe kunne kende Byen igen. Han vil i adskillige Gader huske fire Etages Huse bygget i 80ernes Stil og finde nye bygget i deres Sted i moderne quasi czekoslovakisk Stil; han vil paa Vaclavské namesti, Prahas boulevardagtige, skønne Hovedstrøg, tre Steder finde Kareerne

Digitized by Google

i Ruiner, og naar han gaar over Svatopluk-Cech-Broen, vil han huske et grimt, gammelt faldefærdigt Hus, halvt beklædt med Plakater og irriterende trafikforstyrrende, men han vil her finde grønne Plæner og blomsterbrogede Rabatter: Huset er faldet, da man under Sokolkongressen for et Par Aar siden søgte at gøre Praha fin. Men iøvrigt er det forbavsende, med hvilket Mod man overalt bygger om i Praha; gamle Huse — dog ikke middelalderlige eller Renæssancehuse, for de er beskyttede — river man ned og bygger nye, moderne indrettede; en Ting beholder man dog: Stentrapperne, der af Hensyn til Brandfaren er foreskrevne fra Arilds Tid. Og i Udkanterne — Prahas Centrum kan kun *om*bygges — udvider Byen sig, mægtige Karreer rejser sig Aar efter Aar; ikke underligt, at man har fire Tidsskrifter for Arkitektur, og *det* er ogsaa at spore i Virkeligheden — kommer man fra Wien til Praha, vil man opdage, *hvor* det er, der i disse ti Aar er blevet bygget: i Wien bygger man stadig i Wienerstil, men Praha har sin egen Stil, se blot Skolebygningerne Landet over.

Og naar Turisten fra 1918, som muligvis har været en af dem, der hjemme har fortalt, at Praha var en snavset By, nu begiver sig paa Rundtur i Byen, saa vil han opdage, at der er blevet asfalteret. Hele Vaclavské namesti og alle de smaa Gader og Gyder i Centrum, som netop var saa umagelige med deres toppede Brosten, er jævn, fast, retlinet Asfalt; man tog det paa een Gang som Forsøg, og i Løbet af et Aar var det i Orden. Maaske 1918-Turisten saa til Gengæld vil være overbærende, naar han en Gang imellem faar lidt Kalkstøv paa Frakken, idet han passerre Prahas Hundreder af Stilladser!

Saaledes bygges Praha om til at blive en ny Stats Hovedstad. Det kan vel ikke undgaas, at noget af det stemningsfulde, gammeldags idylliske vil tage Skade deraf, men Czekoslovakerne tænker *nu* mest paa Fremtiden; i to-tre Hundredaar levede de i en krampagtig, men paa Selvopholdelsesdrift baseret Kultus af Historien, af Fortiden. Nu staar de igen midt i Virkeligheden og skal bygge en Fremtid op. De har Mod, opsparet Kraft, og hvad de har præsteret i disse forløbne ti Aar viser, at de ogsaa har Evne. Hvis Europa og vi hjemme i Danmark har været i Tvivl om, at det var et Kulturfolk, der i 1918 tog Plads i det europæiske Selskab, saa bør vi nu vide, at der er ingen Grund til Tvivl. Paa ti Aar at indhente, hvad i Hundredaar blev for-

Digitized by Google

sømt, det kan kun et Folk med god gammel Kultur. Det er derfor at vente, at naar nu alle de Opgaver af mere materiel Art, som Dagen og Vejen byder Czekoslovakerne at løse først, er løst, vil Europa se dem tage Del i den kulturelle, aandelige Væddekamp mellem Nationerne, som de hidtil har været Tilskuere til. Ganske vist vil visse Kulturelementer være handicappet af Sprogvanskelighederne, men til Gengæld vil de andre

Landsby i Podkarpatska Rus.

saa meget lettere kunne tage Del, og Czekoslovakiets Deltagelse i den store Kunstindustriudstilling i Paris gav i saa Henseende de bedste Løfter. Paa andre Kunstomraader, paa Skulpturens og Musikens, har Czekoslovakiet Førstekræfter, der fortjener Europas Bevaagenhed, det gælder ikke blot en Billedhugger som Jan Stursa eller en Komponist som den fornylig afdøde Janacek, men en Tylvt czekoslovakiske skabende Kunstnere, der burde kendes langt udover Grænserne. Det skal da være et Ønske, hvormed der her skal sluttes, nemlig at Europa, og deriblandt selvfølgelig ogsaa Danmark, i det næste Tiaar i højere Grad vil komme til Czekoslovakiet; Czekoslovakerne har vist, hvad de kunde magte: Skabelsen af en Kulturstat — lad os nu vise dem vor Anerkendelse.

Digitized by Google

NAAR DE GAMLE HIMMERLANDSBØNDER DØDE.

FOLKEPSYKOLOGISK STUDIE.

Af SØREN VASEGAARD.

I.

DER er vist ingen Tvivl om, at det i den gamle, nu forsvundne Bondekultur var *et særlig jydsk Træk* at lade prente eller *trykke* »Ligvers«, »Gravskrifter«, »Gravminder« eller hvad de nu kunde kaldes, over den Afdøde, derefter *indramme* og *ophænge* disse paa Hæderspladser i Hjemmene.

Jeg har omkring paa saa at sige alle Provinsmuseer i Landet søgt efter disse Gravskrifter, men paa Øerne findes de enten slet ikke eller kun i ganske enkelte Eksemplarer, og i saa Tilfælde *ikke* indrammede, hvoraf følger, at man altsaa heller ikke har haft dem ophængt paa Væggene. De fleste Steder har man sagt, at der findes intet af den Slags.

Dernæst er det igen fortrinsvis i *den vestlige Del* af Jylland, at de er almindelige og er bevaret i større Antal, medens de er sjældne eller helt ukendte i østjydske Museer. Saaledes har Ringkjøbing Museum en hel Del, Herning endnu flere, men talrigst, ikke blot forholdsvis, men ogsaa absolut findes de i »Vesthimmerlands Museum« i Aars.

Nu maa det naturligvis indrømmes, at man ikke altid kan slutte fra Antallet af de bevarede Gravskrifter til Antallet af dem, der i sin Tid kan have været udfærdiget og ophængt i Stuerne. Der kan være sket dette, at moderne Strømninger har faaet fat i Befolkningen og gjort saadanne Vægdekorationer umoderne, gammeldags o. s. v., inden der endnu har været Muser til at optage dem. Især kan det tænkes, at religiøse Bevægelser af særlig ufordragelige Beskaffenhed kan have »vakt« Gravskrifternes Ejere saaledes, at de ikke længere har fundet disses Tekst overensstemmende med de rette Begreber om det hinsidige, og at man derfor har tilintetgjort dem.

Imidlertid er det ikke meget sandsynligt, at saadanne Kræfter har spillet *saa* stor Rolle, at der derved har kunnet opstaa et helt andet Billede af Forholdet mellem Øerne og Jylland og

Digitized by Google

mellem Vest- og Østjylland. Det vides jo f. Eks., at der netop i Herningegnen var meget kraftige religiøse Strømninger oppe, længe før Lærer *Frøstrup* fik sit Museum oprettet (jfr. Gøtzsche: Træk af en jydsk Vækkelses Historie, Kbh. 1925).

Derimod er det udenfor al Tvivl, at der er bevaret flest af disse ejendommelige Fællesmindesmærker i de Egne, der *senest* er bleven paavirket af nyere Kulturbevægelser. I hvert Fald er det sikkert, at naar f. Eks. Højskolerne fik Tag i Hjemmene med den dermed følgende Indramning af Fotografier fra Højskolernes Elevhold, saa blev de gamle Gravskrifter kasserede.

Hvad der virkede i de videste Kredse til at udrydde dem, var dog især de politiske Kampaar i 80erne i forrige Aarhundrede, d. v. s. i de Aar, da Bønderne over hele Landet demonstrerede deres Venstresind ved at anskaffe, indramme og ophænge paa deres Vægge de bekendte Træsnit eller Litografier af »Frederik VII, der underskriver Grundloven«, og de fem vigtigste Venstreførere (Berg, Bojsen, Holstein-Ledreborg, Hørup og Harald Holm) eller det bekendte Portræt af Berg med hans Valgsprog i Facsimile (»Gaa aldrig paa Akkord med Uretten«). Man kan derfor sige, at det politiske Røre blev den Stormflod, der paa Vægdekorationens Omraade næsten gjorde det af med de sidste Rester af Gravskrifterne. Og efter den Tid faldt de snart helt bort. selv i de Egne af Landet, hvor gammel Sæd og Skik havde holdt sig længst.

Det var i de samme Aar, at der dukkede en Række Aviser op i de Egne, hvor der blandt Bønder ikke før havde været noget Bladhold. Og det varede ikke ret længe, inden det blev almindeligt, at hvert Partiblad skrev kortere eller længere »Nekrologer« over de mere fremtrædende Partigængere indenfor Bondestanden. Og saaledes blev da indvarslet en Sædvane, som omsider gjorde det af med den gamle Skik. Nu ved jo alle, at ethvert nogenlunde velorganiseret Provinsblad fra sine Meddelere omkring i Læsekredsens Sogne optager saadanne »Nekrologer«. I Reglen er det vistnok Lærerne omkring i Sognet, som affatter disse moderne Gravskrifter, og dermed genoptager de — ejendommeligt nok — den Virksomhed, som deres Forgængere i Embederne havde drevet med Affattelse af de indrammede Ligtaler.

Digitized by Google

II.

Det var ganske vist Præsterne, som holdt de officielle Ligtaler — den Gang som nu. Men det var Lærerne — Degnene —, som skrev eller prentede det »*Minde*« over den Afdøde, som kom til at hænge paa de efterlevendes Væg.

Heri er der slet intet mærkeligt. Tværtimod. Den jævne og enfoldige Bondebefolkning nærede gennemgaaende en vis sky Ængstelse for den »fine« og fjerntstaaende Præst, der talte de dannedes Sprog og i det hele taget tilhørte et Samfundslag, som Bonden følte sig staaende langt under. Det var helt utænkeligt, at Bønderne kunde henvende sig til Præsten om andet, end hvad de ikke paa nogen Maade kunde blive fri for. Hans Lærdom stod for dem som noget aldeles ufatteligt, og de følte baade rent instinktmæssigt og ofte tillige i Praksis, at hans Udgangspunkt for Vurdering i enhver Henseende var af en hel anden Beskaffenhed end deres. Hvad han paa Embeds Vegne og i Kraft af sin Indsigt i de hinsidige Ting sagde i sin Ligtale og ved Graven, hørte jo til, naar den Døde skulde i Jorden paa ordentlig Maade. Men dermed var man saa ogsaa helst færdig med Præsten.

Degnen derimod — ham stod man paa meget nærmere og mere menneskelig forstaaelig Fod med. Han havde jo nok studeret, og det var nødvendigt for at kunne »sætte det sammen«, der skulde skrives ved en saadan Lejlighed. Men hans Lærdom var jo dog ikke af en saa højtidelig Beskaffenhed, at han ikke kunde udtrykke sig i et Sprog, som de forstod, og som var egnet til at give deres Tanker Form. Oftest var Degnen desuden runden af Bonderod, og hans Tale bar kendeligt Præg deraf, selv om han vel som Regel sagde »jeg«.

Der er da ingen Tvivl om, at Bønderne i deres Hjerte satte mere Pris paa Degnens Gravskrift end paa Præstens Ligtale, selv om de — som sagt — ikke kunde tænke sig en ordentlig Begravelse uden at Præsten talte over den Døde. Og derfor siger Gravskrifterne mere om den gamle Bondekulturs religiøse Forestillinger og dens Tanker om det hinsidige, end det er muligt at faa at vide ad anden Vej. Hvad Præsterne sagde ved Graven, stod helt for disses egen Regning, men naar Degnen blev bedt om at sige, skrive eller oplæse et »Gravminde« over den Døde, saa vilde han naturligvis vælge sine Ord i Overens-

Digitized by Google

stemmelse med Befolkningens Tankegang. Jeg kommer senere ind paa en nærmere Begrundelse deraf i en given Sammenhæng.

Saavidt jeg ved, har Emnet hidtil været uopdyrket i Litteraturen. En enkelt Lærer — Torben Klinting i sine »Minder fra min Lærergerning i Vestjylland« (1914) — har omtalt sin Virksomhed som Ligversforfatter, men det er, saavidt jeg ved, ogsaa alt. Til Undskyldning tjener, at kun meget faa Mennesker ved noget derom ad Oplevelsens Vej, og *nu* kan der jo slet ikke gøres Iagttagelser paa dette Omraade. Imidlertid er jeg saa heldig at have begge disse Forudsætninger fra min Opvækst i Himmerland, og det er derfor naturligt at gøre Emnet til Genstand for Behandling, da der i Stoffet ligger flere interessante Momenter til Belysning af den gamle Bondekulturs indre Væsen og religiøse Begreber.

Grundlaget for det efterfølgende er da personlige Erfaringer og Iagttagelser fra min Barndom og Ungdom i Himmerland, d. v. s. fra den Periode i Befolkningens Liv, da der endnu ikke var kommen nye, »moderne«, Forestillinger ind i Bondens Tankegang.

Og *Aktstykkerne* har jeg i rigeligt Maal fundet i Vesthimmerlands Museum i Aars, hvor jeg ved Musæumsforstander *Vestergaard Nielsens* Forstaaelse og Velvilje har haft Adgang til at gøre de nødvendige Studier. — Om disse Aktstykker er det nødvendigt at gøre et Par orienterende Bemærkninger:

For det første er alle de der bevarede »Gravskrifter« (»Gravminder«, »Minder«, »Tanker« eller hvad de nu kan have til Overskrift) i Glas og Ramme, hvad der vil sige, at de har hængt omkring i Hjemmene som Vægdekoration. For at gøre Fyldest i saa Henseende er de trykte Gravskrifter forsynede med Ornamenter i det Omfang, Bogtrykkerierne i Hobro og Viborg raadede over, og forsaavidt de er prentede eller skrevne, er Teksten omrandet af tegnede Dekorationer eller — hvad der var hyppigst — af en Krans af farvede Papirblomster.

Med Hensyn til Omraadet de stammer fra, er dette forsaavidt angivet i Museets Navn, d. v. s. at de paa enkelte Undtagelser nær stammer fra Aars, Slet, Gislum og Rinds Herreder, hvor de har hængt i de større og mindre Gaardes Dagligstuer. Da det jo var forbundet med kontante Udgifter at faa sligt fremstillet, er det naturligt, at Smaafolk ikke fik Raad til den Slags.

Digitized by Google

Endelig viser det sig overalt, hvor Forfatterne har kunnet efterspores, at disse har været Skolelærere i de Landsbyer eller Sogne, hvori de Afdøde har levet.

— — —

Den mindst interessante Del af de bevarede Gravskrifter er dem, der er skrevet paa Vers, hvad der gælder omtrent Halvdelen af dem. *Dels* var det versificerede »Minde« almindeligt i andre jydske Egne, saa Himmerland ikke i den Henseende danner nogen Undtagelse. I Hernings og Ringkjøbings Museer er de saa godt som uden Undtagelser paa Vers. *Dels* giver den bundne Stil ikke noget gyldigt Udtryk for Bondens Tankegang — bl. a. fordi han i den Tid her er Tale om praktisk talt ikke forstod versificeret Tale — og desuden forfaldt en Ligversforfatter i Reglen altid til en stereotyp Sentimentalitet, hvori den individuelle Karakteristik helt forsvinder. Endelig er disse Vers — som det er at vente — i høj Grad maadelige og kluntede, og kan højst gælde som et ejendommeligt Vidnesbyrd om, hvad en Landsbypoet kunde byde, og som dog kunde blive taget for gode Varer. Der findes i saa Henseende Vers, der i formel Henseende godt kunde tjene som Forbillede for Nutidens humoristiske Karikaturpoeter (P. Ferd. Vadum, — Fugholm). At Bønderne desuagtet lod dem indramme og ophænge i deres Stuer til Minde om de Afdøde, viser, i hvor høj Grad den jævne Mand meldte Pas overfor Verset.

Derimod forstod man udmærket godt Prosaen, naar den ellers var holdt i Vendinger, som skulde forstaaes efter Bogstaven. Og derfor er de himmerlandske Gravskrifter i ubunden Stil ikke alene *et særligt Fænomen* for Himmerland, men de er ogsaa ved deres Indhold et fuldkommen gyldigt Udtryk for Befolkningens Tankegang paa dette bestemte Omraade.

III.

Den ældste bevarede Gravskrift paa Prosa er fra 1847, og paa dette Tidspunkt er Levnedsbeskrivelserne endnu temmelig kortfattede. Men derefter begynder de at blive mere og mere udførlige og omstændelige, Egenskaber, der kulminerer i Slutningen af 70erne, og derefter holder de sig lidt mere kortfattede til Aarhundredets Slutning. Den sidst bevarede er fra saa sent et Tidspunkt som 1899 — altsaa adskillige Aar efter, at moderne

Digitized by Google

Strømninger i det øvrige Land helt havde gjort Ende paa gamle Bondeskikke.

Nu maa det imidlertid indrømmes, at de *lange* Gravskrifter meget vel kan hænge sammen med en vis social Rangforordnings Forpligtelser. Det er i saa Henseende oplysende, at de længste er skrevet over tidligere Gaardmænd, der er døde som Aftægtsmænd og har efterladt *store* Gaarde til deres Børn.

Da nu alle den Slags Gravskrifter er trykte, saa betyder hvert af dem Anvendelsen af et vist kontant Pengebeløb til Ære for den Afdøde. Det er da i god Overensstemmelse med Hensynet til, »hvad Folk vil sige«, at en Arving til en stor Gaard ikke mente at kunne være »bekendt« at knappe sin gamle Fader af med en kortfattet Gravskrift, d. v. s. en *billig*. Folk kunde let deraf finde Anledning til at skumle over, at Sønnen nok vilde se at »komme saa let om ved det som muligt«. Og selv om man paa den ene Side ikke ønskede at komme i Folkemunde paa Grund af Flothed, saa var man lige saa ængstelig for at blive omtalt for sin Nærighed (»Fjettehied«).

Det er derfor sandsynligt, at der godt kan have været en vis Konkurrence mellem Gaardene om at lade udfærdige den største Gravskrift over en afdød Aftægtsmand. Den Slags Ting kendes ogsaa paa Kirkegaardene, da det blev Skik at rejse Gravmonumenter. En stor Gaardmand hverken kunde eller vilde være bekendt at sætte en »bitte ussel« Sten paa sin Faders Grav. Det ene skulde jo ligne det andet. —

— — —

Den ældste Gravskrift, altsaa den fra 1847, er naturligvis haandskrevet (den Gang var der endnu intet Trykkeri nærmere end i Aalborg, og der var da heller ingen »Konkurrence« begyndt paa dette Omraade). Den er formet over Stilen fra de velkendte Epitafier fra Adelens og Gejstlighedens Grave og lyder saaledes:

Her hviler det jordiske af Gaardejer
og Dannebrogsmand
JENS CHRISTENSEN KOLLERUP.
Fød i Kollerup d. 9. Marts 1783. Død i Skarpsalling d. 2. Novbr. 1847.

I 10 Aar kjæmpede han som Dragon mod sin Fjende og blev ved adskillige Sabelhug, og et Skud af dem betragtet som død, men Gud lod ham komme til Live igjen, blodig og haardt saaret bragt til Sygehuset og Helbredet.

Digitized by Google

Han kjæmpede med Mod og Kraft for sit Fædreland og derfor af Højsalig Kong Frederik den VI allernaadigst paaskjønnet med Dannebrogets Hæderstegn.

Efter Krigen kjøbte han en Gaard i Salling og indgik Ægteskab med sin nu dybtsørgende Enke

Else Marie Mikkelsdatter

med hvem han levede et kjærligt Ægteskab i 25½ Aar uden Livsarving antog 2 Pleiebørn som i Forening med Enken begræde Savnet af deres troefaste Forsørger.

Fred med hans Støv!

Vi sees igjen!

I dette Minde over en af Napoleonskrigens Soldater har Forfatteren ikke tilkendegivet nogen som helst Antydning af Mening om Tilstanden paa den anden Side Graven, intet om at hans Aand »svæver« omkring de Efterlevende — som det ofte hedder i Versene — kun et gammeldags Haab om et Gensyn. Her har man ikke vovet sig længere ud i Brugen af *Ord*, end enhver naturlig Bonde kunde følge med. Men gennem en saadan Gravskrift bæres der Bud til Nutid og Fremtid om en Menneskeskæbne fra den forrige Verdenskrig, den Krig, hvori flere af »E Bindstouw«s Helte deltog. —

Den næste — en ligeledes haandskreven og paa Pap opklæbet, ret tarvelig udstyret — Gravskrift er fra 1868 over en 37aarig Mand i Skarpsalling, som døde fra Hustru og to smaa Børn. Den er kun en ganske kort Omtale af Mandens Fødsel, Giftermaal og Død — »i inderlig Tillid til Gud og Hengivenhed i hans Villie«. Underneden er afskrevet to Vers af en Begravelsesalme i Salmebogen. Det hele gør Indtryk af at være udfærdiget med den mindst mulige Bekostning, men dog med det Formaal at være Enken et synligt Trøsteblad i hendes Sorg. Heller ikke her er religiøse Begreber og Forestillinger gjort til Genstand for Omtale.

Det er først, naar vi kommer til 1870, at vi staar overfor den klassiske Himmerlands-Gravskrift, hvori den Afdøde faar sit *Skudsmaal* skrevet som Menneske, og hvormed der egentlig bliver Stof til Belysning af Folkets ,d. v. s. Bøndernes Begreber om Betingelserne for at komme paa den rigtige Side i den anden Verden.

Digitized by Google

Den første af disse er et pænt indrammet »*Minde over Anders Christensen Rørbæk*«. Det er skrevet med en smuk regelmæssig Haandskrift med gotiske Bogstaver omgivet af en med Blæk tegnet sort Ramme. Hvem der har skrevet det, er ikke angivet, men det fremgaar af Teksten, at det har været en i *Stenild* (Gislum Herred) bosiddende Mand, og Stilen er saa udpræget en Skolelærers, at der næppe kan være Tvivl om, at Forfatteren er den daværende Lærer i Byen, *N. Steffensen,* født i 1835, dimitteret 1863 fra Jellinge og kaldet til Embedet s. A.

Der gives først en jævn Levnedsskildring af den Afdøde: Han var født »her i Stenild« 1795, overtog sin Fødegaard, giftede sig 1828, fik med sin Hustru 9 Børn, hvoraf 3 døde som smaa og 2 — deriblandt den Søn, der skulde have overtaget Gaarden — i den voksne Alder, og døde i en Alder af 75 Aar efter 42 Aars Samliv med Hustruen, som overlevede ham. Heri er der ikke lidt personalhistorisk Stof af Værdi for Slægten, men det, der derefter følger, har almen kulturhistorisk Interesse, nemlig hvad Gravskriften indeholder om Mandens Skudsmaal. Herom hedder det:

> »Vi, som kendte den Afdøde, ville mindes ham som en Mand af den gamle Tid, men som en af de Bedste. Han var stræbsom, hjælpsom og paa sin Vis en godvillig[1]) Mand, der stedse stræbte efter Evne at gavne Egne og Andre, og Gud lønnede hans Stræben, saa han efter Forholdene var en velstaaende Mand til sin Død. — I sin Kreds havde han Venner, men — vi tro at kunne sige det — ingen Fjender. — Lige til det Sidste færdedes han sund og rask iblandt os, og da den sidste Stund var nær, undte Gud ham endnu med god Forstand at beskikke sit Huus og berede sin Sjæl til Døden, saa vi tro, han har maattet sande: Herrens Veie ere idel Naade, og hans Stier Miskundhed! Hustru og Børn, Slægt og Venner staa nu sørgende ved hans Ligbaare, men have det Haab, at Gud ikke for hans Gjerningers Skyld, men af Naade har skjænket ham den evige Fred og Glæde i Himlen.«

Det vil heraf ses, at det ingenlunde er blank Ros og »Røgelse«, som her er ofret den »Afdøde. Man har snarere Indtryk af, at han af den Slags har faaet, »hvad han kan tilkomme«, men heller ikke en Smule mere. Og med Hensyn til det hinsidige Opholdssted har Læreren hverken bestræbt sig for at udstede eller nægte Adgangskort til det ene eller det andet, men har blot — i god Overensstemmelse med de Efterlevendes jævne

[1]) *godvillig,* himmerlandsk Form for: gavmild.

Digitized by Google

Tanker — indskrænket sig til at udtale et *Haab,* ikke paa Kontoen den afdødes Gerninger, men i Henhold til Guds Naade. Manden havde jo »beredt sin Sjæl til Døden«, hvad der her betyder, at han var taget til Alters, og dermed var efter Tidens Bondetro den Sag i Orden.

Det samme »Haab« om evig Fred og Glæde for den Afdøde møder vi i alle de andre Gravskrifter. »*Gensyn*« haabes kun, hvis det er *yngre* Ægtefolk, der skilles, eller Forældre, der mister et Barn. Det er karakteristisk for et Tilfælde som Anders Rørbæks Gravskrift, at der ikke nævnes noget om Gensyn her, skønt hans Enke dog overlevede ham og omtales som hans »sørgende Hustru«. De gamle lokalkendte Degne havde en sikker instinktmæssig Følelse af, at der var Forhold, hvori Talen om Gensyn ikke vilde være vel anbragt. Folk vilde synes, at det var noget i Retning af »Pjat«, at saa gamle Folk skulde glæde sig til et Gensyn. Naa, saa kunde det jo ogsaa hænde, at den ægteskabelige Harmoni ikke netop havde været saa inderlig, at den efterlevende *ønskede* Gensyn[1]). Alt det maatte den kloge Gravskriftforfatter tage Hensyn til.

— — —

Det kunde nu ofte være vanskeligt nok for en Lærer at holde den rette dogmatiske Linje, naar han skulde skrive en Bedømmelse af en skikkelig og retskaffen Mand, om hvem der kun — menneskelig set — var godt at sige, og om hvis hinsidige Opholdssted der saaledes ikke i den almindelige Mening paa Egnen kunde være nogensomhelst Tvivl.

Et interessant Eksempel paa, hvorledes Degnen saa har maattet bringe sin fra Seminariet tilegnede lutherske Kristendomskundskab til Anvendelse, findes i en Gravskrift over en tidligere Gaardmand i Gjedsted, der døde som Aftægtsmand i 1878, næsten 82 Aar gl.

Denne Gravskrift er den længste, der findes i Museets Sam-

[1]) Et typisk Udtryk for, hvorledes den gamle Bondekultur opfattede det hinsidige Gensyn ganske bogstavelig, har jeg fundet i et Sogn i det sydlige Himmerland. Her havde en Mand giftet sig med en Enkekone, som viste sig at være en værre Havgasse. Da hun døde, sørgede hendes anden Mand derfor for at faa hende begravet *ved Siden af* hendes første og hendes Navn indhugget under denne paa Gravstenen, og tilføjede saa Ordene: »Vi sees igjen!« Saa mente *han* sig reddet!

Digitized by Google

ling[1]), og den er desuden værdifuld ved de historiske Oplysninger, den indeholder om Gaarden og Slægten, hvoraf den Afdøde er udgaaet, samt de meget udførlige Bidrag den giver til en flittig, dygtig og retskaffen Bondes Liv og Færden.

Hvilket paalideligt Billede af den gamle Aftægtsmand faar man saaledes ikke af følgende Linjer om hans Flid og Stræbsomhed:

».... i flere Aar, efter at han havde afstaaet Gaarden til sin Søn, kunde man saaledes endnu træffe den gamle, graahaarede, lille og spinkle Mand i rastløs Virksomhed med at passe Kreaturerne saavel i Marken som i Stalden ....«

Derefter berettes om, hvorledes han til Fods besøgte sin gifte Søn i Byen endnu et Par Maaneder før sin Død, hvorledes han stadig havde en eller anden lille Beskæftigelse, naar han var »hjemme i sin enlige Stue«, hvorved han fik Tiden til at gaa, og det noteres, at han da ogsaa jævnlig tog »sine gudelige Bøger frem for at søge Opbyggelse og Trøst«. Dernæst antydes, at der af og til kunde »paakomme ham mørke og tungsindige Tanker«, men i næste Sætning tilføjes, at han »ellers var en sindig og munter Mand, der gjærne havde en uskyldig Skjæmt at komme med«. Videre berettes, at han var gavmild, men »han kom ikke selv med sine Gaver til vedkommende, men sendte dem gjennem en betroet Mand, og det kom vel deraf, at han ikke ønskede nogen Tak derfor«. Endelig oplyses det, at det, siden han var bleven Bedstefader, var »hans største Fornøjelse at kunne skjænke sine Børnebørn en og anden Nyttighedsgjenstand« (det var før Legetøjsperioden indtraadte paa Landet). Til sidst fortælles det saa, at han døde stille og blidt uden Smerter eller langvarigt Sygeleje.

Dermed var saa et Liv afsluttet, hvorom der ikke er antydet den ringeste Skygge. Den gamle Mand vilde i Kraft af sit Levned være sikker paa, at den almindelige Mening i Sognet vilde tilkende ham Frifindelsesdom for videre Tiltale. Det har Gravskriftens Forfatter aabenbart ogsaa selv haft en Fornemmelse af, men saa er han kommen sin Dogmatik ihu og tilføjet en Slutning, der begynder saaledes:

»Vi maa nu ikke mene, at denne hensovede ved nogen af de ovennævnte gode menneskelige Egenskaber, hverken ved sin Stræb-

[1]) Manden havde ogsaa ejet en af de største Gaarde i Sognet.

Digitized by Google

somhed, Godgjørenhed eller noget andet har fortjent sig det mindste, som nu kan komme ham til Gode, og det er jo det, det fremfor alt kommer an paa, nej, ikke en Gran af Salighed har han fortjent dermed ....«

Herefter følger saa en kortere Udvikling af Salighedens Vilkaar, men Forfatteren kommer da ogsaa til det Resultat, at den Afdødes Forhold var i Overensstemmelse dermed, saa »vi have fuld Grund til at haabe .... at den alkjærlige Gud har ladet Naade gaa for Ret ....« o. s. v.

Selvfølgelig var den jævne Himmerlandsbonde altfor vel disciplineret i sin Børnelærdom til at ræsonnere over Modsætningen mellem, hvad hans sunde Fornuft sagde ham om den afdødes Fortjenester paa Jorden og disses Værdi paa den anden Side. Her maatte han bøje sig for, hvad Børnelærdommene udtalte, og den turde han naturligvis ikke gøre Oprør imod. Men paa den anden Side spillede Dogmatikken ikke den mindste Rolle i hans private Mening om, hvor en saa brav og hæderlig Mand efter Døden befandt sig.

— — —

Endnu skal jeg omtale et andet Dokument, hvori den stedlige Lærers Karakteristik af en afdød Gaardmand kommer til særlig interessant Udfoldelse, idet den tydeligere end alle andre viser Særpræget af de himmerlandske Gravskrifter. Dette har desuden den kulturhistoriske Særinteresse, at det stammer fra saa sent et Tidspunkt som 1899, d. v. s. fra en Periode, da den gamle Bondekultur faktisk var splittet og opløst over hele Landet. Himmerland har altsaa holdt længst ved i saa Henseende.

Gravskriften er over en fhv. Gaardmand, der var født i .... Sogn (Aars Herred) og døde som Aftægtsmand i .... 1899, noget over 83 Aar gl. Gravskriftens Stil minder meget om den foregaaende og kan derfor godt skyldes den samme Forfatter.

Efter Omtalen af den Afdødes Afstamning udtales det, at hvis der skulde sættes en Overskrift over denne Afdødes Livshistorie, saa »vilde den mest træffende være: »En Arbejder««. Derefter beskrives Mandens Virksomhed saaledes (i den autoriserede Saabyske Retskrivning):

»Han var jo nemlig hele sit lange Liv igennem et ualmindeligt arbejdsomt og virksomt Menneske. Tidlig som Dreng blev han vænnet til at tage alvorlig fat i Arbejdet med derhjemme, da han

Digitized by Google

opvoksede under fattige og trange Kaar. Hans Forældre overtog en Fæstegaard, da han var i sit tolvte Aar, og der maatte slides haardt baade af store og smaa for at klare Udgifterne. I 20 Aars Alderen mistede han sin Fader, og han bestyrede da Gaarden i 12 Aar for sin Moder, hvilket han gjorde med stor Dygtighed og Nidkærhed. Da han i Aaret 1818 blev gift med ...., med hvem han fik Gaarden ...., fik han noget at arbejde paa for sig selv, og han blev da naturligvis ikke mindre flittig. Frugten af hans store Arbejdsomhed og Sparsommelighed blev da ogsaa denne, at han efterhaanden blev en velstaaende Mand. I Aaret 1886 overdrog han Gaarden til sin yngste Søn og nød saa Resten af sit Liv Aftægt af denne. Som Aftægtsmand kunde han heller ikke unde sig selv Ro for Arbejdet; men saa længe han kunde kravle om paa sine daarlige Ben, var han til Fods fra tidlig Morgenstund af for at drive paa Arbejdet og hjælpe til, med hvad han kunde. Det var en Glæde og Tilfredsstillelse for ham at kunne udrette noget, og han frygtede for, at der skulde komme en Tid for ham, da han paa Grund af sin tiltagende Svaghed — Sukkersygen — skulde blive afskaaren derfra.«

Denne Uvirksomhed blev dog ikke lang, berettes der videre, idet han døde efter et »ikke meget langt Sygeleje«.

Derefter følger saa Vurderingen af den Afdødes Virksomhed ud fra Ord af Jesus og Paulus, sammenholdt med et Vers af »en af vore Digtere«, hvori det hedder: »Arbejde er Velsignelse og Ære«.

Gravskriftens Forfatter mener, at den afdødes Virksomhedstrang og Arbejdslyst »i og for sig var et Gode« og »sikkert ogsaa til Velsignelse for Hans Christian«, thi det bragte ham Velstand og bevarede ham et nøjsomt og tilfreds Sind.

»*Men* — hedder det derefter — *den blev ligesaa sikkert ogsaa en Fristelse for ham, som han ikke undgik at falde for«* .... *»idet Arbejdet for det timelige helt optog hans Sind og Tanke.«*

Imidlertid tilføjes det saa umiddelbart derefter, at Gud ikke glemte Hans Christian, men udstrakte »Gang efter Gang« sin dragende Haand efter ham, — nemlig gennem »flere langvarige Sygelejer, særlig dog under hans Alderdomssvaghed«. Og derfor tør Gravskriftets Forfatter udtale, at den Afdøde »saa vidt vi kunne skønne« under Sygdommen »lærte mere og mere at søge Trøst og Hjælp hos Gud og sin Frelser«. Herpaa tydede, at han paa det sidste var »glad og tilfreds, naar han kunde faa Lov til at ligge i Stilhed uden Pine« (!). I Henhold hertil hedder det da »Vi have Grund til at haabe, at han ogsaa fik lært at være

Digitized by Google

stille overfor Gud .. thi han hørte med Glæde om, hvad denne (Kristus) havde gjort for os til vor Frelse ....«

Det, der er iøjnefaldende og karakteristisk ved denne Gravskrift, er den kritiske Vurdering, som kommer til Orde overfor den Afdødes Arbejdsiver. De, der forstaar at læse — og som kender Forudsætningerne for det, der siges —, vil uden Vanskelighed finde ud af, at de ovenfor (af mig) udhævede Ord meget vel kan læses saaledes, at den Afdøde var en gerrig og nærig Rad, som ved stor Gnieragtighed blev en velstaaende Mand. Det samme kan jo siges paa en pænere Maade, uden at Meningen derfor bliver forvansket for dem, der ved Besked.

Med ved denne Gravskrift understreges Ejendommeligheden ved de himmerlandske Aktstykker af denne Art. Man vil ganske afgjort intet Steds i Landet finde saa megen *Realisme* i Skildringen af de afdøde. Her er man da saa fjernt som vel muligt fra det, som Torben Klinting klager over, at Vestjyderne absolut forlangte, nemlig »Røgelse«! End ikke i Nutidens Avisnekrologer kommer man Virkeligheden paa saa nært Hold.

Og saa maa det ikke glemmes, at dette og lignende Aktstykker ikke blot var bestemt til at blive, men faktisk ogsaa *blev* baade trykt, indrammet og ophængt i de Efterlevendes Dagligstue i den samme Gaard, hvori den Afdøde havde færdedes!

Den psykologiske Forklaring paa dette Fænomen hænger sammen med, hvad jeg i det foregaaende lejlighedsvis har antydet: Lærerens nøje Berøring med den ham omgivende Befolkning.

Denne nære Kontakt med Befolkningen betød, at han var i Stand til at give Udtryk for, hvad man med et moderne Udtryk kunde kalde »den offentlige Mening« paa Stedet. Den himmerlandske Bondekultur var i sin gamle uforfalske Form i høj Grad imod en »Røgelse«, der ikke havde sin Grund i Virkeligheden. Den Lærer, der vilde stille sig op og rose en afdød, om hvem Hvermand vidste, at han ikke havde *fortjent* Ros — den Lærer vilde »den offentlige Mening« uvægerlig stemple som en »Pjadderkok« — for at bruge et hjemligt Udtryk. Man vilde have, at der skulde være *»Mening« i alting* — ogsaa i det, der blev sagt om en død Mand, og dertil vilde og maatte den kloge Lærer tage fornødent Hensyn.

Derfor er disse Gravskrifter bleven virkelige Dokumenter til

Digitized by Google

Oplysning om en nu forsvunden Tids Tankegang og Kultur. De er Bondens egne Anskuelser og Betragtninger sat i Form af den Mand, der levede ved hans Side og var fortrolig med hans Væsen.

I Modsætning dertil var Præstens Ligtaler i en saa løs og fjern Forbindelse med Befolkningen, at de — selv om de havde været optegnede — aldeles ikke kunde gælde som Udtryk for nogen som helst kulturhistorisk Realitet. De var blot den nødvendige Betingelse for, at det efter Begravelsen kunde siges, at den Døde var kommen ordentlig i Jorden.

IV.

Naturligvis har det ikke været muligt indenfor en stærkt begrænset Plads at behandle mere end de mest fremtrædende Hovedtræk af Stoffet gennem nogle af de interessanteste af de bevarede Aktstykker som Prøver.

Imidlertid kan det dog være rimeligt at tilføje nogle Bemærkninger for at gøre opmærksom paa, i hvor høj Grad dette Stof tjener til at kaste Lys over Forskellen paa Fortid og Nutid, i hvor høj Grad det sidste halve Aarhundrede har betydet en Omvæltning i Himmerlandsbondens Forhold til sin Fortid.

Disse Gravskrifter var — som vi har set — endnu saa sent som i 1899 bestemt til at ophænges paa Dagligstuens Væg hos Efterkommerne af de afdøde, og det kan formodes, at de endnu i flere Aar ind i det 20. Aarhundrede hængte paa Hæderspladsen i de gamle Bøndergaarde som et Bindeled mellem Fortid og Nutid — inden de kom i Museet.

Nu er de — rimeligvis alle — havnet der, forsaavidt de ikke er tilintetgjort. De mange nye Gaarde, der rejstes i Vesthimmerland under Krigen, havde naturligvis ikke »Plads« til sligt gammelt Skrammel, og da Fortiden under vore Dages hastige March altid faar Uret, saa er det intet Under, at selv de Gaarde, som fik Lov at staa Krigstidens Velstand over, lod sig paavirke af det nyeste i Tiden.

Paa en vis Maade kan det jo ogsaa nok siges, at disse Dokumenter er »Museumsgestande«. Udvendig set er de Udtryk for en Skik, der ikke længere lever, og til en vis Grad er de tillige Udtryk for en Slags rationalistisk Kirkelighed, der vel heller ikke er i Kurs længere. *Forsaavidt* kan man sige, at det er rime-

Digitized by Google

ligt at finde Gravskrifterne i Museet, ligesom man f. Eks. forærer Museet sin Bedstefaders Kasteskovl og sin Bedstemoders Smørtrug, fordi de ikke længere kan bruges til noget, efter at henholdsvis Rensemaskiner og Andelsmejerier er kommen i Brug.

Og det vilde jo naturligvis ogsaa være uretfærdigt at nægte, at naar de nu hænger der — paa et offentligt tilgængeligt Sted —, saa kan andre Mennesker, der som jeg interesserer sig for den svundne Tid, faa Lejlighed til at studere dem, hvad der jo ikke var nær saa bekvemt, naar de stadig var i privat Eje.

Men — naar saa dette er sagt, saa bliver der alligevel tilbage en Følelse af en underlig Mangel paa Slægtsfølelse hos de Efterkommere, som udleverer deres Forfædres Gravskrift til offentlig Beskuelse, skiller sig af med et Dokument, som dog naturligt burde være i Slægtens Eje. Som vi har set, indeholder disse Gravskrifter mange slægtshistoriske Oplysninger, der dog skulde synes at være af Værdi for enhver Generation.

Det naturligste vilde jo have været, at saa længe de gamle afdøde har Efterkommere og da navnlig Efterkommere i *Gaarden,* hvor de gamle levede og døde — at disse Efterkommere da bevarede, hvad der fandtes til Oplysning og Minde om dem, der var gaaet forud.

Naar dette ikke er sket, saa kan Grunden næppe være anden end den, at »den nye Tid«, »Fremskridtet«, Moden, eller hvad man nu vil kalde det, har afbrudt den nulevende Slægts Forbindelse med Fortiden saa grundigt, at denne Slægt endog har skilt sig af med de synlige Minder og familiehistoriske Levnedsbeskrivelser, som findes i disse Gravskrifter.

At dette har kunnet ske, at der har været saa liden Respekt for Fortidens Mindesmærker, er efter min Mening et af de stærkeste Vidnesbyrd om, hvor grundigt den nyere Tids Strømninger har gjort det af med den gamle Bondekultur. Dette kan ogsaa udtrykkes paa den Maade, at Tilstedeværelsen af slige Gravskrifter i Museerne mere end noget andet viser, hvor rodløse og kulturfattige moderne Bønder er i Øjeblikket. Thi Kultur er nu en Gang uløselig forbunden med den Fortid, hvorfra Nutiden stammer. Kultur betyder Tradition, Sammenhæng mellem det nærværende og det forbigangne.

Digitized by Google

JEAN PHILIPPE RAMEAU.

Af Knud Hjortø.

SELVE året 1683, Rameaus fødselsår, er mærkeligt. Omkring ved den tid vrimler det frem med store tonekunstnere rundt om i de forskellige lande. Da Rameau var så vidt, at han vel kunde gå ene, 1685, fødtes to andre genier, Bach og Händel, og to betydelige talenter, Scarlatti og Porpora. Der er også et andet årstal, der her har interesse. Det falder kort efter 1720, da udkommer to af klavermusikkens hovedværker. Det ene er Bachs Das Wohltemperierte Klavier, som nu med Bachs voksende anseelse begynder at blive kendt, det andet er Rameaus klaverværker, Pièces de Clavecin. Det må straks siges, at samtiden forstod at skønne på både det ene og det andet af disse værker. Eftertiden har ikke ganske fulgt samtidens eksempel. Bachs klaververk har vel aldrig helt været glemt. Rameaus er næppe mere kendt af ret mange. Det har dog, ligesom sit tvillingværk, intet tabt af sin friskhed eller kraft.

Det billede af Rameau, som hans musik tegner for os, er ret enkelt. Han er elegant og klar; kølig, vil vel også mange sige, især de, der kommer fra Chopin, men vi må aldrig glemme, at den gamle musik ikke har anelse om det sentimentale eller feberagtigt ophidsede. Den udtrykker aldrig et følelsesliv, der er lige ved at sprænge sig selv, den har altid selvbeherskelse. Man skal indstille sig på en anden måde over for den gamle musik. Men det, her er sagt om Rameau, viser os ham altså som den typiske franskmand. Kun er der heri ikke sagt noget, der taler om mandens storhed. Hvori består da den? Den består i Rameaus enestående kraft. Han har den stærke sjæl, der gør en kunstner stor, og som sætter Rameau ved siden af Bach og Beethoven. Couperin f. eks. har mange og forskellige sider, han er aldrig stor i nogen af dem, men altid overordenlig interessant. Rameau er enkel, og for så vidt kan man sige, ikke netop interessant. Vi ser her et billede af to kunstnere, der tit møder os i enhver kunstart: talentfuld sammensathed over for genial enkelhed. Vi ser også, at der må gives det, der er større end Rameau, genial sammensathed. Den finder vi hos Bach. Lad os gøre et tankeeksperiment. Vi tænker os kraften borte af Rameau, hvad blir

Digitized by Google

der tilbage? En spirituel og elegant franskmand, klar og gennemsigtig og temmelig uinteressant. Dog vilde denne tænkte, mindre Rameau i flere henseender stå over vore tiders franske komponister, han vilde aldrig blive sødladen eller hysterisk med krampagtig jagen efter at gøre virkning. Og vi kan fortsætte vort tankeeksperiment på Bach. Vi tænker os kraften, der også er en side af hans storhed, borte, hvad blir der igen? En alligevel altid interessant og sammensat lille komponist, en Couperin med andre ord. Couperin er netop en lille Bach uden geniet.

Når vi går ud fra bestemmelsen kraft og usammensathed, hvoraf den sidste ikke må tages altfor bogstaveligt, ser vi straks, hvordan det virker ind på musikkens karakter. Det vemodige findes ikke, heller ikke let det drømmende, men nok en vis dunkelhed i stemningen, en vis mystik, den hører man f. eks. i den dejlige drømmerondo, Le Rondeau des Songes. Det elegante har en undergrund af styrke, og det vittige af strænghed. Rameau kan nok være munter, men aldrig f. eks. sorgløs eller godmodig. Hans karakter var præget af barskhed, som man også synes, man kan læse ud af hans skarpe, strænge profil. Hans selvbevidsthed var stor, men hans foragt for smiger var lige så stor, han lod sig ikke dyrke af beundrere. Her danner Rameau en afgjort modsætning til Richard Wagner, hvis selvbevidsthed også var stor, men som aldrig syntes at kunne få for megen dyrkelse. Man genfinder i Rameaus musik træk af hans barske, men kunstnerisk rene karakter.

Det særligt franske ved Rameau er ikke sagt med ordene fra før: elegant og klar, det passer også på Couperin, men disse to komponister viser to forskellige sider af fransk folkesind. Couperin er den jævne, tænksomme og følsomme franskmand, der prøver alle muligheder og får noget ud af dem alle, elskværdig og sleben. Rameau viser os det franske storsind, heroismen, retningen mod idealet, den høje stræben efter La Gloire, også sleben, men på en anden måde, skarpsleben som en kårde. Rameaus musik er på en egen vis vendt op ad, den får i den kunstens højde, hvor den hører hjemme, et eget skarpt, næsten skærende lys, og Rameau viser sig nær åndsbeslægtet med en senere, betydelig fransk komponist César Franck.

Over for påstanden om en vis højhed i Rameaus musik vil måske en og anden komme i tanker om et klaverstykke

Digitized by Google

af en grumme jævn og hverdagsagtig titel, det er det stykke, der kaldes La Poule, Hønen, og som skildrer hønsegårdens kaglen og pludren. Det begynder med det velkendte hønemotiv g g g g g g b d g, hvilket i sangerindens eget sprog omtrent kan gengives: Gok gok gok gok gok gok å hej gok, og vi belaver os måske på store løjer, men vi vil hurtigt se, at stykket med sit gnistrende vid og sin skarpe linjeføring og barokke humor er højt hævet over den hønsegård, som det foregir at skildre. La Poule skal, for at komme til sin ret, udføres af en karakterspiller, ikke af en virtuos. Det er nemlig en karaktertegning, ikke en musikalsk anekdote. Men eksemplet viser os på typisk måde, hvordan Rameau er hævet over det jævne, han synes at skildre.

Her er et par andre prøver til at belyse Rameaus sind. Vi slår op på et stykke med tittel La joyeuse, og venter her at finde munterhed. Den er der vel også, dog ikke i betydning af det glade eller sorgløse, det muntre har her snarere en underklang af det lidenskabelige. Og næsten pudsig blir modsætningen, når vi går efter titler som Les Soupirs, Les tendres Plaintes. Vi mærker straks ved den mandige og faste linjeføring, at suk og ømme klager er noget, der ligger Rameaus karakter uendenlig fjærnt. Men den slags titler skulde stå der, det krævede tiden, og Rameau rettede sig efter kravet, i bogstaven, ikke i ånden.

Couperin har et klaverstykke i den mekaniske monotone stil, Le Tic Toc Choc (Urværket), yndefuldt og lyrisk. Det er interessant at lægge et stykke af Rameau i lignende stil ved siden af, næmlig det for resten lige så ukendte Le Rappel des Oiseaux, Jagtfalkene, der kaldes tilbage. Kaldesignalerne, fuglenes flagren, og hele den jagtens hidsighed, der sidder i blodet både på fugle og mennesker er her smæltet sammen til en vidunderlig og betagende helhed. Vi lægger også her mærke til det afgjort dramatiske i billedet overfor det lyriske hos Couperin. Stykket hører til de mange, der venter på at blive alment yndede. Men jeg må her gøre en bemærkning, som jeg gennem erfaring har set rigtigheden af: Man kan ikke spille Rameau, fordi man magter f. eks. Chopin. Uden karakterspil kommer ingen Rameau frem.

Nu og da kan man se en Rameau, der er nærmere ved jorden og næsten elskværdig, det er f. eks. i de morsomme variationer, Les Niais de Sologne, Tosserne fra S., men i reglen er han

Digitized by Google

højere oppe. Her er nogle få eksempler. I Le Tourbillon, Hvirvlen, viser Rameau os straks sine to temaer, det ene tungt og truende, varslet om det kommende uvær, det andet en hvirvel af trioler, og arbejder dem derefter sammen til en lidenskabelig musik, hvor Rameau med sit sind føler sig hjemme. Sådan også skildringen af cykloperne, der stormer himlen. Endvidere det lidenskabelige stærke stykke, Les trois Mains. Af en egen storhed er også Rameaus suiter, hvori meget kan minde om Bach, men der er den forskel, at for Bach er ingenting fremmed, heller ikke, hvad der hører hverdagen til. Meget af Bachs musik må kaldes realistisk, dette udtryk kan vist aldrig bruges om Rameau. Hans musik bor på et bjærg, hvor luften er høj og klar, også skarp, og hvor hverdagen er langt borte. Netop derfor er Rameau heller ikke programmusiker som f. eks. Couperin. Vi må jo huske på, at programmusik altid let vil blive en anden klasses musik. Rameaus musik viser på interessant måde den store musiks forhold til programmet. Titlerne står vel over stykkerne, men indholdet står gærne højt over titlen, selv om Rameau ynder at male. Jeg skal nævne et par eksempler på Rameaus tonemalerier: L'Égyptienne, Zigojnersken, strålende og spraglet, og det morsomme, lunefuldt springende, der kaldes Delfinen.

Til slut vil jeg nævne endnu et stykke med den betegnende tittel, L'Entretien des Muses. Hvad er det, kunstens muser her taler med hverandre om? Det er kunstens ideal, her altså særligt musikkens. Hvordan det ideal er efter Rameaus opfattelse, har den foregående analyse vist, og jeg kan måske føje til, uden altfor meget at såre læsernes musikalske følelser, at Rameaus ideal ligger adskilligt højere, end det senere kom til at ligge, særligt i fransk musik. Navne som Gounod, Bizet, Thomas, med henholdsvis Faust, Carmen, Mignon, viser et andet ideal, det effektfulde og søde, og muligvis passer dette bedre til en moderne smag, men det var nu ikke disse idealer, Rameaus muser i deres renere højder talte med hverandre om.

Digitized by Google

MODERNE ANTIKVITETER UDE OG HJEMME.

VED JUBILÆUMSFESTERNE I CARCASSONNE.

Af Hans Aage Paludan.

MAN har paa Fransk en lille folkelig Sang om den krumbojede Bondemand fra Limoux, der sørger over at have slidt og stræbt hele sit Liv uden at naa at faa sit brændende Ønske opfyldt:

> Hvem vil mig hjælpe i min Vaande?
> Jeg aldrig skued Carcassonne!

Han ved, at Vidunderbyen ligger histnede, bag de blaa Bjerge; men ak, der er fem gode Mil derned og ligesaa langt tilbage, og hvis saa endda Høsten blev god, — men Druerne vil ikke modnes:

> Gid dog, imens jeg drager Aande,
> Jeg maatte skue Carcassonne!

Men det er vel nok for stort et Ønske, som ogsaa Præsten siger: at vi Mennesker fordærver vort Liv ved at begære for meget. Saa det er maaske at friste Gud; »men — min Søn har dog været i Narbonne, —

> Jeg aldrig skued Carcassonne!«

Deltagende tilbyder Digteren ham da sit Følgeskab strax, og den Gamle drager glad afsted for at naa sine Ønskers Maal, — men, Gud forlade ham, saa gik han hen og døde paa Halvvejen:

> Skønt jeg ham trolig gik til Haande,
> Han aldrig skued Carcassonne. —

Dette melankolske Omkvæd, som dækker over et ydmygt Livs naive Længsel efter at se noget af Verdens Herlighed, vækker maaske let overdrevne Forventninger til denne gamle sydfranske By. — Den fejrede i Sommer sit 2000 Aars Jubilæum, — et for en europæisk By ganske anseligt Købstadsjubilæum, og der var ogsaa mange Taler og stor Begejstring, Theaterforestilling og Illumination af »la Cité«, saadan som Franskmændene elsker det; desværre klappede Belysningen ikke rigtig, saa Præsident Doumergue maatte tage bort efter lang forgæves Venten. —

Og den ligger virkelig som en fantastisk Røverborg med Tinder og Spir i Morgendisen, naar man — lykkeligere end den brave Gamle — kommer forbi med Barcelonaexpressen, der forlader Paris om Aftenen. Med de første, lave Pyrenæer som Baggrund staar de graa Mure

Digitized by Google

og spidse Taarne som en imponerende Theaterdekoration over Floden Aude og de smaa Byer med deres solblegede røde Tegltage og et enkelt Vindueshul uden Rude til hele Huset.

Storslaaet, næsten for velbygget, knejser *la Cité de Carcassonne* over den nye Bys regelmæssigt afskaarne Gader og Husfirkanter — en Idealby maatte det være for en Holbergs Smag — med rettroende republikanske Navne. Borgerlig set er den en Station paa Languedoc--Périgord-Banen, fra Cette til Bordeaux, den avler Vin, garver, fabrikerer Landbrugsmaskiner, Stivelse, tidligere Klæde. Men fra en lille Café paa Square Gambetta, under skyggende Elme og med plaskende Springvand, har man lige for sig, over Floden, la Cité, som den gamle By kortelig hedder paa Stedet; og man stiger gradvis opad mellem smaa Vinhavers lave Mure i Forstaden la Trivalle; gamle Svalegange med Vinløvstag og røde Nerier skimtes inde i Gaardene. Det kæmpemæssige Gaarensemble med krenelerede Tinder og Skydeskaar ligger netop tilpasset efter Højdedragets Form: en dobbelt Ringmur, højere og lavere, hvorover runde og firkantede Taarne rider, hele Vejen rundt; 32 kan tælles, men der er flere, lidt mørke og dystre i Solen, med spidse Skifer-Taghætter. Mellem Benedictinernes Hospital og Saint-Gimer-Kirken fører en Stenbro lige op under Murkraverne; de smaa Huse nedenunder forsvinder i deres Vinranker, hvis Klaser med grønne Druer og Orangehavernes gyldne Frugter naar helt op til os over Stendiget, — indtil man staar i Audeporten som i en Bjergslugt mellem de gigantiske, uformelige Murmasser.

Nu kan man gaa den kilometerlange Tur ovenpaa Murene og gennem alle de runde Taarne og se, hvor der har været Fængsler, Falddøre, Mølleværk, Magasiner i Belejringstider og i Inquisitionens Dage; og ud fra Stentaarnenes Kulde ser man ned i de solbagte Haver, der ligesom aander varmt under den glødende *soleil du midi,* — og videre ud over Sletten til Pyrenæerne og de disetblaa limousinske Bjerge. Lige udenfor Muren ligger en lille Kirkegaard, hvis mørke Cypressetoppe dog ikke naaer op til os og de svirrende Svaler. Men indenfor dufter det af Nerier og Vin; der ser man ned over den gamle, graa, befæstede Domkirke Saint-Nazaire og det forfaldne Amfitheater opad selve Jordsmonnet for Enden af Rue Diderot. Og man kan gaa Turen ind gennem Byens krogede Gader med Smaahuse og gamle Brønde og Slottets firkantede Masse, — en tyndt beboet Forstad mellem Ruinerne, til Narbonneserporten. 1500 Mennesker boer der som Rest af den gamle Garnison med dens arvelige Rettigheder.

Digitized by Google

Fra den romerske Tid er Murenes laveste Lag og de halvkredsformede Taarne, kyklopiske Blokke uden Cement imellem. Paa denne Basis staar de vestgothiske Taarne fra 11.—12. Aarhundrede; og fra den frankisk-feudale Tid er endelig den indre Murkreds; de runde Taarne skyldes Louis den Hellige, de sporeformede, fremspringende, kom senere hen i 13. Aarhundrede.

Belejret af Cæsar, som taler derom i sine »Gallerkrige«, af Chlodevig, af Araberne, der herskede her i 25 Aar, af den berygtede Simon de Montfort under det saakaldte Korstog mod Valdenserne, af Louis den Hellige, af Frygt for hvem Indbyggerne selv brændte Byen af — men han tilgav dem og flyttede dem over til det nuværende Carcassonne-ville, — — saaledes har Carcasonne som »Nøglen til Languedoc« afgivet et tro Spejlbillede af Sydfrankrigs brogede, blodige Middelaldershistorie, der ikke her skal fortælles. Ogsaa sin poetiske Glanstid har den haft under Trencavel-Familien og den skrækkelige Montfort, der ligger begravet i St.-Nazaire-Kirken. Paul Heyse har smukt genfortalt Novellen om »Digterinden fra Carcassonne«, den skønne Guadairenca, der med sine Vers skaffede sin troløse Mand, Troubadouren Ramon de Miraval, baade Liv og Frihed af Tyrannens Vold. ....

Saa den gamle limousinske Bonde tog ikke fejl, naar han havde forstaaet, at der var Slotte og Taarne i Carcassonne, »store som i Babylonne«, og hvis Mage man ikke saa der paa Egnen. Thi i Sandhed, man ser ikke Magen, der er noget helt fremmedartet ved dem for den, der kender Sydfrankrig; og spørger man Folk paa Egnen, kan man faa til Svar: »Nej, alle de triste graa Skiferhætter, dem har vi ingen andre Steder hernede«. Ganske vildfarne staar deres Peberbøsseformer mellem alle Languedocs rødgule Tegltage.

Og her kommer det kunsthistorisk interessanteste Moment.

Sagen er, at naturligvis staar Mure og Taarne ikke saa hele og uforandrede tilbage efter Middelalderens Ødelæggelser; naar vi nu ser dem saaledes, skyldes det Restauration, og Mesteren er Romantikens store og omstridte, fantasifulde Arkitekt Viollet-le-Duc, der har været paa Færde alle Vegne i Frankrig, pudset Ruinerne af, fjernet gamle Ranker og genopført adskilligt i den af hans Modstandere saakaldte »Viollet-le-Duc-Stil«. I 1850—70'erne skabte han, paa Mérimées Opfordring, det nuværende 2000aarige Carcassonne, som Folk valfarter til, sikrede de gamle Mure, pyntede dem op og satte alle Peberbøssetagene paa Taarnene og gjorde Ruinerne til en monumental Helhed.

Digitized by Google

Digteren Mérimée var jo en Slags kgl. Bygningsinspektør ved Siden af at skrive »Carmen« og »Colomba«.

Naturligvis havde Viollet-de-Duc sine Grunde, han var Historiker med Papirerne i Orden; thi det Carcasonne, han genopbyggede, var ganske vist det, som havde staaet og forfaldet de sidste Aarhundreder. Da nemlig de nordfranske Konger overtog By og Fæstning i det 13. Aarhundrede efter at have fordrevet Trencavel'erne, sendte de naturligt deres egne nordfranske Arkitekter fra Ile-de-France for at genopføre og befæste den, hvorved den da moderne nordlige Stil holdt sit Indtog i det gamle sydlandske Languedoc; uden Barmhjertighed indplantedes de spidse Skiferhætter, dem vi kender fra Rouen og Tours, fra Chenonceaux og Chaumont og Touraines andre Slotte, i Stedet for den oprindelige, »urwüchsige« Bygningsstil med de fladere, røde Tegltage — man ser dem i Aigues mortes, i Avignon, overalt mellem Narbonne og Bayonne; — og Saint-Nazaires romanske Kirkekor blev illumineret med gothiske Kirkeruder som Paris' Sainte-Chapelle. Denne moderne Rekonstruktion er det, Viollet-le-Duc har beholdt uden at ville holde de gamle Aarhundreders rene Stil, som er Stedets egen. Oven i Købet ligger nok de nye Skifre ikke særlig godt fast i de voldsomme Storme fra Pyrenæerne og Havet, og før Restaurationen var Skiferen paa store Stykker repareret med rød Tegl efter Egnens Skik ved Befolkningens Omsorg, ved man af bevarede Regnskaber.

Carcassonnes Cité er sikkert et alvorligt Memento for historiske Restaureringsarbejder[1]). For mange staar Viollet-le-Duc som Arkitekturens Montfort, der har ødelagt, hvad den gamle Krigskarl havde levnet, og sat malplaceret Forbedring i Stedet, om den end ser pragtfuld ud. Samtidig med Carcassonnes Totusindaarsfester fremkom herhjemme Advarslen mod den foreslaaede Dekoration af Ribe Domkirkes Apsis (fremsat med god Begrundelse af Hr. Leo Swane). Vi har jo her i Landet haft vort stærkt omdebatterede Restaureringsarbejde med Viborg Domkirke, der blev mere en ny Kirke i »teoretisk-romansk Stil«, som Høffding siger, og ved Restaurationen af Ribe Domkirke gik ogsaa meget af det gamle tabt. Naar nu Kirkerummet staar smukt og værdigt, som det gør, er det (ligesom ved Carcassonnes Ruiner) sin Sag at give en saadan gammel romansk Hovedkirke moderne

[1]) Nærmere bl. a. »Au pays de l'Aude« (Revue hebdomadaire, Januar 1919) af Émile Ripert, den udmærkede Repræsentant for Sydfrankrigs Kultur og Professor i Aix, der har skrevet »Felibrigens« Historie.

Digitized by Google

Udsmykning, — en helt anden Tids Malerkunst bliver det ialtfald, som Hr. Leo Swane udtaler, selv om den nok saa meget er »i gammel Stil«, — det var jo ogsaa Viollet-le-Ducs Bygningskunst. Det er vel ogsaa noget værd at have et Monument staaende uforandret tilbage — saavidt muligt —, saadan som det var, eller som Tiden har efterladt det. —

— Men i sig selv er Carcassonne nok værd at se, og man forstaar den brave Limousinerbondes Længselssuk, som vi begyndte med:

Ak, lad mig, mens jeg drager Aande,
Dog een Gang skue Carcassonne!

Digitized by Google

»ZWEI TAUSEND TOTENKÖPFE—«.

ET REJSEINDTRYK FRA HALLSTATT.

Af Merete Bonnesen.

JEG er i Ischl. Ischlerne holder mere af, at man siger »Bad Ischl«. Bad er der ganske vist ikke noget af. Men Ischl har haft Europas berømteste Badegæst: Kejser Franz Josef tilbragte mere end 80 af sit Livs Somre her. De sidste 20 Aar havde han ganske glemt, at der fandtes en Verden uden for Schönbrunns dunkle, kolde Sale og det stille Ischlerhus' fredfyldte Stuer.

Kejseren og Monarkiet er døde. Men Republikanerne er konservative; de tager stadig til Ischl. Jeg havde ikke som de været der i to Maaneder, men i to Dage. Det var rigtig yndigt; men saa var ogsaa Tidspunktet inde til at tage af Sted.

Paa en Time fører Toget een fra Ischlerskovene til Skovene ved Hallstatt, Skovene som sænker sig ned mod Hallstättersøen. Den er berømt for sin Skønhed og Egenartethed. Og dog er der i Hallstatt det, som er mærkeligere end denne Sø — men det opdager man først ved nærmere Bekendtskab ....

I alt Fald stiger man straks ud af Toget, naar man faar Øje paa den store mørke romantiske Sø. Bjergene omkranser den og spejler sig med deres sorte Skove og graa Sten i det melankolske Vand.

Paa den anden Side af Søen mellem Bjergene og Vandet ligger den

Digitized by Google

lille By Hallstatt. Hvordan kommer man derhen? Intet er lettere. En gammel Kasse af en Motorbaad futter i Tilslutning til hvert Tog over Søen — den sejler ikke særlig hurtigt, til Gengæld lugter den bravt.

Smilende ligger de smaa hvide Huse op ad Bjergets Side; ud af alle smaa Vinduer kikker smaa Blomster. Alting er ganske smaat — men saa net og sirligt, som om alting var taget op af en Æske og stillet paa Plads. De smaa Gader, som snor sig mellem Husene op ad Bjerget, ser ganske uvirkelige ud. Her og der plasker en lille Bæk af Sted — smaa sortøjede Unger pjasker og leger.

Livet gaar fredeligt og stille her .... og naar man har faaet nok af det, lader man sig bære op paa den lille blomstrende Bondekirkegaard. Børn og Børnebørn planter smukke brogede Blomster paa Graven; og her sover man nu. Men ikke saa længe som man har levet. ....

Der er nemlig i Halstatt som overalt i Verden Bolignød. Der er blot den Forskel, at de døde her lider lidt mere under den end de levende. De levende finder deres beskedne Plads i de smaa Huse. De døde har det vanskeligere. De maa paa Grund af Overbefolkning flytte hvert tolvte Aar!

Hvordan denne Flytning gaar for sig, fortæller en gammel Kone, Graverens Mor, mig under et Besøg paa Kirkegaarden. Jeg staar og ser paa Gravene; de er lige saa dukkeagtig smaa som alt andet her. Der er lige Plads til en lille perlebroderet Krans og et Krucifix, og hele Kirkegaarden er kun et lille fladt Stykke Jord mellem to Bjergskrænter.

Den gamle kommer hen til mig og spørger, om jeg vil se »Benhuset«. »Hvad er det?« spørger jeg. Inden hun har svaret, har hun allerede aabnet en Jerndør ind til et hvælvet Rum i Bjergets Side.

Luften er klam og fugtig, og der er halvmørkt derinde. Jeg kan først ingenting se. Og saa — —

Ud gennem Mørket stirrer 4000 tomme Øjenhuler, og 2000 tandløse Kæber griner mig imøde.

Jeg staar ubevægelig, fastnaglet.

Saa begynder Konen at tale med »Fremdenführerens« slæbende lidenskabsløse Stemme:

»Bitte (!!), es sind zwei Tausend Totenköpfe. Alle fra den katolske Kirkegaard. Paa Grund af Pladsmangel maa Hallstätterne hvert tolvte Aar aabne Gravene og tage Ligene op for at skaffe Plads til nye døde. Saa bliver Skeletterne badet og vadsket og bleget i Solen. Benene og

Digitized by Google

Knoglerne stables oven paa hinanden, og saa bliver Hovederne gjort i Stand.«

Mens hun taler, er nye besøgende kommet til. Med samme tonløse Stemme begynder hun forfra paa sin Fortælling og overlader mig til mine Betragtninger.

Hele Rummet er fyldt med Ben, Knogler og Dødningehoveder. Hvilke Ben der er hvis, kan man ikke afgøre, men hvert ædelt Hoved har sin snævre, men sikkert pietetsfuldt tilmaalte Plads. Som Perlebroderierne paa Gravenes naivt rørende Kranse alle er forskellige i Farver og Mønstre, saaledes er her hvert Hoved, prydet med kærlig Haand, et lille tragikomisk Kunstværk.

Fælles for dem alle er det sortmalede Kors i Pandens Midte; og med hellig Enfold er Frelserens Tornekrans eftergjort. En malet Krans af Efeu- eller Egeløv snor sig langs Tindingerne, og ud gennem de grønne Blade titter smaa røde og blaa Blomster. Under Korset staar prentet med sort Navnet, Fødselsaar, Fødselsdag, Dødsaar og Dødsdag.

Der ligger Johan Höplinger, der Ferdinand Grill, der Karl Gruber, Franz Gruber, Josef Gruber og der Maria Eder, »geb. 3. April 1890, gestr. 3. Feb. 1925«. 12 Aar fik hun Lov til at hvile i sin Grav; saa var Freden forbi, og andre døde trængte paa for at faa Plads. Og nu ligger hun altsaa her med Blomst i Pande og Krans om Skallen.

Jeg vender mig om .... Hvad er det? Konen har lagt Haanden paa Karl Grubers Hoved. »Das ist meine Familie, die Grubers«, siger hun.

Ak ja, »poor Yorrick«, din enlige triste verdensberømte Hjerneskal forekommer mig nu, da jeg har set, hvor selskabeligt Dødningehovederne hygger sig her, endnu mere forladt end før. Poor Hamlet, her havde været Stof til endnu en Snes Monologer.

Udenfor straaler Solen paa den lille Kirkegaard og varmer Jorden til et lunt og mildt Leje for sine Børn den korte Tid, det forundes dem at hvile i dens Skød.

Et Rejseselskab stiger møjsommeligt op af de sidste Trin, som fører op til Kirkegaarden. En lille Dreng gaar legende i Spidsen med en Tromme paa Maven. Da han staar i Døren til Benhuset, taber han sine Trommestikker og begynder bitterligt at græde — uden at forstaa, men grebet af en ubestemt, instinktiv, uforklarlig Angst.

Han løber efter mig som en lille Hund, da jeg gaar bort.

Fra det fjerne hører jeg Graverkonens drævende Stemme:

»Bitte, es sind zwei Tausend Totenköpfe ......«

Digitized by Google

LITTERÆR KATOLICISME.

Af EDV. LEHMANN.

DET var med lysende forhåbninger, ja med urokkelig tro, at den litterære ungdom for halvhundrede år siden heroppe fra Nordens afstand så naturalismen skride frem over Frankrig og bemægtige sig litteraturen. Nu skulde forløsningen komme for det gamle Evropa! Romantik og kristendom og alle øvrige rester af overlevede tilstande skulde svinde og en ny kultur bygges op på virkelighedens grund. Alt skulde løftes af den store bølge!

Så meget bitrere blev det for dem af denne slægt, der blev gamle, at opleve reaktionen mod disse deres ungdomstids idealer. De fik at se, hvorledes bølgen sank og gav plads for en anden bølge: det gamle vand, der har været tilbunds i mellemtiden, rejser sig, mere grumset end før, og vælter sig frem som før. Litteraturen fyldes med alskens mystik og alleslags religioner. Den franske digtning bliver kristelig, ja katolsk. Ikke en romantisk-poetisk katolicisme som fordum Chateaubriands og Lemaîtres, men virkeligt kirketroende og lægmandsoverbeviste katoliker, der stiller deres pen til rådighed for reaktionen. Og dette er habile folk, som kan skrive en bog, ja, hvad værre var, som bliver læste.

Dette har taget modet fra mange af naturalismens profeter. Men for dem, der ikke tror på profetier, og som derfor heller ikke kender sig besvegne, når de slår fejl, bliver det altid en af det nye århundredes ejendommeligste foreteelser at se dette skride over sin tærskel i følge med den kirke, som dets forgænger, positivismens århundrede, havde troet at kaste bag sig.

Til denne slægtskiftets indre omvæltning kom nu verdenskrigen med dens pludselige livsalvor, dens dødedyrkelse, dens extase; de skibbrudnes trang til fodfæste, de trættes til hvile. Dog blev dens virkning kun som et pedaltryk på et spil, der var stemt op iforvejen, som en febrilsk temperaturstigning. Bevægelsen var fuldt igang omkring århundredskiftet; afgørende skridt var tagne i dets første tiår.

Hvordan gik det ikke *Paul Bourget,* salonpsykologen fra 90-erne, som i sin berømmelses første tid havde forstået så vel at opløse alt i sjælelige processer med behørig ligegyldighed

Digitized by Google

for religionen, og som nu er havnet i ren katolsk propaganda? Som ham er det gået adskillige.

Det første, der møder os fra denne periode, er selve det katolske *miliø*. Den franske fortællekunst flygter bort fra Paris, hvor den i de to generationer, som endte med Anatole France, har tumlet sig sålænge, at den har afslidt gulve og gader og helst nu betragter verdensstadens liv med ironisk medynk. Nu elsker man stille steder, hvor mennesker lever langsomt og længe, og hvor vort eget sind kan få tid at hvile ud. Provinsbyer afsøges, så fjerne og forladte som muligt, gamle hjem med falmede gardiner og blegede traditioner. Et liv med patina af slægters ælde, selv hvor nutiden rører sig. Frankrig opdager sig selv, at det ikke er Paris og positivisme. Som den foragtede provins har den forhadte katolicisme sat sig i digtersædet og viser sig som den magt, den er i folket.

Og hvilken rigdom byder sig ikke her for øjet, for sindet! Nu behøves ingen romantik for at gøre den romerske kristendom æstetisk gældende. Den er så fuld af kunstneriske værdier, just sådan som vi nu opfatter kunsten, at æmnet snarere overvælder fremstillingen. Ikke blot kirkeskikke og bondesæder, men hjemmelivet i borgerhuse og på herregårde. Ja præsten selv derude omkring i sin menighed bliver dog en af dennes ejendommeligste skikkelser. Også det indre liv med troens naivitet, dets brogede fantasiverden, dets inderlighed, dets mystik, — man behøver blot at åbne øjet og række hånden ud. Eller at lukke øjet og lytte til klange, der toner gennem luften som bud fra en verden, der forskønner vor jord.

Det er dette land, som nu er fundet og som dyrkes med flittige hænder. Det er dette milio, som kunstnerne arbejder med. Vi træffer det gang på gang hos *Henry Bordeaux,* en dygtig prosaist, læst over hele Frankrig, men som forfatter kun af anden rang. Hans bøger, ofte hele værker, kan fylde en reol. Han bevæger sig gerne i familieromanen med små begivenheders sædvanlige forløb. Men de personer, han fører frem, forsømmer han ikke at stille i relief af deres religion og sætte skel mellem Guds børn og verdens børn. En lille bog, som er meget udbredt, *La peur de vivre*, maler denne forskel med al ønskelig tydelighed. En god familie og en dårlig familie; og »frygten for at leve« — som bogen hedder — er følgen af det verdslige liv.

Digitized by Google

De tør intet vove, disse mennesker, der lever blot for det nærværende, tør ikke ofre nuets velbehag, hjemmets tryghed, selskabslivets vaner for at gribe livet og leve det tilbunds.

Den gamle fru Guibert forstår det bedre. Hun har kæmpet sig frem med sin mand, fra han var en beskeden læge til han blev sin egns velsignelse, sin broders redning, da han ofrede sine sammensparede penge for at redde hans fallit og måtte begynde forfra for at sikre sin egen existens. Nu er hun hans enke; sine børn har hun aldrig søgt at holde hjemme som franske mødre ellers har for skik. To gik til Tonkin, en datter gik i kloster, den anden har hun hjemme på sin gård. Men hendes stolthed, Marcel, kæmper som tapper officer i Sahara. Han kommer hæderkronet hjem, forelsker sig i en datter af den anden familie og vil tage hende med. Hun tør ikke. Hun elsker ham, men hendes moder vil ikke undvære hende, og hun kan ikke undvære hjemmets nærhed. Marcel finder heltedøden i det fjerne. Hans moder, stærk i sorgen, fordi hun har lært at bøje sig under Gud og af ham har fået kraft til at bære livet, er nu den, der må styrke den ulykkelige unge kvinde, der har ladet livet glide fra sig, og som for sent bekender, at hun vilde være lykkeligere som den faldnes enke. I sine sidste ord til hende får den gamle sagt, hvad hun forstår ved livet:

»Stakkels lille«, siger hun, »du har ikke kunnet elske. Nej, du har aldrig vidst, hvad det er at elske. Når man giver sit hjerte, er det for evigt. Og kærligheden giver kraft, tålmodighed, udholdenhed. Du har været bange, og dine forældre ligeså. Livet, Alice, er ikke verdens adspredelser. At leve, det er at føle sin sjæl, hele sin sjæl. Det er at elske, elske med alle sine kræfter, altid, lige indtil enden, indtil ofret. I de dage, som går forbi, må man gribe det gode, som ej forgår. — — — Ja, mit barn, jeg har elsket mit liv, jeg har elsket mit liv. Og jeg kan dø, selv om jeg er ene og fremmede skal lukke mine øjne. Gud har velsignet min lod, og døden skal finde mig villig og hengiven.«

Alice gik, og den gamle søgte til sin bedeskammel, hendes tilflugt og trøst: »Min Gud, du er min styrke, hjælp mig! Jeg har nu givet dig alt hvad jeg har elsket. Jeg har intet tilbage at byde dig andet end min smærte. Modtag da den og beskyt alle mine: de døde, der hviler, og de levende, som arbejder.«

Digitized by Google

»Da hun rejste sig, lyste hendes ansigt af den rene fred, som kun de kan føle, der venter døden uden frygt, fordi de uden svaghed tog mod livet«.

Så langt er denne gudsfrygt fra asketiske idealer, at den tværtimod tjener til at leve livet, leve det reelt og praktisk. Idealet er snarere heroisk, dagliglivets heroisme, hvor man bærer sin modgang og lider sin sorg for tilsidst at sejre over døden. Det er en karakterens kristendom, ikke uden stoicisme, men med from og varm hengivenhed i hjertebunden; i alt dette ikke forskellig fra god evangelisk kristendom. Og den har præget dem alle i dette hus; i deres trofaste arbejde, i deres frygtløse færd indtil heltelivets bedrifter. Kirken er baggrunden, men livet står fremmest, det liv, der skal leves.

Husliv, folkeliv, — begge truede af tidens gang, begge fastholdt og forsvarede med vemodig iver af en mand, der har rod i det gamle og vil, at det skal bestå. Det tragiske brud med fortiden, som opleves overalt, hvor den nye kultur rykker frem, væbnet med teknikkens overmenneskelige magt, naturkræfters brug mod naturen selv, hjemsøger Frankrig som det hærger os.

Den bog, Bordeaux har skrevet om dette: *Le barrage,* er et veråb, ikke just over den store stille naturs forødelse — sørgespillet fra Sverige og Finland —, men over at se en gammel, god bebyggelse, et lykkeligt, i sine sæder og sædvaner rodfæstet folkeliv fejes bort af den altædende teknik. En smuk og stille dal i Savoyen, der har den ulykke at ligge i nærheden af en vandrig foss. Der behøves blot en smart ingeniør til at se det, et aktieselskab til at danne sig for at have Filistrene over sig; for at dalen skal gøres til et bassin, at vandkraften kan samle sig til de fornødne hestekræfter. Med fagre ord og rigelig betaling, med radikale skolelæreres og liberale deputeredes hjælp, formår man de gode folk til at gå ind på en flytning af deres landsby bort fra dalen til et højere liggende plan, hvor man vil bygge dem nye huse, rådhus, kirke, skole og forsamlingshus, alt hvad de begærer, blot man kan få dem væk og få lov til at overskylle deres dal. Så tages der fat, og rask går det. Maskinværker oprejses, en hær af arbejdere rykker ind: Italienere, Tyskere, Polakker. Dundrende larm om dagen, danselokaler om natten, brændevin i mændene, forførelse af pigerne, — alt hvad der hører til.

Digitized by Google

Kun gemsejægeren Nicolas oppe i skovkanten holder stand; vil ikke vige fra sit hus, men holder øje med det hele, et hadefuldt øje til overingeniøren, en knyttet næve og velrettede skud til forførerne. Men befolkningen er ellers til stadighed henrykt, indtil man en skønne dag ser, at også deres kirkegård må gå i løbet, »ødelæggelsens vederstyggelighed oprejst på det hellige sted«. Da løber målet fuldt. Nye huse vil de gerne finde sig i, men en ny kirkegård! Ingen Allesjælefest dèr, hvor deres kære hviler; ingen fred over gravene, ja ingen fred for de døde mere — folketroen røber sig, at sjælefesten fejres for at de skal »ligge fast« — først nu kommer protesten, demonstrationen, da de alle går i bådene ud på dæmningssøen og kaster deres blomster i vandet dèr, hvor de veed, at gravene har været.

Her ligger denne bogs katolicisme, samlivet mellem levende og døde, denne jordiske form for evighedstroen, bønnerne for de døde som slægtlivets kultus og hellige kilde. Landsbyen får en nytid, men den har mistet sin fortid; den står som et rodhugget træ. Pludselig føler man sig hjemløs, kan ligeságodt sælge de nye huse og rejse et andet sted hen. Forbandelsen er over dem, som om det var i Kina, når en slægt er bleven dømt til gravenes udryddelse.

La robe de laine, en af Bordeaux's mest yndede bøger, overfører denne hyldest af de døde på et personligt forhold. Det er ægtemanden ved sin hustrus grav; fritænkeren, der dyrker en helgeninde. Rigmanden, der har ægtet sin forpagters datter, et af disse rene blomsterskud i landlig jord, hvor kyskhed og fromhed er skønhedens krone. Denne kvindesjæl, fyldt af kærlighed til sin mand, men uden jordisk lidenskab; en kunstnersjæl, der nyder og skaber skønhed uden at have lært hverken kunst eller smag; et menneskeliv, båret af harmoni med det oversanselige, som overalt toner hende i møde, og som hun er mere fortrolig med end med den jord, hun træder, — hvad under, at den verdslige mand med al sin kulturelle forståelse føler sig fremmed ved hendes side, at han svigter hende for en mere jordisksindet kvinde. Hvad under, at han, da hustruen er gået did, hvor hun helst hører hjemme, bøjer sine tanker tilbage til hende og føler noget himmelsk omsvæve sig, hvor hendes billede dukker frem.

I Rom, hvor de var på deres bryllupsrejse, mærkedes allerede

Digitized by Google

denne indbyrdes afvigelse. Hvor han ser skønheden, fornemmer hun helligheden; hvor han er kunsthistorisk oplyst, kender hun legenderne, tolker fromheden, fyldes af andagten. I Monte Pincios have røres han over den ynde, hvormed en yngling og hans pige mødes og danner en legende gruppe. Hun ser det ikke; hun hører blot, hører Angelusklokkerne gennem aftenrøden, det rige sammenspil, der stiger op fra kirkestaden og for hende fylder hele naturen. I Colosseum gyser hun ved tanken om de kristnes martyrium, og tårer træder frem i hendes øjne. »Hvad græder du for?« Hun svarer blot: »Det var dèr«. I Trinita del Monte ser han hendes indre udfolde sig som aldrig før. »Bønnen gennemlyste hende. I kirkevinduets lysglands hævede hendes sjæl sig til det himmelske. Det var ikke extase. men livets fylde, sjælens samklang med Guds vilje«.

Bønnen, stilheden, hjertets opløftelse, sindets fordybelse, — det er den katolske fromheds værdier i nutidens øjne. Dertil et renhedsideal, som asketik og madonnadyrkelse har forenet sig om at frembringe: et jomfrusind, bevaret selv i frugtbart ægteskab; en uforstyrrelig blidhed, et vennesind mod alle, fuldt af hengivenhed og tilgivelse. Altid vender Bjergprædikens saligprisninger tilbage i disse bøger, altid Getsemane, »sjælekampens have«. Det rejser sig alt som en usynlig klippe, på hvilken verdenslivet strander som en vildfarende pirat. Også den mand, der ikke fortjente at have en sådan hustru, strander. Han forsøger efter hendes død at slutte sig til en anden kvinde, med hvem han mødes i sine aviatiske interesser. Han magter det ikke. En dag stiger han dristigt op i luften, og kom aldrig hjem.

Meget ofte møder vi denne kvindeskikkelse, med gentagelser, der røber det skablonmæssige i opstillingen. I *Francis Jammes' Monsieur le Curé d'Ozeron* skildres en ung pige: »hun var skøn som selve ungdommen, hvid som en lilje. Var det ikke i en lignende klædning, at hendes ældre søstre fra den første tid gik frem mod løverne, der ikke kunde andet end slikke deres nøgne fødder? Hvor dine skabninger, o Herre, er vidunderlige! Hvor lerkarret, fyldt med dåbens vand, er værdigt at blive elsket!« Senere i bogen hedder det om en kvinde i hendes ægtestand: »Hun elskede som kun en kristen kvinde er i stand dertil. Hun holdt intet tilbage, men gav sig helt i det sakrament, hvis himmelske oprindelse en from digter havde vist hende«. —

Digitized by Google

Ideligt det sakramentale: På deres bryllupsrejse i en bjergegn standser hun og hendes mand »ved alle de vildsomme kapeller, hvor omgivelsernes pragt kredser om Hostien«.

Den fromme digter var en mand, der, opvoxet i adelig rigdom efter et kortvarigt ægteskab med hin liljerene kvinde og efter tillige at have mistet deres barn, vier sig til Herrens tempel og nu i sit præstelige kald forener høj intelligens med helgenagtig renhed og mildhed. Fra sin barndom har den unge pige hørt om denne mand, elsket hans digte og set op til ham som det højeste. Nyformælet søger hun med sin mand til hans kirke for at få hans velsignelse. Til tak for denne tager den unge hertuginde sit perlehalsbånd af og rækker det til prælaten: »Jeg synes, jeg bør afstå en ting, som jeg elsker, til Eders fattige«. Det var tyve tusind francs' værdi; og denne sum, udsprungen af så dyb en fromhed, bliver egnens velsignelse, ikke såmeget i smågaver som i virksom hjælp til folk, som derved kommer til kræfter, ja til velstand, og senere kan forøge dette fond.

Fra den ærværdiges hænder går det videre til den, som er bogens titelhelt, en af disse folkelige katolske præster, som lever med sin landlige menighed, går ind i disse småfolks liv og tanker, forstår at lede dem på vej og vise dem tilrette. Ærligt og jævnt er han sig sin ringhed bevidst, men stræber dog stedse at træde i sin åndelige faders spor og omgiver hans minde med en pietet, der bliver som en helgendyrkelse; thi han føler, at den fromme mand beskytter ham fra sin himmel. Han mødes heri under livets gang med hertuginden, der, svigtet af sin mand og med et barn, der er stumt, har opgivet Paris's herligheder og søger omkring fra helligdom til helligdom, fra madonna til madonna, i håb om en helbredelse. Også i Lourdes har hun søgt den; men miraklet finder først sted efter en bøn på den grav, hvor den fromme mand hviler, og hvor hun således høster frugten af sin ungdoms offergave. Da hendes mand, nedbrudt af et verdsligt og syndigt liv, vender tilbage til Gud, lærer han også at søge til hende, og hun finder ham skønnere nu, da han, mærket af elendighed, har nået den indre fred, end da han strålede i sin ungdoms sundhed.

Denne bog er et fuldstændigt kursus i katolicisme. Der fattes intet, hverken af dens højhed eller dens ringhed; men forbavsende er det at se, hvor langt den strækker sig ned mod en

Digitized by Google

almuetro, som der skal en villet naivitet til at følge for en præst, der ikke helt står på almuens trin, og hvor lidt der reflekteres over troværdigheden af det trosindhold, som de bevæger sig i, både han selv og hans højtbegavede mester. Men, som der står: »Sandheden var dem nok og de fandt det naturligt, at øjet ikke kan gennemtrænge det mørke svælg, hvor denne sandhed strømmer som en blændende kilde. Hvordan skulde mennesket, som er vildfarelse og løgn, undgå at føle sig modsagt i sit inderste og bragt på andre veje af Ham, der aldrig kan fare vild og ikke vildføre andre.«

»Den salige evighed, der kun skimtes af helgener, børn og digtere«, har Francis Jammes kaldt den sfære, hvori hans hellige færdes. Selv er han som digter fortrolig med den. Han har i sandhed forstået at se livet *sub specie æternitatis,* ja, jorden som et lille legetøj, der tager sig anderledes ud, set ovenfra med himmelske øjne, end hernede midt i legen. Hans digt *En Dieu* — atter et samliv med den afdøde hustru — bevæger sig helt i dette perspektiv. »I Gud« er skolastikens *In Deo,* det evige liv i Guds himmel. Histoppe er den sande virkelighed, og man ser, hvad tingene er i sig selv. Det er som læste man Platon, og dog er det moderne poesi. Til sin forklarede veninde taler han: »At se alt dette en dag i himlen: dette hus, hvorfra jeg kommer, og hvor du var. O du, der ser fra himlen, hvordan tingene virkeligt er, — måtte jeg dog se det en gang, forenet med dit hjerte i opstandelsens sommer! — — Hvad ser du? Hvad ser du? Disse vægge, mod hvilke min bøn og min sønderbrudte tanke brød sig, dette falmede tapet, hvor verden endte for mig, den gang du levede. Min søster, ser du mig fra himlens højder?«

Således lever han nu på jorden et himmelsk samliv med den salige; sådan levede de allerede på jorden evighedens liv med hinanden: »Ligesom ofret, der bringes på landsbykirkens alter, samtidigt foregår i himlen på den guddommelige glædes højalter, således er vort liv, som vi tilbragte på jorden, forløbet i uendeligheden ved det samme mysterium, der er beredt enhver.«

Og han tager konsekvensen: Ikke alene med sin Eugénie og deres lille Maurice er han på denne måde ophøjet over endeligheden og har altid været det; men også sin trofaste hund håber han at se deroppe. »Du min tjener, vær du mig det store møn-

Digitized by Google

ster, du, der har elsket mig som en helgen elsker Gud. Din dunkle forstands mysterium lever i et paradis af uskyld og glæde. Giv det, o Gud, dersom du tilstår mig den nåde at skue dig ansigt til ansigt i evigheden, giv, at en stakkels hund ansigt til ansigt må se den, der var hans gud her i menneskeheden.«

Et yndefuldt digt, — ja, hvad kan de digtere ikke!

Bliver man sat udenfor sig selv og den verden, vi lever i, ved sådanne fantasier, så lytter man hellere til, ja bliver bedre overbevist, når digtningen rykkes tilbage til den tid, hvor den hører hjemme, den tid, da katolicismen var samtidig med sig selv, da den var tankens og livets eneste mulighed: i middelalderens hemmelighedsfulde halvlys og oversanselige livssfære.

Det er der, *Paul Claudel*, måske den mest katolsk betonede blandt øjeblikkets franske forfattere, tager os med i sit mysterie *L'annonce faite à Marie*. I dette drama er luften fyldt af klokkeklang og af de bønner, der med klokkelyden stiger op fra jorden for at møde det himmelske svar. Menneskene er små væsener, som går rundt i dette jorderig og tilhører dets liv uden dog ret at høre hjemme i det; bønder på deres jord, men borgere i himlen. De kan bryde op, hvad dag det skal være, for at vandre til Jerusalem, ja bryde op og gå bort fra det hele, opgive alt og opofre sig selv, når røsten fra himlen kalder, eller en uforklarlig indre stemme hvidsker det til dem.

Sådan går det til på Combernon, en gård tæt ved Rheims, just ved den tid, da Jeanne dArc førte kongen ind i byen. Hendes mirakuløse fremtoning er et strejflys i baggrunden; fanfarerne fra det sejrrige indtog klinger grelt gennem handlingens tragiske entusiasme.

Alt er middelalder. Selv herrebonden, lykkelig og stolt på sin gård, beslutter sig brat og uformodet til den lange pilgrimsfærd. Og Violaine er hans ægtefødte datter, midt i sin unge kærlighedslykke rede til at forsage den helt og vælge elendigheden. Så højt hun elsker sin Jacques, så sikker hun er på hans tro — snart skal hun give ham sin hånd og sin arv, den skønne gård, som de bor på — så veed hun dog, at hendes søster Mara elsker ham med en så grænseløs lidenskab, at hun selv må beslutte sig til at vige. Men vige kan hun blot, om han forstøder hende; thi han hænger ved hende og vilde ellers aldrig ægte nogen anden. Hun kysser da en spedalsk for i dette

Digitized by Google

kys at hente den frygtelige skilsmisse mellem sig og den elskede. Den kommer rask; før brylluppet er sygdommen kendelig. Alt bliver fortvivlet forvirring. Faderen er draget bort, moderen magter intet. Søsteren og gården tilfalder den forskudte bejler, medens Violaine må søge de befængtes afsides opholdssted. Der vandrer hun om som en sorthyllet skikkelse, hvem bønderne med afsky tilkaster de smuler, der skal opholde hendes liv. Men i denne forsagende ensomhed sker miraklet. Søsteren bringer hende sit døde barn, *hans* barn, som hun lægger til sit hjerte; og den kærlighed, hun ofrede, bliver nu til liv for dem begge: den døde bliver levende, hun selv bliver karsk.

Dog ender det med hendes død, som søsteren, i fornyet skinsyge, underfundigt har voldet. De ender, faderen og hun, i afsked med livet, højtideligt og dybt som i en antik tragedie. Men ikke til skæbnebestemt undergang som hist i hedenskabet. Det er blot endnu en pilgrimsgang, ej til den fjerne stad, men til det nære Hisset derovre på den anden side, til lysets og klokketonernes land, som troen altid så og hørte.

Ikke det mirakuløse indhold, men den mysteriøse klang, den underfulde sjæletale er det gribende i denne digtning, fremhævet ved den recitativiske form, svævende mellem poesi og prosa, hvori diktionen føres; ophøjet ved den latinske hymneklang, der blander sig med talen.

Er livet død, eller er døden liv? Er lidelsen andet end glædens tornesti? Er forsagelsen ikke blot Selvets sande bevarelse? Det er de tanker, der, med middelalderens stempel, dog træder frem i denne bog som evige spørgsmål. Nogle vakler i valget, andre er stille overbeviste. »Kærligheden har skabt smærten og smærten kærligheden«. »Det ved, der brænder, skaber ikke blot aske, men også en flamme«, — sådan forsvarer Violaine sin selvopofrelse. Hun gjorde sig til aske for at blive flamme. Og faderen, hjemvendt fra Jorsal, samler sin pilgrimsvisdom i lignende ord, just som han sidder dèr på sit gamle herresæde, omringet af høstens rigdom. Den dårer ham ikke; hans rigeste skat er gravlagt i sin martyrdød.

»Er det livets mål at leve? Skal Gudsbørnenes fødder altid fæstes ved denne ynkelige jord?« »Nej, ikke at leve, men at dø! Ikke at tømre korset, men at bestige det og smilende give alt hvad vi eje.« Dèr er glæden, friheden, nåden, dèr den evige

Digitized by Google

ungdom! »Hvad er verden værd mod livet? Og hvad er livet værd, om ikke for at give det?«

Det er disse korsgangstanker, dette »blod, udgydt på offerdugen«, der giver denne digtning dens stærkeste katolske kolorit. Men det er mere end katolicisme. Det er et historisk kristenliv, der rører sig i digterværket, virkeligt menneskeliv iklædt mysteriet og miraklet. Man søger at befri sig: det er jo kun middelalder dette! Og dog er man »greben«, og slipper ikke så let, hverken fra digtet eller dets alvor.

Dog findes der også en stemme deri, som taler mer — eller helt — ud fra vor tids bevidsthed: Søsteren Mara med hendes dristige fordring på livet, hendes trodsen på livets ret. Hun træder frem som en kritisk modsigelse med hånsord over Violaines enfoldige fromhed, ja brødefulde selvtilintetgørelse. »Hvem er forbryderen, hun eller jeg? Hun har syndet mod livet; jeg har kun syndet mod hende. Gør ved mig, hvad I vil; jeg gjorde, hvad mit liv bød mig at gøre!«

En skurrende mislyd mod mysteriets serafiske toner, vil man sige. Men middelalderen kendte andet blod end offerblodet og anden grumhed end asketens mod sig selv. Også her var dæmoniske magter side om side med dem, der trådte himmelstien, ja djævelen selv med pukken på sin ret midt i mysteriespillet. Der er for såvidt intet brud med stilen i at lade denne kvinde tage ordet, sådan som hun jo også træder frem i nordiske sagaer som den mørke vilje med dæmonisk kvindemagt

Men der er åbenbart her sigtet mod noget mere end et dramas stil. Et spørgsmål er rejst, som ikke lader sig afvise, og problemet rører sig selv her i den mest overbeviste katolicisme, det, der ligger i tanken om at »synde mod livet«. Vil nogen kunne lukke sig for dette? Mon det ikke vil gå andre som denne højkatolske digter? Vil den litterære katolicisme kunne fastholde denne højspænding uden at miste sin magt over mennesker?

Eller er den kun en bølge, der stiger og falder som de andre, der gik forud?

Digitized by Google

KELLOGG-PAGTEN.

Af GUSTAV RASMUSSEN, Chargé d'Affaires a. i. i Bern.

FOLKEFORBUNDSPAGTEN af 1919 tilsigter ikke at gøre Krig ulovlig, men anviser forskellige Midler med det Formaal at gøre den sjældnere. Stridigheder, der kan føre til Fredsbrud, skal underkastes Voldgift, Dom eller Folkeforbundsraadets Undersøgelse; for denne sidste gælder en Frist paa seks Maaneder. Folkeforbundets Medlemmer har forpligtet sig til ikke at føre Krig mod den Stat, der efterkommer Voldgiftskendelsen, Dommen eller Raadets enstemmige Forslag til Konfliktens Løsning. Kan Raadet imidlertid ikke enes om et saadant Forslag, er det ikke forbudt at gribe til Krig, dog først efter tre Maaneders Forløb. Man kan derfor sige, at Folkeforbundspagten i dette Tilfælde stiltiende legitimerer Angrebskrig med en Konceptionstid paa ni Maaneder.

Disse Pagtens ufyldestgørende Regler kan dog naturligvis ikke isoleret holdes frem som Bevis paa altings Usikkerhed. Folkerettens øjeblikkelige Udseende er med Hensyn til Krig og Fred betydeligt gunstigere. Det er nok at nævne den faste Verdensdomstol i Haag, hvis dømmende Myndighed anerkendes af Magter, der stadig tager til i Tal — for Tiden syvogtyve — og de mange omfattende eller ubegrænsede Traktater om Voldgift og Forligsnævn, som i Tiaaret efter Krigen er indgaaet mellem to eller flere Lande, blandt de sidste navnlig Locarnotraktaterne af 1925 mellem Tyskland og de mest interesserede af dets tidligere Fjender i Europa.

Genève-Protokollen af 1924 opstillede et sindrigt System af Regler, som skulde udfylde Folkeforbundspagtens mangelfulde Forskrifter gennem udstrakt Anvendelse af obligatorisk Voldgift, nøjere Fastsættelse af Raadets Beføjelser under faretruende Konflikter og almindelige Bestemmelser om det vanskelige, men for hele Forbundets Holdning under Kriser afgørende Spørgsmaal om, hvilken Stat der i Tilfælde af Fredsbrud skal anses for Angriber. Dette ogsaa teknisk beundringsværdige Traktatforslag naaede dog ved det britiske Riges Foranstaltning ikke i første Omgang længere end til det Papir, det var skrevet paa. Det vil endnu mindes, at den hollandske Udenrigsminister paa Forbundets Septemberforsamling i Fjor med de nordiske Sta-

Digitized by Google

ters Tilslutning genoptog Spørgsmaalet om Genève-Protokollens Principper og derved, om ikke andet, rejste den Vind, som bragte den af Polen foreslaaede udtrykkelige Fordømmelse af enhver Angrebskrig som retsstridig frelst i Havn.

*

Nogle Maaneder forinden, den 20. Juni 1927, havde den franske Udenrigsminister forelagt den nordamerikanske et Udkast til en Traktat, som i højtidelig Form fastslog, at Frankrig og Nordamerikas Forenede Stater »fordømmer at gribe til Krig og begge giver Afkald derpaa som Middel for deres nationale Politik overfor den anden Part«, og som forkyndte, at »ingen Stridigheder og Konflikter af hvilkensomhelst Art eller Oprindelse, der maatte opstaa mellem Frankrig og De Forenede Stater, nogensinde af nogen af Parterne skal søges bilagt eller afgjort paa anden Maade end ved fredelige Midler.«

Washington-Regeringen gav sig Tid med Svaret, men da dette et halvt Aar efter forelaa (28. December 1927), maatte det forsaavidt overstige Briands Forventning, som Udenrigsminister Kellogg foreslog at opfordre Stormagterne til at indgaa en fælles Traktat til Krigens Fordømmelse, med Adgang for alle andre Magter til at tiltræde den. En speciel fransk-amerikansk Krigsfordømmelse kunde finde Plads i den Voldgiftstraktat af 1908, som de to Magter netop var i Færd med at revidere, og som i sin udvidede Skikkelse (af 6. Februar 1928) i Indledningen ogsaa kom til at indeholde en udtrykkelig Erklæring herom. Den franske Regering akcepterede omgaaende Forslaget om at give de andre Magter Adgang til at komme med i Krigsforbudet, men saaledes, at først Frankrig og De Forenede Stater indbyrdes skulde undertegne en Overenskomst om Fordømmelse af Angrebskrig og om Anvendelse af alene fredelige Midler til Afgørelse af Konflikter, hvorefter alle andre Stater skulde opfordres til at tiltræde.

Hertil gjorde Kellogg straks to Indvendinger: Det kunde for det første let tænkes, at nogen af de andre Stormagter af en eller anden Grund ikke vilde kunne godkende den Affattelse, som Frankrig og Nordamerika alene blev enige om, saa at det hele vilde løbe ud i Sandet; derimod var det rimeligt at tro, at mulige Meningsforskelle mellem de interesserede Magter kunde udjævnes ved forudgaaende Forhandling, og at der kunde fin-

Digitized by Google

des en Tekst, som de alle kunde godkende. Dernæst forstod den nordamerikanske Udenrigsminister ikke, hvorfor Briands oprindelige Forslag om en Fordømmelse af Krigen som Middel for den nationale Politik nu var blevet indskrænket til kun at gælde Angrebskrig.

Briand lagde i sit Svar af 21. Januar 1928 ingen Vægt paa, hvilken Fremgangsmaade der valgtes overfor de andre Magter; dette var blot et Spørgsmaal om, hvad der var det mest praktiske. Og hvad Formuleringen angik, var Frankrig stadig væk rede til overfor Nordamerika at give Afkald paa Krig som oprindelig foreslaaet. I Forholdet til andre Magter maatte det imidlertid erindres, at det store Flertal af alle Lande i Verden i Modsætning til De Forenede Stater var bundet af Folkeforbundsforpligtelserne, hvortil kom Locarnotraktaterne og Konventioner om Neutralitetsgarantier. Paa den sidste Septemberforsamling i Genève havde Forbundets Medlemmer stemplet *Angrebskrigen* som en international Forbrydelse, og derfor havde den franske Regering, naar der var Tale om en mangesidet Overenskomst, foreslaaet denne Affattelse, som alle Folkeforbundets Medlemsstater enstemmigt havde vedtaget, og som de derfor ogsaa kunde underskrive overfor De Forenede Stater.

Kellogg vilde selvfølgelig ikke give sig til i sit Svar (af 27. Februar 1928) at definere Frankrigs Traktatforpligtelser, men naar disse Forpligtelser ikke var til Hinder for, at Frankrig i en Traktat med Nordamerika gav Afkald paa Krig som Middel for sin nationale Politik, saaledes som Frankrig selv havde foreslaaet, kunde de vel heller ikke hindre Frankrig i sammen med De Forenede Stater at foreslaa andre Magter en tilsvarende Traktat. Mellem en tosidet og en mangesidet Aftale mod Anvendelse af Krig var der kun en Gradsforskel: stod det en Regering frit at slutte den ene, kunde den ogsaa indgaa den anden, da det ikke kunde antages, at Folkeforbundets Medlemmer kunde gøre hver for sig, hvad de ikke kunde gøre i Fællesskab. Dersom virkelig Medlemmerne af Folkeforbundet ikke uden at krænke Pagtens Bestemmelser kunde give Afkald paa Krigen, var det spildt Ulejlighed at drøfte Traktater derom, hvad enten de skulde gælde mellem to eller mellem mange Magter. Den nordamerikanske Udenrigsminister kunde dog vanskelig tro, at Forbundspagten virkelig var til Hinder for, at De Forenede Sta-

Digitized by Google

ter og Forbundets Medlemmer i Fællesskab samarbejdede for at afskaffe Krigen som Institution. Ondskabsfuldt nok mindede han om, at af de enogtyve amerikanske Magter, som paa den sidste panamerikanske Konference forbeholdsløst havde fordømt Krig som Middel for den nationale Politik i deres indbyrdes Forhold, var de sytten Medlemmer af Folkeforbundet! Han stolede derfor paa, at til syvende og sidst hverken Frankrig eller noget andet Medlem af Folkeforbundet vilde mene, at et utvetydigt og uindskrænket Afkald paa Krigen som politisk Instrument kunde krænke de ved Pagten paalagte Forpligtelser eller være i Strid med Folkeforbundets grundlæggende Idé og Formaal. Yderligere gentog han sit i en tidligere Note fremsatte Forslag om i en fælles fransk-amerikansk Henvendelse at forelægge den britiske, den italienske, den tyske og den japanske Regering Briands oprindelige Udkast og de senere udvekslede Noter.

Til Kelloggs Hentydning til den amerikanske Resolution paa Havana-Konferencen riposterede den franske Udenrigsminister, at Washington-Regeringen ved selvsamme Lejlighed havde billiget en anden Vedtagelse, der netop indskrænkede sig til at fordømme Angrebskrig, og at den førstnævnte videregaaende Resolution kun var en Slags Indledning til en almindelig Voldgiftstraktat, som der var taget mange Forbehold overfor. Iøvrigt erklærede Briand i sin udførlige Svarnote, at en Forstaaelse maatte kunne udledes af den stedfundne Udveksling af Synspunkter, dersom man fra begge Sider holdt sig Realiteterne for Øje og underordnede de formelle Meningsforskelle, hvortil alle Spørgsmaal om Udtryksformen ved nærmere Betragtning kunde reduceres. Den franske Regering vilde gerne prøve at forlige sine tidligere indgaaede Forpligtelser med den paatænkte nye Pagt, men maatte da først konstatere, at naar denne efter Nordamerikas Ønske, som fuldt billigedes, skulde omfatte alle Verdens Lande, kunde den altsaa ikke have Virkning overfor en deri deltagende Magt, med mindre andre Stater, som kunde tænkes at komme i Konflikt med denne Magt, ogsaa havde underskrevet den. Dernæst, hvis en af den nye Modkrigspagts Underskrivere brød sit Løfte, var det klart, at de andre ikke kunde være bundet overfor Løftebryderen. Af den amerikanske Udenrigsministers Erklæringer udledte den franske for det tredje, at

Digitized by Google

Pagten mod Krig ikke afskar Signatarmagterne fra Retten til lovligt Forsvar. Hvis dette var Washington-Regeringens Mening paa disse tre Punkter, og naar det i Almindelighed forudsattes, at den nye Aftale ikke skulde gøre Skaar i Forpligtelser, der fulgte af tidligere internationale Akter som Folkeforbundspagten, Locarnotraktaterne og de neutralitetsgaranterende Overenskomster, saa var i Realiteten den hidtil drøftede Meningsforskel fjernet og Frankrig herefter rede til med de nævnte Forbehold at forelægge de fire andre Stormagter, som der var Tale om, et Udkast til en Krigsfordømmelsespagt.

Kort efter, nemlig den 13. April 1928, henvendte saa De Forenede Stater sig til Storbritannien, Tyskland, Italien og Japan og forelagde dem saavel de med Frankrig vekslede Noter som et Udkast til en Antikrigspagt mellem alle seks Stormagter, holdt i væsentlig Overensstemmelse med Briands første Formulering fra Aaret før. Hovedindholdet var udtrykt i Art. 1, hvori de kontraherende Parter skulde erklære, at de fordømte at gribe til Krig ved Afgørelsen af internationale Uoverensstemmelser, og at de i deres indbyrdes Forhold gav Afkald paa Krigen som Middel for den nationale Politik. I Art. 2 skulde Parterne i nøje Tilslutning til Briands paa en tosidet Aftale beregnede Affattelse erklære, at ingen Stridigheder og Konflikter af hvilkensomhelst Art eller Oprindelse, der kunde opstaa imellem dem, nogensinde skulde søges bilagt eller afgjort paa anden Maade end ved fredelige Midler.

En Uge senere sendte Frankrig de samme Magter (og Nordamerika) et andet Udkast, der for Art. 2's Vedkommende ganske svarede til det amerikanske, men som i Art. 1 vedrørende selve Krigsforbudet afveg fra det amerikanske Udkast, og altsaa tillige fra det første franske, derved, at der toges Forbehold om Retten til Selvforsvar og om de af Folkeforbundspagten og andre indregistrerede Traktater følgende (fælles) Aktioner. For en Sikkerheds Skyld var det endvidere i særlige Paragrafer udtalt, at den nye Pagt ikke skulde gøre Indskrænkning i de kontraherende Magters af tidligere internationale Aftaler flydende Rettigheder og Forpligtelser, at de deltagende Magter skulde være frigjort for deres Forpligtelser ifølge den nye Traktat overfor det Land, som brød den, og at den foreslaaede Traktat ikke skulde være forbindende, før den var almindelig vedtaget, med

Digitized by Google

mindre der naaedes Enighed om at lade den træde i Kraft uanset nogle Magters Vægring ved at tiltræde den.

*

Først svarede den tyske Regering, som erklærede sig rede til at slutte Overenskomst paa Grundlag af det amerikanske Udkast, idet den ikke mente det nødvendigt at tage de af Frankrig formulerede Forbehold. Tyskland fandt, at Forbudet mod Krig kun kunde styrke Folkeforbundspagtens og Locarnotraktatens Grundtanke, at Spørgsmaalet om Retten til Selvforsvar ikke kunde være tvivlsomt, at de kontraherende Magter ikke kunde være bundet til Fred overfor den Stat, der krænkede den nye Pagt, og at den af Nordamerika foreslaaede Fremgangsmaade vedrørende andre Magters efterfølgende Tiltræden var praktisk.

Ogsaa Italiens og Japans Svar var imødekommende overfor det amerikanske Forslag. Dette gjaldt ligeledes Indien og de britiske Kronlande (Canada, Sydafrika, Australien, Ny Zealand og den irske Fristat), som paa den britiske Regerings Foranledning var blevet opfordret til at udtale sig og til at deltage i Pagten ved Siden af de oprindeligt paatænkte Underskrivere.

Derimod var den britiske Regerings eget Svar ikke nogen blank Akcept. Ganske vist mente Sir Austen Chamberlain, navnlig efter en Tale, som Kellogg havde holdt i det amerikanske Selskab for mellemfolkelig Ret, at det var unødvendigt at tage det af Frankrig ønskede Forbehold om Retten til Selvforsvar. Heller ikke fandt England det ubetinget paakrævet i selve Pagten at fastslaa, at dens Underskrivere ikke var bundet overfor den Stat, som handlede imod den. Angaaende Forholdet til Folkeforbunds- og Locarnopagterne var England enig med Tyskland, men vilde dog ligesom Frankrig foretrække, at det i den nye Traktat udtrykkelig blev sagt, at den ikke skulde volde Afbræk i de af ældre internationale Overenskomster følgende Rettigheder og Forpligtelser. Disse og andre lignende Betragtninger i den engelske Svarnote holdt sig indenfor Rammen af de hidtil drøftede Punkter. Et helt nyt Problem rejste den britiske Udenrigsminister derimod, da han i samme Note gjorde opmærksom paa, at »der findes visse Egne i Verden, hvis Velfærd og Uantastelighed er af særlig og livsvigtig Interesse for vor Fred og Sikkerhed.« Disse Egnes Beskyttelse mod Angreb var for det britiske Rige en Handling i Selvforsvar, og det maatte derfor

Digitized by Google

staa klart, at Storbritannien kun tiltraadte den nye Traktat under den udtrykkelige Forudsætning, at der ikke herved gjordes Skaar i dets Handlefrihed i denne Henseende. Hermed sigtedes tydeligt nok til Ægypten.

Endelig ansaa England det ikke for nødvendigt at vente med Antikrigspagtens Ikrafttræden, til alle Verdens Lande havde erklæret sig parate til at tiltræde. Traktatens Universalitet vilde det under alle Omstændigheder være svært at gennemføre og maaske ikke engang ønskeligt, aldenstund der fandtes Lande, hvis Regering ikke var almindelig anerkendt (Sovjetforbundet), og andre, som næppe var i Stand til at opretholde Ro og Orden indenfor deres Omraade (Kina). Dog, dette Spørgsmaal, som maaske tiltrængte yderligere Overvejelse, kom i anden Række i Forhold til selve Traktaten, som den britiske Regering gerne vilde medvirke til at bringe i Stand.

*

Den tyske Regerings Svar blev afgivet den 27. April 1928, de andre forannævnte Magters i Løbet af Maj. Vejledet af disse Svar omarbejdede De Forenede Staters Regering sit Forslag, saaledes at Udenrigsministeren i Washington den 23. Juni kunde udsende en ny Cirkularnote med et revideret Traktatudkast. Dette blev foruden de Magter, der nu var med i Drøftelsen — Frankrig, det britiske Imperium og alle dets Dele, Tyskland, Italien og Japan — tillige sendt de tre mindre Locarnomagter: Belgien, Polen og Czekoslovakiet.

I selve Traktatens Artikler var intet ændret. Derimod var det nu i Indledningen udtrykkelig sagt, at den Magt, som fremtidig søgte at fremme sine nationale Interesser ved at gribe til Krig, skulde fortabe de af Traktaten følgende Fordele, d. v. s. de andre Magter skulde ikke være forpligtet til at holde Fred overfor den pagtbrydende Stat. Den formelle Ændring af Udkastet til at omfatte alle Locarnomagterne som oprindelige Deltagere havde den Betydning, at dersom en Magt erklærede Krig i Strid med Locarnooverenskomsterne, vilde dette tillige være et Brud paa den nye Krigsfordommelsespagt og saaledes frigøre ikke blot Locarnomagterne, men ogsaa de andre Deltagere i Kellogg-Pagten for deres Forpligtelser overfor Fredsbryderen.

I den Note, hvori Kellogg opfordrede Magterne til at antage

Digitized by Google

Traktatudkastet, søgte han at borttage Grundlaget for de navnlig af Frankrig rejste Indvendinger:

Retten til Selvforsvar var uberørt af den foreslaaede Pagt, i hvilken denne suveræne og uafhændelige Ret dog ikke burde anerkendes udtrykkeligt, fordi dette vilde rejse ganske den samme Vanskelighed som en Definition af Ordet Angreb; det stod altid et Folk frit at forsvare sit Omraade mod Angreb eller Indfald, og det Folk alene kunde afgøre, hvornaar det var nødvendigt at gribe til Krig i Selvforsvar: den gode Sag vilde vinde Verdens Bifald og ikke dens Fordømmelse.

Krigsafkaldet var ikke i Strid med Folkeforbundspagten, som ikke paalagde nogen egentlig Forpligtelse til at føre Krig; dersom en saadan Forpligtelse overhovedet fandtes, var den sekundær og kom først til Stede, naar den udtrykkelig var akcepteret af en Stat.

Locarnotraktaterne vilde ved den nye Pagt komme under en dobbelt Garanti, som lige berørt.

De Traktater, hvorved Frankrig havde garanteret andre Landes Neutralitet, kom ikke paa tværs af den nye Overenskomst. Naar disse Lande havde tiltraadt Krigsforbudet, kunde ingen af dettes Underskrivere angribe dem uden at tilsidesætte denne Forpligtelse og derved automatisk frigøre Frankrig og de andre Magter i deres Forhold til Fredsforstyrreren. Og dersom de Stater, hvis Neutralitet var garanteret af Frankrig, blev angrebet af en udenfor Fredspagten staaende Magt, vilde Frankrig jo være frit stillet.

Den nordamerikanske Regering havde hele Tiden haabet, at den foreslaaede Traktat imod Krigen kunde faa universel Gyldighed, men den vilde ikke gaa med til at opsætte dens Ikrafttræden, til alle Magter i Verden var blevet enige om dens Tekst. Det kunde være, at en eller anden Stat, som efter sin Beliggenhed ikke betød nogen Trudsel mod Verdensfreden, af en eller anden Grund kunde forhindre Overenskomsten i at komme i Stand eller forsinke dens Ratifikation og derved gøre alle de andre Magters Bestræbelser frugtesløse. Desuden var det højst usandsynligt, at ikke alle eller dog de fleste andre Lande i Verden skulde kunne antage en Traktat, som de seks Stormagter var blevet enige om. Men selv om dette ikke skulde være Tilfældet, vilde en effektiv Modkrigspagts Ikrafttræden og Over-

Digitized by Google

holdelse mellem disse seks Magter være en praktisk Garanti mod en ny Verdenskrig.

Endelig udtalte Kellogg Haabet om, at de adspurgte Magter sammen med De Forenede Stater nu snarest muligt vilde underskrive den endelige Traktat om Afkald paa Krigen, i den Form som nu var foreslaaet.

*

Ogsaa denne Gang var Tyskland den første til at svare, og det med et klart Ja. To Dage senere, paa Bastilledagen den 14. Juli 1928, svarede Briand og ligeledes bekræftende, med et Resumé af de efter Kelloggs sidste Forklaring overvundne Forbeholds-Betænkeligheder. Ogsaa Storbritannien svarede imødekommende, dog med fornyet Fremhæven af dets tidligere forbeholdte ægyptiske Handlefrihed i de Egne, hvis Integritet er af vital Interesse for det britiske Rige. De andre Regeringer, der var udset til at undertegne Pagten som oprindelige Deltagere, nemlig den italienske, den japanske, den belgiske, den polske og den czekoslovakiske, erklærede sig derefter ligeledes rede til at antage det amerikanske Forslag.

Naar det i denne Omgang gik saa glat med at faa Magternes Samtykke, stod det i Forbindelse med, at Foreign Office's Raadgiver i Folkeret, Sir Cecil Hurst, sammen med sin franske Kollega, Fromageot, først i Genève og derefter i Berlin med Auswärtiges Amt's Folkeretskonsulent Gaus, havde undersøgt Antikrigspagtens Rækkevidde og fastslaaet, at det foreliggende Forslag forstaaet som udviklet i Kelloggs Note af 23. Juni dækkede alle praktiske Muligheder og varede de Rettigheder, som Magterne havde villet sikre ved deres tidligere Forbehold.

Den højtidelige Undertegnelse fandt derefter Sted i Paris den 27. August 1928, paa Quai d'Orsay, som en Opmærksomhed til Idéens Fader, Aristide Briand.

Det Dokument, hvis Indhold var Genstand for saa megen Drøftelse, inden det endelig kom i Stand, lyder saaledes:

»Det tyske Riges Præsident, Præsidenten for Nordamerikas Forenede Stater, H. M. Belgiernes Konge, den franske Republiks Præsident, H. M. Kongen af Storbritannien, Irland og de britiske Kronlande hinsides Havene, Kejser af Indien, H. M. Kongen af Italien, H. M. Kejseren af Japan, den polske Republiks Præsident og den czekoslovakiske Republiks Præsident,

Digitized by Google

I dyb Følelse af deres ophøjede Pligt til at fremme Menneskehedens Velfærd,

forvissede om, at Øjeblikket er inde til aabent at give Afkald paa Krig som et Middel for den nationale Politik for at gøre det fredelige og venskabelige Forhold, som nu bestaar mellem deres Folk, varigt,

overbeviste om, at enhver Forandring i deres indbyrdes Forhold kun bør søges hidført ved fredelige Midler og gennemføres i Orden og Fred, og om, at enhver underskrivende Magt, som i Fremtiden maatte søge at fremme sine nationale Interesser ved at skride til Krig, bør berøves de af denne Traktat flydende Fordele,

i Haab om, at alle Verdens andre Nationer, opmuntret ved dette Eksempel, vil slutte sig til disse menneskekærlige Bestræbelser og ved at tiltræde denne Traktat, saasnart den træder i Kraft, gøre det muligt for deres Folk at nyde godt af dens velsignelsesrige Bestemmelser og saaledes forene Verdens civiliserede Nationer i et fælles Afkald paa Krig som Middel for deres nationale Politik,

har besluttet at indgaa en Traktat og i det Øjemed udnævnt til deres respektive Befuldmægtigede:

(her følger Statsoverhovedernes og de Befuldmægtigedes Navne),

hvilke efter at have meddelt hinanden deres Fuldmagter, som fandtes i god og behørig Form, er blevet enige om følgende Bestemmelser:

Art. 1.

De høje kontraherende Parter erklærer paa deres Folks Vegne, at de fordømmer at gribe til Krig til Afgørelse af mellemfolkelige Tvistigheder og giver Afkald derpaa som Middel for den nationale Politik i deres indbyrdes Forhold.

Art. 2.

De høje kontraherende Parter anerkender, at ingen Stridigheder og Konflikter af hvilkensomhelst Art eller Oprindelse, der maatte opstaa imellem dem, nogensinde skal søges bilagt eller afgjort ved andre end fredelige Midler.

Art. 3.

Denne Traktat skal ratificeres af de i Indledningen nævnte høje kontraherende Parter i Overensstemmelse med Kravene i de paagældende Grundlove og skal træde i Kraft imellem dem, saasnart alle Ratifikationsinstrumenterne er deponeret i Washington.

Naar denne Traktat er traadt i Kraft som foreskrevet i foregaaende Stykke, skal den, saalænge det er nødvendigt, staa aaben for alle Verdens andre Magters Tiltræden.

Hvert Tiltrædelsesdokument skal deponeres i Washington og Traktaten skal umiddelbart derefter træde i Kraft imellem den saaledes tiltrædende Magt og de andre kontraherende Parter.

Det paahviler De Forenede Staters Regering at tilstille enhver i Indledningen nævnt Regering og enhver senere tiltrædende Regering en bekræftet Kopi af Traktaten og af ethvert andet Ratifikations- eller Tiltrædelsesdokument. Ligeledes skal De Forenede Staters Regering

Digitized by Google

telegrafisk underrette disse Regeringer umiddelbart efter Deponeringen af hvert Ratifikations- eller Tiltrædelsesdokument.

Til Bekræftelse herpaa har de Befuldmægtigede underskrevet denne Traktat i det franske og det engelske Sprog, hvilke Tekster begge har samme Gyldighed, og forsynet den med deres Segl.

Sket i Paris den syvogtyvende Dag i August i Aaret 1928.«

I Opregningen af Statsoverhovedernes Navne i Traktatens Indledning var i Kelloggs reviderede Udkast De Forenede Stater og Frankrigs Præsidenter nævnt først som for at fremhæve, at disse to Magter tog Initiativet. Dette ændredes lige før Undertegnelsen til den sædvanlige alfabetiske Rækkefølge efter Landenes Navne paa Fransk. Traktatens fransk-amerikanske Udspring har derimod faaet Udtryk deri, at Underskrivelsen skete i Paris, medens Ratifikationer og Tiltrædelser skal finde Sted i Washington; noget saadant er hyppigt ved Traktater mellem to Lande, men sjældent ved Overenskomster mellem flere.

*

Der forelaa allerede inden Pagtens Undertegnelse flere Forsøg paa en Vurdering af dens Virkning. Sovjetforbundets ledende Statsmænd var ikke i Tvivl. Litvinov benyttede sit Afrustningsophold i Genève til at bevise, at Forbudet mod Krig i Virkeligheden var Indledningen til en kontrarevolutionær Verdenskrig. Kort før Undertegnelsen fandt Tchitcherin ved Studium af Kellogg's sidste Note paa lignende Maade ud af, at Pagten ret beset var et Led i Forberedelserne til en Krig mod Sovjetforbundet. Til Overflod kunde enhver af de franske og britiske Svarnoter, efter hans Mening, tydeligt se, at hele Foretagendet vender sin Brod mod Raadsunionen. Hvis Vestmagterne ønskede at forvandle Pagten fra en Krigstrudsel mod Sovjetforbundet til en virkelig Fredspagt, gaves der til alt Held et sikkert Middel hertil, som Tchitcherin ikke vilde skjule: Man skulde blot bede ham være med; endnu var det ikke for sent Ordret tilføjede han, at Magternes Ønske eller Mangel paa Ønske om at forhandle med Sovjetforbundet vilde vise, om deres virkelige Formaal var Freden eller Forberedelse af Krig.

Da ingen reagerede, var det saaledes uigendriveligt bevist, at Meningen med det hele var en kontrarevolutionær Verdenskrig mod Moskva. Uopklaret er det kun, om Kellogg og Briand ikke ogsaa paatænkte en rask lille Krig mod Spanien, der ligeledes

Digitized by Google

tilbød sig som Medstifter af Antikrigspagten, og som ogsaa fik Besked paa at komme senere.

Den megen Harme i Moskva var dog ikke saa ægte, som det var Meningen man skulde tro. Et nyt Stød i Trompeten nogle Uger efter konkluderede overraskende nok deri, at Sovjetregeringen meldte sig som Deltager!

Imidlertid er det ikke nødvendigt at stille Tingene paa Hovedet for at opdage, at Pagten af 27. August kan møde Farer nok paa sin Vej mod den endelige og almindelige Ikrafttræden. Alene for Nordamerikas Vedkommende gælder det baade at bringe Traktaten frelst gennem Præsidentvalgets Skærsild, uden at Demokraterne gennem en Forkastelse i Senatet faar Lejlighed til at »hævne« Wilsonpagtens Nederlag, og at faa Senatet til at sluge det britiske Forbehold om Handlefrihed i visse Egne, som Chamberlain søgte at gøre mere tiltalende ved at udstyre det med en Hentydning til Monroedoktrinen, hvilket er udlagt: ligesom De Forenede Stater reserverer sig Herredømmet over Panamakanalen til indvortes Brug, saaledes skal kun britiske Kanoner vogte den gennemskaarne Tange ved Suez.

*

Den nye Fredspagt mangler Forskrifter om, hvorledes en eventuel Overtrædelse af den skal forebygges eller dog konstateres, og hvad der skal ske den Stat, som bryder den, bortset fra, at den i sidstnævnte Henseender giver den Antydning, at de andre Magter frigøres for deres Forpligtelse overfor den fredsbrydende Stat. Man kunde derfor spørge, om der egentlig er vundet noget videre, naar Folkeforbundsforsamlingen i 1927 enstemmigt har vedtaget en Resolution, som fordømmer Krigen. Dog, en højtidelig, af Statsoverhovederne ratificeret Traktat har psykologisk større Virkning end en Resolution. Og at den nye Overenskomst politisk er et væsentligt Fremskridt, fremgaar allerede af Nordamerikas Medvirken, der forøvrigt har mere end blot symbolsk Betydning. Ganske vist er det endnu i Øjeblikket politisk utænkeligt, at De Forenede Stater skulde forpligte sig til at deltage i Folkeforbundets Tvangsforanstaltninger (Sanktioner) mod en fredsbrydende Stat; men det er opnaaeligt, at Nordamerika forpligter sig til dels ikke at hjælpe Angriberen og dels ikke ved en yderliggaaende Fortolkning af sin Neutralitet lægger Hindringer i Vejen for Folkeforbundets

Digitized by Google

Aktion. Dette mener i alt Fald Professor Shotwell, som mange regner for Fredspagtens egentlige Ophavsmand.

Men ogsaa rent retligt og navnlig for Europa har det naturligvis Betydning, at Krig, som endnu efter Folkeforbundspagten i visse Tilfælde er lovlig, selv som Angrebskrig, fremtidig er ulovlig. En Lakune i Folkeforbundets fredsbefordrende System er derved udfyldt.

Endelig er Kellogg-Pagten i sin Egenskab af international Forpligtelse i teknisk Forstand underkastet Bestemmelserne om Haagdomstolens dømmende Myndighed, saaledes at de talrige Magter, der allerede nu anerkender denne som bindende, ad Rettens Vej vil kunne kræve Erstatning for Brud paa Fredspagten. Dette er et af de Punkter, hvorved den nye Traktat adskiller sig fra tidligere Vedtagelser imod Krigen, saasom Genève-Resolutionen fra i Fjor, der ikke paa denne Maade kan paaberaabes for Verdensdomstolen i Haag.

Krigsforbudet faar ogsaa Virkning paa et andet Omraade. Naar det nemlig overhovedet ikke længere er lovligt at gribe til Krig, er det naturligvis ogsaa retsstridigt at erklære Krig i de Tilfælde, som en Voldgiftstraktat undtager fra Forpligtelsen til at afgøre Tvistigheder ved Voldgift. I mange ældre Voldgiftstraktater har Parterne f. Eks. forbeholdt sig, at Stridigheder, der vedrører deres Livsinteresser, Uafhængighed eller Ære, ikke skal kunne kræves afgjort ved Voldgift. I denne Henseende betyder den nye Fredspagt, at det nu ogsaa i disse Tilfælde er ulovligt at gribe til Krig, og derfor gør Krigsforbudet saadanne Forbehold i Voldgiftstraktater overflødige, forsaavidt de da betyder, at Parterne forbeholder sig at føre Krig. Man kan i det hele sige, at Fredspagten gør det naturligt at opgive disse Indskrænkninger i Voldgiftens Omraade, hvilket jo forøvrigt allerede i stort Omfang er sket i de nyere Voldgiftstraktater. Derimod vilde det være for vidtgaaende at hævde, at Fredspagten ubetinget har udslettet enhver traktatmæssig fastslaaet Undtagelse fra Voldgift, fordi Undtagelserne fra den rene Voldgift langt fra i alle Tilfælde er ensbetydende med, at vedkommende Land forbeholder sig Adgang til at afgøre Stridsspørgsmaalet ved Krig. Den positive Forpligtelse i Fredspagtens Artikel 2 til at afgøre alle Tvistigheder ved fredelige Midler sigter heller ikke blot til Afgørelse ved Voldgift, men omfatter ogsaa alle

Digitized by Google

andre fredelige Afgørelsesmaader, derunder den hyppigste og i Praksis allervigtigste, nemlig Forhandling.

*

Vinder end denne Fordømmelse af Krigen almindelig Tilslutning og er ikke de betydende Magter for sendrægtige med deres definitive Ratificering, vilde det naturligvis dog være letsindigt at tro, at den hellige Fred nu er velforvaret. Krig mellem Stater er et rodfæstet Onde, og man har før set Traktater viede en Fred, hvis Evighed har vist sig beklagelig kort.

Omendskønt Traktatbrud er forsvindende sjældne i Forhold til de Tusinder af internationale Aftaler, der samvittighedsfuldt efterkommes af Staterne, er der ingen Vished for, at ikke den nye Fredspagt under gunstige Forhold svigtes af sine Ophavsmænd. Pessimisten vil altid tro det og derfor underkende den moralske Værdi, det har, at de førende Magter i Verden erklærer Krig for retsstridig. De fremsatte Forbehold og Betænkeligheder, deres Opgivelse eller Præcisering og hele den offentligt stedfundne Meningsudveksling herom kan dog tages som et Vidnesbyrd om den Oprigtighedens Aand, hvori Magterne har forhandlet og er naaet til Enighed.

I kommende Kriser er den nye Pagt et Lod i Fredens Vægtskaal. Hvor tungt det vejer, kan ingen sige endnu. Det afhænger af Verdensopinionens Styrke, et Imponderabilium, som ofte er det, der bestemmer Krisens Udgang.

Under alle Omstændigheder er det, som Le Temps skrev om Stresemanns Besøg i Paris, et ubedrageligt Tidens Tegn, at Tysklands Udenrigsminister ikke ti Aar efter Krigen og Versailles-traktaten kan komme officielt til Paris for at underskrive en Pagt, der fordømmer Krigen som et Middel i den nationale Politik. »Il y a quelque chose de changé en Europe«, trods alle Vanskeligheder og uløste Problemer.

Digitized by Google

HOS CENSOR ROSENBERG.

En Samtale om svundne Tiders Filosofi, Teater, Litteratur og Presse belyst ved karakteristiske Erindringer om Datidens førende Personligheder.

CENSOR *P. A. Rosenberg* er flyttet ind i et af de gamle Palæer ved Frederiksholms Kanal, — paa den ene Side har han til Nabo Nationalmuseet og paa den anden Side Borups Højskole, og fra sine Vinduer kan han se ud over Christiansborgs Slotsplads, Thorvaldsens Museum og helt op mod Højbro til Bockelunds Hjørne, der hvor »Fædrelandet« i hans Barndom havde Kontor med *Carl Ploug* i Redaktørstolen. P. A. Rosenberg har altsaa placeret sig selv rigtigt, — midt i det nationale og folkeligt centrale Danmark, hvor han altid har haft sine varmeste Sympatier. Og ser han lidt hen tilhøjre for Christiansborg, kan han mellem Slottet og Kongens Bryghus ane Det store Kongelige Bibliotek med *Kierkegaards* Statue i Haven, Kierkegaard, der i de unge Aar bjergtog ham — som han bjergtog hans beundrede Læremester Professor *Rasmus Nielsen* . . . .

Vi sidder i Censors Kontor, der paa Filosofvis er ret spartansk og udstyret med en Feltseng, saa den ungdommelige 70-aarige uforstyrret og uden at forstyrre kan arbejde sent og gaa til Ro uden smaalige Hensyn til borgerlig Sengetid . . . P. A. Rosenberg er straks oplagt til en Samtale, han er et lysende Eksempel paa, at det er Aanden, der bestemmer vor Alder:

— Jeg kunde jo fortælle en Maaned i Træk, siger han smilende, naar Rammen er saa vid, at jeg blot skal fortælle af mine Oplevelser! Men jeg kan da i alt Fald begynde med at sige, at den betydningsfuldeste Oplevelse i mit Liv indtraf, da jeg var 10 Dage gammel!

— Husker De den tydeligt?

— Nej, *det* gør jeg dog ikke, men jeg har faaet den fortalt, og den gaar ud paa, at jeg i den Alder var lige paa Nippet til at blive forgiftet af min Far. Jeg havde Trøske i Munden, som Spædborn jo ofte har det, og da min Mor endnu laa i Barselseng, skulde min Far give mig en Skefuld Fennikelvand, — han sad netop og skrev, og uhyre distraet, som han var, tog han fejl af Flaskerne og gav mig i Stedet for Blyvand — med det Resultat at jeg et Øjeblik efter laa med Fraaden om Munden.

Digitized by Google

P. A. Rosenberg.

Far styrtede saa, efter at have opdaget sin Fejltagelse, rædselslagen hen til Lægen, den gamle Dr. Brünniche, som sagde:

— Har De givet Barnet Blyvand? Ja, saa behøver jeg vist ikke at komme!

Imidlertid skyndte han sig alligevel derhen, og det viste sig, at jeg til hans Forbavselse ikke var død endnu!

— Saa maa De bestemt have glemt at ryste Flasken? sagde han til min Far.

Og det indrømmede han, lykkelig over, at hans Distraktion her virkelig havde udrettet noget godt. Men havde Far været

Digitized by Google

mindre distræt, ja saa havde jeg altsaa ikke siddet her . . . og dog skal min Mor have sagt, da den første Forskrækkelse var overstaaet:

— Tænk, at du kan give Barnet Medicin uden at ryste Flasken! . . . .

Min næste Oplevelse af en vis Betydning var mit Møde med gamle *N. F. S. Grundtvig,* og det kan jeg huske ret tydeligt: Far havde taget mig med derhen, for jeg dog engang skulde kunne sige, at jeg havde set Grundtvig. Og straks jeg saa' ham, sagde jeg: Jeg vil hen til den gamle Mand!

Og Grundtvig tog mig op paa sit Knæ og snakkede venligt med mig . . . Det er vel ikke mange nulevende, der saaledes bogstaveligt taget har siddet paa Grundtvigs Skød.

— De er en Beundrer baade af Grundtvig og Kierkegaard — hvordan kan det forenes?

— Jeg kom først til Kierkegaard, og jeg dyrkede ham under Paavirkning af *Rasmus Nielsen* saa lidenskabeligt, at jeg nær havde sprængt mig paa det. Kierkegaard er jo farlig for dem, der tager ham *for* alvorligt og samtidig skal leve Livet, — og efterhaanden opdagede jeg jo ogsaa, at der ikke *kan* leves paa saa højspændte Krav for et sundt Menneske, og her var det netop Grundtvigs frodige Menneskelighed og klare Tanke, der kom til mig som en Befrielse og Beroligelse.

— Det er ellers almindeligt at kalde Grundtvig uklar?

— Jamen det er Snak! Han er Klarheden og Enkelheden selv. Men han havde den Skæbne, at han levede i en Periode, hvor man sværmede for de hegelske dialektiske Metoder, og han selv var en genial Bondedreng, der lod sig imponere af »de fine«, derved kom den hegelske Terminologi ind i hans Værk, hvor den bare virkede forstyrrende, men han vilde nu vise, at han ogsaa kunde sige det paa *den* Maade!

— Traf De *Ploug* nogensinde?

— Jae, Far kom meget hos ham paa »Fædrelandet«s Redaktion, og jeg kan huske, at en Dag, da Far med mig ved Haanden var paa Vej til Ploug, mødte vi paa Højbro en pragtfuld Mand i Pels, høj og rank og smuk. Far sagde, at jeg skulde give ham Haanden og bukke, men jeg vilde ikke. Og bagefter sagde Far saa til mig: Hvorfor vilde du dog ikke give Manden Haanden?

Digitized by Google

— Nej, sagde jeg, det var Rævepelsen! Jeg havde i mit Hjem ofte hørt *Heltzen,* Amtmanden i Odense, omtale som en politisk Rævepels, og da jeg nu saa en Mand i en Pels, troede jeg, det var ham.

— Snak, sagde min Far, det var jo *Orla Lehmann!* —

— Har De nogen Erindring om Grundlovens Giver *Frederik den Syvende?*

— Ja, jeg overværede som 6 Aars Dreng hans Ligfærd, jeg stod i et Vindue paa Slottet og saa Kongens Kiste blive kørt ind paa Slotspladsen, og jeg husker, at det gjorde et frygteligt Indtryk paa mig, at Kongens hvide Hest førtes foran, for man havde fortalt mig, at den skulde dræbes og følge sin Herre i Døden. Det var naturligvis kun noget, man sagde. Min Far var, mens jeg stod ved Vinduet, gaaet hen for at tale med Ploug, og pludselig var der en Mand i Klyngen om Vinduet, som rakte Haanden frem og pegede paa Kisten og sagde til de nærmeststaaende:

— Vèd De, hvad Hemmeligheden var ved den Mand dèr? Han var gal!

Jeg var rystet over de Ord, og da jeg bagefter fortalte Far det, sagde han, at den Slags skulde jeg ikke høre efter! —

— De har ligesom Deres Skolekammerat Herman Bang drømt om at blive Skuespiller?

— Ja, jeg har haft to hede Ønsker: Først vilde jeg være Røverkaptajn — det var vist under Paavirkning af »Fra Diavolo«, og dernæst vilde jeg være Skuespiller — og paa en Maade blev jeg jo det sidste i min Egenskab af Foredragsholder og Oplæser. Men rigtig Skuespiller egnede jeg mig desværre ikke til, og det var mig en Sorg, selv om det ikke gik mig *saa* nær til Hjerte som *Herman Bang,* der aldrig forvandt Skuffelsen over sit sceniske Nederlag! Han vilde sikkert gerne have ofret alle sine Værker for at have slaaet igennem som Skuespiller!

— Kunde man ikke tænke sig, at han i en mere moderne Tid kunde have haft større Muligheder, en Tid, der som vor var mere liberal overfor det bisarre?

— Nej, han *havde* ikke Skuespillertalent! Hans Oswald i »Gengangere« skal have været noget af det grufuldeste, og jeg vil gerne tro det! Men han kunde takke Phister for sin Skæbne paa dette Omraade, for det var Phister, som satte ham de Nyk-

Digitized by Google

ker i Hovedet. Phister opførte nemlig nogle Holbergforestillinger paa Sorø Akademi med Medvirkning af Eleverne, og i en saadan Forestilling spillede Bang, der var 15 Aar, en af Rollerne. I en Scene kom saa Phister til at gentage sin Stikreplik, og da Bang jo ikke godt kunde begynde forfra paa sin temmelig lange Replik, improviserede han rapt:

— Det haver du jo alt eengang sagt, din Svinepels!

Og det blev skæbnesvangert, for det imponerede Phister i den Grad, at han sagde: Den Dreng maa jo til Scenen!

— Hvorfor opgav De selv Skuespillerdrømmene?

— Jeg tror, det var *Johanne Luise Heiberg*, som fik mig derfra. Jeg kom en Del hos hende, og hun holdt af at høre mig læse højt for hende, især Shakespeare, og hun mente, jeg havde Evner og vilde en Tid have mig til Scenen, men saa endte det med, at hun sagde: — Nej, gør det alligevel ikke! Jeg har aldrig set en Mand, der ikke blev ødelagt af det! En Kvinde *kan* maaske bevare sig, men en Mand ikke!

— Men *Michael Wiehe* kunde dog? indvendte jeg.

— Jae —, svarede hun, lige til *Høedt* fik ødelagt ham!

For Resten husker jeg et lille karakteristisk Træk, — da hun skulde bedømme mine Muligheder for Scenen, var det første, hun sagde, disse Ord:

— Lad mig se, hvordan sidder Deres Ører! Jo, dem er der ikke noget i Vejen med! Og det er nemlig det eneste, man ikke kan ændre!

— En senere Generation har en Anelse om, at hun var overvurderet som Kunstnerinde, — at hun var lidt affekteret, er det rigtigt?

— Aaja, i alvorlige Roller vel nok lidt, men i Lystspil var hun aldeles straalende! . . . .

— Foruden Grundtvig og Kierkegaard beundrer De Rasmus Nielsen højt?

— Ja, umaadeligt! Han er den største Filosof, vi har haft i Norden!

— Større end Kierkegaard?

— Ja, Kierkegaard er jo ikke i den Forstand Filosof, han er som Digter, som Aand, som Personlighed enestaaende. Rasmus Nielsen derimod var som Filosof en Begavelse, som ragede op over alle andre. Karakteristisk nok var han jo ogsaa den eneste,

Digitized by Google

Søren Kierkegaard regnede for sin jævnbyrdige, og han bestemte, at Rasmus Nielsen skulde udgive hans efterladte Papirer. De var nære Omgangsvenner, Kierkegaard og han, og skønt Rasmus Nielsen var fire Aar ældre, blev han aldeles magtstjaalet af Kierkegaards Aand og lagde hele det hegelske System tilside for at gaa ind paa Kierkegaards Idéer. Han har selv fortalt mig om sit Samarbejde med Kierkegaard, og det har jo ikke været helt let. Kierkegaard var jo umulig at omgaaes, saa sær og indviklet som han var i sin evige Trang til at gøre alt sværere. Naar f. Eks. Rasmus Nielsen skrev et og andet i Kierkegaards Aand og Stil, saa var han stødt over, at Nielsen ikke opgav Kilde, men samtidig forbød han ham at citere sig, fordi det ikke skulde se ud, som om de dannede Klike! Det var virkelig lidt besværligt . . . Jeg kan for Resten huske et lille Træk, som Rasmus Nielsen engang fortalte mig, det falder mig ind, nu da vi taler om Kierkegaard: Rasmus Nielsen og Kierkegaard kom gaaende paa Højbro udfor »Fædrelandet«s Kontor, og pludselig standser Kierkegaard og peger over mod Thorvaldsens Museum, hvor Thorvaldsen kom gaaende omgiven af en beundrende Borgerfamilie, hvem han viste Museet.

— Se, sagde Kierkegaard, se hvor glade de er ved at være den store Mand saa nær, — og saa aner de ikke, at han er hundrede Mile borte!

Har man ikke Kierkegaard i saadan en eneste Replik? Og saa Billedet af de to Filosoffer og den hvidhaarede Mester ovre ved Museet . . . Det har brændt sig ind i min Erindring, som om jeg selv havde oplevet det . . .

— Hvorfor naaede Rasmus Nielsen aldrig ubetinget Anerkendelse, naar han var saa overordentlig fremragende?

— Han kan vente, han er stor nok til at taale det! Og han vil faa sin Renæssance! Men nægtes kan det jo ikke, at han selv i nogen Grad var Skyld i, at han ikke helt sejrede: Hans Karakter stod ikke i et jævnbyrdigt Forhold til hans Begavelse, han var og blev Almuesmanden, Opkomlingen, der har reusseret, derfor var han grænseløst imponeret af alt fornemt for ikke at sige det rent ud: uhyre snobbet!

Han har selv engang sagt:

»Jeg har aldrig ønsket at gaa i Spidsen, men altid at være

Digitized by Google

Nr. 2!« Og det er virkelig en meget uheldig Udtalelse af en Mand, der var født til at blive en Nr. 1!

Han havde i det hele taget *for* megen Sans for denne Verdens Goder, og heri understøttedes han kraftigt af sin Hustru, en frodig, landlig Skønhed, men aandløs og materiel og banal. Man mærkede paa alt, at hun var den djærve Landsbyskønhed, som den begavede Bondestudent i den første sanselige Forelskelse havde lovet Guld og grønne Skove, og at disse Løfter havde betydet lige saa meget for hende som Kærligheden — om ikke mere! Jeg hørte hende engang sige anerkendende til ham:

— Du har virkelig holdt næsten *alt*, hvad du dengang lofte mig!

— Næsten? sagde Rasmus Nielsen.

— Ja. Karethen har jeg da ikke faaet!

Se, saadan en Kone *er* jo ikke højnende Omgang for en Filosof. Alt, hvad der var i ham af Jordbundethed, det fremelskede hun, mens hun ustandselig stiklede til ham, fordi han omgikkes »en Nar« som Søren Kierkegaard, og det er *min* Opfattelse, at det var hende, der tilsidst fik dem skilt.

Men vil De have et lille Eksempel paa, hvad Rasmus Nielsen betød, saa læg Mærke til, at den højtansete Biskop Martensen skrev sin Dogmatik med Rasmus Nielsen som Raadgiver, — og dette Værk rager højt op over Martensens øvrige Bøger!

Men Nielsen svigtede paa et afgørende Punkt sit Kald:

Efter hans Død fandt man en Korrespondance mellem ham og hans Forlægger, gamle Hegel. Heri foreslog Nielsen at skrive en Trilogi — en empirisk, en rationel og en religiøs Psykologi. Og han spurgte — karakteristisk nok — Hegel, hvad han kunde faa i Honorar.

Hegel svarer, at han helst vilde have populære Værker, da de betalte sig bedst, — — og herefter opgav Nielsen sit store Værk og skrev kun populære Ting.

Det er i Virkeligheden en afgørende Dom over hans Karakter, — selv om en væsentlig Del af Skylden faldt paa hans livsgraadige og jordbundne Ægtehalvdel. Men stor Synd var det, for havde han faaet skrevet sin religiøse Psykologi, var det blevet et fremragende Værk!

Han følte godt selv, at hans Hustru var af en anden Verden; naar hun kom ind i Stuen, mens man sad og talte med ham,

Digitized by Google

tav han altid, og naar han hyggede sig sammen med hende i Familiens Skød, var han som forvandlet til en bred og jovial, patriarkalsk Spidsborger, der glædede sig over »Mutters« Mad — og *den* var god, det skal indrømmes. Og hun glædede sig, naar Gæsterne havde Appetit, . . . Ret skal være Ret.

Men jeg kan endnu se hende for mig efter Nielsens Begravelse. Vi var en Del Venner samlede, og pludselig sagde hun: »Nu skal vi læse noget af Fatter!«

Og saa kom hun med en Artikel, som Rasmus Nielsen anonymt havde skrevet for Kong Christian den Ottende, mod sin Overbevisning! »Det er den Artikel, Fatter skrev for Kongen!«

Altsaa end ikke dette sorte Punkt i Mandens Liv havde hun Forstaaelse af.

Men saa rejste *Rudolf Schmidt* sig og lagde sig imellem: »Nej *det* skal vi ikke!« . . . .

— Hvorfor var *Peter Nansen* i sin Tid saa ond mod Dagmarteatret og Dem, da denne litterære Scene lagde ud?

— Jae, jeg ved saamænd ikke, smiler Rosenberg, maaske har han ikke syntes om mit Ansigt eller Martinius' Façon. Og saa var han jo Pennen, af hvem man ventede den daglige ironiske Artikel, som kunde faa Folk til at le. For Resten blev vi senere meget gode Venner, og Betty Nansen blev jo ogsaa snart knyttet til Dagmarteatret. Men Pressens Holdning var i Begyndelsen — og jævnligt senere ogsaa — ganske taabelig. Jeg husker, at jeg engang blev kritiseret, fordi »Rialto-Broen ikke lignede«, — nu er der som bekendt flere Hundrede Broer i Venedig, og det var slet ikke den, jeg havde benyttet! Og saadan var det Gang paa Gang.

Man fik det Indtryk, at Teatret skulde saboteres, og jeg indbød da harmfnysende Pressen til et Møde, hvor jeg læste den Teksten uden at lægge Fingre imellem og opfordrede de Herrer Anmeldere til en Diskussion. Da jeg sluttede mit Foredrag, rejste Redaktør *Carstensen* sig — jeg kan se hele Scenen for mig endnu — og sagde, at efter den Behandling kunde Pressens Mænd ikke indlade sig paa nogen Diskussion, og saa vandrede han fulgt af de fleste Kolleger ud af Salen, mens jeg raabte efter dem:

— Ja, nu gaar De Herrer fejgt Deres Vej, men De gaar lige op paa Deres Redaktioner for at fortsætte Deres Forfølgelse.

Digitized by Google

Naa, enkelte blev dog, bl. a. *Carl Muusmann,* hvis Forsvar var af en lidt aparte Art. Han sagde omtrent følgende:

— Ja, det kan jo godt være, at vi undertiden har kritiseret Teatret ufortjent, men vi har til Gengæld ogsaa ofte rost det ufortjent! Stor Jubel selvfølgelig — ogsaa Muusmann deltog i Munterheden.

— Er Deres Syn paa Pressen ikke blevet noget mildere med Aarene?

— Jeg tager jo ikke Tingene saa højtideligt mere, man lærer at se med Humor paa Livets Foreteelser, og man lærer at staa for Skud. Maaske burde jeg dengang have taget lettere paa det, saa var det maaske ogsaa gaaet lettere, men det var jo Alvor for os med det Teater. Nu har jeg jo ikke noget udestaaende med Pressen, skriver nu og da selv i den, men enig med den i eet og alt er jeg jo ikke. Det er mig f. Eks. en Gaade, at man nu ved min 70 Aars Fødselsdag fortrinsvis heftede sig ved min tyveaarige Virksomhed som Censor, men beskæftigede sig forholdsvis lidt med min lige saa langvarige og efter min egen Mening adskilligt betydningsfuldere Gerning som Instruktør ved Dagmarteatret, dette Teater, som dog virkelig gjorde en Indsats af Rang i dansk Teater, selv om et og andet kan kritiseres. Det er den Art Ting, som gør, at man ofte finder Pressens Domme lidt for tilfældige og overfladiske. Og saa kan man vist desuden trygt sige, at Pressen holder ikke af Folk, der følger deres eget Hovede, man skal helst aflægge Redaktionerne smaa Visitter og anmode dem om at faa optaget Notitser, og det har jeg aldrig givet mig af med . . .

— Hvordan ser De paa Fejden mellem *Henri Nathansen* og *Vilhelm Andersen?*

— Jeg har ikke overvejet det Spørgsmaal dybere, men jeg synes i alt Fald, at Vilhelm Andersen tog sig Nathansens Kroniker altfor nær. For det første var Nathansen jo ikke uden en vis Anerkendelse, og for det andet maa en anset Skribent dog have Lov at skrive sin Mening, og endelig maa en Kritiker, der selv fælder Domme, ogsaa kunne staa for Skud. — —

— *Tog* Andersen sig det saa nær?

— Jae, det var jo af den Grund, at han ikke vilde tale ved Christian Winther-Festen, har man sagt mig, og saa blev det i Stedet for mig, skønt jeg ikke bryder mig om Chr. Winther . . .

Digitized by Google

— De nævnte før, at De siden kom til at sætte Pris paa Peter Nansen. Skyldtes det nogen bestemt Tildragelse?

— Jeg opdagede efterhaanden, at der i denne kølige Spotter var en hel Del Idealitet, jeg husker f. Eks., at han engang stemte for, at man i radikale Kredse skulde støtte en ung opdukkende Skribent, og han var fordomsfri nok til at gøre det paa Grund af Mandens Begavelse, skønt denne unge Mand, sagde Nansen, »utvivlsomt engang vil blive en af vore farligste Modstandere«. Og det blev han! Hans fornemme Overlegenhed i dette Tilfælde minder lidt om Kong *Christian den Niendes* Holdning overfor *Bille,* da han i sin Tid søgte Stillingen som Danmarks Gesandt i Washington. Kongen vilde ikke underskrive Udnævnelsen, fordi Bille i sin Tid havde skrevet krænkende om ham.

Saa fik man *Fru Hall* til at gaa til Kongen, hun havde en egen Evne til at tale en Sag.

»Jamen jeg *kan* dog ikke udnævne en Mand, der har skrevet saadan om mig!« sagde Kongen.

»Det har Bille saamænd glemt, Deres Majestæt, ellers havde han næppe søgt Stillingen!«

»De har Ret, — og hvad Bille har glemt, vilde det ikke være kongeligt af mig at huske!« Og med disse i Sandhed kongelige Ord underskrev Kongen saa Udnævnelsen.

Forøvrigt var Nansen ikke uden Hjertevarme paa Bunden, dog især overfor Venner, det var Jødens uudryddelige Familiefølelse, der gav sig dette Udslag . . . og saa maatte man jo anerkende hans Talent og skarpe Intelligens . . . .

— Maa jeg til Slut stille Dem et Spørgsmaal i Deres Egenskab af Store Nordiske Konversationsleksikons Redaktør: De bruger i flere af Deres Forfatterbiografier Udtrykket *sympatisk,* — — er det ikke et lidt subjektivt Tillægsord i et Værk, der tilstræber Objektivitet?

— Jo! svarer Rosenberg aabent og ærligt. Men for det første er Objektivitet ofte kun tilsyneladende, og desuden er det svært helt at lægge sine egne Synspunkter tilside, man kan tilstræbe det, men nu og da gaar Naturen over Optugtelsen! Der er ogsaa en anden Vanskelighed ved Udarbejdelsen af et saadant Værk. — det er den lange Tid det tager at fuldføre, og som bevirker, at de første Bind er delvis forældede, før de sidste foreligger. Men vi søger jo at raade Bod derpaa ved Supplementsbind.

Digitized by Google

Men fuldkomment bliver aldrig noget Leksikon . . . og hvad Objektiviteten angaar, kan man heller ikke sige, at den understøttes af dem, der skal omtales. Jeg kan huske, at da Biografisk Leksikon i sin Tid udarbejdedes, skrev *Sophus Bauditz* de litterære Biografier, og da han kom til mig for at faa et Par Oplysninger, fortalte han mig, hvordan det var gaaet ham hos *Ernst v. d. Recke.* »Jeg forlanger indført«, sagde Recke, »at jeg udelukkende har skrevet *Bertran de Born* for Pengenes Skyld, og at Kammerherre *Fallesen* har ødelagt mit Liv!«

Det kan man da kalde Objektivitet! slutter P. A. Rosenberg og ler . . . . og pludselig ser jeg for mig et mere end tyve Aar gammelt Billede: Raadhussalen i en jysk Provinsby, fyldt til sidste Plads af unge og gamle Tilhørere, deriblandt ogsaa en Skare Gymnasiaster, der med modtagelige Sind følger den lille ildfulde og aandfulde Magister, som staar paa Talerstolen og tryller de gamle, lidt støvede Klassikere hjemme fra Bogskabene, frem i Øjeblikkets Synskegle og gør dem levende og æggende paany . . . Denne festlige Evne har den 70-aarige Censor, som nu lægger op, bevaret usvækket, og den giver hans Personlighed en Charme, som man stadig føler sig modtagelig for . . . . .

Ved
Holger Jerrild.

Digitized by Google

DET STORE RELIEF.

Af Rikard Magnussen.

HVAD her skal skrives, er ikke ment som en Rebusløsning eller en Ledetraad for »Idioter« til Brug i det Willumsenske Kæmpeværks Labyrint. Var det ment saaledes, kunde det med Rette indbringe mig Prædikat af »Overidiot« fra Willumsen selv, thi »Indholdet« i »Det store Relief« skal ikke bastes og bindes til det bestemte og begrænsede. Det er vel det, han selv klarest har pointeret i sit Værk gennem Sammenstillingen af de to gule Torsoer, at Værket, saavel som alt andet, han har frembragt, hviler paa en Forening af Refleksion og Inspiration, saa at det omfatter baade det, der kan fæstnes og fattes, og det uudsigelige, som kun kan anes eller muligvis gendigtes i Musik eller Poesi.

Selve Værket, Willumsens Hovedværk og det centrale i hans Produktion gennem 35 Aar, er jo imidlertid en skøn og straalende Realitet. I en Grad, som man næppe skulde have troet det muligt, er det lykkedes ham over for Omverdenen at afskære denne Realitet fra dens Forudsætninger, saa at Værket toner frem, pludseligt og overvældende, som Pallas Athene af Zeus's olympiske Herskerhoved. Stillet over for dette mægtige Udslag af en stridende, flammende Kunstnerindividualitet kan man forstaa saa meget, at Værket ikke skal »forstaas«, lige saa lidt som Musik til enhver Tid skal identificeres med kendte, almen forstaaelige Lydfænomener; men man kan ikke undlade at danne sig en Opfattelse af, *hvorledes Willumsen er kommet til dette Resultat*, hvad der oprindelig har været Udgangspunktet. Det ligger i Sagens Natur, at hvad jeg her vil fremsætte derom, kun er en Opfattelse, en Gætning, og jeg har intet som helst Kendskab til, om Tidsfølgen, jeg forudsætter, stemmer med de virkelige Forhold, hvilket heller næppe nogensinde vil blive oplyst, da Willumsen sikkert vil bevare sin Tavshed og lade mig saavel som det øvrige Kryb om at finde os til Rette med hans Værk, som vi kan bedst. Forsøget paa at fatte Værkets Forudsætninger er imidlertid mig personlig en Nødvendighed, og jeg tænker, saa mange for Tiden føler den samme Trang, at det kan undskyldes, jeg foretager Forsøget for aabent Tæppe, især da det sker i nærværende Tidsskrift, hvor jeg før

Digitized by Google

har gjort Rede for min Opfattelse af Willumsens Kunstnerpersonlighed[1]), en Redegørelse jeg paa Grund af den begrænsede Plads, jeg raader over til denne Artikel, maa henvise til og forudsætte bekendt eller genopfrisket.

Jeg opfatter, som dengang nærmere begrundet, Willumsens Kunstnerpersonlighed som en grandios Forening af det bestandigt søgende og det symbolskabende. Fælles Mangefold er den evigt menneskelige Higen, en Higen, som har Maalet i sig selv, efter mit Skøn fordi den ikke er indplantet paa kristelig Grund, storladen og fra et kristent Synspunkt set tragisk, som de hellige tre Kongers Ørkenfærd før Ankomsten til det Sted, hvorover Stjernen stod stille. Lad saa Willumsen fnyse, hvis han af Vanvare skulde komme til at læse dette — jeg fremsætter det som *min* Opfattelse, ud fra *mine* personlige Erfaringer.

Den Kunstner, som intet vil tage paa Autoritet og Tradition, og som har Kraft til at gennemføre en saadan Beslutning paa fremragende Maade, bliver muligvis Fornyeren, i hvert Fald altid den store Ensomme. Som før udviklet, er Willumsens bestandige Søgen just af denne Art, og det i en Grad som ikke hos nogen anden dansk Kunstner. Naar nu en saadan Mand i sit Livs Hovedværk vil stævne selve Livet til Doms, er det en given Sag, at det bliver Livet, som han kender det fra sig selv, og *kun* dette. Selvet bliver Grundvolden, og Værket en Afspejling af hans personlige, altsaa af en Kunstners og af denne bestemte Kunstners Forhold til Livsopgaven og Livsværdierne. Klart og konsekvent udtrykker Willumsen dette ved at bruge sig selv som Model til de fundamentale Figurer i Relieffet. Hvor kan man i denne »Selvoptagethed«, »Selvbeundring« og Guderne maa vide alt, hvad man har paaduttet ham i den Anledning, finde noget forkasteligt?

Saa faar man da først at vide, at han helt og holdent identificerer sig selv med sit Arbejde, sin Kunst. Atter klart og grejt ud fra hans særegne Forudsætninger. Men Arbejdet, Kunstfrembringelsen, beror paa disse to: det aarvaagne, haardnakket viljespændte Arbejde og den salige, daadsvangre Inspiration. Haand i Haand er de fremstillet, thi ingen af dem kan undvære den anden. De kan det aldrig; men jeg havde nær sagt, de kan det navnlig ikke for Willumsen, thi af de to gammelkendte Typer:

[1]) Gads danske Magasin, Decbr. 1923.

Digitized by Google

Aladdin og Nureddin staar han sidstnævnte nærmest, om end til en vis Grad bægge indgaar i hans Personlighed. Det er iøvrigt en stor og rig Tanke, at dansk Kunst i det 20. Aarhundredes Begyndelse har omfattet ikke mindre end to ekstraordinære Begavelser, af hvilke hver havde Tilknytning til sin af de to Typer, nemlig Willumsen og Kai Nielsen. Aladdinstypens Væsen er Ynde, er dette: at skabe med Glæde, Nureddins er Fordybelsen, Møjen, den alkymistiske Forædling. Vil man drage Paralleler, kan man tænke paa Bjørnson og Ibsen, paa Rafael og Michel Angelo, naar man blot erindrer, at ingen af de nævnte repræsenterer nogen af Typerne i absolut Renkultur.

Hvordan tager da Livet sig ud for dette Kunstner-Menneske? Her kommer vi til andet Stokværk i Kompositionen, en konsekvent Videreførelse af første, hvilket maaske tør findes udtrykt i Bevaringen af den fundamentale Symmetri. Som han kun vedkendte sig Forholdet til Livet i den Form, hvorunder han selv kendte det, idet han gjorde sig selv til eet med sin Gerning, saaledes koncentrerer han det vage og vidtstrakte Begreb »Livet« ved at identificere det med »Mennesket«. Nu maa det erindres, at Idéen til dette Værk begyndte at sysselsætte Kustneren for 35 Aar siden, altsaa i Symbolismens Tid, da Kunsten havde optaget et Element af abstrakt Spekulation. Naar Begrebet »Mennesket« skulde leddeles og mangfoldiggøres, har det ligget nær — tænker jeg mig — for Willumsen at bruge *de fire gammelkendte Temperamentsbestemmelser:* Flegmatikeren, Kolerikeren, Melankolikeren og Sangvinikeren. Mennesket er en af disse fire, siger han, tillige i nogen Grad alle fire i én. thi det véd jeg fra mig selv.

Nu vilde jeg give meget for at se de første Udkast til de to sidstnævnte, altsaa de to Figurer foroven til højre fra Beskuerens Synspunkt set, thi de har sikkert været en Del forskellige fra de nuværende, som jeg opfatter som langt senere udformede, end de to Figurer foroven til venstre, der direkte nedstammer fra Værkets Begyndelsesstadium. Det er med et Værk, som dette, som med de store gotiske Domkirker — skrev jeg allerede i for omtalte, tidligere Behandling — vel præges de af een aandelig Stræben, men Enkeltheder vidner om, at de er blevet til gennem skiftende Tidsrum. Tiden har arbejdet Haand i Haand med Willumsen selv under den mangeaarige Udform-

Digitized by Google

ning af Værket, hvilket navnlig ytrer sig gennem Melodiens Harmonisering. Parallel for Parallel viser sig for ham; det oprindelig spinkelt tænkte faar Fylde og Klang ved at mødes med det samme set paa anden Vis, under videre og videre Horisont, eller for at blive i Billedet ved at underbygges og udfyldes til det mangestemmige, til en symfonisk Fylde over den oprindelige Melodi som Ledemotiv.

At »Flegmatikeren« for saa daadskraftig en Personlighed som Willumsen, er blevet ensbetydende med »Svagheden«, den slappe Livsnydelse, Sybariten, er jo forstaaeligt nok, saavel som at han hudfletter Typen ubarmhjertigt. At »Kolerikeren« er blevet en Kvinde, har vel sin første Begrundelse i Hensynet til Symmetrien, hvor Mand og Kvinde skulde være ligeligt repræsenteret, og hvor den tilsvarende Figur »Sangvinikeren« skulde fremstilles som Kvinde; men det skyldes naturligvis ogsaa Paralleliseringen mellem den kvindagtige Mand og Kvinden, som er afklædt for enhver Kvindelighed.

Disse to hører til paa venstre Side, som i det hele taget er Natsiden, modsat Dagsiden til højre. Willumsen var vel ikke Kunstner, om han ikke havde sat den salige Inspiration over den møjsommelige Udformning. Til højre kommer saa først »Melankolikeren«, som jeg altsaa mener oprindelig har set anderledes ud, omend Idéen sikkert har været den samme, thi her har Willumsen selv taget sit Stade. Melankolikeren har ikke været ham en daadløs Klynker, saa langtfra, men Indbegrebet af den store, sørgmodige Mandsro, der var hans egen inderste Livsstemning. Denne Figur maa være ændret gennem Tiderne; thi dens Visdom og Overbærenhed er ikke en 30aarig Mands. Paa samme Vis er Kvinden ved hans Side, denne ikke mindre pragtfulde Figur, sikkert ændret i Kompositionen. Dens Udtryk for det naivt sangvinske Lyssyn har Kunstneren efterhaanden under Indtrykket af Livets Prøvelser ændret i Retning af rigere og inderligere Moderlighed. Meget spiller ind her. Modsætningen mellem de to store Torsoer forneden gaar paa sin Vis igen her paa rent menneskelig Grund. Der er i disse Figurers Epitafiestemning en dyb Taknemmelighed, et Strejf af mandig, ydmyg Erkendelse af, hvad han skylder andre end sig selv, og man kan for saa vidt snarere end at kalde Kvindefiguren for »Naturen«, som Wanscher har gjort det, opfatte den beslægtet, men nær-

Digitized by Google

mere bestemt som Moderligheden selv, Livsvarmen, *Kvindegodheden.*

Omkring disse fire repræsenterer de myldrende Bifigurer Menneskeskæbnernes Mangfoldighed. De er tilsammen kun en Baggrund, et Akkompagnement. Men baaret af de to Torsoer forneden vokser Kompositionen gennem de fire symbolske Figurer op til at blive et Menneskets Monument, et vældigt, mystisk-majestætisk Billede af Livet. Ungdom og sene Mandsaar rækker hinanden Haanden, som Inspirationens og Refleksionens vældige Torsoer. Helt igennem præget af Willumsen selv og af ingen eller intet andet i Verden luer og lyser dette Aandsværk af Kunstens hellige Ild. Flammende staar det, højt og ensomt, lig Bavnen paa Bjærget.

Naar jeg regner med, at de to Figurer foroven til højre i deres nuværende Form maa være forskellige fra de første Udkast, kommer det, som jeg skrev det, først og fremmest deraf, at jeg finder dem præget af en Livserfaring, som først Aarene kan have givet. Dernæst kunde der henvises til den Ændring, Stilen er undergaaet, saaledes som andre allerede har paavist det. Men hvis det er rigtigt, hvad der er blevet mig sagt, at Willumsen oprindelig havde tænkt sin Gruppe »Samhørighed« som et Led af Relieffet, bliver dette yderligere til Støtte for min Antagelse. Den lille Gruppe staar jo opstillet i samme Sal, svag og tynd i sin Virkning ved Siden af Relieffets vældige, orkestrale Magt. Kompositionen, hvortil Gruppen er Forarbejde, synes kun at kunne være tænkt anvendt paa det Sted i Relieffet, hvor nu de to forgyldte Broncefigurer er indføjet. Der er et vistnok meget væsentligt Moment at finde deri, at »Samhørigheden« oprindelig gjaldt Kunstneren selv og hans Hustru og altsaa vilde have givet Stemningen en Ibsensk Tone i Retning af Store Bøjgens Erkendelse: »Den Mand er stærk; der staar Kvinder bag ham«, men at Motivet senere er ændret til at gælde *næste Generation,* dermed alle kommende Generationer, medens Kunstneren indordner sig selv og sit i de to symbolske Figurer foroven til højre. Selve Gruppen af de to Unge er sikkert ogsaa efter sin Stil at dømme af ret sen Oprindelse, hvorunder man dog ikke skal lade sig forvirre af selve Stilændringen, Valget af den nærmest naturalistiske Teknik, thi det betyder blot, at det, som er Livet nærmest, skal formes nærmest Livet selv. Parallelt med dette brugte Wil-

Digitized by Google

lumsen i Gravmælet over Forældrene den ophøjede Monumentalstil til Busterne, den levende Realisme til Barnefiguren, konsekvent og genialt, som før forklaret.

Hvordan Kompositionen af højre Side nu end oprindelig har været planlagt, synes det mig utvivlsomt, at Forandringen, den er undergaaet gennem de mange Aar, har været ensbetydende med en dybtgaaende Forædling. Forandringen har haft den praktiske Betydning at afværge en Motivfordobling, idet de to Figurpar paa højre Side i nogen Maade vilde have virket saaledes, naar ogsaa »Melankolikeren« repræsenterede Kunstneren selv. Men først og fremmest har den givet Kompositionen Tilskud af noget varmt og menneskeligt, noget ophøjet resignerende — i Orgelbruset har den indført vox humana. Og hvor skønt og frodigt er de ikke tænkt, disse to Unge, der kommer jublende som Mytens første Menneskepar for at tage Jorden i Besiddelse! Hvilken Udvikling hos Willumsen selv fra Jotunheim-Billedets Pessimisme til Lyssynet i Det store Relief: »Kaos og Malstrøm, hvor er din Magt! Lad alt andet forgaa, lad mig selv og min Verden hvirvles med, eengang vil Mennesket sejre, eengang vil ogsaa *jeg* sejre igennem Mennesket. Af Ragnarok vil Verden atter formes, og med alle Aser vil Ask og Embla mødes paany paa Idaslettens grønne Volde«.

Digitized by Google

FRANZ SCHUBERT.

Af AXEL KJERULF.

DEN 19. November har Schubert været død i Hundrede Aar. Han var den anden store Musiker, som det skønne Wien bogstavelig talt lod dø af Sult — først Mozart 35 Aar gammel, et lille halvt Aarhundrede senere Schubert i hans 31. Aar.

Nu fejrer Wien Schubert-Fester efter en større Maalestok. Man begyndte dermed allerede tidligt paa Foraaret, af praktiske-turistmæssige Grunde, da tilrejsende Schubert-Pilgrimme, foruden at forrette deres musikalske Andagt, jo ogsaa gærne skulde se den gamle Kejserstad i Sommer og Sol. Og lige siden har man holdt paa med Koncerter og Modtagelser, Banketter og Forestillinger, indtil Festlighederne kulminerer nu omkring selve Hundredaars-Dødsdagen. Naar det endelig er forbi, har man

Digitized by Google

udnyttet Schubert til sidste Trevl, og det varer vel en Stund, førend nogen igen tør vove sig i Lag med hans Musik. Det er ikke langt fra, at Wien for anden Gang slaar Schubert ihjel. Man kan i Øjeblikket »an der schönen blauen Donau« ikke købe en Æske Chokolade, Barbersæbe, Strømper eller endnu nyttigere og intimere Smaating, uden at Mesterens krølhaarede, bebrillede tykke Hoved lyser én i Møde som Varemærke: »Schubert-Qualität — echt weanerich«.

Havde han kunnet opleve det selv, den lille fyldige, gemytlige Wiener-Musikant — han vilde have moret sig kongeligt, og sammen med Vennerne foranstaltet en ekstra munter »Schubertiade« med tilhørende Opførelse af »Erlkönig«, blæst solo paa Redekam af selve Mesteren, eller Serenaden »Horch, horch —« udsat for Hylekor med Akkompagnement af klirrende Puncheglas, smeldende Grydelaag og skramlende Stegepander.

Man kan maaske vanskeligt tænke sig Schubert saa respektløs og kaad? Har vi ikke alle — ligervis som Varemærket — Schubert-Klichéen parat: stille, elskelig og beskeden!

Lystspildigteren Baurnfeld, et skarpt og vittigt Hoved, gennem mange Aar nær Ven med Schubert, svarede en Gang, da han som gammel Mand blev spurgt om, hvorledes Schubert havde været: »Han var egentlig en Dobbeltnatur, Wiener-Munterhed blandet med — og forædlet ved — dyb Melankoli. Inderst en Digter og en Drømmer, men set udefra paa sin Vis et Nydelses-Menneske, blev han naturligvis bedømt paa dette sit ydre Væsen, der ganske manglede den almindelige selskabelige Politur, hvorfor mangt et Dagligdagsmenneske maatte føle sig meget mere værd end »Müllerliedernes« og »Vinterrejsen«s ubehøvlede Sanger«.

Kan hænde, at Schubert, sin Dobbeltnatur tro, er vandret bort fra det larmende muntre Gilde, og i stille Ensomhed har lyttet til det tusindstemmige Hyldestkor fra hans elskede, nu saa forarmede Wien — at han, den hundredaarige Døde, har følt den smertelige Fryd ved den Beundring, ja Tilbedelse, der nu endelig, saa altfor sent naar hans Øre. Føler han, der virkelig inderst inde var saa stille, saa uendelig elskelig, saa dybt beskeden, en rørende Taknemlighed over, at hans Livsværk skænkede Tusinder og atter Tusinder af Mennesker Verden over talløse frydefulde Timer — føler han, hvor smaa og intetsigende hans

Digitized by Google

stakkels korte Menneskelivs Lidelser har været i Forhold hertil — og stiger der ikke af denne hans stolte og taknemmelige Følelse en Hymne frem, formet i hans egne skønne Toner: Du holde Kunst, ich danke dir!

Schuberts hele Livsværk er én eneste stor Lovsang til Musikens skønne Kunst. Og har *han* Sancta Cæcilie at takke for Trøst og Befrielse i mangen en »graa Time«, kan den hellige Jomfru paa sin Side ogsaa takke ham for en lang Række stolte og dejlige Værker.

Det er ufatteligt, hvorledes Schubert i Løbet af kun fjorten Aar — fra han var 17 til sin Død som 31aarig — har kunnet frembringe saa uhyre meget: 9 Symfonier, 6 Ouverturer foruden tre andre Orkesterstykker, af Kammermusik femten Strygekvartetter, en Klaverkvintet og en Strygekvintet, to Klaver-Trioer og en Strygetrio, en Oktet for Strygere og Blæsere, for Violin og Klaver fem Sonater, en Fantasi og en Rondo, for Klaver alene opimod 70 Værker, deraf 20 Sonater og den store Wanderer-Fantasi, omtrent en Snes større og mindre dramatiske Arbejder, 30 kirkelige Værker, hvorimellem seks store Messer, over 70 Korværker og foruden de tre store Sang-Kredse over 600 Enkeltsange. Alene tidsmæssigt er det et Kæmpeværk! Og mindre beundringsværdigt bliver det ikke, naar man betænker, at han hele sit Liv igennem maatte stride forgæves mod Dumhed og Uvilje, først sent og endda kun sparsomt opnaaede en vis Anerkendelse, der dog aldrig rakte saa vidt som til officielle Kredse, at det ene store, pragtfulde Værk efter det andet blev henlagt uden Opførelse, at han knapt nok selv har hørt Halvdelen af sin Musik udført, medens Musikforlæggerne kun trevent gik med til Udgivelsen af Sangene og de mindre Klaverting, og i hvert Fald skambød ham med de usleste Honorarer.

Men ingen Modgang har kunnet dæmme op for denne vældige Strøm af Skaberkraft, intet Mismod har kunnet slukke hans hellige Ild.

Allerede fra Drengeaarene begyndte Musiken at spille ham i Hovedet. Skolelærerens lille Søn fra Wiener-Forstaden løb daglig hen i en Klaverfabrik, hvor en af Familiens Slægtninge var ansat som Snedkersvend, og her forsøgte han sig med de smaa Fingre paa Klaveret. Da han blev optaget som »Sopran-Dreng« i Hofkapellet, sang han alle de andre sønder og sammen, og avance-

Digitized by Google

rede i Elevorkestret til Første-Violin, ja endog til Kapelmesterens Vikar. Fjorten Aar gammel komponerede han paa Livet løs, kun hemmet af Mangel paa det kostbare Nodepapir. Den første Symfoni er skrevet i hans sekstende Aar, Aaret efter opførtes hans første Messe i Lichtenthaler Kirken, og han skrev den geniale Sang, der med ét viste ham som Nyskaber og indvarslede den romantiske Periode: »Gretchen am Spinnrade«. Da var han ikke fyldt atten Aar. Næste Aar fulgte »Erlkönig«, der skulde blive hans maaske populæreste Sang, og videre i rig Udvikling og overdaadig Fylde alle de dybe, inderlige, storslaaede, smertelig skønne og jublende livsglade Sange, hvis Frembringelser strækker sig lige til kort før hans Død, hvor Müllerliederne og Vinterrejsen, samt de efterladte Heine-Sange danner Afslutningen paa et Værk, der ikke alene er eksempelløst ved sin Udstrækning, men ved sin Nyskabning og sit Værd gør Schubert til den moderne Sangs Ophav, og til den første og største Lieder-Komponist i Musikens Historie.

Omend Schubert i sine Sange naaede det højeste, skabte han dog ogsaa paa alle andre musikalske Omraader noget nyt og selvstændigt — og uvisnelig skønt. Overalt lader hans Udvikling sig spore, og mest i Instrumentalmusiken, hvor han fra det løst formede, umiddelbart strømmende, det blot frydefuldt musicerende kæmper sig frem fra Værk til Værk til sikrere, mere bevidste Midler, til større Dybde og Inderlighed. Formelt nyskabende er Schubert ikke i sin Instrumentalmusik, men han udvider og frigør Formen, til den rummer hans overdaadige musikalske Rigdom, der kun fattigt lader sig nævne ved Ord, men som er i inderligste Pagt med alt hvad der er ungt, berusende ungt, i Fryd og i Ve, i alle Tilstandsformer født af en sund og frisk, altovervældende Skønhedsglæde. Schubert følger Musiken fra dens rene klassiske Templer ud i fri Natur og ud blandt Mennesker, og efter at have hyldet den guddommelige Mozart og knælet for Titanen Beethoven, vandrer han ud, finder sig selv et Sted i Wiens nærmeste Nærhed, hvor hans underskønne Sangmø skænker ham sit Hjærte. Medens Beethoven kæmper sin heroiske Kamp og dramatiserer sine storslaaede Tanker, synger Schubert lyrisk bevæget om alt Menneskelivs Sorger og Glæder. Han har ikke Mozarts fyrstelige Rococo-Fornemhed, er ikke som Beethoven Aands-Aristokrat, men ejer til

Digitized by Google

Gengæld det letrørte Sind, der kunde kaldes borgerligt Gemyt, om man ikke dermed forbandt noget altfor jævnt, men forstod det som almén-menneskeligt. Schubert er ikke det usædvanliges Sanger; han griber det mest menneskelige, de aller enkleste og almindeligste Følelser, løfter dem op i en lyrisk-poetisk Sfære og giver dem et fuldgyldigt, ægte og sandt Udtryk i et Tonesprog, der altid formede sig for ham i bestandig Skønhed.

Det gælder hans store mesterlige Symfonier — »den ufuldendte« h-moll og C-Dur Symfonien —, ikke mindre Kammermusiken med Kvartetterne i a-moll, d-moll, Es-Dur, E-Dur og G-Dur, Forellkvintetten, Oktetten og Strygekvintetten, Klavertrioerne i B-Dur og Es-Dur, Wanderer-Fantasien, Klaver-Sonaterne (H-Dur, de to i a-moll, D-Dur og de tre sidste i c-moll, A-Dur og B-Dur), de firehændige Klaverværker med f-moll Fantasien og Grand Duo, Valsene, Korværkerne. Kun paa ét musikalsk Omraade naaede Schubert ikke det betydelige: det dramatiske. Han nærede en ulykkelig Kærlighed til Teatret og forsøgte sig Gang paa Gang, oftest endda uden Held til at faa Værket frem paa Scenen, og naaede det saa langt, blev det ham kun en Skuffelse. Trods mange skønne Enkeltheder er Schuberts dramatiske Musik svag, for langtudspundet lyrisk. Kun den lille yndefulde og lystige en-Akts Opera »Der häusliche Krieg« høres endnu den Dag i Dag med Udbytte.

Saa rigt og bevæget som Schuberts indre kunstneriske Liv var, ligesaa begivenhedsløst formede sig hans ydre Tilværelse. Paa Faderens indstændige Opfordring blev han Hjælpeskolelærer og terpede i tre Aar A-B-C med Børnene i Faderens Skole. Men saa brød han ud, og forsøgte Resten af Livet at klare Dagen og Vejen som Musiker. »Ofte havde han ikke Midler til at købe sig det aller nødvendigste«, fortæller Vennen Spaun, »men det slog ikke hans Humør ned, og flere Aar igennem tog han imod at være en Vens Gæst ved de muntre Gilder paa Værtshuset, hvor vi blev siddende til over Midnat. Blev det særlig sent, tog han tiltakke med et beskedent Natteleje i mit Værelse. Han var saa vant til Briller, at han laa og sov med dem om Natten. Om Morgenen satte han sig upaaklædt hen og komponerede de skønneste Sange.« Vennerne spillede i det Hele taget en stor Rolle i Schuberts Liv. Upraktisk som han var og evig optaget af at

Digitized by Google

komponere, maatte de sørge for ham paa alle Maader; kun én Gang saa længe han levede, lejede han sig i et Aarstid sit eget Værelse, ellers boede han hos snart den ene, snart den anden, Dagen igennem »umenneskeligt arbejdende«, om Aftenen paa Værtshus med hele det lystige Kompagni. Blandt de nærmeste Venner var den allerede nævnte, senere Assessor og Hofraad, Josef v. Spaun, Digteren og Æventyreren Franz Schober, Brødrene Hüttenbrenner, Klaverspilleren Josef v. Gahy, Digterne Mayrhofer og Baurnfeld og Malerne Kuppelwieser og Moritz v. Schwind. En noget ældre, men for Schubert betydningsfuld Ven var Hofsangeren Michael Vogl. Han var den første, der sang »Erlkönig« paa en Koncert, og hans Ry var i høj Grad medvirkende til, at Schubert efterhaanden blev kendt og introduceret i velhavende Wiener-Borgerhjem. Det var ogsaa med Vogl, at Schubert foretog nogle Sommerrejser i Øvreøstrig, hvor han vandt sig nye Venner.

Men selv om Schuberts Ry efterhaanden bredte sig, blev hans Kompositioner kun sjældent opførte udenfor private Kredse. En af hans Velgørere Ignaz Sonnleithner hjalp Schubert til Udgivelsen af de første Sange, som han lod trykke paa egen Regning, da Forlæggerne ikke vilde tage Risikoen med den »unge og ukendte Komponist«. Men det hjalp ikke stort paa hans ustandselige Fattigdom. Selv i de allersidste Aar, da Schubert stod paa sin Berømmelses Højde, benyttede Forlæggerne sig af hans Pengenød og afkøbte ham for stakkels Smaaskillinger en Række Værker, der snart efter blev berømte og indbragte en Formue. Kun én eneste Gang forsøgte Schubert paa at faa et Embede. Det var da hans gamle Lærer Hofkapelmesteren Salieri var død og Eybler var rykket op i dennes Stilling, at Schubert ansøgte om den saaledes ledigblevne anden Kapelmester-Plads. Det gik ham som det var gaaet Mozart forud — han fik den ikke.

Men han beholdt sin Frihed. Og den var ham vel ogsaa mere værd. Det var hans bestandige Omkvæd: man skal ikke binde sig. Heller ikke nogen Kvinde bandt han sig til. En Gang i sin pureste Ungdom havde han vel tænkt derpaa, da han forelskede sig i den 16-aarige Therese Grob, som med sin skønne Stemme sang Sopranpartiet i hans første Messe i Lichtenthalerkirken. Han betroede sig kort før sin Død til en af Vennerne med disse Ord: »Hun var ikke egentlig køn, havde et koparret

Digitized by Google

Ansigt; men god var hun, hjærtensgod. Tre Aar igennem haabede hun paa, at jeg skulde gifte mig med hende; men jeg kunde ikke faa nogen Stilling og havde ingen Udsigt til at forsørge hende. Saa giftede hun sig efter sine Forældres Ønske med en anden, hvilket smertede mig dybt. Jeg elsker hende endnu, og siden har ingen andre været mig kærere end hun. Men hun var altsaa ikke bestemt for mig.«

Tiden og Afstanden har nok forherliget denne Ungdomskærlighed for Schubert, som dog var ude for adskillige erotiske Tilfælde sidenhen. Et af de alvorligste har — efter Vennernes Beretninger — været hans Sværmeri for den purunge Komtesse Karoline Esterhazy, hvis Musiklærer han var paa Slottet Zelesz i Ungarn. Til nogen Udtalelse er det dog sikkert ikke kommet. Da den unge Komtesse en Dag spøgefuldt bebrejdede Schubert, at han tilegnede alle andre, men aldrig hende sine Kompositioner, svarede han: »Hvorfor skulde jeg dog det. De er jo alligevel allesammen tilegnet Dem.« Samme Aar han døde, dedicerede han hende sin firhændige Fantasi i f-moll; saa helt flygtigt har Sværmeriet vel næppe været fra hans Side. —

I Schuberts sidste Leveaar gav han sin første og eneste Koncert — for dog at skaffe sig den allerværste Nød fra Haanden. Kort efter blev han syg. Fra Vennerne i Øvreøstrig kom der Invitationer til at tilbringe Sommeren der, men Schubert maatte afslaa det. »Vejret og Pengene tillader det ikke«, svarede han. Hen paa Efteraaret maatte han gaa til Sengs, og den 19. November døde han af Tyfus. Paa hans Gravsten satte Vennen og Digteren Grillparzer disse Ord:

Die Tonkunst
begrub hier einen reichen Besitz,
aber noch viel schönere Hoffnungen.

Det er Schuberts evige Hæder, at han gjorde denne velmente, men noget omdisputable Gravskrift til Skamme, og i fuldt Maal indfriede de »endnu skønnere Forhaabninger« gennem sit allerede fuldendte, men den Gang knapt nok kendte Livsværk.

Digitized by Google

AF EFTERAARETS LITTERATUR.

Af CHR. RIMESTAD.

Aage Madelung: Godset paa Maanen. *Aksel Sandemose:* Ross Dane. *Johannes Jørgensen:* Fordi stander Landet i Vaade (alle Gyldendal). *Jacob Paludan* og *Erik Eberlin:* Landet forude (Hasselbalch).

A*age Madelungs* og *Aksel Sandemoses* to Romaner er begge Vidnesbyrd om, at der er Grøde i den danske Prosa. De tilhører ikke samme Slægtled, Madelung kunde maaske endogsaa være Sandemoses Fader, — men fordi Madelung kun har produceret saa forholdsvis lidt, og endda ladet gaa et helt Tiaar uden at lade høre fra sig, har han fremfor sine Jævnaldrende det Fortrin endnu at tilhøre »de unge«.

Det er to meget forskelligartede Bøger, men eet har de tilfælles: en overordentlig Natursans, og Evne til at gengive Naturindtrykkene.

Forskellen beror fremfor alt paa dette, at Madelung er Romantiker, mens Sandemose er Realist.

Madelung, der forøvrigt i andre af sine Bøger har vist store Egenskaber som Realist (især i Romanen *Elsker hverandre,* denne Bog fra Rusland, der har faaet et europæisk Ry), er i denne næsten fuldblods Romantiker. Siden Michaëlis udgav sin *Æbelø* (det er nu en Menneskealder siden), har vor Prosalitteratur ikke fostret saa romantisk et Værk. Alligevel — der er Elementer i det, som ikke tilhører den gamle Romantik, og som vilde være utænkelige, hvis den store realistiske Periode ikke laa imellem. Hvor i den oprindelige Romantik finder man saa minutiøs, saa fintmærkende, saa nøjagtig en deskriptiv Evne? Madelung er en mærkelig Mand — det er som han er et Produkt af to forskellige Kulturer. Han har set sig meget om i Verden, han har talløse Gange været i Situationer, hvor det gjaldt at vise Iagttagelsesevne, Beregning, Koldblodighed, Snarraadighed, han er prøvet i det praktiske Livs Vilkaar, og man genfinder adskilligt af dette i hans nye Bog. Han kalder, med fuld Ret, sin Bog »en Robinsonade«, han maa nemlig, i al Beskedenhed, ogsaa vise sig ferm og opfindsom, som det navnkundige Forbillede maatte det, da han paa en af de smaa Øer, der er strøet ud over den store Sø, der støder op til det Gods i

Digitized by Google

Sverrig, som han tager i Besiddelse. Hvis man ikke ejede en vis praktisk Sans, vilde et saadant Liv være uudholdeligt, men Madelungs Helt — som man meget intenst føler er identisk med ham selv — kommer let over alle Vanskeligheder; han er opøvet i den Kunst at affinde sig med Forholdene. Han bliver Omstændighedernes Herre og ikke deres Slave.

Alt det »praktiske« i denne moderne Robinsonade betyder imidlertid ikke meget i Sammenligning med det, som den gamle Robinson ikke fik Lejlighed til at beskæftige sig med. *Hans* Religiøsitet var af den enfoldigste Art. Madelungs Helt er uendelig meget mere sammensat. Nu er der jo ogsaa den meget væsentlige Forskel, at mens den gamle Robinson blev slynget op af Havet paa en øde Ø, og ud over Bekymringerne for at opretholde Livet ikke havde anden Tanke end den at slippe ud af sit tropiske Fængsel, saa har Madelungs Helt selv søgt denne Ensomhed paa en ligesaa øde Ø. Han er en af de mange utilfredse, som den moderne Litteratur har vist os det sidste Tiaar, utilfreds med den Civilisation, der ikke har formaaet at mætte hans Gemyts dybeste Behov. Dertil kommer Prøvelser af rent privat Art, han har under Krigen mistet sin Hustru, og han, der er ensom i sit Indre, søger nu den mest fuldkomne ydre Ensomhed.

I dette Naturliv udfolder sig alle de Kim, som det haarde Nutidsliv havde holdt nede. Det er en ganske forbavsende Evne, denne Mand har til at drømme, til at flyde hen i Følelse af Selvets Opgaaen i noget uhyre, navnløst og saligt — navnløst, saa længe vore Sanser forhindrer os i at fatte det. Det er ikke blot naar han ligger i Dvale paa sin Ø, at han henføres af denne mystiske Bevidsthed at være i intim Kontakt med den Altets Sjæl, hvori han egen lille Sjæl engang skal gaa op og forsvinde som en Draabe i det Ocean, der hverken har Alder eller Grænser, men det er ogsaa naar han arbejder, naar han f. Eks. Timer og atter Timer igennem slaar Hø, at han efterhaanden gribes af en Eksaltation, der fører ham ud i denne ekstatiske Tilstand. Baade Arbejdets Rytme, og den Duft af Kløver, der ombølger Arbejdet, virker som Inspirationens hemmelige og suveræne Magter. Disse Forvandlingsakter er ofte skildret med en betagende Kunst. Man maa ikke glemme, at det drejer sig om det »uudsigelige« — om netop det, der ikke *kan* siges, fordi Ordene

Digitized by Google

er Frugten af Sansninger, og det, der skal siges, just er det, der overskrider Sanserne, saa at sige tilintetgør dem i et højere Plan, hvor de ikke længer har nogensomhelst Mission, hvor de ikke blot er unødvendige, men skadelige, idet de tilslører den egentlige Verden.

Dette er det dybt romantiske Præg i denne Bog; den materielle Verden (hvis Skønhed Forfatteren dog baade reproducerer og tolker ofte saa fortrinligt) opfattes som en Skinverden. Selve Jeg'et, selve Personligheden (dette lille Jeg, hvoraf vi er saa stolte og hvis eventuelle Tilintetgørelse vi har saa vanskeligt ved at finde os i) er kun et Skin, noget rent foreløbigt, saare ufuldkomment, der blot skjuler for os den egentlige, den evige Væren. Det er først, naar vi forlader dette Jeg, at vi faar Del i denne Væren.

Hvis dette er Romantik, selve Essensen af den nye Religiøsitet, som Romantiken bragte ind i Verden, i hvert Fald i Occidenten (thi den var meget langt fra et ukendt Fænomen i Orienten), saa er Maaden, hvorpaa denne hemmelige Viden tilegnes, det ikke mindre.

Madelungs Helt nærer en paafaldende og yderst betegnende Ringeagt for *Fornuften.* Det er ikke langt fra, at han betragter denne Fornuft (som mange Mennesker anser for det mest beundringsværdige, der nogensinde har vist sig paa denne Klode) som noget foragteligt. Fornuften kan være god nok, naar det gælder vor lille Tilværelses Praksis, men den kommer ynkeligt til kort, saasnart det drejer sig om at komme i Forbindelse med Verdensaltets Aand. Den hæmmer, den begrænser i Stedet for at løsne og frigøre. Det er først, naar Madelungs Helt har befriet sig, eller i hvert Fald indbildt sig at have befriet sig for denne fordærvelige Fornuft, at han kommer i denne Ekstase, hvor Jeg'et opløser sig, smuldrer hen og forsvinder, og hvor det Væsen bag Jeget, der er en direkte Emanation af det store Altets Væsen, i et Lynglimt bliver levende og den eneste væsentlige Virkelighed.

Paa denne Vis naar denne Mand til at føle den alt overvældende Fryd ved at opleve »det evige Nu«, der udsletter vore fornuftbestemte Begreber om Tiden og Rummet, hvor alt det, der var, er endnu og evigt vil være.

Det er paafaldende at se denne Digter arbejde saa nøje i Over-

Digitized by Google

ensstemmelse med Bergsons Opfattelse. Der er neppe Tvivl om, at den franske Filosof vilde læse hans Bog med Interesse. Han har jo for en Del realiseret dette Intuitionens Overtag over Fornuften, som er Bergsons Anvisning paa en Tilegnelse af den Virkelighed, som Fornuften forplumrer os Indblikket i.

Der er jo imidlertid den meget afgørende Forskel, at medens Bergson gennem lutter stringente Følgeslutninger, Frugten af en rig og skarptsleben Fornuft, naaede til Undsigelse af Fornuften, har denne danske Digter straks fra først af skaffet sig af med den.

Bergson er en moderne Udløber af den tyske romantiske Filosofi og Poesi, og hvis en af hine tyske Poeter vaagnede paany og gav sig til at studere vor Tids Litteratur, er der ikke Tvivl om, at han vilde genfinde noget væsentligt af sit eget i denne Bogs Drømmerier om Menneskets Tilegnen sig den egentlige Virkelighed, der ved at det slipper sit Jeg allerede før Døden, med eet viser det i dets Forgængelighed.

Madelungs Arbejde er imidlertid ikke blot en Samling Naturindtryk fra en vidunderskøn Egn (den fylder Læserens Hjærte med en usigelig Hjemvé . . . er det Drømmen om Paradiset, der spøger endnu en Gang i vor Underbevidsthed?), Naturindtryk, der breder sig i Sindet i stadig videre Ringe, indtil de tilslut omfatter Altet og Evigheden. Det er ogsaa en Fortælling, der vil berede de mere naive Læsere store Glæder. Der optræder en Del Mennesker i den, men disse Mennesker er ogsaa næsten alle stærkt romantisk farvede — vi har Gang paa Gang maattet mindes Harald Kidde, der ligeledes følte sig uimodstaaeligt draget til Sverige, og blev en storladen Skildrer af dets storladne Natur og dets Mennesker, som megen Ensomhed og mange sære Forestillinger havde præget dybt.

Efter vor Smag er de fleste af Madelungs Personer *for* romantiske. Maaden, hvorpaa den lille mystiske Kærlighedhistorie udvikler sig og forløber, er endog Romantik i Renkultur, selve Trolovelsen er langt mere Romantik, end vi er i Stand til at kapere, til Gengæld er de Scener, hvor de to usynlige for hinanden giver sig til Kende, mættede med et anelsesfyldt Drømmeri, der giver en Tone af den mest immaterielle Renhed.

Vi vil endnu gøre opmærksom paa de Syner, hvori Helten genoplever Stykker af sin Barndom. Der er navnlig en halv Snes

Digitized by Google

Sider om hans Barndomsforelskelse — hvilken Uskyld, hvilken Umiddelbarhed i Sansningen og Følelsen! Det er, som om Madelung her ganske glemmer at indsvøbe sin Skildring i de mystiske Slør, som tilhyller andre Beretninger om Heltens Liv fra den modne Alder — f. Eks. Bekendtskabet med den Kvinde, der bliver hans Hustru. Mystiken virker her meget vilkaarlig og derfor temmelig irriterende. I Beretningen om Barndommen bryder derimod en sund Klarhed gennem Taagen.

Aksel Sandemose er Realist til Fingerspidserne. Det er godt, thi. ingen sand Romanlitteratur kan undvære prægnant Iagttagelsesevne og skikkelsedannende Fantasi. Han har lært meget af Johannes V. Jensen — men man kan ikke noksom understrege, at af alle de Elever, denne store og meget sammensatte Skribent har fremkaldt, er Sandemose den selvstændigste. Der bliver derfor ikke Tale om gold, udvendig Efterligning, men om en frugtbar Indflydelse. Indflydelse paa Meddelelsesmaaden, det livfulde, knappe og ofte saa humørfyldte Foredrag. Hvad selve Stoffet angaar, er der ingensomhelst Tvivl om, at det helt og holdent er hans eget.

Vi ved intet om Sandemose, men vi føler os helt overbevist om, at han har levet længe paa de Steder, han skildrer. Han er overordentlig fortrolig med de Egne i Kanada, hvor Bogen foregaar; det er utænkeligt, at saadanne Skildringer skulde kunne bygges paa Turistindtryk, de har Indlevelsens lange Aandedrag; de har i den Grad indsuget Virkeligheden, at man, naar man forlader Bogen, har det Indtryk, at man selv har set Aarstidernes Vekslen, Gang paa Gang, i disse Egne, oplevet atter og atter baade de gloende hede Somre og de lange isnende Vintre.

Der hersker en lignende Fortrolighedens Aand i Menneskeskildringen. Det er ikke fordi Sandemose gransker sine Personers Indre — han er ikke Psykolog, men han har en langt fra almindelig Evne til at give dem organisk Liv: Kropslighed og Atmosfære. Han ejer den Evne, som ingen Romanforfatter, end ikke den subtileste Analytiker, kan undvære: Evnen til at forme Skikkelser, der lever ligesaa nodvendigt, ligesaa uvilkaarligt som Naturens egne Skabninger.

Man trænger ingenlunde langt ind hverken i Ross Danes eller Pedersens eller i »Fritænkeren« og Lumskepeteren Jensens

Digitized by Google

respektive »Sjæle« (man tvinges til at sætte Ordet med Gaaseøjne, i den Grad tvivlsomt forekommer det En, om disse Væsener overhovedet ejer det, vi almindeligvis forstaar ved en Sjæl, ɔ: et uegennyttigt aandeligt Liv), — men vi sanser dem med en uomtvistelig Tydelighed, vi bevarer et højst frapperende Indtryk af dem.

Der foregaar paa en vis Maade kun lidt i Bogen; den har ingen Intrige, ingen spændende Historie, men alligevel læser man den uafbrudt fængslet, og naar man lukker den, opdager man, næsten til sin Forundring, at det alligevel er en stor Historie, man har fulgt — Historien om en dansk Mand, der ved Kløgt, Energi, et saa at sige uafbrudt Opbud af Arbejdskraft gennem en Snes Aar har udviklet sig fra en kummerlig Nybygger til en stor og velstaaende Farmer, der indtager en næsten kongelig Stilling paa Egnen. Det undrer En ikke det fjerneste, at denne Mand bliver Ophavet til Trillinger, og Forfatteren synes ogsaa at finde det i den Grad i sin Orden, at han end ikke forsøger at understrege Begivenhedens Mærkværdighed.

Ross Dane har sandt at sige ikke gjort sig metafysiske Skrupler Livet igennem, man har heller ikke noget Indtryk af, at han har skænket den Kirke, han fra Barn og gennem talrige Slægtled tilhører, mange Tanker, men ikke des mindre bliver han grebet paa sine ældre Dage af en uimodstaaelig Trang til at give det nye Samfund, der gennem Aarene har dannet sig, en statelig Kirke. Denne Interesse og denne Godgørenhed kunde, naar man tager Hensyn til Mandens hele aandelige Habitus, meget godt være blevet Skive for en ægte Johs. V. Jensensk Ironi. Men af en saadan finder man her end ikke et Gran.

Det lyriske i Bogen er lagt ind i Sjælen paa en af Pedersens Sønner — en ung tuberkuløs Mand, som Ross Dane ved en særdeles stram Kur redder fra Brystsygen, men ikke fra et dybt nagende Tungsind. Han lever som Eneboer fjernt fra de andre, og saa underligt er det beskaffent med det *praktiske* Livs Vilkaar for Sindet, at vi finder, at denne beængstede Sværmer og Drømmer, der ruger over sine unge syge Aars Tilbedelse af Ross Danes Hustru og ikke formaar at gribe den nye Lykke, der tilbyder sig, er det eneste af alle disse Mennesker, der ejer hvad vi tør kalde Sjæl — vi aner den saa sikkert, at vi ikke kan undgaa at falde hen i Drømmerier over de Muligheder, som her er gaaet

Digitized by Google

til Spilde: hvad kunde denne unge Mand ikke være blevet til under andre gunstigere Forhold.

Johannes Jørgensens lille Bog er kun en Samling Avisartikler. Men han er en af de faa blandt vore Skribenter, der uden Samvittighedsnag kan samle sine spredte Smaating i Bøger. Hvilken fortrinlig Stilist er han ikke! Han var det allerede, da han befandt sig i Begyndelsen af Tyverne, og nu, mere end en Menneskealder, fyrre og tyve Aar efter, er han det stadig. Det beundringsværdige beror mest af alt paa dette, at der ikke er gaaet Rutine i hans Stil, at han er sluppet uden om den Maner, der truer alle udprægede Skribenter. Det er stadig en Nydelse at læse dette rene og beherskede Sprog, der rummer saa megen Musik, uden at Prosaen blot i en eneste Sætning forvilder sig over i den Musik, der er Versets.

Hvad Bogens Indhold angaar, da samles alle Smaastykkerne i eet Brændpunkt: Satirens. Ganske vist faar Johs. Jørgensen Lejlighed til at naa sit satiriske Maal ad Omveje, der ofte er indbydende og forfriskende, fordi disse Veje er Poesiens. Men alle munder de endeligt ud i en Satire, der tit endog er særdeles hvas. Denne Satire har udelukkende hans Landsmænd til Objekt. Deres Skepsis, deres Fornøjelsessyge, deres Ligegladhed overfor de store Spørgsmaal, lige fra det religiøse til det nationale (ɔ: Forsvarsproblemet), deres Fladhed, hvilket ogsaa viser sig i deres Behandling af Modersmaalet. For at vurdere denne Kritik retfærdigt, maa man ikke glemme, at Johs. Jørgensen en lang Aarrække har levet og stadig lever mellem Mennesker, hvis Mentalitet er behersket af de Forestillinger, der var Middelalderens, og som af gode Grunde er forhindret i at hengive sig til de Civilisationens Laster, der hærger et »Civilisationens« Centrum som Kjøbenhavn. Der er blot det at sige til denne Kritik, hvis Rimelighed ingen, der overhovedet har Sans for det egentlige Gemytslivs bestandig gyldige Værdier, vil bestride: at den ganske utvivlsomt kunde vende sig ligesaa retfærdigt mod en hvilkensomhelst anden evropæisk Storby: Nivelleringen i Sportens, Biografteatrenes og Egeninteressernes Tidsalder frembyder alle Vegne i Verden det samme Skue. Johs. Jørgensen holder meget af at holde Belgien frem til Advarsel og Formaning for os — men tror han mon for Alvor, at Belgierne *til Hverdag* er mindre

Digitized by Google

materielle, mindre fornøjelsessyge, mindre egoistiske end hans Landsmænd? Tror han virkelig, det vilde være utænkeligt, at Danskerne i givet Tilfælde kunde svinge sig op til den samme heroiske Eksaltation?

Denne satiriske Grundstemning forhindrer imidlertid ikke, at Johs. Jørgensen paa en egen inderlig Maade hænger ved sit Hjemland. Slutningsdigtet i Bogen giver os et gribende Indtryk af denne Kærlighed til det gamle Land, denne Kærlighed, som Fraværelsen har givet et Tonefald af en sjælden Intimitet.

Vi ved ikke, om en dansk Digter nogensinde har tolket med en lignende overbevisende Intensitet en Nordbos Følelser overfor Italiens frygtelige Sommer, denne hvide Ild, denne afsvedne Uendelighed, der fremkalder en Fornemmelse af Kvælning, Tomhed, som blev Ens indre Liv suget ubarmhjærtigt ud af en fjendtlig Magt. Man forstaar, at i saadanne Somre maa Hjemvéen efter den kølige og frugtbare danske Sommer, efter Svalhedens og Mildhedens Land være blevet næsten en Sygdom i Sindet. Selv om Johs. Jørgensen maaske ikke længes efter stort mange af sine Landsmænd, saa er til Gengæld hans Hjemvé mod det *Land,* hvor disse flade og flove Mennesker bor, aabenbart endog meget stærk . . .

Jacob Paludan og *Erik Eberlins* Drama *Landet forude* er ogsaa en Satire, ikke særligt mod Danskerne, men mod hele den moderne Civilisations Frækhed, Taabelighed, Gemytsforladthed. En Note angiver, at Ideen og adskillige Scener skyldes Hr. Eberlin. Men hvilken Andel har Paludan i dette Produkt? Vi haaber og antager den mindst mulige. Paludan er en af vore interessanteste unge Skribenter, han har skrevet to store Bøger, som man efter endt Læsning føler Trang til at *fordybe* sig i, saa rige er de paa baade skønne og skarpsindige Enkeltheder. Hvordan har han da kunnet blive delagtig i dette Produkt, der er umuligt i sine Replikker, umuligt i sin Karaktertegning, umuligt baade som Drama, som Psykologi og som Poesi. Det eneste, der redder dette fuldkomment barnagtige Produkt er dets endog meget betydelige ufrivillige Komik. Men — hvordan er det gaaet til, at Paludan staar som den ene af dets to Forfattere?

Digitized by Google

JAKOB WASSERMANN OG HANS NYE BOG.

ET MØDE OG ET INDTRYK.

Af Merete Bonnesen.

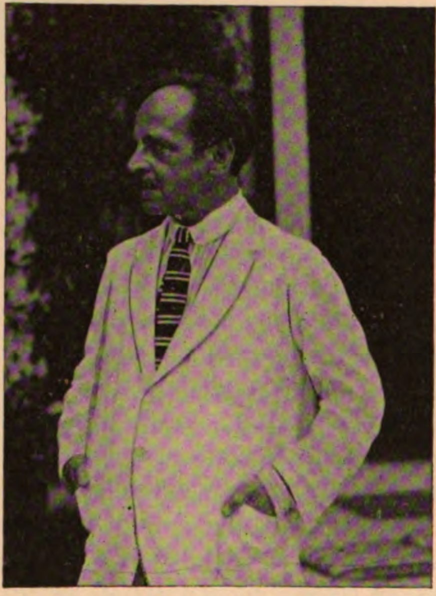

DET er næsten altid en Skuffelse at møde Berømtheder. Enten er Samværet med dem lidet frugtbart, fordi de i deres Værker har udtømt deres Væsen, eller de er adspredte og fjerne, fordi de netop er besat af nye Tanker, grebet af Planer til kommende Arbejder. Taler de endelig, er det ofte med en vis Arrogance, som let bliver en Form hos Mennesker, der Livet igennem taler med Autoritet uden at blive modsagt, eller de er sky, fordi de frygter alle disse Mennesker, som søger at trænge sig ind i deres Privatliv. I alt Fald er de næsten altid omgivet af en Skal, der ved et første Møde virker som en Kulde, der holder den Besøgende paa Afstand. Deres inderste Karakter lærer man sjældent at kende, den er skjult under den Maske, som de ønsker, at Verden skal antage for deres rigtige Ansigt. Deres Reservation udspringer af den Skyhed, som er blevet en væsentlig Bestanddel af deres Karakter.

Det var da ogsaa med bange Anelser og med ringe Forhaabning, at jeg i Sommer begav mig til Jakob Wassermann. Gennem fælles Bekendte havde jeg faaet en Introduktion til ham og paa Forhaand hørt en Del om denne Mand, som i saa høj Grad beskæftiger Sindene i Tyskland.

Han har en Lejlighed i Wien, men bor der sjældent. Det meste af Aaret tilbringer han i sin Villa ved en lille Bjergsø i Salzkammergut.

Gennem en lys og venlig Dagligstue blev jeg ført ind i hans Arbejdsværelse. Det vil sige, det er ikke noget Værelse, det er et Rum,

Digitized by Google

hvor ingen lever, hvor kun en Hjerne arbejder og tænker — altid. Midt paa Gulvet staar et vældigt Bord helt fyldt med Bøger, langs alle Vægge Reoler med Bøger op til Loftet, ved Vinduet et Skrivebord oversaaet med Tidsskrifter, Papirer, Manuskripter og Korrekturer. Der er uvirkeligt stille i Stuen. Jeg kan høre mig selv trække Vejret i Stilheden. Døren maa være blevet aabnet lydløst, for Wassermann staar pludselig foran mig.

Naar man har set lidt paa ham, ser man kun hans Øjne, som præger hans Ansigt, giver det Liv og Glød og forraader en Lidenskab, som han ellers skjuler. Thi den Selvbeherskelse, han er vant til at paalægge sig som Kunstner, præger ham ogsaa, naar han taler. Hans Trang til at meddele sig til andre er tilsyneladende ringe, i hvert Tilfælde synes det, som om han taler med et vist Besvær, men man naar hurtigt til det Resultat, at det er en Mand, som nøje ved, hvad han vil sige, og aldrig vil komme til at fortale sig.

Ligegyldigt hvad han taler om, alt faar Niveau. Han taler sagte, indtrængende, næsten modstræbende. Il n'y a qu'un mot qui serve. Men man har til Trods for en nervøs Utaalmodighed Indtryk af, at han gerne hører paa andre. Hans mest fremtrædende Egenskab er hans Alvor. Han er saa alvorlig som ellers kun helt unge Mennesker. Hans Smil virker som en Solstraale i et dystert Landskab. Men efterhaanden som han taler sig varm, opdager man bag den alvorlige Tænkerpande et Drengeansigt fuldt af Humør og Livslyst, og man mærker snart, at han er i Stand til at begejstres baade ved egne og andres Tanker.

Han virker betagende og berigende. Betagende ved sin jødisk klare Forstand, sit Sinds Ild, sin Begejstrings næsten barnlige Varme og Intensitet. Berigende ved en anspændt Lytten, som venter noget af den, han taler med, ved sit instinktive Krav om Svar enten i Ord eller i det mindste i et Udtryk af aaben Modtagelighed for det, han har at sige. Han er ganske ude af Stand til at konversere — han kan kun samtale og helst kun om de højeste Emner, om Spørgsmaal, som har Perspektiv ud over Dagen og Vejen. Saa snart han kommer bort fra sit Emne, bliver han genert med en ynglingeagtig Ynde, der virker saa meget mere charmerende som den er yderst sjælden hos en Mand af hans Berømmelse.

Han har studeret og læst, er orienteret paa en Mængde Omraader. Hans Viden er af en kaleidoskopisk Mangfoldighed, som hans Kunstnersind har samlet til en Enhed, der helt er stemplet af hans Aand.

Digitized by Google

Men han lader En intet Øjeblik mærke sin Overlegenhed, tværtimod. Han spørger, og han spørger i en saadan Form, med en saa inspirerende Indtrængen, at Tankerne fødes af hans Nærhed, og at man faar en vidunderlig Følelse af egen Rigdom.

Vi taler om hans Bog »Der Fall Maurizius«*).

At opholde sig tre Maaneder i Tyskland er det samme som halvfemsindstyve Dage i Træk at blive konfronteret med denne Bog. Den er udstillet i alle Boghandlervinduer, omtalt i alle Tidsskrifter, i alle Aviser. I hver Kupé kan man være sikker paa at træffe mindst ét Menneske, som læser den, og rejser man mere end blot et Par Timer, er det givet, at man bliver inddraget i en almindelig Diskussion om den. I ethvert Selskab, i enhver Forening, særlig i Ungdomsforeningerne, diskuteres den, og i tyske Juristkredse var den Maaneder igennem et staaende Samtaleemne. Da man i Vinter i Gymnasierne i Berlin stillede Eleverne det Spørgsmaal, hvilken tysk Forfatter de satte højest, og hvorfor — svarede mere end 80 pCt.: Jakob Wassermann, fordi han har skrevet »Maurizus«. Han er den tyske Ungdoms Digter, han har taget den om Hjertet med denne mærkelige Kraft, som altid udgaar fra den Mand, der taler Lidenskabens Sprog med brændende Hjerte og kølig Forstand.

Til en vis Grad mangler den danske Ungdom sikkert Forudsætningerne for at forstaa denne Begejstring, ja man kunde godt sige Betagelse. Man maa leve sig helt ind i tysk Ungdoms Fanatisme, dens grænseløse Desillusionerthed og deraf udspringende Trang til et Sted at finde Troen paa Fremtiden, for helt at forstaa denne Dyrkelse af en enkelt Mand og en enkelt Bog. Den dybest liggende Grund til Ungdommens Kærlighed til Wassermann er uden Tvivl Wassermanns Kærlighed til og Tro paa Ungdommen. Thi han tror virkelig paa den. Han ser paa og omtaler den Generation, han selv tilhører, med hensynsløs Foragt. Det er den, som lavede Krigen, den Krig, som blev en Verdens Ulykke, og han forstaar Ungdommens Had og Mistro over for enhver, der tilhører denne Tid. Men hvor forbitret han end er, har han dog ikke mistet Evnen til Kampen for Fremtiden, og han har grebet rigtig, da han søgte Vejen til Ungdommens Hjerte. Han ved nemlig, at der kun findes én Vej til at faa Mennesker til at gøre det gode: at tro paa, at de vil det, og at de kan det. I denne Tro spirer alt godt frem. Som den Lærer, der kan rose, kan faa sine Elever til

*) Udkommet paa Dansk under Titlen »Tilfældet Maurizius«, oversat af Carl Gad (Schultz' Forlag).

Digitized by Google

at præstere det umulige, saaledes styrker Wassermann ved sin ubegrænsede Tillid Evnerne hos de Unge. Og endnu en Ting knytter ham og Ungdommen sammen: hans Medlidenhed. Han har ondt af dem, som nu skal til det, som skal igennem alle de Kampe og Kvaler, Livet bereder, som skal se deres Haab briste og deres Tro dø.

Men naar det netop er denne af hans Bøger, som har vundet Ungdommen, ligger det for en væsentlig Del i Emnet, som i Tyskland er højaktuelt, ikke mindst i de unge Generationer, der griber enhver Lejlighed til at reagere overfor den gængse Retsordning. Er saaledes Emnevalget nyt, saa indeholder Bogen til Gengæld i sin Aand og Tankegang Kvintessensen af Tanker, som Wassermann Gang paa Gang tidligere har fremsat.

Handlingen, den tunge ydre Ramme om Bogens Idé, er følgende: Den sekstenaarige Etzel Andergast hører tilfældigt om en Mand, Maurizius, som paa attende Aar sidder fængslet for Mord. Paa en næsten mystisk Maade bliver det efterhaanden Etzel klart, at denne Mand maa være uskyldigt dømt, og han beslutter at tale med Maurizius' Fader, som i første Omgang synes at være den eneste, der kender denne gamle Sag. Men i sin Fader, Statsadvokat Andergast's Skrivebord finder hans Sagens Akter og erfarer, at hans egen Fader er den Mand, som i sin Tid fik Maurizius dømt og derigennem gjorde Begyndelsen til sin straalende juridiske Karrière. Etzel flygter efter at have talt med Maurizius' Fader til Berlin, hvor han finder Sagens anden Hovedperson, en vis Waremme, som Etzel mistænker for at være den egentlige Gerningsmand. Efter megen Møje naar Etzel saa vidt i sit Forhold til Waremme, at det en Nat lykkes at faa den afgørende Samtale med denne uhyggelige Person. Dette er Bogens Kulmination, som er typisk for Wassermann, og bringer Scenen mellem Christian Wahnschaffe og Hans Heinrich og ikke mindre Skildringen af Caspar Hauser i Erindring. Det er atter her Uskylden, Ufordærvetheden og en næsten overjordisk indre Styrke, som afvæbner Skurken og mod hans Vilje bringer ham til at tale, fordi Mennesker (som Wassermann siger), de raaeste som de mest forfinede, altid staar ganske afvæbnede over for virkelig Renhed, som de ikke formaar at fatte. Etzel tvinger Tilstaaelsen ud af Waremme, og Resultatet bliver, at den gamle Andergast lader Maurizius — benaade. Han er klar over, at Maurizius er uskyldig, men han er angst for, at Retsplejens Anseelse skal lide Skade ved Tilstaaelsen af et Justitsmord, og han vælger derfor Benaadningen som et Kompromis, der kan »bevare Skinnet« udad-

Digitized by Google

til og samtidig tilfredsstille Sønnen, som han elsker med en egoistisk og brutal, men ud fra sin Natur oprigtig Kærlighed. Men Etzel forfærdes: man *benaader* altsaa en uskyldig i Stedet for at *frikende* ham, og i Bogens Slutningsscene skriger Etzel sin Fortvivlelse ud: »I en saadan Verden kan jeg ikke leve«.

Selve Fortællingen om Mordet er en Gendigtning af et Tilfælde, som for tyve Aar siden satte Tyskland paa den anden Ende. En Sagfører Hou stod anklaget for at have myrdet sin Svigermoder, som efter hvad der fremkom under Forhørene, havde været stærkt indtaget imod sin Svigersøn, fordi denne, mens han var gift med den ældste Datter, forelskede sig i den yngre Olga Monitor. Han blev dømt til Døden og benaadet til livsvarigt Fængsel. Men der rejste sig en voldsom Opposition — hvori Wassermann deltog — mod denne Dom, som man ansaa for et Justitsmord. Dog var alle Anstrengelser forgæves — først efter atten Aars Forløb lykkedes det ved Benaadning at faa Hou paa fri Fod. Han skød sig umiddelbart efter Løsladelsen, ganske ude af Stand til at genoptage Livet.

Wassermann fortæller selv, at denne Retshistorie, hvis Akter han har opbevaret, har været den ydre Anledning til Bogen; men den indre Aarsag til, at Maurizius blev skrevet, var, at Wassermann følte sig modnet til denne Opgave, og at Tiden var modnet til at modtage den.

Der er gaaet et meget indgaaende Studium forud for denne Bog. Wassermanns Angreb paa den moderne Retspleje — og de er skaanselsløse — er bygget paa reel Viden. I lange Tider har han ved Selvsyn sat sig ind i Retsmaskineriets Funktioner, og han har besøgt en Mængde af Tysklands kendteste Fængsler. Det Resultat, han er naaet til, er lidet opløftende.

En Retshandling beskriver han saaledes:

»Med deres Penne greb de ind i Menneskeskæbner, dog var deres Mine saa ligegyldig, som om de blot havde faaet Befaling til at anbringe en bestemt Mængde Blæk paa en bestemt Mængde Papir. Klager blev forebragt, Ed svoret, Domme fældet, Love udlagt. Det er et mangelemmet Væsen, hvor alle virker lydigt og pligttro, Assessorerne, Statsadvokaterne, Defensorerne, Arkivarerne, Sekretærerne, Dommerne.«

Om Dommeren siger han: »Anklageren er hans Gud, den Anklagede hans Offer, Straffen hans Maal«. Er det kommet saa vidt med En, at man staar foran Dommeren, saa er man færdig. Hvorfor? Fordi Dommeren lyser En i Ban. Med Mistro, med Haan, med Foragt, med Besudling. Dommen er kun Prikken over i'et. Det er en Forretning.

Digitized by Google

Det er et Virtuosarbejde.« Og hans Skildring af Fængselsforholdene er af en saadan Natur, at de fleste Mennesker sikkert vil vægre sig ved at tro paa deres Sandfærdighed.

Bogens Problem er altsaa Retsproblemet. Det er det i mere end een Forstand, idet Wassermann ikke standser ved det blotte Spørgsmaal om Rettens Pleje, men gaar langt dybere og videre ved at behandle det evige Spørgsmaal om Ret og Uret, Retfærdighed og Uretfærdighed, Sandhed og Løgn, saadan som dette tager sig ud for den unge Mand, der for første Gang oplever Uret og næsten sprænges i sin desperate Kamp for Sandheden. Faderen kender kun Paragraffernes Retfærdighed, Drengen kun den primitive rene Retsfølelse. Men de to Synspunkter vil aldrig kunne forliges. Thi: »Gaa bort fra Forestillingen om, at Retfærdighed og Justits er eet og det samme. De kan ikke være det. Det ligger uden for menneskelige og jordiske Muligheder. De forholder sig til hinanden som Troens Symbol til udøvende Religion«.

Bogen slutter med Ordene: »Her ender Fortællingen om Maurizius, men ikke om Etzel Andergast«. Jeg spurgte Wassermann, hvordan han har tænkt sig, at det skal gaa Etzel, en af de dejligst skildrede unge Mænd i moderne Literatur, og Wassermann svarede: Endnu er alt uklart for mig, kun eet er sikkert: Etzel maa i sit Liv opleve den forfærdelige Ting at begaa en Uret, han kender foreløbig kun Livet som Tilskuer, og han har dømt de andre — retfærdigt, men ogsaa saa haardt, som kun en ganske ung kan det. Nu maa han selv gennem det Helvede, han har set de andre i.

Etzel Andergast er i Virkeligheden Wassermann selv, lyslevende, hans inderste Væsen, hans evige Higen, hans Evne til Indignation. Hvorpaa beror det da, at Wassermann aldrig er gaaet i Staa, at han bestandig ser Verden ny med hver ny Dag, atter og atter oplever Livet og hvergang skælver i Harme over Uretten?

Forklaringen finder man i hans Bog »Mein Weg als Deutscher und Jude«. Det er en mærkelig og en gribende Bog. Wassermann, der som Forfatter er vant til at lade sin Aand bevæge sig i Billeder og Figurer, aflægger heri en næsten uhyggelig nøgtern, klar og lidenskabsløs Beretning om sit Liv fra sin tidligste Barndom. I denne rolige Form fortæller han om de Kvaler, han har lidt som Skoledreng, som Soldat, som Kontorist, som begyndende Skribent og som berømt Forfatter, fordi han aldrig blev regnet med, fordi han altid var en Fremmed — en Jøde. Han har skrevet den vel nok mest tyske af alle tyske

Digitized by Google

Bøger »Caspar Hauser«. Hvad hjalp det ham? Han var Jøde. Han fornægtede det aldrig, men han forsøgte et helt Liv forgæves Grunden til, at denne Kendsgerning skulde holde ham udenfor. Han følte, at han »som Tysker var uden selskabelig Legitimation«, og at han »som Jøde intet Sted hørte til«. Over for den tyske Offentlighed maatte det ikke være sandt, at en Jøde havde skrevet en saa ejendommelig tysk Bog. Han saa, hvad alle maatte erkende, at mange af Tysklands bedste Mænd var Jøder; han saa, hvordan Tyskland med Stolthed tog dem til Indtægt, og hvordan Jøderne dog vedblev at være Syndebukken, som man ved enhver Lejlighed ustraffet kunde slaa løs paa. Og Spørgsmaalet bliver derfor til sidst »hvorfor slaar I den Haand, som vidner for jer?«

Ved Bogens Slutning brydes pludselig alle Dæmninger af den Lidenskab, som hidtil har været holdt i Ave, men som nu eksploderer, og fortvivlet udbryder Wassermann: »Ved Erkendelsen af Anstrengelsernes Udsigtsløshed bliver Bitterheden i ens Bryst til dødelig Krampe«, og han slutter med ti Sætninger, der alle begynder med Ordene: *»Det er forgæves«* ....

Det er forgæves at vende den højre Kind til, naar de har slaaet dig paa den venstre. De slaar blot ogsaa den højre. *Det er forgæves* at række en forsonende Haand. De svarer: Hvad vover han med sin jødiske Paatrængenhed? Og det sidste fortvivlede Skrig: *Det er forgæves* at leve for dem, at dø for dem. De siger: Han er Jøde.

Det er uden Tvivl den Uretfærdighed, Jakob Wassermann som Jøde har mødt gennem hele sit Liv, der har lagt Spiren til og bestandig næret hans Grublen over Retfærdigheden. I sin Bog »Der Fall Maurizius« har han nu løftet dette Problem ud over alle Reminiscenser af personlig Modgang — op i en ren kustnerisk Atmosfære, og det er lykkedes ham at skabe store, altid gyldige Symboler, legemliggjort i almenmenneskelige Skikkelser, som kæmper den evige Kamp om Ret og Uret.

Digitized by Google

BESKÆFTIGELSESPROBLEMET.

SKAL ARBEJDE EROBRES ELLER SKABES?

Foredrag ved det fynske Landbodelegeretmøde i Odense. 10. Nov. 1928.

Af Professor Jens Warming.

FOR et Par Aar siden offentliggjorde cand. polit. *H. N. Skade* (i Berlingske Tidende for 5.—6. Jan. 1927) en meget interessant Inddeling af vor Industri-Import i tre Grupper, eftersom vor egen Industri nogenlunde let kunde erobre vedkommende Fag fra Udlandet, eller kun med Besvær, eller slet ikke. Det første galdt navnlig, naar vi i Forvejen producerede en Del af Forbruget. Resultatet blev, at vi nogenlunde let kunde erobre Arbejde til godt 25,000 Industriarbejdere, og med Besvær til knap 15,000.

Hr. Skade sammenlignede derefter disse Tal med Antallet af arbejdsløse og kom til den triste Konklusion, at det vil være meget vanskeligt at erobre Arbejde til dem alle; han mente derfor, at vi vil have et alvorligt Beskæftigelsesproblem, ogsaa efter at Deflationskrisen er overstaaet.

Et lysere Syn kommer frem i nogle Artikler af Telefondirektør *F. Johannsen* (Berlingske Tid. 23.—25. Marts 1927); ogsaa han tænker paa at erobre Arbejde fra Udlandet, men hævder, at naar man direkte skaffer Arbejde til 100, saa vil deres Efterspørgsel, naar de saaledes faar Købeevne, beskæftige 60 danske (samt 40 i Udlandet), og disse 60 atter 36 (60 pCt. af 60) og saaledes videre, saa at man i alt faar 150 foruden de oprindelige 100. Hvis man altsaa erobrer Arbejde til Hr. Skades førstnævnte 25,000, saa betyder det i alt Arbejde til 62,500, og saa lysner det jo for de arbejdsløse.

Jeg skal i Slutningen af Foredraget nærmere prøve denne Tanke om Beskæftigelsen, der ruller videre, men skal her betragte det, der er fælles for de to Forfattere, nemlig at Arbejdet skal *erobres fra Udlandet.* Dette er en meget pessimistisk Tanke; det er som om der kun gaves en vis Mængde Arbejde i Verden, og altsaa uhjælpelig ogsaa en vis Mængde Arbejdsløshed, saa at man kun kunde slippe af med den ved at vælte den over paa andre Lande. Denne Forestilling ligger bag ved megen Tale om Told og »Dansk Arbejde« m. m., og maa derfor nærmere undersøges.

Digitized by Google

Der gives heldigvis en anden Udvej, nemlig at sætte de arbejdsløse i Gang med at *producere det, de selv vil købe,* hvis de faar Arbejde og Købeevne. Vi har for Tiden ca. 40,000 arbejdsløse, og hvis de fik Arbejde, vilde de tjene ca. 100 Mill. Kr.; heraf vilde de f. Eks. anvende 10 pCt. til Klæder, 3 pCt. til Sko osv.; altsaa maa vi søge at faa 10 pCt. beskæftiget i Tekstil- og Konfektionsindustrien, 3 pCt. ved Skotøjsfabrikation osv. (Jeg ser bort fra forskellige forstyrrende Momenter som en vis uundgaaelig Sæsonarbejdsløshed, Arbejdsgiverens Fortjeneste, Muligheden at 10 pCt. af Produktets Værdi fremkommer ved 11 pCt. af Arbejderne, 9 pCt. af Kapitalen osv. Det er Principet, det kommer an paa). Det er til en vis Grad en Tilbagevenden til den Beskæftigelse, der galdt, da der forrige Gang var gode Tider, og som jo ikke paa særlig Maade var præget af »Dansk Arbejde« e. lign.

Man kunde gøre det Tankeeksperiment, at en genial Organisator fik de arbejdsløse i alle Lande til at forene sig til *et Andelsselskab,* som skulde lave deres eget Forbrug, og hvor ikke blot almindelige Arbejdere skulde med, men ogsaa ledige Kontorister og Ingeniører, Ejerne af ledige Maskiner og Lokaler m. m. Selv om dette er en Utopi, er det lærerigt, navnlig m. H. t. de Vanskeligheder, der vilde møde i den praktiske Gennemførelse. Imidlertid vil det svimle for en, hvis man gennemtænker disse praktiske Vanskeligheder, saa at man efter den lyse Tanke om de arbejdsløses Selvbeskæftigelse atter er fristet til Mismod; og dog er det, hver Gang i Tidernes Løb, at gode Tider er vendt tilbage, *netop dette, der er sket,* at A fik Arbejde, fordi B C D osv. fik Arbejde, saa at de fik Raad til at købe A's Produkt, og B fik Arbejde, fordi A C D fik Købeevne osv. Kun er der den Forskel, at fordi hin geniale Organisator savnes til at sætte det hele i Gang samtidigt, saa sker Fremrykningen langsomt og forsigtigt, idet man skotter til Siderne, om de andre Fag nu ogsaa er med; har man for stort et Forspring, brænder man inde med de Varer, som de andre endnu ikke er rede til at købe.

Man vil saa spørge, hvor stor en Forøgelse af sin Afsætning *Landbruget* kan vente at faa, naar Fremrykningen sker. Man kunde f. Eks. anslaa, at Folk gennemsnitlig bruger henved 40 pCt. af deres Indtægt til Føde, hvoraf de 25 til Landmændene, de 15 til Bagere, Slagtere, Transport, Forhandling osv.; og deraf

Digitized by Google

vilde man saa slutte, at 25 pCt. af de omtalte 100 Mill. Kr. vilde tilfalde Landmændene. Men det er meget mindre; thi der er ikke Tale om et Normalforbrug, men om *et Tillægsforbrug*. Det er ikke 40,000 Mennesker, der rykker op fra 0 til fuld Indtægt, men 80,000, der rykker op fra halv til hel Indtægt, eller endog 120,000, der rykker op fra to Tredjedele til hel Indtægt. De fleste arbejdsløse faar i Forvejen Føden, om end ikke saa god som ellers, og derfor bliver det navnlig Industrivarer samt andet fra Byerne, de udvider deres Forbrug af, naar de faar Arbejde.

Sagen er den, at Arbejdsløsheden delvis gaar paa Omgang; vel er der nogle særlig udygtige Arbejdere, som faar særlig meget af den, og nogle særlig dygtige, som faar særlig lidt; men blandt det store Flertal af middeldygtige er der mange, som snart har Arbejde, snart ikke; skaffer man da Arbejde til de 40,000, bliver de 80,000 fri for deres Konkurrence om Chancerne, og alle 120,000 faar altsaa stadigt Arbejde. Dernæst faar mange arbejdsløse Understøttelse, af Arbejdsløshedskasser eller af Slægt og Venner m. m., og skaffes der Arbejde, beholder disse Venner deres Indtægt ubeskaaret (Ekstrakontingent ophører). Enkelte af de arbejdsløse har lidt i Sparekassen, som de hæver, og end mere gælder det de mange Tusinde udenfor Arbejderklassen, som ogsaa nyder godt af et Opsving, ledige Funktionærer, daarligt beskæftigede Mestre, Aktionærer osv.; de fleste af disse faar Føden, maaske næsten som ellers, og følgelig bruger de især deres Merindtægt til Industrivarer m. m. Og endelig er der Skatteyderne, som faar større Købeevne, naar de bliver fri for at skatte til de arbejdsløse.

Selvfølgelig gives der ogsaa blandt de arbejdsløse og deres Familie nogle underernærede, som afgjort vil spise mere, naar der bliver Arbejde, og selv i Middelklassen kan bedre Kaar betyde lidt dyrere Føde; men i det væsentlige er Beskæftigelsen et Problem mellem Byboerne indbyrdes. Heraf følger, at det Tillægsforbrug, som skal hjælpe de arbejdsløse, er et Forbrug af *Velstandsvarer,* og den, som vil forberede sig paa at udnytte Chancerne, naar Tiderne bliver gode, maa være rede til at producere den Slags Varer; her er noget praktisk at lære for Forretningsverdenen, thi gode Tider bestaar i, at man har Raad til mere end det nødvendige.

Digitized by Google

Denne Sandhed er imidlertid *vanskelig at erkende,* og derfor er det saa svært at komme i Gang. Man har jo i de daarlige Aar set, at det, der bevarede Afsætningen, var det fornuftige og nyttige og nødvendige, og derfor tror man, at hvis noget skal lykkes, maa det være noget rigtig fornuftigt. Men det er altsaa det mindre nødvendige, Tillægsforbruget kaster sig over; det nødvendige produceres der i Forvejen nok af, og man vil ikke udvide Forbruget deraf ret meget. — Og en anden Ting er svær at erkende, nemlig at naar Tiderne bliver gode, skal Fabrikerne *udvides.* Tilsyneladende har Fabrikerne Overflod af Kapacitet, nemlig fordi de mange arbejdsløse og forretningsløse ikke køber noget videre; og nedlagte Fabriker siges at være meget billige for Tiden. Men hver Gang gode Tider vender tilbage, viser det sig alligevel, at mange Fabriker er for smaa, og saa faar man travlt med at udvide og starte nye; den gode Beskæftigelse i de gode Aar skyldes da dels det store Forbrug af Velstandsvarer og dels den store Travlhed med Udvidelser (som man nu fortryder, at man ikke foretog i de billige Aar). Og man har Raad til begge Dele, baade til Velstandsvarerne, og til den Opsparing, som kan betale Udvidelserne. Saadan vil det ogsaa gaa denne Gang, og til den Tid vil der blive Rift om de nedlagte Fabrikers Bygninger.

Men *Landbruget* mærker altsaa ikke ret meget til den voksende Efterspørgsel. Og der er ingen Grund til at beklage det i den Anledning, thi det plejer heller ikke at mærke ret meget til den svigtende Efterspørgsel i de daarlige Aar, og naar vi nu har en Landbrugskrise, skyldes det for største Delen helt andre Forhold. Denne Stabilitet i *Efterspørgselen* passer da ogsaa udmærket for Landbruget, thi det har ogsaa et stabilt *Udbud;* p. Gr. af den fleraarige Driftsplan og den langsomme Opvækst af de større Husdyr kan man ikke saa hurtig som Industrien tilpasse sin Produktion til Efterspørgselen. Derfor er endelig ogsaa *Priserne* meget stabile i Forhold til de almindelige Konjunkturer, der ellers med 8—10 Aars Mellemrum fører til en Krise med efterfølgende Depression i et Par Aar. Dette vil ses af følgende Uddrag af en af Dr. *E. Mackeprang* foretaget Bearbejdelse af engelske Priser 1860—1910. I denne Tid var der 6 Kriser, og sætter man Priserne i selve Kriseaaret til 100, faar

Digitized by Google

man i Aarene før og efter følgende Tal for de forskellige Arter af Varer:

	I Alt	Deraf			
		Korn o. lgn.	Kød o. lgn.	Mineralier	Tekstilstoffer
3 Aar før	92	101	96	79	85
2 » «	93	103	96	81	89
1 » »	96	98	96	92	98
Kriseaaret	100	100	100	100	100
1 Aar efter.........	95	102	100	85	87
2 » »	93	100	103	83	85
3 » »	93	101	102	81	83

Det vil ses, at Priserne for Mineralier begynder og ender 20 pCt. under Maksimum, og Tekstilstoffer ca. 15 pCt., hvilket viser, at vedkommende Industrier svinger meget stærkt efter Konjunkturerne; men for Korn og Kød er der kun nogle smaa uregelmæssige Bevægelser, som godt kan være tilfældige; Landbruget mærker altsaa ikke ret meget til disse periodiske Svingninger (undtagen gennem sine Udgifter).

Men naar der med mange Aars Mellemrum kommer et varigt Prisfald, som ca. 1820, ca. 1885 og nu i 1920 ff., saa gaar det stærkt ud over Landbruget. Og desuden har Landbruget sine egne bratte Prissvingninger uden Forbindelse med de almindelige periodiske Kriser, dels paa Grund af Høsten, og dels paa Grund af mange Varers Letfordærvelighed, der f. Eks. gør Flæskepriserne meget følsomme for Landmændenes Dispositioner.

I en Kreds af Landmænd vil man undre sig over, at jeg ser Redningen i en udvidet Efterspørgsel efter Velstandsvarer, thi der ser man snarere hen til en forøget *Sparsommelighed.* Nu er der næppe nogen dansk Nationaløkonom, der saa ivrigt som jeg har opfordret til Sparsommelighed, se saaledes min Artikel i Gads Danske Magasin 1913, og min Bog om Valutaspørgsmaalet 1924. Derfor glæder jeg mig over Landmændenes Fremhæven af Sparsommelighedens Betydning, og jeg mener, at de her har en Mission i vort offentlige Liv; dette hænger saa sammen med, at i Forhold til Indtægten kræves der en meget stor Formue i Landbruget, nemlig til Jord, Bygninger, Besætning og Inventar; en Bondegaards Bygninger er jo ligesaa store som en Fabriks, med mange flere Arbejdere. Ingen kan blive Landmand, uden at enten han eller hans Forfædre har forstaaet at opspare noget.

Digitized by Google

Det kan maaske interessere Dem, at jeg under visse Forudsætninger om Antal Arvinger og Rentefod m. m. har udregnet, at hvis Landmanden skal opnaa, at hans Børn kan købe Gaard uden større Prioriteter, end han selv startede med, maa han aarlig opspare 7,5 pCt. af sin Indtægt, medens Industrien kan nøjes med 3,3 pCt.; der er dog ikke taget Hensyn til Udvidelser.

Men mine Opfordringer til Sparsommelighed har især lydt i gode Tider, og de har haft et *positivt Formaal,* nemlig at vi uden udenlandske Laan kan skaffe de 400 Mill. Kr., vi aarlig behøver for at faa Boliger, Fabriker, Baner, Skoler osv. til den voksende Befolkning. Opsparing har to Sider, en negativ og en positiv; naar en Landmand undlader at købe et Klaver og i Stedet køber en Maskine til Bedriften, saa har han sparet paa den allernaturligste Maade; og hvis han sætter Pengene i en Sparekasse, der laaner dem til en anden Landmand, der køber en produktiv Maskine, saa er der ogsaa Balance mellem det negative og positive. Men hvis man gennem Sparekasser opsparer Beløb, som ingen tør anbringe i noget produktivt — og dette er ofte Tilfældet i daarlige Tider — saa beskæftiger man hverken Pianosnedkeren eller Maskinsmeden, og saa bliver der Arbejdsløshed. (Hermed er ikke sagt, at en af dem maa være ledig; i et Samfund, hvor der til Stadighed opspares, uddannes der færre Pianosnedkere, Skrædere osv., men flere Smede, Murere osv., og Spørgsmaalet bliver da, om der er tilstrækkeligt produktivt Initiativ til at beskæftige de sidste).

Nu skal det indrømmes, at den nuværende daarlige Periode er anderledes end de sædvanlige daarlige Perioder, thi paa Grund af den nylige Krig er der Mangel paa Kapital; og Danmark har paa Grund af sin utilstrækkelige Opsparing næsten aldrig ledig Kapital. Men alligevel er det en god Illustration, thi der er i den nuværende Situation meget, der viser, at man har *glemt Opsparingens positive Side;* og i saa Fald kan det hænde, at Opsparingen er forgæves. Jeg traf en Gang en Haandværksmester, som med en vis bitter Ironi sagde, at han hævede sin Ugeløn i Banken; paa Grund af daarlige Tider havde han intet at bestille, og han levede saa af, hvad han havde tjent i en tidligere god Periode. Det vil sige, at hvad andre sparede og indsatte i Banken, det hævede han, og Samfundet blev ikke rigere; hvor meget bedre havde det ikke været, om denne »Uge-

Digitized by Google

løn« var udbetalt ham for produktivt Arbejde. Og som det gik ham, gaar det mange andre Mestre i Byggefagene, Leverandører af Materialer, Entreprenører, Arkitekter, Ingeniører osv.; de maa tære paa deres tidligere Opsparing, saa at andres samtidige Opsparing smuldrer hen.

Og nogle af dem, der ikke har en Bankbog at leve af, lever af *Kredit.* I enhver daarlig Periode hører man, at Pengene gaar saa langsomt ind; det vil sige, at Købmænd og Skrædere m. fl. maa give Kunderne Kredit. Derfor betaler de Grossererne langsomt, og disse atter betaler Bankerne langsomt, og det betyder atter, at en Del af de Penge, som de mere velstillede opsparer og sætter i Banken, de havner via Grosserere og Detaillister i Forbrugsgæld. Resultatet bliver det samme, at Samfundet ikke faar noget ud af den Opsparing.

Det er muligt, at vi for at faa Kronen i Pari maatte igennem en saadan Periode, hvor en Del af Opsparingen gik til Spilde. Men i hvert Fald er Pari jo nu forlængst naaet, og saa maa denne Udsættelse af al Aktivitet være forbi. *Daarlige Tider bestaar i, at alt skal vente.* Paa en Generalforsamling i en af vore Maskinfabriker lød det i Fjor: »Vi hører Gang paa Gang hos vore Kunder: Saasnart Tiderne bedres, skal forskellige Anskaffelser finde Sted«. Dette er meget betegnende, og det betyder, at naar de gode Tider vender tilbage, saa kommer der en *usund Travlhed* med at indhente det forsømte. Værst er det, hvis de daarlige Tider ligefrem benyttes som *Argument* for at vente, og det hører man Gang paa Gang, baade fra Stat, Kommune og private; hvis noget ellers er fornuftigt, saa er det, at Tiderne er daarlige, et yderligere Argument for netop nu at skride til Værket. Der kan være Tilfælde, hvor nogen er lovlig undskyldt, fordi man ikke har Raad til Aktivitet; men har man det, bør man ikke udsætte det, som i sig selv er berettiget.

Landboerne vil indvende, at den anbefalede Aktivitet er unyttig og uforsvarlig, saalænge vor *Arbejdsløn* er højere end Udlandets. Dette er for stort et Spørgsmaal at komme ind paa her; der kan gives gode Grunde for, at vor Løn er for høj, og der kan ogsaa gives gode Grunde for, at den ikke er det, og det er meget skadeligt, at der er Uvished herom. Jeg skal kun sige, at nu synes der at være en Del, som ikke mener, at det kan nytte at gaa og vente længere paa lavere Løn, og derfor er de

Digitized by Google

begyndt at være mere aktive. Og Arbejdsgivernes Ønske om fleraarige Overenskomster tyder ogsaa paa, at Overbevisningen om Nødvendigheden af Lønnedsættelse er rokket.

De dybeste Hindringer for Aktivitet for Tiden er den tidligere omtalte Mangel paa Samtidighed i Fremrykningen, og saa *Ufortroligheden* med, hvad der kan betale sig; Ufortrolighed med, at Redningen ligger i Velstandsvarer og i Udvidelser; disse to Ting er nok Konkurrenter, forsaavidt man ikke kan anvende de samme Penge til Privatforbrug og Opsparing; men de har en fælles Kilde, den forøgede Indtægt, der følger med Aktiviteten. Erfaringen viser, at i gode Tider har man Raad baade til et stort Forbrug og en stor Bygge- og Anlægsvirksomhed.

I de sædvanlige Perioder af daarlige Aar har man dernæst Ufortrolighed paa den Maade, at man ikke ved, hvilke Kapitalanvendelser, der betaler sig, naar Renten synker; man har i de gode Aar bygget det meste af det, der ligger indenfor den Rente-Zone, man er fortrolig med, f. Eks. 5—6 pCt., og derover, og skal man nu vedblive at bygge (Huse, Fabriker osv.), maa det være noget, der kun giver 4 pCt. Faktisk er Renten som Regel lav i de daarlige Aar, men det varer længe, inden man bliver klar over, hvad der i den Anledning kan betale sig. — Denne Gang er der paa Grund af den nylige Krig og den mangeaarige Depression ingen saadan Kapital-Rigelighed, men i Stedet er der *Ufortrolighed med den Velstands-Forøgelse,* som muliggøres af den stærke tekniske Udvikling baade i Landbrug og Industri. Den gamle Klage, at arbejdsbesparende Maskiner og Metoder skaber Arbejdsløshed, er rigtig, hvis ingen tager Initiativ til at starte noget nyt, der kan beskæftige de overflødiggjorte. Nu har der i den sidste halve Menneskealder været en Strøm af Fremskridt som aldrig før, men man er ikke klar over, hvad Folk vil bruge den forøgede Indtægt til; thi der er jo mange Slags Velstandsvarer, og man ved ikke, hvad Smagen vil rette sig imod. Jeg har udtrykt det saadan, at man skal *ro med begge Aarer,* Spareaaren og Udvidelsesaaren; ror man kun med den ene, kører man i Ring; hvis man Aar efter Aar sparer Arbejde ved rationel Planlægning og ved nye Maskiner, men ingen tør ro med Udvidelsesaaren, saa bliver der Arbejdsløshed, og saa bliver det foreløbig ikke til noget med Velstanden.

Ogsaa paa dette Punkt vil kun en lille Del af Efterspørgselen

Digitized by Google

rette sig mod *Landbruget.* Ogsaa dette Erhverv har jo i høj Grad roet med Spareaaren gennem de mange udmærkede Fremskridt, der har gjort Produktionen billigere; men den tilsvarende Roning med Udvidelsesaaren bliver navnlig Industriens Sag. Dog er det muligt, at Danmark har specielle Chancer f. Eks. for *Flæsket;* der har jo i mange Aar været en stærk Stigning vort Svinehold, og det er ikke utænkeligt, at det kan blive ved. Margarinen har jo bl. a. den Forskel fra Smør, at der ikke samtidig produceres Kød; altsaa trænges der til et Supplement i Form af Kød uden samtidig Mælkeproduktion, d. v. s. Flæsk. Og Nutidens Ko giver meget mere Mælk end Fortidens, men ikke mere Kød; altsaa trænges der ogsaa her til et Supplement, hvis der er et uforandret Forhold mellem Forbruget af paa den ene Side Smør eller Margarine, paa den anden Side Kød eller Flæsk. Og Danmark har gennem sit Kystklima og sine billige Søfragter for Foderstofferne særlige Betingelser for Svinehold. Kun hvis Agitationen for Mælkedrikning faar Fremgang, vil Flæskets Chancer være mindre.

Man vil spørge, hvor Pengene skal komme fra til Udlæget, naar den krævede Aktivitet skal startes. Dertil vil jeg sige, at der kræves ikke flere *Sedler* ved Starten, end naar Maskineriet er kommet i fuld Fart og Sedlerne cirkulerer paa normal Maade. De Sedler, som kræves til en normal Cirkulation med fuld Aktivitet, er legitime, og Nationalbanken kan med god Samvittighed udlevere dem, efterhaanden som Opsvinget breder sig. Inflation indtræder kun, hvis der er saa mange Sedler, at de skaber *Pris*stigning.

Man vil videre spørge, om Depressionen ikke skyldes *Overbefolkning.* Dette skulde jo vise sig i Mangel paa Raastoffer; men af dem har Verden aldrig haft saa mange som nu, se min Artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1927. Og selv om vort store Antal arbejdsløse staar i Forbindelse med den formindskede Udvandring, maa Principet om de arbejdsløses Selvbeskæftigelse staa fast.

Jeg vender nu tilbage til cand. Skade og Telefondirektør Johannsen. Thi hvis et enkelt Land vil gøre et Fremstød under en Depression, vil *Forholdet til Udlandet* volde Vanskelighed, og navnlig hvis Stat og Kommune bringer Ofre for at skaffe Arbejde, f. Eks. ved offentlige Byggeforetagender eller ved

Digitized by Google

Grundforbedringslaan. Vi er jo alle enige om, at Arbejde er bedre end Understøttelse; men — efter en Beregning, jeg en Gang foretog i en bestemt Situation — er det 6 Gange saa dyrt; den understøttede faar jo langtfra sin fulde Dagløn, og skaffer man Arbejde, hjælper man ogsaa Mestrene, Funktionærerne, Aktionærerne og Leverandørerne, derunder ogsaa udenlandske Leverandører; der kræves altsaa et langt større Udlæg, og selv om man saa ogsaa faar noget udført, er det fristende at nøjes med Understøttelse. Saa kommer Tanken op om den Mellemvej at skaffe Arbejde og sikre sig, at det kun kommer Indlandet til Gode; samt at benytte Understøttelsen til at betale den eventuelle Difference mellem Lønnen og det udførte Arbejdes Værdi.

Gør man et Fremstød i et enkelt Land, er det uundgaaeligt og naturligt, at en Del af den saaledes skabte Købeevne vender sig mod udenlandske Varer. Og hvis Udlandet ogsaa har Depression, men ikke gør noget Fremstød, er det ikke sikkert, at Udlandet til Gengæld køber flere af vore Varer; der er tværtimod Fare for, at det spærrer. I Stedet for at oparbejde Eksporten, hvilket egentlig var det bedste[1]), begynder man saa at stirre paa Landegrænserne og spekulere paa at reservere sit Marked for sine egne. Jeg kan ikke se rettere end, at der er en lille Smule berettiget i denne Tanke, *saasnart der er Tale om at bringe Ofre;* vi kan ikke paatage os at hjælpe hele Verden; vore Skatteydere vil protestere mod at betale for at hjælpe Udlandet. Viben vil værge det ganske Land, kan ikke sin egen Rede værge. Ganske vist er det vigtigst og bedst at *skabe* Arbejde, men helt afvise Tanken om Erobring kan man ikke. At Staten i saadanne Tider foretrækker dansk Arbejde, selv om det er lidt dyrere, og at den i Licitationsbetingelser foreskriver danske Arbejdere og Materialer, finder jeg indenfor visse Grænser i sin Orden. Mere betænkelig er jeg ved *Told;* jeg tror nok, at der i det lange Løb kan opdrages noget livskraftigt ved Told; men bortset fra Dumping e. lign. er jeg bange for Krisetold. En økonomisk Krise har den Mission at *udrense* det, der ikke længere er livskraftigt; men ved Krisetold kan man let holde Liv i noget, der skal dø.

[1]) Skade har ogsaa en Beregning, hvorefter vor Industrieksport i 1924 beskæftigede 13,000 Arbejdere. Senere er Tallet sikkert steget paa Grund af Statens Eksportkredit m. m.

Digitized by Google

Naar man da vejer Ofrene og det opnaaede mod hinanden, maa man se paa *Johannsens Tanke* om det, der opnaas indirekte, fordi Beskæftigelsen ruller videre; jeg tror, at der er lidt Sandhed deri, men at Tanken dog maa reduceres noget. Lad os først frigøre os for Landegrænserne og spørge, om Beskæftigelsen vilde rulle videre som 100, 100, 100 osv., saalænge der overhovedet var nogen arbejdsløse; thi naar Johannsen lader det synke fra 100 til 60, 36 osv., er det jo, fordi den øvrige Beskæftigelse smutter over Landegrænsen. Og naar man naar til de sidste arbejdsløse, hvad saa? Hvordan faar de deres Efterspørgsel dækket?

Svaret beror paa, om den oprindeligt startede Produktion er alsidig eller ensidig. Er den alsidig, har vi det Tilfælde, jeg omtalte foran, at man faar de arbejdsløse til at producere netop deres eget Behov; deres Efterspørgsel retter sig da *mod sit eget Ophav,* og der finder overhovedet ikke nogen Viderrulning Sted. Anderledes hvis Produktionen er ensidig; man sætter de arbejdsløse til et Byggeforetagende, f. Eks. en Bane, som de ikke direkte efterspørger; de bruger ikke deres Arbejdsløn til Jernbaneaktier, men til Klæder osv. I saa Fald kan Beskæftigelsen rulle videre som 100, 100, 100 osv. — indtil der finder en *Opsparing* Sted. I et moderne Land opspares der antagelig 12—15 pCt. af Indtægten, idet der bruges saa meget til de nødvendige nye Boliger, Fabriker osv.; og her er der jo Tale om en Tillægsindtægt, og ikke blot for egentlige Arbejdere, men ogsaa for bedrestillede; det er ikke usandsynligt, at der opspares 25 pCt. Nu vil nogle af dem, der saaledes beriges af den rullende Beskæftigelsesbølge, nok selv vide, hvad de vil investere deres Opsparing i, og de giver da derved ny Beskæftigelse, delvis i Indlandet; men mange vil spare i al Almindelighed, saa at Bølgen forsaavidt standser; den ruller maaske som 100, 80, 64, osv. — Og hvis den ikke er kommet ned paa noget ubetydeligt, inden man naar de sidste arbejdsløse, saa kan disse ikke faa deres Behov tilfredsstillet uden ved at erobre Varer fra andre Forbrugere. Der maa komme en *Inflation,* en Prisstigning, som tvinger nogle til at spare. Og at der paa en eller anden Maade maa finde en Opsparing Sted, fremgaar deraf, at der jo faktisk bygges en Bane; naar den er færdig, maa der være nogen, hvis Formue er vokset med dens Værdi, thi den maa have en Ejer;

Digitized by Google

og følgelig har der været Opsparing. I Virkeligheden ender vi da ogsaa i dette Tilfælde med, at den rullende Bølge efter en Tid vender sig mod sit eget Ophav.

Den Johannsenske Tanke drejer sig altsaa specielt om, hvor meget af Beskæftigelsen der bliver indenfor Landets Grænser. Johannsen nævner afdøde Folketingsmand *Jul. Wulff* som Tankens Fader, og ogsaa Politikere af andre Partier har kredset om Problemet, saaledes *Kragh* og *P. Munch.* De nævner som Regel Tal paa 60—70 pCt., altsaa noget lignende som Johannsen.

Nu vil doktrinære Tilhængere af den klassiske Nationaløkonomi afvise den hele Tankegang som absurd; de vil sige, at ogsaa den Del af den rullende Bølge, som smutter over Landets Grænse, vender tilbage som Efterspørgsel efter vore Produkter. Men for det første kan der være Tale om en Forsinkelse, som kan volde midlertidig Arbejdsløshed; og for det andet kan det hænde, at Bølgen vender tilbage som Efterspørgsel efter vore Obligationer, ikke efter vore Varer. Naar Bølgen ruller videre i Udlandet, giver den Anledning til en vis Opsparing, og hvis der er daarlige Tider med Ulyst til at fastgøre Kapital, bliver det en ganske negativ Opsparing, der bedst kommer til Hvile i saadan noget som vore Obligationer. Den Del af vor nyskabte Købeevne, som resulterer i Import, vil altsaa vanskelig blive opvejet helt af Eksport; vi risikerer at brænde inde med et Lager af Varer, saa at det er svært at fortsætte Aktiviteten, selv om Udlandet ved det nævnte Køb af Obligationer er villig til at financiere dette Lager. Paa en Maade kan vi da ogsaa her sige, at Bølgen vender sig mod sit Ophav, men i en Form, som vi ikke altid kan være tjent med, som Efterspørgsel efter Obligationer i Stedet for Varer.

Det er derfor rigtigt at underkaste Johannsens Tanke en virkelig Overvejelse, og dette vil af forskellige Grunde resultere i at reducere Betydningen noget. (1). Der skal ikke opstilles en Todeling, dansk og fremmed Vare, men en *Tredeling,* Eksportvarer, Importvarer og Hjemmemarkedsvarer; en forøget Efterspørgsel efter Flæsk her i Landet vil ikke straks resultere i større Produktion, dels fordi der skal Tid til Udvidelsen, og dels fordi de udenlandske Arbejdere, vi erobrede Arbejdet fra, muligvis i Forvejen spiste dansk Flæsk, og i hvert Fald noget

Digitized by Google

andet Flæsk. Resultatet bliver altsaa snarest en mindre Eksport af Flæsk. (2). Johannsen siger selv, at Bølgen beror paa, om der er *ledige Arbejdere;* men i de mange Fag, som Bølgen spreder sig over, vil der let være nogle velbeskæftigede Fag, som ikke straks kan udvide Produktionen, og Efterspørgselen vil da føre til Import, selv om det egentlig er en Hjemmemarkedsvare. (3). Den før omtalte *Opsparing* vil ogsaa svække den indenlandske Bølge.

Paa den anden Side vil lidt mere, end Johannsen tænker, af den Efterspørgsel, der gaar til Udlandet, vende tilbage som Efterspørgsel efter danske Varer. Og den nye Indtægt er en Tillægsindtægt, hvoraf forholdsvis meget vil gaa til personlige Tjenester som Tyende, Forlystelser, Caféliv m. m., der overvejende er dansk Arbejde. Efter en ganske foreløbig Beregning vil jeg da antage, at *det rigtige Tal er 40,* saaledes at 100 ruller videre indenladsk som 40, 16, 6,4 osv., hvilket i alt giver 67 (idet 40 pCt. af alle 167 er 67).

Selv om dette er mindre end de 150, Johannsen nævner, er det dog en Støtte for, at der bør bringes *Ofre* for at skabe Arbejde, idet der altsaa indirekte skabes 67 pCt. til. Og saa vil jeg slutte med en *Henstilling* til mine Tilhørere; da de Ofre, der er Tale om fra Stat og Kommune, overvejende kommer Byerne til Gode, kan man ikke vente, at Landboerne vil være begejstrede for at medvirke. Men jeg beder Dem, at De i hvert Fald ikke vil lægge Hindringer i Vejen for, at Byerne selv bringer Ofre.

Digitized by Google

H. P. HANSSEN: ET TILBAGEBLIK.

BARNDOM OG UNGDOM.

Anmeldt af HARALD HØFFDING.

EN Selvbiografi af den Mand, der ved Verdenskrigens Slutning med fast Haand indledede Nordslesvigs Frigørelse, vil modtages med Interesse af Alle, der har fulgt Sønderjydernes nationale Kamp og glædet sig over deres Sejr. Og det har ogsaa fra et alment menneskeligt Synspunkt stor Interesse at følge en fremragende Mands Udvikling og se, hvorledes hans Værk forberedes allerede i Barndomslivet indenfor en dygtig og begavet Slægt, indtil det Tidspunkt kommer, da han med fuld Bevidsthed vælger den Vej, ad hvilken han kan føre sine Landsmænd til Opfyldelse af deres nationale Ønsker. Man ser, hvor fast en Grund der blev lagt, inden en selvstændig Optræden som Folkefører fandt Sted. Og kulturhistorisk føres man i denne Bog ind i Sæder og Skikke hos en Gren af et dansk Folk, der gennem Tiderne har holdt fast ved sin Nationalitet, skønt den atter og atter kom under fremmed Herredømme, og skønt selve den danske Regering her har begaaet den ene Fejl efter den anden. Bogen er skreven i H. P. Hanssens klare og kraftige Stil, uden Fraser men baaren af dyb Stemning. Den vidner om stadig Higen efter en aandelig Udvikling, som paa én Gang kunde komme hans Folk og hans egen Personlighed til Gode.

Hanssen hører til en gammel Slægt, der er meget udbredt i Sundeved, og som ogsaa har en tysk Gren, til hvilken dygtige og fremragende Mænd hører. Hans Bedstefader købte 1825 Gaarden Nørremølle, der ligger bag den Skov, fra hvilken Preusserne 1864 gik over til Als. I begge de slesvigske Krige var Krigsskuepladsen i Nærheden, og skønt Hanssen kun var to Aar i 64, mener han dog at have Minder fra de Dage, skønt han er klar over, at Familieberetninger og Barndomsminder kan være vanskelige at skelne fra hinanden. Et dybt Indtryk gjorde det paa ham, naar han senere hørte fortælle om, hvorledes Preusserne for at hindre Spionage indespærrede 300 Beboere fra Landsbyerne ved Alssund i Sottrup Kirke, hvor de maatte tilbringe tre Dage, i hvilke de ustanselig hørte Kanontordenen uden at vide, om det ikke maaske gik ud over deres egne Hjem. Han mener selv at have set, hvorledes preussiske

Digitized by Google

Soldater samledes ved Nørremølle d. 29. Juni for herfra at afmarchere gennem Skoven til det Sted, hvor de skulde færges over til Als. De mange blinkende Bajonetter staar endnu tydeligt for ham. Dette Billede kom siden ofte op for ham. »Mangen stille Sommeraften«, siger han, »har jeg senere vandret ene i de samme Skove ved Alssund. Over det roligt glidende, spejlblanke Vand har jeg Gang efter Gang tydelig hørt Kølleslagene, naar Skovfogeden paa Arnkiel flyttede sine Køer og slog Tøjrepælene i Jorden, og undret mig over, at Hundreder af preussiske Pionerer Nat efter Nat har kunnet arbejde med Hammer, Sav og Økse her ved denne Strand, uden at Danskerne hinsides Sundet anede Uraad«. — Samme Stemning og Tankegang kom frem hos den, der skriver dette, da han for et Aars Tid siden besøgte Arnkielsøre en smuk Sommeraften og over det smalle Sund fra Skovfogedens Mark saa over til den Skov, hvor Overfaldet var blevet forberedt. Arnkielsøre er et af de skønneste Steder paa Als, men vemodigt at besøge for en Dansker.

Der var godt Sammenhold i den store Slægt, hvis Midtpunkt Nørremølle var. Bogen giver en Række Karakterbilleder af kraftige, selvstændige og begavede Mænd og Kvinder af Slægten. Og ogsaa i den større Kreds af Naboer og Kendinger, Hanssen i sin Barndom og Ungdom kom i Berøring med, fandtes mange ejendommelige Personligheder, der i hans Skildring træder klart frem for os. »Det var,« siger han, »en opvakt, dygtig og karakterfast Slægt, der sad paa Bøndergaardene (i Sundeved) i min Barndom«. Som aarvaagne og interesserede Landmænd tilegnede de sig hurtig Tidens Fremskridt, og de var øvede i at gøre Modstand mod Bureaukrater af alle Farver. De manglede hverken Vid eller Poesi i deres Sind. Under Indespærringen i Sottrup Kirke holdt et vittigt Hoved Modet oppe hos sine Lidelsesfæller ved sine pudsige Indfald. Hanssens Fader var Poet, og ved hans Begravelse blev der sunget en af ham selv digtet Sang. I varme Ord udtaler Hanssen, hvad han skylder de Paavirkninger, der blev ham tildel ved at vokse op i en saadan Kreds.

Det var Grundtvigianismen, der satte sit Præg paa Aandslivet i hans Hjem og i hans nærmeste Kreds. Men der var Adgang til at høre Udtalelser fra andre Sider. Han har i sine

Digitized by Google

unge Dage hørt Debatter mellem Rationalister og Grundtvigianere. Og en af hans Farbrødre forærede ham, da han var i Konfirmationsalderen, Ørsteds »Aanden i Naturen« med de Ord: »Det er den bedste Bog, jeg kender; derfor skal du have den«. — Tidlig er Hanssen bleven ført ind i aandelig Kamp, en Indledning til den nationale Kamp, i hvilken han skulde spille en Hovedrolle.

Da Syttenaarsalderen nærmede sig, stillede der sig for Hanssen et stort Problem. Hidtil var det almindeligt, at unge Sønderjyder udvandrede i denne Alder, fordi de ellers skulde indskrives som preussiske Værnepligtige. Hanssens ældre Brødre var udvandrede og havde bosat sig i Danmark. Flere af hans Slægtninge var udvandrede til andre Verdensdele og sad i store Virksomheder som Handelsmænd. Det var hans Forældres Mening, at Hanssen skulde følge deres Exempel. Foreløbig skulde han uddanne sig som praktisk Handelsmand i Danmark og gaa paa Handelsskole dér før Tiltrædelsen af den store Udrejse. Tanken om denne Plan brødes dog ikke blot med Kærligheden til Hjemstavnen og Trangen til at deltage i den nationale Kamp, men ogsaa med Lysten til at udvide sine Kundskaber og muligvis gaa den studerende Vej. Paa en ensom Vandring over Dybbøl Banke sejrede tilsidst Tanken om at bo som fri Bonde paa egen Jord, under Arbejde for at tilfredsstille sin Kundskabstrang saaledes, at han paa bedste Maade kunde medvirke i Kampen for sin Hjemstavns nationale Liv. Der var jo Fare for, at Nordslesvig vilde blive rømmet, naar de Unge blev ved at udvandre. Kun Oldinge og Børn vilde blive tilbage. Den ældre Slægt havde gjort det til et Samvittighedsspørgsmaal at undgaa Edsaflæggelse til de nye Herskere. Hverken af Rigs- og Landdagsmænd eller af Værnepligtige skulde der sværges Troskab mod den preussiske Konge. Man saa ikke, at man herved arbejdede Tyskerne i Hænderne. De kunde uden videre rykke ind i de ledige Pladser. Naar man ikke saa denne Fare, var det, fordi man ventede Genforeningen med Danmark i en nær Fremtid. Junggren, Gustav Johannsen og Reimers var de første, der saa, at en ny Taktik maatte anlægges; Kampen for Sønderjylland maatte føres paa en ny Maade og paa langt Sigt. Man skulde blive i Landet under de haarde Vilkaar, gøre Brug af alle borgerlige Rettigheder og arbejde

Digitized by Google

for dansk Sprog og dansk Kultur. I de nævnte Mænds Spor traadte nu Hanssen. Men han saa særlig klart, at dyb Forstaaelse af tysk Kultur og grundigt Kendskab til preussisk Retsvæsen var nødvendige Betingelser for at kunne udrette noget for den Sag, der laa ham paa Hjerte.

Foreløbig besøgte han i flere Aar Askov Højskole. Højskolerne var dengang meget ilde ansete hos det herskende danske Højre, hvis Meninger ogsaa en stor Del af den nordslesvigske danske Presse delte. Paa Askov hentede han sig saa gode Kundskaber, at Forstanderen efter tre Aars Kursus kunde give ham en Erklæring om, at han var vel forberedt til at studere videre ved et Universitet. Men saa kom Tiden, da det viste sig, at hans Plan ikke kunde gennemføres. Han vilde ikke kunne passe sin Fædrenegaard og samtidig studere videre og deltage i det politiske Liv. Forholdene var paa det Tidspunkt (Slutningen af Firserne) saadanne, at Gaardens Drift krævede en hel Mands Arbejde. Skøndt hans Hjerte hang ved Landvæsenet, maatte han forlade det. Paa den Rejse til Tyskland, han nu drog ud paa, skrev han til sin Søster: »I en Aarrække og maaske for stedse har jeg nu sagt Landvæsenet Farvel, ti jeg har ikke Ro til at pløje Markerne, saalænge Bølgerne gaar saa højt i Folkehavet«.

I de følgende Aar (1886—1888) studerede Hanssen ved Universiteterne i Leipzig, Berlin og København. Han hørte historiske, nationaløkonomiske og filosofiske Forelæsninger. Jeg erindrer, at jeg ofte i Samtale med ham var forundret over den Klarhed, med hvilken han opfattede den intellektuelle Udvikling i Tyskland. Saaledes gav han engang en slaaende Karakteristik af Schleiermachers teologiske Standpunkt. Men det var ikke blot teoretisk Arbejde, der sysselsatte ham paa hans Rejser. Han benyttede sine Ophold i Tyskland til at studere tyske Domstoles Indretning og Virksomhed og sætte sig ind i tyske Partiforhold, ligesom han i København uddybede sit Kendskab til dansk Politik. Han frastødtes ved Hørups og hans Venners afvisende Holdning overfor det sønderjydske Spørgsmaal, en Holdning, der fremkaldtes ved Frygten for »den tredie slesvigske Krig«, som nogle Chauvinister talte om. Denne Kreds manglede Blik for, at det gjaldt et langt Arbejde for at fæstne den nationale Jordbund. Hvad Hanssen særlig arbej-

dede for, var Tilvejebringelsen af en fast politisk Organisation i Nordslesvig, for at de ledende Mænd ikke skulde svæve i Luften. Der blev da ogsaa stiftet en Vælgerforening 1888 med Reimers som Formand og Hanssen som Sekretær.

Under sit Ophold i København kom Hanssen i nærmere Beröring med danske Kredse, der nærede en lignende Opfattelse af det sønderjydske Spørgsmaal som han. Den danske Mand, som fik størst Indflydelse paa ham, var Historikeren A. D. Jørgensen, selv af sønderjydsk Slægt. Hanssen beundrede ham ikke blot som Forsker og Forfatter, men sluttede sig til hans hele Opfattelse af Spørgsmaalet. Blandt de Yngre kom han især i nøje Forbindelse med H. V. Clausen og Niels Hjort. Disse to Fynboer havde allerede fra deres unge Dage, da de fra Højderne i Holstenhus Dyrehave saa over mod Sønderjyllands Kyst, lovet hinanden at arbejde i den sønderjydske Sags Tjeneste, et Løfte, de hver ad sin Vej ærlig har holdt. — Det var gennem disse to Mænd, at den, der skriver dette, havde den Glæde at lære Hanssen at kende. Hanssen fortæller, at vi gjorde Bekendtskab paa Sunddamperen til Skodsborg (til en Fest for Hostrup). Men Bekendtskabet var gjort forud, idet Clausen en smuk Foraarsdag fik mig med op til Ottosen, som dengang boede paa Gammel Torv, for at hilse paa en ung Sønderjyde, han og hans Kreds var meget optagne af. Det har i de mange Aar, der er gaaet siden da, ja er endnu den Dag idag en Glæde og en Bestyrkelse for mig at mødes med denne ægte danske Mand, hvis praktiske, gennem Erfaring udviklede Sans er forbunden med varm Interesse for Alt, hvad der kan fæstne og højne vort Folks aandelige Liv.

Under sit sidste Besøg i Berlin blev Hanssen paa nært Hold Tilskuer ved Bevægelsen i den tyske Hovedstad ved den gamle Kejsers Død og Ligfærd. Dette Afsnit af »Tilbageblikket« er skrevet med særlig Stemning i Følelsen af, at helt nye Forhold nu kunde indtræde. I det hele faar Bogens kraftige danske Sprog en særlig Tone efter Begivenhedernes Karaktér. Meget smukt fremtræder ofte Glæden ved at færdes i Sønderjyllands herlige Natur. Han har gennemvandret sit skønne Fødeland paa Kryds og tvers. En flere Dages Fodtur med Nis Nissen gennem Als beskriver han paa følgende Maade: »Vi gik ned langs Øens smukke Østkyst; gennem herlige Bøgeskove med

Digitized by Google

henrivende Udsigt over det blanke Belt til Lyø og Fyn, gennem prægtige Landsbyer, hvor gamle Bindingsværksgaarde laa halvt skjulte af store Abildgaarde, og videre ad bugtede, bakkede Veje, indrammede af levende Hegn med en Plantevækst, som man ingensteds i vort Fædreland finder rigere«. —

Da Hanssen i Foraaret 1888 forlod Berlin, kunde han med Rette sige, at hans Læretid nu var forbi. Han holdt kort efter Bryllup og bosatte sig i Sønderborg for at virke som Medarbejder ved sønderjydske Blade og Tidsskrifter og deltage i det politiske Arbejde. Jeg havde næste Aar den Glæde at besøge ham i hans unge Hjem.

Det Tilbageblik paa sin Barndom og Ungdom, han nu har givet os, bør kendes af alle Danske, og det ikke blot, fordi det giver os et livligt og belærende Indblik i den nationale Kamp, der førtes ved vor Grænse, men ogsaa fordi det viser, hvorledes Trang til aandelig Udvikling og Iver for at virke til sit Folks Vel kan udløse ædle Kræfter til frugtbart Arbejde.

Digitized by Google

HOS KARL MADSEN.

Kunstmuseets tidligere Direktør, Dr. phil. Karl Madsen, fortæller om sin Ungdom, sine første Indtryk af Georg Brandes og Holger Drachmann, Taines Forelæsninger, 80'ernes og 90'ernes Malere, moderne Kunst og Kritikernes Indstilling overfor Kunstens og Livets Mangfoldighed.

PAA St. Hans Torv, en af Lysningerne i Udkanten af Nørrebros graa Stenmasser, bor Kunsthistorikeren *Karl Madsen*.. Hvorfor har han mon slaaet sig ned i den Bydel, der er grimmest bygget og mest forladt af de Kunstens Guder og Gudinder, hvis Selskab han hele sit Liv har søgt, og som ogsaa gerne har gæstet ham? Er det fordi Modsætningerne mødes? Eller er det, fordi det er ligemeget, hvor man bor, naar Kunsten er Ens egentlige Verden, og man er omgivet af alle Tiders Kunst i sine Stuer . . .?

Naa, Udsigten til St. Johannes Kirkens Trægruppe forsoner jo med meget, — og i sine Vægges Billedmasser har Karl Madsen Udsigter til Alverdens Tider og Lande . . .

Selv sidder han nu i sit private Museum, legende med en Papirkniv i Haanden, venligt smilende, overvejende fra hvilken Side Sagen skal gribes an . . .

— Nogle Erindringer? siger han saa. Jamen, hvor begynde og hvor ende? Jeg har truffet saa mange Mennesker og set saa mange Lande og saa megen vidunderlig Kunst — — ogsaa noget, der var mindre vidunderligt, udbryder han med et lunt Blink i Øjet . . . at jeg ikke saadan i en Times Tid eller to kan overse det altsammen . . . .

— Hvad var det, som *først* gav Dem Interesse for Kunst?

— Ja se, min Kunstinteresse *den* er jo af meget gammel Dato, — man kan vist sige, jeg er født med den! Min Far var mange forskellige Ting — Officer, Arkæolog og Dyremaler . . Og da min Mor døde, da jeg kun var 14 Maaneder gammel, kom jeg i Huset hos min gamle Mormor, og hun var mindst lige saa kunstbegejstret som min Far, — hun levede i Erindringen om en meget fjern Tid, som hun fortalte mig om og lærte mig at holde af, hun havde været Konfirmationskammerat med Maleren *Jens Juels Døtre*, og *Eckersberg* var en Ven af hendes Mand, som havde været Skibskaptajn og givet

Digitized by Google

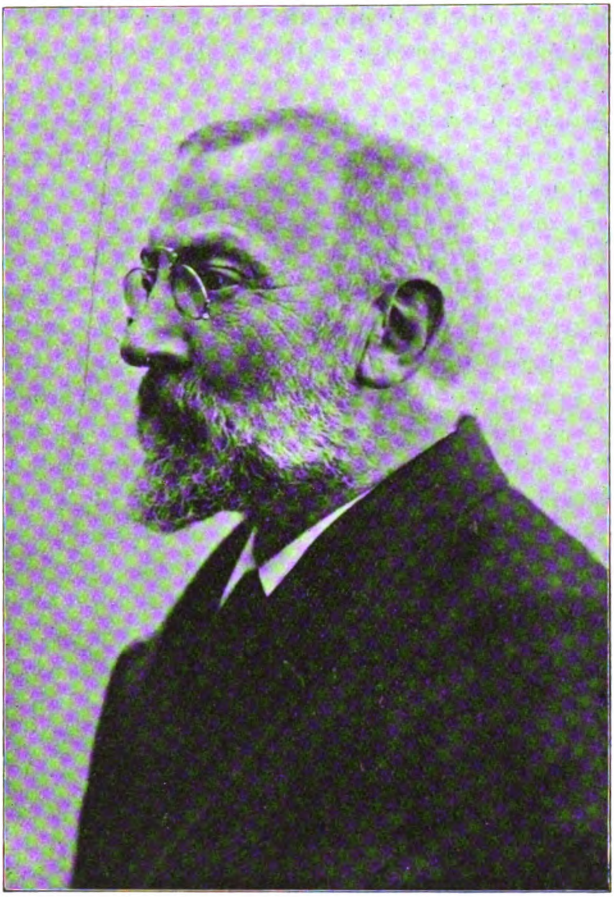

Eckersberg Undervisning i Skibskonstruktion og til Gengæld lært at male lidt hos ham. Hendes Far havde været Dekorationsmaler og ogsaa givet sig meget af med Portrætmaleri, og han havde haft Omgang med mange af *sin* Tids Kunstnere, . . . alt dette hørte jeg fortælle om som lille, og jeg kan derfor sige, at jeg føler mig startet i det 18de Aarhundrede . . .

— Vilde De ikke oprindelig være Maler selv?

— Jo, det vil sige, allerførst var det Meningen, at jeg skulde gaa Kontorvejen. Jeg havde en fjern Slægtning, som var Forretningsmand ovre i Rusland, og han tilbød at tage mig i Lære i sin Virksomhed; men jeg havde absolut ikke Lyst til Handelen, og efter en haard Kamp lykkedes det mig at slippe fri

Digitized by Google

for det efter Familiens Mening meget ærefulde Tilbud . . . Og saa begyndte jeg at forsøge mig som Maler og fik nogen Undervisning hos *Kyhn*.

— Hvordan underviste han?

— Ikke meget systematisk, — han var selv en meget oprindelig Kunstnernatur, der ikke lagde megen Vægt paa Teorier. Enten *var* man Maler, eller man var det *ikke*, — det var vist i Grunden hans eneste Teori! Naa, — og jeg begyndte ret tidligt at tvivle paa mine egne Malerevner. Derimod var jeg uhyre interesseret i Kunsthistorie og hørte med stor Glæde og virkeligt Udbytte *Julius Langes* Forelæsninger. Og *Georg Brandes'* berømte Forelæsninger om Emigrantlitteraturen, — — ja *ingen*, der ikke som jeg har siddet som ung under hans Katheder og hørt dem, kan gøre sig nogen Forestilling om, *hvor* voldsomt et Indtryk de gjorde, hvilken Løftelse af Sindet de bevirkede, vi var berusede af alle de nye Tanker og Følelser og Stemninger, som vældede ind over os, og vi ligefrem *styrtede* os over de Bøger, Brandes omtalte: *Chateaubriand, Mme de Staël, Sénancour, Charles Nodier, Constant,* . . . men først og fremmest Chateaubriand med hans romantiske Forherligelse af Geniet og Individets suveræne Ret og Tankens Frihed . . . ., og da min Bedstemor, mens jeg var opfyldt af alt dette nye og vidunderlige, døde og efterlod mig en Del Penge, rejste jeg hurtigst muligt til Paris — 17 Aar gammel — for at studere Kunst og uddanne mig til Maler paa *École des Beaux-Arts* . . . Det var en helt ny Verden, der gik op for mig; jeg gik paa Opdagelsestogter i Louvre — og jeg hørte *Taines* Forelæsninger, hvilket altid interesserer Franskmænd nu, naar jeg fortæller dem det, for der er jo ikke mange nulevende, som har hørt Taine . . .

— Var Indtrykket ligesaa stærkt som af Brandes?

— Nej, Taine havde jo ikke Brandes' straalende Vitalitet, ikke hans blændende oratoriske Evner, — han *læste* sine Foredrag, han *holdt* dem ikke; men hvad han sagde, var aandfuldt og inspirerende.

— Omgikkes De unge Landsmænd i Parisertiden?

— Ja, først og fremmest *Holger Drachmann,* som jeg holdt sammen med, vi havde i Fællesskab lejet et Par Værelser, og vi boede ogsaa en Tid sammen i Bretagne.

— Hvordan var han i de Aar og paa Tomandshaand?

Digitized by Google

— Et charmerende Menneske og en god Kammerat, men *mest* tiltalende forekom han mig, naar vi var alene, og han ikke følte sig fristet til at »optræde«.

— Virkede han intelligent?

— Aaja, men meget springende i sin Tanke og Tale, — noget udpræget Intelligensmenneske var han jo ikke, men et straalende begavet Stemningsmenneske . . . Det var netop, da »Derovre fra Grænsen« var udkommet, og Brevene fra *Hegel* blev stadig varmere, efter som Oplagene steg, og jeg husker, at Drachmann en Dag sagde til mig:

»Nu maa jeg jo tage Skeen i en anden Haand! Og se at blive Digter for *hele* det danske Folk!«

Han arbejdede myreflittigt og hurtigt, skrev Side efter Side i flyvende Fart og næsten uden Rettelser. Tilsidst blev han saa overanstrengt, at han selv blev betænkelig ved det, han fik Hallucinationer, han syntes, at han saa' sig selv sidde ved den anden Side af Bordet og skrive . . .

— Malede han ikke ogsaa?

— Joe, men det var jo en noget ejendommelig Malerkunst... Jeg husker, at da vi boede sammen i Bretagne og sad ved Kysten og arbejdede, hver ved sit Staffeli, blev jeg højst forbløffet over de Resultater, *han* kom til, — da var det *mig*, der troede, at jeg saa' Syner: Han malede Huse og Møller og Skibe, som jeg ingen Steder kunde faa Øje paa, — han lagde ind i Landskabet, hvad han syntes, der manglede!

— Fik dette Samvær nogen Betydning for Dem?

— Ja, Drachmann var paa en Maade Skyld i, at jeg kom til at optræde som Forfatter. »Dagsavisen«, *Henriques*' og *Sechers* gamle Organ, spurgte ham nemlig, om han ikke kunde anvise dem en Kunstanmelder, og saa anbefalede han mig. Og denne Anmeldervirksomhed gav mig efterhaanden Blod paa Tanden, saa jeg fik Lyst til at skrive mere selvstændigt og i lidt større Format, og jeg skrev saa min Bog om Japansk Kunst — og senere Bogen om Holland, som bevirkede, at man i mange Aar betragtede mig som svoren »Hollænder«, mens Sandheden er, at jeg havde og har lige saa stor Interesse for Italiens Kunst, — men vi har jo mest af den hollandske her i Landet, derfor laa det nærmest at skrive om den . . .

— De har hele Deres Liv rejst meget?

Digitized by Google

— Ja, jeg har elsket at rejse og har opholdt mig i de fleste europæiske Lande og studeret deres Kunst, — kun til Rusland, hvor jeg som ganske ung altsaa kunde have kommet, naaede jeg aldrig, — og det beklager jeg i Grunden, for jeg tror, der havde været meget at se og lære . . .

— Saa opgav De en Dag Malerkunsten?

— Ja, og blev Museumsmand. Det var i 1895, at jeg blev Assistent ved Kunstmuseet, med 1200 Kr. om Aaret i Gage, — det var ikke svimlende, men Arbejdet interesserede mig . . . I 1900 blev jeg saa Inspektør og i 1914 Direktør, . . og hvis jeg i denne Stilling har udrettet et og andet af Værdi, saa skyldes det vist for en Del, at jeg fra Ungdommen af altid har staaet Kunstnere nær og set deres Arbejder vokse frem af selve Livet og Kampen, hvoraf al sand Kunst har sin Oprindelse . . .

— Var Overgangen stor fra den gamle Kunst til *Krøyer* og *Tuxen* og *Ancher* og de andre af 80'ernes Malere?

— Aanej, der overdrives altid, naar der tales om Springene i Kunsten. Krøyer og Tuxen lærte jo i Grunden ikke andet paa Bonnats Skole end at lægge mere Vægt paa *Valørerne,* Lysets Afskygninger, Tonerne i Farverne, og saa en mere korrekt Tegning og et kraftigere malerisk Foredrag, — men de fleste af de Unge, som kom op, *Vilhelm Hammershøi* f. Eks., fremhævede selv, at det bedste, de havde lært, skyldte de *Holger Grønvold* paa Teknisk Skole, hans Tegneundervisning berømmes af alle hans Elever som aldeles fortræffelige, — han havde bl. a. ogsaa Forstaaelsen af den udetaljerede Flades Betydning, som senere er blevet saa stærkt fremhævet af »Kubisterne« . . . Men 80'ernes Malere bragte alligevel nyt Liv ind i vor Kunst, de indførte en langt friere Behandling, og baade 90'ernes Malere og »Fynboerne« skylder 80'ernes Mænd meget, — selv om *Zahrtmann* var meget uenig med Krøyer og i Modsætning til denne mente, at *Arbejdet, Fliden* var det afgørende, vigtigere end Begavelsen og Inspirationen, ja, at *alt* i Virkeligheden kunde læres ved anstrengt Arbejde!

— Men nu vender man sig kraftigt mod 80'ernes Impressionisme?

— Det er egentlig en forkert Betegnelse . . . kun enkelte som *Th. Philipsen* har lært noget af de franske Impressionister som *Manet, Claude Monet* og *Sisley,* — men naar man i den unge

Digitized by Google

Generation har vendt sig mod 80'ernes Malere, saa er det jo kun en naturlig Reaktion og en forstaaelig Trang til at se alt med egne, friske Øjne . . . *Teorierne* betyder saa lidt, — for ikke at sige, at de gælder til Vandsbæk! Alt kommer an paa *Kunstneren!*

— Men visse Teorier og Regler maa der vel til?

— Ja, mon? Stil er jo noget højst forskelligartet og individuelt. Men Kultur og Viden har naturligvis en vis Betydning, de *kan* jo være Nøglen til Evnernes Udfoldelse. Der er naturligvis *noget* om, hvad Julius Lange engang sagde:

»Hvis man fortæller mig, at en Bagersvend i Lemvig har lavet en Figur, der er bedre end Thorvaldsens, saa siger jeg, at det er Løgn!«

Men jeg har her som allevegne dog mine Betænkeligheder ved Dogmer. Jeg sidder netop og skal skrive om Hendriksens Bog om Kyhn, der hadede alt, hvad han kaldte tekniske Hundekunster og Teorier.

Det man *ubevidst* tilegner sig, tror jeg betyder mere end, hvad man *bevidst* akcepterer. Derfor er Pressens Indflydelse en saa vigtig Kulturfaktor, fordi dens Paavirkning og Stofmeddelelse sker næsten ubevidst, og Pressen er i det hele taget vor Tids betydningsfuldeste Dannelsesmiddel, — selv om jeg ikke nægter, at der er enkelte Særlinge, som ikke læser Aviser, men ad egen Vej tilegner sig en speciel Dannelse gennem Litteratur og Liv . . . Jeg anser Kunstanmeldelser i Pressen for i Fremtiden at blive vigtige Dokumenter for Kunsthistorien.

— Mener De ogsaa, at de Levende altid har en Forret og en Forrang fremfor de Døde?

— Nej, *au contraire,* som Damen sagde, da man bød hende Svedsker! svarer Karl Madsen smilende. Men naturligvis skal man søge at forstaa alle de nye Bevægelser og deres naturlige Forudsætninger, og jeg tror, at mit Slægtled i den Henseende er uhyre liberalt, selv hvor vi *ikke* kan forstaa det nye . . .

— Kan De forstaa *Willumsens* Relief?

— Det tiltaler mig ikke, det er mig for germansk i Viljen til dunkel Dybsindighed. — Willumsen er en betydelig Kunstner, men Relieffet mangler efter min Mening Helhedsvirkning, og jeg synes i Almindelighed, at Sammenstilling af saa mange uligeartede Materialer er temmelig problematisk, desuden er de

Digitized by Google

ældste Bestanddele af Relieffet ulige bedre end de senere, og selve Udførelsen svarer ikke til Forventningerne.

— Finder De det mistænkeligt, at en Kunstner ikke selv vil sige, hvad hans Værk forestiller?

— Aaja, maaske lidt, — men i og for sig behøver det ikke at forringe den kunstneriske Virkning. Tag f. Eks. *Tizians* »Den himmelske og den jordiske Kærlighed«, — det er jo vidunderligt selv med denne forkerte Titel.

— Hvad er den rigtige Titel?

— Man paastaar, at et gammelt Træsnit af Tizian med samme Motiv bar Titlen »Venus frister Helena«, — og det synes jeg løser hele Gaaden!

Og tag *Rembrandts* »Claudius Civilis« i Stockholm: Det har man kaldt baade »Maccabæerne« og »Ziskas Sammensværgelse«, — jeg har selv skrevet om det og gjort gældende, at det kun var et Udsnit; jeg tænkte mig, at de blaa og gule Farver skyldtes, at der sigtedes til et nordisk mytologisk Emne, og at f. Eks. den Enøjede var Odin. Men siden var jeg dog den første, der fremsatte Teorien om, at det var Claudius Civilis-Sammensværgelsen, og at Farverne er Huset Nassau-Oraniens. Naturligvis er det paa sin Vis tilfredsstillende at kende den rigtige Forklaring paa Billedets Motiv, — men selv uden dèt kan man have kunstnerisk Udbytte af Værket . . .

— Trives Kunsten ikke bedst i Velstandstider?

— Det kunde se saadan ud, det har jo været Tilfældet for kunstneriske Blomstringstider baade i Holland og i Italien og andre Steder, at de faldt sammen med et økonomisk Opsving. Men — jeg maa dog igen tage et vist Forbehold: Rubens udfoldede hele sin rige Skabervirksomhed i Antwerpen i en Nedgangstid!

— Men for ham var der vel ingen økonomisk Depression?

— Nej, det er sandt, *han* tjente mange Penge ikke mindst fra Udlandet, saa for *ham* var det altsaa Velstandstider!

— Er Tiderne onde for Kunsten og Kunstnerne nu?

— Ja, det er der vist ingen Tvivl om! Men der er ogsaa altfor mange Malere, det er altid lidt mistænkeligt, naar »Genierne« stormer for talstærkt frem, man aner, at Gærdet er for lavt, . . . men — atter smiler Karl Madsen, afbødende et Dogme — saadan var det paa den anden Side ogsaa i den store Tid i Holland,

Digitized by Google

hvor hvert andet Menneske malede! Det skyldes vel, at der er lignende Love indenfor Kunsten som indenfor den erhvervsmæssige Produktion: Stigende Efterspørgsel skaber stigende Tilbud, indtil Overproduktion bliver Resultatet.

Dog er Danmarks Malere ikke værst stillede, der sælges vistnok her i Landet flere Billeder til Private end i noget andet Land, Sverige og Norge iberegnet, omend som oftest kun til smaa Priser.

— Hvordan ser De paa den moderne Malerkunsts Tendens mod det dekorative? Kan Forenklingen rumme en Fare for et Nuancetab, der kan virke som Goldhed?

— Vi er jo fremdeles saa vant til Vægge tæt behængt med mindre Billeder, der alle var som Vinduer ud til Naturen eller Menneskelivet, og megen Kunst — maaske *altfor* megen — var skabt udelukkende med Henblik paa Udstillinger — derved mistede de let den naturlige Kontakt med Livet. Derfor forstaar jeg godt det i Tidens Kunst, som stiler hen mod store dekorative Opgaver, — en stor dekorativ Udsmykning af en Væg *kan* maaske, naar den lykkes, skabe en festligere Virkning end en Væg, der er sammensat af Smaabilleder . . . .

— Er Nutidens Kunst romantisk eller uromantisk?

— Jeg vil svare med et andet Spørgsmaal: Er Zola Romantiker eller Realist? Georg Brandes saa' i ham en af Naturalismens store Bannerførere, ja, den mest typiske af dem, — men jeg er her *paa dette Punkt* uenig med ham og mener, som *Jul. Paludan* har paapeget det, at Zola var i højeste Grad Romantiker. Altsaa et nyt Bevis for, at man skal vogte sig for Etiketter og Systemer!

Der er i næsten *al* Kunst baade et Element af Naturalisme og Romantik, — Blandingen afhænger af den enkelte Kunstners Individualitet.

— Men bliver det ikke vanskeligt at være Kunsthistoriker og Kunstkritiker, naar Grænserne er saa flydende?

— Nej, det synes jeg ikke, man maa bare ikke tage for firkantet paa Kunsten, men indrømme den Livets Ret til Mangfoldighed. Den ægte Kunstinteresse maa have noget af Columbusdriften i sig, maa stadig hige efter nye Opdagelser og undgaa at fortøje ved Teoriernes og Dogmernes Bolværker, — sta-

Digitized by Google

dig være parat til at tro paa et nyt Amerika, samtidig med at den bevarer sin sunde Skepsis.

Kritikeren maa altid være rede til at tage en ny Indstilling overfor hvert nyt Værk og bedømme det efter dets egne Forudsætninger.

— Han skal altsaa helst være saa rummelig, at han næsten sprænger sin egen Personlighed for at kunne omfatte alle de andres?

— Ja, netop! svarer Karl Madsen ivrigt. Kunstner-Geniet kan tillade sig at være ensidig, ja han *maa* vel endda være det i sin Kunst, — men Kritikeren maa aldrig have Skyklapper paa, intet menneskeligt maa være ham fremmed!

— Spænder De selv saa vidt?

— Det er ikke rart at svare paa, men jeg tror ikke, jeg er ensidig: Jeg har med Glæde rejst gennem mange Tiders og mange Landes Kunst, og jeg gouterer saavel *Homer* som *Hoffmann,* og større Spring kan man vel vanskeligt tænke sig end fra oldgræske Epos og til den tyske Romantiks største Mystiker.

— Men bundfælder der sig ikke efterhaanden i en Kunstelskers og Kunstkenders Sind enkelte Grundregler for, hvad god Kunst og daarlig Kunst er?

Karl Madsen værger sig paany med et Smil:

— *Goncourt* fremførte engang den vittige Maxime: »Det Skønne er det, som din Tjenestepige finder forfærdeligt!« Men — der findes dog ogsaa værdifulde Kunstværker som en Tjenestepige kan finde smukke, mon ikke —? . . . . .

Karl Madsen lod sig ikke fange: Fri som Verdensborger i Kunstens evige Republik gaar han nu ind gennem sine smukke Stuer og viser sin Gæst, hvad han hjembragte af Skatte fra sin livslange Columbusfærd: Alle Tider, alle Retninger — dog mest de gamle — forenes i dette private Pantheon for Billedets Kunst.

Og selv gaar Karl Madsen fra Væg til Væg med sin uudtømmelige Evne til at glædes over alt, hvad der er udsprunget af en ægte Skaberglæde — kun sky for Teorier som en Trækfugl for Doner . . . .

Ved *Holger Jerrild.*

Digitized by Google

AF EFTERAARETS LITTERATUR.

Af Chr. Rimestad.

Karin Michaëlis: ... Synd og Sorg og Fare (Jespersen og Pio). — *Agnes Henningsen:* Det rige Efteraar. — *A. C. Andersen:* De Stille i Landet. — *Svend Leopold:* Baronesse Barkowski. (Alle Gyldendal).

DE store Romanværker er igen blevet moderne. Man taler meget om, at Publikum nutildags har travlt og at det foretrækker Bøger, det kan gøre af paa to Timer. Der er ganske utvivlsomt et saadant forjaget Storstadspublikum i alle Europas Lande, og det foretrækker ligesaa sikkert alle mulige andre Fornøjelser for den at læse — læser det, er det i Nødstilfælde, naar der ikke i Øjeblikket tilbyder sig en Biograf, et Revuteater, en Bridge eller Radio.

Men ligesaa uomtvisteligt er det, at der findes et andet Publikum, som stadig ikke blot foretrækker Læsningen for alle andre Underholdninger, men ogsaa med Forkærlighed søger Bøgerne med det meget lange Aandedrag, disse Beretninger, hvor man følger en Række Mennesker gennem hele deres Tilværelse; bliver dybt fortrolig med dem, *saa* fortrolig, at man naar til at forstaa, hvad der er selvskabt og hvad der er Resultatet af den overmægtige Tilfældighed i den Skæbne, der bliver deres.

Ogsaa i Danmark, hvor det egentlge, det gode, taalmodige, intimt modtagelige Læsepublikum mere findes i Provinsen end i København, hvor de talløse »Fornøjelser« splitter og afstumper Sindene og netop hindrer Menneskene i at kunne følge Værkerne med det lange Aandedrag, ogsaa i Danmark har de store Romaner i mange Bind fundet et taknemmeligt Publikum.

Vi behøver blot at pege paa *Pontoppidans* tre Romanserier, paa *Gunnar Gunnarssons* meget omfangsrige Autobiografi, paa *Kiddes* enorme Arbejder: *Aage og Else, Helten, De Blinde,* paa Romain Rollands *Jean-Christophe* og nu sidst *Roger Martin du Gards Familien Thibault,* der er det mest autentiske *Romanværk,* Frankrig har frembragt i maaske en Menneskealder.

Nu er baade *Karin Michaëlis* og *Agnes Henningsen* i Færd med at udgive to omfangsrige Værker. Af Karin Michaëlis' *Træet paa Godt og Ondt* er fjerde Del udkommet under Titlen

Digitized by Google

. . . *Synd og Sorg og Fare,* og af Agnes Henningsens Serie *Kærlighedens Aarstider* anden Del: *Det rige Efteraar.*

Om begge Værkerne gælder det, at de har autobiografiske Elementer. Men mens ingen har fundet paa at identificere Fru Henningsen selv med hendes Heltinde og endnu mindre at antage Bogens Begivenheder for Beretninger om noget virkeligt foregaaet, saa har baade Kritiken og Publikum taget det som noget selvfølgeligt, der ikke engang var en Diskussion værd, at Karin Michaëlis' Værk var, ikke en »romanceret«, men en veritabel Autobiografi.

Vi tror, at de første Bind, og ganske i Særdeleshed det allerførste, i høj Grad berettigede til en saadan Overbevisning, og saa vidt vi ved, har Forfatterinden da heller ikke nedlagt nogen Indsigelse. Men det var tydeligt, at efterhaanden som Værket skred frem, forskød det oprindelige Forhold sig stærkt, opdigtede Mennesker og Hændelser blandede sig med de »virkelige«, og i dette fjerde Bind er de oprindelige Proportioner maaske endog vendt helt om: det direkte erindrede er kun lidet i Sammenligning med det opfundne. Karin Michaëlis har denne Gang ment det nødvendigt at oplyse Læseren. Maaske har denne lille Efterskrift voldet hende mere Møje end hele Romanen, det forekommer os i hvert Fald, at man kan mærke, hvor hun har maattet lægge sit Hoved i Blød. Videre sammenhængende er Forklaringen ikke blevet, og Finalen med »salig« Goethe virker noget malplaceret og en Smule forceret. Men med Kursiv har hun i hvert Fald faaet sagt saa tydeligt, man kan forlange: *Gunhild er ikke mig, og hendes Liv er ikke mit.*

Men derfor har Karin Michaëlis ikke afvæbnet sine Læsere. Hendes Liv er ikke mit — det akcepterer man uden Diskussion, men mere skeptisk stiller man sig overfor den anden Paastand: Gunhild er ikke mig!

Hvorfor nægte det: Gunhild er meget nært, intimt og mangfoldigt, forbundet med Karin Michaëlis selv. Gunhild er en Søster til de sære og rørende, irrationelle og altid forbløffende unge Kvinder, der har fyldt hendes tidligere Fortællinger. . . I nogle af disse, som *Barnet,* var de rørende Træk overvejende, i andre, som *Gyda* og *Munken gaar i Enge,* de indtil det absurde ekscentriske. Forholdet mellem hendes sidste store Romanværk og de tidligere Arbejder er dette: *Træet paa Godt og Ondt* bider

Digitized by Google

sig fast, Scenerne paatvinger sig vort Gemyt og vore Sanser, der overgiver dem til Erindringen, hvor de faar et meget frugtbart og heftigt Efterliv. Gunhild selv kommer os paafaldende nær, Forfatterinden er i den Grad krøbet ind i hendes Sind og Skind, har saa fuldkomment gjort sig til eet med hende, at der her virkelig kan tales om en Autosuggestion. Karin Michaëlis har ikke beskrevet hende, men oplevet hende med en hallucineret Tydelighed og Styrke, og Hallucinationen smitter Læseren, ogsaa han bliver et Bytte for en Kraft, der helt og holdent gør sig til Herre over ham: der er ikke gaaet mange Minutter, førend ogsaa han er omspundet og *oplever* Gunhild med Hallucinationens Kogleri og Præcision.

Det er først i sin modne Alder, at Karin Michaëlis har formaaet at skabe saa sikker og saa mangfoldigt levende en Kunst; som virker paa Læseren paa saa mangfoldig en Maade. Der er Kapitler, hvor hans Sjæl befinder sig midt imellem Smilet og Taarerne og hvor det faktisk er ham umuligt at tage Parti: han kan ikke afgørende le, han kan ikke afgørende græde, men han er, og endda i høj Grad, disponeret til begge Dele. Der er andre Kapitler, hvor Bevægelsen bliver meget mere eenstrenget, hvor det er en Smerte, ja mere end det: en Lidelse at gennemleve hendes Skuffelse og Sorg — ak, den lille Gunhild er saa uskyldig, det er Karin Michaëlis' store Fortjeneste, at det virkelig er lykkedes hende at give saa gennemgribende et Indtryk af en Sindets Uskyld og en Hjærtets Renhed. Man maa i sit eget Gemyt have noget dybt uskyldigt, for at kunne fremmane saa fuldkomment, saa *organisk,* en Sjælens Ubesmittethed. Det staar i Forbindelse med denne Uskyld, at hun er saa forsvarsløs. Hvor det haarde Liv har let Spil overfor hende! Hvor Livet synes os en ubarmhjærtig Ting, naar det overmander denne unge Pige — grusomt og skaanselsløst.

Bogens menneskelige Illusionskraft beror jo imidlertid paa, at denne gode, denne altfor gode lille Pige aldeles ikke er nogen Engel. Aldrig har en Digter tegnet en god ung Kvinde, der mindre ligner et Glansbillede. Gunhild har jo endog lige fra sin Barndom lidt af en Grundskavank, der ingenlunde forlader hende, efterhaanden som hun kommer op i Aarene, og som endog synes at være et uudryddeligt, et ganske uovervindeligt Element i hendes Væsen. Denne Skavank er Trangen til at

Digitized by Google

digte alting om, sig selv, Medmenneskene, Omgivelserne, Begivenhederne. »Pigen med Glasskaarene« og »Lille Løgnerske« hed meget betegnende to andre af Værkets Dele.

Men skal man bebrejde hende det stærkt? Hun føler sig, efter sin svære Kærlighedsskuffelse med Kasimir, selv som skyldig, og i den gabende Tomhed, som Smerten og Skuffelsen har efterladt, vokser Selverkendelsen frem. Hun ser, for første Gang i sit Liv, klart paa sig selv og begynder at reflektere: »Engang troede jeg noget stort om mig selv. Det var nu vist ikke alene Pral. Men naar man er saa fattig, saa grim og saa forkert, som jeg altid har været, saa trænger man til at gøre sig lidt smukkere, lidt rigere, lidt mere rigtig. Det er det hele«. Hvilken Beskedenhed og Ynde i Selvkritiken! Den lille Gunhild ved ikke, at hendes Tilfælde er *alment*, selv om det i hendes Gemyt er udviklet til det næsten monstrøse . . Trangen til at forestille sig anderledes, end man i Virkeligheden er, har endog forekommet visse Betragtere af Menneskets Natur noget saa fundamentalt, at de i den har set selve Drivkraften i Vitaliteten. Den franske Filosof Jules de Gaultier har skrevet en Bog om Spørgsmaalet, en Bog, der har faaet en saadan Berømmelse, at Titelen er gaaet ind i det internationale videnskabelige Sprog som selve Problemets Definition. *Bovarysmen* (efter Flauberts navnkundige Heltinde Madame Bovary) er det sjæleligt livsskabende Princips Appel til Indbildningskraften, til Menneskets Higen ud over de Grænser, som ydre Vilkaar sætter, det er Hævdelsen af Aandens Supremati over Materien, det er det Princip, som afstedkommer det Under, at Mennesket kan røre sig frit selv under trange eller endog kummerlige ydre Forhold.

Efter vort Kendskab er Karin Michaëlis' lille Heltinde et af de mest særegne, mest kuriøse, i sin Tragikomik mest rørende Eksempel paa denne alt menneskeligt dybt iboende Bovarysme.

Den er baade hendes Styrke og hendes Svaghed. Hendes Styrke, fordi den gør hendes indre Liv, hvor Ideassociationerne kæder sig sammen ustandseligt og paa de mest uforudsete og barokke Maader, til en sydende og boblende Heksekedel: den, der giver sig de uhæmmede Ideassociationer saa helt i Vold, lever allerede her et grænseløst, et æventyrligt, et uophørligt

Digitized by Google

vekslende Liv, lever Drømmens suverænt vilkaarlige Liv, hvor Menneskets Aand er Herre over Materien.

Men den er ogsaa hendes Svaghed. Thi hun tilskyndes skæbnesvangert til at tilskrive Medmenneskene et andet Sindelag, andre Motiver end deres virkelige. Skuffelsen maa derfor i givet Tilfælde kunne blive meget haard — netop saa grum som Gunhilds i Forholdet til Kasimir. Hvad skriver hun ikke i sit rørende Brev til Søsteren Sonja: »Jeg tror Ingrid [den tredje Søster] hører til dem, der kunde gaa midt igennem Vand uden at blive vaad, og midt igennem Ild uden at blive brændt. Men jeg er saadan en, at jeg falder paa Ansigtet i enhver Vandpyt, og Vinden bærer al Ild hen, saa den tager fat i mig. Jeg er saa bange, du skal komme i Nærheden af den Ild, der brænder i Verden, for saa brænder du op. Jeg kan se det i dine Øjne. Jeg er brændt op, og jeg er kun tyve Aar.«

Det er gribende at læse om disse Sammenstød mellem Drømmen og den brutale Virkelighed. Hvordan skal det gaa den modne Gunhild? Har hun over Hovedet nogensomhelst Chance for at blive »moden«, hvilket i vor praktiske Verden vil sige det samme som at blive nøgtern.

*

Agnes Henningsen er omtrent jævnaldrende med Karin Michaëlis, og omtrent paa samme Tidspunkt har ogsaa hun paabegyndt en Romancyklus, der vel ikke bliver saa omfattende som den anden, men i hvert Fald faar tre eller maaske fire Bind.

Disse to jævnaldrende Forfatterinder supplerer hinanden saa fuldstændigt, man kan forlange det. Ligesaa overdaadig Karin Michaëlis er, excentrisk, forbløffende i sin Fantasiudfoldelse, ligesaa sober og paa en vis Maade nøgtern er Agnes Henningsens Kunst. Man har det Indtryk, at hun aldrig, som sin jævnaldrende Kollega, giver efter for Indfald. Hvad disse Indfald angaar, saa maa man præcisere, at de meget ofte i Karin Michaëlis' tidligere Bøger var Vildskud, hvis Virkning paa Læseren var flygtig, mens de i hendes sidste store Arbejde paa en ganske anden Vis føles organiske, nødvendige Led i den brogede sjælelige Mosaik.

Agnes Henningsens Kunst er ogsaa blevet modnere og fastere,

Digitized by Google

mere organisk helhedspræget. Hun var tidligere under stærk Indflydelse af Bang. Hun anspændte sig for at fremstille disse Situationer, hvor en Mængde Mennesker optræder samtidig og hvor Replikkerne ustandselig krydses. Hun anvendte den største Lydhørhed for at gøre disse stadig afbrudte Replikskifter saa uvilkaarligt levende, saa individuelt tilslebne som muligt. Udgangspunktet for hele den impressionistiske Litteratur er Herman Bangs *Stuk,* denne Roman som Bang sad og skrev nede i Prag under svære Kvaler. Man maa sige, at han har gjort sig unødig Ulejlighed. Han har svedt og stønnet til ingen Nytte. Det kan aldrig blive Kunstens Opgave at give de mest dirrende Øjebliksbilleder af Livet; i hvert Fald viste Bangs Kunst, at Forsøget paa at *reproducere* Livet i al dets Svirren og hele Tilfældighed, tilintetgjorde det, der er uendeligt meget vigtigere: det indtrængende Studium af menneskelige Karakterer; Bang vilde hamle op med Livet selv, men det, vi forlanger af al Kunst, er en Omskrivning af Livet i væsentlige Forkortninger, og dernæst en intellektuel Fortolkning af det Raastof, Livet byder.

Der er nedlagt et intenst Arbejde i alle Agnes Henningsens Romaner, hendes Repliksans var udviklet til den yderste Grad af nuanceret Skarphed. Men det er som om hun først nu har naaet den rolige sobre Fremstillingsmaade. Vi for vor Part føler det som hun først nu har befriet sig for den Tvangsforestilling, at det er den litterære Kunsts Maal at konkurrere med Livet selv.

Der findes ikke i hendes to sidste Arbejder en af disse kalejdoskopiske Scener, hvor Læseren maatte famle sig frem gennem en Krydsild af Repliksplinter, saadan som han til sin Overanstrengelse og Nerveirritation altfor ofte maa det i Bangs Bøger, og i Særdeleshed i *Stuk,* dette Monstrum af flimrende, blindende og forvirrende Uro.

Det gælder om Hovedpersonen i Fru Henningsens Roman som om Karin Michaëlis': hun bemægtiger sig Erindringen paa en mere distinkt Vis end de tidligere Heltinder; hun er fuld af Liv, i den Grad, at der ikke i Bogen er en død Sætning, ɔ: en saadan, der er forblevet tørt Referat, men der er mere slaaende Anskuelighed i dette Liv, end i det, der fyldte de fleste af de tidligere Romaner. Efter vor Mening er der ogsaa en mere

Digitized by Google

almen Menneskelighed. Den endnu unge Frue i *Det rige Efteraar* har forladt sin Mand og sine Børn for at følge det, man i Almindelighed kalder *Hjærtets,* men som langt snarere er *Sansernes* Tilbøjelighed. Da hun nogle faa Aar efter genser sin Mand, forfærdes hun over den Forvandling, der er foregaaet med ham — det er snarere en Skindød end en Levende, hun sidder overfor: Sorgen, Savnet, Fortvivlelsen og Naget har udtørret, udpint denne Mands tidligere saa varme og rige Natur, Kulden og Ensomheden har dræbt alt, hvad han havde i sik af Ømhed og Medleven. Da forstaar hun, saa at sige straks, at hendes Plads er ved hans Side, at dèr er hendes Opgave, dèr er hendes Eksistensberettigelse. Det bliver ingenlunde som i de gamle Tragedier en Kamp mellem Pligten og Lysten — nu er Opofrelsen og Hjælpen med eet blevet hendes Sjæls uafviselige Lyst, det dybt individualistiske og derfor hel usociale, der regerer saavel hendes som Karin Michaëlis Heltindes Natur, hindrer hende i overhovedet at operere med Begrebet Pligt. Disse spontane og impulsive Naturer kender ikke »Begreber« — de hverken tænker eller føler eller handler efter dem.

Men skønt Fru Henningsens Heltinde er ligesaa impulsiv, ligesaa anti-intellektuel som Fru Michaëlis', saa er hun dog ingenlunde i den Grad et Bytte for Indskydelser, Stemninger, Drømmerier og Mystik. Hun er rystet af langt færre indre Tumulter, angrebet af langt færre og langt mindre forvirrende og forvildende Idéassociationer. Det beror paa den fundamentale Forskel paa Fru Henningsens og Fru Michaëlis Forfatterskab, den ene higer mod at skildre *Typer* (ganske vist hver udstyret med sit individuelle Særpræg, thi uden det vilde de aldrig blive levende og ingen Illusion vække), den anden attraar brændende at fremmane de Eksistenser, der ligger *uden for* Normen, og det er hendes Kunsts Triumf, at hun i dette sidste Værk alligevel har kunnet gøre sin excentriske Heltinde saa gribende menneskelig.

*

For den, der er kommen til at holde meget af *A. C. Andersens* Debutroman *Husmandens Datter,* er det en Glæde at læse denne efterladte Fortælling *De Stille i Landet.* Han vendte, saa kort Tid for sin Død, tilbage til sit Udgangspunkt. Han havde i den mellemliggende Tid foretaget talrige Ekskursioner

Digitized by Google

ind i Egne, hvor han famlede sig frem og blev tvunget til at paatage sig et Væsen, der ikke var hans. *Husmandens Datter* var et af de mest bevægende Hjemstavnsarbejder, og *De Stille i Landet* er en fuldkomment værdig Pendant. Det er en henrivende Bog, hvor det, der var A. C. Andersens virkelige Natur, udfolder sig frit og helt. Han var en Bukoliker, han ejede i sit Gemyt den Uskyld, der er en Naturens kostelige Gave. Alt det i hans Indre, der var Finhed, Ømhed, nænsom og andagtsfuld Kærlighed, viser sig her.

Alle Personerne i Bogen lever, skønt det er givet med saa faa Streger. Men disse faa Streger er betydningsfulde, skønt de er saa beskedne, man fristes til at sige saa blufærdige. Det er en kærlig og dybt fortrolig Haand, der har trukket dem op, og det er denne Fortrolighed skabt gennem Aarene, Uge efter Uge, Døgn efter Døgn, der gør Haanden saa sikker.

En smuk Bog, der i Forening med *Husmandens Datter* vil bevare hans Navn friskt og gøre kommende Slægter delagtige i hans Gemyt.

*

Svend Leopold's nye Roman *Baronesse Barkowski* er ligesom hans senere ren Interiørkunst. Den har det mindst mulige af Handling, og det kan ikke nægtes, at Leopold her, som i *Den sidste Excellence,* endevender de samme Situationer. Men der er en Mængde pudsige, skarpt iagttagne Smaatræk, der gør Læsningen stimulerende. Leopold har faaet opøvet en Evne til at skildre københavnske Smaakaarsfolk, der træfsikkert finder de smaa karakteristiske Træk. Baade Pensionatsværtinden og Damefrisørinden er Figurer, der nok delvis hører hjemme i Komediens Plan, fordi det burleske understreges, men som alligevel har en endog uomtvistelig Odør af Virkelighed. Leopold viser ofte Opfindsomhed, naar det gælder at variere de samme Temaer. Han er en skarp Iagttager og har en Humor, der holder Læseren i Aande.

Noget anderledes stiller det sig med Titelfiguren og de andre russiske Emigrationseksistenser. Det er mere Digtning end Iagttagelse — og Leopold har været noget usikker overfor Maaden at tage dem paa. Men hans kapriciøse Fantasi har inspireret ham til at finde adskillige pudsige, rørende, og maaske tillige rigtige Træk.

Digitized by Google

DANSK SKOLEPOLITIK PAA FÆRØERNE.

Af L. Th. Arnskov.

I de senere Aar har der i Pressen og den offentlige Debat jævnligt været talt om det *færøske Sprog- og Skolespørgsmaal,* og Diskussionen har nu og da antaget saadanne Former, at upartiske og uindviede Iagttagere maatte faa Indtryk af, at det drejer sig om en Sprogstrid af internationalt Format, medens det faktiske Forhold er, at det er en Sag, hvor der ingen Uenighed er om *Maalet,* men kun delte Meninger om *Midlerne* til at naa dette Maal.

Nu er det i disse Efterkrigsaar ikke overraskende, at en Sag om et Særsprogs Stilling indenfor en Rigsenhed har let ved at faa en politisk Karakter. Folkenes Selvbestemmelse og Mindretallenes Ret hører jo til de store udenrigspolitiske Grundsætninger, som efter Verdenskrigen i Princippet har vundet Tilslutning overalt. Men at det over for Danmark med Føje skulde kunne anføres, at disse Grundsætninger ikke holdes i Ære, maa paa Forhaand betragtes som usandsynligt. Inden for dansk offentlig Mening har liberale Synspunkter i alle Kulturspørgsmaal vundet sikker Hævd, og praktiske Eksempler fra de senere Aars Politik viser, at for Danmark er dette ikke blot skønne Teorier, men Grundsætninger, der følges i Livets Praksis overalt, hvor det er rimeligt og muligt. Det er tilstrækkeligt at minde om, at Island i 1918 opnaaede fuld statsretlig Selvstændighed, og at den almindelige danske Mindretalslovgivning, som siden Genforeningen har været praktiseret i de sønderjydske Landsdele, omtales med megen Anerkendelse overalt, hvor der er nationale Mindretal, og dette gælder efter Krigen de fleste europæiske Stater.

Naar der med Hensyn til Danmarks Stilling til særlige Krav og Ønsker fra færøsk Side undertiden tales om Sprogtvang og national Undertrykkelse, er dette i Virkeligheden ganske grundløst og skyldes Misforstaaelse og manglende Kendskab til Forholdene. Hvis nu saadanne Paastande alene fremkom i Udlandet, var dette tilgiveligt, forsaavidt som det da drejede sig om en anden Stats Forhold, hvor det kun kan ventes, at dens egne Myndigheder og Borgere i tilstrækkelig Grad er interesserede og i Stand til at orientere sig. Men desværre maa det indrom-

Digitized by Google

mes, at store Dele af den danske Offentlighed ogsaa er ganske blottede for Kendskab til Færøerne og Forstaaelse af de særlige Hensyn til nationale Ejendommeligheder, som Færingerne har et naturligt Krav paa, og da Spørgsmaalet om det færøske Sprogs Stilling i Skolen paany er blevet brændende, er der ikke mindst over for den danske Offentlighed Anledning til at give en Fremstilling af denne Sag og fastslaa, at der her ikke er Tale om at modarbejde Færøsk til Fordel for Dansk, men at den danske Stats Bestræbelser kun gaar ud paa at give Befolkningen *lige* Kendskab til de to Sprog ud fra den fra alle Sider anerkendte Forudsætning, at et lille Folkesamfund som det færøske, der kun tæller godt en Snes Tusind Mennesker, foruden Modersmaalet nødvendigvis maa have Kendskab til et andet Sprog.

Spørgsmaalet om det færøske Sprogs Stilling i Skolen er af forholdsvis ny Dato. Da Skoleforholdene paa Færøerne oprindelig blev ordnede, akcepterede Færingerne uden at finde det urimeligt, at det skete »uden fjerneste Hensyn til det færøske Sprog« (jfr. Jørgen Frantz Jacobsen: »Danmark og Færøerne«, 1927, Side 45). Tvungen Skoleundervisning blev først indført i de færøske Bygder ved »provisorisk Reglement for Almueskolevæsenet for Færøerne« af 28. Maj 1845, der var udarbejdet af den danske Regering og fik Lovkraft efter at have været forelagt Stænderforsamlingen i Roskilde. Før denne Tid fik Almuens Børn paa Færøerne som Regel ikke anden Undervisning end den, Forældrene selv gav dem hjemme, og endnu da Reglementet af 1845 udkom, var der i den færøske Befolkning saa stærk Uvilje mod den tvungne Undervisning, at den kun blev opretholdt indtil 1854. Der blev da vedtaget en ny Lov — Loven af 1. Marts 1854 —, hvorved der med Hensyn til Skolerne paa Landet indrømmedes Beboerne selv Frihed til at ordne og indrette Skoleundervisningen, men gennem en Skolekommission for hver Bygd, bestaaende af Præsten og 1—3 valgte Mænd skulde det strengt paases, »at ethvert Barn over 7 Aar erholder tilstrækkelig Færdighed i Læsning samt fornødne Religionskundskaber« (Lovens § 35).

Den Færdighed i Læsning, der forlanges efter Loven af 1854, er Læsning af Dansk. Om Undervisning i Færøsk er der paa den Tid slet ikke Tale hverken for Skolerne paa Landet, Kom-

Digitized by Google

muneskolen i Thorshavn eller Realskolen i Thorshavn, som ogsaa omfattes af Loven af 1854. Og efter Datidens Forhold var denne Ordning i og for sig selvfølgelig: Som Talesprog blev Færøsk vel brugt overalt af Befolkningen, men det var umuligt at anordne nogen Undervisning deri, idet der overhovedet ikke eksisterede en fast Retskrivning for Færøsk, men hver skrev sin egen Dialekt, som det passede ham bedst. Først med det Arbejde, der udførtes af Provst *V. U. Hammershaimb* (1819—1909), blev Grunden lagt til en fast færøsk Retskrivning, og for sin banebrydende Virksomhed paa dette Omraade har Hammershaimb erhvervet sig Navn af det færøske Skriftsprogs Fader. Men selv efter at der ved Udgivelsen af en færøsk Grammatik var skabt Mulighed for Undervisning i Færøsk, varede det længe, inden den af Hammershaimb foreslaaede Ortografi trængte igennem. Der førtes herom en heftig indre færøsk *Retskrivningsstrid,* som endnu er i frisk Minde, og hvortil særlig Hammershaimbs Elev og Arvtager som Filolog, den ansete, men tidligt afdøde (1874—1918) Dr. Jakob Jakobsen's Navn er knyttet, jfr. Jørgen Frantz Jacobsen: »Danmark og Færøerne«, Side 54.

Skoleordningen af 1854 blev i det væsentlige bestaaende Aarhundredet ud. Men efter at der i 70' og 80'erne — væsentlig gennem danske Mænd som Svend Grundtvig og Jørgen Bloch — var rejst en Bevægelse for Fremhjælpning af det færøske Sprog, blev der foruden andre Reformer ogsaa stillet Krav om Undervisning i færøsk Læsning og Skrivning, og disse Krav blev gennemført, efterhaanden som de gennem Afklaring af de indre færøske Modsætninger modnedes i den færøske Befolkning. Da Bestemmelserne er givne særskilt henholdsvis for Folkeskolen i Bygderne og i Thorshavn samt for Mellem- og Realskolen i Thorshavn, skal de gældende Regler om Undervisning i Dansk og Færøsk i det følgende kortelig skitseres hver for sig.

For *Folkeskolen i de færøske Bygder* (d. v. s. alle Kommuner udenfor Thorshavn) findes de gældende Regler om Undervisningspligten og Undervisningens Ordning og Omfang i kgl. Anordning af 16. Januar 1912 og Bekendtgørelse af 27. Maj 1920. Efter Anordningen af 1912 § 7 er der følgende tvungne Fag i den færøske Folkeskole: Religion, *Dansk, Færøsk,* Skønskrivning, *dansk Retskrivning,* Regning, Historie, Geografi og

Digitized by Google

Sang. Men efter Opregningen af disse tvungne Fag hedder det videre i nævnte Paragraf:

»Desuden skal der efter nærmere Bestemmelse i Undervisningsplanen kunne gives Undervisning i *færøsk Retskrivning,* Gymnastik, Svømning, Haandgerning, Tegning, Naturkundskab, Sundhedslære og Samfundslære.«

Som Undervisningens Maal for Dansk og Færøsk anføres der endelig i Paragraffens 3. Stykke følgende: »Der bør ved Undervisningen lægges Vægt paa, at Børnene, foruden at tilegne sig Lærestoffet, lærer at forstaa og tale det danske Sprog, saa at de mundtlig kan gøre Rede for det i hvert af Skolefagene lærte saavel paa Dansk som paa Færøsk. Tilegnelsen af Stoffet kan og bør, særlig for de yngre Børns Vedkommende, lettes ved Benyttelsen af Børnenes sædvanlige Talesprog, Færøsk, medens det, for at den fornødne Færdighed i Brugen af det danske Sprog kan opnaas, er nødvendigt, at Undervisningen i de enkelte Fag, navnlig overfor de ældre Børn, hovedsagelig foregaar paa Dansk.«

Efter Anordningen af 1912 er Skolens Maal for Bygderne altsaa at lære Børnene de to Sprog, Dansk og Færøsk. Om det danske Sprog hedder det, at Børnene skal *forstaa* og *tale* det. Naar der ikke siges det samme om det færøske, er det, fordi det er anset for overflødigt, idet Færøsk jo er Børnenes Modersmaal, som de har lært at tale og forstaa i Hjemmene.

Med Hensyn til *Retskrivningen* er der efter Anordningen af 1912 den Forskel, at dansk Retskrivning er et tvungent Fag, medens færøsk Retskrivning først efter nærmere Bestemmelse i Undervisningsplanen skulde kunne optages som Fag i Skolen. Da Undervisningsplanen imidlertid udarbejdes af de stedlige Myndigheder, nemlig vedkommende Kommunes Forstanderskab efter Forslag af Skolekommissionen og Stadfæstelse af Skoledirektionen, betød denne Ordning i Virkeligheden, at der dog overalt i Bygderne var Adgang til at indføre Undervisning ogsaa i færøsk Retskrivning paa Skolens Timeplan.

Anordningen af 1912 og dens Bestemmelser om Undervisningssproget i Skolerne hvilede paa en Indstilling fra et Flertal i det færøske Lagting. Mindretallet havde ønsket, at det kun skulde fastslaas, at der altid skulde tales Dansk i Dansktimerne, men iøvrigt ingen Regel gives om Undervisningssproget, saaledes at

Digitized by Google

Udviklingen paa dette Omraade blev overladt til sig selv. Dette kunde imidlertid let medføre, at Børnene slet ikke lærte det danske Sprog. Thi det har vist sig, at Udviklingen mere og mere gaar i Retning af, at Lærerne i Bygdeskolerne taler Færøsk i Timerne, endogsaa i Dansktimerne. For at Børnene kunde faa den fornødne Færdighed i Brugen af Dansk, fastsattes det derfor i Anordningen, at Undervisningen i de enkelte Fag, navnlig overfor de ældre Børn, hovedsagelig skulde foregaa paa Dansk, men saaledes, at der tillige var aabnet Adgang til at tage Færøsk som Undervisningssprog ved Siden af Dansk.

Da det imidlertid viste sig, at Bestemmelserne i Anordningen af 1912 ikke virkede fuldt tilfredsstillende, vedtog det færøske Lagting i 1918 et Ændringsforslag, som gik ud paa, *dels* at færøsk Retskrivning skulde gøres til tvungent Fag jævnsides med dansk Retskrivning, *dels* at Undervisningssproget paa Færøerne fremtidig skulde være Færøsk og ikke som hidtil for en væsentlig Del Dansk.

Det første Punkt i Forslaget var enstemmigt vedtaget af Lagtinget med 17 Stemmer, og ved Bekendtgørelse fra Undervisningsministeriet af 27. Maj 1920 blev dette Punkt gennemført saaledes, at færøsk Retskrivning optoges blandt de Fag, hvori der skal undervises i enhver Skole.

Det andet Punkt i Forslaget, Indførelse af Færøsk som Undervisningssprog, var der derimod ikke Enstemmighed om paa Færøerne, idet kun 12 Medlemmer i Lagtinget stemte derfor, medens 5 stemte imod, 3 stemte ikke og 2 var fraværende.

I de følgende Aar har Lagtinget flere Gange vedtaget Forslag om at gøre Færøsk til Undervisningssprog i Stedet for Dansk, dog at det samtidig skal fastslaas, at »ved Undervisningen i Færøsk og Dansk lægges der Vægt paa, at Børnene opnaar Færdighed i Brugen af de to Sprog saavel i Læsning som i Tale og Skrift«.

Dette sidste er netop det samme Maal, som den danske Regering har. Men naar der hos de danske Myndigheder næres Betænkeligheder ved at opgive Dansk som Undervisningssprog, skyldes det rent praktiske Hensyn. I de spredte og tyndt befolkede færøske Bygder er det ofte saaledes, at den samme Lærer maa passe flere Skoler, og Undervisningen er da fordelt saaledes, at den længste Tid anvendes paa den største Skole, medens de smaa

Digitized by Google

Bygder, hvor der maaske kun er 6—8 Børn, maa nøjes med at faa Undervisning en Brøkdel af Aaret. Følgen deraf bliver nødvendigvis, at Undervisningen i Dansk gaar mere og mere tilbage, idet Børnene ikke kan overkomme at lære at læse og skrive to Sprog, hvoraf det ene (Dansk) er dem helt fremmed, og den almindelige Befolkning paa Færøerne vilde da være udelukket fra Adgang til dansk Literatur og Kultur og i literær Henseende alene henvist til den færøske Literatur.

Hvis det nu var et enstemmigt og almindeligt Ønske blandt Færingerne at faa Færøsk til eneste Undervisningssprog, kunde det til en vis Grad siges, at Fastholdelsen af Dansk som Undervisningssprog var Udøvelsen af et Formynderskab. Men et stort færøsk Parti og store Dele af Befolkningen staar ikke bagved et saadant Reformkrav, som efter sin Beskaffenhed først kan siges at være modent til Gennemførelse, naar det er naaet til at blive et almindeligt Folkekrav. Er dette Tilfældet, saa er Udviklingen af den færøske Sprogsag i de senere Aar paa den anden Side et af mange Beviser paa, at et enstemmigt færøsk Reformkrav ikke bliver overhørt (jfr. Udstedelsen af Bekendtgørelse af 27. Maj 1920 om Indførelse af færøsk Retskrivning som tvungent Fag).

For *Kommuneskolen i Thorshavn* rejstes i 1908 i Lagtinget Spørgsmaal om at optage Færøsk blandt Undervisningsfagene. Forslaget blev henvist til de stedlige Myndigheder, Skolekommission og Byraad, som anbefalede det, hvorefter det paany forelagdes Lagtinget i 1909. Det i Anledning af Forslaget nedsatte Udvalg tiltraadte det, men Flertallet vilde kun gaa med til færøsk Læsning i to Timer ugentlig, ikke til Skrivning, og Flertallet tog Afstand fra Byraadets Forslag om at tage 5 af de 8 danske Timer til Færøsk, og udtalte endvidere, at man kun kunde gaa med til Forslaget under den Forudsætning, at Danskundervisningen i Skolen kun i aldeles uvæsentlig Grad formindskedes. Resultatet af Sagen blev, at Lagtinget vedtog et af afdøde Provst Fr. Petersen — Forfatteren til den færøske Nationalsang »Eg oyggjar veit . . . .« (»Jeg Øer ved osv.«) — stillet Ændringsforslag, hvorefter »Deltagelsen i Undervisningen i Færøsk fra Elevernes Side skulde være frivillig«. Undervisningsministeriet tiltraadte Lagtingets Indstilling, idet det dog yderligere tilføjedes, at Timerne i Færøsk skulde lægges sidst

Digitized by Google

paa Timeplanen af Hensyn til de Elever, der ikke vilde deltage i denne Undervisning, og at Undervisning i Færøsk ikke maatte medføre nogen Indskrænkning i Danskundervisningen. Paa Grund af Modstand fra visse Sider paa Færøerne blev Ordningen imidlertid denne Gang ikke udført i Praksis. Sagen rejstes derefter paany i 1915 ved Forslag om at give Undervisning i Færøsk i Kommuneskolen i Thorshavn i samme Omfang som i Bygdeskolerne. Fra Ministeriets Side blev der svaret imødekommende, og en saadan Ordning er senere blevet gennemført.

For *Mellem- og Realskolen* i Thorshavn findes Undervisningsreglerne i Bekendtgørelsen af 22. Februar 1910 — hvortil kommer forskellige senere Bekendtgørelser af 28. Januar 1916, 21. Juni 1921, 13. December 1922 og 13. Oktober 1924 angaaende Skolepenge og Fripladser, Skoleaar og Skoleferie og Optagelsesalder for Børnene.

Allerede i Henhold til Loven af 1. Marts 1854 fandtes der i Thorshavn en Realskole, der ved Loven om højere Almenskoler af 24. April 1903 blev omdannet til den nuværende »Mellem- og Realskole«. Den gamle Realskole fik ved Bekendtgørelse af 25. April 1900 første Gang Færøsk paa sin Læseplan ved en Nyordning, hvorefter bl. a. Oldnordisk og »lidt Kendskab til det færøske Sprog« kunde optages blandt Fagene, »for saa vidt Omstændighederne tillader det«.

I Følge § 6 i Bekendtgørelsen af 22. Februar 1910 hører Dansk, men ikke Færøsk til de tvungne Undervisningsfag i den færøske Mellem- og Realskole. Ved Undervisningen i *Forberedelsesklassen* er der dog Adgang til Undervisning i Færøsk. Det hedder herom i Bekendtgørelsen: »For de Børn, hvis Forældre eller Værger ønsker det, gives endvidere, for saa vidt Omstændighederne tillader det, Undervisning i Færøsk«. Efter at det dernæst er fastslaaet, at der i *Mellemskoleklasserne* skal gives Undervisning i de Fag, som er foreskrevet i Almueskoleloven af 24. April 1903, hedder det særligt om Færøsk: »Dog skal saavel ved Undervisningen som ved den afsluttende Prøve Færøsk træde i Stedet for Svensk undtagen for de Elever, hvis Forældre eller Værger maatte foretrække Undervisning i Svensk«. Endelig er ved Undervisningen i *Realskolen* Færøsk (herunder mulig lettere Læsestykker i Oldnordisk) medtaget som valgfrit Fag.

Digitized by Google

I denne Ordning er der imidlertid ved kgl. Resolution af 21. Juli 1928 sket den Ændring, at Færøsk — mundtlig og skriftlig — er gjort til *tvungent Undervisningsfag* og Eksamensfag ved Mellem- og Realskolen i Thorshavn, dog saaledes, at Elever, hvis Forældre er hjemmehørende i det øvrige Kongerige — og derfor antagelig vil lære Svensk i Stedet for Færøsk —, kan begære sig fritagne for Undervisningen i Færøsk og indstille sig til Mellemskole- og Realeksamen uden Prøve i dette Fag, og for at skaffe Eleverne Lettelser til Gengæld for det nye obligatoriske Fag, skal der endvidere kunne foretages visse Begrænsninger med Hensyn til andre Fag. Allerede i 1925 blev det meddelt Lagtinget, at man var villig til en saadan Ordning, men den har først nu kunnet føres ud i Livet, idet Gennemførelse af en Skolereform kræver længere Tids Forberedelse og Forhandlinger med de stedlige Myndigheder. Den nye Ordnings Forberedelse er dog nu saa vidt fremskredet, at det ventes, at der første Gang kan holdes Eksamen derefter i Mellemskolen i 1932 og i Realklassen i 1933.

Selve *Undervisningssproget* ved Mellem- og Realskolen er Dansk, dog at det er tilladt Lærere, som er i Stand dertil, undtagelsesvis at benytte Færøsk som Hjælpemiddel til at opnaa en klarere Forstaaelse.

Ved Bedømmelsen af Reglerne for Mellem- og Realskolen maa det erindres, at den væsentlig er en Eksamensskole, der skal uddanne Eleverne, saa de kan gaa videre i et dansk Gymnasium, idet der ikke findes noget Gymnasium paa Færøerne. Skal Eleverne ikke forsinkes eller have altfor vanskeligt ved at følge med i de danske Gymnasier, er det derfor særlig nødvendigt, at de faar lært at tale og forstaa Dansk fuldtud.

Udenfor Skolens Omraade skal det lige anføres, at Færøsk er det almindelige Forhandlingssprog i det færøske Lagting, og at Dansk er Retssproget og det officielle Kirkesprog, dog at der ogsaa er en vis Adgang til at afholde Gudstjeneste paa Færøsk, naar Menigheden og Sognepræsten er enige derom, jfr. § 23 i Anordning af 21. Januar 1925 angaaende Menighedsraad paa Færøerne. Men fra gammel Tid er Befolkningen vant til at høre det danske Sprog i Kirken, og endnu saa sent som i 1850'erne, da Provst Hammershaimb engang vilde glæde sine Landsmænd ved at holde en Prædiken paa Færøsk, blev dette

Digitized by Google

af Menigheden opfattet som en Profanation af Guds hellige Ord (jfr. Jørgen Frantz Jacobsen: »Danmark og Færøerne« S. 77—78).

I *økonomisk* Henseende indtager det færøske Skolevæsen ogsaa en Særstilling, svarende til den Særstilling, Færøerne overhovedet indtager i det danske Rige, og som bl. a. giver sig Udtryk i, at Færingerne ikke betaler personlig Skat til den danske Stat og er fri for forskellige andre Byrder, f. Eks. Værnepligt, som Statsborgerne i det øvrige Kongerige er underkastet.

Indenfor Skolelovgivningen viser Færøernes Særstilling sig deri, at de med Hensyn til Statstilskud er langt bedre stillet end Befolkningen i det øvrige Kongerige. Medens Staten ellers kun betaler en Femtedel af Grundlønnen til Lærerne i Folkeskolen, betaler den paa Færøerne Halvdelen af Grundlønnen og alle Tillæg undtagen i Thorshavn, hvor den kun betaler en Trediedel af Grundlønnen. Endvidere er det Praksis, at Staten yder Tilskud til Opførelse af Skolebygninger og Lærerboliger paa Færøerne, medens saadanne Tilskud i Almindelighed ikke gives i det øvrige Kongerige, bortset fra særlige sprogligt blandede Distrikter i de sønderjydske Landsdele.

Fremdeles kan det anføres, at den færøske Mellem- og Realskole i Thorshavn, der i væsentlig Grad aflaster Udgifterne til Skolevæsenet for Thorshavns Kommune, saa godt som fuldtud opretholdes ved Statsmidler, skønt Staten ellers ikke driver Mellem- og Realskoler, og at der til den kommunale Realskole i Tveraa, der faar det sædvanlige Tilskud til kommunale Realskoler i det øvrige Kongerige, er ydet et særligt Statstilskud til en ny Skolebygning.

For at Uddannelsen af Lærere for den færøske Folkeskole kan foregaa hjemme paa Øerne selv, opretholder den danske Stat et Seminarium i Thorshavn, hvor Størstedelen af de færøske Lærere uddannes. Seminariet drives i Forbindelse med Realskolen og ved dennes Lærere, idet Realskolebestyreren tillige er Forstander paa Seminariet. Der er en 3-aarig Uddannelsestid, men det har kun een Klasse hvert Aar. Der dimitteres saaledes kun Lærere hvert 3. Aar, men dette har vist sig at være tilstrækkeligt til Rekruttering af Lærerstaben paa Færøerne.

I de senere Aar har der været stillet Forslag om en Ændring af Seminariets Forhold, og denne Sag, hvorved det skulde være

Digitized by Google

Maalet at skaffe Seminariet større Selvstændighed og højne Læreruddannelsen i det hele, er for Tiden Genstand for Forhandling mellem Undervisningsministeriet og de stedlige Myndigheder.

Der findes som anført intet Gymnasium paa Færøerne, men Færingerne har hidtil haft en vis Forret til at blive optaget som Alumner paa Sorø Akademis Skole, eventuelt paa Statens andre Kostskoler.

Det vil altsaa ses, at der af Staten ydes det færøske Skolevæsen Privilegier og Tilskud i betydeligt større Omfang end Skolevæsenet i det øvrige Kongerige, og for til Slut at fastslaa, hvilke Hovedsynspunkter der maa være bestemmende for dansk Skolepolitik paa Færøerne henholdsvis i statsretlig, national og politisk Henseende, skal anføres følgende:

Statsretligt er Færøerne et dansk Amt under dansk Styre, og lige siden der blev paabegyndt en ordnet Skoleundervisning paa Færøerne, har Dansk været Undervisningssproget. Udviklingen har imidlertid ført med sig, at Færøsk har vundet en i sig selv naturlig Plads i Skolen. Men de særlige Forhold gør det nødvendigt, at Befolkningen paa Færøerne maa lære et andet Sprog foruden Modersmaalet, og dette maa derfor ifølge Sagens Natur være Dansk. Alt andet vilde være urimeligt under den bestaaende Rigsenhed, og for at naa dette Maal maa der lægges overvejende Vægt paa Dansk i Skolen. Men dette betyder ikke en tilsigtet »Fordanskning« eller Svækkelse af det færøske Modersmaal. Skolen bygger jo paa den Forudsætning, at de Børn, der indmeldes i Skolen, som Regel kan tale og forstaa Færøsk, medens kun de færreste kan Dansk. Børnene maa derfor i Skolen lære at forstaa og tale det danske Sprog. Det forudsættes endvidere, at Børnene som Regel hverken kan skrive Dansk eller Færøsk. Derfor forlanges der Retskrivning i begge Sprog, som efter de nugældende Bestemmelser ganske jævnsides er tvungne Fag i den færøske Skole.

Nationalt har Færingerne et Særpræg: eget Sprog, egne Sæder og Skikke og en Hjemstavnsliteratur, der bl. a. omfatter en ejendommelig Poesi, de saakaldte Kvad og Danseviser, som bruges til at ledsage den karakteristiske færøske Kædedans. Og just for at bevare og fremhjælpe disse særlige Forhold og tage Hensyn til Øernes afsides Beliggenhed og spredte Bebyggelse yder

Digitized by Google

Staten Tilskud til en Række færøske Formaal ikke blot af aandelig, men ogsaa af materiel Art, f. Eks. Havneanlæg, Vejvæsen, Ophjælpning af Fiskeri o. s. v., ofte i langt større Omfang end i det øvrige Kongerige. Hvad der ydes paa den Maade, skal dog ikke betragtes som Naadegaver, lige saa lidt som der kan tænkes rejst Indvendinger imod, at Befolkningen paa Færøerne nationalt set føler sig som Færinger. Men Bevillingerne gives til Færøerne som et Led i den danske Rigsenhed, og det ventes kun, at de modtages af Færingerne paa samme Maade som af andre danske Statsborgere, der faar Støtte af Staten.

Politisk har Staten altid vist Imødekommenhed overfor Færingerne af Hensyn til Øernes særlige Forhold og Stilling indenfor Rigsenheden, naar de rejste Krav bundede i praktiske Hensyn og blev baaret frem af en enig eller dog aldeles overvejende enig Folkestemning paa Færøerne. Hvis den danske Regering vilde paatvinge Færingerne Reformer, hvorom der blandt dem selv er stor indbyrdes Uenighed — f. Eks. Færøsk som eneste Undervisningssprog —, saa kunde den Del af Befolkningen, som var imod Reformen, med Føje tale om Formynderskab. Det anerkendes, at ikke Dansk, men Færøsk er Færingernes Modersmaal, og i Brugen af Færøsk i Skolen vises der derfor en vidtgaaende Liberalitet, langt videre end forudsat efter gældende Regler. Denne liberale Praksis følges, fordi Hensynet til de særlige Forhold ofte kan nødvendiggøre Lempelser i de almindelige Fordringer, og saadanne Lempelser er heller ikke forbundet med Betænkeligheder i Tilfælde, hvor der blot forfølges praktiske og loyale Formaal og ikke sker Misbrug af udvist Liberalitet. —

Der vil i det hele næppe kunne paapeges noget Land, hvor der vises større Liberalitet i Kulturspørgsmaal, eller hvor Hensynet til Modersmaalets Ret nyder større Anerkendelse end i Danmark, og indenfor den danske Rigsenhed gælder dette, selvom Modersmaalet er et andet end Dansk. Dette er vist i Praksis overfor andre Nationaliteter, og overfor Færingerne er det af de skiftende danske Regeringer ofte udtalt, at Danmark er rede til Samarbejde for Bevarelsen af det særligt færøske, i første Række det færøske Sprog.

Digitized by Google

LIDT OM VOR NUVÆRENDE VIDEN OM KRÆFTSYGDOMMEN.

Af Dr. med. FRIDTJOF BANG.

DET er vanskeligt for et Nutidsmenneske at sætte sig ind i, hvilke Forestillinger man for blot et à to Aarhundreder siden gjorde sig om de levende Væseners Bygning og Indretning. Man kendte de forskellige Organers almindelige Udseende og grovere Bygning, man vidste, at Blodet cirkulerede i Pulsaarer og Blodkar, Lymfen i Lymfekarrene, at Leveren afsondrede Galde, og at Lungen brugtes til Udveksling af Ilt og Kulsyre o. s. v. Men de enkelte Organers finere Bygning var ganske ukendt, og om Sygdommenes Væsen og deres Aarsager havde man kun meget taagede Begreber, saaledes ogsaa om den Sygdom, vi her skal beskæftige os med. Det var f. Eks. en almindelig Antagelse, at Svulster opstod »af sig selv« i Lymfevædske, der var sivet ud af Karrene og bleven »fordærvet«, og som Eksempel paa disse Tiders mangelfulde Midler til at klare den Slags Spørgsmaal kan anføres, at denne Antagelse om Svulsterne støttedes derpaa, at der ved Kogning af Lymfevædske og Svulster frembragtes Dampe og Skum, der lignede hinanden. Der er da noget vist opmuntrende for den moderne Biologi deri, at vi dog er naaet et godt Stykke ud over disse »gammeldags« Forestillinger, og at vi virkelig, hvad specielt Kræftsygdommen angaar, ved, at det centrale Punkt i Spørgsmaalet er »Cellen«.

Det var i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, at man ved microscopiske Undersøgelser af Organer opdagede, at alle disse bygges op af ganske smaa Elementer, der i sunde Organer ligger ordnede paa en for hvert Organ karakteristisk og ganske regelmæssig Maade. Endnu i omtrent et halvt Aarhundrede stredes man om, hvorvidt »Livsprincipet« var bundet til Legemsvædskerne eller Cellerne, men Tilhængerne af Cellerne, som de egentlige Bærere af alt Liv, fandt en glimrende Forkæmper i *Rudolf Virkow,* der i sin berømte Arhandling, der udkom den 8. Hpril 1855, erklærede, at »*Das Leben ist gebunden an gewisse Heerde von Substanz. Diese Heerde sind die Zellen und Zellen-*

Digitized by Google

gebilde«. Fra da af tog hele Pathologien, og i særlig Grad Svulstlæren, en ganske ny Retning.

Det er bekendt, at der findes Svulster, som udelukkende er af godartet Natur og kun virker skadeligt paa deres Bærere ved deres Størrelse eller ved at findes paa Steder, hvor de ved Tryk paa de omgivende Organer bringer Forstyrrelse ind i Organismen. Disse godartede Svulster opbygges oftest af Cellevæv, der ligner det normale Væv, og Cellerne ligger som Regel i en bestemt Ordning. Ved de ondartede Svulster, Kræftsvulsterne, derimod forholder Sagen sig ganske anderledes, hvad der lettest forstaas ved et Exempel. Betragter man under Microscopet et Snit paa tværs igennem den normale Hud, vil man se, at de for Størstedelen kubiske Celler i Hudens ydre Lag danner smukt formede Mosaikker, der ved en skarp og lige Linie er adskilt fra de Lag af langagtige, traadede Celler, der opbygger den underliggende »Læderhud«. Den almindelige Form for Hudkræft udvikler sig nu paa den Maade, at de omtalte kubiske Celler i Overhuden pludselig begynder at formere sig meget stærkt og uden at respektere den naturlige, skarpe Afgrænsning mod Læderhuden, vokser ned i denne, idet de under deres Fremvæxt ødelægger alle de normale Dannelser, de træffer paa. Og ikke alene vokser de i sammenhængende Partier ind paa Steder, hvor de ikke har hjemme, men enkelte Celler løsner sig tillige fra de andre Celler og trænger sig nu, ganske som var de smaa, selvstændige Væsener, ind imellem Bindevævstraade, Muskeltraade o. s. v., ja endogsaa ind igennem Blod- og Lymfekarrenes Vægge. Her rives de med af Blod- og Lymfestrømmen, føres derved hen til nye Steder i Legemet, hyppigst Lungen og Lymfekirtlerne, hvor de bliver stikkende fast i de smaa Blod- og Lymfekar her, og nu ved paany at formere sig danner secundære Kræftknuder *(Metastaser)*.

Dette Exempel giver et Billede af hele Kræftens Væsen, thi hvorfra vi end ser Kræften udgaa, er det dette Grundprincip, der overalt gentager sig: de normale Celler formerer sig hurtigt, faar en betydelig Grad af Selvstændighed, trænger hærgende og ødelæggende frem i de sunde Væv og vandrer med Legemsvædskerne hen til fjerne Steder for der at fortsætte deres Udvikling. Det skal straks tilføjes, at der som oftest gaar en temmelig lang Tid, inden Kræftcellerne naar saa langt, at

Digitized by Google

de vokser ind i Karrene og derved danner Metastaser, og at Cellerne fra nogle Organer har en betydelig større Tilbøjelighed til Metastasedannelse end andre. Saaledes er Huden netop et af de Organer, hvor en Kræftknude kun sjældent naar til Metastasering.

Det foran anførte giver en Fremstilling af det centrale i hele Kræftlæren, men det er klart, at der nu maa rejse sig en Mængde Spørgsmaal, hvoraf vi her skal beskæftige os med nogle af de vigtigste. Det første Spørgsmaal, der melder sig, er vel nok dette: hvad er Aarsagen til, at Cellerne pludselig opfører sig paa denne Maade? Et uhyre Antal Teorier, vistnok mange Hundreder, er i Aarenes Løb opstillede som Forklaring herpaa, men de fleste Teorier er rent spekulative og ganske værdiløse, og vi vil derfor kun beskæftige os med de Synspunkter, den moderne Kræftforskning anlægger.

Disse Synspunkter grunder sig udelukkende paa Resultater, man opnaar ad Forsøgets Vej, Resultater, som for Størstedelen er ganske nye, idet det først i de allerseneste Aar er lykkedes eksperimentelt at fremkalde Kræft paa Dyr. Ganske vist havde man tidligere kunnet overføre (»transplantere«) Kræftceller fra Dyr med Kræftsvulster til sunde Dyr, men de Erfaringer, man høstede herved, drejede sig selvfølgelig kun om selve den udviklede Kræftcelles Væsen og kunde aldrig give os Oplysninger om, hvorledes Kræftcellen *opstod*. Det var derfor et stort Fremskridt, da *Johannes Fibiger* i 1913 fremkom med en Meddelelse om, at han ved at lade Rotter æde Larverne af en vis Rundorm (»Spiroptera neoplastica«), der siden udvikler sig til voksent Individ og borer sig ind i Væggen af Rottens Mavesæk, havde fremkaldt Kræft hos disse og derved skabt den første Metode til *vilkaarligt at fremkalde Kræft hos Forsøgsdyr*. Fibigers Undersøgelser betød et mægtigt Fremskridt for Kræftforskningen, og faa Aar efter meddelte de japanske Forskere *Yamagiva, Itchikawa* og *Tsutsui,* at de, opmuntrede af disse Undersøgelser, havde udviklet en ny Metode til Fremkaldelse af Kræft paa Forsøgsdyr, nemlig langvarige Tjærepenslinger paa Huden af Kaniner og Mus, en Metode, der i Øjeblikket bruges paa Laboratorierne over hele Verden, og som bl. a. har den Fordel, at den hos Mus giver positivt Resultat i saa godt som 100 pCt.

Digitized by Google

Enhver Teori om, at Kræftcellerne var særlige Celler; der medfødt fandtes i Huden hos de Individer, der fik Kræft, maatte derved falde, og det blev aabenbart, at Kræftcellen maatte betragtes som en *omdannet normal Celle.* Det skal nu kun nævnes, at Meningerne i Øjeblikket staar delt imellem at anse denne Omdannelse for at skyldes en lokal Paavirkning af Cellen eller en almen Paavirkning af Dyret — i det givne Tilfælde ved Hjælp af den Tjære, som under Penslingen optages i Organismen, — og at man selvfølgelig ikke er naaet til nogen Forestilling om, *hvori* denne Omdannelse egentlig bestaar, et Spørgsmaal, hvis Besvarelse med vort nuværende indskrænkede Kendskab til Cellens intimeste Livsfunktioner vistnok ligger langt ude i Fremtiden.

Nogle Erfaringer angaaende denne Omdannelsesproces har vi dog gjort, bl. a. den af Forf. paaviste »Latenstid«, hvorved forstaas, at de Celledelinger, hvormed Omdannelsesprocessen indledes, paa et hvilket som helst Tidspunkt under Omdannelsen kan gaa i Staa og først længe efter tage fat igen; saaledes kan man hos Forsøgsmus se en Kræftsvulst bryde frem indtil 8—9 Mdr. efter, at Tjærepenslingen er ophørt. Denne Iagttagelse svarer til, at man hos Mennesker, hvis Levetid jo er mange Gange længere end Musenes, ser Udbrud af Kræft, hvor Kræftens Aarsag maa antages at ligge mange, ja Snese af Aar tilbage i Tiden, saaledes at ethvert Spor af den oprindelige Aarsag til Svulsten ved dennes Fremkomst forlængst er forsvunden, en Omstændighed, der selvfølgelig er af stor Betydning, naar man leder efter Kræftaarsager.

Den een Gang til Kræftcelle omdannede normale Celle vedbliver nu at beholde sine ondartede Egenskaber igennem talløse Generationer, saaledes som Transplantationsforsøgene og Celledyrkningen *in vitro* har vist os det.

Foruden Tjæren, der i visse Industriegne spiller en vis Rolle som Aarsag til Hudkræft, kender vi en Del andre Kræftaarsager, og disse er af overordentlig forskellig Natur.

Tjære er et meget sammensat Stof, der indeholder mange Hundrede forskellige, kemiske Forbindelser, og trods talrige Forsøg paa at finde den virksomme Substans blandt disse, er dette endnu ikke lykkedes. *Beg,* som er et af Tjærens højere Destillationsprodukter, har en meget kraftig kræftfremkaldende

Digitized by Google

Virkninger, og har givet Anledning til talrige Kræfttilfælde i de Fabrikker, hvor man anvender Beg til Bindemiddel for Kulpartiklerne ved Fremstillingen af Briketter (»Brikettekræft«).

Af andre kemiske Forbindelser har det vist sig, at *Anilin* ved at optages gennem Lungerne og udskilles gennem Nyrerne kan fremkalde Blærekræft. Af særlig Interesse er det, at det ved Dyrkning af levende normale Celler *in vitro* under samtidig Tilsætning af overordentlig smaa Mængder *Arsenik* er lykkedes *Albert Fischer* udenfor Organismen paa denne Maade at omdanne normale Celler til Kræftceller. At denne Omdannelse har fundet Sted, viser sig ved, at disse Celler, indpodede paa sunde Dyr, vokser ud til typiske Kræftknuder.

Foruden saadanne mere eller mindre kendte kemiske Forbindelser, kan langvarig Paavirkning af *Røntgenstraaler* fremkalde Kræft i Huden, og visse meget smaa *dyriske Snyltere,* der findes bl. a. i Troperne og trænger ind i Blodbanerne, kan fremkalde Kræft i Leveren. Man antager, at denne sidste Kræftform, ligesom den experimentelle Form af Kræft i Rotternes Mavesæk, som Fibiger opdagede, og som fremkaldes af en Rundorm, foraarsages af Giftstoffer (»Toxiner«), der dannes i de nævnte Parasitter.

Det fremgaar heraf, at det er *de mest forskelligartede Paavirkninger* af Cellerne, der er i Stand til at fremkalde deres Omdannelse, og det skulde derfor synes indlysende, at enhver Tale om, at en enkelt bestemt Bakterie — »en Kræftbacille« — er Aarsag til al Kræft, dermed maatte forstumme. For Fuldstændigheds Skyld skal det dog tilføjes, at Formodningen om, at Kræft skyldes en saadan særlig Infection endnu har en Del Tilhængere, hvis Anskuelser gaar ud paa, at de nævnte Paavirkninger af forskellig Art kun bevirker en Beskadigelse af Cellen, som gør det muligt for en eller anden meget lille Microb at trænge ind i selve Cellen og formere sig der. Ved Farvninger er der ganske vist paavist Korn og lignende af meget forskelligt Udseende inde i Cellerne, men at disse virkelig skulde være Microber, er aldrig paavist, og de fleste opfatter nu kun disse Legemer inde i Cellerne som Affaldsprodukter i Cellestofskiftet eller som ved Farvningerne kunstigt foraarsagede Udfældninger. Tilhængerne af Infectionsteorien

Digitized by Google

taber derfor mere og mere Terrain, hvortil kommer, at de foran omtalte Forsøg med Tjærekræft stærkt taler imod Infectionsteoriens Rigtighed. Thi det vilde i Sandhed være mærkeligt, om Tjæren, der er bakteriedræbende, skulde kunne fremkalde Kræft i ca. hundrede Procent hos Forsøgsmus, dersom Kræftens Aarsag var en Bakterie.

Der er næppe nogen Tvivl om, at Kræft i de allerfleste Tilfælde skyldes skadelige Paavirkninger, der ude fra rammer Organismen, men det maa indrømmes, at Aarsagerne til de hos Mennesket hyppigst forekommende Kræftformer endnu desværre er ganske ukendte. Vi maa efter det foran anførte regne med, at disse Aarsager kan være af højst forskellig Art, saaledes at ogsaa Bakterier og disses Giftstoffer meget vel kan tænkes at være Kræftaarsager, altsaa fremkalde den tidligere beskrevne Omdannelse af Cellen.

Celler lader sig kun i ganske frisk Tilstand overføre fra det ene Individ til det andet, under Betingelser, som vi kender fra de kunstige Transplantationer paa Dyr, og som ikke finder Sted under almindelige Forhold. Vi kan derfor med Sikkerhed regne med, at Kræftceller kun yderst sjældent faar Lejlighed til at overføres fra det ene Menneske til det andet, at Kræft altsaa ikke er »smitsom« i egentlig Forstand. Fra det praktiske Liv kender man kun ganske enkelte Tilfælde af saadanne »smitsomme« Overførelser, ved at Læger f. Ex. under Operationer direkte har faaet impodet levende Kræftceller under Huden. Et vist Forbehold maa man dog maaske nok tage med Hensyn til Kræftens Smitsomhed, hvis det, hvad Fremtiden maa vise os, skulde være Tilfældet, at Bakterier, saaledes som vi før formodede, kan være blandt de Aarsager, der foranlediger den cancrøse Celleforandring.

Vi maa for næsten alle Sygdommes Vedkommende regne med, at nogle Individer er mere tilbøjelige (»disponerede«) til at faa Sygdommen end andre, og saadanne Dispositioner kan undertiden være medfødte, hvad vi bl. a. ved fra Studiet af Tuberculosen. Ogsaa for Kræftsygdommens Vedkommende er det rimeligt at antage, at arvelige Anlæg kan betinge en særlig Disposition til at faa Sygdommen, men vi maa antage, at der foruden Disposition altid kræves en ude fra kommende Paavirkning for at fremkalde den, saaledes at Kræft ikke direkte

Digitized by Google

nedarves fra den ene Generation til den anden, i Lighed med arvelige Egenskaber, visse Misdannelser o. lign.

Det vil maaske her være hensigtsmæssigt for Fuldstændigheds Skyld at anføre nogle almindelige Oplysninger om Forekomsten af og Symptomerne paa Kræft. Det Organ, der hyppigst er Sæde for en Kræftsvulst, er Mavesækken, et Organ, der maaske mere end noget andet »indre Organ« er udsat for udefra kommende Paavirkninger, idet det jo er »første Station« paa Vejen ved Optagelsen af de Stoffer, der fra Vuggen til Graven tilføres Organismen for at opretholde Livet. Derefter kommer i Rækkefølge efter Hyppighed: Brystkirtlen, Livmoderen (hvor igen i de allerfleste Tilfælde den nederste, for Mikrober og andre Paavirkninger udsatte Del, hyppigst angribes), Hud, Tarm og øvrige Organer. Den Alder, hvori man oftest faar Kræft, ligger omkring det 40. Aar, og Hyppigheden synes at aftage noget i Oldingeaarene; ogsaa Børn kan i sjældnere Tilfælde faa Kræft. Kræfttilfældenes Antal synes i de senere Aar at være forøget en Del i de forskellige Lande, men der er det trøsterige ved denne Forøgelse, at den sikkert for en stor Del hænger sammen med, at Menneskets Middellevetid er bleven betydelig forøget paa Grund af mere hygiejniske Leveforhold, Aftagen af Tuberkulose og andre Infectionssygdomme o. s. v., saaledes at et betydeligt større Antal Mennesker i vore Dage naar den Alder, hvori Kræften hyppigst optræder. Derved er Kræftsygdommen kommen i Forgrunden som en for Samfundet nedbrydende Faktor af allerstørste Betydning, og dette har medført, at Kampen imod Kræften er optaget med største Iver i alle civiliserede Lande.

Kræftsygdommen giver i de allerfleste Tilfælde slet ingen Symptomer ved sit Udbrud. Dette er saa meget uheldigere, som det vil ses i Følge det tidligere fremstillede, at Chancerne for med et gunstigt Resultat at komme Sygdommen tillivs absolut er størst, hvis vi kan angribe den, inden Cellerne ved Indvækst i Karbanerne har faaet Lejlighed til at sprede sig i Organismen. Smerter giver Sygdommen som oftest ikke, førend Kræftcellerne under deres Fremtrængen er stødt paa Nervetraade, hvori de trænger ind og fremkalder Irritation, og ofte er derfor Smerter et meget sent Tegn, der i det hele langt fra altid findes ved Kræft. Derimod bevirker den Omstændighed, at den cen-

Digitized by Google

trale Del af en Kræftsvulst paa Grund af mangelfuld Ernæring oftest falder hen og danner et blødende Saar, at Kræftsygdommen allerede paa et ret tidligt Tidspunkt røber sig ved Blødninger. Dette er derfor et af de vigtigste Begyndelsessymptomer ved Kræft, og ved systematisk at efterspore saadanne Blødninger naar man derfor ofte til den for hele Behandlingen saa vigtige tidlige Diagnose. Blødningerne i Forbindelse med Forstyrrelser i de andre Organers Funktioner bevirker en gradvis Svækkelse af Organismen, og Døden indtræder ofte paa en blid Maade paa Grund af, at andre Sygdomme, navnlig Lungebetændelse, angriber den i Forvejen saa stærkt svækkede Organisme.

Fra Oldtiden har mange og de mest besynderlige Kure været anvendte for at komme Kræftsygdommen tillivs. Helt op mod vore Dage holdt sig Behandlingen med ætsende Midler, hvormed man søgte at fjerne Svulsterne. Saadanne Midler er dog nu forlængst forladte, og der staar i Virkeligheden kun 3 Midler til vor Raadighed, nemlig operativ Fjernelse af Svulsten, Behandling med Radium og Røntgenstraaler og Behandling med Electricitet.

Den operative Behandling, der siden Kirurgiens vældige Opsving i de sidste Aartier har gjort mægtige Fremskridt, bestaar i at fjerne hele Svulsten og saa meget som gørligt af Vævet uden om den, samt de i Forbindelse med Svulsten staaende Lymfekar og Lymfekirtler, hvori der kan antages at skjule sig indvandrede Kræftceller. Disse Operationer betyder ofte et meget stort og farligt Indgreb i Organismen, og altfor ofte kommer dertil Patienterne først saa sent under Behandling, at Kræftsvulstens Udbredelse gør en fuldstændig Fjernelse ved Operation umulig.

Røntgenstraalernes Opdagelse i Slutningen af det forrige Aarhundrede og Fundet at Metallet Radium kort Tid efter bragte Menneskeheden nye Midler i Hænde i Kampen mod Kræftsygdommen. Som bekendt udsender Radium forskellige Arter af Straaler, hvoraf nogle er af samme Art som Røntgenstraalerne, kun med en endnu kraftigere Virkning end disse. Det viser sig, at disse Straaler i nogen Grad paavirker de normale Celler, men at de har en betydelig stærkere og ødelæggende Virkning paa Kræftceller. Sandsynligvis virker Straalerne ikke udelukkende direkte paa Cellerne, men muligvis i lige saa høj Grad indirekte,

Digitized by Google

idet de fremkalder en Reaktion af de normale Vævsceller mod de fremtrængende Kræftceller. Radium har vist sig at være et af de mest virksomme Midler, vi i Øjeblikket besidder til Helbredelse af Kræftsygdommen, og selv om vi maa regne med, at gennemsnitlig kun 20—25 pCt. af de behandlede Patienter kommer sig fuldstændigt, er dette dog et Resultat, der er opmuntrende i Betragtning af, at disse Patienter uden Behandling uvægerligt vilde være gaaet til Grunde. I den nyere Tid har der vist sig en stedse større Tendens til ved visse Lokalisationer af Kræft at foretrække Røntgen- og Radiumbehandling for den operative, idet Resultaterne ved denne sidste ofte ikke overgaar Resultaterne af en Radiumbehandling. Dertil kommer, at det endelige Resultat ved en Radiumbehandling som Regel er det mest tilfredsstillende, idet det udelukkende er Svulstcellerne, der bringes til at svinde, medens alt sundt Væv bevares og ved at danne Arvæv, der udfylder Stedet, hvor Svulsten har siddet, fuldstændiggør Helingen.

Den electriske Behandling bestaar i, at man ved Anvendelse af højspændte Vexelstrømme bringer Svulstvævet til Henfald, og idet man anvender særligt konstruerede Knive som Electroder og med disse fjerner Svulstvævet ad operativ Vej, har denne Behandling i den nyere Tid fundet en betydelig Anvendelse.

Men det ideelle Middel, som paa een Gang tilintetgør alle de til ondartede Kræftceller omdannede normale Celler, der hærgende trænger frem og ødelægger Organismens normale Væv, mangler os. Hvorledes et saadant Middel skal være beskaffent, ved vi ikke og heller ikke hvilke Veje, vi skal gaa for at finde det. Men at det ikke er en Nødvendighed tilfulde at lære en Sygdoms Væsen at kende for at finde det rette Middel imod den, derpaa frembyder Fortidens Lægekunst talrige Exempler.

Digitized by Google

HERBERT HOOVER.

Af Ingeniør Hans Passburg.

Springfield, Mass. U. S. A. Novbr. 1928.

DE Forenede Staters Præsidentvalg er overstaaet, og Herbert Hoover er for de kommende fire Aar blevet udpeget til at være Calvin Coolidge's Efterfølger i Det hvide Hus. En Mand med ganske enestaaende Kvalifikationer har hermed naaet et nyt Højdepunkt i sin eventyrlige Karrière.

Allerede for otte Aar siden saa man i Herbert Hoover et Præsidentemne. Offentligheden havde da i friskt Minde Hoovers Indsats i Humanitetens Tjeneste som Formand for Kommissionen til Hjælp for det nødlidte Belgien og senere i Hjemlandets Tjeneste som Fødemiddel-Administrator under Verdenskrigen. I begge Tilfælde havde Hoover lagt eminente Administrationsevner for Dagen og vakt alle sine Landsmænds Beundring. Og som en naturlig Følge heraf ønskede saavel Republikanerne som Demokraterne at nominere ham til Præsidentværdigheden i 1920. Men — Hoover var ikke Politiker og havde heller ikke de førende republikanske Politikeres Støtte, da et Forsøg blev gjort paa at nominere ham ved det republikanske Parti-Konvent for otte Aar siden. Republikanernes Valg faldt paa Harding, og da denne blev Præsident, overdrog han Posten som Handelsminister til Hoover. Man kunde for saa vidt forundre sig over, at Hoover modtog denne Stilling i Stedet for at genoptage sin Virksomhed som Ingeniør. Han havde i denne Gerning som yngre allerede tjent sig en lille Formue, men det interesserede ikke Hoover at tjene Pengene for Pengenes Skyld. Hoover vidste, hvorledes man kunde tjene Penge, og dette interesserede ham ikke mere. Han vidste derimod endnu ikke, hvorledes en Regering bedst kunde tjene til Landets Velfærd. Dette interesserede ham.

Mens Hoover for otte Aar siden havde Offentlighedens Opmærksomhed og Gunst, har dette ikke mindre været Tilfældet i de forløbne Aar. Da Coolidge ved Præsident Hardings Død blev dennes Efterfølger, blev Hoover i større og større Grad en af Præsident Coolidges nærmeste Raadgivere. Naar Talen var om industrielle, finansielle, nationaløkonomiske eller ingeniørmæssige Problemer, gjorde Coolidge rig Brug af Hoovers vidtstrakte og mangesidede Erfaring. Det, man beundrede hos Hoover, var hans Evne til at skaffe Resultater og faa Tingene gjort. Typisk for ham er et Tilfælde i Efterkrigsaarene, da han dirigerede Fordelingen af Levnedsmidler til de nødlidte europæiske Lande. Det blev herunder nødvendigt at sætte nogle Dampere i regelmæssig Fart med Fødevarer paa Donaufloden. I The Supreme Economic Council blev Sagen drøftet i 14 Dage, og da endelig Diskussionen og Forhandlingerne var forbi, henvendte man sig til Hoover. »Hvornaar«, spurgte man ham, »tror De, Skibene kan gaa

Digitized by Google

i Gang med Transporterne?« »De har været i Gang de sidste to Uger«, svarede Hoover.

Naar Hoover kan skaffe Resultater, sker dette ikke ved Tilfældigheder. Han har en stærkt udviklet Evne til at analysere og bringe Fakta frem og holde fast ved dem, endvidere Fantasi og klart Fremsyn, yderligere Evnen til at inspirere — og endelig en enorm Arbejdsevne. Alt dette i Forbindelse med hans humane Sympatier har ikke alene vundet ham forøget Beundring, men tillige politisk Prestige. De ledende Politikere vedblev dog stadig at have et vist instinktivt Mishag overfor Hoover. Han kunde ikke tale deres Sprog. Han forstod ikke deres Problemer, han sympatiserede ikke med deres ofte kyniske Metoder. — Da imidlertid Tiden for det republikanske Konvents Sammentræden i Foraaret nærmede sig, blev det mer og mer klart for Republikanerne, at New Yorks ganske overordentlig populære Guvernør: Alfred E. Smith, vilde blive nomineret af Demokraterne. Overfor *ham* var det bydende nødvendigt for Republikanerne at møde op med Partiets absolut bedste og stærkeste Mand: Herbert Hoover.

Hoover blev født i West Branch, Iowa, den 10. Aug. 1874. Hans Far var Landsbyens Smed og hans Mor en meget søgt Prædikant i det stedlige Kvæker-Samfund. Forældrene døde imidlertid begge, inden Hoover havde fyldt sit 10. Aar, hvorefter han kom i Huset først hos en Slægtning, der var Farmer, og et Aar senere hos en Onkel, der var Læge i Newberg, Oregon. Her blev Hoover sat i Skole i et nyoprettet Kvæker-Akademi. Udenfor Skoletiden maatte han gøre Husarbejde i Akademiet, og hjemme maatte han passe Onklens Heste og Køer. Efter nogle Aars Ophold i Newberg flyttede Doktoren til en anden By, og Hoover fulgte med som Onklens Kontordreng, men lang Tid gik der ikke her, før Hoover mødte sin Skæbne. Hans Onkel var Bestyrelsesmedlem i et Selskab, der undersøgte Mulighederne for Minedrift i Oregon, i hvilken Egenskab Onklen en Dag fik Besøg af en Bjergværksingeniør. I Samtalens Løb hørte Hoover om Skakter, »Stoller«, Spring og Aarer. Tanken om at søge i Jorden efter gemte Skatte tiltrak ham og vakte hans Fantasi. Senere kom han selv i Snak med Ingeniøren, og i denne Samtales Løb tog Hoover sin Beslutning: Han vilde være Bjergværksingeniør, og Stanford Universitetet i Californien, der snart skulde aabnes, skulde være den Læreanstalt, han vilde studere ved.

Hoover havde paa dette Tidspunkt mindre end 100 Dollars i Behold, og foran sig havde han den trefoldige Opgave: at følge Studierne, betale af paa en Gæld og tillige tjene til Livets Ophold. Hvad det sidste angaar, tog han dels Kontorarbejde, dels var han Reporter ved en Avis, og endelig startede han et Vadskeri.

Sit første Job efter endt Universitetsuddannelse søgte Hoover ved et Bjergværk ved Nevada City, men da han her som en passende Introduktion viste sit Eksamensbevis, blev der straks vist ham Døren. Det, man havde Brug for, var »praktiske« Mænd. Imidlertid maatte

Digitized by Google

han have noget at leve af og tog da resolut Ansættelse som almindelig Arbejder, og i et Aar arbejdede han saaledes otte Timer daglig med Bor, Skovl og Kærre nede i Bjergværket for en Daglon paa 2½ Dollars. Da Aaret var omme og Hoover havde faaet et godt Indblik i den praktiske Side af Minedriften, tog han til San Francisco og fik Ansættelse hos en af Datidens Mine-Magnater Louis Janin — og hermed begyndte Hoovers egentlige Karrière.

Hoover var knapt 21 Aar, da han tog sin Eksamen og som 24-aarig sendte Louis Janin ham med en aarlig Gage paa 15,000 Dollars som Specialist til en australsk Mine, Broken Hill, der var i Forfald og skulde bringes paa Fode igen. I 30 Aar havde man udvundet Bly og Sølv fra denne Mine, men efterhaanden som man kom dybere ned, formindskedes Bly- og Sølvprocenten. Det syntes, som om Minen skulde uddø og dermed besegle de 30,000 Sjæles Skæbne, der afhang af Minen. Det var Hoovers Opgave at redde denne Mine, og hvor man end taler om »Broken Hill« til en Bjergværksingeniør Verden over, tænker han »Hoover«, for Hoover reddede Minen.

Successen ved »Broken Hill« forøgede Hoovers Ry. Fra Australien blev han kaldt til Kina. Hele Kloden blev efterhaanden hans Arbejdsfelt: Indien, Sydafrika, Italien, Rusland, Storbritannien, Mexico, Central- og Sydamerika og Canada — til Miner og Malmværker i alle disse Lande bragte han nye Impulser og nye Ideer.

Hoovers Ingeniørvirksomhed fik en brat Afslutning ved Verdenskrigens Udbrud. Han var da paa Rejse i Europa, hvor der paa dette Tidspunkt opholdt sig omkring 300,000 Amerikanere, alle lige ivrige efter at komme hjem og ud af Kaoset. Hoover blev anmodet om at forestaa en Hjælpeorganisation for disse »strandede« Landsmænd. Efter at have hjulpet sine Landsmænd hjem, blev han Formand for Kommissionen til Hjælp for Belgien og administrerede i denne Stilling i de første fire Aar 900 Millioner Dollars. Han gjorde det med Administrationsudgifter, der beløb sig til mindre end 0,5 %. Hoover havde i denne Stilling en Magt større end en Monarks. Hans Organisation udstedte sine egne Pas, og et særligt Flag vajede over dens Transportflaade paa 200 Skibs. Foruden Føde gav Kommissionen Klæder og Husly til Tusinder af hjemløse, og da Statistikken viste en Stigning af Tuberkulosetilfældene blandt de belgiske Børn, forordnede Hoover, at et ekstra Maaltid dagligt skulde gives til omkring 2—300,000 Børn.

Ved De Forenede Staters Indtræden i Verdenskrigen blev Hoover udpeget som Hjemlandets selvskrevne Fødemiddel-Administrator. At de amerikanske Husmødre ikke har glemt, hvad Hoover gjorde for dem under Krigsaarene, havde man Bevis for deri, at han ved de nu afsluttede Valg ikke alene var Republikanernes Kandidat, men ogsaa Kvindernes.

I Efterkrigsaarene gik Hoover atter i Gang med at administrere Hjælpekommissioner, hvis Arbejde nu kom til at omfatte saa at sige hele Europa. I 1921 blev han imidlertid — som omtalt — af Harding udnævnt til Handelsminister. Af et inferiørt Departement har han i

Digitized by Google

de forløbne otte Aar formaaet at skabe en Organisation af den allerstørste Betydning for Landets Industri og Handel. — Man har indenfor Handelsstanden aldrig yndet Indblanding i dens Affærer fra Regeringens Side. Her var imidlertid en Minister, der fik Standen til at lytte. Han vendte op og ned paa den traditionelle Opfattelse, at Regeringsforetagender ikke kunde behandles forretningsmæssigt, hvorimod alt Handelsvæsnet angaaende *var* forretningsmæssigt. Han beviste, at det at være »forretningsmæssig« var at være ødsel og ekstravagant. Selvfølgelig mødte han Skepsis indenfor Handelsstanden, men det varede ikke længe, før han fik overbevist saavel Handel som Industri om, at de stod sig selv i Skyggen ved ikke at følge hans Raad.

Det, der maaske har tiltrukket det almene Folks Opmærksomhed mest, er Hoovers Kamp for »simplificeret Praksis« og Indskrænkning og Afskaffelse af Ødselhed og Spild. Ved Begyndelsen af sin Ministervirksomhed fandt han, at omkring 30 % af Nationens Indkomst blev ødslet bort indenfor Omraader, hvor i Almindelighed Spild blev anset for uundgaaeligt, men hvor Hoover paaviste Veje til at forebygge det i større eller mindre Grad. I Forbindelse hermed ønskede Hoover at nedskære Antallet af Størrelser af talrige Brugsgenstande og derved hjælpe Fabrikanterne til at reducere Omfanget af deres nødvendige Lagre. Der fandtes saaledes 49 forskellige Slags Mælkeflasker paa Markedet. Med Hoover som Mellemmand er Fabrikanterne nu ad Frivillighedens Vej endes om kun at lave 9 forskellige Størrelser. Ligesaa med Fliser, der lavedes i 66 forskellige Størrelser, hvorimod der nu fabrikeredes 4. 88 forskellige Slags Asfalt er reduceret til 9, File og Raspe fra 1351 til 496, Sengetæpper fra 78 Størrelser til 12 og saa fremdeles. De Besparelser, der herved er opnaaet, beløber sig til fra 500,000 Dollars aarlig for én Brugsgenstand til 250 Millioner Dollars for Tømmerhandelen.

Det er uomtvisteligt, at Hoover som Handelsminister har udført en Bedrift i konstruktivt Statsmandsskab uden Sidestykke.

Herbert Hoover er en Handlingens Mand. Han er stor i Gerning, men lille i Ord. Han afskyr Taler. Efter at han havde holdt sin Svartale i Anledning af den officielle Meddelelse om hans Nominering, drøftede en af hans Venner Hoovers Tale med en Elevatordreng: »For kort«, sagde Drengen, »den var god nok for en Ingeniør, men hvis han ikke *kan* tale længere, bliver han aldrig Præsident«. Samtalen blev refereret til Hoover, der lo og sagde: »Efter min Opfattelse var Talen for *lang*«. Og han tilføjede, at i et Land med saa forskelligartede Folk og med saa forskelligartede Idealer er det det sikreste absolut *intet* at sige. I denne Opfattelse afviger Hoover ikke fra sin Forgænger. Coolidge har i Almindelighed haft en heldig Haand i sin Regeringstid, men flere nationale Problemer lykkedes det ham ikke at bringe til Modenhed. Det bliver nu Hoovers Sag at forsøge, og utvivlsomt vil det lykkes ham. Han har aldrig tidligere skuffet og vil næppe heller gøre det som De Forenede Staters Præsident.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

YD 11001

Digitized by Google

Digitized by Google